

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD
XIV.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

XIV.

Sorozatszerkesztők
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
DEBRECZENI ATTILA
SZILÁGYI MÁRTON

KÖZKÖLTÉSZEZET

3.

A TÁRSADALMI ÉLET KÖLTÉSZEZETE

3/A

Történelem és társadalom

Sajtó alá rendezte
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN
KÜLLŐS IMOLA

UNIVERSITAS KIADÓ
EDITIOPRINCEPS KIADÓ
Budapest, 2013

KÉSZÜLT AZ MTA BTK IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

A kötet munkálatait támogatta
az OTKA F 48440. sz. pályázata
és az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Munkacsoport

A könyv kiadását támogatta:
Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
OTKA PUB-F 107736. sz.

OTKA

Magyar Tudományos Akadémia

Nemzeti Kulturális Alapprogram

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A kötet lektorai
SZILÁGYI MÁRTON (szövegek)
DOMOKOS MÁRIA (dallamok)

© Csörsz Rumen István, Küllős Imola, 2013
© Universitas Kiadó, 2013

Felelős kiadó az Universitas Kiadó és az EditioPrinceps Kiadó igazgatója
Az Universitas Kiadó kiadványai megrendelhetők: www.prosperod.hu

ISBN 978-963-9671-43-0
HU ISSN 1416-6682

A kötet szerkesztője: Róbert Zsófia
Tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa

Tartalom

Szerkesztői előszó	17
--------------------------	----

SZÖVEGEK	23
----------------	----

I. TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI KÖZKÖLTÉSZET

I. A) Magyar történeti tárgyú énekek	25	331
--	----	-----

1.	I.	Mohács, Mohács, régi vérontás helye	25	334
	VIII.	<i>A mohácsi veszedelemről.</i> Mohács, Mohács, sebes vérontás helye	27	334
2.	II.	<i>Magyarok éneke.</i> Fényes napunk sugári setétséggel	29	339
	VI.	<i>Ének az magyarokról.</i> Fényes nap sugári, setétségekkel	30	339
3.	I–II.	<i>Mohács veszedelméről.</i> Indulj, magyar, sírhalmára zokogva	32	340
4.	I–II.	<i>Elesett vitézek búcsúzása hazájuktól.</i> Mi vitézek, hív nemzetek, tehozzád	33	340
5.	I.	Boldog volt ott az idő Tamásin	34	340

I. B) Kuruc tematikájú közköltészet	35	342
---	----	-----

6.	I.	Győzhetetlen szép kővárom	35	344
	IV.	<i>Rákóczi Ferenc bús éneke, keserves.</i> Győzhetetlen én kőszálom	36	344
7.	III.	Hol vagy te most, nyalka kuruc	37	346
	VIII.	Hol vagy te most, nyalka kuruc	39	347
8.	I.	Nincs becsületei a katonának	41	349
	V.	Jaj már minékünk, magyar nemzetnek	43	349
	VIII.	A katonának olcsó a vére	44	350
9.	IV.	Boldogtalan fejem, mire jutott ügyöm!	44	354
10.	I.	Jaj, régi szép magyar nép	46	356
	VII.	Jaj, régi szép magyar nép	47	356
	XVI.	<i>Szomorú ének, melyet hajdant Rákóczi pengetett.</i> Jaj, régi szép magyar nép!	49	358
11.	III.	Régi magyar nagy vitézek hová lettenek?	50	370

I. C) Politikai és közéleti közköltészet	51	372
--	----	-----

12.	I.	Ó, én szegény bűnös Mártony, magyar királné rabja!	51	376
13.	I.	<i>Magyarok Nagyasszonyához</i> Bánkódjál, magyar nép, sűrű könnyezéssel	53	378
14.		Ha kihoztál minket, Uram, Scithiából	54	379

15.	Az Isten igazgat mindent	55	379
16.	II. <i>A prussiai királynak vallástétele.</i> Egészen ellene mondok	56	380
17.	I. Átkozlak és gyűlöllek	56	381
18.	I. Prussianak királya méltán haragszik	57	382
	III. Prussianak királya méltán haragszik	58	382
19.	I. <i>A Ferenc császár búcsúztatója.</i> Isten hozzád, édes hazám!	59	383
20.	I. <i>Jézusavita siralma.</i> Uram Isten, mire juték?	62	383
21.	<i>Burkuszországban most nemcsak a rozsliszt harmincadját, hanem a dobányozásnak árendában való kiadását is eltörölte Vilhelm Fridrike. Ennek alkalmatosságával így elmélkedett egy valaki júniusnak 1. napján 1781-ben.</i> Nagy monarcha és győzhetetlen király, Vilhelm Fridrik	63	384
22.	I. <i>Hora panaszos éneke.</i> Rogutye tu na rogule	64	384
	II. Álnok szerencse, szárnyakkal	66	384
23.	Jaj, nyomorult, árva magyar nemzet	67	388
24.	I. Boldogtalan sorsra jutott Magyarország	68	388
	II. <i>Magyarország szájalmas panaszkodása.</i> Boldogtalan sorsra jutott Magyarország	71	388
25.	I. Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál!	73	389
26.	I. Jaj, csak boldogtalan szegény magyar nemzet	75	390
	II. <i>Szegény magyarok éneke, melyben a maga nyomorúságát siratja szegény magyar nemzet.</i> Jaj, nagy boldogtalan, szegény magyar nemzet!	76	390
27.	II. Én is hajdant magyar voltam	77	391
28.	I. <i>A székeley vitézekről.</i> Nézd könnyzáró között gyászos székeleyeket	78	392
29.	I. Hiszek egy XVI. Lajosban	80	392
30.	<i>Belgrád megvételekor komponáltatott ének.</i> Ó, kegyetlen Belgrád, várad megesett	81	393
31.	I–II. Meg kell lenni szavaimnak!	82	394
32.	<i>Tudósítás.</i> Moszvilágon amíg élt	83	394
33.	<i>Második József sírjára való versek.</i> Állj meg síromnál	84	394
34.	<i>Mostani üdöre való versek 1790.</i> Kilenc esztendeig országunk kormányát	86	395
35.	I. Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rendje	89	395
36.	A kívánt tavasz, ím, felemelte zöld erdőbe sátorát	90	396
37.	<i>Parasztok rendetlen kívánsága.</i> Hallhatatlan újság!	90	396
38.	I. <i>Tárogató.</i> Nemes Jászság, híres Kunság nagy jajra jutott	93	397
39.	II. <i>1800-ba' készült hajdani magyar dal.</i> Mostan ezernyolcszázba'	94	397
40.	I. <i>Zsidó mars.</i> Allelujah! ki gyötörte a kemény szívű faraót	95	398
	X. <i>Marche.</i> Hallelujah! ki gyötörte a kemény szívű farahót	96	398
41.	I. <i>Asztali áldás.</i> Mindeneknek szemei tebenned bíznak, uram	97	402
42.	I. <i>Bécsi Miatyánk.</i> Mi atyánk, Ferenc	98	404
	III. <i>Ausztriai Miatyánk.</i> Mi atyánk, Ferenc	98	404

43.	I.	<i>Magyar Hiszekegy.</i> Hiszek egy nagy francia császárba' 99	404
44.	I.	Hiszek Bonapárté atyában 100	405
	III.	<i>Ausztriai Hiszekegy.</i> Hiszek egy Bonapartében 100	405
45.		<i>Közönséges asztali áldás.</i> Mindeneknek zsebjei tereád néznek, uram, I. Ferenc 101	406
46.		<i>Közönséges Üdvözlég.</i> Üdvöz légy, te váltócédula 101	406

II. A TÁRSADALMI ÉLET KÖLTÉSZETE

II. A)	I.	Toborzók, insurgents dalok, propagandaversek 102	418
47.	I.	<i>Vitézek éneke.</i> A katona jó paripán megugratja magát 102	418
	II.	A katona jó paripán megugrotja magát 103	418
48.	I.	Nosza, gyertek, legények, velem katonának 104	419
	II.	<i>Cantio pulcher.</i> Nosza, vígon, legények, menjünk katonának 105	419
	IV.	<i>Verbungos buszár.</i> Nosza, gyertek, legények, menjünk katonának 106	419
49.	I.	Bölcsőhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca 107	420
	VI.	A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng 108	421
50.		A katona liliumszál 108	425
51.		Ez az élet bazsarózsa 109	425
52.		Nem kell nekem cigány ló 109	425
53.	I.	A bandéros magyar legény aranyalma 109	425
	V.	A bandéros magyar legény aranyalma 109	425
54.	I.	Megszűnök szeretni s egészen elhagyni 110	427
55.	I.	<i>Szula vármegyei nemes bandérium éneke 1790.</i> Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár 111	427
56.	I.	Adjon Isten sok jó reggelt annak az atyának 112	428
	II.	<i>Pajkos buszár.</i> Adjon Isten jó szerencsét annak az anyának 113	428
57.		<i>Nota vel Potius Paëan Hungaricum militum in recuperatione Budae et caetera artium dulcis patriae gloriosae triumphantium sub magno Leopoldo.</i> Haj, Buda, Buda, Fehérvár 113	429
58.	I.	<i>A magyar nemességnek felkeléséről, 1797.</i> Kelj fel, magyar, mutasd meg nagylelkűséged 114	429
59.	I.	Készülj, szép magyar nemesség 115	430
	II., IV.	<i>Nemes insurgenseknek nótája.</i> Készülj, szép magyar nemesség 117	430
60.	I.	<i>A magyar banderista.</i> Héj! most élem világom 118	433
	VII.	<i>A magyarokról.</i> Ej, most élem világom 119	434
61.	I.	<i>A felkelő magyar sereg.</i> Ezernyolcszáz esztendőnek a végén 121	437
62.	II.	<i>Versus nathalis.</i> Jere, pajtás, Gergely, menjünk katonának 122	438
63.		<i>A katonaság.</i> Ó, be nagy boldogság katonává lenni 125	438
64.	I.	<i>Magyar verbung.</i> Kiküldötte Ferenc király nyalka verbunkját ... 126	439

65.	Oldalunkon fegyver	127	440
66.	I. Az én csizmám szentpéteri	127	440
67.	I. Az jászkun gavallérság olyan, mint a szép virág	128	441
68.	Kálló alatt van egy cifra csárda	130	442
69.	I. Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények!	130	442
	IV. Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények!	131	442
70.	Ezernyolcszázegyedikben katonaság tűnt szememben	131	443
71.	I. Kardra teremtetett a magyar, az eszematda	133	444
72.	<i>Nógatás a katonaságra.</i> Nosza, csapj fel, pajtás, gyere katonának	133	444
73.	Már a magyar nemes sereg	134	445
74.	Papot illet a Szentírás	135	445
75.	Nem kell nékem cserepár	135	445
76.	Nyergeld, vitéz huszárlegény, lovadat	135	445
II. A) 2. Marsok, indulók				136 446
77.	II. Marsolj már, vitéz magyar!	136	452
78.	I. <i>Belgrád megvételének nótája, melyben együtt beszélgetnek báró Laudon, az ausztriai seregek fővezére és Ozmán, a belgrádi vár kommandánsa. Készült 1788-ban.</i> Belgrádra, vitézim, omoljatok	137	452
79.	II. <i>A vár megvételén való öröm.</i> Már Belgrád a mi várunk	137	458
80.	II. Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög	138	459
81.	I. <i>Mars.</i> Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!	138	461
82.	I. Kardra, magyarok! Győzni akarok!	139	463
83.	I. <i>Serkentés a vitéz magyarokhoz a franciával való harcra 1792-ben.</i> Mars hallik	139	464
84.	I. <i>Pataki kollégiomban való bandázás.</i> Rézkarika peng, dobot ütnek	140	465
	III. <i>Török mars.</i> Rézkarika cseng, dobot ütnek	141	465
85.	I. Kezd már vitorolni egünk	142	466
86.	Készülj gyorsan, egyben pattanj paripára	142	469
87.	I. Jön a franc nagy lépésekkel	143	469
88.	Lóra, magyar, indulj hamar, serkent az óramutató	144	473
89.	I. Nosza, hív magyarok, nosza, bajnoki virtusaitok	144	473
90.	I. Trombitaszó, dobzördülés, hallatik ágyúördülés	144	475
	VIII. <i>Rákócynak táborigénye, melynek írása egy asszonyinak tulajdonított.</i> Dobszó, trombitazendülés, hallatik ágyúördülés	145	476
91.	Dobszó hallik, már hajnallik – ha, vitéz, aluszol, sörkenj fel!	145	477
92.	<i>A kun mars.</i> Indulj, vitéz, isteni kéz vezérelti utadat	146	478
93.	I. <i>A Bihar vármegye insurgens nemes katonáinak mondatott 3a augustae anno 1797. Kiskunszentmiklóson.</i> Nemes magyar, aki Bihar vármegyének dísze vagy	147	478

94.	Nemzetemet siratom	148	479
95.	Gyászos eset, melybe' hever fejünk	148	479
96.	Magyar, ülj lóra	148	480
97.	Országunknak vitézei	149	480
98.	I. Hallik a trombita, lóra, vitéz	150	481
99.	I. Réztrombita s a zörgő muzsika	150	481
100.	Elérkezett az ütközet, ó, én szerelmes vitézeim	151	482
101.	I. Harcoljunk, harcoljunk	151	482
102.	I. Már a had áspis istene szűnik górálni ménköveit dühösen	152	482
103.	I. Svadron, svadron! Ha ma velem víg elevenség	152	484
104.	III. <i>Bonaparte szomorú marsa.</i> Mars, mars, fergeteg omol	152	484
105.	Magyar, magyar, vitéz nemzet, Márs unokája	153	486
106.	I. Győzni, vitéz, győzni teremtetél	153	486
107.	I. A nagy Mars frainak kezekben a fegyverek	153	487
108.	I. Kardra, magyar nemes	154	488
109.	I. Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek	154	489
110.	Lábainknak most menéseit	155	490
111.	I. <i>Igen derék mars.</i> Hív magyarok, haza kőfalai	155	491
112.	<i>Mars.</i> Ím, a magyarok egészen	156	491
113.	Rajta magyar, ne hadd magad	157	491
114.	I. Kardra, magyar Éden, győzni, halni	157	492
115.	I. <i>Mars.</i> Mars hazal! Jaj be kevés ideig	158	493
116.	Talpra, német, kardra, magyar	158	494
117.	Réztrombita, síp, dob, zörgő muzsika	159	494
118.	Rajtad az ellenség, magyar haza	159	494
II. A) 3. Katonaélet				161 494
119.	I. Megbolondult ez világ, fegyverben az ország	161	494
	III. <i>A katonák fölállításáról.</i>			
	Megbolondult a világ, fegyverben az ország	163	495
120.	I–II. <i>Egy katonának sorsa.</i>			
	Ezerhétszáznegyvenegyben béállék az regimentben	166	497
121.	I–II. Ezerhétszázötvenegyben katonaság tűnt szememben	167	497
122.	A kimustrált katonának nyomorúság dolga	168	498
123.	I. Montovai legénynek bokancsa van szegénynek	170	498
	III. Montovai legénynek bakancsa van szegénnek	172	499
124.	II. Mikor masírozunk, kapitány uram?	174	501
	III. <i>Verbungon levő katonáknak víg éneke.</i>			
	Nosza, szívem, pajtás, adjál parulát	175	501
125.	I. <i>Katonaének.</i>			
	Szarándokság, kemény rabság élete az embernek	176	502
	III. <i>Elkesergett katonának éneke.</i>			
	Szarándokság, kemény rabság élete az embernek	177	502
126.	I. <i>Aria de miseria militis.</i> Hoc est ergo praedari	178	503

	II. <i>Cantio alia de militibus. Hoc est ergo praelian</i>	178	503
127.	<i>Aria de militari statu. Szép cifra életben aki akar élni</i>	179	504
128.	I. Ha meguntad életedet	182	504
	II. Gyere, pajtás, katonának	184	504
129.	Hol van az én szabadságom	185	507
130.	Feljött már az a nap, melyen kell indulnom	186	507
131.	I. Már minálunk verbuválnak kötéllel	188	508
	II. Áll a verbunk hazánk földjén kötéllel	188	508
132.	I. Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?	189	510
133.	I. Mars praesidet in castris	191	512
134.	Ej, nem jó a táborba az álmos katona	192	512
135.	<i>Más háború ének 1791. október 1.</i>			
	Erős Isten! várunk te vagy	192	512
136.	<i>Siralmas tábori versek.</i>			
	Ó, szegény szentgyörgyi sebes kompánia	193	513
137.	I. <i>A székegy baka keserősége.</i>			
	Nem vétettem soha Brassó városának	195	513
	III. Nem vétettem soha Kézdi városának	196	514
138.	I. Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád	196	518
139.	Ne sírj, édes feleségem	197	519
140.	Jaj, mint esék változása	197	519
141.	Jól mondom-e, hogy kockára	200	520
142.	Nyíljátok meg, hegyek s völgyek	202	521
143.	Az katonák masíroznak	203	521
144.	I. Kisütött a nap a síkra	204	522
	II. Kisütött a nap a síkra	204	522
	IV. <i>A debreceni új katona. Kisütött a nap a síkra</i>	205	522
145.	I. <i>Az insurgensek éneke Beszterce körül.</i>			
	Boldog haza, sírhatsz immár	206	523
146.	I. Jaj, sírhat már a nemesség	207	523
147.	Boldogtalan sorsa siralmas fejemnek	210	524
148.	Katonának jól van dolga	211	524
149.	<i>Volt insurgensek éneke. Megbékélt a francia</i>	211	524
II. B) 1. A diákélet költészete				
150.	<i>De audis. Az kik tudománnyal felékesítettetek</i>	212	531
151.	I. Ó, mely siralmas volt nekünk	213	531
	II. Ó, mely siralmas volt nékem	214	531
152.	I. <i>Cantio de scholasticis. Isten hozzád, Rudimenta</i>	220	532
	II. <i>Cantio pulchra. Minap kántálni indulék</i>	221	532
153.	<i>Cantio studiosorum. Skólábúl már kijöttem</i>	223	533
154.	Pater apa, ligo kapa	225	534
155.	Úton mégyen menyecske	226	534
156.	Minden becsületit a Kunság elveszté	227	534

157.		<i>Si popinam.</i> Korcsomára egyszer-kétszer ha mentem 228	534
158.	I.	<i>A tömlőben rekesztetett röst deákok éneke 1762.</i> Ki az ifjúságnak iskolát javallja 230	535
159.		<i>Egy szegény deákról.</i> Az deáknak rossz a dolga, jó' sem lakhatik 231	535
160.		<i>Egy némely deákról való vélégé ének.</i> Ezerhítszázhatvanngyben, Apollo fia létemben 231	536
161.	II.	Eja studiosi 233	537
	III.	Per orbem terrarum 235	537
162.		<i>Aria de fine scholarum.</i> Laeti simus jam abimus 236	539
163.		<i>Aria de miseria studiosi.</i> Kedves Jankóm, kedves Jankóm, oskolában mégy 237	539
164.		Jöllehet messze kell oskolában járnom 239	539
165.	I.	Csak annak van becsületi 239	540
166.	I.	Sírasd meg azt az időt, melyben deákká lettél 240	541
167.		<i>Egy paraszt megunván a terbes munkát,</i> <i>oskolába meg tanulni, s így sóhajit magába'.</i> Vászony kostök, kacagány 241	542
168.		<i>Tanuló gyermekek éneke.</i> Idöm van már, hogy tanuljak 242	543
169.		Ha van valami élet, szép élet 243	543
170.		Haj, dínom-dánom, míg élek is, szánom 244	544
171.	I.	Musarum sodales, Heliconum fontes 245	544
	III.	Musarum sodales, Heliconum fontes 246	544
172.		<i>Deákok éneke.</i> Ha valaki él frissen 248	545
173.		<i>A kollégiumtól való búcsúzás.</i> Minerva, hűséges anyja a Múzsák követőinek 249	545
174.		Be siratják a deákok boldogtalan sorsokat 250	546
175.		Nem cserélním nagy urakkal 250	546
176.		<i>Diákokról ének.</i> Az ifiak rovaszságát ha kívánod 251	546
177.	I.	Nem vagyok én kapáslegény, hanem gyöngyösi diák 253	546
	II.	Nem vagyok én kapáslegény, hanem n.....i deák 253	547
178.	I.	Parasztlegény, noha szegény, mégis jobban él 253	547
	II.	Sírva nézem, ha elnézem multságokat 254	547
179.		A, A, A, örvendetes óra 254	548
180.	II.	Tíz holnapja immár elmúlt Gyöngyösben 255	549
181.		<i>Versus Natalis.</i> Ha tudnám, atyámnál jobb ember nem lennék 256	550
182.		Mindenkor magamat tartattamnak 257	550
183.		<i>Versus Natalis.</i> Ó, vajha valahol most verbuválnának 257	550
184.		<i>Versus natalis.</i> Vadász sokat fárad töltött puskájával 259	550
185.	I.	<i>Versus Paschales.</i> Elhidd, nagy boldogság, ki elkerülheti 260	551

II. B) 2. A papi élet költészete	261	551
186. I. Ezerhétvenegyben léptem ebben az életben koldulásra	261	552
VI. <i>A barátéletről.</i> Ezerhétvenegyben léptem ebben az életben koldulásra	262	552
187. <i>Pap-dana.</i> Hogy pappá lettem, nem bánom	264	557
188. Igaz nevem Adolphusnak	266	557
189. <i>A barátok szegény sorsa.</i> Keserves a barátélet, mert sokat kell böjtölni	268	558
190. I. Oskolamesterré bánom, hogy lettem	269	558
II. C) 1. Idillek, propagandaversek	271	564
191. Nosza, szakácsok, menjünk a konyhára	271	564
192. I. Si quis vivit jucundus	271	565
XXIII. <i>A jubászdal.</i> Ha gyönyörűségesen	273	568
193. I. Felkél jó hajnalban a szántó álmából	275	572
194. I. A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom	276	573
195. I. Ha valaki vígan él, vígan él	277	574
IV. Ha valaki vígan él, vígan él	277	574
VI. Ha valaki vígan él, vígan él	278	575
196. I. <i>Vadászember éneke.</i> Azt alítja, más ha látja	279	578
197. Komáromi kerek erdő	280	579
198. I. Azt gondolja, ki nem tudja a paraszt életnek	280	579
III. Elfáradván, megizzadván a tágas mezőkön	281	580
199. <i>A sírásók.</i> Ritka élet ily gyöngy élet, mint a sírásóké	282	580
200. I. <i>Juhászének.</i> Jaj, hol vagytok víg napjaink	282	581
201. A szép reggel ékessége	284	581
202. Boldog pástyor az olyan	284	581
203. Csép, kapa nyavalya – tudja, ki próbálja	285	581
204. Ennye, szedte-vettit, még ma semmit sem dolgoztunk	285	581
205. I. Élet és áldás legyen rajtatok	285	582
206. I. Ki boldogabb, mint a nemes	286	582
207. I. Nappal fonunk vagy aratunk	286	582
208. I. Rajta, rajta, frissen a búzamezőre	287	582
209. I. <i>A paraszt boldogságáról.</i> Nincsen szerencsésebb a parasztembernél	287	583
210. Csak a juhászélet mutat	288	583
211. Egy szép juhászi nevezet	288	583
212. <i>Cantio gregis pastorum.</i> Sokszor immár éjjel is semmit sem aludtam	289	583

II. C) 2. Életképek	291	584
213.	II. <i>Lamentatio portionalis.</i>		
	Vagyon hazánkban két gonosz ember	291 585
	III. Vagyon házunkban két gonosz ember	293 585
214.	I. <i>Parasztének.</i> Szántani, vetni, nyárban aratni	295 586
215.	II. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”	297 587
	III. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”	297 587
	VI. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”	298 587
216.	<i>Szolgá éneke.</i> Boldogtalan állapotja a szegény szolgának	298 588
217.	I. Én vagyok a petri gulyás	299 588
	III. Én vagyok a petri gulyás	299 588
218.	I. Nincs boldogtalanabb a parasztembernél	300 590
	V. Nincs boldogtalanabb a parasztembernél	301 590
219.	I. Aluszol-é, juhász?	302 591
	II. <i>Juhásznyóta.</i> Aluszol-é, te juhász?	302 592
220.	El is kéne menni, itt is kék maradni	303 592
221.	I. <i>Az elnyomtatott jobbágypok Miatyánkja az ő német földesurok ellen.</i>		
	Egy fertelmes nemzet származott közünkbe	304 592
222.	III. Viceispány, perceptor, főnótárius	306 597
	VII. <i>A parasztember dalja.</i> Főispány, viceispány, consilliárius	307 597
II. D) Lator- és tolvajénekek	309	599
223.	I. Nincsen furat, nincsen lovat, én nem cselekedtem	309 604
	IV. Ni fitsóri, ku pitsóri, minden vígan járja	310 605
	V. Opra Todor, vén komondor, numáj noptye furat	311 605
224.	I. Bimbó ökrünk nagy szarva nem fért az istállóba	312 610
	IV. Bimbó ökrünk nagy szarva nem fér az istállóba	312 610
225.	I. Fut az oláh hegyódon	312 611
226.	Másutt immár lefeküdtek	313 614
227.	<i>Világi szép ének egy szegény kondásról.</i>		
	Bujdosik a disznó kilenc malacával	315 614
228.	Iszom egészségedért, kedves társom, szire!	316 617
229.	I. Hopp, hopp, anya, süss malacot	317 617
230.	Sok százezer példát immáron láttotok	319 618
II. E) Vegyes dicsekvő dalok	321	619
231.	Hej, laboda, laboda	321 620
232.	I. Az alföldi legénnek	321 620
233.	Coki, kutya, coki, szajhának az ebe!	322 621
234.	Ez az élet a gyöngy élet, senkitül sem félni	322 621
235.	III. Téli-nyári keresményem	323 622
236.	<i>Versus Nathalis.</i> Jó gyümölcse szokott lenni a jó fának	323 622

237.	<i>Versus Paschalis.</i>		
	Nincsen hét országban olyan legény, mint én	324	622
238.	<i>Versus Natalis.</i> Én olyan emberre szeretném találni	325	623
239.	I. Szép volna, ha volna száz arany a zsebbe'	326	623
240.	I. <i>A magyar étel.</i> Fejér cipó, szalonna	326	623
	V. Fejér cipó, szalonna	326	623
241.	I. Én vagyok a magyar gyerek	327	624
	III. Én vagyok a magyar gyerek	328	624

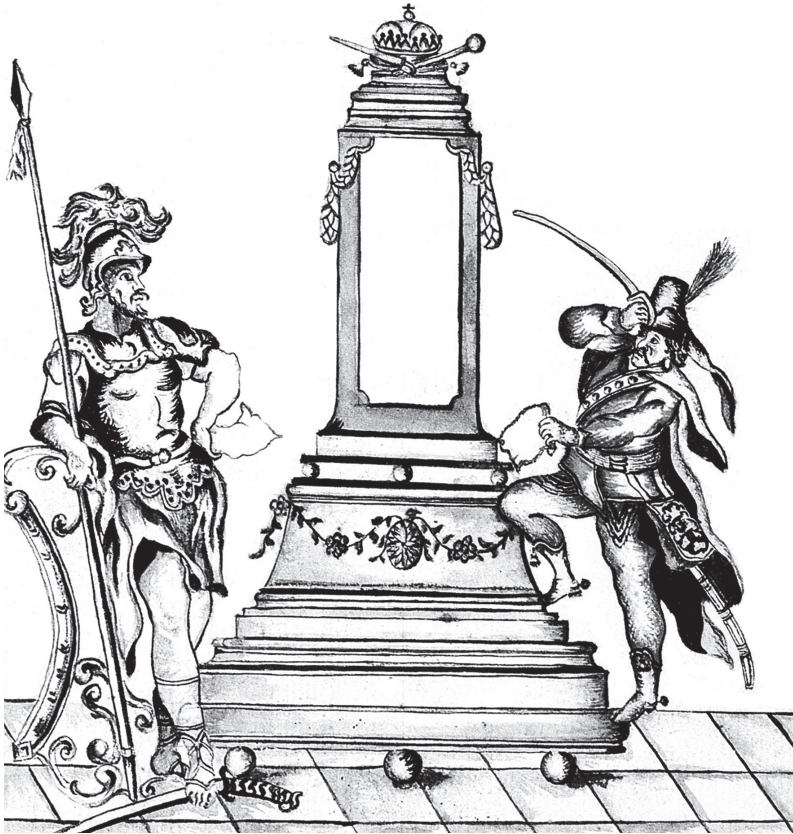
JEGYZETEK	329
-----------------	-----

I. TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI KÖZKÖLTÉSZET	331
I. A) Magyar történeti tárgyú énekek	331
I. B) Kuruc tematikájú közköltészet	342
I. C) Politikai és közéleti közköltészet	372

II. A TÁRSADALMI ÉLET KÖLTÉSZETE	407
I. A) Katonadalok	407
II. A) 1. Toborzók, insurgentsdalok, propagandaversek	418
II. A) 2. Marsok, indulók	446
II. A) 3. Katonaélet	494
II. B) A diák- és a papi élet költészete	525
II. B) 1. A diákélet költészete	531
II. B) 2. A papi élet költészete	551
II. C) Foglalkozási dalok	560
II. C) 1. Idillek, propagandaversek	564
II. C) 2. Életképek	584
II. D) Lator- és tolvajénekek	599
II. E) Vegyes dicsekvő dalok	619

MUTATÓK	627
---------------	-----

Rövidítések jegyzéke	629
Szó- és névmagyarázatok	631
Forrásjegyzék	647
1. Kézírtos források	647
2. Nyomtatott források	659
Bibliográfia	661
Kezdősormutató	670
Címmutató	677
Nótajelzések mutatója	682
Névmutató	683

Allegorikus rajz a *Világi énekek és versek* B. P. (1800) című kéziratból
(OSZK Quart. Hung. 2910, részlet az eredeti színes képből)

Szerkesztői előszó

A XVIII. századi közköltészeti sorozat 3. kötetét a társadalmi tematika határozza meg. Az egyes fejezetek végigkísérik a korabeli magyarországi közélet legfontosabb színtereit, mivel a hatalmas verzhalmazt aszerint tagoltuk, ahogyan a versek a környező világot láttatják. A magyar történelemhez és az egykorú nemzetközi politikához kapcsolódó énekektől (I.) a fontosabb társadalmi csoportok és életpályák-foglalkozások részint idillikus (propagandisztikus), részint valós helyzetének bemutatásán (II.) keresztül eljutunk az egyéni, kisközösségi életérzés, a hagyományos, „ősinek” tartott rendi viszonyok felbomlásával és a polgárosodáshoz vezető lassú átalakulással együtt járó morális-etikai válság közköltészeti visszhangjáig (III–IV.), mely olykor filozofikus, nemegyszer pedig szatirikus. A kötetet végigolvastva a szélesebb szemhatárú köztörténeti eseményekről először a kis közösségekre, majd a generációs és nemek szerinti csoportok sajátos problémáira, végül a családi és egyéni életsorsokra szűkítjük a látómezőt. A sajtó alá rendezés során magunk is meglepődünk azon, hogyan segítették értelmezni a tematikus és időrendbe rakott szövegcsaládok egymást és a XVIII. századi magyarországi társadalmi, politikai és magánéleti viszonyokat, a közerkölcsöt.

A feltárt több mint 420 szövegcsalád 2000-nél több változatot „rejt”, ami meghaladja az előző két kötet együttesét. Emiatt antológiánkat két, önmagában is megálló kötetre kellett bontanunk. A kettős korpusz főként társadalom- és mentálitástörténeti forrásértékkel bír, hiteles hivatkozási alapja egyfajta *popular history*-nak, azaz tulajdonképpen egy „nem hivatalos” magyar társadalomtörténet és történelem. Ennek ellenére természetesen nem vállalhattuk magunkra a történettudomány nézőpontját: ez maradjon meg a kérdés szakértőinek, akik az itt közreadott szövegeket remélhetőleg beépítik azon források közé, amelyek segítségével árnyaltabban vizsgálhatják és írhatják le a korszak magyar történelmét. Ilyen értelemben a mi munkánk inkább régészeti szemléletű, s a közreadott verseket sokkal inkább lelet-együttesnek tekinthetjük, mintsem kiforrott narratívának. A szöveggyűjtemény első fejezeteinek igazi kontextusát tehát más társadalomkutatók majd más nézőpontokból tisztázhatják.

Nem lebecsülendő azonban a közreadott versek és dalok irodalom- és költészet-történeti, nyelvi, poétika- és stílustörténeti jelentősége sem. A sorozatba rendezett XVIII. századi közköltészeti szövegkiadások ráirányítják a figyelmet egy elfeledett, s Európában csak igen kevés országban (lengyel, szlovák, szlovén, orosz, román, szerb és horvát nyelven) feltárt kulturális csatorna, irodalmi létmód, a szájhagyomány és irodalom közötti mediátor egykori létére és fontosságára. A kottás változatoknak, illetve a hivatkozott *ad notam*-jelzéseknek zenetörténeti és verstani tanulságai is vannak, például a *verbunkos* stílus születését illetően. Mindezen összefüggések kibontására itt ugyan nem vállalkozhatunk, de jegyzeteinkben iránymutató „útjelzőket” helyezünk el a további filológiai, metrika- és verstörténeti, etnomuzikológiai és folklorisztikai kutatások számára. Meggyőződésünk, hogy – az előző két

tematikus kötethez hasonlóan (*Közköltészet 1, Mulattatók*, RMKT XVIII/4. Bp., 2000; *Közköltészet 2, Társasági és lakodalmi költészet*, RMKT XVIII/8., Bp., 2006) – ez a gyűjtemény is rákérdez majd az irodalomtörténeti kánonok határára, egykorú költői-írói életművek topikus forrásairól, recepciójáról és popularizálódásáról tudósít, illetve bevett folklorisztikai „tétéleket” tesz pontosabbá, hitelesebbé.

A „hosszú XVIII. század” társadalmi-politikai közköltészetének bemutatását a legáltalánosabb, országos problémákat felvető szövegekkel kezdjük. A régebbi magyar történelmi eseményeket megverselő alkotások – I. A), a Mohács-emlékdaltól Zrínyi Miklósig – után a kuruc korra, az akkori közelmúltra reflektáló énekek – I. B) – elvezetnek az aktuálpolitikai tárgyú panaszokig, pasquillusokig és paródiákig – I. C). A II. nagy fejezetben a kor jellegzetes életformáinak, pályalehetőségeinek közköltészeti emlékeit csoportosítottuk: A) *katonák*, B) *diákok és papság*, C) *parasztok, pásztorok és egyéb foglalkozások*, D) *törvényen kívüliek*, E) *vegyes díszekvők*. Ezek a versek igen széles skálán mozognak a propagandától és idilli ábrázolástól a realista panaszokig, keservesekig és balladáig.

A 3/B kötetet kezdő *moralizáló, szentenciázó és didaktikus szövegek* meglepően nagy száma miatt külön fejezetben (III.), tematikus bontásban adjuk közre mindazokat a populáris verseket, amelyek a korabeli elit irodalomhoz hasonlóan tárgyalják a XVIII. század erkölcsi és etikai viszonyait, társadalmi ellentmondásait: a közösségi bizalomvesztést, a „náj módi” majmolását, a rang- és státuszéhséget, a pénz uralmát és a világi hívságok hiábavalóságát. A IV. fejezet az egyéni sorsokra, személyes problémákra összpontosít, következésképp itt olvashatjuk a kötet leglíraibb, gyakran XVII. századi eredetű szövegeit: *bujdosódalokat, rabénekeket, panaszdalokat* és *keserveseket*. A III. fejezethez hasonlóan itt is tematikus bontásban, kisebb csoportokban, a panaszdalok, keservesek indítóoka szerint adjuk majd közre a verseket – a szerelmi tárgyúak kivételével.

Ami az antológia dalainak, verseinek időrendjét illeti: csak két fejezetben lépünk át a XVIII. század határát. Mivel az egész Európát érintő és ideológiailag felkavaró napóleoni háborúk a magyar rendi társadalmat is megmozgatták, az I. C) fejezet politikai közköltészeténél, illetve a II. A) fejezet katonai és hazafias tematikájánál 1814/15 lett a korszakhatár. Tekintettel az évek munkájával összegyűjtött szövegek mennyiségére, terjedelmi okokból mértéktartóbban közöljük a sok variánssal rendelkező verseket és azok folklorizálódott, kései változatait. *Főszövegeink* kiválasztásánál előnyben részesítettük az 1800 előtti feljegyzéseket, illetve azokat, amelyek még nem jelentek meg modern kiadásban.

A jelen kötetben közölt és rendszerezett versanyag megoszlása igen tanulságos. A 241 szövegcsaládot 299 kiválogatott főszöveg képviseli, összesen 1238 változatról tudunk. Az invariánsok aránya magasabb, mint az előző két kötetben (43%, 104 tétel), ám ezekre az egyedinek tűnő szövegekre is jellemző a közköltészet topikus szókincese, motívumhasználata, valamint metrikai-poétikai megoldásai, amelyek számos ponton kapcsolódnak más műfajokhoz (keservesek, panaszdalok, egyházi népénekek és az azok dallamára írt alkalmi költemények). Akadnak azonban nagyon széles körben ismert, akár másfél évszázadon át közkézen forgó szövegek, amelyek láthatólag átjártak a felekezeti és földrajzi-regionális határokon.

Ötvennél több változatban maradt ránk a *Rákóczi-nóta* (10. sz.) és az 1788/89-es török háború egyik indulója (*Belgrádra, vitézim, omoljatok*, 78. sz.), de meghaladják a negyvenet egy rokokó pásztoridill (*Si quis vivit jucundus / Ha gyönyörűségesen*, 192. sz.) lejegyzései és kiadásai is. További tizenegy szövegcsaládból ismerünk 20 és 40 közötti feljegyzést; a francia háborúk indulóin túl figyelmet érdemel a *Mohács-emlékdal* (1. sz.), illetve az Egyiptomból kivonuló bibliai zsidóság örvendező marsa, amely eredetileg a pápai református kollégium propagandaéneke volt a tervezett komáromi költözés idején (*Alleluja, ki győtrötte a kemény szívű faraót*; 40. sz.).

A kötet anyagát csaknem 400 forrásból válogattuk, s ezek szociológiai megoszlása sem közömbös: 90%-ban kéziratok alkotják (arányuk szintén meghaladja az előző kötetekét). Ez összhangban áll az itt bemutatott műfajok zömének helyzetével: egy kézirat kikerülhetett a cenzúrát, s alkalmas médium lehetett a rebelis vagy nemhivatalos vélemények artikulálására. Nincs köztük viszont egyetlen olyan XVIII. századi gyűjtemény sem, amelyről biztonsággal állíthatnánk, hogy akár parasztember, akár katona jegyezte volna le. Ez még a XIX. század első évtizedeiben is ritkaságszámba megy, Wén József és Csöbrös István énekeskönyve kivételnek számít. Az írástudók körének szélesedése ellenére tehát még a realisztikusabb, panaszos hangvételű jobbágy- vagy katonakeservek, bakanóták és latorénekek feljegyzőit sem a megszólaltatott közösség tagjai körében kell keresnünk. A falusi idillek és propagandaversek, a latorénekek képviselő szatirikus szerepdalok közvetítői szinte mindig *eltérő társadalmi csoporthoz tartoznak*, főként diákok, köznemesek és papok: a megverselt élethelyzetek és eszmék számukra csupán irodalmi témát jelentenek. Kétségkívül „belsőbb” forrásból érkezik hozzáunk viszont az általuk lejegyzett *gravaminális*, sérelmi költészet (rebellis-függetlenségi panaszénekek, nemzetsiratók), az *insurgens* dalok és toborzók, hiszen közösségeik e szövegekkel valóban a saját csoportidentitásukat erősítették. Ne feledjük: a kollégiumi kórusok egyik kötelezettsége volt, hogy a különböző ünnepélyeken indulókat is énekeljenek – ilyenkor a diákok egy tőlük idegen, militáns világkép közvetítőivé váltak. Ez sajátos párhuzamba állítható azzal, ahogyan a diákság (a kor leendő elitje) saját, néha nélkülözésekkel terhes sorsát állandóan összeméri a katonákéval. A korszak nagy karriermodelljei így vetélkedtek a költészet színpadán...

A fenti, *kívülről láttatott identitás*októl némiképp eltér a diákok és a papság saját *vers* hagyománya. Tréfás panaszai, a csak szűkebb körben, kellő latintudással érthető célozgatások az iskolai rendre, feladatokra és tankönyvekre, illetőleg a papi élet megpróbáltatásaira (böjt, cölibátus, a világi örömök hiánya, a jezsuiták, majd a hazai szerzetesrendek feloszlása után a közéleti szerepvesztés stb.) mindig együtt szemlélendők a saját dicsekvő dalaikkal, verseikkel. Ez utóbbiak ugyanis hol közvetlenül, hol közvetetten (pl. ünnepi köszöntőversnek álcázva) azt hirdetik, hogy a tanult emberek többre vihetik, mint a földművesek és a mesteremberek, az életmódjuk pedig mégiscsak veszélytelenebb a katonáénál. Arról nem is szólva, hogy a diákok hagyományosan a női szívek meghódításában is jeleskednek finom modorukkal és csinos kinézetükkel...

A fentiekből következik az is, hogy sorozatunk korábbi köteteihez képest elenyésző a recens népköltéssel kapcsolatot tartó szövegek aránya. Meglepő is

volna, ha a köznemesi vagy papi és diákkultúra itt bemutatott, identitáshoz kötött emlékei nagy mértékben folklorizálódnának. (Az 1–2. kötetben közreadott csúfolók, hazugságversek, mulatódalok vagy a lakodalmi szokásköltészet nagyobb eséllyel illeszkedett be a szájhagyományozó folklórba.) Még a pásztor-, paraszt- és katonapanaszoknak is csupán egy-egy közhelystrófája vagy motívuma bukkan fel a népköltészetben, esetenként régies dallamával együtt. Kötetünk verseinek túlnyomó része azonban a „táblabíróvilág” hanyatlásával, az íránta mutatott érdeklődéssel együtt örökre feledésbe merült. Szeretnénk, ha munkánkkal hozzájárulhatnánk e hajdan nagyon népszerű, szerteágazó műfaji rendszert alkotó forrásszöveg-együttes átértékeléséhez, amely nyilvánvalóan nem esztétikai elvekre, sokkal inkább társadalomtörténeti és irodalomszociológiai nézőpontra épülhet.

Textológiai elveink és megoldásaink az előző közköltészeti kötetekhez hasonlóak. A szövegek csaknem másfél évszázados időköre, a lejegyzők igen eltérő írásbeli készsége, tudatossága és műveltsége miatt a főszövegeket *modernizált helyesírással* közöljük, kivéve a személyneveket. Romlott vagy hiányos szövegű variánsoknál az *emendálást dőlt betűvel* jelöljük. A másolók gyakran önmaguk korrigálták íráshibáikat (áthúzásokkal, rájavításokkal, beszúrásokkal); ezeket nem jelöljük külön, hanem az *ultima manus* elvét követtük, tiszteletben tartva az egykori szöveggazdák álláspontját. A kéziratokban gyakran használt rövidítéseket (*szt.*, *In.* stb.) és az előadásra vonatkozó utasításokat (*rep.*, *bis* stb.) szintén automatikusan feloldottuk. A metrum megkívánta *a'* alakok a hosszú szótagra utalnak. Az idegen nyelvű szövegrészek esetében kettős elvrendszert követtünk: az élőnyelvi, fonetikus lejegyzett román, szlovák és német kifejezéseket betűhíven közöljük, a jegyzetekben pedig szakértő segítők révén megkíséreljük ezek mai helyesírás szerinti átírását és értelmezését. A latin szövegeket viszont (írásbeli hagyományozódásuk miatt) a magyarhoz hasonlóan gondozva, jelölt és néhány jelöletlen emendálással közöljük (pl. a szóvégi *-e* hangzót sokan gondolkodás nélkül *-ae*-nek írták ekkoriban).

Az egyes fejezeteken belül a *források kronológiai rendjében* adjuk ki a szövegeket, kivéve az I. A) és I. C) fejezeteket, ahol a *megverselt témák időrendjét* követjük. Kivételes esetben a szoros kapcsolatban álló, de nem teljesen egykorú szövegcsaládokat – például a *Porció-ének* két változatát – is egymás mellett közöljük.

A hatalmas forrásanyag miatt szükségképpen korlátoznunk kellett a kötetbe felvett műfajcsoportokat. Nem közöljük a bizonyítottan kuruc kori, 1711 előtti szövegeket (ezek Varga Imre 1977-es antológiája óta egy helyen hozzáférhetőek), sem a korban oly divatos verses epika emlékeit (hírverseket, históriás beszámolókat a Péro-lázadásról, csatákról, bűntényekről, helyi tűzvészekről és természeti csapásokról), csupán helyzetdalokat. A Horea–Cloșca-felkelésről (1784) szóló versekből is csak az az egyik, „Hóra” szájába adott, magyar–román nyelvű bűnbánó propagandadalt adjuk ki. Jóllehet tematikusan ideillenének, pasquillusokat sem válogattunk be ebbe a kötetbe, mivel ennek a népszerű műfajnak a közeljövőben önálló kiadása várható, s mennyisége miatt teljes kötete(ke)t igényel. A diákéletről szóló dalok közül kihagytuk az *exameni* verseket és *énekeket*, amelyek az alkalmi költészet topikus, de egyedi, szövegszerűen nem variálódó alkotásai, hiszen minden évben és minden jeles alkalomra „újraírták” őket (többnyire a tanárok vagy seniorok) a

hagyományos motívum- és formulakészlet segítségével. Hasonlóképp csak a jegyzetek közt, a műfaji bevezetőben idézzük fel a diákok szervezett kirándulásain (recreatio) énekelt alkalmi dalokat. A 3/B kötetben kiadott keservesek, panaszdalok közül tudatosan mellőztük a szerelmi tárgyúakat; ezek majd a sorozat 5., várhatóan szintén többkötetes korpuszában jelennek meg.

Az egyes szövegcsaládok filológiai jegyzeteiben (előző kötetekhez hasonlóan) a források neve betűhíven, a versek címe és kezdősora modern átírással szerepel. A kéziratos és nyomtatott variánsok forrásait időrendben, római számozással közöljük, a főszövegeket + jelöli. Utalunk a terjedelemre, az egyes változatok „rokoni” kapcsolataira és a kiadott főszövegekhez való viszonyára. A korábbi gyakorlatnak megfelelően itt közöljük az egyedi strófákat is, s ízelítőt adunk a XIX–XX. századi népköltési gyűjtemények közelebbi vagy távolabbi variánsnak tartható szövegeiből, tematikus párhuzamaiból. Megkíséreltük feltárni a versek hazai előképeit, belső összefüggéseit más közköltési szövegcsaládokkal, műfajokkal, műformákkal (mint pl. az iskolai színjátékokkal), illetve az egykorú magyar és európai irodalommal. Keverék nyelvű versek esetén itt adjuk meg a rendszerint eltorzult, hallás után lejegyzett, hibás ortográfiájú idegen szavak és kifejezések, továbbá a latin verscímek és széljegyzetek magyar fordítását.

A főszövegek variáns- és sorszáma hivatkozva a jegyzetekben közöljük a történelmi személyiségek, események legfontosabb eligazító adatait, valamint a metaforikus, szimbolikus utalások magyarázatait, az eufemisztikus vagy proverbiális kifejezések feloldását. A kötet(ek) végére illesztett *Szótár*ban csak a mitológiai hősök, antik istenségek nevét és jelentését, valamint az idegen (legtöbbször latin) eredetű, régi és tájnyelvi szavak, szóváltozatok magyarázatait találja meg az olvasó.

Az egykorú kottákat és a megfejthető nótautalásokat G-záróhangra transzponálva adjuk ki az adott szöveg jegyzeteinek végén. A dallamváltozatok időhatárát a szövegcsaládokkal párhuzamosan 1840 körül húztuk meg; kivételt jelentenek Almási Sámuel *Magyar Dalnok* című kéziratának 1840–50-es évekbeli folytatásai, valamint *Arany János dalgűjteménye* (1874), amely jórészt a költő gyermek- és diákkori emlékeit, vagyis az 1820–30-as évek repertoárját őrzi. A kollégiumi énekkultúrát évtizedeken át végigkísérő *melodiáris* (jobbára ritmusjelzés, kulcs és ütemek nélküli, esetenként valóban primitív) kottáírással fennmaradt dallamok rekonstrukciójában gyakran támaszkodtunk az előttünk járó kutatók (Bartha Dénes, Szabolcsi Bence, Barsi Ernő, Domokos Mária) eredményeire. Az indulók esetében viszont kísérleti átiratokat készítettünk, amelyek alkalmi megoldást jelentenek a vázlatosan megörökített ritmizálásra, ütemezésre.

Mindkét kötetet kéziratos és nyomtatott *forrásjegyzék*, a hivatkozott *szakirodalom*, a *verscímek*, a *kezdősorok* és a *nótajelzések mutatója*, valamint a *szótár* egészítik ki.

Válogatásunk és szövegkiadásunk szempontjai gyakorlatilag nem változtak az elmúlt 10–15 év alatt, csak szemléletmódunk (s ezáltal anyagkezelésünk) lett rugalmasabb, jegyzetelési módszereink csiszoltabbak, hivatkozási és viszonyítási szempontrendszerünk szélesebb körű. Ez természetesen nemcsak saját érdemünk: e helyütt is köszönettel tartozunk a kutatásainkat övező bizalomért, a termékeny vitákért, a kibontakozó szakmai diskurzusért és támogatásért valamennyi irodalmár, néprajzos és etnomuzikológus kollégánknak, lektorainknak, recenzenseink-

nek és egyetemi hallgatóinknak. Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének XVIII. századi osztálya Tüskés Gábor vezetésével állandó, nyugodt körülményeket biztosított e sokéves textológiai munkaterv teljesítéséhez.

Külön köszönetet mondunk Boér Hunor, Czifra Mariann, Gyivicsán Anna, Heltay Ágnes, Hovánszki Mária, Hubert Ildikó, Kakasy Judit, Kilián István, Kobzos Kiss Tamás, Kolumbán Judit, Korompay H. János, Lengyel Réka, Margócsy István, Márkó László, Medgyesy S. Norbert, Nagy Krisztina, P. Vásárhelyi Judit, Porkoláb Tibor, Pusztai Ferenc, Sirató Ildikó, Szilágyi N. Sándor, Szilágyi N. Zsuzsa, T. Erdélyi Ilona, Violáné Bakonyi Ibolya és Zichy Mihály segítségéért, illetve az OSZK Kézirattára és Kisnyomtatványtára, az MTAK Mikrofilm- és Kézirattára, a debreceni, csurgói és pápai református kollégium könyvtára, a Ráday Gyűjtemény, a Debreceni Déri Múzeum, a Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára (Granasztói Péter, Tasnádi Zsuzsa), az MTA BTK Néprajzi Kutatóintézet Archívuma (Czövek Judit), a debreceni Déri Múzeum (Magyari Márta), a kolozsvári Egyetemi Könyvtár és a Szatmár Megyei Könyvtár (Marta Cordea), valamint az Arany János kritikai kiadás (OTKA K 91076) alkotóközösségének szakmai együttműködéséért és segítségéért. A jegyzetekhez felhasználtuk Stoll Béla és Pogány Péter hajdani céduláit is.

Szakértő tanácsaival folyamatosan segítette munkánkat lektorunk, Szilágyi Márton, akinek nagy köszönettel tartozunk, akárcsak Debreczeni Attilának, illetve a kiadó-irodalomtörténész Hargittay Emilnek, továbbá a sorozatot elindító Bíró Ferencnek. A dallamok lektorálásáért Domokos Máriának mondunk hálás köszönetet. Akárcsak a sorozat előző köteteinél, most is nélkülözhetetlen segítséget kaptunk kiadói szerkesztőnkől, Róbert Zsófiától.

Szeretettel és hálával emlékezünk előző két kötetünk lektoraira: Stoll Bélára (1928–2011) és Kerényi Ferencre (1944–2008). Hajdani útmutatásaikat, munkánkat bíráló és segítő megjegyzéseiket az újabb kötetek előmunkálatai során is szem előtt tartottuk és érvényesítettük.

A forrásantológia létrejöttét az OTKA F 48440. számú pályázata és az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport (TKI), a kötet megjelenését pedig az OTKA PUB-F 107736 sz. pályázata, a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta.

Csörsz Rumen István – Küllös Imola

SZÖVEGEK

I. TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI KÖZKÖLTÉSZET

I. A) Magyar történeti tárgyú énekek

Jaj már minékünk, magyar nemzetnek...

I.

I.

1. Mohács, Mohács, régi vérontás helye,
Magyarország gyászos mezeje!
Kegyetlen föld, nemes nemzeted vérét
Ittad, nyelted szép dicsőségét.
5 Midőn téged gondol~~lak~~,
Zápor-könyvek borítanak,
Szívemet bánat fojtja,
Nyelvem meg nem mondhatja.
2. Nemes hazám, virágzó Pannónia,
10 Európának valál kőfala!
Tíz országok imádták címeredet,
Al- s felvilág félte erődet,
Retten~~t~~ pogány előtted,
15 Bízott keresztény benned,
Alig villa~~nt~~ fegyvered,
Kész vala győzedelemed.
3. De egy napon, egy nap egy viadallal
Véget vetett mohácsi harccal,
Nem bírhatta ingadozó föld háta
20 Nevedet, hogy bízhat~~tál~~ rajta?
Epét ada szerencse,
Hogy már fényét tekintse,
Kerék ellened fordult,
Magyar homályba borul~~t~~.

5 gondollnak [értelem]

13 rettene [szótagszám]

15 villámt [értelem]

20 bízhatna [értelem]

24 borúl [rím]

- 25 4. Lajos, Lajos! hol vagy, szép ifjú király,
Magyar csillag, ékes virágszál?
Nagy erkölccsel, királyi termeteddel,
Hol vagy gyenge kedves életeddel?
Jaj, hogy tartsam könyveim,
30 Kiáradott bánatim?
Elesett édes hazám,
Ledűlt vele koronám.
5. Tanácsurak, zászlós ezres hadnagyok,
Fő vitézek, országispányok,
35 Huszonötezer válogatott vitézek,
Lovas, gyalog, mind nemes fejek,
Mely nagy nevek egy kardra,
Mentek véres pallosra,
Mohácsi halmok nyomják,
40 Csontaitok takarják.
6. Pogány török, gonosz istentelen had,
Tigristéjjel nevelt fenevad!
Hogy nem szántál ilyen nemes sereget,
Földhöz verni fény vitézséget?
45 Azt véled, hogy dicsőség,
Inkább barom dühösség.
Ne bízzál, hogy meggyőztél:
Reád fordul a veszély.

33 ezres [szótagszám]

34 Ország [sh.]

35 [szótagszámtöbblet]

36 felek [értelem]

37 akrdra [sh.]

43 illy [szótagszám]

45 veled [szótagszám, értelem]

7. Látja Isten és irgalmasan szánja,
50 Fényes nap és búson sajnálja.
Napsugárban magyarok Nagyasszonya,
Látjuk, holdat lábával nyomja.
Ó általa holdadat,
Kettős kereszt szarvadat,
55 Lesz az idő, leveri,
Egészen porrá töri.

VIII.

A mohácsi veszedelemről

- I. Mohács, Mohács, sebes vérontás helye,
Magyarország gyászos mezeje!
Kegyetlen föld, nemes nemzeted vérét
5 Ittad s nyelted szép dicsőségét.
Midőn téged gondollak,
Zápor-könyvek burétnak,
Szívemet bánat fujtja,
Nyelvem meg nem mondhatja.
2. Nemes hazám, virágzó Pannonia,
10 Európának valál kőfala!
Tíz országok imádták címeredet,
Al- s fölvilág félte erődet.
Rettent pogány előtted,
Bízott keresztény benned,
15 Alig villant fegyvered,
Kész vala győződelmed.
3. De fájdalom! egy nap egy viadallal,
Véget vetett mohácsi harccal.
Nem bírhatta ingó homok föld háta
20 Nagy nevedet; hogy bíztál rajta?
Epét ada szerencse,
Hogy már fényed tekintse.
Kerék ellened fordult;
Magyar homályban borult.

49 Íften irgalmasan [szótagszám]

50 fényes nap [sh., szótagszám]

52 lábával [szótagszám]

53 által [szótagszám]

- 25 4. Lajos, Lajos, hol vagy, szép ifjú király,
Magyar csillag, ékes virágszál?
Gyöngy erkölccsel, királi termeteddel,
Hol vagy gyöngye kedves élteddel?
Jaj, hogy tartsam könyveim
30 Kiárodván bánatom?
Elesett édes hazám,
Ledőlt véle koronám.
5. Országi nagy íjas, kardos vitézek,
Urak, szolgák, fő-, köz-, alrendek,
35 Keserves dalt együtt énekeljétek,
Egy sír zárta minden örömteket.
Hallgass, zengő muzsika,
Szűnjél, hangas cithara,
Vidám völgyek, zöld erdők,
40 Bánkódjatok, sík mezők!
6. Tanácsurak, zászlós ezres hadnagyok,
Fővezérek, országispányok!
Húsz' ötezren válogatott vitézek,
Lovas, gyalog, mind nemes fejek!
45 Mely nagy nevek egy kardra,
Mentek véres halálra,
Mohácsi halmok nyomják,
Csontaikat takarják.
7. Magyar szűz leányok, asszonyállatok,
50 Szomorú jajt együtt fújjatok!
Hervadt színű koszorútok rózsáján
Sírjatok hím köntöstök gyászán!
Nemzetségünk virágja,
Oda van magyar lángja,
55 Szentegyház tíz oszlopi,
Ország erős bajnoki.
8. Pogány török, istentelen dühös had,
Tigris-tejjel nevelt fenevad!
Hogy nem szántál ily szép nemes sereget,
60 Földhez verni fény vitézséget?
Azt véled, hogy dicsőség,
Inkább barom dühösség,
Ne bízzál: most meggyőztél,
Reád fordul e veszél.

- 65 9. Látja Isten, és irgalmasan szánja,
Fényes nap is búsan sajnálja,
Napsugárban magyarok Nagyasszonya,
Látják, holdat lábával nyomja.
Ő általa holdadat,
70 Kettős kereszt szarvadat,
Lesz az üdő, leveri,
Elmém azt jövendőli.
10. Főnixmadár szárnyos könnyű seregből,
Vitéz magyar fegyveres népből,
75 Porrá égni kívánva mégyen tűzre,
Porbúl támad újabb életre.
Higgyed, változó sorsa
Magyar Mársnak így hozza,
Hol kelt, hol kél, ég adja,
80 Törököt magyar rontja.

2.

II.

Magyarok éneke

- I. Fényes napunk sugári, setétséggel
Immár ne rogyogjatok!
Rogyogó egek, gyászos özvegységgel
Immár beboruljatok!
5 Mert vilogosságtoknak,
Szokott vigasságtoknak
Támadott nagy akadály:
Elesett Lajos király.
2. Távol nézem, hogy te, tágos Duna-víz,
10 Könnyhullásban öltöztél.
És keserves cseppel édes népedért
Ezután is könyvezzél!
Ti is velem sírjatok,
Szerencsétlen magyarok,
15 Erőtlen országtokért,
Árva magyorságtokért!

10 hullatásban [szótagszám]

3. Mohács, Mohács, magyar vérrel *festett* kert!
Meddig tart még magyar világ,
Addig léssen minden magyar lélekben
20 Még neved is szomorúság.
De osztán Isten után
Máriával Szent István
Vigasztalja ő népét,
Árva magyar nemzetét.

VI.

Ének az magyarakról

- I. Fényes nap sugári, setétségekkel
Immár béboruljatok!
Ragyogó egek, gyászos özvegységgel
Velem szomoruljatok!
5 Mert világosságtoknak,
Szokott vigosságtoknak
Támadatt nagy akadály:
Elesett Lajos király.
2. Hova légyek immár, ha te megholtál,
10 Ó, szerelmes királyom!
Te *halálod*, mellyel engem elhattál,
Egyszersmind én halálom.
Már elnyom az ellenség,
Pogány török dühösség,
15 Erőtlen országodat,
Árva magyarságodat.

17 f...t [folt]

24 nemzetség [értelem]

2 boruljatak [értelem, rím]

3 oszszességel [értelem]

11 hatalmad [értelem]

3. Hol vagy, nemes magyar ifiúságnak
Zöldellő szép virága?
Hol vagy, tisztelendő püspököknek
20 *Legfőbb* szent méltósága?
Leborult a méltóság,
Elesett a szép virág,
Mert érte véres harmat,
Amelyben is elhervadt.
- 25 4. Távul látom, hogy te, fagyos Duna-víz,
Könyvhullással töltöttél,
E keserves cseppel édes népedért
Ezután már könyvezzél!
30 Ti is vélem sírjatok,
Szerencsétlen magyarok!
Oda minden reménség,
Árva magyar nemzetség!
- 35 5. Mohács, Mohács, magyar vérrel öntött kert!
Meddig tart magyar világ,
Addig léssen minden magyar lélekben
Még neved szomorúság.
Jaj, jaj, jaj, jaj,
40 jaj, jaj, jaj, jaj!
Rólad megemlékezünk
És örökké könyvezünk.
- 45 6. Búcsút vészek tőled már, Lajos király,
Másutt a te országod!
Égben fémlik a te gyöngyös koronád,
S ottan lesz királyságod.
Azonban Isten után
Máriával Szent István
Vigasztalja népedet,
Árva magyar *nemzetet*.

20 Fő [szótagszám]

25 fagyos [értelem]

36 még a neved [szótagszám]

42 majat [értelem]

48 Nenzetet [értelem]

3.

I–II.

Mohács veszedelméről

1. Indulj, magyar, sírhalmára zokogva sebes vérontásodnak,
Mely Mohácsnak tág mezején támadott, véres csatázásodnak.
Ledöntötte kőszálát,
Hazád erős bástyáját,
5 Kivel sok főrendeket
Föld színére terített!
2. Itt van Lajos e setét föld sírjában zárattatva örökre,
Szép fiatal életének zsengeje itt jött végső veszélyre:
Állj meg, és ide tekints,
10 E' volt ama drága kincs,
Kit még magyar hazád bírt,
Szeme könnyeket nem sírt.
3. Hol virágzott zöldellő rét Mohácsnál, ím, most vérben elterült,
Ki tündöklött, vitéz nemzet, magyarság, ím, e tengerben merült.
15 Szerencsétlen balsorstúl,
Elhagyattatván Márstúl,
Itt jutottak veszélyre,
Melynek nézel helyére.
4. Dörgő ágyúk ropogástúl megszűnve, némulva romoljatok!
20 Tetős bástyák és kősziklák, repedve egymásra omoljatok!
Témessétek hamvait,
Árpád maradványait –
Kiktől világ félt s rémült,
Most erejek porban dült.
- 25 5. Bocsásd tehát, árva magyar, gyöngyeit könnyel áradt szemednek,
Sirasd gyászos veszedelmét ez helyen elesett nemzedetnek,
Melynek letörvén ága,
Itt hervadt el virága,
Elveszvéen diadalma,
30 Másé lett birodalma.

20 bástyák, és bástyák [szótagszám, értelem]

24 hült [értelem, vö. II.]

6. Emlékezz meg a fatumnak forgandó színes jádződására,
Melyet öntött és készített hazádnak örökös siralmára,
Amég benned haza-szív
Fog verni, lész olyas mív,
35 Kit nem felejthetsz addig,
Míg élsz, végső órádig.

4.

I–II.

Elesett vitézek búcsúzása hazájuktól

1. Mi vitézek, hív nemzetek, tehozzád, gyászbán borult hazánkhoz,
Kik tégedet védelmezvén jutottunk itten végső óránkhoz.
Vedd kegyesen mitőlünk,
Kik itt vérben heverünk,
5 E szíves áldozatot,
Melyet hűség okozott.
2. Szemléld Lajos királyodat, ki itten koronáját vesztette,
Fő tagjaid, nemes rended, községgel ki itt éltét szentelte.
Buzgó szívünk jeléül,
10 Hű emlékezetéül,
E kiöntetett vérünk
Légyen utolsó bérünk!
3. Engedd azért itt nyugodni tagjaink kebelednek földében,
Kiket szültél, de ejtettél mostanság setét sírod öblében.
15 Nyugtasd itt szolgálodat,
Elesett fiaidat,
Honnan hoztad életben,
Fogadd vissza méhedben!

33 E' még [értelem]

Cím vitez [értelem]

4 hevülünk [értelem]

II öntetett [értelem]

5.

I.

- I. Boldog volt ott az idő Tamásin,
Mikor voltunk az köveknek hányásin,
Örvendett ott ki-ki fegyverfogásin,
De még jobban az *vadak*nak hullásin.
5 Ettünk, ittünk, csak *mulattunk*,
Úgy vigadtunk.

*

2. Menj tehát, Benedik, *szomorú* császárhoz,
Mondd szolgálatunkat, *brulj* lábaihoz,
Hogy küldjön követet Szoliman császárhoz,
10 Küldjen segítséget bús Sziget *várú*hoz.

4 udaknak [értelem, vö. II.]

5 ittünk [értelem]; elamullank [értelem]

7 szolimán szomoru [értelem]

8 brulj [értelem]

10 vásakhoz [értelem]

I. B) Kuruc tematikájú közköltészet

Haj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi...

6.

I.

1. Győzhetetlen szép kővárom,
Személyedben ki vagy három,
A keresztfán drága árom,
Oltalmamot tőled várom!
- 5 2. Irigyimet zabolázd meg,
Szándékokban tartóztasd meg,
Szegény fejem koronázd meg,
Földön s mennyen boldogítsd meg!
- 10 3. Életemet ostromolják,
„Feszítsd, feszítsd!” – azt kiáltják,
Mint gyilkosim, azt kívánják,
És véretem szomjúhozzák.
- 15 4. Irgalmazz meg én lelkemnek,
Ki vagy Ura mennynek s földnek!
Könyörgök szent felségednek,
Mint teremtő Istenemnek.
- 20 5. Csak rád bíztam életemet,
Örök Isten, én fejemet,
Megepedett bús szívemet,
Holtom után a lelkemet.
6. Nincs is másban remínségem,
Csak tebenned, én Istenem.
Szent fiadnak kegyelmében
Lelkemet ajánlom. Amen.

11 Mind [értelem]

IV.

Rákótzji Ferenc bús éneke, keserves

1. Győzhetetlen én kőszálom,
Védelizem és kővárom,
A keresztfán drága árom,
Oltalmamot tőled várom!
- 5 2. Sebeidnek nagy voltáért,
Engedj kedves áldozatért,
Drága szép piros véredért,
Kit kiontál ez világért.
- 10 3. Irigyimet zabolázd meg,
Szándékokban tartóztasd meg,
Szegény fejem koronázd meg,
Mennyen-földön boldogíts meg!
- 15 4. Életemet ostromolják,
„Feszítsd, feszítsd!” – azt kiáltják,
Mint gyilkosim, azt kívánják,
És véretem szomjúhozzák.
- 20 5. Reád bíztam én ügyemet,
Én Jézusom, én lelkemet,
Megepedett bús szívemet
És szegény, árva fejemet.
6. Irgalmazz meg én lelkemnek,
Ki vagy Ura mennynek, földnek,
Könyörgök csak felségednek,
Mint kegyes Idvezítőmnek.
- 25 7. Ím, elmégyek országomból,
Drága s kedves jó hazámból,
Eddig való hajlékomból,
Költözöm kell jószágomból.
- 30 8. Mutass, Jézus, kies földet,
Lakásomra adj jó helyet,
Ez életben csendességet,
Jövendőben üdvességet!

7 véreddet [értelem]

7.

III.

1. Hol vagy te most, nyalka kuruc,
Ki oly voltál, mint egy szép strucc,
Hogy már az hazádban nem jutsz,
Talám az világból kifutsz,
5 Nyalka kuruc?
2. Fáj az szíved az jó földért,
Dunán túlsó jó országért,
Télbe rendelt kvártélyodért,
Elhagyott szép asszonykádért,
10 Nyalka kuruc!
3. Nem ugratsz most szép Váradban,
Az kőszegi nyájasságban,
Szombathelyi szép dámákkal
Nem ugratsz most táncolással,
15 Nyalka kuruc!
4. Hol van hosszú pántos kardod,
Majd' tíz fontos sasos forgód,
Paszamántos tollas csákód,
Kőütötte nagy pallosod,
20 Nyalka kuruc?
5. Más köti azt oldalára,
Más ül is lovad hátára,
Hántatja magát bosszúdra,
Ha szánod pedig, tégy róla,
25 Nyalka kuruc!
6. Hol van cifra kalabérod,
Gréci, bécsi pár pistolyod,
Fodor fátyol nyakravalód,
Ezüsttel rajzolt tarsalyod,
30 Nyalka kuruc?

7. Hol csinálják most ruhádót,
Három arasz dolmáncádót,
Hol prémezik salváridót,
Zsinórozzák nadrágodot,
35 Nyalka kuruc?
8. Te is kuruc akkor voltál,
Mikor cifrán adtát mondtál,
Isten ellen káromkodtál,
Nyelveddel mindent csináltál,
40 Nyalka kuruc!
9. Senki személyét nem néztél,
Nemeseket nem becsültél,
Szegényeket szidtál, vertél,
Testit-lelkít megmíveltél,
45 Nyalka kuruc!
10. Kőszegen hogy szaladoztál,
Szombathelyen szajhálkodtál,
Igen sokat tanácskoztál,
Nem hittem volna, hogy jártál,
50 Nyalka kuruc!
11. Jut-e az ilyen eszedbe,
Vagyon-e nehézségedre?
Mert van ám kisebbségedre,
Hogy most nem élhatsz kedvedre,
55 Nyalka kuruc?
12. Párduc-, farkast hol csináltatsz,
Cafrangokat hol varrattatsz,
Mely városon lovat ugratsz,
Kedved szerént hol mulathatsz,
60 Nyalka kuruc!

40 nyalka [értelem]

46 szaladoztál [értelem]

48 im igen [szótagszám]

49 hitt... [tintafolt]

50 Ku... [tintafolt]

51 eszedben [rím]

13. Nem sétálsz most az utcákon,
Nem prédálsz az városokon,
Nem tehetsz csínt már másokon,
Nem ugrasz az szarkatáncon,
65 Nyalka kuruc!
14. Szaladj, kuruc, jó az német!
Tudod, hogy mely okos féreg,
Hogyha megkap, tudod, megcsap,
Jóformán hogyha kézre kap,
70 Nyalka kuruc!

VIII.

1. Hol vagy te most, nyalka kuruc,
Aki voltál, mint *a* szép strucc?
Már hazádban soha nem jutsz,
Ez világbul majdan kifutsz,
5 Nyalka kuruc!
2. Fájhat szíved külső földért,
A Dunán túl jó országért,
Télben rendelt jó kvártélyért,
Elhagyott szép asszonkádért,
10 Nyalka kuruc!
3. Nem vigyázol Sopron-tájra,
A kőszegi nyájasságra,
Szombathelyi szép dámákra,
Nem a szép sümegi táncra,
15 Nyalka kuruc.
4. Hol van hosszú pántos kardod,
Majd' tíz fontos sasos forgód,
Üsttel varrott pántallérod,
Cifrán varrott nagy tarsolyod,
20 Nyalka kuruc?

2 mint szép [a névelő később, más írással beszúrva]
18 pánt tallérod [értelem]

5. Hol cifrázzák most ruhádat,
Másfél arasz dolmánkádat?
Hol prémezik nadrágodat,
Zsinórozzák salváridat,
25 Nyalka kuruc?
6. Hol köttetsz most cafrangokat?
Párducfarkat honnét kaphatsz?
Mely városban lovat ugratsz,
Kedved szerént ott nem mulatsz,
30 Nyalka kuruc.
7. Hol Kőszegen vándorlottál,
Szombathelyen kurválkodtál,
Hol Sümegen táncot jártál,
De nem hitted, hogy így jártál,
35 Nyalka kuruc.
8. Te jó kuruc akkor voltál,
Mikor cifrán szitkozódtál,
Nyelveddel mindent csináltál,
Isten ellen káromkodtál,
40 Nyalka kuruc.
9. Szegénységet szidta, verted,
Nemességet nem becsülted,
Testét, lelkét megmívelted,
Senki személyét nem nézted,
45 Nyalka kuruc.
10. Kiért Isten megbüntetett,
Szabadságot túled elvett,
A_z idegen földre vetett,
Csaknem nagy rabságra *vet*ett,
50 Nyalka kuruc.
11. Szaladj, kuruc, jön a német!
Lásd, mely бүdös, lámpást éget,
Hidd el, ha elérhet téged,
Dragonvégre hány ő téged,
55 Nyalka kuruc.

48 Idegen [szótagszám]

49 tett [szótagszám, értelem]

12. E kis verset ki szerzette,
Kurucokat kesergette,
Mert pusztulását érzette,
Ugyan meg is jövendölte,
60 Nyalka kuruc.

8.

I.

1. Nincs becsületi a katonának,
Mint volt régentén a kurucoknak!
Vajon vagyon-é hírével a méltóságnak,
Hogy sok vitézek, próbált legények *rút becsben* vadnak?
- 5 2. Szegény legénynek olcsó a vére,
Három rossz forint szegénynek bére,
Azt sem költheti el soha (szegény) végtére,
Melyért méreg, kízó féreg forr a szívére.
- 10 3. Igen kedveltük a kurucságot,
Oly igen kaptuk, mint egy újságot,
Nyerünk, gondoltuk, oly szabadságot,
Óltalmazzuk s szabadítjuk szegény hazánkot.
- 15 4. Szegény legényből tiszték tétettek,
Az ellenséggel kik szemben mentek,
Mivel a *soke* pártos urak meg sem verettek,
Mint sárkányok, oroszlányok, mégis küszködtek.
- 20 5. Egy szegény legény volt Esze Tamás,
Magát megunta volt Buni András,
De urunk mellett voltak, mint darázs,
Török Péter, Pikó Demeter voltak húségesek.
6. Legelsőben hogy Munkácsban jutánk,
Az udvarházhoz urunkhoz szállánk,
Montikukuli hadától beszorítottatánk,
De Strázsáit, német generált halálra hívánk.

4 ruh Bécsben [értelem]

11 [a többi változatban is szótagszámbíányos]

15 Mivel a [szótagszám]

- 25 7. Törökkel próbált híres Kalafát,
Egy szegény legény, mint egy merő fát,
A földre leejté kardra nőtt karját,
Melyért hada, német tábora fordítá száját.
- 30 8. Tisza, Debrecen ékes környékén,
Nádas, Berettyó vize mellyékén,
Mind kik lakoztak Tisza mellyékén,
Mind hajtottuk s hódoltattuk hozzánk elejét.
- 35 9. Tisza mellyékén lévő Ruh hada
A vármegyékkel mind ránk támada,
Körösi Pap István magát frissen forgatá.
Német Mihály hajóra száll s mind öszvevágá.
- 40 10. Híres Huszt vára Máramarosban
Miképpen esék birodalmunkban?
Mi, szegény legények, voltunk csak alattomban,
Magam láttam: tokos uram futott pallosban.
- 45 11. Ha mikor voltál kincses Erdélyben,
Német testhalmot láttál sok helyen,
Mind szegény legény kezei vágták azt egyben –
Urunk hada, Fejérvára bizonyság ebben.
- 50 12. Várod alját is sok szegény legény
Vérével festé sok helyét szegény.
Hogy úr esett volna, nem látta napfény,
Nosza, szegény vitéz legény, légy hű halálíg!
- 55 13. Tisza mellyékén mely dolgok estek,
Mely sok németek, rációk elestek,
Halas, Kecskemét erről bizonyságot tehet;
Szegény katonák, nem nagy urak, sok sebben estek.
14. De vajon ki volt mind Bécs aljáig,
Ki nyargalódzott Ausztriáig?
Szegény legény, nem úr lova futott mindaddig.
Nosza, vitéz, no, kardra kéz, légy hű halálíg!

35 Pat [értelem]

39 mi pedig [szótagszám, értelem]

15. Kik verték széjjel Rabutin hadát?
Trincsin generált elfogták magát,
Vajon kik verték rá maga kastélyát?
60 Udvarnépét, szép cselédjét, elfogták magát.
16. Amaz pántlikás német urakat,
Varjú gránátéros kavallérokat
Szegény legényből lött vitéz vágta azokat,
Tárházakból, palotákból húzták hajjokat.
- 65 17. Kinccsel megrakott Karsa várasát,
Győr és Görgény szép forgó bástyáját,
Kegyelmes urunk beküldé szegény szolgáját
Esze Tamást – mert ő, nem más tartá meg Karsát.
18. Győr alatt sok száz hada marada,
70 Aki~~ket~~ Forgáts pénzen elada,
Mely pénzt is nagy esküvéssel el is tagada,
Kit Simonnak, barátjának raka vállára.
19. Ha valaholott voltak csodák,
Mindent kívül-belől estek szép próbák,
75 Szegény legények magokat frissen forgatták,
Csak szegények s nem úrfiak véreket onták.

V.

1. Jaj már minékünk, magyar nemzetnek,
Kik feltámadtunk, rebelliseknek!
Zákány István, Szuhay Mátyás kopasz fejeknek,
Nagy pipájú, kevés dohányú szegény legénynek!
- 5 2. A katonának olcsó a vére,
Három-négy krajcár egy napi bére,
Azt sem élheti meg szegény mindég kedvére,
Keserűség és nagy ínség száll a fejére.
3. Szegény legénynek, ha szalonnája,
10 Vagyon kenyere, testi ruhája,
Felesége csendes, gondos, meleg szobája,
Bár bocskoros, ha nem adós, nincs semmi baja.

68 mert nem [szótagszám]

70 A kit [szótagszám]

VIII.

- I. A katonának olcsó a vére,
Három rézkrajcár egy napi bére,
Azt sem költheti el szegény maga kedvére,
Keserőség, bánat, ínség száll a fejére.
- 5 2. Nincs becsületi a katonának,
Mint volt régenten a kurucságnak.
Héj, vajon van-e hírével a méltóságnak,
Hogy az ifjak, magyar fiak rossz becsbe' vannak?
- 10 3. Szegény legénynek testi ruhája,
Ha van kenyere és szalonnája,
Felesége gondos, csendes, meleg szobája,
Bár bocskoros, ha nem adós, nincs semmi baja.
- 15 4. Voltál valaha kincses Erdélybe?
Sok török halmot látsz ott egy helybe,
Boncidai török basa bizonyosság ebbe,
Héj, *mind* szegény magyar legény vágta azt egybe.
- 20 5. Nemes Huszt vára Máramarosba
Mikor esett volt német rabságba,
Akkor mi, szegény magyarok voltunk vitába,
Magam láttam: német uram szart a pundrába!

9.

IV.

- I. Boldogtalan fejem, mire jutott ügyöm!
Forgandó szerencse, mint bánál énvélem!
Hogy így légyen dolgom, soha el *ne* hittem,
Magamféle nyájo hogy égy bánjon vélem.
- 5 2. Éltem szép tisztemben, mint hal az friss vízben,
Éltem böcsületben, volt módom mindenben,
Mint régen Nagy Sándor, voltam gyors erőmben,
Mindeneknél voltam nagy emlékezetben.

16 mind a' [szótagszám]

3 ne [értelem]

- 10 3. Zászlómat gyakorta vittem ellenségre,
Kardomat kötöttem az német nemzetre,
Számptalan sok rácot levertem az földre,
Keveset hajtottam az ő személyére.
- 15 4. Erősen harcoltam vitézlő kezemmel,
Sok vitéz németet vágtam fegyveremmel,
Keveset tehetett rendelt seregével,
Csak úgy bántam véle, mint karvaly csírkével.
- 20 5. Régi szabadságért kész voltam meghalni,
Nem szántam véretem hazámért ontani,
Mindeneknek bátran kész voltam szolgálni,
Romlott nemzetünkért táborra állani.
6. Engem az Úristen szerencsével áldott,
Sok ellenségim közt békével megtartott,
Sokszor az ellenség nékem fejet hajtott,
Austria ország is jó vitéznek tartott.
- 25 7. Dicséretem nékem mindenütt nagy vala,
Hírem is mindenütt nevelkedett vala,
Melyen az lobonc is álmétkodik vala,
Lengyelországban is kiterjedett vala.
- 30 8. Jaj, gonosz szerencse, mint bánál énvélem,
Híremben, nevemben mint gyalázál engem!
Nem engeded nékem véled tovább élnem,
Kemény, nagy rabságra hogy vitettél engem.
- 35 9. Jól tudom, hogy vannak nékem sok irigyim,
Kik gonoszságokat gondolnak ellenem,
Azon igyekeznek, hogy elessék fejem,
Melyek is hamisan bévádoltak engem.
- 40 10. Mindazon áltol én kész vagyok halálra,
Nyakamat kinyújtom hóhér pállosára,
Nem irtózok tőle, bátran megyek arra,
Jól tudom, hogy lelkem mégyen boldogságra.

16 csérkivel [értelem]

37 altól kész [szótagszám]

- II. Régi jó barátim, ti megbocsássatok,
Többet immár néktek semmit nem szólhatok,
Mindnyájan túletek, örege*k* és aprók,
*Hog*yha én vétettem, ti megbocsássatok!
- 45 12. Ez ennyihány verset aki megvizsgálja,
Életemet annak eleiben ad*ja*,
Az én életemet, kívánom, mondhassa,
Ín szegény lelkemet Isten nyugosztalja.

IO.

I.

1. Jaj, régi szép magyar nép,
Az ellenség téged miként szaggat és tép,
Mire jutott állapotod, romlandó cserép!
Szegény magyar nép,
5 Voltál olyan szép,
Mint egy kedves eleven kép,
De az sasnak körme között fonnyadsz, mint az lép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet jóra mikor *lép*?
- 10 2. Jaj, Rakoczi, Bertseni,
Vitéz magyarok vezéri, Bezeredi!
Hova löttek magyar népnek élő tüköri,
Fényes csillagi?
Otskai!
15 Az ellenség mindenfelől őket emészti,
Űzi, kergeti,
Búval epeszti,
Közünkbe sem ereszti,
Jaj, hát szegény nemzetünköt miként mellyeszti!

43 öreg [értelem]

44 ha [szótagszám]

46 adom [értelem, vö. I.]

7 fonnyasztasz [értelem]

8 lepsz [rím]

- 20 3. Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk!
Az idegen ellenségnek rabjai vagyunk,
Mert meg kell halnunk,
Meg sem maradunk,
Az ellenség közt lakunk,
25 *Bizony* ezek miatt méltán kesergünk, sírunk.
4. Országunknak s magunknak,
Jaj minden maradékinknak,
S azoknak is, kik ez földön velünk nyomorkodnak,
Özvegyek panaszolkodnak, árvák zokognak,
30 Siralomra ártatlanok méltán fakadnak.
5. Rajtunk tenger az fegyver,
Az német köztünk hever és igen vér,
Mutogatja magát, mint egy derék gavallér,
Nemzetünköt kénzó pallér,
35 Nem szánja, mint hóhér,
Addig vér,
Míg neki mindent nem ígér,
Látod, mely kövér,
Bőriben sem fér,
40 Mégis csak tyúkhúst kér,
De alig vagy az hazában *miatta* kenyér.

VII.

- 5 I. Jaj, régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép szaggat és tép,
Mire jutott állapotod, romlandó cserép!
Mint egy kedves eleven kép, voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a sasnak körme között fonnyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép,
Mikor léssz már ép?
Megromlottál, mint cserép.
10 Jaj, hát szegény magyar nemzet jóra mikor lép?

25 bizonyal [szótagszám]

40 tsuk [értelem]

41 miama [értelem]

2. Jaj, Rákóczi, Bercsényi,
Magyarok híres vezéri, Bezerédi!
Hova lettek magyar népnek vitéz vezéri?
Nemzetünknek hírszerzői, fényes csillagi,
15 Otskai?
Az ellenség mindenfelől őket emísztí,
Úzi, kergeti,
Búval epesztí,
Közinkbe sem eresztí,
20 Jaj, hát szegény nemzetünket miképp mellyesztí!
3. Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk mint nyavalygunk!
Az idegen nemzetségnek rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk, jót ne is várjunk,
25 Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas nemzet van rajtunk,
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk,
30 Bizony méltán ezek miatt kesergünk, sírunk.
4. Országunknak, magunknak,
Jaj mi maradékinknak, azoknak,
Kik e földön nagy ínségben így nyomorkodnak,
Özvegyek panaszolkodnak, árvák zokognak,
35 Magoknak
Siralommal ártatlanok halált okoznak,
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak,
Bánatjok nem apadnak,
40 Mert hazánkból az ínségek el nem távoznak.
5. Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever s igen ver,
Mutogatja magát, mint egy híres gavallér.
Nemzetünket hajtó pallér, nem szán, addig vér,
45 Akit ér,
Meddig néki mindent nem ígér.
Látod, mely kövér?
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
50 Alig vagy on országunkba miatta kenyér.

XVI.

Szomorú ének, melyet hajdant Rákótz-i pengetett

- I. Jaj, régi szép magyar nép!
 Az ellenség téged miként szaggat s tég,
 Mire jutott állapotod, romlandó cserép?
 Mint egy kedves eleven kép, voltál olyan szép,
 5 Magyar nép!
 De a sasnak körme között fonyadsz, mint a lép,
 Szegény magyar nép,
 Megromlottál, mint cserép.
 Jaj, hát szegény magyar nemzet jóra mikor lép?
- 10 2. Jaj, Rákótz-i, Bertsényi,
 Magyarok híres vezéri, Bezerédi!
 Hova lettek magyar népnek híres vezéri?,
 Nemzetünknek nagy bajnoki, fényes csillagi,
 Botskai!
 15 Az ellenség mindenfelől őket emésztí,
 Űzi, kergeti,
 Búval epesztí,
 Közünkbe sem eresztí,
 Jaj, hát szegény nemzetünket miként mellyesztí!
- 20 3. Jaj, országunk, jószágunk,
 De főképpen mi magunk mint nyavalygunk!
 Az idegen nemzetségnek rabjai vagyunk.
 Jaj, naponként mind elfogyunk, jót ne is várjunk,
 Kívánjunk,
 25 Mert hatalmas, diadalmas nemzet van rajtunk.
 Jaj, meg kell halnunk,
 Meg nem maradunk,
 Nagy ellenség közt vagyunk.
 Bizon méltán ezek között kesergünk, sírunk.
- 30 4. *Országunknak*, magunknak,
 Jaj mi maradékunknak és azoknak,
 Kik e földön nagy ínségben így nyomorognak,
 Özvegyek panaszkodnak, árvák zokognak,

4 Miert [értelem]

18 kezünkbe [értelem]

30 Jaj Országunknak [szótagszám, vö. a többi változatot]

- 35 Jaj, magoknak ártatlanul halált okoznak,
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak,
Bánatjok nem apadnak,
Mert hazánkból az énségek el nem távoznak.
- 40 5. Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német köztünk hever és igen ver,
Mutogatja magát, mint egy híres gavallér.
Nemzetünket hajtó pallér, nem szán, addig ver,
Akit ér,
45 Meddig néki mindent nem ígér.
Látod, mely kövér?
Bőriben nem fér,
De mégis mind többet kér,
55 Alig vagyon országunkban miatta kenyér.
6. Nézz reánk, Úr, magos mennyből!
50 Ments meg minket e rút néptől,
Ki a szegény magyaroknak véréből épül.
Ne hadjad ilyen ínségtől, csúf ellenségtől,
Gyaláztatni ezektől,
Idegen fegyvertől
60 Megrontatni s megfosztatni vitéz nevétől!

II.

III.

- Régi magyar nagy vitézek hová lettenek?
Kiket minden más nemzetek tiszteltek,
Sőt nevektől is rettegtenek.
Ó, már hova lett?
5 Dicsőségek szép hírekkel elenyészett,
Mely azelőtt mindenféle nemzetek között elterjedt.
Szegény magyar nép!
Mikor lesz már ép?
Olyan vagy már, mint cserép!

I. C) Politikai és közéleti közköltészet

Boldogtalan sorsra jutott Magyarország...

I2.

I.

1. Ó, én szegény bűnös Mártony, magyar királné rabja!
Jaj, mint elburított engem sok ínségeknek habja!
Nincs mit tennem, hová mennem,
Kevés van innom és ennem,
5 Ó, már nékem, jaj már nékem, nincsen nyugta szívemnek.
2. Elindultam ide Bécsben, ahol soha sem voltam,
Lóhalálában siettem, mert azt meg nem gondoltam,
Hogy ily nagy szerencsétlenség,
Váratlan keserves ínség
10 Szálljon magamra s társomra, amint most tapasztaltam.
3. Alig jutottam bé Bécsben, hát ott terem a német,
Ki fegyverben nagy kevélyen szállásomra bélépett,
Azt mondja, hogy kumter mindjárt,
Csak menjek, nem vallok ott kárt –
15 Jaj, elmentem, néki hittem, s ím, hát tömlöcben estem.
4. Könyörögtem a németnek: hallja meg beszédemet,
De egy vastag halczmaúllal bétorkola engemet.
Három lakat alá tettek,
Társomtúl messze elvittek,
20 Minden vigasztalás nélkül magamat rekesztettek.
5. Eljött estve három leány, ételt, italt hozának,
De kiket a hatalmasok hozzám nem bocsátának,
Ajtón által kiálták: esznyi!
Mondék én, hogy nem köll esznyi,
25 O, her Jungfrau, o, her Jungfrau, sagter grafín bitt fir unsz.

21 El-jöve [szótagszám]

6. Azok pedig nevetének, s azt mondák, hogy „ter niksz tájcs”.
Azt is kérdék, mit vétettem, talán valamiben páisz?
Azt feleltem, hogy „i bász nit”,
Mert nem vétettem én semmit,
30 Ártatlanul, bűntelenül szenvedek itten ennyit.
7. Egy haragos és parókás vén németre bízattam,
Ki annál inkább morgott rám, mennél szebben szólottam,
Sem írást, sem izenetet,
Sem beszédet nem engedett,
35 Hanem, mint egy gonosztévőt, még meg is fenyegetett.
8. A szolgám azzal biztatott: „Nit firkt Praelat iszt son hír!”
De ez énnékem volt igen nagy keserves, szomorú hír,
Mert féltem az apát úrtúl,
Mint Jákob az Esautúl,
40 Nem volt tehát, ami engem mentet volna bánottúl.
9. Sőt hány napra fölvirradtam, annyi rossz hírt hallottam,
Sok keserves búbanotban nem is imádkozhattam,
Hol az ablakomat mérték,
A vasgátert készítették,
45 Hol pedig a bilincseket ajtóm előtt pöngették.
10. Kérlek azért, szent Úristen, ilyen nyomorúságból,
Vigy ki haza Szentmártonyban ebből a nagy rabságból!
Fogadom, Németországban,
Sem pedig Bécs városában
50 Soha többé el nem jövök, otthon helemen ülök.

I3.

I.

Magyarok Nagyszűnyához

1. Bánkódjál, magyar nép, sűrű könyvezéssel,
Fohászkodhatol is szomorú versekkel!
2. Mert még kit nem hallott, ember nem is gondolt,
Oly üdőre jutánk, kit majd szenved hazánk.
- 5 3. Az egekben látszott szörnyű csudálkozás,
Majd rajtunk betelik iszonyú vérontás.
4. Árván és özvegyen sokan hagyattanak,
Kiket sok magzatok szörnyen jajgathatnak.
- 10 5. Essél térdre, kérlek, te édesanyádhoz,
Folyamodjál hamar a Szűz Máriához!
6. Egyéb reménséget nem találsz ég alatt,
Ki zászlója alatt megtartsad magadat!
7. Majd vérrel virágzik magyaroknak teste,
Kit a sok bűn alatt mi nemzetünk nyere.
- 15 8. Olvasódat vegyed hamar a kezedben,
Engeszteljed Jesust, tartson békességben!
9. Borulj eleiben, Mária, Fiadnak,
Engeszteld haragját értünk magzatodnak!
- 20 10. Ne nézze romlását szegény országunknak,
Boldogétsa inkább sorsát dolgainknak,
Boldogétsa inkább sorsát dolgainknak!

I4.

Ha kihoztál minket, Uram, Scithiábúl,
Régi pogánságnak mélységes tavábúl,
Ne hagyj pusztítani mi ellenséginknek,
Hogy láttassál lenni az mi Istenünknek.
5 Kik csak azon vadnak, hogy megemésszenek,
És az földrűl minket eltörülhessenek.
Árva Magyarország, jaj, pusztán hagyattál,
És mind atya, anya nélkül maradtattál.
De ne félj, ha feletted igaz strázsa áll,
10 Ámbár szabadságidban jól megfosztatál.
Gondja van Istennek igaz híveire,
És bizonval hiszem, az magyar nemzetre.
Nem tekint az Isten kétszínű emberre,
Az ki áhítozik ártatlan véreire.
15 Átok legyen arra, az ki tanácskozta,
Az ki súlyos terhet magyarokra rakta!
Rettenetes kínok szálljanak azokra,
Kik szegén hazánkknak voltak nagy károkkal!
Ne legyen büntetlen az gaz áruló,
20 Fára jusson az nemzetünket rontó!
Ó, mi magyar népek, kérjük az Úristent,
Hogy nemzetsígestűl segíljen meg minket,
Hogy ellenséginkön mi erőt vehessünk,
És Istennek érette hálát tehessünk.
25 Azt az királt az Isten soha meg nem áldja,
Az ki jó fogadását meg nem tartja,
Az országnak lakosit törvéntelen rontja,
Az ellenség kezében országostul adja.
Nagyasszonyunk képinek másra fordítása,
30 Kelendő jó pínznek ezüstje elrontása,
Aranynak, ezüstnek országbúl hordása,
Sok forspont-marhának Bécsbe felhajtása.
Nadasdi, Szríny, Frangepán megölise
S több méltóságos urak rútul elvesztése,
35 Az sok szép jószágoknak elkonfiskálása,
Drága clenodiumok eltakarítása,
Már az magyar nemzetnek igen megvetése,
Az ő ruházatjoknak gonosz gyűlölsége,
Az zsidóknál is alábbvaló becsülése,
40 Jó hírek- és neveknek láb alá vetése,

8 marattál [szótagszám]

Az ármádiáknak fel s alá járása,
Réteknak, vetíseknek lekaszáltatása,
Az szegín jobbágyságnak verése, taglása,
Uroknak lovakhoz kötve hurcolása,
45 Országnak törvénye ellen tiszték behozása,
Nímet gavaléroknak tiszték eladása,
Sok szabad városoknak jussok elrontása,
És az Jászság és Kunság dühös rongálása,
Minden kereskedések erős megtiltása,
50 Vámok és harmincadok németnek adása,
Az pozsoni pénzverőháznak elrontása,
Lehetetlen dolgoknak való kívánása,
Sok ártatlan uraknak megáristálása,
Országnak törvénye ellen javok foglalása,
55 Pártolás színe alatt sok megnyomorítása,
Örökös királyság németnek adása.
Ártatlan mártíroknak kiontott vére,
Jajgatva felhatott az magos egekre.
Állj bosszút, nagy Úristen, értünk, nézz igyünkre,
60 Ki vagy az ártatlanok hatalmas őrzője!

I5.

Az Isten igazgat mindent,
A világ érdemel mindent,
A test kíván mindent,
Az ördög próbál mindent,
5 A spanyol király vizsgál mindent,
A francia király keres mindent,
A római pápa a tőle kérőknek megtagad mindent,
A császár eltitkal mindent,
A hallandus kifizet mindent,
10 Az anglus segítségül ad mindent,
A török nevet mindent,
A muszka szépen megcsal mindent,
Az oláh pap szépen öszvevar mindent,
A svecus, danus elhallgat mindent,
15 A németek akarnak tudni mindent,
A prussus jól ért mindent,
A rácok katonával segéltek mindent.
A magyar a maga tulajdonát másnak adja mindent,

44 segin [értelem]

20 A lengyel az időhöz képest mérsékel mindent,
A jézsuiták orrokkal turkálnak mindent.
Ha az Isten meg nem orvosol ilyen mindent,
Az ördög elviszen mindent,
És aki egybefoglalt ilyen mindent,
Kész megpróbálni mindenkor mindent.

I6.

II.

A prussiai királynak vallástétele

Egészen ellene mondok	A római tudománynak
Kalvinusnak éppen koporsóig	Akarok követője lenni
Utálok és megvetem	A misét és fülben való gyónást
Kálvinusnak tudományát	Jónak és igaznak esmérem
5 Kimenjen az én földemből	Minden római áldozópap
Aki Kalvinusnak vallásán nagyon	Igaz valláson nagyon
Aki Kalvinusnak vallásában hal meg	Örököse leszen mennyországnak
Örökké elkárhozik	Aki a római hitben él
Pokolban kínlódik, hiszem	Mínthogy a szentekben bízott
10 Kálvinust és Lutherust	Isten megidvezítette

I7.

I.

Átkozlak és gyűlöllek	Római élet és vallás
Luther, amíglen élek	Kell nékem, és nem más.
Csúfolom és nevetem	A misét, képet s búcsút,
Amit Luthertől vettem	Tudom, hogy édes, jó út.
5 Mindinkább lesz utálva	Az egész pápistaság
Luthernek tudománya	Szívemben, mellemben hág.
Az országból kivesszen	Minden római szerzet
Lutheránusság egészen	Találjon békességet.
Ki lutheránusul meghal	Mennyország azé leszen
10 Örökké való kárt vall	Ki hol pápista leszen.
Igazságot nem ismér	Pápa-hitben élő
Ki Luthertől el nem tér	Hogy kárhozzék, nem félő.

	Vagyok már nála Isten	Lutheránusok hitiben
	Igaz pápista hitben	Tudom, üdvösség nincsen
15	Atkozott és rút élet	A pápisták élete,
	Lutheránus gyülekezet	Szent vagy, téged követlek.
	Mert Luther tudománya	Merő azon igazság
	Egy ragadozó kánya	Az egész pápistaság.
	Mise és búcsújárás	Kurválkodásért esett,
20	Üdvösséges nincs is más	Csak a lutheránus élet.
	Luthert aki követi	Örök életet szerez,
	Lelkét pokolra veti	Aki pápistává lesz.

I8.

I.

1. Prussiának királya méltán haragszik,
Országában ellenség hogy így hadakozik,
Szép várait, festungit,
Muszka rabolja népít,
5 Prussiának királya méltán haragszik.
2. El kell veszni, nincs mit tenni, szép országának,
Régen gyűjtött, öszveszedett katonájának,
Csak hiában szaporítja,
Ármádáját nagyobbítja,
10 El kell veszni, nincs mit tenni, szép országának.
3. Kihez menjen, kitől kérjen? nincsen segítség,
Napkelettől napnyugotig mind csak ellenség.
Jaj, keseredett szívét,
Hova hajtsa bús fejét?
15 Kihez menjen, kitől kérjen? nincsen segítség.
4. Jobb lett volna országodba² neked maradnod,
Hogysem másnak határiban széjjel nyargalnod!
Sok szegénynek, gazdagnak,
Kárt tettél temagadnak.
20 Jobb lett volna országodba¹⁶ neked maradnod!

² hadakozik [szótagszám]

¹⁶ országodba [hangzás]

5. Úgy járt ő most, mint két székben ki akart ülni,
Hogy végtére látja magát porba heverni.
Jaj, szegény Friderik,
Talám meg is holt eddig!
25 Úgy járt ő most, mint két székben ki akart ülni.

III.

1. Prussióának királya méltán haragszik,
Országában ellenség hogy így hadakszik,
Szép várait, fesztungit,
Muszka rabolja népét,
5 Prussióának királya méltán haragszik.
2. Kihez menjen, kitől kérjen? nincsen segítség.
Napkelettől napnyugotig mind csak ellenség.
Jaj, megijedett szívét,
Ki vigasztalja fejét?
10 Kihez menjen, kitől kérjen? nincsen segítség.
3. El kell veszni, nincs mit tenni, szép országának,
Válogatott s öszvegyűjtött katonáinak.
Csak hiában szaporítja,
Ármádáját nagyobbítja:
15 El kell veszni, nincs mit tenni, szép országának.
4. Hogy gondoltad, prussus király, harcba hogy indulj?
Ily hatalmas ellenséget hogy te feljülműlj?
Császárunkat hogy megverd,
Ő országát hogy elvedd?
20 Hogy gondoltad, prussus király, harcba hogy indulj?
5. Jobb lett volna országodban néked maradnod,
Hogynem mások határiban széjjel nyargalnod!
Sok szegénynek, gazdagnak,
Kárt tettél te magadnak,
25 Jobb lett volna országodban néked maradnod!
6. Úgy jársz most te, mint két szék közt ki akar ülni,
Hogy végtére látja magát porban heverni.
Jaj, megcsala reménység,
Nincs mindenkor egyesség!
30 Úgy jársz most te, mint két szék közt ki akar ülni.

7. Úgy jár, akit a kevélység nagyra felemel,
Mások felett *bajózást cserélt* *szégyennel*.
Jaj, szegény Friderik,
Talám meg is holt eddig!
35 Úgy jár, akit a kevélység nagyra felemel.

I9.

I.

A Ferenc császár búcsúztatója

1. Isten hozzád, édes hazám!
Már én tőled most megválom,
Országomtól búcsúzom,
Koronámot elhagyom.
- 5 2. El kell mennem szép házamból,
Fényes, cifra palotámból,
Császári udvaromból,
Ily kedves boldogságból.
- 10 3. Megbocsáss, Mária Thresia,
Én szememnek szép csillaga!
Már tégedet elhadlak,
Soha többé nem látlak.
- 15 4. Fogjad búcsúzó kezemet,
Nézd meg hideg tetememet:
Ládd-é, mint elváltotam,
Amiolta megholtam!
- 20 5. Már Jésumnak ajánllak,
Meváltómnak téged hadlak,
Hogy viselje gondodot,
Nézvén árvaságodot.

32 [bizonytalan olvasatú, szótagszámhiányos sor, kihagyott szóval]

6. Ne sirasd már császárodot,
Te megholt kedves párodot,
Inkább sirasd magadot,
Boldogtalan sorsodot!
- 25 7. Megbocsáss *te is*, prussus császár,
Udvarod már heában vár,
Mert fejemnél halál áll,
Aki engem földbe zár.
- 30 8. Nézz s tekints most halálomra,
Az én gyászos koporsómra:
Így *te is* császárságod
Halál által elhagyod.
- 35 9. Hol vagytok, urak, királyok?
Most nékem megbocsássatok,
Mert ím, útra készülök,
Én Jésusomhoz mégyek.
- 40 10. Az Úrnak tütek ajánllak,
Egek királyának hagylak,
Vigyázzon türeátok,
Hogy fényljék szép országotok.
11. Bárók és vitéz hercegek,
Jaj, búcsúzom most tőletek,
Kik gyakran palotámban,
Voltatok én házamban.
- 45 12. Hozzátok most én szavaim:
Megbocsássatok, barátim!
Udvari tanácsosim,
Vitézlő katonáim!
- 50 13. Szerencsés legyen harcotok,
Gyakron fémljék szép pálmátok,
Vitézül harcoljatok,
Hogy koronát kapjatok.

22 Meg holt [szótagszám; II: Megholt kedves barátodot]

25 *te is* [egy szótag!]

40 fényljk [vö. 40]

- 55 14. Megsírassatok, szép egek,
Gyászoljatok most, fellegek,
Mert Ferenc császár megholt,
Aki élt és vitéz volt.
- 60 15. Sirassatok, hegyek s erdők,
Gyászoljatok, kertek s mezők,
Mert ím, hamar halálom,
Történék változásom.
16. Sírjatok, minden országok,
Gyászoljatok tartományok!
Ím, megholt Ferenc császár,
Tütek' is utána vár.
- 65 17. Már a föld leszen palotám,
A koporsó úri házam,
Kígyók közt lesz lakásom,
Éjjel-nappal szállásom.
- 70 18. Itt testemet csak fogyatják,
Rút viperák rágják, marják,
Nem nézik császárságom,
Ily fényes méltóságom.
- 75 19. Elvetlek már, császárságom,
Minden földi uraságom.
Testemen uralkodnak,
Kígyók, békák harcolnak.
- 80 20. Itt testem földdé változik,
Lelkem a Mennyben nyugoszik
Az Úr Jésus Kristussal,
Istennek szent fiával.
21. Urak és vitéz hercegek,
Kik engem megtiszteltetek,
Köszönöm fáradságtok,
Hozzám tött grátiátok!
- 85 22. Szép virtussal úri háztok,
Virágozzék palotátok,
Míg mennyégből Jésustok
Eljövend tühozzátok.

- 90 23. Már testem földben tegyétek,
Mint anyjának, megvigyétek,
Míg angyali trombita,
Zengedez harsogása.

20.

I.

Jézusavita siralma

1. Uram Isten, mire juték?
Pályám útján bátran futék,
Jaj, véletlen olyat estem,
Hogy megsejvedt lelkem, testem.
- 5 2. Megfosztattam víg éltemtől,
Jesus társa szép nevemtől,
Házomtól, öltözetemtől,
Jószágomtól, mindenemtől.
- 10 3. Kérded, ki volt a pusztítóm,
Leestemben a taszítóm?
Gondold meg! elnyomoríta
Egy volt frater minorita!
- 15 4. Tizennegyedik Kelemen
Világnaggyá lett vesztemen,
Mert ám – Uram, bocsáss! – vagynak,
Kik a kicsint mondják nagynak.
- 20 5. Sok ünnepet s böjtöt rontott,
Sok szent kötést, törvént bontott,
Sok nagy dolgot semmivé tett,
Nagyot vajon mit épített?
6. Mégis nagynak csúfoljátok,
Herostrátusnak tartjátok.
Vesztett volna az a kápa,
Melyből bújt ki ily nagy pápa!

8 mindenemtől [rím]

- 10 Ez által az árenda által vettettük el – a mi mindennapi kenyerünket.
Ó, nagy király! Az elveszett kereskedést – add meg minékünk!
Ne emlékezzél meg az harmincadban való sok vétkeinkről, – és bocsásd meg.
Engedd, hogy a kereskedés által valamit szerezhessünk, hogy megfizethessük
– a mi adósságinkat.
- 15 Minthogy a franciák kegyelmes parancsolatokat adtak ki, – mi is megbocsátunk
(a német szerint:) Ha a kereskedésben mi is meggazdagodunk, – mi is
megbocsátunk a mi adósságinkat.
Mi kegyelmes királyunk! Ami nekünk káros, – Ne vígy minket a kísértetbe!
Ne engedjed, hogy az átkozott dohányárenda újra lábra álljon, – sőt szabadíts
meg e gonosztól!
- 20 Te segíthetsz, ó, nagy király, a te jobbágyidon, – mert tiéd az ország.
Ha gyámolításod nyújtod, ismét – a hatalom.
A franciának ne engedessék többé – dicsőség.
Mert őket minden dolgokra lehet küldeni, mivel nem élnek – örökkön.
Néked, ó, hatalmas király, légyen háláadás – örökké,
- 25 És ezért bírjad végre az örök életet. – Amen.

22.

I.

Hora panaszos éneke

1. Rogutye tu na rogule
Cu aripty z bure dorule
Csepan greszit ase more
Kemaj leszat ase tore.
5 Kemáj leszat ase tore.
2. Álnok szerencse, szárnyakkal
Mely repülsz igen gyorsakkal,
Ó, kérlek, mit cselekedtem,
10 Hogy elhagyál, mit vétettem,
Hogy elhagyál, mit vétettem?
3. Multyetsele fogaduit,
Dare tetye tagoduit,
Batutye Dumnyezo jeste,
15 Tsinye hutyi nyeszor nyeste,
Tsinye hutyi nyeszor nyeste.

4. Sokat ígértél, nem adtál,
Minden tőlem megtagadtál.
Látom, hogy már mind átkozott,
Valaki veled utazott,
20 Valaki veled utazott.
5. Viseltem selyemruhákat
Felvén sok palotákat,
Ily dolgokat ha nem láttak,
A nagy urak tanácskoztak,
25 A nagy urak tanácskoztak.
6. Mint József császár második,
Ki Erdélyben uralkodik,
Eddig itten is nyugodtam,
Bánat miatt nem búsultam,
30 Bánat miatt nem búsultam.
7. Királyságomért fizetnek,
Mert Fejérvárra vezetnek,
Hol tüzes vas régen készül,
Melyben majd testem beléül,
35 Melyben majd testem beléül.
8. Hóhérral koronáztatnak,
Víz helyett vassal áztatnak,
Tüzes koronám feltészik,
Mellyel életem elvészik,
40 Mellyel életem elvészik.
9. Ti, barátim, vigyázzatok,
Magyar kézre ne jussatok,
Mert itt ilyennel fizetnek,
S ily szörnyű kínra vezetnek,
45 S ily szörnyű kínra vezetnek.
10. Ha érdelek is büntetést,
Várok tőletek kedvezést,
Ó, egek, hát most nyíljatok,
Nékem is fenn helyt adjatok,
50 Nekem is fenn helyt adjatok!

II.

- I. Álnok szerencse, szárnyakkal
Mely repülsz igen gyorsakkal,
Ó, kérlek, mit cselekedtem,
Hogy elhagyál, mit vétettem?
- 5 2. Előbb nékem királyságot
Ígértél – adál rabságot,
Nem koronát *a* fejemre,
Hanem rabláncot testemre.
- 10 3. Viseltem selyemruhákat
Felervén sok palotákat,
Ily dolgokat hogy láttanak,
A nagy urak tanácslának.
- 15 4. Mint József császár második,
Ki Erdélyben uralkodik,
Oly ruhákban öltöztettem,
De most vasba verettettem.
- 20 5. Erdőn szabadon járhattam,
De most tömlöcbe zárattam,
Eddig őrzöttek, ne féljek,
Most *estrúzsálnak*, ne éljek.
6. Eddig ittam és nyugadtam,
Bánat miatt nem aggódtam,
Most mérve adják vizemet,
Jaj, úgy enyhítem ínyemet!
- 25 7. Magyaroknak napot én adtam,
De most kezekben akadtam,
Erdély örvendi könyveim,
Melyekkel áznak szemeim.
- 30 8. Álnok szerencse, megcsalál,
Mindent tőlem *elragadtál*.
Hog yha én azt tudtam volna,
Kínnal testem nem sokolna.

7 koronát fejemre [szótagszám]

20 [bizonytalan olvasat]

30 meg [értelem, vö. más vált.]

31 Ha [szótagszám]

- 35 9. Sokat ígértél, nem adtál,
Mindent tőlem megtagadtál.
Látom, hogy már mind átkozott,
Valaki veled utazott.

23.

- I. Jaj, nyomorult, árva magyar nemzet,
Kit a balszerencse így kiszemzet:
Hogy a mérés dolga, nehézkes igája
Szokatlan nyakadat ily súlyosan állja.
- 5 2. Hajdani jó kedved, hová lettél
A hazai kedves szeretettel?
Ím, minket is mocskol mindeneknek szája,
Ki ránk néz, szívét az epe majd megszállja.
- 10 3. Hogy nem gondolkozunk jó eleve,
Rabok lőnk, a mérés arra teve,
Minden talpunk nyoma láncra vagyon verve,
Víg szabadságunk is azzal eltemetve.
- 15 4. Már négy esztendeje ide s tova,
Hogy a föld fel vagyon mérve s írva,
Mely munkának nyakunk hogy aláereszté~~nk~~,
Hazánk szeretetét egészen elveszté~~nk~~.
- 20 5. De nem is ok nélkül gyűlöltetünk,
Mert kéntelen oly dolgot követünk,
Mellyel koporsóban tésszük szabadságunk,
S várjuk, hogy jutalmaztassék fáradtságunk.
6. De még ez nem elég kínainkhoz,
Sőt, ha elfordulunk rokoninkhoz,
Azok is gyűlölnék, ha látják színünket,
Keresztülspékelik elalélt szívünket.

11 vetve [értelem]

15 aláereszték [értelem]

20 jutalmaztassak [értelem]

- 25 7. Ne gyűlölj, szerelmes, édes hazánk,
Engesztelődjél meg újra hozzánk!
Tegyük öszve inkább együtt bánatinkat,
Talám úgy meggyőzzük szomorúságinkat.
- 30 8. Vagy ha nem könyörülsz, ne keseríts,
Több szomorúságban, jaj, ne meríts!
Csak nevünk is elég a megpirításra,
Ne hordj hát több földet ily nagy halmozásra!

24.

I.

1. Boldogtalan sorsra jutott Magyarország,
Elkelt már kezdetül mindenféle jószág,
Környülvett egészen szörnyő nyomoróság,
Vérrel virágozik már az régi boldogság.
- 5 2. Hol volt ez világon te hozzád hasonló?
Ó, én édes hazám, ollan bosszúálló,
Jó híred-nevedért te mindenkor haló,
Véredet ontottad nemzetedért, való.
- 10 3. Ha az szükség hozta, szültél Cicerókat,
Az törvényre pedig törvényes Catókat,
Mezőkre nemzettél erős Scipiókat,
Vitézlő, vérontó, bátor magyarakat.
- 15 4. Zöldelett mindenkor meződ virágokkal,
Kiterjedett mindenféli jószágokkal,
Tündöklett terméken keresztés búzákkal,
Büvelkedett vized számos sok halakkal.
- 20 5. Hol Szent István király, hitünk terjesztője?
Szent László királyunk, népünk vezérlője?
András, Mátyás király, ellenség verője?
Országunknak elmúlt minden szeretője.

4 virágzig [értelem]

7 [hiányzó sor, vö. II.]

8 nemzedért [értelem]

14 jószágokkal [értelem]

6. Gyöngye Lajos király Mohácsnál elveszett,
Midőn Solimantúl ő megverettetett,
Akkor az országunk nagy rabságra esett,
Zápolya, Ferdinánd miatt majd elveszett.
- 25 7. Hogy Zápolya János királyunkká lévén,
Az Sándor Bátori ellenkezést tévén,
A német Ferdinánd sem iva, sem *evén*,
Még *magyar* koronát fejire nem tévén.
- 30 8. És így, jaj, országunké német kézre jutott;
Addig hízelkedett, méglen meg nem fosztott,
Egy kis titulussal *magyar* bolondított,
Ráncos bugyogója már föl is húzatott.
- 35 9. Mast *mint* olasz medvét, úgy *parázon* vezet,
Zablán tart tégedet, ver, kínoz, mind veszet,
Sok sebbel blundráján már téged megkízbzett,
Nevet, *mint* bolondot, véredben förtözött.
- 40 10. Elszarta tenéked szép szabadságodat,
Dücsőséggel szerzett *praerogatívádat*,
Mindenféle búves te szép országodat,
Addig hízelkedett, mast már ront magadat.
- II. Kifosztott mindenbűl, *mint* sérva kípzelem,
Zokogó szívembűl keservesen néztem,
Sér', kesereg' vélem, szép magyar nemzetem,
Német rabságára véled hogy így estem.
- 45 12. Ó, bizony rabságra – ha jól meggondolom,
Régi eleinket midőn megfontolom,
Rákotzi, Bertsényi dolgait számlálom,
De azok elmúltak, nyilván tapasztalom.

27 itén [értelem]

28 a magyar [szótagszám]

29 országung [értelem]

31 Magyar [értelem]

33 mind [értelem]; *paráznon* [értelem]

36 mind Bolond [értelem, szótagszám]

38 szép *praerogatívádot* [szótagszám, rím]

41 mind [értelem]; kibzetem [értelem]

47 számlálnám [értelem, rím]

- 50 13. Vajha vitéz Zrinyi mast lábba állhatna,
Rákótzai, Bertsényi, Bezeredi látna,
Tudom, bizonyára keservesen sérna,
Látván kínainkat, bizon kardot fogna.
- 55 14. Mert mind elfottak már az régi magyarok,
Noha szemmel látjuk, hogy ónékik károk
Árod napról napra, nincs nékik határok,
Elmúlt az böcsület, más fogja kantárok.
- 60 15. Élnek Bottyániok és vitéz Pálfiak,
Héres Károlyiak, bátor Nádosdiak,
Erdödi, Barkótzai és más gróf ifjak,
Régi szabadságról nem is gondolkodnak.
16. Nem csudálom én, hogy ők mindent felejtnek,
Mindennap némettel kávét hörpegetnek,
Ellene mondottak már az magyar vérnek,
Német complementnek mert ők is örülnek.
- 65 17. Mi végső romlásunk noha szemmel látják,
Kedves nemzetségünk hogyan nyomargatják,
Csudálkozam rajta, hogyan hallgathatják
Sűrű ohajtásink, hogy mind meg nem szánják.
- 70 18. Most Isten országunk egy kicsint áldotta,
Borunkat, búzáinkat áldásával adta.
Az átkozott tokos mihelt meghallotta,
Azontúl, mint sáska, bennünket buríta.
- 75 19. Majd íhen halálra miattok juthatunk,
Minden jovainkból ki is pusztulhatunk,
Már majd országunkban meg nem maradhatunk,
Ha csak az Úristen nem segít mirajtunk.

50 Barkótzai [értelem]

59 Ifjak [szótagszám]

62 némettül [értelem]

65 Rombásunk [értelem]; látjuk [értelem, vö. II.]

66 nyomagatyúk [értelem, vö. II.]

67 halgathatjuk [értelem, vö. II.]

68 minK [értelem]; szányuk [értelem, vö. II.]

72 mind [értelem]

73 miháttok [értelem]

74 jovainkbül [értelem]

II.

Magyarország szájalmas panaszkodása

- I. Boldogtalan sorsra jutott Magyarország,
Elkölt már kezdről mindenféle jóság,
Környülvett egészen szörnyű nyomorúság,
Vérrel virágzik mostan régi boldogság.

- 5 2. Hol vala világon tehozzád hasonló,
Ó, én édes hazám, olyan bosszúálló?
Jó híred-nevedért te mindenkor haló,
Véredet ontottad nemzetedért, való.

- 10 3. Ha a szükség hozta, szültél Tzitzerókat,
A törvényre pedig törvényes Kátókat,
Mezőre nemzettél erős Skípiókat,
Vitézlő, vezető, bátor magyarokat.

- 15 4. Hol *Szent* István király, hitünk terjesztője?
Szent László királyunk, népünk vezérlője?
András, Mátyás király, népünknek vezére?
Országunknak elmúlt minden dicsősége.

- 20 5. Gyenge Lajos király Mohácsnál elveszett,
Midőn Szolimántúl ő megverettetett,
Akkor országunk is rabságra ejtetett,
Zápolya, Ferdinánd miatt majd' elveszett.

6. Zápolya, Ferdinánd hogy uraskodának,
Luther ördögei sem sokat alvának,
Kálvinussal országunkba bemászának,
Sok keresztény veszett pokolban hazának.

- 25 7. Így tehát országunk német kézre juta,
Addig hízelkedett, méglen meg nem foszta,
Szép szabadságodat már néked elhúzta,
Mi magyar hazánkat nagy ínségre hozta.

13 ki István [értelem]

23 másznak [szótagszám]

28 Magyar [szótagszám]

- 30 8. Mint olasz a medvét, úgy pórázon vezet,
Az típorló mocskol, mint rézmíves rezet,
Tőriben hogy estél, mint bolondját, nevet,
Szép magyar véredben *immár* megförtödzett.
- 35 9. Amíg tiszta vala szerelmes országunk,
Némettel nem bagzott szegény magyarságunk,
Bírtunk ellenséggel, volt nagy szabadságunk,
Mindenfelől mostan csak vérzünk, kínlódunk.
- 40 10. Ha akarod tudni országunknak vesztét,
Tekints e tükörben, lássad ő elestét,
Meglásd nemzetednek vérrel készült testét,
Ne várd már nemzetnek te soha elestét!
- II. Élnek Bottyániak és vitéz Pálfiak,
Híres Károliak, bátor Nádasdiak,
Erdődi, Barkóczi, több grófi *ifjak*,
Régi szabadságról mégsem gondolkodnak.
- 45 12. Nem csudálom, hogy ők mindent elfelejtnek,
Mindennap némettel kávét hörpögetnek,
Ellene mondtak már a magyar vérnek,
Német komplementnek mert ők is örülnek.
- 50 13. Mi végső romlásunk hogyha szemmel látják,
Kedves nemzetségünk hogyan nyomorgatják,
Mi szomorú sorsunk hogy már meg sem bánják,
Gyászos állapotunk, jaj, nem apolgatják.
- 55 14. Vajha, vitéz Zrínyi, most lábra állhatnál,
Rákóczi, Bertsényi, Bezerédi, látnál,
Nyomorúságunkon keservesen sírnál,
Emellett pediglen tudom, kardot rántnál.
- 60 15. Duna-Tisza köze egész Bácskasággal,
Aki híres vala szép katonasággal,
Dávorit kiáltó víg, erős rácsággal,
Teli most némettel, hidd el valósággal.

32 már [szótagszám]

38 el estét [szótagszám]

43 Gróffciák [értelem]

49 hogy [szótagszám]

16. Itt egy fatter unser elég ajtó előtt,
Hasogatott mundér nem háborgat velőt,
Kasza, kapa nyele nem is fáraszt erőt,
Hozzászokott immár, azoknál lengezött.
- 65 17. Hozd fel, Uram, hozd fel, magyarok csillagát,
Verd még német nyájnak szájában a zablát,
Vedd ki a magyarnak keziből az bajját,
Fújhassa országunk öröme nótáját!
- 70 18. Kukorica, tönköl, árpa vala bőves,
De bezzeg a krumpli magyarnak nem kedves,
A földünket rontja, amelle*tt* keserves,
Üsse meg a ménkő, mikor immár fejes.
- 75 19. Míg *én* e verseket summába szerzettem,
Tiszta szívből hazám felette szerettem,
Sírj, keseregj vélem, szép magyar nemzetem,
Német rabságára véled együtt estem.
- 80 20. Nemzetünknek neve homályba borula,
Mivel a nagy ínség tőle nem távoza,
Átkozott sógorság földig letapodá,
Ha a nagy jó Isten nem lészen gyámola.

25.

I.

- I. Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál!
Amiulta szomszéd kézre s németre szorultál,
Oda minden dicsőséged,
Elveszt esküdt ellenséged.

69 tőnről [értelem]

71 a mellyes reserves [értelem]

73 Míg [szótagszám]

76 rabságra [szótagszám]

3 ditsőség [rím, szótagszám]

- 5 2. Amely kígyó kövét régen már ellened fújja,
Titkon főzött sok fullánkját már kibocsátotta,
Nincs már törvény, nincs szabadság,
Nemes olyan, mint parasztság.
- 10 3. A szép arany szabadságért vérinket öntöttük,
Életünket, mindenünket buzgón felszenteltük,
Nincs *már*, aki érdemünkre,
Tekéntszen piros vérünkre.
- 15 4. Bezzeg, mikor szoros volt a németnek plundrája,
Mikor Károly császár *után* ingott koronája,
Nem volt akkor a magyarnál
Jobb, s kedvesebb ez országnál.
- 20 5. Csak azt várta az hitetlen, hogy a polcra jusson,
Nagy hatalma s birodalma mindenfelé fusson:
Mégmásolta ígését,
Szegeten-szegete esküvését.
- 25 6. Nincs más hátra, hanem bocsásd könnyhullajtásodat,
Kérjed Istent, hogy szánja meg siralmas sorsodat!
Ő egyedül megsegéthet,
S ha akarja, meg is menthet.
- 30 7. Te azonban apostoli s angyali koronánk,
Mély gyászodbúl ki ne vetközz, mert odavan hazánk.
Senki ne lássa fényedet,
Hanem könnyezéseidet.
- 30 8. Te is, három magas hegyen fénylő dupla kereszt,
Országunknak szép címere, magad bűnnek ereszd,
Mert más kereszt jön nyakunkra,
Fordítsd, Isten, azt hasznunkra.

11 kár [értelem]

14 [II.: alatt]

28 könnyezze senyedet [értelem; a II.-ban is szövegromlás: könnyez eszenyedet]

26.

I.

1. Jaj, csak boldogtalan szegény magyar nemzet,
Most is az parókás téged, látom, vezet,
Jóllehet szemedben mutat hozzád szívet,
De titkon, nem ládd-é? mint bolondját vezet.

- 5 2. Ád ugyan tenéked most dicséreteket,
Ígér, mert megszorult, sok ígéreteket,
Biztat, de csak színbűl, kintelen titeket,
Szóval nyújt sokféle fölséges neveket.

- 10 3. Nem úgy az diétán minap elvégezve,
Együtt a statusok között megegyezve,
Hogy az katonaság országból kimenne,
Hanem az határnál öszvegyűlve lenne.

- 15 4. De bezzeg fölbontá törvényes szokását,
Régi királyoktól adott igazságát,
Kivitted hazádból sok katona számát,
Itt hagyád csak pusztán az magad országát.

- 20 5. Elhadtad gyermeked s szép feleségedet,
Fegyverre költötted, mid volt, mindenedet,
Zálogban vetetted nemesi részedet,
Kész voltál nem szánnyi hazádért éltedet.

- 25 6. Fogadtál katonát német oltalmára,
Elkölt sok ökrödnek s tehenednek ára,
Te magad maradtál nagy nyomorúságra
Itthon gyermekiddel, csaknem koldulásra.

- 30 7. Hajdant nemességet király vezérlette,
Most idegen nemzet, látod, jár előtte.
Annyira az magyart már az német vette:
Mint lengyel az medvét, úgy vezeti szerte.

8. Remélted már régen: béborult csillagod,
Földerül majd egyszer homályban ment napod,
Megadatik régi magyar szabadságod,
Ígérted, örömmel hogy fölkötöd kordod.

II.

Szegény magyarok éneke, melyben a maga nyomorúságát siratja szegény magyar nemzet

1. Jaj, nagy boldogtalan, szegény magyar nemzet!
Látom, most is téged csak a német vezet.
Hol lehet, szemedben mutat hozzád kedvet,
Nem látod, másfelől mint bolondját nevet.

- 5 2. Nem így volt a minap diétán végezve,
Együtt a státusok között elrendelve,
Hogy a katonaság országból kimenne,
Hanem a határon összesereglene!

- 10 3. De bezzeg felbontá hazád igazságát,
Szent királya által szerzett szabadságát,
Kivitted hazádból sok katona számát,
Elhagyád csak pusztán a magad országát.

- 15 4. Mít használ a corpus juris vastagsága,
Új articulusoknak szaporodása,
Ha nincsen hazánknak semmi igazsága?
Jobb volna, ha lenne puskának fojtása.

- 20 5. Fogadtál katonát német oltalmára,
Elkölt sok ökrödnek, tehenednek ára,
Te magad maradtál nagy nyomorúságra,
Gyermekiddel itthon holtig koldulásra.

6. Elhagytad országod, szép feleségedet,
Fegyverre költötted, míg volt, mindenedet,
Zálogba vetted nemesi részedet,
Kockára hajtottad németért véredet.

- 25 7. Régen nemességed király vezérlette,
Kinek most egy tokos sétál már mellette.
Annyira a német már a magyart vette:
Mint lengyel a medvét, úgy vezeti szerte.

- 30 8. Nem magad hasznáért paripádat rontod,
Sem szép szabadságért hullatod el csontod,
Nem magyar népedért véredet most ontod:
Idegen nemzetért törvényedet bontod!

9. Te tészel próbákat, most ő dicsekedik,
Te hozol prédákat, kikkel ő töltözik,
35 Te rontod véredet, a német kérkedik,
Híredet, nevedet néked eltemetik.
10. Ha nyersz: a németé lesz, mint volt, országod,
Ha vesztesz: más nemzet foglalja sok váród,
Téged mindenképpen követ végre károd,
40 Ha most jól nem végezsz, későn akkor bánod.
11. Úgy is a németnek, higgyed, rabja lészel,
Bár országot neki véreddel most vészel,
Kiből, mint azelőtt, megint urat tészel,
Utoljára magad mellette elveszel.
- 45 12. De még utolján is nem következik jó,
Mínthogy az országunk lészen felzavaró,
Nemzetünket végre gyalázatban hozó,
Nem más vége lészen: rövid nap sok jajszó.
- 50 13. Ezt egyedül köszönd az atyafiságnak,
A némettel bagzott ezer sógorságnak,
Ez oka keserves boldogtalanságnak,
Ez is lesz hóhérja sok szép magyarságnak!

27.

II.

[AD NOTAM:] *Régi napok és*

- I. Én is hajdant magyar voltam,
Míg németnek nem hódoltam,
Nem hallgattam törvényére,
Éltem a magam kedvére.
- 5 2. De már magammal sem bírok,
Azért tehát méltán sírok.
Elmegyek hát bujdosásra,
Nem hallgatok többé másra.

- 10 3. Magam itthon nem epesztem,
Inkább életem elvesztem,
Mint sem a német jármába,
Sínlődjem kalodájába.
- 15 4. Becsületed az hazába
Nem lesz, ha nem jár^sz plundrába.
Ha gőlib nyelven nem beszélsz,
Önnön hazádban el nem élsz.
- 20 5. Menj hat e világ szélére,
Ott akadsz jobb szerencsére,
Ahol élsz magod kedvére,
Nem szorulsz német nyelvére.

28.

I.

A székeley vitézekről

- 5 I. Nézd könnyzárpor között gyászos székeleyeket,
Fátyolban öltözött bús fejérnépeket!
Jajgatnak öregek,
Zokognak kisdedek,
Árvák és özvegyek keseregnek.
- 10 2. Áztatják kebelyit anyjok szülöttjökért,
Árasztják Olt vizét elvesztett férjekért,
Repesztik szíveket,
Epesztik élteket,
Árvák és özvegyek keseregnek.
- 15 3. Lelkektől szakadott árvo magzatjokért,
Egy szívben forradott hűtvös szép társokért
Ontották véreket,
Elszánták élteket,
Áldozták testeket ellenségnek.

14 jar [értelem]

5, 10 [a többi változatban is azonos]

4. Nyájok testhalmokon gazdáit bőgetik,
Erdős barlangokon sírván kesergetik,
Csík, Gyergyó hegyei,
Küküllő völgyei,
20 Szántatlan földjei vért könyveznek.
5. Kóburg Kankar kezén bámul s csudálkozik,
Gyors, bátor, nagy szívin sok szem bámaszkodik,
Vág, szúr, öl, gyújt, rabol,
Ránt, gyúr, dönt, darabol,
25 Tép, hajt, dúl, marcangol, vérbe gázol.
6. Vérengző fegyverek hordják nyakgomjait,
Vitézlő szíkelek rakják dög-dombjait.
Voltak gyors őrizők,
Ország-védelmesők,
30 Ellenség-öldözők és rettentők.
7. Dicsőség ragyogó temploma tárva van,
Laurussal villogó székelnek nyitva van,
Nagy szíven nemzetek,
Vitézlő seregek,
35 Magok is vezérek álmélkodnak.
8. Hoznak laurusokat Famák és Thémisek,
Gyöngykoszorújokat érdemlik szép fejek,
Szóljon bár Kaminetz,
Jászvár és Tergovetz,
40 Érzette Bukorest erősségek.
9. Hát gyászos rokonyok, ne keseregjetez,
Égben van fiatok – talán irigylítez?
Szúnjön hát panaszod,
Enyhítsed bánotod,
45 Hogy megholt magzatod, bús fehérnép!
10. Meghatták élteket szép maradványiban,
Bévágták neveket örök oszlopiban,
Öntik nagy lelkeket,
Langos szerelmeket,
50 Vitéz nagy szíveket magzatjokban.

19 kékölö [vö. II.]

26 Vérengő [értelem]

- II. Él még a székelyek régi nagy Istene,
Fennmarad érdemek csillagzó nagy neve,
Bérek jutalminak,
Vitéz Kankarinak,
55 Hazánk oltalminak füzet már Ég.
12. Zárd hát könnyárjait, ne légy érzéktelen,
Szíved fájdalomait felejtsd el végtelen,
Ki szülsz ily fiakat,
Bástyás kőfalakat,
60 Scytha fajzatokat, szép székel nép!
13. Napnyugot és Kelet csudálja tételed,
Írják már sok helyett, mit tett nagy székeled.
Hadd hát könnyözönöd,
Kettőztesd örömed:
65 Víjt oroszlánykörmöd sárkánynépet.

29.

I.

Hiszek egy XVI. Lajosban,
az ő népének atyjában,
Mennyen és földön szeretetre méltó királyban,
és hiszek Nekkerben,
5 ő egyetlenegy ministerében, mi szabadítónkban,
aki születtetett a mi boldogságunkra,
szenvedett Calonnének alatta,
elűzetett Franciaországból, de meg nem hala,
hanem ártatlannak találtatván, harmadnapon számkivetéséből visszahívaték,
10 és üle a királynak jobbjára felől ítélni kicsineket és nagyokat.
Hiszek a szabadságban is,
hiszek egy közönséges társaságot,
a státusoknak egyességét,
az adósságnak lefizetését,
15 a generálpachtereknek és a Bastillának eltöröltetését,
a kereskedésnek és a fináncnak jó rendben állását,
a polgároknak feltámadását,
és hiszem a szerencsés országlást.
Amen.

61 Nap nyugod [értelem]

Belgrád megvételekor komponáltatott ének

1. Ó, kegyetlen Belgrád, *várad* megesett,
Mert vala terajta halálos eset,
Midőn kemény magyaroktól,
Erős vitzai karoktól
5 Törettél, verettél
S végre *megvetettél*.
2. Nem leszel ezután te Mahomednek,
Oltalmazója a pogány népének,
Nem dicsekedhetsz mecsettel,
10 Nem fényes török nemzettel,
Mert jöttél, kerültél,
S végre mienk lettél.
3. Nem fénylik már benned többet török hold,
Földünkéből tehozzád már többet nem told.
15 Sűt fogyatkozást szenvedett,
Magyar erűnek engedett,
Téged és népedet
Minikünk engedett.
4. Tedd le hát hívséged, amellyel voltál
20 Törökhöz addig, még meg nem hódultál.
Légy hív már keresztényekhez,
Magyar s egyéb *nemzetek*hez,
Akik vért Belgrádért
Ontottak, mely megtért.

cím vételkor [értelem]

1 vára néked [szótagszám]

4 karoktul [rím]

5 törettél verettél [szótagszám]

6 meg is [szótagszám]

17 néped [szótagszám, rím]

21 keresztényhez [szótagszám]

22 és [szótagszám]; nemzetekhez [értelem]

3I.

I–II.

- I. Meg kell lenni szavaimnak!
Semmi parancsolatimnak
Ellent,
Magyar, állani nem szabados!
5 Látván hatalmam erejét,
Belgrád lehajtotta fejét,
Ezer török életével nékem adós!
Éretted,
Éretted
10 Mint tettem,
Életem örül:
Oltalom,
Hatalom,
Általom
15 Álla határu:
Fejedet takaró kezeimet,
Magyar, csókold érdemeimet!
2. Nézd meg jól az igazságot,
Szavaimban valóságot
20 Találsz,
Segedelmemet áldani kész légy,
József, hatalmas császárod
Atyai voltát ha várod,
Megállsz
25 S kegyes intő szavaihoz mégy:
Bővséget,
Készséget,
Mint régen,
A magyar égen
30 Így készít;
Bőv részit
Nem vész el
Olvadó jégen.
No, azért hajoló figyelemmel,
35 Uradat tiszteljed szerelemmel!

Tudósítás

Plutónak, a pokolbéli istennek Belzebub nevezetű hírhozó postája hozott fúriák havának 16 ½ étszakáján

Ezen tudósításból azt hallhatni, hogy a minapában a világból kimúlt, pokolba Chárontól egy rossz csónakon dicsőségesen általköltöztetett, e külső világon második, pokolba pedig első József ily módon tiszteltetik: trónusa öntettetett azon aranyból, melyet az katolikusok némely gazdag templomaikból nagy igazságtalansággal elvett, azon trónus pedig hevítettetik a földméréshez tartozó filerákkal és azoknak tüze által, amely is örökké tartó. A fejébe hordoz a dicsőséges magyar korona helyett egy igen jól meghevítettet vissiskot, jobb kezébe tart egy igen tüzes láncot kimondhatatlan fájdalomának megmérésére, jobbfelől vagyon Hora és Kloska más több tolvaj társaival égettetvén, balfelől a sok teméntelen éhezett némettség ily felszóval siratják eseteket:

Moszvilágon amíg élt,
Josef csá-szár én nem fílt,
De már látik, Pokol fagyon,
Holott kínoztatni vagyon,
5 Ű már látik, ő is ember,
Ég és füstöl, mind a kender.
Sok filira megcsináltam,
Éjjel-nappal dolgoztam,
De már immár, jaj, mind égek,
10 Szánjatok, oh, erdegek!
Banfi Forkas, várnok,
Az erdegek reád szarnak,
Más farkasak legytek készen,
Mert az erdeg mint elfizen.

Második József sírjára való versek

1. Állj meg síromnál,
Érckoporsómnál,
Tekints hamvamra
És koronámra,
5 Jó utazó!
2. Láthatod ebben,
Mint szép tükörben,
Hogy ember dolga,
Úr légy vagy szolga,
10 Csak változó.
3. Nagy császár voltam,
Sok várt hódoltam,
Táborban keltem,
Törököt győztem,
15 Elszalada.
4. Új törvényt hoztam,
Mindent zavartam,
All Németország,
Nagy kincses jószág
20 Elszakada.
5. Magyar népemet,
Ámbár hívemet,
Szabadságátúl,
Sok szép jussátúl
25 Megfosztottam.
6. Király-szavamat,
Fogadásomat
Szentszó-töréssel,
Erőltetéssel
30 Megmásoltam.
7. A vármegyéket,
Papi rendeket,
Főispányokat,
Szent templomokat
35 Mind feldúltam.

8. Az ifjakat
És oskolákat
Rossz tudományra,
Politikára
40 Tanítottam.
9. Koronájokat
S gabonájokat
Tolvaji módra
Magam számomra
45 Elragadtam.
10. Házait számra,
Földjít ölszámra
Önköltségekkel,
Nagy keserűekkel
50 Felíratтам.
11. E szép munkámban
S fáradtságomban
Sok ellenségtűl,
Mint a felhőktűl,
55 Megijedtem.
12. Sok szabadságok
És koronájok
Visszaadatnak,
S helyrehozatnak,
60 Megígértem.
13. Nem várt az Halál,
Mely mindent kaszál:
Sokhoz kezdettem,
Nem végezhettem,
65 Ím, meghalék.
14. Koronás fejek,
Nagy fejedelmek,
Meggondoljátok,
S jól fontoljátok,
70 Hogy ki valék.

36 Ifjakat [szótagszám]

49 kesergekkel [értelem]

15. Bízván erőmben,
Pénzben s népemben,
Nagy erőszakkal
Az országokkal
75 Parancsoltam.

16. Nép szerelmétől
És hívségetől,
Szép életemtől
S dicsőségemtől,
80 Jaj, kifogytam!

34.

Mostani üdöre való versek 1790

Kilenc esztendeig országunk kormányát,
Igazgatta József hazánk tartományát.
De szerencsétlen volt kormányozásában,
Gyakran hányattatott tengerek habjában.
5 Gyakran hasadoztak magas árbocfái,
Gyakran szakadoztak rongyos vitorlái.
Ki volt ennek oka? József császár maga,
Cégéres gonoszság, csalárdok tanácsa.
Hajdan Telemákust csábítá Kalipsó,
10 Józsefet megrontá az orosz Kalipsó,
Szép, nyájas nimfái Kalipsó istennek
Fajtalan tört vetnek Telemák szívének.
Szinte József szívét sokféle személyek
Megronták: oroszok, magyarok, németek.
15 Hazánk állapotja egészen megromlott,
Erős törvényinknek kőfala leomlott.
Mindenféle rendnek megváltozott sorsa,
Papnak, világinak vala változása.
Rossz tanácsadói gráciát nem lelnek
20 Az új király előtt, itt-amott fülelnek.
A csalárdság őket mindenüvé várta,
Most már az álnokság mindenbül kizárta.
De mit emlegetem én hosszan ezeket?
Mit szomorítom én a nemes szíveket?
25 Mit újítom ezzel szívünknek sebeit?
Mit búsítom tovább magyarok ügyeit?

Már kegyetlen Párkák halmos sírba zárták,
József koporsóját márvánnyal boríták.
Sétálgat már József Elisóm mezején,
30 Vigadozik lelke Paradicsom szélén.
Nemes magyar! sirasd Józsefnek halálát,
De méltábban sirasd országod romlását!
Hömbölgjön orcádról egy csepp könyv sírásra,
Záporral csorduljon hazánknak sorsára!
35 Felhős üdő után a nap is felderül,
Fényes sugárával felhők közé merül,
Országod felett is egy keveset derül
A nap, melyen minden jó hazafi örül.
Méltán örülhetsz is, mert Egek kegyelme
40 Szánakodik rajtad, s véled segedelme.
Ez hajtja homlokod szomorú homályát,
Ez enyhíti szíved sérelmes fájdalmát.
Ezen arany üdő hogy sokáig tartson,
És maradékidra bővségesen jusson,
45 Szükség az isteni félelem s tisztelet,
Erkölc s igazság s tökéletes élet.
Keresztény hazádnak szent törvényi vannak,
Azokhoz kapcsolva szép cikkelyek vannak,
Egész Európa azokat dicsíri,
50 Mindenféle nemzet híresnek isméri.
Sok esztendőnk által őseid hazádat,
Azokkal fenntarták eddig országodat.
De nagyon megcsorbult törvényidnek éle,
Megromlott azokkal sok magyarnak szíve.
55 Vigyázz te azután fontos törvényidre,
Ne bízzad azután jövevény nemzetrel!
Ne higgy, mert némelyik tisztségekkel csábít,
Ama pedig téged pénzzel elbolondít.
Ne higgy, mert friss vízre fog téged vezetni,
60 De végtére mégis szomjan fogsz epedni.
Nem mind barátod az, ki reád mosolyog,
És nem mind arany az, mi előtted ragyog.
Nem minden bokorban találsz te vadakat,
S minden pecsét alatt nem lelsz igazságot.
65 – Nincsen esküdt hívség álnokság öblében,
Hízkelkedő kígyót nevel kebelében.

41 szomorú [értelem]

49 Európa [értelem]

54 Magyarok [értelem]

Ne árold cégéren titkos szándékodat,
Gyakran megégette kása már a szádat.
Lovadat ne keresd te, midőn rajta ülsz,
70 Mert oly szamarat lelsz, hogy rajta csak elhúlsz.
Viselj magyar ruhát, vesd le a németet,
És ezáltal nyerhetsz magyar szívet s nyelvet.
Add vissza sógornak kölcsön vett kocperdjét,
Mert szívedbe veri még egyszer a törét.
75 Kösd fel oldaladra a scítáknak kardját,
És gyakran kezekben forgasd maroklatját,
Hogy markodból német ki ne tekerhesse,
Hogy szívedet azzal ne sértegethesse.
Ti asszonyi rendek, gyönyörű személyek,
80 Járjatok nyomdokin nagy őseiteknek!
Gyorsan csonkítsátok az halmos tornyokat,
Nyessétek meg bátran a csipkebokrokat,
Bagolyfészkek helyett suta fejkötőket
Tegyetek fej⁷⁰ökre, fűzzetek gyöngyöket!
85 Ti is, kisasszonyok, vegyetek pártákat,
Azok ékeztik fodros hajatokat.
Rövidítsétek meg a porseprő ruhát,
Hordjatok arany csipkés, rövid mentés szoknyát.
A magyar nyelvet is jól megtanuljátok,
90 Mert a ruhán kívül az illik hozzátok.
Magyar! Kérlek végre, ne légy változandó,
Ruhád, nyelved, szíved maradjon állandó!

69 kersd [értelem]

72 szíves [értelem]

84 fejkötőkre [értelem]

85 ékezték [értelem]

88 [szótagszámtöbbletes sor]

35.

I.

1. Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rendje,
Melyen Buda nemrégibe' már örvende,
Attila termete,
Scitha tekintete
5 Látszik Debrecenbe'.
2. Örülj, magyar, igaz okod van reája,
Nemzetednek mert lehullott maskarája.
Kalpag, öv, kolcsagtoll,
Mente, dolmány, tarsoly
10 A magyar ruhája.
3. Visszatére, hazatére a korona,
A magyarok drága kincse, tulajdona,
Melynek szeretete,
Mikor elvitete,
15 Ránk csupa gyászt vona.
4. Most is azon szeretetnek ő munkája,
Hogy örömünk e világnak lett csudája,
E szegény országnak,
Árva magyarságnak
20 Mert van víg ruhája.
5. Nem állhatja, nem tarthatja forró hevét,
Midőn látja megújulni magyar nevét,
Hogy hosszas fellege
Után kisüt ege,
25 Minden terhet levét.
6. Ideje is, magyar hazám, valahára
A kesergést változtatni víg nótára,
Csak hogy még lantodat,
Más víg szerszámodat
30 Ne függeszd fűzfára!

36.

A kívánt tavasz, ím, felemelte zöld erdőbe sátorát,
A Rákos mezejére szemelte nemességünk táborát.
Hegyeken, vizeken harsognak a víg hangok,
Buda, Pest házat fest, készülnek a firhangok,
5 A dob, trombita, síp egymást éri,
A köznép nemesinket bámulva kíséri.

37.

Parasztok rendetlen kívánsága

1. Hallhatatlan újság!
A pór parasztság
Úrrá kíván lenni,
Hal módra röpködni,
5 Szösztnádorrá tenni.
2. Ó, csudák csudája!
Parasztok bundája
Változék zászlóvá,
Tetve paripává,
10 Gatyája nagy várrá.
3. Már csak nem mondani,
Sőt el is kell hinni,
Hogy az hit parasztban,
Mint hal az harasztban,
15 Oly igaz kezd lenni.
4. Azért, törvényt tudó
Decretalis bíró,
A juris regulát
Másra ne magyarázd,
20 Mely vagy on in sexto.
5. Mert az új decretum,
A paraszt meretum
Hogy táborba szállott,
Bocskorárul vallott,
25 Fenn pökve így szólott:

2 Országunk közepere [alternatív javaslat]

6. „Rólunk a regula,
Mely így vagyon írva:
»Aki hisz parasztnak,
Pajtársa hóhérnak
30 S testvérje gyilkosnak.«
7. Ne hidd, mert nem igaz,
Könyvnyomtató volt gaz,
Betűket változván,
Eke szarvát mondván,
35 Hogy harang légyen az.
8. Mi tehát, mint felsők,
Ótörvényben elsők,
Armális levelünk,
Faeke címerünk
40 Mutatja, kik legyünk.
9. Ellenünk ne törjön,
Senki föl ne keljen,
Ha nem akar többször –
Pilátust is egyszer
45 Kenik esztendőben.
10. Nosza, koma, támodjunk,
Föl egykor
Legyünk mi urakká,
Urak parasztokká,
50 Ne húzzunk mindenkor!
11. Gyöngétsük éltünket,
Hízlaljuk testünket,
Reggel igyunk írórt,
Délbe' sajtot, túrórt,
55 Estve somot, diót.
12. Ne félj, apám s anyám,
Bátyám, öcsém, komám,
Néném, húgom, ángyom,
Szó köztünk maradjon,
60 Ha vernek még *agyon*,

47 [hiányzó szavak]

60 *vagyon* [értelem]

13. Ti ne dolgozzatok,
Hanem vigyázzatok,
Ha helységben dülő,
Kevély módon fúró
65 Bójön, megmondjátok!
14. Hogy férfiak cséppel,
Asszonyok pemettel,
Mások szép fegyverrel,
Kasza-, sarlónyéllal
70 Állanak sereggel.
15. Mert eljött az idő,
Már ázik a tüdő,
Hopopp-hopp a dolgunk,
Ha ha ha robotunk,
75 Megfordult életünk.
16. Ti is, nemes céhek,
Mind talpon legyetek!
Ki kaptával, tővel,
Ki pöröllel, réffel,
80 Mind kikészüljete!
17. Több limitatio
És executio
Nem száll munkátokra,
Szabad házotokra
85 S árticulustokra.
18. Lám, munkák váltsága,
Urak igazsága
Karcú szokott lenni,
Csak félbűl fűzetni,
90 S abból is elhúzni.
19. Nyől úr szabadságra,
De paraszt jobbágyra
Készítetik bilincs,
Tömlöczáró kilincs,
95 Vetik pozdorjára.

63 [beszúrás:] Ha Ur ver, adozzál

86 munkák [értelem]

20. Mi is tehát éljünk,
Szabadságba' legyünk,
Senkitől ne féljünk,
Nagy számú pénzt gyűjtsünk,
100 Uraknak befűtsünk!
21. Vigad most a pásztor,
Bús minden prókátor,
Nincs mit allegálni,
105 Deáknak firkálni,
Élete böjt s kántor.
22. Felséges nagy Isten,
Te tudod, hogy nincsen,
Ki bűnös nem volna,
Olykor ne botlana –
110 Parasztba egy sincsen.”

38.

I.

Tárogató

1. Nemes Jászság, híres Kunság nagy jajra jutott,
Csendessége, békessége mert felbontott,
Boldogsága elfogyott,
Szabadsága megromlott,
5 Híres neve, szép címere béborított.
2. Régi kedve, víg öröme bánatra fordult,
Nyájassága, vidámsága rekeszben szorult,
Ékes csillagja elmúlt,
10 Napja homályba borult,
Mind egészen *csak* véletlen romlásra indult.
3. Más kertének, szépségének szedi virágját,
Zengéjének, gyümölcsének vondossa fáját,
Nála tartja pálmáját,
15 Hajdani zöld laurusát,
Társainak, javainak elveszi hasznát.

10 mind /: és v. nagy v. csak :/ [alternatívák]

4. Ezt gyászolja, tapasztalja Berény városa,
Nemes Jászság, híres Kunság régi lakosa,
Az kürtöt ritkán fújják,
Bú, *bánat között* dugják,
20 Mert már magok nyájasságát nem nyugtathatják.
5. Tudja Dósa, Jákóhalma Miháltelkével,
Ladány is azt Fénsszaruval és két Szentgyörggyel,
Árok-szállás Kisérrel,
Apáti a Kunfölddel,
25 Abban kedvet, mind életet az Kunság visel.

39.

II.

1800-ba' készült hajdani magyar dal

- I. *Mostan ezernyolcszázba'*
Rossz újság jött hazánkba.
Sírnak itt sok házakba',
Anyák szíve szomorú,
5 Gyászos a zöld koszorú –
Okozza a háború.
2. Dupla insurrectio,
Keserves purgatio,
Sokasul a portio.
10 Ellenségre kell menni,
Lovat, fegyvert jót venni,
Franciát győzni próbálni.
3. Nincsen már pengő pénzünk,
Bár akármerre nézzünk.
15 Jaj, Istenem, mint leszünk?
Papirossal fizetnek,
Német szóért veretnek,
Velünk így mért mívelnek?

19 bánatözt [értelem, vö. II.]

1 [kihagyott sor, a III. nyomán]

12 [szótagszámtöbblet minden változatban]

- 20 4. Ámbár van ékes nyelvünk,
Minden szót kitehetünk,
Véle mégse élhetünk:
Németül a commando,
De a magyar hangosb szó,
Igazgatóbbra való.
- 25 5. De hazánkért felállunk,
Szívesen insurgálunk,
Frankot győzni próbálunk.
Talán jó nap virrad ránk,
Még boldogulhat hazánk,
30 Istenünk, ó, jöjj hozzánk!
- 35 6. Uram! adj békességet,
Csendesítsd a szükségét,
Szánd meg a szegénységet!
Elégeld meg jajait,
Minden elfolyt bajait,
Halld egy magyar szavait!

40.

I.

Zsidó mars

- 5 I. Allelu jah! ki gyötörte
A kemény szívű faraót,
Ellenségünk addig törte
A bosszúálló Zebaót,
Megszabadult bizony a' nyomorult,
A' ki előtte le arcra borult.
Ellenségink erejekkel
Hogy örökké vesszenek el!
- 10 2. Az Úr a dühös tengernek
Int, és fal módjára megáll,
Száraz lába az embernek
A mélység fenekére leszáll.

12 fenékre [szótagszám, értelem]

- 15 Így ha ki sárba', verembe' ma gyúr,
Megszabadítani tudja az Úr.
Ellenségink erejekkel
Hogy örökké vesszenek el!
3. Ballagjunk hát friss lábakkal,
Már miénk a' szent Kanahán!
Int haza édes szavakkal
20 Nagy hitű atyánk, Ábrahám.
Nagy vagy, ó, Zebaót Istene! nagy!
Néped erős menedéki te vagy!
Ellenségink erejekkel
Hogy örökké vesszenek el!

X.

Marche

Készítette T. T. Látzai József pápai professor korába,
midőn a református kollégium Komáromba általmenni készülőbe volt

- 5 I. Hallelujah! ki gyötörte
A kemény szívű farahót,
Erős karral addig törte
A bosszúálló Zebaóth,
Megszabadul bizony a' nyomorult,
A' ki előtte le arcra borult,
Ellenségink erejekkel
Hogy örökre vesszenek el!
- 10 2. Az Úr a Veres-tengernek
Int, és fal módjára megáll,
Szár az lába az embernek
A mélység fenekére leszáll.
Így ha ki sárba', verembe' ma gyúr,
Megszabadítani tudja az Úr,
15 Ellenségink erejekkel
Hogy örökre vesszenek el!

12 fenekre [szótagszám, értelem]

16, 24, 32 [a refrénsor csak rövidítve]

3. Ballagjunk hát gyors lábakkal,
Már miénk a szent Kanahán.
Vár kiterjesztett karokkal
20 Nagy hitű apánk, Ábrahám.
Nagy vagy, oh, Izrael Istene! nagy!
Néped erős segedelme te vagy,
Ellenségink erejekkel
Hogy örökre vesszenek el!
- 25 4. Jaj, de mi füsttel és porral
Kevert jel kereng az egen?
Jön farahó nagy táborral,
Hogy rabszíjon visszavigyen.
Nincs menedék bizony itt sehova,
30 Jaj, de segíts, szabadíts, Jehovah!
Ellenségink erejekkel
Hogy örökre vesszenek el!
- 35 5. Mit félsz, ó, kicsiny hitű nép,
Ím, most hoz ki a Zebaoth,
Ő ad erőt, épít, ront s tép,
Meg is emészti farahót.
Lássad, imádjad az Úr erejét!
Ellene a' ki emelte fejét,
40 A' mélységnek örvényébe
A' haragos tenger fedé bel!

4I.

I.

Asztali áldás

Mindeneknek szemei tebenned bíznak, uram, I. Ferenc,
és az ő élelmeket te adod meg nekik.
Nyisd meg, uram, a te arannyal és ezüsttel bővelkedő kezeidet,
és bétöltöd mindeneknek zsebjeit pengő pénzzel.
5 Mi atyánk, I. Ferenc,
ki lakol Bécsbe,
magasztaltassék a te neved,
jöjjön meg a te pengő pénzed,
járuljon hozzá a te akaratod,
10 valamint külső, úgy Magyarországon is.

Add meg minékünk a mi mindennapi élelmünket,
a hazai törvényünket,
és oldozz föl minket az ötszörözött bankótúl,
valamint mi is föloldozzuk Vállist minden ellenünk elkövetett vétkeiktől,
15 és ne végy minket a végső énségben,
de szabadíts meg minden ringy-rongy bankótúl,
mert téed, uram, a Magyarország, arany- és ezüstbánya és hatalom.
Amen.

42.

I.

Bécsi Miatyánk

Mi atyánk, Ferenc,
ki vagy Olmutzba',
sok ízbe' most ostoroztaték a te neved.
Jöjj hamar hozzánk vissza a te országodba,
5 légyen meg a te és az Alexander akaratja
a német földön!
Adj minékünk más kenyeret,
mert a mi mindennapi kenyerünket elvették a franciák,
és bocsásd meg a mi hercegségeinknek az ő vétkeiket,
10 miképpen mi is megbocsátunk a mi gyenge szívű uralkodónknak.
Fordítsd vissza rólunk ezt a nagy kísértetet,
ezután, fő királyi herceg, szabadíts meg minket minden veszedelemtől!
Amen.

III.

Ausztriai Miatyánk

Mi atyánk, Ferenc,
ki most vagy Ulmitz várában,
gyakran szentségtelenítették most a te neved.
Jöjjön el mennél előbb a te országod,
5 légyen a te és Sándor akaratja a német földön!
Adj nekünk más kenyeret,
mivel a franciák megemésztik mindennapi kenyerünket.

13 föl föll [értelem]

Bocsásd meg a fejedelem bójáróinak ravasz vétkeit,
valamint mi is megbocsátunk a mi gyáva főurainknak,
10 hanem vonj vissza bennünket ezen késértettől,
te pedig, nagy király, szabadíts meg minden gonosztól!
Amen.

43.

I.

Magyar Hiszekegy

Hiszek egy nagy francia császárba', Napóleonba',
új országok és új törvények teremőjébe'
és I. Ferencbe', ő egy ipába', mi urunkban,
ki fogantaték II. Leopoldtól,
5 születék Mária Louisától,
kínzaték a francia ármádiától,
megfosztaték sok tartományától,
csak meg nem hala,
és alig hogy el nem temetteték. –
10 Szálla alá a kis fejedelmek sorában,
de a bécsi békesség által harmad holnapra
leányának férjhez adása által kétségbeeséseiből feltámadta,
mene a kincstárba,
üle a fináncminiszternek jobbjá felől,
15 onnan kezdé megítélni a sok bankócédulákat, újakat s rongyosokat. –
Hiszek Vallisban, az ő sugárlójában,
új lajtorja-faragójában,
váltócédulák koholójában. –
Hiszek ezáltal egy közönséges drágaságot,
20 kapitálisoknak egyenetlenségét,
az átkozott uzsorásoknak bűneik bocsánatját,
a pengő pénznek fel nem támadását
és egy örök zúrzavart.
Amen.

44.

I.

Hiszek Bonapárté atyában,
minden megfoghatatlan hazugságoknak alkotójában,
és herceg Murátban, az őmelléje tökéletlenül szorult fiában,
a megengesztelhetetlen urunkban,
5 ki fogantaték párisi levegőből,
születék szappanlé-buborékból,
kínzaték Kutusoff és Buxheim alatt,
megfeszítették muszkai bajanettől,
meghala fél kezzel, és eltemeték Mária Helfn... Morvában,
10 harmadnapon feltámadta,
felmene Najstادتban fél orosz apjához
minden ágyúkkal és moníciós szekerekkel,
és az ő gondolkozásai közt ül már az austriai trónusban az ő mindent
gondolható apjának jobbja felől,
onnan léssen eljövendő a nájdorfi hídon által eleveneken és holtakon.
15 Hiszek megmozdulhatatlanul a muszka lelkekben, közönséges békességben.
Hiszem a batusi kar szerint Coloniának egyességét,
burletinek eltörlését,
az elfogattatottaknak visszacserélését,
az országárulóknak megbüntetések
20 és ezen parasztot nyúzó idő után boldog életet.
Amen.

III.

Ausztriai Hiszekegy

Hiszek egy Bonapartében,
az ég- s földnek hazug atyjában
és Murath fejedelemben,
ő egy beiktatott fiában,
5 a mi képzelt urunkban,
aki fogantaték a párizsi levegőtől,
születék egy felfújtt szappanybuboréktól,
kínzaték Kutusuff és Buksfelden generálisok alatt,
megfeszítették az orosz pangánétákon,
10 és meghalván, fél hadi seregével eltemették Mariacelnél Morvaországba,
harmadnapra halottaiból ismét feltámadta,
és Bécsújhely városában az ágyúkkal és faszekerekkel együtt mene az ő
olasz atyjához,

és ül már önnön maga képzelése szerint
a német császári trónusban az ő elhíttett mindenható atyjának jobbára:
15 onnan leszen eljövendő a nuszdorfi hajókon álló hídhhoz sajnálkozni az
eleveneken és holtakon.
Hiszek egy megrémíthetetlen orosz lélekben,
a világnak mostani mivoltára nézve egy közönséges békességet,
a fogloknak kiváltását,
az elárulóknak megbüntetését,
20 az Ausztriai Birodalomnak visszahelyeztetését,
a mostani nyomorgató jus után olcsóbb időket
és egy kedvezőbb életet.
Amen.

45.

Közönséges asztali áldás

Mindeneknek zsebjei tereád néznek, uram, I. Ferenc,
és az ő élelmeket te adod meg nekik,
de nem alkalmas időben.
Nyisd meg, uram, a te arannyal s ezüsttel bővelkedő kezeidet,
5 és töltsd be mindeneknek zsebjeit pengő pénzzel!
Amen.

46.

Közönséges Üdvözlégység

Üdvöz légy, te váltócédula,
teljes a bankóval,
az új lajtorja vagyon veled,
te meg vagy átkozva *mind* a magyarok, *mind* a németek között,
5 és átkozott a te méhednek gyümölcse, az új váltókrajcárok!
Szentelen váltócédula, Vallisnak egyetlen leánya!
Könyörülj a szegény tisztviselőkön most és éhenhalás-idejekben!
Amen.

Ad 46.

4 mint [értelem]

II. A TÁRSADALMI ÉLET KÖLTÉSZE

II. A) I. Toborzók, insurgentsdalok, propagandaversek

Nosza, vígan, legények, menjünk katonának...

47.

I.

Vitézek éneke

1. A katona jó paripán megugratja magát,
Pantalléros karabélyá megrángatja nyakát,
Jobbra-balra hajladozva hántorgatja magát,
Vígon vagyon minden napon, elfelejtvén bűját.

- 5 2. A katona mikor felül az lova hátára,
Mint szép ráró, bocsátkozik a szelek szárnyára,
Paripáját megforgatja, s elmegyén dolgára,
Csillog-villog az mezőben virágszál módjára.

- 10 3. Lengedező tollas kalpag illik a fejében,
Ezüstláncos hobpipája fénlík a kezében,
Pár puskája, görbe kardja villog a kezében,
Kígyó vére, denevére cseppen az szemében.

- 15 4. Ellenségre, nyereségre kimegyen próbára,
Megütközik, viaskodik, siet az prédára,
Az becsület s ez az élet az király számára
Kirajzolva, le van írva haragos kardjára.

- 20 5. A mezőben kiteríti aranyas zászlóját,
Apollóval sípoltatja Deli Vid nótáját,
Muzsikával harsogtatja kettőzött Echóját,
Vígon vagyon, megugratja gyakran paripáját.

3 balva [értelem]

7 megje [értelem]

15 s. az [szótagszám]

20 [lapszél]

6. A szerencse kerekére felülni vágyódik,
Hogy az kocka neki hozza, szívesen forgódik,
Ellensége vert serege életével játszik,
Vitéz Marsnak ezerében dicsőséggel fénlük.
- 25 7. Sípbal, dobbal, trombitával ő magát vidítja,
Karján pergő buzgonyával szívét bátorítja,
Hol fekszik az ellenség, elméjében tartja,
Hova fogjon, dohányozzon, titkon hántorgatja.

II.

- I. A katona jó paripán megugrotja magát,
Pantalléros karabélyá megrángatja nyakát,
A szép asszony ha meglátja, elfelejti búját,
Azután is csak suhojtja katona csillagját.
- 5 2. A katona mikor felül a lova hátára,
Mint szép ráró, bocsátkozik a szelek szárnyára,
Paripáját megforgatja, s elmégyen dolgára,
Csillag-villag a mezőbe' virágszál módjára.
- 10 3. Lengedező tollas kalpag illik a fejében,
Ezüstláncos habpipája vagyon a zsebében,
Pár puskája, görbe kardja villog a kezében,
Kígyó vére, denevére cseppen a szemében.
- 15 4. A mezőben kiteríti aranyos zászlóját,
Apollóval sípoltatja dali víg nótáját,
Muzsikákkal harsogtatja kettőzött Echóját,
Vígán vagyon, megugrotja gyakran paripáját.
- 20 5. A szerencse kerekére felülni vágyódik,
Hogy a kocka neki hozza, szívesen forgódik,
Ellensége vert serege életével játszik,
Vitéz Marsnak ezerében dicsőséggel fénylik.
6. Ellenségre, nyereségre kimégyen próbára,
Megütközik, viaskodik, siet a prédára,
A becsület s ez az élet a király számára
Kirajzolva s le van írva haragos kardjára.

- 25 7. Elhagyott szép asszonykája gyakran jut eszébe:
 „Ha itt volna s most láthatna – forgatja szívében –,
 Győzedelmes karjaimat nyújtanám keblében,
 Dicsőséget nyert fejemet hajtánám ölében.
- 30 8. Valamikor egykor olykor de hiszem, meglátlak,
 Mint a szép folyó borostyánt, magamhoz kapcsolak,
 Oly időben még Erdélyben, hidd el, megcsókollak,
 Szerelmemmel szerelmedben meg is vigasztallak.”
- 35 9. Dobbal, síppal, trombitával ő magát vidítja,
 Karján fénylő buzgányával szívét bátorítja,
 Hol fekszik az ellenség, elméjében tartja,
 Hova fogjon s dohányozzon, titkon hántorgotja.

48.

I.

1. Nosza, gyertek, legények, velem katonának,
 Éljük vígan napjait e kedves világnak,
 Mert nincs baja minálunk, lám, a katonának.
 Haj, didanom, hop, hop, hop! Még kedvünk előzte.
- 5 2. Hej, elmégyünk, elmégyünk, a törökre mégyünk,
 Egy vágással törököt húsz-harmincat vágunk.
 Ha nem bársony a ruha, mi azt fel sem vesszük.
 Haj didanom, hop, hop, hop! Míg kedvünk előzte.
- 10 3. Hej, elmégyünk, elmégyünk, s a kvártérra mégyünk,
 Tyúkot, ludat, malacot csak egyaránt ölünk.
 Kész ebédre jól lakni, jó bor mellé leülni,
 Hop, hop, hop, így élünk!
- 15 4. Nem mondja már a mester: „Cito tu recitas!”
 Ama szóval nem mondja: „Cito tu declinas,
 Quare nescis teneas avagy pedig flectans?”
 Nem kell immár a könyv is; egye meg a darázs!

36 Dohonyozzon [értelem]

- 20 5. Nem kell immár papiros, maradjon a boltban!
Tenta helyett kulacs bor legyen a nyakamban,
Galles helyett golyóbis legyen tarsalyomban,
Penna helyett a fegyver legyen a markomban.
6. Némuljon meg az harang, mely van oskolában,
Portarius mindenkor azt vonja hiában!
Marodj vele, asinus, epedj meg bánatban,
Mi pedig muzsikaszónál élünk vígságban!
- [...]

II.

Cantio pulcher

- 1 5 10 15
- I. Nosza, vígon, legények, menjünk katonának,
Vígon éljük napjait e szélyes világnak!
Haja, huja, huj, huj, huj, katonáké, így éljünk!
2. Nem kell nekem papiros: maradjon a boltban!
Tenta helyett palack bor függjön a markomban!
Haja, huja, huj, huj, huj, katonák, így éljünk!
3. Galles helyett golyóbis zörögjön markomban,
Penna helyett a fegyver villogjon markomban!
Haja, huja, huj, huj, huj, katonák, így éljünk!
4. Majd elmegyünk, elmegyünk, a táborban megyünk,
Egy vágással törököt húsz-harmincat *vágunk*.
Haja, huja, huj, huj, huj, katonák, így éljünk!
5. Majd elmegyünk, elérünk, a kvártélyra megyünk,
Ludat, pulykát, malacot ott eleget együnk!
Haja, huja, huj, huj, huj, katonák, így éljünk!

17 boltba [rím]

1 katonaknak [értelem]
3 katonának [értelem]
7 villogjo [értelem]
11 levagunk [szótagszám]
12 elünk [értelem]
15 katonank [értelem]

IV.

Verbungos huszár

1. Nosza, gyertek, legények, menjünk katonának,
Éljük vígan napjait e hitván világnak!
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!
- 5 2. A szép lovas katonának arany az élete,
Csillog-villog az oldalán szép vitéz fegyvere.
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!
- 10 3. Császáromnak bémehetek bátran személyéhez,
Éles fegyverem kivonom, állok a székéhez.
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!
- 15 4. Nádasdi közlegénységéből ment fel marsallságra,
Mivel sokszor fűzött burkust a magyar pórázra.
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!
- 20 5. Spleni, Hadik és Siskovits azzal híresedtek,
Hogy a szakszoknak véréből gátot rekesztettek.
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!
6. Ha a portára kimégyen, nyér az ellenségtől,
Ha a kvártélyára mégyen, nyér a menyecskétől.
Szép élet, gyöngy élet, ennél szebb nem lehet,
Azért jöjjön katonának, aki minket szeret!

49.

I.

- I. Bölcsőhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca,
Négy nem derék kocsikerék, fakó targonca.
.....
Piros csalmás úti szerszám,
5 Úgy készüljeteK,
Hogy utaimhoz kezdhessek,
Csikorgás nélkül mehessek,
Katonásan és pompásan járjak véletek.
- 10 2. Már a völgyek emelkednek, *hegyek* is talpra állnak,
Pallérozott, megmángollott úttal kínálnak.
Már az egek tündökölnék,
A fellegek seregelnék,
Mind félreállnak:
15 A szelek is lengedeznek,
Lassan-lassan elérkeznek,
Fülemülék zengedeznek és énekelnek.
- 20 3. A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng,
Már minden sor, minden bokor lassú marssal zeng.
Mit késel hát? Talpadra kelj,
Szegény magyar, lóra székely,
Kabolára százsz!
Rest ember az, aki nem fut,
Mikor előtte van az út,
A gavallér, mikor ráér, ha nem mehet, mász.

3 [hiányzó sor]

9 A hegyek [szótagszám]; szállnak [értelem]

21 százj [rím]

VI.

- I. A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng,
Már minden sor, minden bõkor lassú marssal zeng.
Mit késel hát? Talpadra kelj,
Vitéz magyar, lóra, székely,
5 Kabalára, szász!
Rest ember az, aki nem fut,
Mikor elõtte van az út,
A gavallér, mikor ráér, ha nem mehet, mász.
2. Bölcsõs hintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca,
10 Négy nem derék kocsi s kerék, fakó targonca,
A sok lektika, rezes hám,
Piros csalma, úti szerszám,
Úgy készüljetek,
Hogy utaimhoz kezdhessek,
15 Csikorgás nélkül mehessek,
Katonásan és pompásan járjak veletek.

50.

- I. A katona liliomszál,
Liliom utcában sétál,
Szeretõje hajnalcsillag,
Ragyog, mint a tükörablak.
- 5 2. A juhászné juhfarkkal él,
A gulyásné szegyhússal él,
A csikósné sok búval él,
A csikósné sok búval él.

Ad VI.

2 Bakor [értelem]

51.

Ez az élet bazsarózsa,
Így él a lovas katona.
Zöld süvege, kék dolmánya,
Piros karmazsin csizmája.

52.

5 Nem kell nekem cigány ló,
Zsidó legénynek való!
Jobb a magyar paripa,
Ha a szemén nincs csipa,
Felülhet rá egy legény,
Akar micsoda szegény.

53.

I.

5 A bandéros magyar legény aranyalma,
De a pundrás, gyáva német sárga szalma!
Haj, magyarom, angyalom,
Bajszos ajakad nyalom
Ezer csókkal, rád valókkal,
Nincsen a kerek ég alatt, kit kívüled jobban kedvelnék.

V.

5 I. A bandéros magyar legény aranyalma,
De a pundrás, gyáva német sárga szalma!
Haj, magyarom, angyalom,
Bajszos ajakad nyalom
Ezer csókkal, rád valókkal,
Nincsen a kerek ég alatt, kit kívüled lelkem kedveljen.

Ad I.

6 kereg [értelem]

2. Angyali szépség tündöklék természetéből,
 Kellemetesség tetszik tekintetéből,
 Táncra termett a lába,
 10 Nincs hiba állásába?
 Derekára s oldalára
 Úgy illik a csörgő-zörgő, fényes kard, mint a katonára.
3. A csúfoló majom Momus bár kikeljen,
 A magyarba' illik, hogy hibát ne leljen.
 15 Táncra termett a lába,
 Nincs hiba állásába?
 Erejére és eszére
 Ne kössön ki vele senki, ha nem akar lenni vesztére.
4. Az oly leány boldog anya szüleménye,
 20 Soha annak nem csalóka a reménye,
 Aki hálhat magyarral,
 Ölelget gyenge karral,
 Nyomorúság s háborúság
 Bátor érdekelje, lelje, ha nézve ez nem szomorúság.

54.

I.

- I. Megszűnlek szeretni
 S egészen elhagyni,
 Kedves zálog!
 S ezzel véget vetni,
 5 A hadat követni
 Készen vagyok,
 A király táborát dicsőséggel,
 Midőn a francia hazámat rongálja
 Dühösséggel.
- 10 2. Alunni ég alatt
 Vagy pedig sátorban
 Kedves lészen,
 Csak hazám csatámban
 És bajvívásomban
 15 Hasznot végyen.
 Nem rettent az éhség, hideg, hévség,
 Sem midőn hazámnak érdeklí fiait
 Kemény szükség.

- 20 3. Hazámért felkelni,
Fegyverbe öltözni
Kedves lészen,
A bosszúállásra
És a bajvívásra
Kardom készen.
- 25 Ágyúk menydörgését hogy megálljam,
A buzgó magyar vér engem arra kér,
Int, és
- 30 4. Ha ellenségemen
Győzedelmeskedem,
Örül hazám.
Ha megsebesedem
Vagy életemet vesztem,
Illik hozzám.
Királyért életemet feláldozom,
35 Ha halok, eltemet, ha élek, meg nem vet,
Segél, táplál.
- 40 5. *A*zért legyetek ti,
Hazánknek fiai,
Öszvefogók,
Halálnak esetét,
Vérengző tengerét
Ti megvetők,
Hogy hívek legyetek, azt kívánja
Királyotok, s törvény jutalmát ajánlja
45 Hívségteknek.

55.

I.

Szala vármegyei nemes bandérium éneke 1790

- I. Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár,
Megismerte hívségedet József császár,
Amit nem hitt, elhiszi már, hogy vagy pártján,
Kétfejű sast védelmezni kész orosz lány.

27 [hiányzó szó]

37 Mért [értelem, szótagszám]

44 és [szótagszám]

- 5 2. Visszaadta szabadságát, vigadj, pajtás,
Koronája országodnak fénylik Budán,
Hogy lesz Leopold magyar királ, vagyon nyilván,
Rossz szomszédnak lésszen baja, várj, ezután.
- 10 3. Dücsősége magyaroknak volt vérontás,
Mast is szemük előtt forog az harcolás,
Török, lengyel, burkus, anglus vagyon nyakán,
Majd nyereséggel vissza tér magyar nyalkán.
- 15 4. Nosza tehát, Jankó, Ferkó, Jóska, Gyurkó,
Pista, Lackó, Lajos, Antal, Imre, Palkó!
Indulj, lóra, bajvívásra országadért,
Ne szánd véred, lésszen béred királyodért.
- 20 5. Te is, Éva, Dóra, Kata, süss pogácsát,
Vitézeknek tarsolokba rakj szalonnát,
Jó pálinkát, egy pár sunkát, egy pár gatyát,
Szerencsésen ha megjönnek, veszed hasznát.
6. El kell mennünk, s el is megyünk több ríszekbe,
Őseinket itthon hadjuk ellenségre,
Gyilkos lovam, jó paripám, nézz szemiben,
Remenségünk s hitünk vagyon Istenünkben.

56.

I.

1. Adjon Isten sok jó reggelt annak az atyának,
Aki fiát felnevelte lovas katonának.
2. Adjon Isten jó éjszakát annak az anyának,
Aki jányát felnevelte nekem, nem magának. [...]

8 légyen [értelem, vö. II.]

16 kijralodert [értelem]

20 szerentessen [értelem]

21 menünk [értelem]

II.

Pajkos buszár

- I. Adjon Isten jó szerencsét annak az anyának,
Aki fiát felnevelte lovas katonának.
2. Ördög adjon rossz szerencsét annak a kurvának,
Aki fattyát felnevelte gyalog bakancsosnak.

57.

*Nota vel Potius Paëan Hungaricum militum
in recuperatione Budae et caetera
artium dulcis patriae gloriosae triumphantium
sub magno Leopoldo*

- I. Haj, Buda, Buda, Fehérvár!
Fekete kenyér, szép leány!
Adott az Isten kezembe,
Majd megjárom már kedvemre.
- 5 2. A török nyakát levágtam,
A fejét kardomba vontam,
A nyereség a tarsolyba',
A véres kard a markomba'.
- 10 3. Véremig vívok hazámért,
Meghalok még a magyarért,
A szülő édesanyámért,
Atyámfiáért, atyámért.

A magyar nemességnek felkeléséről, 1797

1. Kelj fel, magyar, mutasd meg nagylelkűséged,
 Királyodhoz, bús hazádhoz nagy hívséged,
 Ellenséget rettentő vitézséged!
 Hogy nem szánod országodért ontani véred,
 5 Szomszédidnak segítségét most sem kéred.
 Mutasd meg, hogy a nagy név méltó béred!
2. Mutasd meg, hogy nem méltatlan onokája
 Vagy ősidnek, s hogy azoknak sok példája
 E hazának még most *is* nagy csudája!
 10 Mutasd meg, hogy most se kicsiny buzgóságod,
 Hogy nagy lelked van, nagy szíved s bátorságod,
 Dúló ellenségedet bátran vágod.
3. Márs vitézi koszorúkat bőven hányt ott,
 Hol a magyar hazájáért kardot rántott,
 15 Mert azonnal odalett, akit bántott.
 Érzették ezt követői Mahometnek,
 Hatalmas császárajai a napkeletnek,
 Bizonyítják írási sok nemzetnek.
4. Mátyás ellenségeit mind megalázta,
 20 A törököt sok ízben megzabolázta,
 A császári trónust is földre rázta.
 Hunnyadinak csak neve is rettentette
 Azt, kire ő jobb kezébe kardját vette,
 Dicsőséges volt néki járta s tette.
5. Zrinyi sok nagy férfiakat megelőzött,
 25 Mert bár tőle a halál el nem mellőzött,
 S ámbár meggyőzöttetett, mégis győzött.
 Nádasdi vezérelvén a nemességet,
 Mintegy szokásból verte az ellenséget,
 30 A franciát, burkust s a néme/séget.

5 lem [sh.]

9 se [értelem]

18 nemzeteknek [szótagszám]

29 ellenséget [értelem]

30 Burkus, s Némeséget [szótagszám, értelem, vö. II.]

6. Hazánk történetiben ahová nézek,
 Más nem jön szemembe, csak a nagy vitézek,
 Rólok kezdek olvasni, rólok végzek.
 35 Hogy Mársnak fajzati voltak, azt tanítják,
 Őseinkről minden írók azt állítják,
 Még ellenségeink is bizonyítják.
7. Tehát mi is, valahányszor ránk jön a sor,
 Mutassuk meg, hogy nem szunnyadozunk akkor,
 40 Hogy bennünk is van nagy szív, s buzgó vér forr.
 Öld, vágd, ne szánd, békességed ha bolgatja,
 Szabadságod, törvényidet háborgatja,
 Védelmezzed honnyod, légy fia s atyja!
8. Királyt, hazát, mindent boldog karba hozni,
 Mely nagy öröm ezeknek ily jót okozni,
 45 Ne sajnáld *hát* éltedet feláldozni!
 Indulj azért, honnyunk híres nemessége.
 A nagy égnek vezéreljen segítsége,
 Tetteidnek dicsőség légyen vége!

59.

I.

1. Készülj, szép magyar nemesség,
 Mert csak benned a reménység:
 Sok nemzetek tartománya
 Éles kardodat kívánja.
- 5 2. Országodért s királyodért,
 Törvényes szabadságodért
 Omlott őseidnek vére,
 Siess tehát védelmére!
- 10 3. A franciák mégse szűnnek,
 Sőt ellened is készülnek,
 Ámbátor erőd próbálták,
 Fegyvered súlyát kóstolták.

44 örömi [szótagszám]

45 sajnáld éltedet [szótagszám, vö. II.]

46 Hannyunok' [értelem]

- 15 4. Szükség azért, magyar nemzet,
Midőn egy királyfi vezet,
Megmutatni vitézséged
Széjjelszörván ellenséged.
- 20 5. Mint sas a kakas tollait
Tépi, szaggatja csontjait,
Úgy bánj a dühös francokkal,
Országokat prédálókkal!
6. Hadd lássa, hogy a magyar vér
Buzag benned, s ahhoz nem fér
Félelem, sőt vitézkedni,
Szokásod bátron harcolni.
- 25 7. Már is nyerít paripája,
Vérrel tajtékzik a szája,
Rúg, vág, visít, kapálódik,
Jeladásra várakozik.
- 30 8. Mintha mondaná urának:
Ő is kész a franciának
Tábora közé nyargalni,
Együtt mindent felpredálni.
- 35 9. Nincs is, ami tartóztassan,
Vitéz nemzet, s hátráltassan,
Mert csak réád várakozik
Jó királyod, s benned bízunk.
- 40 10. Rajta tehát, vezérinkkel
Egy szívvel és egy lélekkel
Rontsuk ellenségnek sorát,
Predáljuk fel a táborát!
11. Megvervén az ellenséget
Érünk csendes békeséget,
Úgy térj vissza kebelébe,
Hazád népének ölébe.

II., IV.

Nemes insurgenseknek nótája

- I. Készülj, szép magyar nemesség,
Mert csak benned a reménység:
Sok nemzetek tartománya
Éles kardodat kívánja.
- 5 2. Országodért, királyodért,
Törvényes szabadságodért
Omlott őseidnek vére,
Siess tehát védelmére!
- 10 3. Már is nyerít paripája,
Vérrel tajtékzik a szája,
Rúgva visít, kapálódzik;
Jeladásra várakozik.
- 15 4. Mintha mondaná urának:
Ő is kész a franciának
Tábora közé nyargalni,
Véle mindent felprédálni.
- 20 5. Mint sas a kakas tollait
Tépi, szaggatja csontjait,
Úgy bánj dühös franciákkal,
Országokat prédálókkal!
6. Rajta tehát, vitéz nemzet,
Midőn egy királyfi vezet,
Megmutatván vitézségét,
Széjjelszórván ellenségét.
- 25 7. Megvervén az ellenséget
Élünk csendes békességet,
Visszatérünk kebelébe,
Édes hazánknak ölébe.

60.

I.

A magyar banderista

1. Héj! most élem világom,
Mert van magyar kalpagom,
Kócsagtollam mellette,
Mellé *szeretóm* tette,
5 Ilyen a magyar virág,
Atillábúl kinyólt ág.
2. Csimbó~~k~~e fityeg kétfelől,
Nyírott dupém nincs elől:
Már liszttel bé nem verem,
10 Hajam el nem keverem,
Mert jobb abból pampuskát,
Enni zsíros haluskát.
3. Bajuszom felsodrítom,
Többé el nem hajítom.
15 Nem kell mezítelen száj,
Orrom alatt ne piszkálj!
Bajusz kell a magyarnak,
Mikor sokat akarnak.
4. Rövid, karcsú mentémet
20 Bár irigyelje német,
Egy nyalkán álló dolmányt,
Kit a szabó jól kihányt,
Hej, nem adnám kabátért,
Százért, az ebanyjáért!
- 25 5. Bugyogósok gombjait,
Nem peckelem csatjait.
Ha nadrágom rándítom,
Azzal dolgom indítom.
Ó, szép veres nadrágom,
30 Te vagy kedves jószágom!

4 a' [szeretóm [szótagszám]

7 Tsimbög [értelem]

6. Ha tekéntek száromra,
Sárga színű csizmámra,
Ezen sarkantyúm pereg,
Magyar nótára csereg.
35 Öszveverem bokámot,
Járom verbung nótámot.
7. Ekkor kötöm kardomat,
Keresztes tarsolyomat,
Osztán ülök a lóra,
40 Kényen tartott fakóra.
Ekkor nézzél szememben,
Ekkor jöjj velem szemben!
8. Kilenc török, hat tatár
Előttem csak tetűvár!
45 Rendre szedem gombjait,
Lenyakazom nyakait.
Szíjat vágok hátából,
Bort iszom csalmájából.
9. Ilyen a magyar legény,
50 Legénységben nem szegény!
Van ékes öltözete,
Öltözethez termete.
Ó, én édes magyarom,
Magyar légy, azt akarom!

VII.

A magyarokról

1. Ej, most élem világom,
Mert van magyar kalpagom,
Kócsagtollam mellyette,
Melyt szeretőm kötötte.
- 5 2. Éljen a magyar világ,
Rozmaringból kinyílt ág,
Cimboke fityeg kétfelül,
Nyírott dupém nincs elől.

7 Tzimbom [értelem]

- 10 3. Bausz kely az magyarnak,
Midőn nagyot akarnak,
Nem kely mezételen száj,
Orrom alatt ne piszkálj!
4. Bauszom felfodritom,
Fülben el sem hasítom,
15 Ó, én édes dolmányom,
Általvetett palástom!
5. Ó, én vörös nadrágom,
Legkedvesebb jószágom,
Nem adnálok kabátért
20 Százért, az ebadtáért!
6. Friss magyar nótát húzd meg,
Magyarosan rakjam meg!
Nem kell nékem az minét,
Coki véle már innét!
- 25 7. Nem kell stájer, volceris,
Okádok, ha hallom is,
Csak magyarért hal szívem,
Ha hallom, buzdul vérem.
8. Fölkötöm az kardomat,
30 Kihányott tarsolomat,
Aztán ülök lovamra,
Kényen tartott fakómra.
9. Akkor nézzél szememben,
Akkor jöjj vélem szemben!
35 Kilenc török, hat tatár
Előttem csak *tí, tú* áll.
10. Ez vége az versemnek,
Kirül engem neveznek
Szomorodott szívűnek,
40 Élete kesergőnek.

13 fordoritom [értelem, szótagszám]

21 huzzál [rím, vö. VII.]

24 innént [értelem]

36 titün [értelem, vö. VII.]

6I.

I.

A felkelő magyar sereg

1. Ezernyolcszáz esztendőnek a végén,
Magyar nemzet a csatára felkelvén,
Ott hogy vitézi karokkal
Megharcoljon a francokkal
5 Honjáért.
2. Én részemről azt híven megcselekszem,
Királyomért és hazámért megteszem,
Nemes vérem feláldozom,
Békességért hadakozom
10 Holtomig.
3. Egek Ura! szándékunkat erősítsd,
Ellenségünknek szándékját szégyenítsd!
Küldj az égből segedelmet,
Hogy vehessünk győzedelmet
15 Azokon.
4. Édes hazám, lakom földje, elhagylak,
És az Úrnak oltalmába ajánllak,
De nem felejtlek el soha,
Ne légy hát te is mostoha
20 Énhozzám!
5. Ne adj engem kebeledből más földnek,
Várjál vissza hantja alá gyepednek,
Mert békében elalhatom,
Hantja alatt ha nyughatom
25 Hazámnak.

1 Elfztendőben [értelem]

12 Ízégyeníts [értelem]

62.

II.

Versus nathalis

1. Jere, pajtás, Gergely, menjünk katonának,
Ne szolgáljunk másnak mi senki fiának,
Hanem I. Ferenc ő királyságának,
Álljunk meg keményen ama franciának!
- 5 2. Szerezzünk hírt, nevet jót mi is magunknak,
Újítsuk virtusit szép maradékinknak,
Hagyjuk hírét híres vitézi voltunknak,
Vegyünk országakat Ferenc királyunknak!

ALTER

- 10 3. Katonának, hiszem, jó volna elmenni,
De ám olyan helyen embernek kell lenni,
Nem hagyják ott ingyen a prófontat enni,
Puskát kell tölteni s kardat jól megfenni.
- 15 4. Én azért elhiszem, csak itthan maradok,
Mert ott megijedvén hátho elszaladok,
Féltemben egészen talám elszáradok,
Itthon az ekével szántani fárodok.

ALTER

- 20 5. Hadd el atyád házát, és add el ökreid,
Rontsd el és hánd széjjel vasas szekereit,
Égesd meg, pusztítsd el minden kerekeit,
Vedd kezedhez usztán császár fegyvereit!
6. Mert így valójában éljük világunkat,
Minden nap kiadják pénzül lénungunkat,
Azután jó borral megöntsük torkunkat,
Nagy kevélyen járjuk verbunkos táncunkat!

14 szaladak [rím]

15 szaradok [rím]

16 fárodak [rím]

21 világunkat [értelem]

24 verbunkas [értelem]

ALTER ALTER

25 7. Csak nem fogodám meg mégis a szovadat,
Én neked *kíván*am minden*ben* jóvadat,
De félek, megkenik gyakorta hátadat,
Akaratad ellen elütöd magadat.

30 8. A katonaságot erősen dicséred,
Holott pediglen azt te nem is ismered,
De míg a fegyvert is megfogni nem mered,
A nyomorúságot magadnak mért kéred?

ALTER

35 9. Ne vegyed tréfára e dolgot, pajtásam,
Ne vessed meg, kérlek, az én jóvállásam,
Mert nehezen leszen tőled megvállásam,
Ha megvetsz, majd beléd bocsátom fojtásam.

40 10. Nem lehet megvetni a katonaságot,
Mert ez befogadatt sok nagy uraságot,
Ha lát is ott ember kis nyomorúságot,
Nyomorúság által érünk boldogságot.

ALTER

II. A katonaságot bizany csak szeretném,
Ha a pálcázástól hátam nem félténém,
De a huszonötöt nehezen szenvedném,
Míg három hétig is, félek, megérezném.

45 12. Igaz, jobb emberek nálamnál ott vadnak,
Sok nagy úrfiakat katanának adnak,
De az ellenségtől ezek is *szalad*nak,
A csata piacán ha/va is maradnak.

26 i vanam [értelem], minenbenben [értelem]

39 Hat [értelem]

40 boldogságot [rím]

47 Szaldanak [értelem]

48 havais [értelem]

ALTER

- 50 13 Hiszem jó dolog meghalni a hazáért,
Mi nemes nemzetünk örökös jóváért,
Ki-ki hát közülünk tégyen ki magáért,
Ne járjunk csak itthan az erdőre fáért!

ALTER

- 55 14. Csak látam, hogy meg kell nekem tőled válnam,
Mert az atyám házát elhadni sajnálam,
Elpusztul jószágam, s hátha még megbánam –
Ha elmegy, jó utad legyen, azt kívánam!

ALTER

- 60 15. Látam, hogy az eszed teneked azon jár,
Hogy csak itthon maradj, ez lesz neked nagy kár!
Maradj itthan, és ne jöjj el velem ámbár,
Isten hozzád, s de én nem hílak, s megyek már.

ALTER

16. Jere, pajtás, jere, menjünk korcsomára,
Igyunk egy kupa bort egyszer utoljára,
Azután csak menj el gonosz franciára,
Meggyőzvéen jöjj haza hozzánk valójára.

ALTER

- 65 17. Míg én odajárok, boldogul éljetez,
Sok szent innepeket, kívánom, érjetez,
Ellenségtől pedig szemmit ne féljetez,
Nekem jól fizetvén bennem reméljetez.

ALTER

- 70 18. Mi, hiszem, valahogy itthon csak megélünk,
Hogy otthagyd fejed, de attól csak félünk,
Jó napokat érni magunknak úgy vélünk,
Ha mindenek felett Istenben reméljünk.

63.

A katonaság

Ó, be nagy boldogság katonává lenni,
 A haza javáért sebeket viselni!
 Ez egy olyan élet, amelyben az ember
 Megverettetik és ellenséget is ver.
 5 Nincs boldogabb halál, mint az mellyel éltét
 Az ember hazáért elvégzi, melyet élt.
 Tapasztalta eztet Regulus, Curtius,
 Horatius Cocles, Fábius, Mutius,
 Midón hazájokért végezték élteket,
 10 És a nagy Olympra küldötték lelkeket.
 De tapasztalták ezt sok százezer lelkék,
 Akik mind ő kedves hazájokért éltek.
 Ó, felséges Isten, tégy boldoggá engem,
 Hogy kedves hazámért bocsássam ki lelkem!
 15 Sűrű fegyverzáró közt tészem le élttem,
 Amelyet hazámnak javára *lé*éltem.
 Ha ez oszlopai vitéz magyarságnak,
 Zrínyi és Nádasdi fegyver közt hullának,
 20 Hát én egy kis féreg s árnyék alig vagyok
 Tetteikhez képest, melyek igen nagyok,
 Hogy kételkedhetném hazámért kimúlni,
 Midón symbolumunk: hazáért meghalni,
 Hogy mely dicsőséges és gyönyörű légyen,
 Ezt nem teljesíteni valóságos szégyen.
 25 Akármin*t* történjék, katonává lészek,
 Hazámért sebeket és halált is vészek.

 16 el élttem [értelem]

25 Akármin [értelem]

64.

I.

Magyar verbung

1. Kiküldötte Ferenc király nyalka verbunkját,
Kitétette piacára veres zászlóját.
Nosza ide, gavallérok, vígan mulassunk,
Teli borral az üvegek, vígan táncoljunk!
- 5 2. Amott sétál egy szép dáma nagy bátorsággal,
Utána megy egy gavallér nagy álnoksággal:
„Lassan sétálj, lassan ballagj, édes galambom,
Hogy ezüst kard oldalamon meg ne csillámjon.
- 10 3. Az én kardom markolatja tiszta ezüsből,
Csillagokra ki van rakva, nem öntött rézből:
Hogyha reá süt a napfény, szépen tündöklük,
Melyet sok jó édesanyák sírva kesergik.
- 15 4. Felülök pej paripámra, elmasírozok,
Utána a franciáknak, nem reterálok.
Hogyha nyer az én jó kardom sok franciákon,
Ekkor mondja jó királyom: »Édes magyarom!«
- 20 5. Felülök pej paripámra, elmasírozok,
Azzal egészséget mondok édesatyámnak.
Tudom, sok bánatot szerzek édes rózsámnak,
De tudom, még többet hagyok szülő dajkámnak.
6. Bor, pecsenye – de jó volna most mellé ülni,
De az atyám asztalától már meg kell válni.
Nem tehetek én már róla, ha így kell lenni,
Az én kedves galambomtól búcsút kell venni.”

13 Elmasérozok [hangzás]

15 én kardom [szótagszám]

65.

- I. Oldalunkon fegyver
Nézd, mely szépen hever,
Sok ellenségünket ezzel Isten megver.
- 5 2. Török, tatár, burkus,
Ki most kevély és dús,
Ez által leszen még utoljára koldus.
3. Magyar ifiaknak
Szólok itt, nem másnak,
Kik vagytok fiai hadakozó Mársnak.
- 10 4. Mi azért mindnyájan
E szép társaságban
Szolgáljunk a Mársnak mi magyar hazánkban!

66.

I.

- I. Az én csizmám szentpéteri,
A sarkantyúm döbröcöni.
Magam vagyok kunsági fi,
Nem parancsol nékem senki.
- 5 2. Sem a Kunság, sem a Jászság,
Sem valami más uraság.
Elvégezem minden dolgom,
Nincs azután semmi gondom.
- 10 3. Mind azt mondják: kicsiny vagyok,
De inaim elég nagyok,
Már magam kardom köthetem,
Paripámat megülhetem.
- 15 4. Nemes hazánknak törvénye
És királyunknak reménye
Engem katonának rendelt,
Igaz magyar, aki felkelt.

5. Az hazáját védelmezni,
Szabadságért fegyverkezni:
Ez volt atyánk dicsősége,
Magyar vitéz ékessége.
- 20
6. Mi is ezeket kövessük,
És a félelmet megvessük!
Él a magyarok Istene,
Boldog, aki bízik benne.

67.

I.

- I. Az jászkun gavallérság
Olyan, mint a szép virág
És friss, zöld ág,
Mindég kész katonaság,
Nagy vitéz egész Jászság,
Egész Kunság.
Ez világon nincs olyan nép,
Mint a jász és kun nép,
Termete szép, testében ép,
Drága eleven kép.
- 5
- 10
2. Kardot, kaszát forgatni
Jászság, Kunság aratni
Leghíresebb;
Gazdaságot folytatni,
Vigadni vagy mulatni
Legnemesebb.
Ékes páva a lépése,
Gyöngy a nevetése,
Híres Isten teremtése,
Angyal a nézése.
- 15
- 20

3. Nemes Jászság nevére,
Bár nézz vitézségére,
Nagy gavallér,
Bokréta süvegére,
25 Illik a kard testére,
Szép termete
Erősebb a griffmadárnál
És vitéz Kádárnál,
Láttuk e szabad csatánál
30 Ez belgrádi várnál.
4. A Jászkunság embere
Regementnek címere
Minden sorban,
Mert villámló fegyvere
35 Győzedelem mestere
A táborban.
Semmi nemzet véle nem ér,
Hadban tüzes vezér,
Mert lakik benne magyar vér,
40 Mástúl szívet nem kér.
5. A török lármájátúl
És belgrádi basátúl
Nem fél, megáll.
Mennyköves bombájátúl,
45 Ágyúknak morgásátúl
Nem is hátrál.
Trombita harsogására
Ugrik a lovára,
Bátran nyargal a prédára,
50 Mennydörgős csatára.
6. A török kopasz fejét,
Feje бүdös velejét,
Ontja vérét,
Rontja termő mezeit,
55 Várainak erejét
És vezérét,
Öli, mint vad, a kö/keit,
Viperás ölyveit,
Társolyra hányja kincseit,
60 Aranyos öveit.

7. Vitézlő nemes Jászság
Hát híres katonaság
Országunkban,
65 Igaz vérű magyarság,
Szíviben van bátorság
Táborunkban,
Van vitézlő tudománya,
Bár véres dolmánya,
Török vér azt nem is bánja,
70 Van basa-nadrágja.

68.

Kálló alatt van egy cifra csárda,
Abba' táncol két huszárkatona.
Cseng-bong annak csörgős sarkantyúja,
Jányok szíve majd meghasad arra.

69.

I.

- I. Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények!
Tele csordoltig állnak borral az edények.
Pántlikát kalapunkra majd osztogatnak,
Mentét, dolmányt és nadrágot hozzánk szabatnak.
- 5 2. Itt állnak a lovak is készen abrakolva,
Melyek a magyar legényt hordozzák táncolva.
Ha sebesít sok francot az én jobb karom,
Akkor mondja jó királyom: „Édes magyarom!”

Ad 69.

I tántoljunk [értelem]

IV.

- I. Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények!
Tele csordultig állnak borral az edények.
Pántlikát kalapunkra majd osztogatnak,
Mentét, dalmánt és nadrágot hozzánk szabatnak.
- 5 2. Itt állnak a lovak is készen abrakolva,
Melyek a magyar legényt hordozzák táncolva.
Üljünk hát lóra, legény, üljünk paripára,
Víg paripán vígan menjünk a faranciára!
- 10 3. Ó, be szép lesz harcolni édes királyunkért,
Kedves *magyar* hazánkért, szép szabadságunkért!
Ha sebesít sok francot az én jobb karom,
Akkor mondja jó királyom: „Édes magyarom!”

70.

- I. Ezernyolcszázegyedikben
Katonaság tűnt szememben,
Béállottam regimentben
Nemes Soprony vármegyében.
- 5 2. Insurgál már Magyarország,
Nemes vérű sok ifjúság,
Vélünk együtt sok mélytóság,
Hogyha lehetne boldogság.
- 10 3. Mostani Ferenc királyunk,
Aki mellyett mi felállunk,
Fegyverünket erre rántjuk,
Vérünket is nem sajnáljuk.
- 15 4. Sokan üljünk lovainkra,
Tapintsunk pár pisztolinkra,
Jól megtöltött karabinra,
Fogjunk a kardmarkolatra!

Ad IV.

10 a Magyar [szótagszám]

5. Vigyáznak itt a káplárok,
Főhadnagyok, kapitányok,
Generális, mi reájok,
20 Mít tudnak a nemes ágak.
6. Elhidd, semmit nem engednek,
Ostobákat jól megvernek,
Magyarófák pergedeznek,
Így van sorsa hadi rendnek.
- 25 7. A Béládnak fegyverére
Esküdtünk nemes vírűnkre,
Marsnak véres mezejére
El kell mennünk ő helyekre.
- 30 8. Nohát, pajtás, iparkodjunk,
Regulánkra jól vigyázzunk,
Úgy nem verik meg miattunk,
Minden tiszt lesz jó barátunk.
- 35 9. Régtől fogva amit kértem,
Hogy meglenne böcsületem,
Azt az időt már elértem,
Isten hozzád, szép nemzetem!
- 40 10. Már megbocsáss, talán nem látsz,
Tudom, hogy bizton nem is szánsz,
Értem könnyeket nem is hánsz,
Ha veszélben esem, sem bánsz.
- II. Uram Isten, tekints ide,
Ezen szegény nemes rendre!
Fordítsd haza békességgel
Országunkban egészséggel!

71.

I.

Kardra teremtetett a
Magyar, az eszemadta!
Remekét már sok ízbe' kimutatta.
Ha azt a szép nemzeti
5 Bajuszát nekipedri,
Haragját ellensége megemlegeti.
Pedig oly tüzes szerető
Nincs e világon, mint ő,
Nincs barát, ki úgy szívelje barátját –
10 De ha felbosszantatik,
Általa e világ is felfordíttatik.

72.

Nógatás a katonaságra

Nosza, csapj fel, pajtás, gyere katonának,
Szolgáljunk vérünkkel a nemes hazának!
Úgyis állapotja mostan azt kívánja,
Hogy érte életét egy fia se szánja.
5 Mutassuk meg ma itt, kedves jó emberem,
Hogy a magyar nemcsak pendely mellé terem,
Hogy az író tollon nevelkedett karunk
Kardot forгатni is tud, mihelyt akarunk.
Nem fecséreljük el ingyen a vérünket,
10 Jó anya a haza, megadja bérünket,
Meglátnád, nevünket minként jegyezné be
Ellenség vérével a jó hír könyvébe.

Ad 72.

2 [lapszél]

3 [lapszél]

9 [beszúrva a sor fölé:] hiddel

- I. Már a magyar nemes sereg
Tarsolyos²*an*, fegyverben
Vígan sétál, nem kesereg
Hazájának kebliben.
- 5 2. Némely *ő* hitves társátúl,
Más kedves mátkájátúl,
Édes csókok közt búcsúzik
Jó barát barátjátúl.
- 10 3. Kardját, kardját köszörüli
A francia nyakára,
Ország határát kerüli,
Ugrándozik lovára.
- 15 4. *A* bajuszát pödörgeti,
Sarkantyúját pöngeti,
Jó barát töltött kulacsát
Danolva emelgeti.
- 20 5. Nosza, vitéz pajtás, igyunk
Egymás egészségiért,
Dicsőségesen harcoljunk
Hazánk békességiért!
6. Éljen Ferenc, *jó* királyunk,
Boldoguljon országunk,
Adja Isten, hogy használjon
Nemesi szabadságunk!

2 Tarsolyos

5 Némelly hitves [szótagszám]

13 Bajuszát [szótagszám]

17 pajtások [szótagszám]

21 Ferentz Királyunk [szótagszám]

74.

Papot illet a Szentírás,
Cifra dámát a kávéház,
A katonát a korcsmaház,
Szép paripa-megugratás!

75.

Nem kell nékem cserepár,
Mert az mindég retirál.
Gyere hozzám, szép huszár,
Ki soha nem retirál,
Gyere, magyar bokkancsos,
Mindjárt megcsókollak most!

76.

1. Nyergeld, vitéz huszárlegény, lovadat,
Élesítsed, fényesítsed vasadat!
Téli kvártélon én tovább nem hagylak,
Mert enyhülnek már azután a fagyok.

- 5 2. A vén spádi és a jancsár készen vár,
Meztelen karral, kopasz nyakkal sétál,
A' dolmánt ráz, kurta mentét boszintja,
A fegyvernyugvást ő már most elbontja.

Ad 76.

6 meztelen [szótagszám]

7 Dolománt [szótagszám]

II. A) 2. Marsok, indulók

Lóra, magyar, indulj hamar...

77.

II.

1. Marsolj már, vitéz magyar!
Ládd, vár a török agyar,
Rád, mint tigris, úgy fordul,
Reszket a föld, ha megmordul.

- 5 2. Ránts kardot, rohanj felé,
Merítsd fegyvered belé,
Sátora közt, tábora közt
Bár mérgét bényelé.

- 10 3. Ha van még benned erő
Harcolni és vévni merő,
Véred ha meg nem szökött,
Törd össze mind a törököt!

- 15 4. Állj talpra, nosza, rajta!
Sikolt a tatár fajta,
Nem tekereg már a sereg,
Óndarázst rád hajta.

78.

I.

*Belgrád megvételének nótája, melyben együtt beszélgetnek báró Laudon,
az ausztriai seregek fővezére és Ozmán, a belgrádi vár kommandánsa
Készült 1788-ban*

1. LAUDON Belgrádra, vitézim, omoljatok,
Mert míg inaimra felállhatok,
Falait rontom, bontom,
Haragom tetejére kiontom!
- 5 OZMÁN Falamat rontod, bontod,
De talám eltemetheti csontod.
- LAUDON Míg csak meg nem veszem ezt a várt, itt kell lennem!
Ozmán, bár kerüljed is a kárt, meg kell tennem.
Adj hát pardont, azt izenem.
- 10 OZMÁN Nem, nem!
2. LAUDON Én sem megyek addig előled el,
Míg ellenem állni törekedel,
Faladon dörgő, zörgő, ropogós tüzem rontva rohan be!
- OZMÁN Magam is bombit bömbölve dühös seregedbe lövök be.
- 15 LAUDON Lőjed mérges nyilaid reá! – Mit felelget?
Szűnj meg, rémülve mert fejér zászlót emelget.
Pardont kér tám, vagy jó választ?
OZMÁN Azt, azt.

79.

II.

A vár megvételén való öröm

- Már Belgrád a mi várunk,
Víg táncot benne járunk.
Hol van a török ereje?
Nem így volt két esztendeje.
- 5 Szegény feje,
Szegény feje!

16 imelget [értelem]

80.

II.

Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög,
Dörög a dob, bombi ropog, vasmennykő pörög.
Minden pontba' bődülnek, s van az ágyúknak kínjok,
Egymásba verődnek s bőgnek az óngalacsinyok.
5 Be szép élet, be gyöngy élni ilyen dicsőségbe,
Hol a lelket golyóbissal kergetik az Égbe!

81.

I.

Mars

Trombitákat harsogtatnak,
Mars, vitézek, mars!
Már társaink paripákot ugratnak,
Lóra, vitézek, frissen mars!
5 Ámbár sok sebeket végyen is testünk, meg ne forduljunk,
Míg csak fel bírjuk két kezeinket, pardont ne kolduljunk!
Ó, mely iszonyú visítás,
Ó, mely ördögi kiáltás!
Mint a szélvész, hull a ménkő,
10 Ó, mely nagy ropogással jó!
Segíts, Uram, mert lelkem rémül,
Testem mindjárt pozdorjává lesz,
De kinek segedelme Te vagy,
Sok ezer fegyver közt el nem vész.

82.

I.

Kardra, magyarok!
Győzni akarok!
Ágyúk, mennydörögjete!
Puska, no, süljön,
5 Bombi repüljön
Francra titóletek!
A francia tud pompázni,
Nyalkán járni és dímázni.
Friss, találós, család, merő,
10 De benne kicsiny az erő.
Kardra, magyarok!
Győzni akarok!
Ágyúk, mennydörögjete!
Puska, no, süljön,
15 Bombi repüljön
Francra titóletek!

83.

I.

Serkentés a vitéz magyarokhoz a franciával való harcra 1792-ben

Mars hallik,
Puska csörög, patt!
Bombi dörög, bommm!
S trombita zeng!
5 Mit kése!
Talpra, magyar, kelj,
Ütközet ez hely,
Kardot emelj!
Rajta, rajta, a franciát vágjuk elöl,
10 Egyszer a jobb-, másszor a balszárnya felől!

84.

I.

Pataki kollégiomban való bandázás

Rézkarika peng,
 Dobot ütnek,
 Trombita, síp, duda zeng.
 Minden üreg cseng,
 5 Utca dobog,
 Zászló lobog,
 Bojtja villog.
 Nosza, rajta, a flinéttal,
 Döföld hátát a bagnéttal!
 10 A seregnek ints, lépegessen,
 Már frissen te is lépínts,
 Tempóra tapints!
 Nincs akadék,
 Sár, habarék,
 15 Dér, dara sincs.
 Mit állasz, előre tekints,
 Ahol a Berna, bétékints,
 A pulya zsibong,
 Fintolista, trombista,
 20 Basszista dong,
 Dob üregi kong.
 Tódul a nép az utcára,
 Bámul seregünk sorára.

9 döföd [értelem]

11 Lépénts [rím, értelem]

III.

Török mars

1. Rézkarika cseng, dobot ütnek,
Trombita, síp, duda zeng,
Minden üveg peng.
Puska csörög, bombi dörög, föld mozog, reng.
5 Nosza, rajta, a finéttal,
Döföld hátul a pagnéttal!
Nosza, rajta, a finéttal,
Döföld hátul a pagnéttal!
2. Harsog az erdő, csattog a kard,
10 Roppanás, dobbanás nő,
Minden svadrony lő,
Mely miatt elájul s lehull a sok török fő.
A friss huszár legelöl jár,
Hátat ad a török, tatár.
15 A friss huszár legelöl jár,
Hátat ad a török, tatár.
3. Számtalan a nép,
Melynek frissen hortyogó mord lova lép.
Ez az élet szép,
20 Hol a kartács, mint a darázs, úgy repül s tép.
A török ordítja: „Alla!”
A magyar is: „Rajta, rajta!”
A török ordítja: „Alla!”
A magyar is: „Rajta, rajta!”
- 25 4. Retteg a jancsár,
Már mennydörög, romladoz, omladoz a vár,
Nagy golyóbis jár,
Itten zörög, amott dörög, megvaygon a kár.
A török fut, nyelvét rágja,
30 Ha látja, hogy van nadrágja,
Tralla tralla!

85.

I.

- I. Kezd már vidorulni egünk,
Az erős falakon diadalmat nyert seregünk.
Nosza, mars, hív az öröm, ide mars!
Köti fejetekre a' koszorút,
Kérkedik a' maradék veletek,
5 Emlegeti érdemetek,
Izzadott homlokotokon,
Süvegeteken remegő kócsagotokra lengedez a' szél,
Csókra vár odahaza a' feleség.
2. Jertek azért az harcra velem!
10 Én is az ilyen pálmát érdemelem.
Villámjon egyre ezer tüzetek,
Nem törheti meg semmi nagy lelketeket.
Ballag a lovatok délcegebben,
Derekatok merőebben
15 Illegeti helyeteket,
Nézeti termeteteket,
Trombitaszóra táncol az úton,
Bajnokival enyeleg a paripa.

86.

- I. Készülj gyorsan, egyben pattanj paripára, vitéz magyar nép,
Mert majd ottan török toppan a nyakára, aki későn lép,
De akiben jól foly a vér,
5 Pardont nem kér,
Próbálni mér,
Vissza nem tér,
Valamíg nem nyér.
2. Az ónbogár süvöltve jár, mindenfelől hull a török konty,
10 Bombi morog, ágyú ropog, utol-elöl perog a poronty.
Bomlik a vár, romlik a zár,
Mondja jancsár:
„Héj, pán huszár
Szanasziti engem viszi,
Hej, csak azt bánom!”

87.

I.

1. Jön a franc nagy lépésekkel,
Rajta hát, nemes magyarok!
Mondd: „Nemzet, nékem győznöm köll,
Köll, köll, mert győzni akarok!”
5 Bízz az egekben, ne légy szomorú,
Száll fejekre *babérkoszorú*,
Csókra várnak otthon haza,
Ölelésre vár a haza!
2. Isten hozzád, Körös, Tisza,
10 Mars, pájtás, az Rábo felé!
A kevé! kokast verd vissza,
Mert taréját fölemelé.
Vágni akar szüzet, asszonyokat –
Mentsd meg ezen magyar angyalokat!
15 Csókra várnak otthon haza,
Ölelésre vár a haza!
3. Int bennünket Ferenc király,
Nyergellünk tehát lovakat!
Békés, Csongrád törésre áll,
20 Mentsd meg a győri falakat!
Józsefed int néked idején,
Már maga *kint van a vér mezéjén*,
Csókra várnak otthon haza,
Ölelésre vár a haza!
- 25 4. Csákós vitéz, rajta! görbe
Kardra vessed a' kezedet!
Mert Győr alatt sírgödrökben
Taszigál sok ezereket!
Francia lássa, hogy ezentúl
30 A maga idejében lehull.
Csókra várnak otthon haza,
Ölelésre vár a haza!

6 bibor [értelem]

12 föl emeli [rím]

22 Vármegyén [értelem, vö. a többi variáns]

88.

- I. Lóra, magyar, indulj hamar, serkent az óramutató,
Lovad ugrik, trombita zeng, hangzik a tárogató.
Ha szereted, meg nem veted ősi szabadságodat,
Zászlójától ne tagadd meg vitéz őrállásodat!
- 5 2. A nemes vér benned ha vér, siess tenni utadat,
Buda vára felé tekints, ott leled kincsházadat.
Zászlód kedves szél mozgatja, lobogtatja, vitéz sereg,
Lovad ugrik, nem hanyatlik, soha nem ténfereg.

89.

I.

- Nosza, hív magyarok,
Nosza, bajnoki virtusaitok
Tüze nemesítse lelketeket!
Igaz ügybe forogtok, az Ég haragos karjai öszverontják ellenségeketek.
5 Kardot köszörüljeteK ölni tehát,
Ellenetek aki csikorgatja fogát,
Európa előtt tegyetek hadi csudát,
Fegyveretekbe' Hunyadi szemléltesse magát!

90.

I.

Trombitaszó, dobzördülés,
Hallatik ágyúdördülés,
Mars-jel e rettentő,
Vágni vagy ölni serkentő.
Itt van az ellenség, rajta, pusztítsuk!
Minden erőnk királyunknak oltalmára fordítsuk!
Lész a mi seregünknek az a felség mindene,
Aki az egyenesség, a szabadság Istene.
Bár ég-föld ránk szakadjon,
Mégis dicsó seregünk győzhetetlen maradjon!

Ad 89.

4 rontja [értelem]

VIII.

Rákócynak táborigéneke, melynek írása egy asszonynak tulajdonítottatik

1. Dobszó, trombitazendülés,
Hallatik ágyúrendülés,
Ó, mely iszonyú rettentő,
Lőni vagy vágni serkentő.
- 5 2. Látjuk hanyatlani hazánkat,
Vérbe keverve országunkat.
Magyar vér! Magyar vér!
Ránts mérges kardot hazádért!
- 10 3. Rajtunk az ellenség, pusztítsuk,
Hazánkat boldogítsuk,
Minden erőnk országunk
Védelmére fordítsuk.
- 15 4. Törjük le azoknak szarvokat,
Kik felemelték magokat,
S a magyar nemzetnek
Nyakára ülni szeretnek.
- 20 5. Rontsuk el országokat,
Pusztítsuk hazájokat,
S csináljunk egymás közt
Boldog társaságokat!

9I.

Dobszó hallik, már hajnallik – ha, vitéz, aluszol, sörkenj fell!
Maradás nincsen, a szó intsen: aranyat talál, ki reggel jár.
Hajadat fonjad, réklidet vonjad szaporán,
Készen léssen,
5 Ki korán téssen
Tisztséget, frisséget, épséget véssen,
Időre
Ki teként, s vigyáz előre.

92.

A kun mars

AD NOTAM: *A Nap kerül*

1. Indulj, vitéz, isteni kéz vezérelt utadat,
Tudom, jó szív, mely mindég hív, vonja lábodat.
Harcolni termett kezedet,
Rettenthetetlen szívedet
5 Add királyodnak!
Rontsd el az ellenség sorát,
Dúld fel, prédáld el táborát,
Dicsőségét, fényességét nyújtsd országodnak!
2. Márs mezején az elején mutasd vitézi nemed,
10 Ott neveljed, felemeljed igaz érdemed!
Rajta, hajts ellenségeden,
Hogy ne tapodjon földeden,
Messze elűzzed!
Királyodnak, országodnak,
15 Egyetlenegy sajátodnak
Ellenségét, rút fellegét rabszíjra fűzzed!
3. Saskörömmel, nagy örömmel tépd el veres sapkáját,
Feltüzeljed, felpergeljed megszáradt fáját!
20 Plántáld koronát helyében
A jó királyok fejében,
Mely gyümölcsözzön,
Az igazság folyására,
Hogy akadhasson lábára –
Ebben nemed, nagy érdemed mindent előzzön!
- 25 4. Vitéz kunok, meg nem unok értetek sóhajtani,
Mert ti tudtok, rá nem untok rajta hajtani
Az ellenségnek táborán,
Vitézül piszkálni során
Királyotokért.
30 Rajta tehát, ha kun fi vagy,
Míg benned a vér meg nem fagy,
Induljatok, harcoljatok jó hazátokért!

5. Isten karja bétakarja mindenkor fejeteket,
Ő tanítsa, igazítsa kezeiteket!
35 Ő légyen erős bástyátok,
Őrá magatok bízzátok
Királyotokért.
Rajta hát már, ha kun fi vagy,
Míg benned a vér meg nem fagy,
40 Induljatok, harcoljatok jó hazátokért!

93.

I.

*A Bihar vármegye insurgents nemes katonáinak mondatott
3a augustae anno 1797.
Kiskunszentmiklóson*

AD NOTAM: *A Nap kerül*

- I. Nemes magyar, aki Bihar vármegyének dísze vagy,
Míg tebenned vitéz nemed hív vére nem fagy,
Rajta tehát a francián,
Kergesd túl Lotharingián,
5 Szinte Párisig!
Szúrd le fejét s kokárdáját,
Ne hagyjál semmi fajtáját,
Mert ha tehet és rámehet, az is királyt öl.
2. Állj hát bosszút azért hosszút, időt vagy napot se hagyj,
10 Eredj, rajta, vitéz fajta, sebesen haladj!
Szeldeld meg jobban kaputját,
Messd gégégjét, lelke útját,
Hadd szaladjon ki.
Majd ha vérét a föld issza,
15 Melyet kardod ontand vissza,
Akkor jöhetsz és örvendhetsz, hogy insurgáltál.

[cím] mondogott [értelem]

3. Utoljára s végpróbára tartott téged királyod,
 Hogy a dölyfös franciának szemét kivájdod.
 Tudj hát szűrni egyenesen,
 Kardod köszörüld hegyesen,
 S vidd golyójának!
 Majd így nem lát lőni téged
 Ez a dühödt ellenséged,
 Óhajtása, kívánása ez a hazának.

94.

Nemzetemet siratom. Nagy egeknek erős Ura, tartsd meg
 A' viadalba, mikor ellene bombi dörög!

95.

- Gyászos eset, melybe' hever fejünk,
 Nincs nyugovó kellemetes drága helyünk,
 Árva hazánk, tám az agyaras nép
 Tigrisi rút körmei közt íznyire tép.
 5 Bombi dörög, már e' halál szele:
 Jaj, magyarom, hát állj ki vele!
 Járjon veled magyaros hatalom,
 Hadd legyen a francia most alom,
 Vágd le fejét, véribe mosd kezed,
 10 Míg magyarnak magad nevezed.

96.

- Magyar, ülj lóra,
 Trombitaszóra
 Szürke csikóra!
 Dörgő, zörgő karabéllyal
 5 Takarítsd, lőjed,
 Francia népeit öljed,
 Bombítsd, így vérek patakok módra csordul,
 Érdemek elfordul.

97.

1. Országunknak vitézei,
Igaz vérű nemzetei
Sokan készen vagynak,
Sokan felállanak
5 Hazájokért.
2. Inszurgens akarok én is
Lenni, igaz magyar vitéz,
Az ellenség ellen
Elmegyek szívesen
10 Hadakozni.
3. Nemes Nógrád szép serege,
Azt szerettem meg kedvemre,
Veres szép csákóját,
Kezemre fokosát
15 Ki ellenzi?
4. Kardat oldalamra kötvén,
Szép tarsolyat billegetvén,
Pár pisztoly a tokban,
Pantallér oldalban
20 Az ő módja.
5. Kedves lovamra felülök,
A zászlónak híve lések,
Igaz magyar vagyok,
Igazán harcolok
Mindörökké.

4 fel a bonak [értelem]

18 Tsokban [értelem]

98.

I.

Hallik a trombita, lóra, vitéz,
Ellened a' török állani kész.
A' magyar Attila bajnokai
Kardra repüljenek hív fia!
Rajta elébe, vágj bé ezreibe,
5 Öljed, döföld, dúljál emberibel!
A' maradék^{ra} is hadd nevedet,
Hogy ki-ki lássa meg érdemedet!

99.

I.

1. Réztrombita s a zörgő muzsika
Viadalra, vitézek, hívnak elő.
Ti nemes, győzni szokott seregek,
Vitéz katonák a vér mezején,
5 Jöjjetek a' viadalra velem,
Markunkba' a győződelem!
A hadak Istene velünk,
Akárkinek megfelelünk,
10 Még ma babérral felkoszorúzott
Fővel iszik diadalmas seregünk.
2. Jertek azért a hadra velem!
Én is az érdempálmát itt keresem.
Induljunk, rajta, vitéz seregek,
Véretek akiknek eretekbe meleg,
15 Fessük vérrel éles fegyverünket,
Vágjuk le ellenségünket!
Így lesz nagyobbá nagy nevünk,
Ha mi se sajnáljuk vérünk
20 Drága hazánkért, mely mi dicsőült
Jó őseinknek elég vérbe került.

Ad 98.

6 maradékidra [szótagszám]

7 láthassa [szótagszám]

IOO.

1. Elérkezett az ütközet, ó, én szerelmes vitézím,
Eljöttetek, készültetek velem tusakodni, édes népeim,
Dörgeni és förgeni és fegyveretekkel
Bontani és megrontani nagy dühösségekkel
5 Ellenünk felmérgeződött ellenségünket.
2. Nagy Istenünk és vezérünk győzhetetlen mennyei hatalma,
Minket segíts és gyámolíts, s léssen kedves népének oltalma.
Reményljetek, ha vétkeitek csak meg nem gátolja,
Kezeteiket, fegyverteket Isten igazgatja,
10 Leccsapja ellenségeket és az erejét.
3. Bátor szívvel, erős kézzel készülj azért *a viadalomra*,
Kardoddal, fáradsággoddal ma jutsz pompás diadalomra.
Örömmel és dicsírettel ma megvigasztallak,
Sok prédákkal, ajándékkal ma meggazdagítlak,
15 Azért a harcra nagy kedvvel és bátor szívvel!

IOI.

I.

Harcoljunk, harcoljunk,
Részekre ne oszoljunk!
Hadd jöjjön az ellenség,
Mert csupa képtelenség,
5 Hogy népe megelőzzön
És meggyőzzön.
Csattogjon a fegyver,
Hulljon ezerrel az ember!
Harcoljunk, harcoljunk,
10 Részekre ne oszoljunk,
Harcoljunk, harcoljunk, harcoljunk!

1 vitézím [szótagszám]
3 fegyveretekkel [szótagszám]
4 bontani meg [szótagszám]
6–7 [szótagszámtöbbletes sorok]
10 s. [szótagszám]
11 viadalomra [szótagszám]
12 Ma kardoddal [szótagszám]
13 Örömmel dicsírettel [szótagszám]

IO2.

I.

Már a had áspis istene szűnik górálni ménköveit dühösen,
A békesség olajága kész zöldelleni kellemesen.
A komor ágyúk már nem okádnak romlást s halált iszonyú torokkal,
Meggzűnt a vérpatakokat ontó, rettentő viadal:
5 A vérpárolgó mezőknek
Fellegi széjjelverődnek.
Nyert az igazság, és az erőszak vérét isszák fegyvereink.

IO3.

I.

Svadron, svadron! Ha ma velem víg elevenség
Buzog eretekben, a koszorút szeretitek,
Svadron, svadron, hasztalan a dühödt ellenség!
Van fegyvereitekben erő, vérben keveritek.
5 Győzelem a harc mezején, ha az haza hív szeretete
Bajnoki szíveitekben most az halál előtt tüzt vete.
Svadron, svadron! Lőjed már, készen vár,
Svadron, svadron!
A pálma, mely követ a viadal után,
10 A nékikeseredett Mars után.

IO4.

III.

Bonaparte szomorú marsa

Mars, mars, fergeg omol,
Mars, mars, trónusom bomol.
Tigriserőmnek az ércfrigyek ostroma rettenetes,
Osztria bajnoki karja csupa vas,
5 Sándor, az északi Márs fia havas,
Berlin ura Blükherérül esmeretes.
Luisa oda, Páris oda, koronám,
Dicsőségem, vitézségem fogja határiba szűk Ilonám,
Fogja határiba szűk Ilonám.

105.

Magyar, magyar, vitéz nemzet, Mária unokája,
Meddig lesz még bús egeden az ég homálya?
Ragadd, ó, vitéznek nemzett magyar, páncélod,
Lehet rádgyűlt ellenséged tábora célod.
5 Derítsd hazád delét,
Nyomd el bús éjjelét,
Így vele eléred, el az ég helét.

106.

I.

Győzni, vitéz, győzni teremtetél, indulj harcra hamar,
Ellenedet fel se vegyed,
Nagy döhösen veszedelemnek kitegyed!
Tüzesen menj a viadalra,
5 Amikor most már a haza
Szeretete ösztönöz téged.
Verd meg, aki még ellenséged,
Fegyveredet követi a veszedelem,
Két karodat győzedelem.
10 Tetteidért díszesíri majd borostyán homlokodat,
A maradék emlegeti virtusodat.

107.

I.

A nagy Mars fiainak kezekben a fegyverek,
Villám módra tündökölnek s ragyognak,
Előttök az ellenek jövő nép
Földre rohanván vért izzadozik.
5 Nem teheti, hogy kiállja neki dühödt karjainak
Élete eloltására törekedő tüzeket.
Végső jaját már ereszti,
Hajtsd hozzá szánni tudó szíved, kérlek: földre borult,
Vitézid erejét megismeri.
10 Nosza hát, fegyveretek rakni siessetek helyeikre!

Ad 106.

10 díszesi [értelem]

108.

I.

Kardra, magyar nemes,
A franc birtokidat heves
Haddal sértegeti.
Nemzeti jussaidat
5 S a néhai tettidet a nép csak neveti.
Menj s dühödött seregét hevesen
Verd meg, adózz neki kétszeresen,
Sok sebeket nyitogass erején,
Végy diadalmat erőszakos és győző seregén!
10 Ott, hol *ezer* életölő baj repesik,
S a fene hadnak
Mennykövi halált adnak,
Köss koszorút magadnak!
Kardod erős markolatja
15 Jussaid oltalmazhatja.
De minek az a rút késedelem?
Végromlásaidat képzelem!

109.

I.

Vérbe feredő diadalmas
Fegyvereitek, ó, hatalmas
Mars fiai, szűnjetek okádni halált!
Induljatok hazafele,
5 Győzedelmeitek jele
Tiszteletet, szeretetet szerez.
A sokaság ezer „Éljetek!”-et örömében kiált,
Cserfakoszorú jutalom
Vár készen már minden
10 Jó katonát a haza hatáiraiban.
Jertek, a Múzsák is tisztelnek
Győzedelmes énekei hangjaiban.

Ad 108.

10 ózón [értelem; VI.: ezen]

IIO.

Lábainknak most menéseit,
Úgy igazgassuk lépéseit,
Hogy katonáson, pompáson is lassú marsot álljunk,
Bátorsággal légyünk, és semmi veszélytől ne féljünk!

III.

I.

Igen derék mars

AD NOTAM: *Mars bazu*

1. Hív magyarok, haza kőfalai,
Régi vitéz őseink fiai,
Hív viadalra dicső nevetek,
Kardra szokott deli termetetek,
5 Dob, trombita, muzsikák marsot vernek elől,
Kísér tikteket erő a szerencse jobbjá felől.
2. Rajta, nemes sereg, űzzed azért,
A' ki hazánkra tör ontani vért!
Vágjad ezer darabokra, ne szánd,
10 Villogó fegyvered élire hánd,
Ránk fent éles agyarád önnön véríbe fessd,
Rontsad dühös erejét, rajta, no, kinnyes porba temesd!
3. A' maradék becses érdemidet,
Tiszteli, hirdeti tetteidet,
15 Zöld olajág fedi homlokodat,
Rózsa borítja be két karodat,
A hír dicsekedik a föld sok nemzetinél,
Melyen az idegen is örvend, hogy még a magyar él.

II2.

Mars

1. Ím, a magyarok egészen
Paripákkal vagynak készen,
Trombitákat harsogtatnak,
Fegyvert forgatnak.
5 Márs mezejére kiállnak,
Ellenséggel szembeszállnak,
Meg nem retten bátor szívek,
Kezekben ívek.
Hidd el, hogy a vitéz magyar vér
10 Vissza még szerencsével tér,
Mert hívek, készek a hazáért,
Hazánk dicsó királyáért.
2. Hidd meg, dölfös francia nép,
A vitéz magyar szertetép,
15 Erődét ereje rontja,
Véredet ontja.
Viadalra ki mér hívni,
Veled kiáll szembe vívni.
Hatalmod meg nem ijeszti,
20 Azt sőt éleszti.
Ily reménység, hogy kevélységed
Megrontja, kényszerít téged
Tőle békességet kódolni,
S így országodban lódulni.
- 25 3. A kegyesség vezéreljen
Hát titeket minden helyen,
Erősítse, bátorítsa,
Hogy meghódítsa.
Szívetek az ellenségnek
30 Erejének vessen véget,
Előttetek hulljon arcra,
Ha kiszáll harcra!
Vitézség által hogy mindég
Köztünk lakjon a csendesség,
35 Hogy hazánk boldog lehessen,
Sok jókkal bővülködhessen.

33, 35 [szótagszámhiányos sorok]

II3.

AD NOTAM: *Lovagolni kurta [farkú paripa körme tetején]*

- I. Rajta magyar, ne hadd magad, kettőztesd a haragodat,
Mutassad meg, hogy magyar vagy, bátor szívet adj!
Ládd, mely szörnyen rohan feléd a Patrium népe,
A republicanus fia, kinek lárvás képe
5 Zörög, morog, agyarkodik, rád tátotta száját,
Lobogtatja a kalapját s cifra kokárdáját.
2. Nézz e vípera szemében, meríts kardot kebelében,
Lőjed, tépjed a kaputját, vágd feje lágját!
Így bémegyünk országába, a cifra szobába,
10 Nyakig verjük dühös fejét a franc kalodába.
A jószágát elpusztítjuk, tarisznyára tegyük,
A republik sapkás fáját töviből kivégyük!
3. Rajta, huszár, paripára, gyűjts rá hamar a pipára,
Tapodd a francia kontyát, síró porontyát,
15 Ne adj pardont, nem érdemli, e felfordult népnek,
Sem apjának, sem anyjának, se rútnek, se szépnek,
Így visszaér, talán megtér elébbi útjára,
Ha közülök sokat juttatsz végső vacsorára.

II4.

I.

- Kardra, magyar Éden, győzni, halni vagy azt megelőzni!
Rakj, menj elébb, ravatalt a kényes francból!
A Kárpátot nézd epedve,
Szirtormain csüggedezve,
5 Harsogja hadi dalait a rabláncból.
Márs, magad is zordon szívé~~n~~ verd keresztül érckezedet,
A viadal ostromi közt zúzd széjjel jégkebelét!

6 Logogtatja [értelem]

18 közülök [értelem]

2 ravatal [értelem]

6 szívet [értelem]

A rabigát el ne fogadd,
Scytha neved úgy felmarad,
10 Ősi jussod érdembére,
Melyért folyt Atilla vére,
Így lesz a Bodrog kéj *helye*
Derült virány víg csermelye.
Ah, zeng már a harsány dobszó,
15 Már társad hal, ne mulass, ó!
Édes honyom, enyhelyedért
Én is kész vagyok ontani vért!

II5.

I.

Mars

Mars hazal! Jaj be kevés ideig
Volt pihenés idekinn, mi pedig
Három egész napig újra elő
Várjuk az attakot állni elő.
5 Jó nap, mit sietel el?
Még vissza se felelsz!
Meglásd, várakozol még,
Majd mikor öszveroskad az ég!

II6.

I. Talpra, német, kardra, magyar,
Mert készen vár a franc agyar,
Tested darabokra bontom,
Piros véredet kiontom.
5 Agyarog mérgében az kardom,
Fejedet Plutóhoz hordom,
Fegyverem mérgétől ásítóz,
Halálos sebet ordítóz.

12 helye [kikopott lapszél]

Ad II6.

3 Testet [értelem]

- 10 2. Adj hát pardont vagy takarodj,
Előttem térdre vakarodj,
Könyörögj a kegyelemért,
Hogy kardom súlya még nem ért!
Ha nem, a pattogó ércfegyver
Mennydörgő lármája lever.
15 Bömböljetek, óndarázsok,
Buzogjatok, vérforrások!
- 20 3. Fajer, dob, síp most zörögjön,
Kortács, ágyú mennydörögjön,
Trombita, puska harsogjon,
Puma [?] veszedelmet súgjon.
Érdemes barátim, székelség,
Kikben lakik a vitézség,
Mérgesen atakérozatok,
És elevenen nyúzzatok!

II7.

Réztrombita, síp, dob, zörgő muzsika,
Trombitaszó hasogatja dicső híreteket,
A hír veletek kérkedve dicsekedik,
Emlegeti érdemetek a maradék.

II8.

Rajtad az ellenség, magyar haza,
Nincs nyugodalmod idehaza,
A francia magyar vérbe mártott
Karddal jön rád, máris sokat ártott.
5 Nemes szívű, vidd szablyádat,
Oltalmazza esdeklő hazádat!
Míg nemes eredbe' foly a véred,
Óriz szabadságod, ősi véred,
Addig soha pert ne hadj kardodon,
10 Míg elődbe nem térdel a pardon.
Az ellenség kardra hív bennünket,
Verjük hát vérébe fegyverünket,
Hadjuk el szülénket, lakhelyünket,
Áldozzuk fel értek életünket!
15 Üljünk paripánkra, marsot vernek,
Nem magyarok, akik most hevernek!

Jertek hát, bajtársim, jó magyarok,
Hazámért vért ontani akarok.
Vagy meghalunk, vagy harcnak véget
20 Vetvén érünk kívánt békességet.
Isten hozzád, édes szerelmesem,
Már szerető öledből kiesem,
Akkor felejts el, ha rám talál
Egy sebes golyóbison az halál.
25 Isten hozzád! e végső szó szavam,
Megyek már, felülök paripámra.

II. A) 3. Katonaélet

Katonaéletet sok legény kerüli...

II9.

I.

1. Megbolondult ez világ, fegyverben az ország,
Elmúlt az szép békesség, támadt sok ellenség,
Eszeveszttek királyok,
Nagy hatalmas császárok,
5 Úri méltóságok.
2. Szegény Magyarország is bánatját újíttja,
Mert királyné asszonyom táborban hívatja,
Készen minden vármegye,
Az országnak jobb része,
10 Mert kéntelen véle.
3. Katonát ad nemesség, hajdút az szegénység,
Sanyargatja mindenütt őket az nagy ínség,
Lovat, szablyát, karabélyt,
Bagaria pantallért,
15 Készít nekik mundért.
4. Búslakodik, bánkódik az gazda magában,
Mert kételen-kelletlen nyúl az ládájában,
Eléviszi erszényét,
Számlálgatja sok pénzét,
20 Régi keresményét.
5. Jó bort kezdett Monorban most az csaplárosné,
Rajta iszik s vígan van nyalka katonáné,
25

23–25 [hiányzó sorok]

6. „Jer bé, rózsám, katonám, járjunk egy pár táncot,
.....
Húzzad, cigány, az nótát,
Ne kéméljed az húrját,
30 Megadom az árát!
7. Az uramnak nem maradt semmire valója,
Elöl-hátul kilátszik füstös dúdolója,
Nekem is nincs ingecském,
Megrongyollott pendelykém,
35 Kilátszik az micském.
8. Megeheti az uram az száraz kenyért is,
Megihatja reája az rossz kútvizet is,
Nem szeretem az dolgát,
Ebül forgatja magát,
40 Nem rúgja az donyhát.”
9. Ez éneket szerzette egy idegeny *legény*,
Hodos nevű helységben ki vala jövevény,
Ezerhétszáznegyvenben,
Nyolcadik novembrisben
45 Torda vármegyében.

26 [eredetileg a 22. sor után is odairva, majd a következő oldal tetején újakezdve a strófa]

27 [hiányzó sor]

41 legyén [értelem]

III.

A katonák fölállításáról

1. Megbolondult a világ, fegyverben az ország,
Elmúlt már az békesség, támod sok ellenség,
Öszvevesztek királyok,
Nagy hatalmas országok,
5 Úri méltóságok.
2. Szegíny Magyarország is tanácsát újítja,
Mert fölséges királyunk táborban hívhatja,
Készül minden vármegye,
Az ország nagyobb része,
10 Mert kintelen véle.
3. Katonát ad nemesség, hajdút a szegénység,
Mindeniket súlyosan nyomja az nagy ínség,
Lovat, szablyát, karabint,
Bagaria pantallért,
15 Mínd készétnek mundért.
4. Búslakodik s bánkódik az gazda magában,
Nagy kintelen-kölletlen nyúl az ládájában,
Előveszi erszényét,
Számlálja a költségét,
20 Régi keresményét.
5. Gyakorta gyűlnek egyben falu gyűlésében,
Pörlekednek egymással, holy egy, holy más helyben,
Majd üstökben is kapnak,
Erősen káromkodnak,
25 S *nagy* haragban vannak.
6. Az katona vígan van, iszik, csókolodik,
Gazdasszony szomorkodik, szívében bánkódik,
Mert megürül ládája,
Oda köntöse ára,
30 Költ az katonára.

6 ujtya [szótagszám]

25 s. haragban vannak [szótagszám]

27 gazdaasszony [szótagszám]

7. Öszveülnek némelykor szomszédasszonyával,
Panaszkodnak egymásnak Jutka leányával,
Mondja szegény, mit tegyen,
Nem tudja, hová legyen,
35 Csizmát is min vegyen.
8. „Mert rám hozták az zászlót és executiót,
Kitekerték kezemből a szoknyára valót.
Mivel földjem testemet,
Mezítelen seggemet,
40 Hitván szemérmemet?
9. Nemrégiben eladtam tíz pár kappanyomat,
Tikom s ludam, kenderem, kevés olajkámát.
Jaj, reám mely sok esett,
Az mit uram keresett,
45 Eb szájában esett.
10. Nem úgy nevelgettem volt egynéhány csibémet,
Kiért adott az tyúkász egy erszény pénzecskét,
Hogy katonára költsem,
Az ő erszényét töltssem,
50 Más szobáját fűtsem.
11. Elvitte urackámnak egy szép paripáját,
Az nyakában vetette kontos karabinját,
Egy aranyos szép nyergét,
Péter bátyám fegyverét,
55 Aba köpönyegjét.
12. Nem maradt már uramnak testére valója,
Elöl-hátul kilátszik füstös dúdolója,
Magamnak sincs pöntökém,
Elrongyollott köntöském,
60 Kilátszik az micském.
13. Bárcsak immár valami kis pénzecském volna,
Az melyér' az urammal bort ihattam volna,
De íme, mind elhúzták,
Katonára prédálták,
65 Mím volt, mindenemet.”

14. „Jaj, édes komámasszony, bezzeg pórul járánk,
Pálinkára valóbúl szépen kipusztulánk,
Az kasbúl is kifogyott,
Erszébül is kikopott,
70 Igyunk már csak fíngot!”
15. „Hallod-e, komámasszony, ne gyötörd magadat,
Gyere hozzám jó reggel, megöntöm torkodat,
Maradt még amaz kasban,
Lisztem, búzám hordóban,
75 Jó lesz égett borra.
16. Elküldtem a szolgálót két font pecsenyéért,
Ilona leányomat vagy három pint borért.
Vonjad, cigány, az nótát,
Ne kéméljed az húrját,
80 Megadom az árát!
17. Megeheti az uram a szegény kenyeret,
Megihatja reája amaz szép kútvizet,
Nem szeretem a dolgát,
Rosszul forgatja magát,
85 Nem rúgja az dunyhát.
18. Jó bort kezdett csárdában tegnap az csaplárné,
Nála iszik, vígan van nyalka katonáné.
Tedd félre most rokkádat,
Holnapra hadd dolgozat,
90 Készítsd az torkodat!
19. Jó emberem korcsmácsos, semmit se búsuljunk,
Az urammal, veszettel ne sokat gondoljunk!
Nosza, vígan csak igyunk,
Igen jó helyett vagyunk,
95 Estvég dombérozzunk!
20. Jer bé, rózsám, katonám, járjunk egy pár táncot,
Majd nyakadban függesztek egy szép aranyláncot,
Nem is tudom hogy vagyok,
Mert érted majd meghalok,
100 Még ma veled hálok.

I20.

I–II.

Egy katonának sorsa

- I. Ezerhét száznegyvenegyben
Béállék az regementben,
Kecskemét vármegyében.
.....
- 5 2. *Mikor* kezdett úgy csigázni
Gróf generális Vilányi,
Soká hagyott kvártélyozni,
Mindent megtanultam lopni.
- 10 3. Elragadott társam lova,
Csak hordozott ide s tova,
Föl s alá, tudj' ördög, hova,
Mint a Csánon levő kurva.
- 15 4. Addig mint jól vala dolgunk,
Mégfőzött a gazdasszonyunk,
De mindjárt megveszett gyomrunk,
Mihent kitelt a kvártélyunk.
- 20 5. Azután, mint ügyefogyott,
Csak hordozott imitt-amott,
Elhadtam az hippet-hoppot,
Sehol sem kaphattam tyúkot.
6. *Megtanított* regulára,
Vastag mogyorúpácára,
Mindennap *búzótt* mustrára,
Fogta testem fájdalmára.

4 [hiányzó sor; II.: ugyanígy]

5 *Mikor* [értelem]

7 kvártélyozni [értelem]

21 ----- az [szótagszám, vö. II.]

23 ----- [vö. II.]

24 fogtak [értelem, vö. II.]

- 25 7. *Hajta aztán napnyugotra,*
 De nem az jó kovártélyra,
 Hanem a nagy kaszárnyába,
 Az ebek harmincadjára.
- 30 8. Jaj, mire jutott életem!
 Féltemben fáj minden testem,
 Keserű, mit iszom, eszem,
 Bizony kétségben kell esnem.
- 35 9. Ha lehetne, azon lennék,
 Hogy az életem elfogynék,
 Mennél hamarébb elvesznék,
 Hogy ilyen kint én ne látnék.
- 40 10. Nem egyéb volt ennek oka,
 Feleségem, ebugatta,
 Veszett volna régen oda
 Az anyja valagába!

I 2 I.

I–II.

1. Ezerhétszázötvenegyben
 Katonaság tűnt szememben,
 Beállottam regimentben
 A Praizaknak seregiben.
- 5 2. Sárga csizma, veres nadrág,
 Királynétül maradt jószág,
 Mente helett kabátod lesz,
 Az is hátul hasított lesz.

25 – nap <az> [vö. II.]

26 kvártélyra [szótagszám, vö. II.]

27 ----- [vö. II.]

2 szívemben [értelem]

4 Praiz<a>oknak [II: Paizoknak]

- 10 3. Gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, meg sem bánod;
Négy krajcárod fűzetésed,
Ha megiszod, nem lesz pénzed.
4. Csizma helyett topányod lesz,
Az is elől hasított lesz,
15 Azt gondolod, mindég úgy lesz,
De bizony még foltos is lesz.
5. Mert az Isten az katonát
Úgy bünteti, mint rossz fiát.
Majd elvisznek a burkusra,
20 De nem a jó kvártélyokra.
6. Az Istennek szent angyala
Szálljon az én galambomra!
A katona Isten fia,
De a paraszt csak mostoha.
- 25 7. Hajdú volnál, szeretnék –
Katona vagy, nem szeretlek.
Húzó-vonyó a te neved,
Akasztófa a te helyed!
8. Jól megbecsüld a katonát:
30 Csinálj neki akasztófát,
Lábbal akaszd fel a káprált,
Utána a közkatonát!

I22.

1. A kimustrált katonának nyomorúság dolga,
Csak az pesti ispotálynak reá vagyon gondja.
Nincs markában régi vér,
Koldul, már nem gavallér,
5 Kisebb, mint egy szolgál.
2. Nincsen immár tekintetben az ő fáradtsága,
Éppen el vagyon felejtve az harca s rabsága.
Házzól-házra kódulni,
Sokszor azért pirulni,
10 De nincs orvassága.

3. Az sík mező szintúgy habzik lobogó zászlókkal,
Szomszéd erdők is harsognak síppal és dobokkal,
Valamint az réteken
Nád látszik temérdeken,
15 Úgy hegyes tör-, kardokkal.
4. Mint sebesen fúvó szellők, glóbisok süvőtnek,
Mint egeknek mennydörgési, ágyúk úgy bömbölnek.
Az szüntelen füst miatt
Nem látni senkifiat,
20 Kardot, puskát forgatnak.
5. Ez az szegény katonának vitéz iskolája,
Midőn véres veritékkel izzad az orcája.
Az füstben csak meg nem fül,
Orcáján vér lecsordul,
25 Ez az ő pálmája.
6. Az havas szél ferge^{teggel} őtöt beborítja,
Nagy esőben az ellenség gyakran megszorítja.
Nem szabad se pipázni,
Majd halálig kell fázni,
30 Az tüzit sem szíthatja.
7. A svadronból csak lépéssel nem szabad elválni,
A svadronból csak lépéssel nem szabad elválni.
Az tiszt fel s alá sétál,
Szegény legény helyben áll –
35 Jobb volna kapálni!
8. Hevederit tizenkétszer napjában szorítja,
Tarsalyát is igen sokszor éppen kifordítja,
Az kenyeret keresi,
Sóskát jóízűn eszi,
40 De a káplár indítja.
9. Mindezeket elszenvedi hazának népéért,
Becsületi mégis nincsen sok szenvedéséért.
Alább való kutyánál,
Kimustrált vén lovaknál,
45 Úgy fizetnek vériért.

I23.

I.

1. Montovai legénynek
Bokanca van szegénynek,
Tartja ő azt rendesnek,
Magát benne kényesnek,
5 Mert ékesen felfűzte,
A lábára kötözte,
Úgy illeg-billeg benne,
Úgy illeg-billeg benne.
2. Addig éli világát,
10 Míg irházzák nadrágát,
Kevélyen tartja magát,
Abban éli világát.
A lábait a táncra
Úgy szedi, mint a ráncra,
15 Míg nem viszik a sáncra,
Míg nem viszik a sáncra.
3. Nem kap az uraságon,
Csak a bakancsosságon,
Úr az egész világon,
20 De csak úgy, mint az ágon.
Sokat szórja a berdót,
Nézi az üres hordót,
Rágja a prófontcipót,
Rágja a prófontcipót.
- 25 4. Csintalan az falukon,
Kap az orosz lányokon,
Szereti az verbunkon
Ugrani az kocsmákon.
Ennye, kutya fajtájú!
30 Nézd el, de kevély hajdú!
De ha megütik, jajdul,
De ha megütik, jajdul.

23 [szakadás]; tsipot [értelem]

27 verbunkan [értelem, rím]

5. Oda siet, hol kaphat,
Talpas legényt ragadhat,
35 Esküszik is, ha lothat,
Bort is iszik, ha kaphat.
Nincsen egyébre gondja,
Az „ügyregélj!”-et mondja,
Ugyan lóg a balondja,
40 Ugyan lóg a balondja.
6. Van baja, ha ordélyoz,
Az esőben maséroz,
De nem igen kacéroz,
De nem igen kacéroz.
45 Ha nem szól a puskája,
Üti káplár pálcája,
„Obé!”-t kiált a szája,
„Obé!”-t kiált a szája.
7. Pocsolyát ha nem kerül,
50 A bakancsa megmerül.
Hol fázik és hol hevül,
Hol fázik és hol hevül.
Aló, bezzeg a mustrán
Mangalét függ a vállán,
55 Ha nem jól forog talpán,
Ropog a bot a hátán.
8. Ebet kínáljon vele,
Nem leszek úr belőle.
Sokat tudak felőle,
60 Elódalgak mellőle.
Sürget a kaputrakban,
Tisztek s állnak svadronban,
Vagynak német ruhában,
Nem a magyar manérban.

- 65 9. Úgy veszi észre magát,
Mikor vizsgálják fogát,
Gyakran szabják nadrágát,
Gyakran szabják nadrágát.
Becsülné, akit szidott,
70 Jóságátúl megfosztott,
Obsitban keres módot,
Obsitban keres módot.
10. Obsitja nem érkezik,
Kin az álla leesik,
75 Végre osztán elszökik,
Akasztófára fűzik.
Ilyen a bokancsosság,
A sületlen talpasság,
Nem igen nagy uraság,
80 Nem ér három fél pótrát!

III.

1. Montovai legénynek
Bakancsa van szegénnek.
Tartja ő azt rendesnek,
Magát benne kényesnek,
5 S azt *ő frissen* felfűzte,
A lábához kötözte,
Illeg-ballag benne.
2. Nem kap az uraságon,
Csak a katonaságon.
10 Úr az egész világon,
De csak úgy függ, mint ágon.
A lábát is a táncra,
Úgy készíti a lánkra,
Még nem viszik szánkra.

5 *ő frissen* (:ékessen:) [alternatív megoldás]

- 15 3. Addig éli világát,
Még irházzák nadrágát.
Kevélynek tartja magát,
Abban éli világát.
Sokat szórja a berdót,
20 Nézi az üres hordót,
Rágja a prófontcipót.
4. Oda fut, ahol kaphat,
Talpas legényt ragadhat.
Nem bánja, hogyha lophat,
25 Bort is iszik, ha kaphat.
Ejnye, kutya fajtájú,
Nézd el, de kényes hajdú,
Ha megütik, jajdú’.
5. Csintalan a falukon,
30 Kap a kövér pulykákön,
Kedve van a korcsmákön
Ugrálni a verbunkon,
Pödöríti bajuszát,
Öszeüti bokáját,
35 Pengeti sarkantyúját.
6. Aló pedig a mustrán,
Banganét függ a vállán,
Ha jól nem fordul sarkán,
Ropog a bot a hátán.
40 Ha el nem sül puskája,
Hátán káprál pálcája,
„Auvé!”-t kiált a szája.
7. Jön a káplár, ordélt hoz,
Mondja: „Készüll a marshoz!”
45 Kap a szőrös borjúhoz,
Kardot köt oldalához.
A bakancsa megmerül,
Midón pocsolát kerül,
Hol fázik s hol hevül.

18 véli [értelem]
19–21 [a sorok helyén, áthúzva:] Ejnye tátár fajtájú, nézd el de kényes hajdu ha meg ütök jajdú. vagy
29 falukon [szótagszám]

- 50 8. Még nem vizik a harcban,
Addig bízik magában,
Nagy felszóval kiáltja,
Hogy király katonája,
Aztat gyakran felhányja,
55 Hogy országnak oltalma
És erős bajnokja.
9. Mikor vizik kvártélyban,
Kényesen jár a házban,
Úgy jár ő kaputjában,
60 Mint király palásztjában,
Úgy uraltatja magát,
Mint a város bíróját,
Nem is ösmeri magát.
10. Felcifrázza a haját,
65 Kitörüli bajuszát,
Előveszi pipáját,
Cifra, rózsás zacskóját,
Azzal úgy jár a házba,
Mint egy nagy kanpulyka,
70 Ki vagyok, azt mondja.

I24.

II.

- I. – Mikor masírozunk, kapitány uram?
– Holnap, holnap, holnapután,
Csötörtökön ebéd után,
Édes katonám!
- 5 2. – Mit viszünk az útra, kapitány uram?
– Egy szült disznót, friss menyecskét,
Egy kulacs bort,
Édes katonám!

7 [szótagszámhiányos sor]
69–70 [szótagszámhiányos sorok]

- 10 3. – Hol leszünk kvártélyon, kapitány uram?
– Karsány, Karsány, kurva Karsány,
Ama friss menyecske ágyán,
Édes katonám!
- 15 4. – Sepretlen a *bászunké*, kapitány uram!
– Itt van Kati, ki kisépri,
A szemetet is kiviszi,
Édes katonám!
- 20 5. – Vetetlen az ágyunk, kapitány uram!
– Itt van Kati, ki felveti,
Lepedővel béteríti,
Édes katonám!
6. – Rongyos a *köpenyem*, kapitány uram!
– Itt a szabó, ki kiszabja,
Vicekáplár, ki megvarrja,
Édes katonám!
- 25 7. – Rongyos a kabátom, kapitány uram!
– Itt a szabó, ki kiszabja,
Vicekáplár, ki megvarrja,
Édes katonám!
'Z anyja, ha nem varrja, kurva!

III.

Verbungon levő katonáknak víg éneke

- 5 I. Nosza, szívem, pajtás, adjál parulát,
Vesd ki a nyakadbúl a zsiros bundát!
Kösd kardomat oldaladra,
Vesd dolmányam a nyakadba,
Lesz böcsületed kirá/hunk előtt.

13 az ágyunk [értelem]

21 koponyegem [szótagszám]

5 kijralúnk [értelem]

2. Mikor indul verbung, zeng a muzsika,
Nem tartóztat minket a paraszt munka,
Azért adják porciónkat,
Mindennapi lénungunkat,
10 Híven szolgáljuk mi királyunkat.
3. „Mikor masérozunk, kapitány uram?
Mikor masérozunk, kapitány uram?”
„Holnapután vagy azután,
Holnapután vagy azután,
15 Édes katonám, édes katonám!”
4. „Rongyos a köpönyeg, kapitány uram!
Rongyos a köpönyeg, kapitány uram!”
„Ott a szabó, majd megvarrja,
Vicekáplár felaggatja,
20 Vitéz katonám, vitéz katonám!”
5. Mikor az katona jó bort ihatik,
Kedves pajtásival mulatozhatnak,
Van akkor neki mindene,
Hat ökre, vasas szekere,
25 Bor- s pecsenyéje, fehér kenyere.

I25.

I.

Katonaének

- I. Szarándokság, kemény rabság élete az embernek,
Nem tudhatja, melyik útja leszen jóra mennyeknek.
Vagy adóság, vagy bosszúság embert táborban viszi,
Gazdagságát, majorságát azért zálogban veti.
- 5 2. Az táborban, mint tárházban, sokat ígér szerencse,
Fordul kocka hatrúl vakra, nincsen állandó kincse:
Egyik hasznát tapasztalja, más ártalmát kóstonlja.
Ezt mondhatja, ki próbálta: ezer az ő bilincse.

Ad III.

10 kijalúnkat [értelem]

Ad I25.

6 hátul [értelem]

- 10 3. Jobb lett volna országomban Istenemnek szolgálni,
Hogysem mint itt jó paripát kantárszárnál forgatni.
Vagy egy ugrás, vagy egy botlás, lesz világból kimúlás,
Jajt sem lehet, ah, mondanom, s úgy kölletik meghalnom!
4. De ...

III.

Elkesergett katonának éneke

- 5 1. Szarándokság, kemény rabság élete az embernek,
Nem tudhatja, melyik légyen igaz útja mennyeknek,
Gondolkodik és törődik,
Elmájében vetekedik,
Hogy szolgáljon lelkinék.
- 10 2. Bujdosásban, fáradságban csak meg nem hal az ember,
Akaratját, gondolatját bú árasztja, mint tenger.
Volna kedve vitézségre,
De rettentí ágyú tüze,
Kit föllobbant kis kender.
- 15 3. Vagy bosszúság vagy adósság embert táborban viszi,
Gazdaságát, rokonyságát azért zálogban teszi,
A reménység úgy táplálja,
Hogy jószágát visszaváltja,
De testit földben teszik.
- 20 4. Az táborban, mint tárházban, sokat ígér szerencse,
Fordul kocka vakrúl hatra, nincsen állandó kincse.
Itt nyereség, ott veszteség,
Uralkodik a nagy ínség,
Mégis szívem arra vágy.
- 25 5. Jobb lett volna országomban Istenemnek szolgálnom,
Hogysem itten friss paripám kantárszáron forgatnom,
Vagy egy ugrás, vagy egy botlás
Leszen világból kimúlás,
Ilyen a katonaság.

13 reménység [szótagszám]

18 ot [értelem]

22 forgatni [rím]

25 [hiányzó sor, vö. IV.]

I26.

I.

Aria de miseria militis

1. Hoc est ergo praedari [?] Wer ist mein *smanppion* [?];
hoc est nomen dare martti, tatár vigye, kívánom!
Nincs nadrágom, nincs bokancsom,
Szíjjelszakadt az dolmányom,
5 Pudit verum dicere,
Vix cohaerent Galigae.
2. Frustum panis, frustum casei fertur in edulium,
Nomen est infamis canis mihi quasi proprium.
Nincs mit ennem, nincs mit rágnom,
10 Harmadnapig kell koplalnom,
Haec sunt belli praemia,
Moriar in devia.
3. Gellu, rives, tempestates, fames, sitis vulnera,
Sunt militum voluptates quasi necessaria.
15 Strázsát állnom, sáncot ásnom,
Vagy száz pácát kell tartanom –
Égy szoktak most fizetni.
Tatár fog már szolgálni!

II.

Cantio alia de militibus

1. Hoc est ergo praelian, dos ist mein profession,
Hoc est nomen dare Marti, tatár vigye, kívánom!
Nincs nadrágom, nincs bagancsom,
Szíjjelszakadt a dolmányom,
5 Pudet verum dicere,
Vix cohaerent galigae,
Vix cohaerent galigae.

Ad 126.

1 [bizonytalan olvasatú szavak; a tartalomjegyzékben: Hoc ego pliar]

10 -harmadnapik [értelem]

16 száz [értelem]

2. Frustum panis, frustum carnis fertur in edulium,
Nomen est infamis canis mihi quasi proprium.
10 Nincs mit ennem, nincs mit innom,
Harmadnapig köll koplalnom,
Haec sunt belli praemia,
Moriar in devia,
Moriar in devia.
- 15 3. Gelu, *rives*, tempestates famas sitis *vulnera*,
Sunt militum, voluptates quasi necessariae.
Strázsát állnom, sáncot ásnom,
Vagy száz pácát kell tartanom –
Így szoktak most fizetni.
20 Tatár fog már szolgálni,
Tatár fog már szolgálni!

I27.

Aria de militari statu

1. Szép cifra életben aki akar élni,
Lovas katonának kell annak állani,
Széles e világon nem is fog tanálni
Oly cifra életet, csak ezt kell próbálni.
- 5 2. Ha szép nevet óhajt, vitéz lesz a neve,
Amellett is léssen olykor becsületje,
Mindennél, ki meglát, kedves lesz szemébe,
Gondolván, hogy végság katona élete.
- 10 3. Cifrán kíván járni – mi szebb mondérjánál?
Gyönyörűségesebb mi paripájánál?
Azon sok sarlangbúl álló szerszámjánál
És a fecskefarkú cifra cafrangjánál?
- 15 4. Űtet ékeséti kurtán szabott ruha,
Melyet fényeséti sok szép rezes gombja,
Lábait szépéti kihányott nadrágja,
Látzatosnak teszi szép sárga csizmája.

Ad II.

11 harmat napik [értelem]

15 nints [értelem, szótagszám, vö. I.]; sitis sunt [értelem, vö. I.]

- 20 5. Ha fejében veszi a magos kalpagját,
Annak kiereszti veres hosszú posztóját,
És nyakában veti lódung pantallérját,
Horgában akasztván töltött karabényát,
6. Ehhez ha felköti fényes vasas kardját,
Hosszan lebocsátja cifrán varrt tarsolyát,
Avval megugratja kényes paripáját,
Minden, aki látja, dicséri a sorsát.
- 25 7. Elöl kondor haja szépen feltekerve,
Útet ékeséti bajusz kipödörve.
Egy szóval: huszárnak minden viselete
Egyedül mutatja, hogy cifra élete.
- 30 8. Igaz is, hogy cifra, de nem magyar cifra,
Hanem számvetőknél mit tészon a cifra:
Hazám nélkül vagyon csak maga a cifra,
Mondják a számvetők: semmit ér a cifra.
- 35 9. Katonacifraság is oly formán mégyen,
Mikor becsültetik, akkor fémlik szépen,
De becsület nélkül csak *azt* mondam éppen,
Hogy szép cifra *katonaság volna* szégyen.
- 40 10. Becsület pediglen most ritka e földön,
Mert ellenség nem hajt, hanem nyugszik helén,
Nincs szükség, hogy vitéz fegyverben öltözzon,
Ezért is kevesen vannak becsületben.
11. Vót ugyan oly idő, melyben becsültetett,
„Vitéz!” avagy „Fiam!” névvel neveztetett,
De az mind csak attúl akkor viseltetett,
Hogy jó katonára nagy szükség tétetett.
- 45 12. Csak addig is tartott az ő becsülete,
Még ellenség előtt kockázott élete,
Ólom füttyerészett fejének felette,
És ellenségvértül vérzett kardnak éle.

18 [szótagszámtöbbletes sor]

26 bajus [értelem]

35 mondam [szótagszám]

36 volna katonaság [értelem]

37 földön [rím]

- 50 13. Elmúltak mindezek, ezekkel mindenek,
Már nincs becsülete katona fejének,
Nincs emlékezete sok nyert sebeinek,
Nincsen tekintete *sok* vitézséginek.
- 55 14. Mert sebeik miatt kik nem szolgálhatnak,
Ezeknek mind szabad leveleket adnak,
Akkor, hová tetszik, menjenek! – mondanak,
De miként élhetnek, avval nem gondolnak.
- 60 15. Hogy ne mondattassék, üresen elmentek,
Ennyi szolgálatért semmi bért nem nyertek,
Mennyi mílfőrdnyire házakhoz lehetnek,
Akkor annyi garast útravalót vetnek.
16. Avval nem gondolnak: otthon is kell élni,
Vitézlő kezeknek szégyen lesz koldulni,
Soknak pedig erre kölletik még jutni,
Mert nem tudják másként életet táplálni.
- 65 17. Ezekkel egyszersmind sokan elhajtattak,
Kik sok esztendeig még elszolgálhattak,
De hogy a Mars mellett Bachust is szolgálták,
Vitéz *hellett* korhely névvel elcsapattak.
- 70 18. Már most kik maradtak zászlók őrzésében?
Kik katona nevet nyernek békességben,
Miként gyönyörködnek most becsületekben,
És mi módon élnek cifra életekben?
- 75 19. Nem kell most jó vitéz! – gyakran e szót hallják,
Tábori exceput most szemekre hányják,
Sút vitézségeket csak semminek tartják,
Legkisebb vétekért szűk utcán futtatják.
- 80 20. Ha olykor végadnak kancsóknak mellette,
Fűtisztek azt látják: „Forgós teremtetel!”
Szidnak, korheleket mondanak érette,
Gondolván, hogy már ők részegek fölötte.

52 sok tett [szótagszám]

68 heltt [szótagszám]

21. Azt meg nem gondolják, ezek vért öntenek,
Nékünk becsületet fegyverekkel nyernek,
Sokakat közülünk fűtisztre emelnek,
Örömet érettünk halálra is mennek.
- 85 22. Ha ezeket fűtisztté elmében forgatná,
És miből szegény él, azt is megvizsgálná,
Acély szévű lenne, ki ezt meg nem szánná,
Még annál keményebb, ki azt megszidhatná.
- 90 23. Hét grajccár napjára, fél kenyér melléje
Jó néki szegénynek az ő élésére,
Abból is elhúzzák, négy marad belőle,
Mért? Tehát ne kéméld botot, mondják, tőle.
- 95 24. Ha panaszra mégyen, lefektetik szépen,
Huszonötöt vágnak szegényre csendesen,
Sok elcsudálkozik maga elméjében,
Soha nem tudhatja, mi leli ott helyben.
- 100 25. Ebből tudhat ki-ki, mit cifra élete
Tészen békességben, ha nincs becsülete,
Cifra nyomorúság az ugyan fölötte,
Katona élete forgós teremtettel!

I28.

I.

1. Ha meguntad életedet,
Feleséged, gyermekedet,
Haj, gyere pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 5 2. Bort is iszunk, ha kaphatunk,
Bor nélkül is táncolhatunk.
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.

89 mellyére [értelem]

- 10 3. Ez az élet a gyöngyélet,
Így keresik a kenyeret.
Haj, gyere pajtás, katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 15 4. Certissimi, be jó lennél,
Katonának beillenél!
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 20 5. Tedd le, deák, a tógádat,
Hányd el, vesd el a longádat!
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 25 6. Kétfejű sas a tógádon
Nem lesz, de kard oldalodon.
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 30 7. Kaphatsz nálunk uraságot,
Hadnagy- vagy kapitányságot!
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
- 35 8. Jó paripát, fegyvert adunk,
Téli kvártélyra szállítunk.
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.
9. Ne félj, pajtás, nem bántanak,
Csak a karddal lapogatnak.
Haj, gyere, pajtás katonának!
Jaj, dehogy megyek, mert levágnak.

II.

- I. Gyere, pajtás, katonának,
Ne szánd apád és anyádat!
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 5 2. Bor, pecsenye elég leszen,
Hogyha pénzed elég lészen.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 10 3. A Dunáig táncolva mész,
A Dunán túl láncolva mész.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 15 4. Sárga csizsma, veres nadrág,
Királynétül adott jószág.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 20 5. Akasztófa papod leszen,
Hogy a lelked el ne vesszen.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 25 6. Eső veri a nyakadat,
A nap süti oldaladat.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
- 30 7. Prófundt tölti a hasadat,
Pálca éri a hátadat.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.
8. Palotád lész a kaszárnya,
Nyugodásod a zúpszalma.
Jaj, gyere, pajtás, katonának,
Jól lesz dolgod, mégis bánod.

I29.

1. Hol van az én szabadságom,
Hol van az én szabadságom?
Hol van régi nyájasságom,
Hol van régi nyájasságom?
- 5 2. Eltávozott jó országom,
Eltávozott jó országom,
Mindenféle vigasságom,
Mindenféle vigasságom.
- 10 3. Elhagyattam mindenektől,
Elhagyattam mindenektől.
Mihelt kardot felkötöttem,
Mihelt kardot felkötöttem.
- 15 4. Estve jön a parancsolat,
Estve jön a parancsolat
Nagy kemény büntetés alatt,
Nagy kemény büntetés alatt:
- 20 5. „Lovad légyen nyereg alatt,
Lovad légyen nyereg alatt,
Marsot tészünk két óra alatt,
Marsot tészünk két óra alatt.”
6. Paripám kezdem nyergelni,
Paripám kezdem nyergelni,
Bagázsíám felkötözni,
Bagázsíám felkötözni.
- 25 7. Vigyázz a trombitaszóra,
Vigyázz a trombitaszóra,
Kirukkolunk parádéra,
Kirukkolunk parádéra.
- 30 8. Hogyha egy prafontot kaptam,
Hogyha egy prafontot kaptam,
Azzal is contentus voltam,
Azzal is contentus voltam.

22 bagásián [értelem]

- 35 9. Szeletenként pirítottam,
Szeletenként pirítottam,
Pajtásimnak abból adtam,
Pajtásimnak abból adtam.
- 40 10. Ilyen az katonaélet,
Ilyen az katonaélet,
Ki nem hiszi, próbát tehet,
Ki nem hiszi, próbát tehet.
11. Aki eztet nem próbálja,
Aki eztet nem próbálja,
Jól tudom, hogy nem óhajtja,
Jól tudom, hogy nem óhajtja.

I30.

1. Feljött már az *a* nap, melyen kell indulnom,
Kedves nemzetemtől messzire távoznom,
Hazámtól s házamtól búsulva megválnom,
Született földemet messzire elhadnom.
- 5 2. Mindunta már látom, változik a világ,
Minket is változtat, ím, a katonaság,
Mert kit itthon táplált eddig a gazdagság,
Ezután táplálja vitézi méltóság.
- 10 3. Eddig dolgom vala csak mezei szántás,
Réteken, mezőkön fűvök közt kaszálás,
Ezeket felváltja kemény hadakozás,
Ez ellenségekkel szembe való szállás.
- 15 4. Ökröm helyett immár kész lovam nyeregbe,
Eke szarva helyett kantárszár kezembe,
Ellenségem midőn látom jőni szembe,
Kaszám helyett fényes kard villog *kezembe*.
- 20 5. Oldalamon pedig függ már karabélyom,
Ostor s ösztön helyet szolgál pár pisztolyom,
Ezután ezekkel hazám oltalmazom,
Székelyi virtusom, ha kell, megmutatom.

1 az nap [szótagszám]
16 a kezembe [szótagszám]

6. Isten hozzád, kedves, édes, jó kis hazám,
Reám gondviselő én szerelmes atyám,
Engem felnevelő szívem, édesanyám!
El kell mennem, mivel Mársnál nincs gratiám.
- 25 7. Atyám s édesanyám, ne siránkozz értem,
Tudod-e, Istennek hitemet letettem,
Császár hívségire magam köteleztem,
Tehát meg kell lenni, ha eztet míveltem.
- 30 8. Közel s távul lévő atyámfiaitól,
Most végbúcsút vészek szép rokonságimtól,
Véreim-, *szo*mszédim-, felebarátimtól,
Bocsánatot kérek fogyatkozásomról.
- 35 9. Szomorú esettől Isten oltalmazzon,
Minden dolgotokba' jóra igazgasson,
Jó egészség/tekbe' sokáig megtartson,
Végső órátokon pedig *irgalmaz*zon.
- 40 10. Neked is, hitestárs, látom, búsul szíved,
Hogy idegen földre kell mennem mellőled,
De vigasztalásod ebben lehet néked,
Hogy szívem itt marad, nem felejt el téged.
11. Inkább az bú helyett gazdaságom viseld,
Mert nincs kire bízzam másra tekívéled,
Magzatinkot pedig igaz hitbe' neveld,
Világi csalárdság meg ne ejtse szíved!
- 45 12. Ti pedig, magzatim, arra vigyázzatok,
A jóban anyátok szavát fogadjátok,
Isteni félelem lakozzék nálatok,
Hogy Isten áldása szálljon tireátok.
- 50 13. Harsog a trombita, kell néki engednem,
Többet nem szólhatok, hanem hogy az Isten
Titeket és minket híven vezéreljen,
Az Úr Jézus Krisztus mindég védelmezzen!

21 hozod [értelem]

31 vereimszedim [értelem]

35 egészségetekbe [szótagszám]

36 oltalmazom [alternatív megoldás]

I3I.

I.

1. Már minálunk verbuválnak kötéllel,
Úgy viszik a szegény legényt erővel.
2. A gazdagnak négy-öt fia, nem bántják,
A szegénynek ha egy van is, elrántják.
- 5 3. Utána megy apja, anyja, siratják,
Kérik pénzért az uraktól, nem adják.
4. „Eredj haza, szegény ember” – azt mondják,
„Neveld apró árváidat, hadd hordják!”
- 10 5. De megfizet a Teremtő idővel,
Mért viszik a szegény legényt erővel.

II.

1. Áll a verbunk hazánk földjén kötéllel,
Mefogják a szegény legényt erővel.
A gazdának három is van, nem bántják,
A szegénynek ha egy van is, mefoglalják.
- 5 2. Utána megy atyja, anyja jajgatva,
Pénzért kérik kiváltani, nem kapják.
Megveri még ezt az Isten idővel,
Ki mefoglalja szegény legényt erővel.
- 10 3. Elvettem majorannát, nem kelt ki,
Beizentem a rózsámnak, nem jött ki.
Tudod, rózsám, mikor kertben sétáltunk,
Békóvasat az lábomról levágtunk.
- 15 4. Az pávának a tolla is aranyos,
Nem vagyok én az hazámban szabados,
Mert az éltem énelőttem halálos,
Az kegyetlen sors pediglen én hozzám csak ragadós.

Ad I.

I verbuválnak [értelem]

Ad II.

I All verbunk [szótagszám]

I32.

I.

1. – Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?
Csakhamar főzz enni, hozz le fél szalonnát!
Te szolgáló, rossz leányzó, fűtsd be jó' a szobát!
Vedd le, szolgál, a nyergemet,
5 Akaszd szegre fegyveremet,
A köpönyegemet,
A köpönyegemet!
2. Hallod-e, te bíró, végy hamar egy zsákot!
Menj el a faluba, hozz szénát, abrakot!
10 *Sütni való szép malacat, hozzá tyúkat és ludat!*
Egyik mindjárt borért menjen,
Másik konyha kerül legyen,
Minden elég legyen,
Menyecske is legyen!
- 15 3. – Hallod-e, katona, egyet kérdek tőled:
Ifjú legény vagy, volt-e feleséged?
Mert megvallom, édes szívem, úgy szeretlek téged,
Majd meghalok *termedért*,
Vékony, karcsú derekadért,
20 Ékes személyedért,
Ékes személyedért.
4. – Ifjú legény vagyok, feleségem nem volt,
Aki volt is, szegény, már az régen megholt,
Pütkösd tájban, aratáskor taval jég alá holt,
Mert megvallom, édes szívem,
25 Menyecskéken könyörültem,
Szükségekről tettem,
Szükségekről tettem.

10 [hiányzó sor, vö. VI.]

18 *termedért* [értelem]

5. – Mind semmi az, rózsám, katonadolog az,
Kinek magának nincs, más kvártélyra jár az.
30 Csak ezután, édes szívem, énhozzám igaz légy!
Adok, szívem, neked szállást,
Házamnál csendes nyugovást,
Nálam hálhatsz bízvást,
Nálam hálhatsz bízvást.
- 35 6. – Köszönöm, asszonykám, szép emberségedet,
Nagyra is becsülöm ékes termetedet,
.....
Hogy katonát nem utálsz,
Házadnál jó szívvel *látod*,
40 Szegényt befogadod,
Szegényt befogadod.
7. Engedd meg hát, rózsám, hogy üljek öledbe,
Nyújtsam kezeimet kincses kebeledbe.
Kicsiny nem árt, nem térszen kárt virágos kertedbe,
45 Nem töröm le termő ágát,
Könnyen termő szép rózsáját,
Gyöngy aranyalmáját,
Gyöngy aranyalmáját.
8. – Megengedem, rózsám, kebelemben nyúlni,
50 Kedved szerint engem meg is tapogatni,
Két orcámra katonásan friss csókokat adni.
Tied vagyok, rabod vagyok,
Mekötözött foglyod vagyok,
Ha kívánod, adok,
55 Ha kívánod, adok.

37 [hiányzó sor, VI.-ban is így]

39 hálhatsz [értelem, vö. V.]

I33.

I.

1. Mars praesidet in castris,
Bella spectat ab astris
Caedem militum arventam,
Atque necem violentam,
5 Tot hominum iacturam,
Mortemque in naturam.
2. Márs vezér a táborban,
Nézi égből azonban
Katonáknak véres harcát
10 És erőszakos halálát,
Ennyi emberek kárát
És véletlen halálát.
3. Clangor ingens tubarum,
Tremendus bombardarum,
15 Martis haec sede auditur,
Cadaverquae hic spectatur
His hostis litatur
Martis sacrificatur
4. Trombiták harsogása,
20 Ágyúknak ropogása
Márs piacán hallattatik,
Holttest itten szemléltetik:
Mársnak ez áldozatja,
Ettől szűnik haragja.
- 25 5. Regum sors incontenta,
Aviditas innota
Lugendam hanc tragediam,
De ponendam miseriam,
Parit mortis alumnis,
30 Diis ad haec dicatis.

19 harsogását [értelem]

20 ropogását [értelem]

- 35 6. Királyok kívánsága
És állhatatlansága
Véres harcra, viadalra,
Csatázásra, bajvívásra
Katonákat *nógatja*
És harcokat vitatja.

I34.

Ej, nem jó a táborba az álmos katona,
Ki nyújtózik gyakran végig a sátorba’.

I35.

Más háború ének 1791. október 1.

1. Erős Isten! várunk te vagy,
Oltalom s erős hadnagy,
Veszedelmünkben ne hagyj,
Egek királya, el ne hagyj!
- 5 2. Nincsen másban reménységünk,
Bátor hanyotlott igyünk.
Isten! légy mindenütt velünk!
Élve, halva hozzád mégyünk.
- 10 3. A nép környülméletlen,
Igen sok *nép*, kegyetlen,
Kivel híven vagy, véletlen
Téged nem esmér, Úristen!
- 15 4. *Amikor* minket unszolnak,
Puskák, ágyúk harsognak.
Erősítsd szíveinköt,
Tartsd meg, Isten, éltünköt!

35 nótagatja [értelem]

10 népű [szótagszám]

13 Míkor [szótagszám]

5. Adj minékünk békességet,
Küldj mennyből segedelmet,
Benned való hiedelmet,
20 Távoztasd el a félelmet!
6. Vigy vissza még mi hazánkban,
Tulajdon *városunkban*,
Hogy téged Sion várában
Dicsérjünk, nem más országban.
- 25 7. Ha elestünk lesz az hadban,
Sült pogány országában,
Vedd testünköt oltalmadban,
Lelkünköt vidd mennyországban!
- 30 8. A te Szentlelkedért buzgunk,
Érted, Uram, harcolunk,
Szégyenítsd meg, Úristen,
E kegyetlen népet! Amen.

I36.

Siralmas tábori versek

- I. Ó, szegény szentgyörgyi sebes kompánia,
Mely szép jeles nemből voltál stellérozva,
De mivel rossz vala az ő kapitánya,
Melyért magzatjokot sok anya siratja.
- 5 2. Ez magának akart hírt, nevet szerezni,
Tüktököt pediglen el akart veszteni,
Mert mihelyt pogányság kezdett rájuk törni,
Ő mindjárt tőletek kezdett tudakolni.
- 10 3. Egy tiközületek így mere mondani:
„Nem így kell a tisztnek most magát viselni,
Hanem kell az népet jól komandérozni.”
De ő benn az várban kezdé nyálát túrni.

22 mi városunkban [szótagszám]

26 A sült [szótagszám]

7 pogányság [értelem]

4. Ó, szegény vitézek! itt mire jótátok?
A rossz kapitántól nyakban hagyatátok,
15 A töröktől sokan sebeket kapátok,
Nemes fajtátoktól ottan megváltatok.
5. Mely sokaknak esett ez nagy siralmára,
Mert már nem találhat sok anya fiára,
20 Sok szerelmes asszony jó hitestársára,
Hanem elmaradott gyászos árvaságra.
6. Áldott az Úristen, királok, vigyázók
A kik vagytok, hogy mind ottan maradtatok.
Ezután is az Úristenben bízzatok,
Könyörgéseetekkel őtöt imádjátok!
- 25 7. Ó, szegény legények! Mely nagy sebben vagytok,
A nagy fájdalomban el is bágyadtatok,
Sok szenvedéseetekben tudom fájdalmatok,
Tettetek itt, tudom, számtalan jajszókot.
8. Kévánok tinektek Istentől gyógyulást,
30 Az ispotályházból boldog szabadulást,
Sok bánatitokból még megvigasztalást,
KérjeteK Istentől továbbra is áldást!
9. Egész regementben ez a kompánia
Ezelőtt a jóban, ó, mely híres vala,
35 De mely véletlenül mostan megcsonkula,
Mert sok fegyver miatt közülök elhulla.
10. Úristen, fizesd meg, aki oka ennek,
Rendelj már jó vezért te szegény népednek,
40 Az ki hadd kedvezzen a te híveidnek,
Uram, légy szerzője a szép békességnek!
- II. Aki mindezeket tinektek megírta,
Elesett sógorát és atyját siratja,
Nagy bánat szívemet most már elfoglalta,
Mert sebben kínlódnak, ezeket hallotta.

16 fajtaitoktól [szótagszám, értelem]

36 fegyver [értelem]

40 Légy [értelem]

44 hallottam [rím]

- 45 12. Ó, szegény Háromszék! most mire jutottál?
Nagy szomorúsággal megszomorítottál,
Sok jeles vitéztől most már elhagyattál,
Nójder kapitántól az porban hagyattál.
- 50 13. Ezerhétszáz után nyolcvannyolcadikban,
Március holnapnak az egyik napjában
Esett ez az romlás az Szinaj várában,
Az golyóbisoknak sűrű záporában.

I37.

I.

A székelly baka keserűsége

1. Nem vétettem soha Brassó városának,
Mégis adott engem gyalog katonának.
Ha vétettem volna Brassó városának,
Adott volna inkább lovas katonának!
- 5 2. A lovas katona mikor masírozik,
Felül a lovára s amúgy dohányozik.
A gyalog katona mikor masírozik,
Nézi a bokancsát s rúdul káromkodik:
- 10 3. „Ilyen adta bakancs, mért vagy olyan korta?
Egyet se léphetem, megmerül a sárba!
Hóhér vágja le a mészárosnak kezét,
Hogy mért vágta le a kis bornyúnak fejét?
- 15 4. Hóhér vágja le a mészárosnak nyakát,
Hogy miért vágta le a cepőkém szarát?
Immár szegén bornyú nem tud lábán járni,
Szegén bakancsosnak hátán kell hordozni.”

8 Nezi [szótagszám]

14 Mért [szótagszám]

III.

1. Nem vétettem soha Kézdi városának,
Miért adott engem gyalog katonának?
2. Ha vétettem volna Kézdi városának,
Inkább adott volna lovas katonának!
- 5 3. A lovas katona mikor masíroznak,
Felül a lovára s csak úgy dohányozik.
4. A gyalog katona mikor maséroznak,
Nézi a bakancsát, csak úgy káromkodik:
- 10 5. „A hóhér vágja el mészárosnak nyakát,
Miért vagdalta el bornyúnak a lábát?
6. Már a szegény bornyú nem tud lában járni,
Szegény bakancsosnak hátán kell hordozni.
7. A hóhér vágja el suszternek a nyakát,
Miért vagdalta el csizmának a szarát?
- 15 8. Ilyen adta csizma, beh rövid a szára!
Majd minden utamban megmerül a sárba.”

I38.

I.

1. Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád,
Nem egy édesanya sírva néz tereád!
2. Belegrád, Belegrád, a töröknek hídja;
Sok anyának fia életit ott hagyá. [...]
- 5 3. Belegrádnak hídja messze tőlünk fekszik,
Sok édesanyának magzatja ott nyugszik.
4. Melyik megvagdalva, melyik általszúrva,
Melyik ártatlanul földön összegyúrva.
- 10 5. Ha anyjoknak szavát ők fogadták volna,
Belegrádi hídnál nem feküdtek volna.

I39.

1. Ne sírj, édes feleségem,
Ne zokogj, kedves gyermekem!
Van még annyi reménységem:
Hazához az Isten engem.
- 5 2. Ha levágjuk a franciát,
Véggel hozzuk az kamukát,
Skatulyával a pántlikát,
Dirib-darab matériát.

I40.

1. Jaj, mint esék változása,
Hazájától távozása,
Messze földre óhajtása,
Ily hosszas elmaradása
- 5 2. Háromszéki szép hazánknek,
Benne való lakásunknak!
Vége lőn szabadságunknak,
Mert hozának katonának.
- 10 3. Jaj, jaj, mert az poroncsolat
Bécsből lejött nyolc nap alatt,
Amely mikor kiadatott,
Sok kemény szív meghervadott.
- 15 4. Gyászol vala soknak szíve,
Máig is hervad a színe,
Szomorán süt a nap fénye,
Kinek eljött nemzetsége.
- 20 5. Elsőbben is atyáinknak,
Kedves szülőanyáinknak,
Akik értünk úgy búsulnak,
Hogy könnyvei csak áradnak.

Ad 139.

4 [eredetileg:] angliat

6. Sírnak Háromszék vénei,
Hogy elhozattak színei,
Nem hallatnak már hírei,
Azért csorognak könyvei.
- 25 7. Sírnak hazánknak szüzei,
Megestek rajtunk szívei,
Édesanyák küsdedei,
Hogy nem láthatnak szemei.
- 30 8. Mindezeknek sok bánati
Több, mint a tenger hobjai,
Keserű minden falati,
Savanyók minden itali.
- 35 9. Templomaink már üresek,
Benne az hívek kevesek,
Azok es búval teljesek,
Talám már mind gyászt viselnek.
- 40 10. Ki ne sírna hát érettünk,
Ha tudhatná a mű ügyünk?
Búval teljes a mű szívünk,
Tehát gyászolhat nemzetünk.
11. Nincsen olyan szempillantás,
Kiben ne volna óhajtás,
Avagy sűrű könnyhullatás,
Isten orvosolja, nem más.
- 45 12. Uram, tudod, a mi hazánk
Micsoda messze van hozzánk!
Sokaknak van öreg atyánk
És siralmas édesanyánk!
- 50 13. Sokaknak pedig árvái
Maradtak, s nincsen gyámoli,
Kedves, szép hites társai,
Kiknek nincs oltalmazói.

14. Öregeknek könyörgését
Hallgasd, s töröld el könyveit,
55 Ne szomorítsd a szíveit,
Enhítsd meg nagy sérelmeit!
15. Tekints, Uram, mindnyájunkra,
Kik elhozattunk az harcra.
60 Tekints a te szent Fiadra,
Kit értünk adtál halálra.
16. Bocsásd meg általa bűnünk,
Ha szintén elvész is testünk.
Általa neked könyörgünk,
Tartsd meg az hitet mübennünk!
- 65 17. Tudom, hogy ha te akard,
Testünk tűzben is megtartod.
Ellenségen meghordozod,
Mégis jól megoltalmazod.
- 70 18. Királyok sokat végeznek,
Sok népeket öszvegyűjtnék,
Te egyet szólasz ezeknek,
Ha akard: elszélyednek.
- 75 19. Uram, lágyítsd meg szíveket,
Hadd szánjanak ők is minket,
Csinálj köztünk békességet,
Hadd dicsérhessünk tégedet!
- 80 20. Engedd, Úristen, minékünk,
Hadd láthassuk nemzetségünk!
Úristen, szíből könyörgünk,
Légy ezekben segítségünk!
21. Uram, kérlek, mindezekben
Hallgass meg könyörgésünkben,
Ne hagyj minket ez ínségben,
Vigy haza szép békességben!

55 szomoríts [értelem]

56 enhits [értelem]

64 tarts [értelem]

73 lágyits [értelem]

I4I.

[..]

1. Jól mondom-e, hogy kockára
Vetem magam nagy próbára,
Gyöngé testem fájdalmára,
Ezt énekem magyarázza:
- 5 2. Hogyha ma élek, jó lesz bár,
Holnap ellenség néz meg bár,
Truppokban áll, engem úgy vár:
Vagy megöl, vagy rabságban zár.
- 10 3. Kurucok-é vagy lajtírok,
Midőn vélek szembeszállok,
Őhozzáj⁸ok fegyvert fogok,
Gavallérságot mutatok.
- 15 4. Elölvésznek, úgy kergetnek,
Kardokat kezekben vesznek,
Hogy engemet megsértsenek,
Avagy hogy meg is öljenek.
- 20 5. Ágyúk magva nagy bőséggel,
Ily kortácsok süveltéssel,
Gránátok is tűz-méreggel
Repdesnek nagy szörnyűséggel.
6. Mindezek is nehéz dolgok,
De még nagyobb babért mondok,
Hogyha a beszédhez fogok:
Az éhségről panaszko⁹do.
- 25 7. Sokszor megesik mirajtunk,
Hogy négy-öt nap sincs prófuntunk,
Üres fényes vasfazakunk,
Csak úgy korog a mi hasunk.

8 Hogj vagj [szótagszám]; [sérült lapszél]

11 ő hozzája [értelem]

24 panaszodom. [rím]

- 30 8. Ha panasz*kodom* tisztemnek,
Hogy nincs ereji testemnek,
Mert az éhség én erőmnek,
Nyavalyát szerze testemnek,
- 35 9. Morgó szájokat fordítsák,
Adta teremtettét szórják,
A káprárt mellém állítsák,
Ütni-vernii poroncsolják.
- 40 10. Jaj, meg vagyok határozva,
Szabadságom bé van zárva,
Törvénnyel vagyok hurcolva,
Avagy lábam megkapcsolva.
- 45 11. Így van dolgok oly fiaknak,
Kik királyné mundurjának,
Örülnek hejje-hujjának,
Az utcai mulatságnak.
- 50 12. Immár egyebet nem szólok,
Hallottátok, miket mondok.
Kedves hazámtól megváló*é*,
Nektek minden jót kívánok!
- 50 13. Azért tü, kik honn maradtok,
Kiknek jól vagyon dolgoatok.
Hogyha *tü ittbon* maradtok,
Nektek *is* sok jót kívánok!

29 panaszolkodom [szótagszám]

35 Káprárt [szótagszám]; mellém [értelem]

47 megvallom [értelem]

51 Hogy ha it hogy [szótagszám, értelem]

52 sok [szótagszám]

I42.

- I. Nyíljatok meg, hegyek s völgyek,
Hadd panaszkodjak néktek!
Szegény katonának sorsa
Gyakran fordul siralomra.
- 5 2. Mikor szegényt ferherezik,
Akkor megáll s gondolkozik:
Ha nem szólok, néma vagyok,
Ha szólok is, nyakas vagyok.
- 10 3. Várom immár hajnalomat,
De mindég homályban virrad,
Fényes napom nem ragyoghat,
Szívemre hoz nagy fájdalmat.
- 15 4. Napomnak lementét látom,
Akkor vagyon nagy bánatom.
Ó, éjjeli nagy, mély álmom,
Mit hoz nékem fényes napom?
- 20 5. Megfogatott az vármegye,
Le is nyíratta az fejem,
Aadtak nékem komisz ruhát,
Komisz kenyeret és puskát.
- 25 6. Mikor az legényt megfogják,
Nótáriushoz béhúzzák,
Az vármegyén még azt mondják,
Idevaló, azt hallatják.
- 30 7. Az hamis pennákkal írnak,
Hamis embernek vádolják.
S úgy nevelik maguk hasznát,
Siettetik az ő baját.
8. Kaszárnyának vasrostélyán
Ott állok előttök sírván.
Nyújtsd bé kezed, édes atyám,
Hadd búcsúzzak tőled, mondván:

28 Sietnet ott az ök bajak [értelem]

9. „Vélem amit cselekedtél,
Utánam sok járást tettél,
35 Emberkorra felneveltél,
Az Isten áldjon meg azért!
10. Nem hittem ezt, édesanyám,
Felnevelő szülő dajkám,
40 Hogy holtig sírásban hagynál,
Búban, sírban szállítanál!”

I43.

1. Az katonák masíroznak,
Fényes fegyverek ragyognak,
Veres zászlók szakadoznak,
Apró fegyverek ropognak.
- 5 2. A nagy ágyúk könnyen szólnak,
Látom, az népek hogy hullnak.
Fejem felett kard megfordul,
Piros vérem földre csurdul.
- 10 3. Nincs itt nékem atyám s anyám,
Aki gondot viselne rám,
Az Uristen az én dajkám,
Ez visel gondot énreám.
- 15 4. Magyarország, kedves hazám,
De idegen lettél hozzám!
Sem ebédem, sem vacsorám,
Az bú nélkül nincs egy óráam.
- 20 5. Esik eső, fúj a szellő,
Kedves pajtás, fogy az erő.
Jobb minékünk masírozni,
Mint az lógerban kínlódni.

38 szülő [értelem]

11 Dajkal [értelem]

19 masírosni [értelem]

6. Lógerkaró árnyékában
Fekszek a szomorú ágyban.
Köpenyegem az sátorom,
Magam árnyékában nyugszom.

I44.

I.

1. Kisütött a nap a síkra,
Járnak énutánam sírva.
Ne járj énutánam sírva:
Katonának vagyok írva.
- 5 2. Kaszárnyakapu, hasadj meg!
Édes szívem, szabadulj meg!
Ónas ablak, nyílj kétfelé!
Édes rózsám, nézz kifelé!
- 10 3. Sírhat az az édesanya,
Kinek regruta a fia,
Mert elviszik az fogságra,
A nagy pesti kaszárnyába.

II.

1. Kisütött a nap a síkra,
Járnak énutánam sírva.
Ne járj énutánam sírva:
Katonának vagyok írva.
- 5 2. Katonaságom nem bánom,
Szőke szeretőm sajnálom.
Ád nekem a császár ruhát,
Seregi szőrű paripát.
- 10 3. Nem paripa, ha nem szürke,
Nem menyecske, ha nem szőke,
Nem is legény, ki nem barna,
Kinek nem göndör a haja.

IV.

A debreceni új katona

1. Kisütött a nap a síkra,
Járnak énutánom sírva.
Ne járjatok itten sírva:
Katonának vagyok írva.
- 5 2. Katonaságom nem bánom,
Csak szeretőmet sajnálom.
Jaj, mi haszna szánom-bánom,
Már megesett rajtam, látom.
- 10 3. „Elmented én is sajnálom,
De ha elmégy, azt megbánod.
Jótétedért jót kívánok,
De bosszúdért bosszút állok.
- 15 4. „Vajon ki volt indítója,
Szerelmednek elrontója?
Rossz földön légyen hajléka,
Fel ne derüljön csilloga!”
- 20 5. Kesereghet az az anya,
Kinek bakancsos a fia;
Pestre viszik kovártélyba,
A nagy setét kaszárnába.
6. „Pesti kaszárna, lyukadj ki!
Kedves szeretőm, jere ki!
Jobb volna most otthon lenni,
Barna leányt ölelgetni.”
- 25 7. Nagyvárad kis utcában
Jajgatok magam egy házban.
Sem ebédem, sem vacsorám,
Hogy ne sírnék, nincs oly óráim.

I45.

I.

Az insurgensek éneke Beszterce körül

1. Boldog haza, sírhatsz immár,
Ha későre is noha bár:
Elvesztetted szabadságod,
Régi híres méltóságod.
- 5 2. Akinek nevét reszketve
Sok más nemzet emlegette,
Most keservesen sínlődöl,
Terhes járom alatt nyögöl.
- 10 3. Nagy az adód másra nézve,
Ezt kell fizetned tetézve.
A porciót ha nem adod,
A rabláncokat hordozod.
- 15 4. Ha panaszkodot említed,
Tisztjeidnek felfedezed,
Csak más nemzet olcsárolja,
S a magyar lelket gúnyolja.
- 20 5. Barmoddal és jószággoddal,
Minden kevés vagyonoddal
Tartasz más szegény népeket,
S mégse becsülnek tégedet.
6. Ha kívánják a fiadot,
Azt is katonának adod.
Szolgálsz híven királyodnak,
Mert esküdtje vagy uradnak.
- 25 7. Régen ennyit nem sínlődök,
Mátyás alatt sokat nyugvék,
Mert magyar fi volt az apja,
Szilágyi volt az istápja.

25 sínlődik [értelem, rím]

- 30 8. Keljetek fel, ó, Zrinyiek,
Porrá vállott nagy Bethlenek!
Ó, nagy hírű Rákócziak,
Kik voltatok magyar fiak!
- 35 9. Nézzétek meg a jutását,
Szegény hazánk pusztulását,
Tegyétek jó állapotba
Mint volt hajdonába', olyba!
- 40 10. Sokszor párnám kedves csákóm,
Derékaljom görbe kardom,
Takaradzóm a lódingom,
Ilyen katonás az álmom.
11. Reggel kiállok a síkra
A fegyver próbálására.
Küszködöm kegyetlenséggel,
Míg jó estve setétséggel.
- 45 12. Ekkor osztán széjjelbomlunk,
Mégis nem hagynak alunnunk,
Hanem talponállás által
Kell lennünk nagy vigyázással.
- 50 13. Herceg, gróf, báró urakkal,
Szolgálók számos karokkal,
Célozunk virtus halmára,
Vitézség koronájára.
- 55 14. Ha úgy vagyok cédolázva,
Hogy elessem csatázásba,
Ezt is, tudom, nem én kezdtem,
Tudom, hogy nem is én végzem.

I46.

I.

1. Jaj, sírhat már a nemesség,
Mert béütött az ellenség,
Tüzes bombákkal dobálnak,
Már eljöttünk katonának.

- 5 2. A' fölség parancsolatja,
Senki által nem hághatja:
Kell menni az ellenségre,
Már lóra, nem feleségre.
- 10 3. Itt az ágyúk úgy ropognak,
Mint a ménykő, úgy durrognak,
Hull a legény, mint falevél,
Ill szörnyűségtől ki nem fél?
- 15 4. Pusztít a franc mindenfelé,
Jó országunkban béfelé,
Elejekben ke// állanunk,
Kedvesüinktől meg kell válnunk.
- 20 5. Sok menyecskék, leányak sírnak,
Katona urak, mátkájak.
Reménylem, én szívem is sír,
Mivel sajnáló szívvel bír.
- 25 6. Sok rátartós szüzek sírnak,
Már a tábor után írnak,
Kocsis, szolga marad reájok,
Ki lesz az ő rózsájok?
- 25 7. De kincsemért én is sírok,
Én is indulattal bírok.
Mindenek közt azt sajnálom,
Hívséged fel nem találom.
- 30 8. Megengedj hát, mit vétettem,
Tudod, angyal nem lehettem,
Személyedet úgy szerettem,
Hogy óhajtva emlegettem.
- 35 9. Rólad el nem felejtkezem,
Amíg élek, emlékezem,
Ha lehet, veszed levelem,
Ily kincsem, nem lehetsz vélem.

10. Sír bennem, kincsem, a lélek,
Bár akárkivel beszéljek,
Eszemben vagy, emlegetlek,
40 Mindenkor téged szeretlek.
11. Imperium tartománya
Bús szívemet már kívánja,
Hazámból ki kellett jönni,
Mivel nem volt már mit tenni.
12. Végre, szívem, szép galambom,
45 Szép száz ezerszer csókolom.
Holtom után a mennyekben
Láthassalak fényességben!
13. Marsot fújnak, el kell menni,
50 Már nem lehet véled lenni,
Marsot fújnak, el kell menni,
Már nem lehet véled lenni.
14. Meggyőztük már a franciát,
Oltott lábú csúnya kutyát,
55 Visszatérünk országunkban,
Nyugszunk mi édes hazánkban.
15. Sopron felé masérolunk,
Jól vigyáztunk, szót fogadtunk.
60 Nohát, pajtás, együnk-igyunk,
Kedvünk legyen és mulassunk!
16. A violát otthon szedik,
Mert a fársámban virágozik –
Erre még csak meg sem tetszik,
A földből még ki sem látszik.
17. Megjöttek már a nemesek,
65 Már ne búsuljatok, szüzek!
Kocsisok, szolgálak, menjetek!
Már nem leszen böcsülettek.

I47.

- I. Boldogtalan sorsa siralmas fejemnek,
Árad napról napra gyötrelme lelkemnek,
Indulnak bánati keserves szívemnek,
Nem virrad fel soha vígsága kedvemnek.
- 5 2. Mert midőn hazámtól végbúcsúmot vettem,
Édes nemzetimnek utolszor köszöntem,
Kedves szüleimtől ottan áldást kértem,
Utazó táskámat a nyakamban vettem.
- 10 3. Azért Isten hozzád, édes, kedves hazám,
Reám gondviselő én szerelmes atyám,
Engem felnevelő szülő édesanyám,
Kell mennem, mert Marsnál nincsen garatiám.
- 15 4. Minden örömemet folyó Duna vize
Elmosta és nyelte feneketlensége,
Mégfoszta szívemtől Renus ékessége,
Nyelvem is nem szólhat, bánat megkötötte.
- 20 5. Nyughatatlansággal amidőn utaztom,
Gyakran orcáimot könyvekkel áztattom,
Elmúlt napjaimról s arról gondolkoztam,
Elmúlt napjaimról s arról gondolkoztam.
- 25 6. A sebesen folyó Duna határiban,
Felső-Austria tartományaiban,
Valánk a bécsi nagy kínos kaszárnyában,
Jaj, sokan esének a halál torkában.
- 30 7. Felvetők szemünket a széles mezőkre,
Hogyha népet látnánk jőni segítségre,
Viszont felkiáltánk a magas mennyekben:
„Uram, Jézus Krisztus, szabadíts meg innen!
8. Dicsőség az Úrnak az ő szenteivel,
Dicsőség adassék királyi székeinek,
A megfoghatatlan nagy bölcsességének
Most és mindenkoron mindörökké, amen!”

3 banatin [értelem]

26 segiltsegre [értelem]

30 Dicsőség [hangzás]

I48.

Katonának jól van dolga,
Mennyországra kevés gondja.
Kár, hogy kicsiny az erszénye,
Az is ritkán vagyon tele.

I49.

Volt insurgensek éneke

Megbékelt a francia,
Nem kell nemes katona.
Uccu, borjútarisnya
Komáromig meg vissza!

II. B) I. A diákélet költészete

Nincs jelesebb és híresebb ember a jó deáknál...

I50.

De audiis

1. Az kik tudománnyal felékesítetttek,
Azok egyebektől méltán becsültetnek,
De sok fáradsággal erre szert tehetnek,
Végre tisztességet osztán úgy vehetnek.

- 5 2. Én is, a Múzsáknak egyik fiacskája,
Kinek tanulásra termett szeme-szája,
Hogy dicsekedhetnék nemzetemnek nyája,
Akarnék nekik lenni zöld pálmája.

- 10 3. Hazámat elhadni tartom dicséretnek,
Az bujdosást penig csak sétáló ker/nek,
Mert az kik tudománt afelett szeretnek,
Az szép bölcsességre szert csak így tehetnek.

- 15 4. Megvallom, szívemnek van keserűsége,
De más részről ismét vagyon könnyebbsége,
Mert az bölcsességnek ez az édessége,
Hogy végre tisztesség lenne haszna s vége.

- 20 5. Édes szülőanyám, az kire maradtam,
Atyám holta után árvául tartattam,
És az oskolában tanulni adattam,
Vad tudatlanságban nőni nem hagyattam,

6. Ím, tőled elválom könyves búcsúzással,
Követlek vétkemről fő- és térdhajtással,
Kívánom, hogy Isten lásson bőv áldással,
Anyai voltodat nem köszönöm mással.

5 egyek [értelem]

10 kernek [értelem]

I5I.

I.

1. Ó, mely siralmas volt nekünk
Ez rossz világra születnünk,
Mert vagyon kínszenvedésünk,
Nyughatatlan kesergésünk.
- 5 2. Nyomorult az mű életünk,
Gyakorta nincsen kenyerünk,
Zavaros víz *az* italunk,
Minden nap téntás az körmünk.
- 10 3. Az szakácsunk igen tunya,
Az jó főzéstől mostoha.
Gyakorta megkopik *alla*,
Az ki jár az *iskolába*.
- 15 4. Jó bort gyakorta nem látunk,
Éhomra is vizet iszunk,
Nem füstös az *égett* borunk,
Attól nem bolondoskodunk.
- 20 5. Az köntösünk egy rossz szokmány,
Az es bizony elég ocsmány.
Az *mind* mente, s *mind* dolomány,
Jobb annál egy pipa dohány!
6. Azt es az tetű megette,
Csak bolhászunk minden estve,
Nincsen annak *appendixe*,
Sintaxisnak sincs több része!

7 Gjakorta zavaros víz [szótagszám]

11 az *alla* [szótagszám]

12 *scholába* [szótagszám]

15 *Eged* [értelem]

19 *mint* [értelem]

- 25 7. Hát az társam*nak* ódalán,
Tetűkarcolást az hátán,
Bolhakorcolást *ódalán*
Láthattok most minden órán.
- 30 8. Nincsen semmi jövedelmünk,
Esztendeig sincs egy pénzünk,
Csak *nagy* plágával gyötrődünk,
Az elég nagy ellenségünk.
- 35 9. *Az* tenyerünköt koptatja,
Nadrág fenekét szaggatja.
Ha *fenekünk* szólni tudna,
Volna arra nagy panasza.
- 40 10. Gyakorta mondják: „Prodinde!
Negligentem tolle, tolle!
Mért nem tanoltál, inepte?”
Akkor minden szónk csak „veve”.
11. Ki tudná ezt mind leírni,
Mü nyomorúságunk mennyi?
Boldog, *ki* elkerülheti,
Ezen el fogom végezni.

II.

1. Ó, mely siralmas volt nékem
E rossz világra születnem,
Mert van nagy kínszenvedésem,
Nyomorúság egész élttem.
- 5 2. Minden nap kétszer kántálunk,
Öt-hat utcákat bejárunk,
Mégis csak korog az hasunk,
Mert kinyeret sem kaphatunk.

25 tarsam [szótagszám]

26 okapcsolást [értelem]

27 az odalan [szótagszám]

31 az nagy [szótagszám]

33 Tenyerünköt [szótagszám]

35 az fenekünk [szótagszám]; szollani [szótagszám]

43 az, ki ezt [szótagszám]

- 10 3. Az szakácsunk igen tunya,
A jó főzéstől mostoha,
Gyakron felkopik az álla,
Ki tarisznyát vett nyakába.
- 15 4. Nem füstös az égett borunk,
Csak zavaros vizet iszunk,
Bort még amattunk sem látunk,
Attúl nem bolondoskodunk.
- 20 5. Szakadozott, fótos ruhám,
Mind egész fót az harisnyám,
Csizmámot csinálta apám,
Hajjal béllett, kopott kucsmám.
6. Dolományom egy rossz szokmány,
Az is bizony elég ocsmány,
Mert az mente és dolomány,
Jobb ennél egy pipa dohány.
- 25 7. Az is éppen tetű fészke,
Gonosz bolhákkal van tele,
Megkeressük minden estve,
Mégsem fogyhat ki belőle.
- 30 8. Esztendeig sincs egy pénzünk,
Nincsen mivel köntöst vegyünk,
Majd mezítelen az testünk,
Ha hargas nem lesz az körmünk.
- 35 9. Hát az társamnak az vállán
Tetűkorcolást ha látnál,
Bolhacsípdesést az farán
Láthatnál te minden órán.
- 40 10. Ha az leckénket nem tudjuk,
Mesterünköt elkerüljük,
De *ha* keziben kap münköt,
Felvágja az fenekünköt.

39 de keziben [értelem, szótagszám]

11. Gyakron mondják, hogy „Accede!”,
Vagy pediglen: „Prode inde!”
Azt kiáltsák: „Tolle, tolle!”
Akkor az én szóm csak: „Ve, ve!”.
- 45 12. Boldog, az ki nem próbálta,
Hogy *van* az deákok dolga,
Az ki másként élhet, soha
Ezt az sorsot ne kívánja!
- 50 13. Azt kiáltsák iskolában:
„Recitetis hogy e contra,
Disponatis parancsolja,
Jaj lesz annak, ki nem tudja!”
- 55 14. Egy kevéség ha ott nem léssz,
Akkor bizon szégyenben léssz,
Mert azt kérdik, hol kerengesz,
Ily sokáig te hol heversz?
- 60 15. Alattomban azt kérdezé:
„Korcsomára érkeztél-é,
Vajon táncot nem jártál-é,
Hát egyéb csínt nem tettél-é?”
16. Hogyha voltál ily dologban,
Fejed füsti menyen *láng*ban,
Orcád gyúladoz magában,
Bezzeg vagy akkor az búban.
- 65 17. Ha azt mondják, hogy feküdj le,
Akkor szomorkodik szíved,
Elmúlik így minden kedved,
Megszédül bizony az fejed.
- 70 18. Jobb ennél az paraszt munka,
Ily bánat szívit nem rontja,
Elmójét nem háborgatja,
Az korcsomán ül dúdolva.

43 tolle [értelem]

46 Hogy az [szótagszám]

51 Dispotetis [értelem]

54 szegenyben [értelem]

62 lagban [értelem]

- 75 19. Amit akar, azt cselekszi,
Senki poenáját nem féli,
Bezzeg életit jól éli,
Guzsalyasban el mér menni.
- 80 20. De az deák csak bánkódik,
Elméjében gondolkodik,
Az korcsomán sem nyughatik,
Csak elig meg nem hal félig.
21. Azt gondolja: jövendőben
Megyen mester eleiben,
Hol néki poenája lészen,
Ki nem kicsin, de nagy igen.
- 85 22. Így van szegény deák dolga,
Mely boldog, ki nem próbálta!
Szegénységit ne is mondja,
Sőt magát boldognak vallja!
- 90 23. De nézzünk az *parasztokra*,
Vigyázzunk az ők sorsokra,
Szemünköt vessük dolgokra,
Miképpen folynak e módra.
- 95 24. Nám, nyakokon van az járom,
Estve s reggel vonják, látom,
Ki alatt nincs nyugodalom,
Sőt inkább van nagy fájdalom.
- 100 25. Nagyobb igájok van nekik,
Ki holtig fejeken fekszik,
Házában *elíg* nyughatik,
Reszketvén ágyában fekszik.
26. Német berdóját ha hallja,
Mindjárt akkor ugrik talpra,
Elig meg nem szakad nyaka,
„Uram, mi kell?” – mondton mondja.

89 parasztoakra [értelem]

99 eliig [értelem]

- 105 27. Mégis gyakran verik hátát,
Ütögetik sokszor vállát,
Eliig mozgatja két karját,
Mégis úzik szegény postát.
- 110 28. Az adóért háborgatják,
Éjjel-nappal csak vadásszák,
Bírótúl polgárhoz hajtják,
Istrázsára parancsolják.
- 115 29. Most szénával, most búzával
Vagy pediglen porcióval,
Néha fúvel avagy zabbal
Elűzetik katonával.
- 120 30. Ha nem menyen, szegént hajtják,
Puska végivel taszítják,
„Furt, furt, huncfut!” – úgy biztatják,
Néha orra is taszítják.
31. Hogyha két tyúkja vagyon is,
Meggellegeszi szegény azt is,
Attúl csak azt mondja: „Vasz iz,
Csak hozz elé hamar mást is!”
- 125 32. Három s négy gyertyáját gyújtja,
Katonáját mikor várja,
Talpon állva istrázsálja,
Ajtaját is nyitva tartja.
- 130 33. De mégis az gonosz német
Meg nem hallgatja beszédét,
Ha nem üti szegény fejit,
Hányja-veti az gyermekit.
- 135 34. Kapitányhoz jár favágni,
Az szakácshoz mosogatni,
Hol német szolga is üti,
Éjjel-nappal is kergeti.

107 Eliig [értelem]

112 Strasara [szótagszám]

120 néha még orra [szótagszám]

127 strasalya [szótagszám]

- 140 35. Nincsen sohult nyugodalma,
Akármely fele fordulva,
Vagyon szegénnek nagy búja,
Egész életében nagy búja.
36. Kinek van öt s hat gyermeke,
Amellett nincsen kinyere,
Csak egyszer sincs jó ebéde,
Búbánat egész élete.
- 145 37. De a deákoknak sorsok,
Jobb ennél ők állapotjok,
Csak játék majd' minden dolgok,
Könnyebb ennél ők poenájok.
- 150 38. Hogy szállásokról kimennek,
Vagy korcsomára érkeznek,
Ha megtudják az mesterek,
Eltagadják, mert mesterek.
- 155 39. Német miatt nem szenvednek,
Postára soha nem mennek,
Fáért várba' nem fizetnek,
Inkább némettől is vesznek.
- 160 40. Egy küs csínban hogyha esnek,
„Certissime”, úgy esküsznek,
„Non fuimus”, úgy beszélnek,
Addég, hogy nem büntetődnek.
41. De immár többet nem szólok,
Mert bizony azt jól tudjátok,
Hogy jobb az deákok sorsok,
Kit minden nap óhajtotok.
- 165 42. Kit írván ezerhétszázban,
Harminckilencnek folytában,
Áprilisk holnapjában,
Midőn volnék iskolában.

149 szállasrol [szótagszám]

168 mindon [értelem]

I52.

I.

Cantio de scholasticis

1. Isten hozzád, Rudimenta,
Kalamáris, tinta s penna!
Apám sem volt soha pópa,
Bizony én sem leszek pópa,
5 Uhujnáré!
2. Én elmenyek certissime,
Clarissimi ignoscere,
Vesszen el *accusative*,
Véle együtt ablative,
10 Uhujnáré!
3. Eb tanuljék *immár* többet,
Mert tudok már én eleget!
Inkább járok hegyet-völgyet,
Avagy vágok ellenséget,
15 Uhujnáré!
4. Eb veresse már testemet
És gyenge szép tenyeremet,
Inkább adom én elmémet
Katonaságra *erőmöt*,
20 Uhujnáré!
5. Nem csípetem bogárokkal,
Nem szípatom az bolhákkal,
Nem veretem az kolbáccsal
Én testemet skorpiókkal,
25 Uhujnáré!

3 az Apam [szótagszám]

8 az accusative [szótagszám]

11 Tanulyak már én [értelem]

19 en erőmöt [szótagszám]

6. Kolbács helyett már én kardot,
Penna helyett kópiákat,
Vessző helyett veszek zászlót,
Mester helyett káplárokot,
30 Uhujnáré!
7. Hidd el azt már, jó praeceptor,
Te rossz, hitván callefactor,
Megfizetek én is akkor,
35 Pogánnyal való csatakor,
Uhujnáré!
8. Haj, haj, haj, még vagyon nékem,
Még van nékem egészségem,
Mert megnyugudt én tetemem,
40 Frissen lakott gyenge testem,
Uhujnáré!
9. Már nem mondják: „Silentium!”
Nem kiáltják: „Quid praeceptum?”
Csak azt mondják, hogy „ad equum,
45 És induljunk ki ad campum!”
Uhujnáré!
10. Öszveszedtem én ezt itten
Ezerhétsházharminckilencben,
Midőn volnék nagy örömben,
A tavasznak idejében,
50 Uhujnáré!

II.

Cantio pulchra

- I. Minap kántálni indulék,
A kemencén egy kést láték,
Talám ugyan gyöngyházás volt,
5 Kiért szívem szinte megholt,
Ohajnáre!
2. Alig ugyan hozzáérék,
Az körmömhöz csipeszke-dék,
Kit szűrujjamban bocsáték,
10 Kiért ugyan sok bút láték,
Ohajnáre!

3. A gazda azt hogy meglátá,
A nagy fészét eléhozá,
A hátamhoz nyomogatá,
Kinek fejem búját vallá,
15 Ohajnáre!
4. Azonban egy szép menyecske
(Talám gazda felesége)
Érkezik vendégségemre,
Hogy ne lenne vesztésemre,
20 Ohajnáre!
5. Az is ott egy sulykot kapa,
Vitéz módra hozzám csapa,
Derekamon olyant ránta,
Lelkem testemből kifuta,
25 Ohajnáre!
6. Eb tanuljon immár többet,
Mert éntőlem már nem lehet,
Inkább vészek feleséget,
Avagy vágok ellenséget,
30 Ohajnáre!
7. Mert meguntam jobbágyszerben
Szapulni a szőlőhegyben.
Eb szolgáljon certe rendre,
Csak elmégyek valamerre,
35 Ohajnáre!
8. Élj sokáig, clarissime,
Megbocsáss, humanissime,
Csak elmégyek clarissime,
Nem szolgállok planissime,
40 Ohajnáre!
9. Ha látunk is divisiót,
Csak hallunk sok privatiót,
Újabb-újabb commissiót,
Rectoris impositiót,
45 Ohajnáre!

37 botsásmár [szótagszám]; Humansime [értelem]

10. Jertek, fratres militandum,
Ne menjetek pastinandum,
A szőlőben pastinandum,
Jertek inkább ad lucrandum,
50 Ohajnáre!
- II. Jertek, én hadnagytok lészek,
Mert karjaim arra készek,
Ellenségen erőt vészek,
S érettetek ember lészek,
55 Ohajnáre!

I53.

Cantio studiosorum

- I. Skólábúl már kijöttem,
A sok jót nem szerettem,
Sok rizskásást ettem,
De immár kijöttem
5 Mesternek, mesternek.
2. Jó volna a skólában
Dúdolni a jó ágyban,
De a törvény bajos,
A sok szombat jajos
10 Deáknak, deáknak.
3. Míg a mentéje rókás,
Van becsülete rakás,
De ha megrongyollik,
Mellőle elszökik
15 A deák, a deák.
4. A deák igen kényes,
Míg a mentéje fényes,
A nyaka nem szennyes,
Ujja nem köszvényes
20 Deáknak, deáknak.

5. Viola szín nadrága,
Míg deák, a' nem drága,
A papucs egy tallér,
Nem bánja, ha ráér,
25 A deák, a deák.
6. Csizmáján magas patkó,
Egy márvásért a Palkó
Estig pallérozta,
Ugyan rá is szabta
30 Deáknak, deáknak.
7. A kesztyűje sokféle,
Puha annak a béle,
Viola szín, sárga,
Arany a virága,
35 Deáknak, deáknak.
8. Az inge is nem vászon,
Mert adta Erzsók asszony,
Egy arany-, két csókért,
Egy kis írott képért
40 Deáknak, deáknak.
9. Inggötője nem dorkó,
Sándor adta, nem Ilkó,
Hanem tiszta ezüst,
Nem fogta meg a füst,
45 Deáknak, deáknak.
10. Keszkenője nem kender,
Mivel nem parasztember,
Hanem Slésiában
Szótték a bordában
50 Deáknak, deáknak.
11. A haját nem Pünkösdben,
Karácsonba', Húsvétben
Fűsüli meg egyszer,
Hanem egy nap kétszer
55 A deák, a deák.

12. Fűsűje nem gereben,
Hanem éléfant-tetem,
Pozsonbúl hozatta,
Az árát megadta
60 A deák, a deák.

I54.

- I. Pater apa,
Ligo kapa,
Vesztett volna el *a vasa*,
Nem kell nekem kasza, kapa,
5 Pater: apa.
2. Vinum az bor,
Jó, ha megfórr,
Torkunkat portól tisztítja,
Gyomrunkat éppen gyógyítja,
10 Vinum az bor.
3. Stomachus gyomor,
Torvus komor,
Nem kell neki grammatica,
Sem az áldott Rudimenta,
15 Mikor komor.
4. Lectus az ágy,
Mollis, ha lágy,
Hamar testünket nyugtatja,
Skólát velünk elugratja,
20 Lectus az ágy.
5. Ferrum az vas,
Venter az has,
Ábécén nem gondolkeodik,
Ha *kişzível* jóllakhatik,
25 Venter az has.

3 el vasa [szótagszám]

11 [szótagszámtöbblet]

23 gondolódik [értelem]

24 ha ki kívül [szótagszám]

6. Ve, ve! Jaj, jaj!
Capillus haj,
Ezt mikor tüzesen rázzák,
Az szegény legényt csigázzák,
30 Ve, ve! Jaj, jaj!

I55.

1. Úton mégyen menyecske,
Vékony, karcsú, szépecske.
Oskolában a szeme,
Oda szakad a szíve.
- 5 2. Olyan vagy, mint a páva,
Derekad, mint a káva,
Szépen szóló madárka,
Csillagom, szép Erzsóka!
- 10 3. Gyönyörű szép virágszál,
Ki kedvemre kinyíltál,
Szívemben illatoztál,
Vígsgót nékem hoztál.
- 15 4. A deákat kedvelem,
Mert virágát nevelem,
Annak kedvét így lelem,
Ha ölemben ültetem.
- 20 5. Jöjj bé, szívem, házamban,
Ülj le szép nyoszolyámban,
Vagy feküdj le ágyamban,
Kedvedre mulass abban!
6. A deákat szemlélem,
Mert szépen jár a lelkem,
Benne van minden kedvem,
Véle közlöm szerelmem.
- 25 7. Egy deákat nem adnék,
Ha véle mulathatnék,
Vargát, szabót elhagynék,
Katonát is megvetnék.

28 Gárteketis [bizonytalan olvasat; egymásra írt szavak]

- 30 8. Mert vagyon nagy szerelme,
 Ugyan éget személye,
 Újítna engem kedve,
 Úgy szeretne a szíve.
- 35 9. Mert ha mellém feketik,
 Egy óráig sem nyugszik,
 Személyemmel küszködik,
 Velem kedvére játszik.
- 40 10. Ha én deákat látok,
 Azt tudom, pávát látok,
 Szívemre nem jó átok,
 Orcámra más színt váltok.
11. Változik az én szívem,
 Ha deákat lát szemem,
 Rám vidul a szerelem,
 Mert ígeti személyem.

156.

- 5 I. Minden becsületit a Kunság elveszté,
 A legátusokat mert gyalog ereszté,
 Ennek Kun Pál legfőbb oka,
 Óraá ment vádnak soka
 A legátusoktól,
 Jött-ment deákoktól.
- 10 2. Amaz proverbium: „malus homo Kun Pál”,
 Természettel helyet csak őbenne talál,
 Mert ha meg kelljen vallani,
 Ót ott *nem* lehet javallni,
 Egy szó annyi, mint száz,
 Egy szó annyi, mint száz.

4 Óra [szótagszám]

6 Deákokkal [értelem]

10 men [értelem]

- 15 3. Senkinek előtte nincsen becsületi,
Vállárul hányt szókkal az embert illeti,
Elváltozik ábrázatja,
Mennydörgés leszén szózatja,
Ha hozzá bétérnek,
És szekeret kérnek.
- 20 4. Némely városok is kezdik már majmozni,
Lám, Kun Pál sem adott, azt nyerni kunozni,
Ballagj, ballagj, deák, *elébb*,
Legációdhoz menj közelébb,
Éppen lehetetlen,
Szekér telhetetlen.
- 25 5. Azért búslakodik, bánkodik szívében,
Még étele sem kell, nincsen jó kedvében,
Mendikását csalogatja,
Ilyetén szókkal biztatja:
„Ahol jó egy szekér,
30 Majd felvész, ha elér!”

157.

Si popinam

- I. Korcsomára egyszer-kétszer ha mentem,
Azért mindjárt fenyítéket szenvedtem,
Ha táncolni az szüzekkel eredtem,
Másnap mindjárt azért is megverettem.
- 5 2. Ha későre oskolában jutottam,
Rendbe' oltár előtt *ba* nem állottam,
A familiásnak vádját hallottam,
Ha egy-két icce bort néki nem adtam.

20 [nehéz olvasatú, érthetetlen sorvég, *nyesni hámozni*]

21 eléb elebb [szótagszám]

22 Legádhoz

6 nem altam [szótagszám]

7 Familiásnak [szótagszám]

- 10 3. Vagy ha jártam városiak kertében,
Vagy vért tettem akármelyik németen,
Az kollégiumban futtak hirtelen,
Panaszt tettek énellenem szertelen.
- 15 4. Ha szállásért adtam szép szót vargának,
Azt felelte: „Nem csináltam házat deáknak!”
Alig kaptam *én ott* szállást magamnak,
Féltik tőlem sorsát az gazdasszonynak.
- 20 5. Ha vagy egyszer az szüzekhez eveztem,
Vagy sétálni késő időn kimentem,
Ha megtudta azt a mester, szenvedtem,
Vagy jóformán tőle meg is verettem.
6. Már vitézség mezején is próbálok,
Fegyvert ha az könyvek helyett tanolok.
Nem is gyalog, hanem lovon ugratok,
Az míg élek, Bellonának szolgállok.
- 25 7. Azért, kedves *pajtásaim*, énnekem
Megbocsássatok, ha *néktek* vétettem,
Titeket és engem Isten segéljen,
Titeket és engem Isten segéljen!

10 akor [értelem]

11 futottak [szótagszám]

14 [szótagszámtöbblletes sor]

15 kaptam szállast [szótagszám]

25 pajtas barátim [szótagszám]

26 ellenetek [szótagszámtöbblletes sorok]

27 s. engem [szótagszám]

28 s engem [szótagszám]

158.

I.

A tömlöcben rekesztetett röst deákok éneke 1762

1. Ki az ifjúságnak iskolát javallja,
Nem tudja, mit javall, mert azt nem próbálta.
Tudjuk bezzeg, kik ott voltunk,
Magunkat ott fonnyasztottuk,
5 A sok csapások közt
Csak lelket nem adtunk.
2. Nincsen ez világon oly nagy nyomorúság,
Mellyel nem érhetne a deáki rabság.
Gyászos sírban rekesztetni,
10 Idő előtt temettetni –
Nincs deákok kívül,
Aki ezt mévelné.
3. Mester amit rendel, mind megcselekedszük,
Nyelvek fullánkjátúl mégis igen félünk,
15 Kígyó módra követ fújnak,
Kik ártásunkra indulnak,
Hogy rághassák hírnak,
Mindég azon vannak.
4. A nagy leckéinket éjjel is tanuljuk,
20 Mint mezei nyulak, szemünk bé nem hunyjuk.
Mégis hátunkon az korbács,
Szünetlenül minden csapás,
Be keserves kenyér,
Melyet ily bosszú ér!
- 25 5. Immár kérésünket tehozzád fordítjuk,
Kegyes praefectusnak lábát csókolgatjuk.
Tudjuk, ezt megérdemlettük,
Mindazáltal téged kérünk:
E gyászos tömlöcből
30 Szabadíts ki bennünk!

I59.

Egy szegény deákról

- I. Az deáknak rossz a dolga, jó' sem lakhatk,
Ha csak patrizálni nem megy, bort sem ihatik.
Illen az mi íletünk,
Sehol sincsen keletünk,
5 Az hitván cseresnyéirt is megverettünk.
2. Oskolában a sok lecke, *okkupáció*,
Majd meg nem öly, *hog*y ritkán van regreatio.
Ha nem írtál, megkennek,
Nagy korbáccsal legyeznek,
10 Ama hosszú lajstromra is jó' följegyeznek.
3. Szeptemberben a lajstromot csak úgy vizsgálják,
Holy számárnak, holy stokvisnak csak úgy ajánllák.
Ő szegénke elveszé,
Tarisznyáját bíteszé,
15 Menne ízbe, ha *lehetne szegínnek* menni.

I60.

Egy nímely deákról való vélágé ének

- I. Ezerhíszázhatvannígyben,
Apollo fia létemben,
Tízen*hatod* esztendűben
Valík akkor ily idűben:
5 Íltem én nagy szegénsígben,
Híres Nitra vármegyíben,
Vármegyének közepiben,
Gróf Esterházé ideiben.

Ad 159.

7 há [értelem]

15 lehetne de el köll [szótagszám]

Ad 160.

3 tízen hatodik [szótagszám]

- 10 2. Sokszor az cigány gyermekek
Táncot jártok s úgy öngettek,
Az hasamban fenekedtek,
Fortílosan belül vertek:
Sokszor az óra nyolcat ütet,
De az hasamban tízet *vert*,
15 „*Ebédellünk!*” – üzengetett,
Friss étkeket emlegetett.
- 20 3. Elmentem volt patrizáni,
Misít kocsmára halanni,
Palackokat repetáni,
Veres gyurkókat examináni,
Osztan böcsületet nyertem,
Az korsókkal hegedültem,
Korcsmárossal üldögéltem,
Bort, pecsenít csak úgy ettem.
- 25 4. Már kocsmáros árát kíri:
Bornak, húsnak omlék elé,
Erszényem a lapos gutta
Már meg*üt*te, ördög unta!
Hogy másodszor is jó' lakjak,
30 Pohánkával felpuffodjak,
Kapustával is jó' lakjak,
Teli hassal úgy tanullak.
- 35 5. Mondják, menjek az konyhára,
Piaristák udvarára,
Az *sakács*nak ajtajára,
Ig*enesen* az konyhára:
Kijött pater procurator,
Cuchinarum visitorator,
40 Scutellábúl concenator,
Palackokból disputator.

12 bebűl [értelem]

13 [szótagszámtöbbletes sor]

14 verett [értelem]

15 Epedellünk [értelem]

18 elmentem volt misit [szótagszám, értelem]

21 úgy osztan [szótagszám]

28 unta [értelem]

35 sakácsnak [értelem]

36 igenes [értelem, szótagszám]

40 Palatzok bul [értelem]

6. „Quidhic vos asini vultis,
Tán enni akarnak most is,
 Hogy keressek én nektek is,
 Mindenkor ide jártok ti is:
 45 Akkor scultella kezemben,
 Vagyon forró kása benne,
 Én akkor ijedtemben
 Vágtam az örök fejiben.
7. Viselt fejit tapogatja,
 50 Forró kása benne volta,
 Feje kopasza marada,
 Ki-ki messze maj' meglátja.

I6I.

II.

1. Eja studiosi,
 Eja studiosi,
 Viri generosi,
 Viri generosi.
- 5 2. Jucunde saltate,
 Jucunde saltate
 Laeti jubilate,
 Laeti jubilate.
- 10 3. Advenere dies,
 Advenere dies
 Studiorum quies
 Studiorum quies.
- 15 4. Nulla magistrata,
 Nulla magistrata,
 Studiorum vita,
 Studiorum vita.

42 talan [szótagszám]
 50 fora [értelem]

5. Gaude generosi,
Gaude generosi,
Cohors studiosi,
Cohors studiosi.
- 20
6. Vel esse formosum,
Vel esse formosum,
Bonum esse visum,
Bonum esse visum.
- 25
7. Nihil posthac curo,
Nihil posthac curo,
Ad animam juro,
Ad animam juro.
- 30
8. Familias pater,
Familias pater,
Canis tua mater,
Canis tua mater.
- 35
9. Cur me accusasti,
Cur me accusasti,
Clamantes scripsisti,
Clamantes scripsisti.
- 40
10. Magistro dedisti,
Magistro dedisti,
Magister prelegit,
Virgas mihi dedit.
- 45
11. Jam finis scholarum,
Jam finis scholarum,
Coesus jam Virgarum,
Coesus jam Virgarum.
12. Hoppsza, *ti* deákok,
Gyönyörű virágok,
Szívetek nyugodjon,
Lábatok ugorjon!

19 Cohres [értelem]

45 Hopsza deákok [szótagszám]

- 50 13. Eljöttek víg napok,
Könnyű mulatások,
 Vigadjál, ifjúság,
 Vesszél, nyomorúság!
- 55 14. E szélyes világon,
 Egész tartományon
 Nincsen vígabb élet,
 Mint a deák nemzet.
- 60 15. Légy már egészségben,
 Kegyetlen mesterem!
 Tőled nem búcsúzom,
 Semmit sem irtózom.

III.

1. Per orbem terrarum
 Et provinciarum
 Non sunt tam formosi,
 Quam sunt studiosi.
- 5 2. Az egész világon
 És tartományokon
 Nincsen olyan élet,
 Mint az deák szerzet.
- 10 3. Eja, studiosi,
 Viri generosi,
 Jucunde saltate,
 Laeti jubilate.
- 15 4. Azért, jó deákok,
 Gyönyörű virágok,
 Vígan táncoljatok,
 Meg is nyugodjatok!

[...]

50 szőrnyű [értelem]

56 Mind [értelem]; élet [alternatív megoldás]

I62.

Aria de fine scholarum

1. Laeti simus
Jam abimus.
Et finis scholarum,
Et miseriarum
5 Jucundemur
Et laetemur.
2. Végan legyünk,
Majd elmegyünk.
Oskolák megszűntek,
10 A kénok eltűntek,
Jer, tapsaljunk,
Ne búsuljunk!
3. Docti satis,
Sumus gratis,
15 Grates reponamus,
Domum concedamus,
Per jucundi,
Laetabundi.
4. Bölcsék lettünk,
20 Sok jót vettünk,
Azért hálát adjunk,
Hazánkban induljunk
Nagy örömmel,
Bátor szévvvel!
- 25 5. Rhetorica,
Poetica,
Jam sibi valeant,
Vacuae maneant,
Relinquamus,
30 Discedamus.

11 Gyere [szótagszám]; tapsálunk [értelem]

6. Rhetorica,
Poetica,
Válét néktek mondok,
Nem lesz rá/ok gondok,
35 Hagyjuk el már,
Menjünk immár!

7. Eja, frater,
Dulcis frater,
Tolle capsam cito,
40 In patriam ito,
Et nunc valedicito,
Properanter
Et gratanter.

8. Indulj, pajtás,
45 Végy útitárst,
Vedd fel tarisnyádod,
Meglátod hazádod
Sietséggel,
Frisseséggel.

I63.

Aria de miseria studiosi

- I. Kedves Jankóm, kedves Jankóm, oskolában mégy.
Állhatatos, téged kérlek, sok bajodban légy!
Temérdek jaj itten vár,
De nem leszen benned kár,
5 Mindazoknak tűrésére mostan kedvet végy!
2. Sűg' valamit más fülében – mindjárt felérnek,
Kicsént nevetsz – hármásával cruxot csinálnak.
Hallod, miként vádolnak,
Csacsogónak mondanak,
10 Mind váratlan szentenciát reád kiáltanak.

3. Egy-két szócskát leckéidbűl elfelejtettél,
Almát-körtvét sédátornak nem szerezhettél,
Véled kegyetlenül bán,
Nem „scit”-ot ér az sédán,
15 Mellyel utat irgalomra beszerezhetnél.
4. Dolgod miatt a templomba későcskén jöttél:
Rád fogják, hogy egész misét elvesztegettél.
Itten magad ha mented,
Ártatlannak nem tészed,
20 Legalább egy-két tardétúl meg nem mentheted.
5. Most a mester elérkezik – nem tréfadolog.
Ha ez reád megharagszik, dörög és pattog.
Mérgeledvén magában
Béjön az iskolában,
25 Akár hallgass, akár jajgass: botot, vesszőt fog.
6. Nincsen talán szép érásod: körmödet üti.
Nem módos a tanulásod: hátad vereti,
Avagy olyan ferulát,
Megérne hat polturát,
30 Köszönd meg, ha csak korbáccsal lábad érteti.
7. Ha mérészen neki szólasz? „Hallgass, asine!”
Hogyha hallgatsz, haragosan kiáltja: „Trunce!
Te gaz gyermek, állj térdre,
Te pedig menj vesszőre,
35 Amazt pedig, familiás, húzd az deresre!”
8. Ilyen ama szegény deák egész élete,
Iskolának tömlöcébe ki bevettete.
Keszén, lábán, üstökén,
Fején, hátán és fülén,
40 Mindenfelé a tudományt *töl/ik* beléje.

11 leckéidtúl [értelem]

17 Reád [szótagszám]

22 patag [rím, értelem]

29 hogy meg [szótagszám]

38 Zeng [értelem]

39 fülín [rím]

40 tórik [értelem]

I64.

Jóllehet messze kell iskolában járnom,
Sok gazban és fagyban csetlenem-botlanom,
Sok fáradságomot de mégis nem szánom,
Mert süvegem majd' kitolja tudományom.

I65.

I.

1. Csak annak van becsületi,
Ki a deákot szereti.
Egy valaki azt szereti,
Van is néki becsületi.
5 Deáklegény aranyalma,
Nem játszik vele a macska,
Hanem ama furcsa dáma,
Kinek vagyon bátorsága.
2. Az a dáma dicséretes,
10 Ki előtt a deák kedves.
Lehet is a' dicséretes,
Mert a deák szép termetes.
Akinék ül az ölébe,
15 Vagy nyúl fejr kebelébe,
Az lehet maga kedvébe,
Mert rózsa nyílik mellyébe.
3. A deák jár takaroson,
Feketébe és csinoson,
20 Viseli magát módoson,
Szól frissen, barátságoson.
Piros, tündöklő orcája,
Szeme lángozó szikrája,
Sokakat meggyőz próbája,
Van okos s bölcs praktikája.
- 25 4. Némely mondja: csintalanság,
Van a deákban csalfaság,
Szembe szeretet s barátság,
De titkoson csapodárság.

- 30 Mosolyognak, szépet adnak,
Végre a pártába hagynak.
Az az ember ebugatta,
Ezt ki deákról mondotta.
5. Ha vagyon benne furcsaság,
Gyöngyszemű tréfa, multság,
35 Bizony az nem csapodárság,
Inkább barátság, nyájasság.
Azért illik a deáknak
Neve a szép gyöngyvirágnak,
Ítélik is ezt dámának
40 Való kedves bokrétának.
6. Lehet kedve a deákhhoz,
Ki köteles a nimfákhoz,
Mert mindkettő a Pinduson
Lakozik s a Parnassuson.
45 Kinek is ne kén' a deák,
Ki gyöngyvirág, amint írják,
A nimfák és a háрпиák
Aranyalmának is hívják.
7. Éljen, éljen szerencsésen,
50 Ki deákhhoz van szívesen,
Bánatot az ne érhessen,
Napjait töltse kedvesen!
Mint lilium, virágozzék,
Szerencse nála lakozzék,
55 Jártán-költén nyilatkozzék
Gyöngyvirága s illatozzék!

I66.

I.

- I. Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél,
Sassal prémezett tógát nyakadban kerítettél.
Jaj, szegény, oda vagy,
Rémítő csuda vagy!
5 Ezer bajad meg kettő,
Gyászos az esztendő.

2 tógád [értelem]

2. Mert napos idejére éltednek nem jutattál,
Hanem havas időben tudatlanul maradtál.
Jaj, szegény, oda vagy,
10 Rémitő csuda vagy!
Ezer bajad meg kettő,
Gyászos az esztendő.

I67.

*Egy parasztt megunván a terhes munkát, iskolába megy tanulni,
s így sóhajt magába'*

1. Vászony kostök, kacagány,
Duda, bocskor, szúrdalmány,
Isten hozzátok! biz' én
Nem szolgállok több idén.
5 A Múzsák víg hangja,
Mely a lígetek, s hegyek
Búját vigasztalja, hív,
S hát én közikbe megyek.
2. Szebb az ész a kuvasznál,
10 Jobb is, mert többet használ.
Szebb s jobb tanultnak lenni,
Mint nagy szalonnát enni.
Félre hát, szőke, rőt,
Futok ábécét venni!
15 Apolló, adj erőt,
Hogy deák tudjak lenni.

6 szigetek [értelem]

8 hát közikbe [szótagszám]

I68.

Tanuló gyermekek éneke

NOTA: *Úrnak szolgálói mind[nyáján]*

- I. Időm van már, hogy tanuljak
És hogy naponként javuljak
A vélem lett bolondságból,
A sok gyermeki hívságból.
- 5 2. Mivelhog szép a tudomány,
Ez az isteni adomány,
Ez ád nékem nagy szépséget,
Isten előtt kedvességet.
- 10 3. Az Isten bizony énnékem
Azért adta okos lelkem,
Hogy azt a tudományokkal
Megrakjam, mint virágokkal.
- 15 4. Főként ez állja szívemet,
Hogy szüléim is engemet
Az Istentől azért kértek,
Őnéki magok ígértek. Sam. I.
- 20 5. Semmit nem ér a szép ruha,
Ha vagyok tudatlan s puha,
Nagyra nem mégy az értelem,
Elméje pusztá, kietlen.
6. Tanulok azért jó szívvel,
Nem kereshetvén semmivel
Jobban szüleim kedveket,
Mefogadom intéseket.
- 25 7. Úristen, kérem felséged,
Adjad nékem segítséged,
Áldj meg tudomány lelkével,
Jó emlékező elmével!
- 30 8. Adj énnékem egészséget,
Adj tanulni nagy készséget,
Tégy engem figyelmetessé,
Tanítóm előtt kedvessé!

9. Ez mivel az Úr félelme,
A bölcsességnek kútfeje,
35 Tégy engem téged félővé
És szent neved tisztelővé!
10. Vedd szívre gyermekkoromat,
S áldd meg az én tanítómat
Hűséges tanításáért,
40 Elméje fárasztásáért!
11. Ó, én szerelmes Jézusom,
Te vagy az én patrónusom, Mat. 12.
Ó, téged ki ne kívánna,
Neked, ó, néked hozsánná! Luc. 22

I69.

1. Ha van valami élet, szép élet,
Az a deáki élet!
Nincsen ennek sohol párja,
Bár a földet ki eljárja.
5 Élete foly jelesen, jelesen,
Igazán törvényesen.
2. Ugyan ki ne szeretné, szeretné?
Vak, aki ezt megvetné.
Él-hal azért minden lélek,
10 Juhással hát nem cserélek.
A szél fújja tógámat, tógámat,
Más törüli csizmámat.
3. Csak sétálok kedvemre, kedvemre,
Bámulnak lépésemre,
15 Vagyok kedvébe mindennek,
Utánam néznek, ha mennek.
Sok szűz sóhajt utánam, utánam,
Árktot sem kell ugrálnom.

I70.

1. Haj, dínom-dánom,
Míg élek is, szánom,
Hogy elhagyám szép országom.
Mindenemtől megfosztottak,
5 Skólámból *már* utat adtak.
2. Hajdon én is deák voltam,
Tudományokkal harcoltam,
Ettem-ittam, táncot jártam,
Dínom-dánomot mondtam.
- 10 3. Immár én is nemzetimtől,
Kedves deák seregimtől
Elfajultam s elszakadtam,
Török zászlóra állottam.
- 15 4. Indulj, rózsám, bujdosásra,
Új szerencse-próbálásra!
Vesd a világot *nyakadba*,
Indulj azért más országra!
Talám kívánt napod derül,
Régi kedved visszakerül.
- 20 5. Megbocsáss már, Erdélyország,
Mert nem látsz, míg tart a világ.
Spádis tatárok, jajcsárok,
Kolozsvár s Torda, szép várak!
- 25 6. Tenta, penna, kalamáris,
Megbocsássatok tü bár is,
Mert tűnétek búcsút mondok,
Idegen földre indulok.

5 Skólámból [szótagszám]

20 Induly rosám bujdosásra Meg botsas [tévedésből újra leírt sor]

I7I.

I.

[AD NOTAM:] *Inolus Inolus &c*

- I. Musarum sodales,
Heliconum fontes,
Hesperidum flores,
Valete colores!
- 5 2. Múzsák seregei,
Helicon vizei,
Hesperus zöldsége,
Itt maradj, szépsége!
- 10 3. Non mihi vobiscum,
Erit jam molistum
Nunquam vos deflebo,
Inquam gaudebo.
- 15 4. Énvelem tünéktek,
Nékem is veletek
Kevés gondom nagyon,
Örülök is nagyon.
- 20 5. Vale magistrorum,
Turba barbarorum,
Theca liberorum,
Moles oculorum!
- 25 6. Mesterek sergei,
Apollo kezei,
Deákok könyvei,
Vesszenek hírei!
- 30 7. Nunquam si scivissem,
Ego coluissem
Heliconis rura,
Parnasia crura.
8. Heliconnak hegyén,
Parnassus tetején
Sohasem sétálok,
Még arra sem állok.

- 35 9. Semper sic unicus
Est mihi invidus.
Si tres sunt amici,
Mille inimici.
- 40 10. Itten jó barátom
Ha van kettő-három,
A többi halálom
Szomjúhozó károm.

III.

1. Musarum sodales,
Heliconum fontes,
Hesperidum flores,
Valete colores!
- 5 2. Múzsák seregei,
Helikon hegyei,
Hesperus zöldsége,
Itt marad szépsége.
- 10 3. Non mihi vobiscum,
Erit jam nobiscum,
Nunquam vos deflebo,
Imo gaudebo.
- 15 4. Énvelem tünektek,
Nékem is veletek
Kevés gondom vagyok,
Örülök is nagyon.
- 20 5. Vale magistrorum,
Turba barbarorum,
Theca jam librorum,
Moles oculorum!
6. Mesterek seregi,
Apolló vérei,
Deákok könyvei,
Vesszenek hírei!

2 Helicomim [értelem]
22 kezei [értelem]

- 25 7. Nunquam si scivissem,
Ego coluissem
Heliconis cura,
Parnassiae cura.
- 30 8. Heliconnak hegyén,
Parnasus tetején
Soha nem sétálok,
Még arra sem járok.
- 35 9. Semper hic *unicus*,
Est mihi *invidus*,
Si duo sunt amici,
Mille inimici.
- 40 10. Itten kettő-három
Ha van jó barátom,
A többi halálom
Szomjúhozó károm.
11. Tempus diuturnum,
Studiosi totum,
Omnem laetitiam,
Facit tristitiam.
- 45 12. Éltem víg napjait,
Itt töltém óráit,
Jaj, itt minden öröm
Lett keserű üröm!
- 50 13. Tristitiae virtus
Mane ergo locus.
Napom fénye derül,
Talám el is kerül.
- 55 14. Terra ignotum,
Extrema locorum
Vagantem recipit
Miserum accepit.

28 Parnasusiae [értelem, szótagszám]

33 amicus [értelem]

43 Crimem [értelem]

44 Tacit [értelem]

15. Erdők, mezők, berkek,
Idegen ligetek,
Engem elrejtetek,
Rólam beszéljetek!
- 60

I72.

Deákok éneke

1. Ha valaki él frissen
És gyönyörűségesen,
Él a deák oskolában,
Vígán ülvén kamarában,
5 Most kedvéből tanulván,
Majd örömmel sétálván.
2. Bú nem járja elméjét,
Nem aggasztja gond fejét,
Nincsen gondja gyermekére,
10 Semmi rendű cselédire,
Nem félti feleségét,
Sőt kedveli a másét.
3. Szép boltozatú házban
Lakik, nem csak sátorban.
15 Nem fél, hogy eső megverje,
Padlós toposz fejét verje,
Ott csendesen nyugoszik,
Édesdeden aluszik.
4. Reggel felkél ágyából,
20 Most pipázik, majd tanul,
Ha nem tanul, majdon tanul,
Osztán dámászni elindul.
Csak így tölti napjait,
Így számlálja óráit.

2 El [értelem]
15 meg [szótagszám]
19 ágyából [rím]

- 25 5. Nincsen tehát szebb élet,
Mint a deáki élet.
Barátival vígan, jól él,
Kedvelik, valahol jár-kél,
Bolond, aki megveti
30 És eztet nem kedveli!

I73.

A kollégiumtól való búcsúzás

NOTA: *Életem vége*

- I. Minerva, hűséges anyja
A Múzsák követőinek,
Eddig voltam tanítványa,
És szoptam tejét akinek,
5 Mivel fizessen már néked?
Hogy köszönjem meg hívséged,
Mellyel hozzám viseltettél,
Miólta öledbe vettél?
2. Ti is, e Hesperus kertén
10 Aranyalmát termő ágok,
Kikkel egy anyának tején
Éltem, ó, drága virágok,
Mind, kedves tanulótársim,
15 Igaz szívű, *hív* barátim,
Ti jó indulatokért
Mit adjak s szívességtekért?
3. Mivel bár sokszor hibáztom
Nálatok, elszenvetdetek,
Ha bú záporától áztam,
20 Hűséggel élesztgettetek,
S mikor kínozott betegségem,
Vagy üldözött ellenségem,
Velem együtt kint láttatok,
S mellettem felállattatok.

14 sziv [értelem]

15 Jo [szótagszám]; indulatokért [szótagszám]

- 25 4. Bizony, ha sok száz szájjal
Bírnék is s ékesszólással,
De ekként is valósággal
Nem köszönhetném jó móddal
Ez igaz édesanyának
30 S néktek, hív tanítványinak
Körülöm tett dajkaságát
S a ti szívetek jóságát.
- 35 5. Áldja meg hát az ég Ura
Mindazakért ezt s titeket,
Ne légyen oly gyászos óra,
Mely szomorítson bennetek,
Sőt folyjon minden dolgotok
Boldogul, mint kívánjátok!
Én pedig, ha ellenetek
40 Vétettem, megengedjete!

I74.

- Be siratják a deákok boldogtalan sorsokat,
Hogy csak káposztával tartják szegényeknek hasokat,
De ha volna egy kis derelye,
Megjőne a deák ereje,
5 Megnőne az ehe he!

I75.

1. Nem cserélním nagy urakkal,
Sorsom országé bírakkal:
Úr vagyok mindenkor,
Koplatok ebédkor.
- 5 2. Elél-hátul rongyos ruhám,
Méges mondják: deák uram,
Úr vagyok mindenkor,
Koplatok ebédkor.

I cserélnik [értelem]

- 10 3. Drága étel, ludas kása,
Mondja gazda: *nincs*en mása,
Boldognak mondatik,
Ki abból ehetik.
- 15 4. Cifra koput, síp figura,
Ó, te bornyú, a satura!
Bár volna mindenkor
Kulaccsal a jó bor!

I76.

Diákokról ének

- 5 1. Az ifiak rovaszságát ha kívánod ---
Diákok politikáját ha óhajtod ---
De vigyázva kell szólanom,
Sokot is félbe harapnom,
Nehogy túlem? ---
- 10 2. Alég kezdi szólomását, immár szája ---
Alég hagyá tejszopását, már a torka ---
Kész az útja mindenfelé,
De *leginkább arrafelé*,
Merre árok ---
- 15 3. Oskolába sok sírással ha eljön, itt ---
És nem egyszer ravaszsággal a mesterít ---
Ha nyert, lehet társaival,
Egybe^{gyűjtött} pajtásival,
Igenyesseng ---

Ad 175.

10 nitsen [értelem]

14 borny [értelem]

15 Bor [értelem]

Ad 176.

2 A Diákok [szótagszám]; prolitik ajá [értelem]

4 harapnot [értelem]

9 elég [szótagszám]; bara [értelem]

12 mesterét [rím]

14 Egy [értelem]

4. Egész napot a játékban kész ő sokszor ---
 Ha egy papot lát az után, bezzeg akkor ---
 Alég várja, hogy elmégyen,
 Valahova hogy eltűnjén,
 És mindjára ---
 20
5. Másnap reggel akkor kel fel, midő a nap ---
 Pajtásitúl sietséggel ha írást kap ---
 Szaporán csak végezhesse,
 A leckéjét futó félben,
 Amint lehet ---
 25
6. Ha pediglen kisebbségből a leckéjét ---
 Akkor ugyan sedatornak almát, körtvélt ---
 Lakatot vit nadrágára,
 E' fülel az iskolában,
 Az abban.
 30
7. Mikor szegény az írást történetbül ---
 Szombat napi corectáját korhelységbül ---
 Fáj az haja, feje, hása,
 Olyan nagy ő sóhajtása,
 Mintha bizony. ---
 35
8. Hamar egyszer az iskolát ha magára ---
 Nemsokára példa leszen, jaj, de nyelvén ---
 De oly mélyen

17 után [értelem]

18 Elég [értelem]

21 midő [értelem]

29–30 [romlott sorok]

32 Sombat [értelem]

33 haja [rím]

I77.

I.

Nem vagyok én kapáslegény, hanem gyöngyösi diák,
A gyöngyösi diákok közt én vagyok legszebb virág,
Vagyon pénzem, szép termetem,
Vagyon cifra öltözetem.

II.

- I. Nem vagyok én kapáslegény, hanem n.....i deák,
A n.....i deákok közt leggyönyörűbb szép virág.
Vagyon pénzem, szép termetem,
Azon kívül becsületem.
- 5 2. Íme a Lippp József, az ifjak directorja.
Zsuffa József és Subanyi, ifjak directorja.
Sok majálist adhatnának,
Hogy ifiak vigannának.
- 10 3. Iszik rhetor a kulacsból, poetára köszenti,
Syntaxista tajcsot járja, csak a lábát szemlíli.
Sert iszik a grammatista,
Nyeli vizet principista.

I78.

I.

- Parasztlegény, noha szegény, mégis jobban él,
Eszik, iszik, házasodik, senkitül nem fél,
De a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
5 Fel s alá jár a házában, kesereg, morog.

II.

1. Sírva nézem, ha elnézem *multságókat*,
Úri *memnek* s egyebeknek gazdagságokat,
De a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
5 Fel s alá jár, kesereg, morog.
2. Parasztlegény, noha szegény, mégis vígan él,
Eszik, iszik, házasodik, senkitől nem fél.
De a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
10 Fel s alá jár, kesereg, morog.
3. Míg classista, sýntaxista, üti~~k~~ a markát,
Ha felsőbb szer vagy orator, ütí k a száját.
De a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
15 Fel s alá jár, kesereg, morog.

I79.

1. A, A, A,
Örvendetes óra,
Kártya, kocka, ostábla
Vagynak multságunkra,
5 A, A, A,
Örvendetes óra!
2. E, E, E,
Nyomorúság vége.
M~~eg~~szűnt a nagy tanulás,
10 Korbács-, plágacsattogás,
E, E, E,
Nyomorúság vége.

Ad II.

1 szép multságókat [szótagszám]

2 memnek [értelem]

11 üti [értelem]

3. I, I, I,
Elménknek gyötrelmi,
 15ius, Cellarius.
Maradj el, Cornelius!
 I, I, I,
Elménknek gyötrelmi.
4. O, O, O,
 20 *Áldott vacatio!*
s et repeticio,
 et recreatio,
 O, O, O,
Áldott vacatio!
5. U, U, U,
 25 *Mind váras, mind falu*
Kiáltsa, hogy a király
Éljen, aki most regnál!
 30 U, U, U,
Mind váras, mind falu.
6. Ipsilon,
 Ki-ki hát oszoljon
 Hazájába békével,
 Jöjjön vissza jó kedvvel!
 35 Ipsilon,
 Ki-ki hát oszoljon!

I80.

II.

- I. Tíz holnapja immár elmúlt Gyöngyösben,
 Hogy itt járunk a diákok fegyverben,
 Sok étszakát álom nélkül töltöttünk,
 Napot szelíd tudománynak szenteltünk.
- 5 2. A vitéz is harca után megpihen,
Sebeitől eltikkadván egészlen,
 Minerva is immár tőlünk búcsút vett,
 Oskolánknak, bajainknak véget tett.

6 'A sebeitől [szótagszám]

- 10 3. Isten hozzád tehát, Gyöngyös városa,
Melynek diák leggyönyörűbb lakosa,
Tik főképpen, drága szüzek, éjletek,
Diákokról el ne felejtkeztek!

I8I.

Versus Natalis

1. Ha tudnám, atyámnál jobb ember nem lennék,
Soha még könyvet is kezembem nem vennék,
Oskolában májast és kolbászt sem ennék,
Míg szememmel látnék, én mind addig mennék.
- 5 2. De bízom eszemhez, hogy nagy ember leszek,
Mivel tehetségim tanulásra készek,
A tudományokban azért jól beveszek,
Mert így aranyakat a zsebembe tesznek.
- 10 3. Még pedig a' lenne: sok szent innepeket
Kívánam, érjetekek békességesekeket,
E világon sok jó napokat érjetekek,
Ékesítse végre laurus fejetekeket!

cím [sérült lapszél]

2 kezembem [értelem]

3 semennem [rím]

5 nag [értelem]

9 szet [értelem]

I82.

- I. Mindenkor magamat tartattamnak,
Egy talpon megálló jeles ifiúnak,
Velem *nem* ér esze csak hibli-hublinak,
Sem tekintetes, sem nagyságos úrfinak!
- 5 2. Kicsin vagyok ugyan, látjátok, testemben,
De mégis lakozik szép ész kis fejemben,
Nincs ma oly tudós pap Bécsben, sem Szebenben,
Kinek megfelelni *nem* tudnék féltemben.
- 10 3. Minden azt meglátja, időre mi leszek,
Heában kenyeret skólában nem eszek,
Mivel tanulásra minden részem készek,
Most fáradságomért csak *egy* tallért veszek.

I83.

Versus Natalis

- I. Ó, vajha valahol most verbuválnának,
Mert mindjárt elmennék, állnék katonának,
Oskolában többet így nem plágálnának,
A katonák között megtanítanának.
- 5 2. Minden kis hibámért skólában mustrálnak,
Fél lábra állítván sokszor úgy strázsálnak,
De ám a katonák kevélyen sétálnak,
Táncolnak s ugrálnak, és úgy verbuválnak.

Ad 182.

- 1 [sérült lapszél]
2 talpom megy [értelem]
3 mem [értelem]
5 testemet [értelem, rím]
6 kitsin [szótagszám]
7 Szebemben [értelem]
8 mem [értelem]
12 tsak tallert [szótagszám]

Ad 183.

- 6 stasálnak [értelem]
7 kevelly [szótagszám]

10 3. Haszontalan ember, ki nem jó most velem,
Ki pediglen eljő, nagy úrnak emelem,
Ki nem enged nekem, hamar nyakan szelem,
Ha katona üt meg, neki azt felelem:

15 4. Míg pedig tőletek én azért elmennék,
Hogy a *fráciával* én is szembe lennék,
Az útra egy márkást a *szembembe tennék*,
Hogy a katonának lenne mire innék.

ALIA

20 5. Magamat gondolván oskolába menék,
Hogy heában időt otthan ne töltenék,
De hasznos dolgokat skólában tanulnék,
És jobb állapotra ezáltal eljutnék.

6. Borzos csitkóból is jó paripa leszén,
Ha azt csinagatják, s abraka lesz készen,
Sokakan idővel még a' szégyent téssen,
Jó gavalléراتat magára felvészen.

25 7. Szegény gyermekből így jó ember is lehet,
Ha az oskolában gyakorta felmehet,
A tudamánakból fejében bevehet,
Nagy uraságra is ezáltal szert tehet.

30 8. Én is azért egyet mostan csak próbálok,
Eszten^{dőre} bizony senkit nem szolgálók,
Hanem jól tanu/ván valamivé válok:
Rákosi templomban bizony prédikálók!

12 Katona [szótagszám]

14 Fráciával [értelem]; sembe [értelem]

15 [hiányos lapszél]

19 tanulnék [értelem]

20 eljutnak [értelem, rím]

25 Szegény [értelem]

30 Esztenkent [értelem, szótagszám]; szolgálak [rím]

31 tanuvan valamereváltak [értelem]

32 predikalak [rím]

184.

Versus natalis

1. Vadász sokat fárad töltött puskájával,
Halász ritkán szárazst halászhálójával,
Vigyáz a madarász s énekel sípjával,
Forgódik minden rend serény munkájával.
- 5 2. Eszerint deák is, ó, nem szunnyodozik,
Rózsákból terített ág yban nem nyújtózik,
Még kopoc deckán is kicsit álmodozik,
Bort csak ritkán iszik, hogyha szomjúhozik.
- 10 3. Feje sokszor szédül mély gondolkodásban,
Szép orcája hervad s sárgul tanulásban,
Árodnak szemei gyakran könnyhullásban,
Hibázzván tenyere hevül plágálásban.
- 15 4. Nem jó a tudomány ingyen, *mint* lássátak,
Mely sak szenvedéssel járjon tanulástak,
Tanuló s tanító fárad, ím, lássátak,
Fületekkel akik ezeket halljátak!
- 20 5. Háládatas szíve most hát kinek nagyon,
Kihez jöttem igen erős, kemény *fagyon*,
Mérges szávaival ne verjen le agyon,
Jobb lesz versmondásért bőv jutalmat adjon.
6. Itt *mostan* kívánom én is azt szívemben:
Sok Karácsont érjen gyönyörűségesen,
Folyjanak órái hát ennek jelesen,
Míg juthat az égig trombitazengésen.

5 szunnyodazik [hangzás]
6 agbannemnyujtózik [értelem]
10 tanulosban [értelem]
13 ingyenamit [értelem, szótagszám]
16 ezket [szótagszám, értelem]
18 fogyon [értelem, rím]
19 Savaival [értelem]
21 ostan [értelem]

Versus Paschales

1. Elhidd, nagy boldogság, ki elkerülheti,
Markában a plágát aki nem veheti,
Oskolában szívét bú nem gyötörheti,
Boldog állapot, ha ki elmellőzheti!
- 5 2. Mit gondoltál, ama haragos bőr plága
Melynek szinte van hétrétű vastagsága,
Nálunk *nen* igen szűk, nem is igen drága,
Melyért ritkán vagyon orcánknek vígsága.
- 10 3. Mégis annyi hasznát én tapasztalhattam,
Legalább, hogy ma van Húsvét, azt hallhattam,
Melynél örvedetes**eb** hírt nem kívánhattam,
Hozzátak kántálni hogy kiindulhattam.
- 15 4. Kívánam hát, tü is e jeles napakat
Örömmel töltsétek s érjetek sokakat!
Öntsen Isten rátak annyi áldásakat,
Tiszta égen mennyit látat csillagokat!
- 20 5. *Végre* pedig mikor elmúlik éltetek,
Isten az egekben végye fel lelketek,
Kerubimok között tündöklő széketek,
Vége nélkül legyen boldog örömetek!

5 Mig [értelem]

7 nen [értelem]

11 örvedeteseb [szótagszám]

17 A Végre [szótagszám]

20 legen [értelem]; baldog [értelem]

II. B) 2. A papi élet költészete

Keserves a barátélet...

I86.

I.

1. Ezerhétsházhetvenegyben
Léptem ebben az életben
Koldulásra,
5 Voltam legény, noha szegény,
De már olyan, mint az edény,
Kit eltörnek és kivetnek az utcára.

2. Ablakomon dúdol a szél,
Csípi a hátamat a dér,
Nem alhatom,
10 Két szál deszka az én ágyam,
Három tégl a vánkusom,
Vastag hara a paplanom, nem alhatom.

3. Olykor néha többet iszom,
Precest könnyen elmúlatom,
15 Elaluszom.
Ki nem tudja, csak azt mondja:
A barátnak jól van dolga,
Eszik, iszik, csak aluszik – ne gondold azt!

4. Életemnek szebb idejét,
20 Huszonhárom esztendejét
Eltöltöttem,
Szeretőmmel vígan éltem,
De immáron megvénhedtem,
A klastromba bevettetem, barát lettem.

VI.

A barátéletről

- I. Ezerhétszázhatvanegyben
 Léptem ebben az életben
 Koldulásra,
 Midőn legszebb ifjúságban
 5 Valék s éltem virágában,
 Ily nagy kínra!
 Voltam legény, noha szegény,
 De mast olyan, mint az edény,
 Kit eltörnek és kivetnek az utcára.
- 10 2. Már huszonegy esztendeit,
 Szabadságomnak idejét
 Vígán éltem,
 De hogy ily rabságba essem,
 Ifjúságomat megvessem,
 15 Nem is véltem.
 Magam asztalához ültem,
 Hová akartam, röppültem,
 Mért, hogy tehát én ezeket nem böcsültem?
- 20 3. Éjjel-nappal énekelnem,
 A kórusba el kell mennem
 Abshied nélkül,
 Lábom reszket, szemem viszket,
 Hányja az álomkerekét,
 Ajkam kékül,
 25 Minden fordulásban nyögnöm,
 Ezerszer is kell pökdöznöm,
 Éjféltájban jó álmombúl föl kell kelnem.

2 ebbe [hangzás]; életbe [rím]

4 ifjúságban [szótagszám]

14 ifjúságomat [szótagszám]

22 reszked [értelem]; viszket [értelem]

4. Álmban is jobb kedvem volt,
Mint most nappal, mert nem gondolt
30 Szívem arrúl,
Hogy eljönnek, felébresztnek,
A kórusba elkergetnek
Az ágyamrúl.
Aludtam, meddig akartam,
35 Éjfél tájban nyújtózkodtam,
Soha nem is gondolkodtam koldulásról.
5. Ablakomon sípul a szél,
Lábomat mozgatja a dér,
Az ágyomban
40 Nem találok sokszor helyem,
Az hideget szintúgy nyelem
A kórusban,
Akadazok a tonusban,
Nyálom is megfagy torkomban,
45 Ha estve nem nedvesítem a jó borban.
6. Szemeim homályosodnak,
Térdeim szintúgy hajolnak
Az állásban,
Ha kevéssé többet iszom,
50 *Kórust* könnyen elaluszom
Éjfél tájban,
Már olyankor rútul néznek,
Mindenfelől fenyegetnek,
Hogy az ebek asztalára leültetnek.
- 55 7. Sokan vannak, kik nem tudják
Az barátoknak kemény sorsát,
Mégis mondják:
Eszik, iszik, imádkozik,
És azután jól megnyugszik –
60 Mert nem hallják,
Mely nótákat vonnak sokszor,
Hajam szála feláll olykor,
Mégis még kell néki járni majd mindenkor.

8. De mi haszna panaszimnak,
65 Ha annak hitelt nem adnak,
Kik nem tudják.
Nehéz az olyan vargának,
Kinek sarut mások varrnak,
Csak azt mondják:
70 Én is olyan vargaságra
Menjek, bár sokszor vásárra,
Nincs ki tenne, foltot vetne a csizsmámra.
9. Mi haszna már most, én szívem,
Szomorkodol *mind* azokrúl,
75 Mik elvesztek,
Szabadságod, ifjúságod,
Gondold, vissza nem fordulnak,
Elenyésztek,
Mind vidámság és vigasság,
80 Véled jár már szomorúság,
Mert soha téged el nem hagy a barátság.

I87.

Pap-dana

1. Hogy pappá lettem, nem bánom,
Senki sorát nem kívánom.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok,
5 Azon kapok.
2. Mondják ugyan, a feleség
Hogy légyen fele segítség –
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
10 Azon kapok.

74 mint [értelem]

76 iffúságod [szótagszám]

[cím] Pap-dada [értelem]

3. De bölcsen lehet ítélni,
Hogy jobb magánosan élni.
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
15 Azon kapok.
4. Ha élnék is, ha halnék is,
Ha szülnék, házasulnék is.
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
20 Azon kapok.
5. Csak ő erszénye töltetik,
És másé üresültetik.
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
25 Azon kapok.
6. Híjátok el mesteremet,
Hadd mondja el énekemet –
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
30 Azon kapok.
7. Az én kedves verseimet,
Hadd vigasztalja szívemet!
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
35 Azon kapok.
8. Mert mindnyájon urak papok,
Fel van téve a kalapjuk.
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
40 Azon kapok.
9. Még a békák is kiáltják:
„Urak, urak a papok!” – mondják.
Hej, örömnapiok,
Így urak a papok
45 Azon kapok.

21 Tsak erszénye [szótagszám]

10. Ők azt nagyon bizonyítják,
Éjjel-nappal azt kiáltják.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
50 Azon kapok.
11. Olvasván vagy tévén írást,
Nem hallgatok gyermekrivást.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
55 Azon kapok.
12. Olvasok vagy imádkozom,
Az Istenrűl gondolkodom.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
60 Azon kapok.
13. Ez éneket ki csinálta,
Papi életet próbálta.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
65 Azon kapok.
14. Istenét híven szolgálta,
Testét, lelkét feláldozta.
Hej, örömnapok,
Így urak a papok
70 Azon kapok.

I88.

1. Igaz nevem Adolphusnak,
Mondattatik Markolphusnak,
Az Golphusok Golphusának
Én méltán neveztettem.
- 5 2. Nagyra termett férfi lettem,
Egynek s másnak kedvét leltem,
Szerencsével megegyeztem,
Jó erkölcs volt táplálóm.

3 Golphusának Golphusok [értelem, rím]

4 méltán [szótagszám, rím]

- 10 3. Nemzetemnek nagy volt héré,
Atyám s anyám dicsősége
S mindenfelől vitézsége –
Mindezekem nem kaptam.
- 15 4. Ezt megvetvén levetkőztem,
Mint szarándok fölötöztem,
Kereszt jelet rám vetettem,
Nevem vala remete.
- 20 5. Ezzel pusztát látogatván,
Istent s fiát tudakozván,
De sokáig nem találván,
Kaptam Amodeusra.
6. Most a barlang lakószékem,
Némelykori pihenésem,
Már hidegem, már melegem,
Ezer kereszt nyakamon.
- 25 7. Mintegy Limbus helyén vagyok,
Fenevadi étket falok,
Kenyér- s véznél majd meghalok,
Háborgatván gyomromat.
- 30 8. Mind egész nap, mind éjszaka
Nem hár el a phantásia,
Kíáltok, min/ torkom bérja:
„Uram, ments meg engemet!”
- 35 9. Egyszer mondván a reggelét,
Látom távul számár fejét,
Hogy megeszi a bojaét,
Megéjedvén elestem.
- 40 10. Nem kell nékem többé pusztá,
Mert törvényben nincsen írva,
Hogy természet parancsolja
A sanyarú életet.
11. Meguntam már a pusztákat,
Szélnek hagyom a zablákat.
Szenvedjétek a poklokot,
Kik ezekben maradtok!

31 mind [értelem]

- 45 12. Jobb világot megkóstolni,
Kurta ruhát gyakorolni,
Szép nyeregben lovagolni,
Jobb világot tisztelni.

I89.

A barátok szegény sorsa

1. Keserves a barátélet, mert sokat kell böjtölni,
A templomban s imitt-amott csak a földet kell nyalni,
A keserves, tetvvel teljes, vastag harát cipelni,
Amin nagyobb inge sincsen, de jó szívvel kell venni.
- 5 2. De hogy rúlok többet írjak, én tudom, *hog*y kitelik,
Mivelhogy csizmájok sincsen, csak a *csobát* cipelik.
Gatyájok is térdig való, mert a vásznok nem telik,
Azért hát barát nem lennék, mert ezek nem engedik.
- 10 3. De még ez nagyobb annál is, hogy a földön kell enni,
És, mint az eb, úgy kell néki térdén állva pirulni.
A vénei csak úgy nézik, nem szoktak dispendálni,
Ha dispendálnak is néha, de máskor kell pótolni.
- 15 4. Ez az ebéd szokott esni minden héten háromszor,
Tudniillik hétfőn, szerdán, pénteken harmadikszor,
Melyről is jobban szeretném, ha pofon csapna hatszor,
Hogy mint kutya, földön ennék minden héten annyiszor.
- 20 5. Amikor kapitulum vagyon, térdén áll, hogy ráójták,
Egyik ki sem mondja, mit tud, már másik eleiben hág.
Ha valamit tudnak reá, szemét-száját bevonják,
És úgy kellett pirulni, midőn rútul mocskolják.
6. Ezen öt vagy hat verseket írhatta egy exbarát,
Ki megunta már a kápát, elhányta vastag barát,
Mert ő nem szokhatott hozzá, törte-marta az hátát,
Nem különben a *csobáját*, mert feltörte tarkóját.

5 tudom ki telik [szótagszám]
6 tsákót [értelem]
20 Kelletek [értelem]
21 sírhatta [értelem]
22 barát [értelem]
24 csokáját [értelem]

I90.

I.

1. Oskolamesterré bánom, hogy lettem,
A szabóságomat félre vetettem,
Melyért három esztendőket,
Mint inas tölték időket,
5 De már elfelejték *én* mindeneket.
2. Ha kórusba megyek, semmi nótám nincs,
Orgonát nem tudok, énekem jó nincs.
A papom is megvétkezik,
A misében felejtkezik,
10 Miként húzom számat, sokan azt nézik.
3. Ha érdemes halott esik helységben,
Ottan elhívatnak éjjel, éjfélben.
Már reggelre elrekedek,
Nappal, mint borjú, bőgetek,
15 Tisztességesen sem énekelhetek.
4. Ha fizetést kérni megyek faluban,
Alig teszem lábom bé az ajtóban,
Gazda mondja: nem érdemlem
A fizetést – én szégyenlem,
20 Orcapirulással tovább kell mennem.
5. Hazamegyek, otthon sír feleségem,
Fülében ment néki becstelenségem,
Mondja: menjünk más helységben,
Tanuljunk meg énekekben,
25 Talán leszünk ottan jobb becsületben.
6. Minden javasolja, hogy az orgonát
Tanuljam meg, vele együtt az kótát.
De az ujjom nem jár *arra*,
Értelmem sincs az kótára,
30 Azért jutok immár, feleség, búra.

5 mindeneket [szótagszám]
28 erre [rím]

7. A nemes céhtől is *már* elbúcsúztam,
Mesterségdarabot ámbár megadtam,
Többet vissza nem fogadnak,
Ha instállok, pirongatnak,
35 A céhmester mondja: botokat adnak.
8. Sokat gondolkodtam, útra indultam,
Én olyat, mint magam, csak tudakoztam,
Mondják: nekünk is mesterünk
Vagyon, takács énekesünk.
40 Bémegyek szobába, ebédhez ülünk.
9. Látom oskolában a szövőszéket,
Legények mind szőnek; a kényecsöket
Kérdem: van-é becsületed,
Mester pajtárs, eledeled?
45 Mondd meg, miből vagyon jobb kereseted?
10. Takácsból lett mester *énnékem* mondja,
Őnéki is szintén úgy vagyon dolga:
Semmi becsülete nincsen,
Mivel deáksága nincsen,
50 Orgona, szép ének kórusba' nincsen.

31 elbúcsúztam [szótagszám]

46 mester mondja [szótagszám]

II. C) I. Idillek, propagandaversek

Felkél jó hajnalban a szántó álmából...

I91.

Nosza, szakácsok, menjünk a konyhára,
Lássátok, mit kell csinálni az konyhán,
Szakácsok királya,
Kupták praefectusa,
5 Ura vagyok én.

I92.

I.

1. Si quis vivit jucundus,
Ego sane Tytirus,
Vivo Ruri sum in silvis,
Iter monstrans oviculis,
5 In praeruptis montium,
Inter aquas fontium.
2. Ha gyönyörűségesen
Él valaki, én frissen
Élek, juhász, a mezőben,
10 Nyájam legelvén erdőben,
A hegyek havasíra,
A vizek forrásíra.
3. Ortu solis instante,
Radios jám levante,
15 Agmen meum producendo,
Ad pascua promovendo,
Rore coeli madidum,
Calco gramen humidum.
4. Mikor a nap megvirrad,
20 Sugárival felhasad,
Juhaimat eleresztvén,
Legelőre kivezetvén,
Harmatos fűvön járok,
Zöld pázsinton sétálok.

- 25 5. Contra solis ardorem,
Immensumque calorem,
Mina per flet membra ventus,
Recubans sub umbra centus,
Curas pello canendo,
30 Vel fistula ludendo.
6. Az egész nap hévségét
És sütő melegségét
Szenyedem fák árnyékában,
Ülvén szellő fúvásában,
35 Sétálok dúdolgatva
Vagy síppal sípolgatva.
7. Philomelas cantantes,
Turturesque gementes,
Ex hilarantes cor meum,
40 Quas audire est jucundum,
Stultus qui vult spernere,
Hasque nolit cernere.
8. Fülemlé zengését,
Gerlicéknek nyegését,
45 Hallgatom, kik vidámítják
Szívemet és megújítják.
Bolond, aki restelli,
Hallgatni nem kedveli.
9. Cibum qui me saturat,
50 Jejunum resocillat,
Splendidis mensis abbatum,
Vel cum epulis magnatum,
Ut cambire debeam,
Quis adducit videam.
- 55 10. Amely étel elégít,
Éhségemben megsegít,
Nem cserélem el uraknak,
Sem nagy süvegű papoknak
Asztalán, s fel nem váltom,
60 Jobbnak azt nem kiáltom.

27 Mire [értelem, vö. IX.]

55 elégét [hangzás]

- II. Sceptrum regis non opto,
Satius est quod porto,
Pedum meum pastorale
Renuncio tronis vale,
65 Commigremus jam oves,
Ad proprias penates.
12. Királyok koronáját,
Nem kívánom pálcáját,
70 Jobb e pásztori bot annál,
Országok birodalmánál,
Már, juhaim, sétáljunk
Az akolban, s ott háljunk!
13. Corpus canis tuetur,
Nullum sane veretur,
75 Agmen curat hostem fugat,
Dormienti invigillat
Me fortuna donatum,
Sic a Diis amatum.
14. Kuvasz őrzi testemet,
80 Nem félhetem életemet,
Mely mellettem vadra csatáz,
Ha aluszom, reám vigyáz.
Ille a boldog élet,
Mellyel Isten szeretett.

XXIII.

A juhászdal

- I. Ha gyönyörűségesen,
Él valaki ily frissen,
Élek, juhász, a mezőben,
5 Legelnek nyájim erdőben
Az hegyek havasiban
S a vizek forrásiban.

2. Mikor a nap felvirrad,
Sugárival felhasad,
Juhaimat kieresztem,
10 Legeltetem, kivezetem,
Harmatos fűvön járok,
Zöld pázsiton sétálok.
3. Fülelilk zengését,
Gerlicéknek nyögését
15 Hallgatom, kik vidámítják,
Szívemet is megújítják.
Bolond, aki restelli,
Hallgatni nem kedveli.
4. Ürgelyukba botomat,
20 Reátészem bundámat,
Szűrömet alám terítem,
Testem reá helyeztetem,
Egyet-kettőt aluszom
És jóízűn megnyugszom.
- 25 5. Kuvasz őrzi testemet,
Nem félttem én lelkemet,
A nyáj mellett vadra csatáz,
Ha aluszom, reám vigyáz.
30 Ó, gyönyörű szép élet,
Kit az Isten így szeret.
6. Jobb szeretőm főzése,
Mint urak csemegéje,
Nem cserélnék meg urakkal,
35 Sem nagy süvegű papokkal
Asztalát fel nem váltnám,
Azt jobbnak *nem* tartanám.
7. Királyok koronáját,
Nem kívánom pálcáját,
40 Jobb a juhászbótom annál,
Országok birodalmánál.
Már juhaim sétálnak,
Az akolnál ott hálnak.

36 jobbnak tartanám [értelem]

- 45 8. Az egész nap hévséget
És szörnyű melegséget,
Szenvedek sok árnyékokat,
Híves, szeles fúvásokat,
Sétálok dúdolgatva
Vagy síppal sípoltatva.

I93.

I.

1. Felkél jó hajnalban a szántó álmából,
Felserkenti magát pacsirta szavából,
Könyörög Istennek szíves indulatból,
Adja szép áldását földi munkájából.
- 5 2. Elsőben a szántó nézi taligáját,
Igazítja vasát, éles csoroszlyáját,
Elébe ragasztja csikoltós tézsláját,
Ökrei nyakára feltészi igáját.
- 10 3. Azonban jó reggel elkezdi munkáját,
Forgatja szép renddel rendes barázdáját.
Szólítja ökreit, szőkéjét, barnáját,
Dúdolja mellette a szántó nótáját.
- 15 4. „Haj, Villás, haj, Sudár, Csákó, Szőke, Barna!
Fordulj hamarsággal csára barázdába!
Vondogáld az igát a gazda hasznára,
Tölthesse meg zsákját szegények javára.
- 20 5. Ha most keseregve barázdába lépünk
És sírva a földbe búzamagot hintünk,
De vagyon Istenben olyan reménységünk,
Hogy megtelik nekünk gabonával vermünk.
6. Majd elhozza Isten a kedves aratást,
Látunk földeinken nagy sok keresztrakást,
Énekelve tesszük a kévebehordást,
Örömmel végezzük a kedves nyomtatást.

- 25 7. Titeket pediglen a zöld legelőre,
Édes ökreim, a szép kies mezőre
Legeltetek ottan szép folyóvizekre,
Bömbölve legeltek a ti kedveteekre.”

I94.

I.

1. A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom,
Erre hív engem a felső hatalom.
2. Kedves énnékem e mív, Istenem, mert szép együgyűség,
Álnokság nélkül jár ez a mesterség.
- 5 3. A szántás-vetés, mag-eltemetés nékem azt mutatja,
Mire válik majd testem állapotja.
4. Mikor sírjában, mint barázdában, mint mag elvettetik,
S földgöröngyöktől majd befedtetik.
- 10 5. Én azért élvén, s földem művelvén mint csak ezt forgatom,
Jobb gondolatra magam nem adhatom.
6. Áldd meg dolgomat, szép szántásomat, édes jó Istenem!
Mert reménységem csak tebenned vetem.
7. Szántott Izsák is, tölt ott sok zsák is százannyi terméssel,
Adj elégedést nékem a kevéssel!
- 15 8. Mikor kell, jövel, csendes esővel öntözd meg földemet,
Hogy kivehessem abból kenyeremet.
9. Segíts, hogy szépen s illendőképpen hajtsam a marhákat,
Ne sújtsam s szidjam meg szegény párákat.
- 20 10. Mert Igéd mondja: „Igaznak gondja van barma élte-re,
Kárt hoz a gonosz kegyetlenségére.”
11. Mint gyeppelel zöldnek és tarlós földnek szükség a feltörés,
Szintúgy énnékem a bűnből megtérés.

2 hívt [!] engemet [szótagszám]
13 a' fok [szótagszám]

12. Azért Igéddel és Szentlelkeddel lágyíts meg engemet,
Vedd el elébbeni nagy keménységemet!
- 25 13. Hogy Igéd magvát, mint lelkem savát szívemben vehessem,
S annak gyümölcsét bőven teremhessem.
14. Az aratáskor, éltem végekor takaríts csűrődben,
Adj lelkemnek részt örök örömödben!

I95.

I.

1. Ha valaki vígan él, vígan él,
A juhász éppen úgy él,
A juhász éppen úgy él.
Az erdőbe, a mezőbe
5 Megáll, megáll, mint egy váz,
Juhaira úgy vigyáz.
2. Ha valaki vígan él, vígan él,
A deák éppen úgy él,
A deák éppen úgy él.
10 Az házában, az komrában
Fel s alá jár, pipázik, pipázik,
A városon dámázik.

IV.

1. Ha valaki vígan él, vígan él,
A juhász éppen úgy él.
Az erdőbe,
A mezőbe
5 Sétál, dudál, furuglyál, furuglyál,
Billeg-ballag, meg-megáll,
Billeg-ballag, meg-megáll.

24 [szótagszámtöbbletes sor]

11 sz [értelem]

2. Ha valaki vígan él, vígan él,
A deák éppen úgy él.
10 Nagy felházba,
Palotába
Eszik, iszik, aluszik, aluszik,
Mindennap jó bort iszik,
Mindennap jó bort iszik.
3. Ha valaki vígan él, vígan él,
15 A barát éppen úgy él.
Nagy felházba,
Szürke gyászba
Eszik, iszik, aluszik, aluszik,
20 Mindennap kávét iszik,
Mindennap kávét iszik.

VI.

- I. Ha valaki vígan él, vígan él,
A juhász éppen úgy él,
A juhász éppen úgy él.
Az erdőben,
A mezőben
5 Sétál, dudál, furulyál, furulyál,
Billeg-ballag, meg-megáll,
Billeg-ballag, meg-megáll.
2. Ha valaki vígan él, vígan él,
A juhász éppen úgy él,
A juhász éppen úgy él.
10 Az erdőben,
A mezőben
Hajtja juhát előre, előre,
Siet a sík mezőre,
Siet a sík mezőre.

Ad IV.

13 vizet [alternatív megoldás]

- 15 3. Ha valaki vígan él, vígan él,
 A juhász éppen úgy él,
 A juhász éppen úgy él.
 Az erdőben,
 A mezőben
 Megáll botján, mint egy váz, mint egy váz,
 20 Juhaira úgy vigyáz,
 Juhaira úgy vigyáz.
4. Ha valaki vígan él, vígan él,
 A deák éppen úgy él,
 A deák éppen úgy él.
 Palotában,
 25 Nagy felházban
 Sétál, pipál, repetál, repetál,
 Sok könyveket lektirál,
 Sok könyveket lektirál.

I96.

I.

Vadászember éneke

- I. Azt *alítja*, más ha látja: nincsen víg jó kedvem,
 Engem kínoz, bút-gondot hoz epesztő szerelem.
 De aztot én csak nevetem,
 Magamban is úgy *tettetem*,
 5 Míntha igaz volna, hogy érte gyötrődöm.
2. Nem szeretek senkit, élek csendességben, mint az
 Vadászatban, nyúlászatban gyönyörködő vadász;
 Nincsen nékem nagyobb kínom,
 Mint ha otthon kell maradnom,
 10 És ha vadászatban nincsen semmi vadam.
3. Vadászatban, nyúlászatban légyen bár énnekem
 Jó szerencsém, nem tudom én, mit tégyen szerelem?
 Csak én „Hajhá!”-t kiálthassak
 És nyulacskát találhassak,
 15 Szívem nyugszik – ha nem, nincsen víg jó kedvem.

1 állítja [értelem]

4 tettettem [szótagszám]

4. Jó kopóim s agaraim kedvem nevelői,
Sok szarvasnak, őznek, nyúlnek koporsószerzői,
Kapsi, Dudás, kedves Lárma,
Vigasztalhat ez a hárma:
20 Delvic, Cicke, Hamis – kényes agaraim.
5. Felébresztem agaraim s mondom nékik: „Hau, hau!”
Jó kopóim sűrűt érvén mindjárt kezdik: „Kauf, kauf!”
Hogyha látom, jön már a vad,
Kapkok puskát, lövök: pif, paf!
25 „Hahou, hahou, hahou!” kiáltok, ha megmarad a vad.

I97.

Komáromi kerek erdő,
Kanászlegény benne kettő.
Tele van a szája csókkal,
A szűrűjja mogyoróval.

I98.

I.

1. Azt gondolja, ki nem tudja a paraszt életnek
Állapotját, boldog voltát a szegény embernek,
Hogy már ennél nincs keserve**s**,
Szolgálattal nincsen terhesb –
5 Nékem pedig igen tetszik, legkönnyebbnek látszik.
2. Elfáradván s megizzadván a síkos mezőben
Kifordulok s vidámulok árnyékos erdőben,
Itt a fáknak szemlélése,
Madaraknak éneklése
10 Többet érnek kastélyoknál, minden muzsikáknál.

2 állapotja [értelem]

3 keserve**s**ebb [szótagszám]

4 és szolgálattal [szótagszám]

3. Hogyba bírnék, bővelkednék Darius kincsével,
Ezt meggyőzném, megelőzném Crezus erszényével,
El nem hagynám én ekémet,
.....
15 Bárki nékem mit ígérne, mivel kedveskedne.
4. Nem szoktam én szélcsapással, élni,
Ravaszággal, ujjvonással erszényem nevelni,
Jobb énnékem szegénykedni,
Kevéssel meglegedni,
20 Hogyesem kincseken büsködni avagy prédálódni.

III.

[...]

1. Elfáradván, megizzadván a tágas mezőkön
Kifordulok s vidámulok a híves erdőkön,
Itt a fáknek szép hajléki,
Madaraknak éneklési
5 Többet érnek kastélok nál, minden muzsikáknál.
2. Jól van dolga katonának, azt szokták mondani,
Kasza, kapa a tenyerét nem szokta rongálni,
Igaz ugyan, de a hasa
Olyan, mint az üres varsa –
10 Én azonban teli hassal könnyen dolgozgatok.
3. Dobra kelni, masérozni, próbára kell menni,
Ha ellenség támad, egybe' halálra sietni.
Nem kelek én a dobszóra
S ezt követő ezer jajra,
15 Hanem addig, meddig tetszik, elnyugszom az Úrban.

Ad I.

11 Hogy [szótagszám, értelem]

12 győzném [szótagszám, értelem]

14 [hiányzó sor]

16 [csonka sor]

20 büsködni [értelem]

199.

A sírásóké

1. Ritka élet ily gyöngy élet, mint a sírásóké,
Sokkal vígabb s hatalmasabb, mint a katonáké.
Nincs, ki minket megvethessen,
Nincs, ki adót ne fizessen.
- 5 2. Felül, alól, innen és túl a világ négy részeit
Ha eljárod, és megfutod a föld kerekességét,
Nem találsz oly birodalmat,
Velünk kitévő hatalmat.
- 10 3. Se vén ember, se az ifjú – legyen bármely délceg –,
Sem a nagy úr, sem a szolga, sem király, sem herceg,
Nincs, ki reánk ne szoruljon,
Tőlünk házat ne kolduljon.
- 15 4. Nézd el e koponyát, s ne vess, sírásó pajtásom!
Mivé tette őkegyelmét egy kapavágásom!
Tudott pedig, életében
Mint kérkedett szépségében.

200.

I.

Jubászének

Az ifjú s öreg pásztorok

AZ ÖREGEK

- 5 I. Jaj, hol vagytok víg napjaink,
Régi boldog óráink?
Hová lettetek, örömeink,
Ártatlan nyájosságink?
Ó, mely hamar elmúltatok,
Tőlünk elpártoltatok!

Ad 200.

2 boldok [értelem]

AZ IFJAK

2. Mit dúdoltok, panaszkodtok,
Megaggott vén pásztorok?
Farkas körmére báránytok
10 Esett, avagy juhotok?
Amint látom, sopánkodtok,
Nyilván kárt vallottatok.

AZ ÖREGEK

3. Kárunkat nem tagadhatjuk,
Sőt helyre sem hozhatjuk,
15 Mert nem gyapjas sereginkben,
Hanem izmos erőnkben
Esett kárunk, amint bánjuk,
Hegyeket nem járhatunk.

AZ IFJAK

4. Hogy hegyeket nem hághattok,
20 Erőtlen vén apusok,
Azt méltán is bánhatjátok,
Mert ott híznak a gidók,
Kakukkfűtől, körmöcskétől
Tölgyesednek a juhok.

AZ ÖREGEK

5. Hajdan mi is ott őriztük
25 A mi tejes nyájunkat,
Még ifjabb üdönket éltük,
S jobban bírtuk magunkat,
Árnyékfákkal és Múzsákkal
30 Vígán jártuk táncunkat.

25 őriztünk [értelem]

27 éltünk [értelem]

AZ IFJAK

- 35 6. Mi is tudunk ez üdőben
Önnön kedvünkre élni,
Nem is kell ilyes leckével
Arra minket oktatni:
Árnyékfákkal és Múzsákkal
Mi is tudunk táncolni.

201.

- 5 I. A szép reggel ékessége,
Vidám kellemetessége
Balzsamot önt tagjainkban,
Áldást, erőt munkáinkban.
- 5 2. A fülemilék zengése,
A csordák lármás bőgése
Intenek, hogy újra reggel,
Menjünk munkára sereggel!

202.

- I. Boldog pásztor az olyan,
Kinek egész életében egy úr parancsol,
Így nincs miért panaszojjon,
Mert urának szája mindenkor csak egyet szól.
- 5 2. De én, ó, szerencsétlen,
Ki tudja, mire jutok?
Ó, Egek, ily véletlen
Sorsomat jól látjátok.

Ad 202.

5 mi [értelem]

- 10 3. Lássátok, mit fogadott
 Az én új uram, szebben
 Hogy megcsalhasson,
 Barátjának fogadott,
 Talám hogy így könnyebben
 Megmaraszthasson.

203.

Csép, kapa nyavalya – tudja, ki próbálja,
Kasza, sarló, fejsze embert megrongálja,
Igazán kenyerét már e' megszolgálja,
Ki naponként éltét ekképpen táplálja.

204.

- Ennye, szedte-vettit, még ma semmit sem dolgoztunk,
Annyi sok virágot a faluban mire hoztunk?
Jertek, menjünk csak azért is koszorú csinálni,
Osztán azzal jöjjünk elé estve vacsorálni,
5 Mégpedig ugyan tüzesen megvessük magunkat,
Aki jól dolgozik, annak adjuk koszorúnkat.

205.

I.

- I. Élet és áldás legyen rajtatok,
 Ti földesurak, kiknek ránk vagyon gondotok!
 Emelkedjete fel, gondolatok,
 Néki vígan énekelve így kiáltsatok.
- 5 2. Éljenek azok is, kik minket szeretnek,
 Azért, hogy szegények vagyunk, meg nem vetnek.
 Rajta, rajta, menjen minden a maga dolgára,
 Várjuk örömmel az urat holnap vacsorára!

206.

I.

1. Ki boldogabb, mint a nemes,
Ha nagy gazdagsága van?
Mindenek előtt érdemes,
Ha nagy gazdagsága van.
- 5 2. Nem szorulánd senkire,
Senki segítségére,
Pénzét számlálja rakásra,
Tisztelőket gyűjt egymásra.
- 10 3. Bővön reájok veszteget,
Hajt a jószág eleget,
Nem szorulánd senkire,
Senki segítségére.
- 15 4. Vagyon mindég, kit szeressen,
Az is, honnét vesztegessen,
Nem szorulánd senkire,
Senki segítségére.

207.

I.

1. Nappal fonunk vagy aratunk,
Nappal fonunk vagy aratunk,
Estve friss tejjel jól lakunk,
Táncot járunk a kunyhóban,
5 Vígán danolunk magunkban.
2. Nevetjük a büszkeséget,
Tiszteljük a szelídséget,
Nem kínoz semmi ítélet,
Ez az angyali, ez az angyali, angyali élet.

208.

I.

1. Rajta, rajta, frissen a búzamezőre,
Koszorút nyér, aki jár előre!
Jertek, harsogtassuk sarlóinkat,
Kopasszuk tarlóinkat
5 Muzsikával.
2. Most vészi már hasznát, ki eddig *fáradott*,
De könyvet hullat, aki szunnyadott.
Majd csűreinkben a cséplők tip, tap, tip, tap,
Örömmel csépelnek, tip, tap, tip, tap.

209.

I.

A paraszt boldogságáról

1. Nincsen szerencsésebb a parasztembernél,
Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél.
Nem cserél urakkal,
Sem gazdag papokkal,
5 Jobb dolga ezeknél.
2. Nem félti a pénzét, nem félti jószágát,
Az ellenség ellen nem őrzi országát,
Azért békeességben,
Nyugszik csendességben,
10 Vigasztalja magát.
3. A paraszt urakat, tartja királyokat,
Tartja a papokat, tartja deákokat,
Tartja katonákat,
Tartja koldusokat
15 És a gazdagokat.

Ad 208.

6 [kopott lapszél]

4. Ha paraszt nem volna, ha ő nem szántana,
Kenyerünk nem volna, ki-ki úgy koplalna.
Ha ő nem kapálna,
Torkunk megszáradna,
20 Ez nagy kínt okozna.
5. Római császárok az ekét felvették,
Királyságok helyett azt igen *kedvelték*,
Mert látták javait
És sok jövedelmét,
25 Azért is kedvelték.

210.

- Csak a juhászélet mutat
A nagy boldogságra utat.
Emlékeztet amazokra
A zöldellő tavaszokra,
5 Amelyben még a Természet
Szent jussa el nem enyészett,
Arany még el volt felejtve,
S a lélek sem volt még kötve.
Itt szabad mind Dél, mind Észak,
10 Mert itt alszik az erőszak.

211.

1. Egy szép juhászi nevezet
Csupa boldogságra vezet.
Őalá vermet nem ásnak,
S nem rabja senkinek másnak.
- 5 2. A természet szent kebele
Egy szép pásztornének öle:
Ha elfárad, befogadja,
Egész örömét megadja.

22 nevelték [értelem]

212.

Cantio gregis pastorum

AD NOTAM: *Meum est propositum*

- I. Sokszor immár éjjel is semmit sem aludtam,
A nagy gondolkozásban elmémet koptattam,
Hogy minémű állapotra adjam életemet,
Az melyben is holtomig tölthessem életemet.
- 5 2. Sok gondolkozásim között ez jutott eszemben,
Hogy valami uraság akadna kezemben,
Gondolám, hogy tetszenék nyoszolyában hálni,
Reggel ama kormos lévvel testemet táplálni.
- 10 3. Igaz ugyan, igaz az, terhes az uraság,
Mert nyakában rázatott unalmas fáradtság:
Ők ország dolgai közt olyanok, mint rabok,
Mi pediglen pusztában ugrosunk, mint bakok.
- 15 4. Midőn urak bajlódnak az körmöci rézzel,
Járjuk mi az lejtőket öszvekapcsolt kézzel.
A dudásnak pénzt adni nem alítjuk kárnak,
Hanem inkább véljük azt merő bolondságnak.
- 20 5. Ha éhezünk, csak hamar kapjuk a nagy sulykot,
Amellyel is leütjük a legszebbik tulkot:
Midőn kérdik: hová lett az urak marhája?
Azt mondjuk, hogy megette a farkasnak szája.
6. Ha pediglen szavunknak nincs úrnál hitele,
Odavetjük a bőrét, megelégszik vele:
Azonban míg az uraknak vagyon mulatások,
Mi az húsát megesszük, a csontját elássuk.
- 25 7. Étélünkben fűszerszám helyett van a gomba,
Mellyet szedünk marha után járván alattomba',
Mert a gomba jó éték, nincs illendő ára,
Négyet megevén ebédre, hármat vacsorára.

8. Kinek tetszik, jöjjön el ilyen szép életre,
Próbálja meg életünk tavaszi keletre:
Ím, Kodrus is bánattal ezelőtt volt tele,
De az ő bús szíve is víg öröme kele.

II. C) 2. Életképek

Nincs boldogtalanabb a parasztembernél...

213.

II.

Lamentatio portionalis

AD NOTAM: *Nilil in mundo magis est vile*

1. Vagyon hazánkban két gonosz ember:
Az Porció Pál és Forspont Péter,
Ez a Porció *mindent* földhez vér,
Forspont pediglen lovat s ökret kér.

- 5 2. Porció pusztét sok falut, várast,
Porció reánk sok gonoszt ároszt,
Porció minket éppen kifáraszt,
Porció jónkból bennünket megfoszt.

- 10 3. Porció minden örekségünket
Fogyatja, s rontja nemzetségünket,
Porció torkon verve pénzünket,
Kihúz, exequál Porció minket.

- 15 4. Ez a Porció micsoda ember?
Lovon jár, s kiált: „Fur main fert hobér!”
Házomban berdóz, ágyomban hever,
Magamat szobámból hidegre kivér.

- 20 5. Fogjuk meg, koma, ezt az Porciót,
Az ki minekünk nem hoz semmi jót,
Vessük láncra az executiót,
Ne mondjon házankban ezután berdót!

3 mint [értelem]

6 árost [értelem]

6. Sok ártatlanbúl mert ez vért ontott,
Sok pléhes ládát fölvert és rontott,
Verjük hát agyon az rossz Forspontot,
Sok lovat, ökret mert túlünk hordott.
- 25 7. Két tulkom vala, azt is elvitte,
Bonta kecskémet taval megette,
Legjobb disznómat szekérrre tette,
Most tyúkjaimnak fejeket szedte.
- 30 8. Az porcióírt mindent eladtam,
Örökségemet zálogban hántam,
Rongyos bocskorban alig maradtam,
Öt, hat, hét séró gyermek van rajtam.
- 35 9. Minden jószágom két síp házamon,
Négy baronája, egy somfabotom,
Két fatarisznyám s kaszakő-tokom,
Az porcióra mégis untatom.
- 40 10. Sokat ez lórúl gyalog szállétott,
Soknak nyakára táskát burított,
Sok szép kúriát, kastélyt pusztétott,
Melyekből éhes farkas ordétott.
11. Azelőtt én is szép cipót ettem,
Más szántófüldén kalászt nem szedtem,
Most zabpogácsát, kölest köll nyelnem,
Az porcióért búzát füzetnem.
- 45 12. Az rossz Forspant is hánszor tett zsákmánt,
Forspont javunkban kótyavetét hánt,
Özvegyet, árvát soha meg nem szánt,
Forspant nemeset, polgárt előránt.
- 50 13. Mihent az Forspant falunkban keált,
Mindjárt szólétják az szegény bírát,
Ha ökret nem ad, megadja díját:
Vagy magát fogják, vagy ütik fiát.

46 Forspon [értelem]

48 Forspan [értelem]

51 adhatt [szótagszám]

14. A Porciónak Forspant sógora,
 Porció vigyáz mert mindenhova,
 55 Az Forspont pedig ökerre, lóra –
 Melyben születtek, átkozott óra!
15. Vedd el, Úristen, rólunk ez terhet,
 Űzd ki házankból ezt a két embert,
 Porció, Forspont mert az földhez vert,
 60 Ökerre s lóra tehessünk még szert!

III.

1. Vagyon házunkban két gonosz ember:
 Porció Pál és nagy Forspont Péter,
 Ez a Porció mindent földhöz vér,
 A Forspont pedig lovat-ökröt kér.
- 5 2. Porció pusztít sok falut, várost,
 Porció reánk sok gondot áraszt,
 Porció minket éppen elfáraszt,
 Porció minket mindentől megfoszt.
- 10 3. Porció minden örökségünket
 Fogyasztja, rontja nemzetségünket,
 Porció torkon vere bennünket,
 Kivonja végre minden pénzünket.
- 15 4. Ez a Porció micsoda ember?
 Lovon jár, kiált: „Majliber hajder!”
 Házamban berdóz, ágyamban hever,
 Magamat télben hidegre kiver.
- 20 5. Fogjuk meg, koma, ezt a Porciót,
 Aki minékünk nem hoz semmi jót,
 Vagdaljuk koncra executiót,
 Nem mondjon többet házamban berdót!
6. Sok ártatlanból már ez vért ontott,
 Sok terhes ládát felvert és rontott,
 Verjük agyon azt a forspont-hozót,
 Ne mondjon többet házamban berdót!

58 Űzd [értelem]

15 berdót [értelem]

- 25 7. Két tulkom vala, azt is elvivé,
Bonta kecskémet tolvaj megmetszé,
Hizlalt disznómat szekérben tévé,
Most *tyúkaimnak* fejeket *szédé*.
- 30 8. A porcióért mindent eladtam,
Örökségemet zálogban hadtam,
Rongyos bocskorban alig maradtam,
Őt, *bat*, hét síró gyermek van rajtam.
- 35 9. Minden jószágom két gabonyicám,
Nagy somfabotom, boronafogóm,
Két fatarisznyám, kaszakó-tokom,
A porcióért azt is eladom.
- 40 10. Én is azelőtt szép cipót ettem,
Más szántóföldén kalászt nem szedtem,
Most zabpogácsát, kölest kell *emnem*,
A porcióért *búzá*t fizetnem.
11. Az Porciónak Forspont sógora,
Porció vigyáz mert mindenkorra,
A Forspont pedig ökörré, lóra –
Hol született ez, átkozott óra!
- 45 12. Vedd el, Úristen, *rólunk ezeket*,
Űzd ki házunkból e nemzeteket!
Porció, Forspont mindent földhöz vert,
Bárcsak egy lóra tehetnék *még* szert!
- 50 13. Vajha még egyszer oly időt érnék,
Hogy homály napom fényes*kedhetné*k,
A Porciónak lába kitörnék,
Forspontnak pedig nyaka szakadnék!

28 a tyúkaimnak [szótagszám] szédé v. véné [alternatív megoldás]

32 Őt hét [értelem, szótagszám]

39 kellednem [értelem]

40 házat [értelem]

45 ezeket rollúnk [rím]

48 tehetnék szert [szótagszám]

50 fényessgethetek [értelem]

- 55 14. Bizony megvenném rajta tulkomat,
Télben és nyárban hizlalt disznómat,
A pundrájában tett aranyomat,
Bonta kecskémet, megadná jómat!

214.

I.

Parasztének

1. Szántani, vetni, nyárban aratni,
Urak jószágát be kell takarni,
Karácsonfáját bőven hordani,
Soha vége nincs, annyit dolgozni.
- 5 2. Dézmát és vaját, pár kappant adni,
Sok ajándékot bőven hordani,
Másként ajtónként hadnak állani,
Nem is hagy *minket* egyet szólani.
- 10 3. Izzad homlokom, úgy megdolgozom,
Korog én hasam, vizes én hátam,
Szűrben úgy bújom, ha *szákkal toldom*,
Gyakran foldozom, öszveráncolom.
- 15 4. Ma ha jóllakok, holnap koplalok,
Sóskát *szaggatok*, vadkörtyét rázok,
Azt megaszalom, köként is rázok,
Meg is szárasztom, mégis éh gyomrom.
- 20 5. Bort nem ihatok, mert adós vagyok,
Sok az porcióm, feles bírságom,
Kvártélyosnak is sok pénzt köll adnom,
Árenda rajtam, így fogy jószágom.

8 egyért [szótagszám, értelem]

11 harsakkal [értelem]; tóltóm [értelem]

14 faggatok [értelem]

6. Még az szolgám is rajtam kotonoz,
Káposztát s lencsét, *mond, ennem ne hozsz,*
Ő pedig nekem kevés haszont hoz,
Ha nem füzetek, fut az bíróhoz.
- 25 7. Az Forspont Péter és Porció Pál
Rajtunk kalapál, kiált: „Fog’ bé már!”
Házunkban beszáll, mint varjú, kiabál,
Előttünk sétál, orrunkban szurkál.
- 30 8. Házunkban berdó, hátunkon furkó,
Kiált: „Hozzál bort, te gonosz Gyurkó!
Hol discretio, tringeld, confect jó,
Egy sajt vagy túró, metélt táska jó!”
- 35 9. Bonta kecskémet taval megette,
Tyúkaimnak is fejeket szedte,
Az borjúnak is nyakát metszette,
Majorságomat megemésztette.
- 40 10. Valaki hol van, csak *mind* tőlünk vár,
Habár övé is a pozsonyi vár,
Executiót küld, vagy rekesztbe zár,
Minden rendbélit tart *szegény* polgár.
- II. Két somfabotom, egy cséphadaróm,
Rongyos bocskorom alig hordozom,
Szűrőm madzagát hozzám szorítom,
Az értékemből *én* majd kikopok.
- 45 12. Mint Israhel népit fárahó király
Terhelte sokkal
Nékünk *aszt* mondják: „Jobbágy, ne sétálj!”
Pallér, vén úr mondja: „Te paraszt, ne állj!”

22 onnét nem nehoz [romlott félsor, vö. V.]

25 is [értelem]

31 Confect [szótagszám, rím]

37 mint [értelem]

40 tart a [szótagszám]

44 majdki [szótagszám]

46 hiányzó félsor

47 nekünk mondgyál [értelem, szótagszám]

48 [szótagszámtöbbletes sor]

- 50 13. Bárcsak a kocka egyszer fordulna,
Hogy az urakból polgárt csinálna,
Akkor mi dolgunk, higgyed, jobb volna,
Mert terheinket raknánk urakra.
- 55 14. Szánd meg, Úristen, a te népedet,
Kik fohászkodván kérünk tégedet,
Ne hadd elnyomni te szegényedet,
Végre oltalmazd örökségedet!

215.

II.

- 5 I. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”
„Hogy az a fa?” „Két márjason.”
„Tíz garasért *id'*adja kend?”
„Od'adom, csak hajtsa be kend!”
„Csali, Csákó, hol álljak meg?
Csak itt mindjárt megfizetek.”
- 10 2. Gyebi vatye navagase.
Potsom drevo dva marjase.
Gyeszagy grose tsiko datye.
Tudom lebo tapolyoste.
Tselő tsáko gyeposztalim.
Lemtú prom vam zaplatyim.

III.

NÓTA: *Megholt [atyám már anyámmal]*

- I. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”
„Hogy ez a fa?” „Tíz garason.”
„Ha kilencért *id'*adja kend?”
„Csálé, Csákó, hajtsa bé kend!”

Ad II.

3 ide adja [szótagszám]

Ad III.

3 így [értelem]

- 5 2. Ott van a salva gvardia,
Ahol nagy a família.
A kosszarvak azt jelentik,
Amíg azt le nem biccentik.

VI.

- I. „Hol lakik kelmed?” „Vágáson.”
„Hogy a leány?” „Két garason.”
„Hát az egyért nem adja kend?”
„Oda biz’ én, csak vigye kend!”
- 5 2. „Hol lakik kend?” „Eperjesen.”
„Hogy a legény?” „Száz rénesen.”
„Hát ötvenért nem adja kend?”
„De nem bizony, tegye le kend!”

216.

Szolga éneke

- I. Boldogtalan állapotja a szegény szolgának,
Mikor ura eszik, iszik, danolgat magának,
Éhezik a szolgál,
Ha nincsen mit innya,
5 Száraz a torka.
Jancsi, Jancsi, mit kell tenni?
Úrrá kell lenni!
Nincs mit tenni,
Úrrá kell lenni!
- 10 2. A Falábi Péter mester énekely kedvére,
Sípos Mihály mások mellett üres erszényire.
Nincs Jancsinak pénze,
Bot, korbács, szidalom,
Furatos a bére.
15 Jancsi, Jancsi, mit kell tenni?
Úrrá kell lenni!
Nincs mit tenni,
Úrrá kell lenni!

11 üttes [értelem]

217.

I.

1. Én vagyok a petri gulyás,
Én őrzöm a petri gulyát,
A bojtárom a gulyánál,
Magam vagyok a rózsámnál.
- 5 2. Nem úgy van most, mint azelőtt,
Sár van a mi kapunk előtt,
Általmennék, de nincs erőm,
Csak úgy nevet a szeretőm.
- 10 3. Menjünk fel a lapanyakra,
Nézzünk széjjel a gulyába?:
Nincsen-e kár a marhába?,
Nincsen-e kár a marhába?'
- 15 4. Felmentünk a lapanyakra,
Széjjelnéztünk a gulyába?:
Nincs semmi kár a marhába?,
Nincs semmi kár a marhába?'
- 20 5. A gotaji hegyes halom,
Körüllegeli a barom.
Töltsél innya, én galambom,
Nincsen kedvesebb gyémántom!

III.

Én vagyok a pesti gulyás,
Én őrzöm a pesti gulyát.
Bujtárom a gulyák után,
Magam meg a szajhák után.

218.

I.

1. Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.
Soha nyugta nincsen,
Éjjel-nappal készen
5 S talpon kell állani.
2. Már reggel jól korán ott terem az ispán,
Kezében a csákány robotra szólítván.
Ha szavát megveti,
Deresre fekteti
10 Alfelét fájlalván.
3. Egész nap dolgozik, ingyen fáradozik,
Még meg sem köszönik, a sok dézsmát szedik,
Ha pedig vétkeznek,
A tömlöcbe teszik,
15 Hol sem iszik s eszik.
4. Otthon a dragonyos szabadon dombéroz,
Porciót midőn kér, azonban ha nem hoz,
Seggbe rúg a gonosz,
Azután futíroz
20 És szakramentíroz.
5. Bíró az adóért, mester a stóláért,
Zsidó és korcsmáros pálinka áráért
Mindent elfoglalnak,
Házbúl majd kihúznak,
25 Inget alig hadnak.
6. A száraz torkomat csak a víz öblíti,
Az éhes gyomromat árpakenyér tölti,
A száraz túróval,
Hajdinagombóccal
30 Meg kell elégedni.

15 sem eszik [szótagszám, vö. V.]

V.

1. Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúságo nagyobb a tengernél.
Soha nyugta nincsen,
Éjjel-nappal készen
5 A talpán köll lenni.
2. Már regvel jó korán ott terem az ispán,
Kezében a csákán, robotra szállétván.
Ha szavát megveti,
A derest heveri
10 Alfelét fájlolván.
3. Egész nap dolgozik, ingyen fárodozik,
A sok dézmát szedik, meg sem is köszönik,
Ha pedig vétkezik,
A tömlöcben teszik,
15 Hol sem eszik s iszik.
4. Az éhes gyomromat árpokenyér tölti,
A szároz torkomat csak víz öblögeti,
A fujtós túróval,
Hajdinagombóccal
20 Meg kell elégedni.
5. Ott/on a foszlángos szabadon dombéroz,
Midőn porciót szed, ha azonnal nem hoz,
Seggbe rúg a gonosz,
Azután futéroz
25 És szekermentéroz.
6. Bíró az adóért, mester a stóláért,
Zsidó és korcsmáros a borok áráért
Mindent elfoglalnak,
Házbúl majd' kihúznak,
30 Inget alig hagynak.

6 ispány [hangzás]
21 otkon [értelem]

7. Cífrasággol teljes rongyos szúrdolmányom,
 Bizony alig vagyon egy pipa dohányom,
 Még sincsen tekintet,
 A tisztartó intet,
 Majd megfenekeltet.
- 35
8. Papok, noha urak, mégis tőlünk várnok,
 Erősen hurcolnak, meg is pirongatnak,
 Adok nagy árendát,
 Éles *perevendát*,
 Hosszú reverendát.
- 40

219.

I.

- Aluszol-é, juhász?
 – Bizon nem táncolok!
 – Voltak-é farkasok?
 – Bizon nem angyalok.
 5 – Vittek-é el bárányt?
 – Biz’ ide nem hoztak.
 – Ugattak-é kutyák?
 – Bizon nem danultak.

II.

Juhász-nóta

- I. – Aluszol-é, te juhász?
 Aluszol-é, te juhász?
 – Jaj, dehogy aluszom!
 Jaj, dehogy aluszom!
- 5 2. – Voltak-é itt farkasok?
 Voltak-é itt farkasok?
 – Jaj, nem is angyalok!
 Jaj, nem is angyalok!

33 tekintet [hangzás, rím]

39 [romlott szó?]

- 10 3. – Ugatták-é a kutyák?
Ugatták-é a kutyák?
– Hej, nem is nevettek,
Hej, nem is nevettek!
- 15 4. – Vittek-é el sok bárányt?
Vittek-é el sok bárányt?
– Jaj, de nem is hoztak!
Jaj, de nem is hoztak!
- 20 5. – Szaladtál-é utánok?
Szaladtál-é utánok?
– Hej, nem is előttök!
Hej, nem is előttök!
6. – Hány mételyes a juhból?
Hány mételyes a juhból?
– Egy sincs egészséges!
Egy sincs egészséges!
- 25 7. – Van-é bőr a gerendán?
Van-é bőr a gerendán?
– Kevés van a húsán!
Kevés van a húsán!

220.

El is kéne menni, itt is kék maradni,
Gazdát, gazdaasszonyt nem kék megbántani.

221.

I.

Az elnyomattatott jobbág yok Miatyánkja az ő német földesurok ellen

Egy fertelmes nemzet származott közünkbe,
Tekints kegyelmesen hív könyörgésünkre,
Mi Atyánk!

5 A Te országodból magokat hazudják
Lenni, de, fájdalom, talám azt se tudják,
Ki vagy.

Magyarok Istene! ki tudsz kegyes lenni,
Kérünk, hogy ne hagyd e nemzetet bémenni
A mennyekbe.

10 Rút gonoszságokat említni is hűlök,
Mert nem találtatik egy is, ki közülök
Megszenteltessék.

Ha mind keresnénk is, mégsem találatnék
Oly nemzet, mely által inkább mocskoltatnék
15 „Paraszt!” – így kiált fel – „Segíteni Istentek
Nem tud, hanem hamar, ami van, mindentek
A Te neved.

Amit szemmel látnak, kézzel takarítják,
20 Mint annyi tolvajok, ölik és pusztítják
Jöjjön el nekünk.”

Nagy Isten! adjad, hogy pusztulni láthassuk
E pokol nemzetet, s örömmel mondhassuk:
A Te országod.

25 Mihelyt éhség miatt őket repedezni
Látjuk, mindjárt kész lesz lelkünk örvendezni,
Légyen meg akaratom!

Nincsen csak egy is jó azon nemzetségbe,
Nem érdemlenek ők lakozást az égbe,
30 Úgy itt e földön is.

Ha tetszik, kivisznek minket házainkból,
S erővel kivonják éhes szájainkból
A mi mindennapi
kenyerünket.

2 könyörgésünkbe [értelem]

35	Küldd ki hát közülünk e rút nemzetséget, Szabadíts meg tőle, és a békességet	Add meg minékünk ma!
	Sokszor elkövetett rossz cselekedetit, A káros, vakbuzgó magaszeregetit	És bocsásd meg.
40	Ezeknek méltatlan s bajosan szenvedjük, De ha ellent állunk, bizony megfizetjük	A mi vétkeinket.
	Szegény házainkba igen gyakran járnak, Feleségeinkkel szintoly bátran hálnak,	Miképpen mi is.
45	Vagy akarjuk, vagy sem, mind el kell azt nézni, S nem akarván bosszút bosszúval tetézni,	Megbocsátunk.
	Tartozunk is vele, hogy mi megengedjünk, S terhes hibájakat gyakran elszenvedjük	Ellenünk vétetteknek.
	Ha egy <i>helyt</i> megunják, mindjárt felpakolnak, A szegény jobbágynak fennyen parancsolnak:	„Ne! vigy minket!”
55	Mihelyt a mezőre kileshetnek minket, Viszik az eblelkűk feleségeinket	A kísértetben.
	Ó, Isten! ne engedd őket itt lakozni, Ne engedj ily bosszús kínokat okozni,	Sőt szabadíts meg!
60	Köztök a rossz mindég inkább szaporodik, Annyira, hogy lelkünk igen iszonyodik	E gonosztól.
	Ne engedd, hogy többé ők uralkodjanak, Hogy szegény népeddel így trágárkodjanak,	Mert Tiéd az ország.
65	Innen őket könnyen te elkergetheted, Méltó haraggoddal semmivé teheted:	Tiéd a hatalom.
	Ha e gaz nemzetet innen elpusztítod, S nyomorult hazánkat tőle megtisztítod,	Tiéd a dicsőség.
70		

35 Szabadítás [értelem]

51 egy meg [szótagszám, vö. II.]

Szánd és szabadítsd meg magyar nemzetedet,
Hogy szíves örömmel dicsérje nevedet
75
Hallgasd meg, szent Isten, e könyörgésinket,
És tégyed szabaddá szegény nemzetünket,
Mindörökké.
Amen!

222.

III.

1. Viceispány, perceptor, főnotárius,
Főbíró, vicebíró, comissarius,
Hát az a sok menkű esküdt és prókátorok!
- 5 2. Exactor, ispector és a tisztartó,
Kasznárok, ispányok és a számtartó,
Hát az a sok kujon hajdú és öreg bíró!
3. Káptalan, esperes és plébánusok,
Káplányok, kántorok és harangozók,
Hát az a sok fene barát és mendikánsok!
- 10 4. Tógások, rektorok, prédikátorok,
Doktorok, felcserek mind húzók-vonók,
Hát az a sok fránya borbély és kvártélyosok!
- 15 5. Szénával, abrakkal, a sok robottal
Ha nem szolgálsz, ütök-verik hátod a bottal.
Hát az a sok menkű forspont és nagy porció!

73 Nemzetedelt [értelem]

14 verit [értelem]

VII.

A parasztember dalja

1. Főispány, viceispány, consilliárius,
Alispány, perceptor, főnotárius,
Hát a fene két fiskális, alnótárius!
- 5 2. Főbíró, albíró és az exactor,
A doctor, assesor, viceperceptor,
Hát még az aꞥ ingyenélő úti director!
3. Indzellér, már mit mér, ringy-rongy felcserrel,
Az ügyész, prókátor a dib-dáb *verrel*,
Jaj, már ezek hányszor voltak a Luciferrel!
- 10 4. A partikuláris négy perceptorok,
Mindannyi hasztalan nagy komondorok,
Hát az a sok ménykő esküdt és kucifúrok!
- 15 5. A széna és szalma comissáriusok,
Bezzeg van ezeknek bugyellárisok,
Hát még a sok tintás seggű kancelláriusok!
6. Hadnagyok, fogdmegok a drabantokkal,
Tömlöctartó a huzavonákkal,
Hát az a sok kujon hajdú szomjú torokkal!
- 20 7. Prefektus, *inspektor* a tisztartókkal,
Kasznárok, ispányok a számtartókkal,
Hát az a sok dologkerülő a korhelyekkel!
8. Érsekek, püspökök a káptalanokkal,
Fő- és viceesperesek a plébánusokkal,
Hát az a sok bomlott kispap a káplányokkal!
- 25 9. Miserék, *ciszt*erek és minoriták,
Szerviták, ezek a szakállas regruták,
Hát az a sok kopasz barát a mendikánsokkal!

6 a [értelem]

8 [romlott szó, talán csak szóvég]

17 A Tömlöctartó [szótagszám]

19 Inspector [értelem]

25 Cziscerek [értelem]

- 30 10. Director, professor a kántorokkal,
Kurátor, egyházi harangozókkal,
Hát ezek is ingyenélők mind amazokkal!
11. Dókások, rektorok, prédikátorok,
Actorok, factorok és kalugyerok,
Hát a sok hírhordó borbély és kvártélyosok!
- 35 12. Kávésok, kulcsárok és árendások,
Cukrosok, szakácsok és az órásook,
Hát az a sok kelner, margir és a lármások!
13. Főbíró, nótárius és pusztabíró,
Borbíró, a molnár, a malombíró,
A tizedes, veszett polgár, *pernyepiszkáló*.
- 40 14. A kényes mészáros a korcsmárossal,
Kerülő, katona executorral,
Füstös kovács, szurkos varga szaros takácsokkal.
15. Boltosak, árusok, mesteremberek,
Ó, gonosz, vérszopó, rossz denevérek,
45 Minden módon húznak-vonnak az égetlenek.
16. Cigányok, koldusok és muzsikusok,
Jaj, de sok heverő korhely szakácsok,
Hát az a sok háttas zsidók, miképp csalósok!
- 50 17. Kalmárok, bicskások és citromosok,
Több ilyen pénzt csaló sok imposztorok,
Gyolcsos tótok, borsárulók és sáfrányosok.
18. Ó, Egek! mindezek szegény parasztra
Tátják *szájokat*, mint hernyó harasztra,
Jaj, még sincsen becsülete, ha megy panaszra!

32 Kvártélyosak [rím]

39 a Pernye [szótagszám]

53 a szájokat [szótagszám]

II. D) Lator- és tolvajénekek

Ha megfognak, felakasztanak...

223.

I.

- I.
.....
Nincsen furat, nincsen lovat, én nem cselekedtem,
Munka pozab, nekem nem kell, ha pogácsa nincsen.
- 5 2. Ó, szaracsé, kicsam vinit ilyen messze földre,
Iam nu józte, nem mehetünk immár az erdőre,
Kurund trekut, kurund iesz az rőt tehén bőre,
Majd szerezzünk, de ampate, dare, praela naptae.
- 10 3. Supujnaze, ungye jezte, nem lehet kiütni,
Soha nusti, hogy kellene egy kis tüzet ütni.
Mare lucru, hogy pénzemmél csak az húst is venni,
De am furat, fel akarnak az ispányok kötni.
- 15 4. Futuj maza, ne böjtöljünk, csínu lingurate,
Mikor kapunk oláh munkát szalonasi pécsi,
Popa nostra ha megtudja, jó néven sem veszi,
De ígírjünk és szerezzünk egy tehenet neki!
- 20 5. Együnk-igyunk, vígan lakjunk, jeszte band in punga,
Numaj prinde, bíró uram, egyikünk sem lopta,
Opra deák estvefelé az réten tanálta,
Bine facut de leaduz, elveszni sem hadta.
6. Az oláhok, az vad ebek, mikor lopni mennek,
Ketten-hárman öszvegyűlnek, olyan törvént tesznek:
Egyik adja, másik hajtsa, harmadik megnyúzza,
Egyik adja, másik hajtsa, harmadik megnyúzza.
- 25 7. Dragus János, Bogor Ignác numaj nupte furat,
Kende dormit szegény ember, ellopták az lovát.
Ó, Domine, szemlátomást nimike nu furat,
Az minap is elrontottak rajta három pálcát.

26 szegyen [értelem]

IV.

1. Ni fitsóri, ku pitsóri, minden vígan járja,
Ni preletse, kauza létse a bánatnak árja.
Hajda opints, talpa jó nincs, hadd hulljon a tákja,
Ni Gligóre si strigore, hogy jóllakjék, várja.
- 5 2. Szegény Daphzis, nagy baj az is, malaj akum náre,
De hadd légyen, még nem szég^{yen} brinza gyesztul áre.
Majd előjön amaz idő, úgymint primavare,
Akkor leszen, tudom, nekem becsületem mare.
- 10 3. Makár bárba, makár álba, még meg nem vénültem,
Nitsi ám lovát, nitsi ám furat nem én cselekedtem.
Ni Gligóre, drága flóre, igen megéhültem,
Munka paszát nem kell nékem, ha pogácsa nincsen.
- 15 4. Ó, szarátse, ketse ám vinjit ilyen messze földre?
Járne jeszte, nem mehetünk immár az erdőre.
Kurunt trekut, kurunt forsit a rőt tehén bőre,
Mást szerezzünk de vom putje járe pe lá nóptje.
- 20 5. Futj masza, ne böjtöljünk, tzinjem ku unguri,
Amit kapunk tot vom munka szlanjina si petsi,
Pópa nosztru ha megtudja, jó neven sem vészi,
De szerezzünk gye ungyeva egy vákát őnéki.
6. Nem volnék én még igen vén, ám tsernut farine,
Csak nemrégen, tegnap éjjel cum szkarminát line,
Megijedtem, mikor láttam kaszint begetzine,
Jer, keljünk fel s csak menjünk el, mert nincsen nyivászte.
- 25 7. Oltyanule zim frujere, hadd menjünk a táncba,
Tzinye sukám ku fétyele, a gazda sem bánja!
Pásze sztráse in pojáte gyezlega tu jápa,
Abból elég pénzünk leszen holnapig a borra!
- 30 8. Együnk, igyunk, vígan lakjunk, jeszte bány in punga,
Nu ne bátje biróüle egyikünk sem lopta!
Opra Todor estvefelé az réten találta,
Binye fakutt, dela adusz, elveszni nem hadta.

5 Daphais [értelem]

6 szegény [értelem]

- 35 9. Opra Todor, Bukur Jignát, numály nóptye furát,
Kínd ám dormit szegény ember, ellopták a lovát.
De láminje szemlátomást njimnjika nam lovát,
A minap is elrontának rajtad három pálcát!
- 40 10. Supujnásze ádu jászke nem lehet kiütni,
Soha nustji hogy kellene egy kis tüzet tenni.
Máre-lukru, ha pénzen kell csak a húst is venni,
De vom furá, fel akarnak az ispányok kötni.
11. Az oláhok, a vad ebek mikor lopni mennek,
Ketten-hárman öszvegyűlnek s ilyen törvényt tésznek:
Egyik oldja, másik hajtja, a harmadik nyúzza,
A negyedik erős hittel igen felel róla.

V.

1. Opra Todor, vén komondor, numáj noptye furat,
Aki durmit szegény legény, elloptad a lovát.
Haj, káre, makár káre, brinze gesztulare!
- 5 2. Egyik furat, másik munát, harmadik megnyúzta,
Ha megtudja bíró vosztu, egyi~~k~~tek sem lopta.
Haj, káre, makár káre, brinze gesztulare!
3. Hajda dáre, ne bőtljünk, czinyem ku unguri,
Ha megtudja popa Vaszi, lopjunk tehent néki!
Háj, kare, makár káre, brinze gesztulare!
- 10 4. Opra Todor, vén komondor, nu furá tu majmult,
Ha megtudnak, felakasztnak, nu munká tu majmult.
Haj, kare, makár káre, brinze gesztulare!

224.

I.

Bimbó ökrünk nagy szarva nem fért az istállóba,
Melyet vettünk lopással esztendeje Kállóba?
De befért a gyomrába,
Bandi bátyám hasába
5 Mind füle, farka, lába.

IV.

1. Bimbó ökrünk nagy szarva nem fér az istállóba,
Melyet lopással vettünk esztendeje Kállóba?
De befért a gyomrába,
Bandi bátyám torkába
5 Mind füle, farka, lába.
2. Ingem-gatyám csupa gyócs, a nadrágom szűrdaróc.
Vesd ki, ha csíp, dörzsöld el, szégyen a', ne vakarózz!
Mint a derelyés géres,
Mondja mind Bakhus, Tzéres,
10 A gróf is lehet béres!
3. Eladánk a malacot, elprédálánk az árát.
Mint a sáskák, feldúlánk kilenc falu határát.
Pénzes zsákunk üres már,
Elkopott az aranyvár,
15 Cifra pipa, pipaszár.

225.

I.

1. Fut az oláh hegyódalon,
Magyar legény a pallagon.
Dedalom madedalom,
Dúl a malom, madedalom,
5 Dúl a malom!

12 határán [értelem]

2. Lám, megmondám, Radu öcsém,
 Hogy nyergelj *meg* két paripát!
 Dedalom madedalom,
 Dűl a malom, madedalom,
 10 Dűl a malom!
3. Radu öcsém rabul esék,
 De én magam elszaladék.
 Dedalom, madedalom,
 Dűl a malom madedalom,
 15 Dűl a malom!
4. Kétfelé veti a lábát,
 Rámvicsorítá a fogát.
 Dedalom, madedalom,
 Dűl a malom madedalom,
 20 Dűl a malom!
5. Tarisznyámban meleg málé,
Málé mellett korpacipó.
 Dedalom madedalom,
 Dűl a malom, madedalom,
 25 Dűl a malom!

226.

- I. Másutt immár lefeküdtek,
 Itt még ágyat sem vetettek.
 Du dur duj nám, duj duj nám.
2. Kikullogom az erdőre,
 Bokor alá lefeküszöm.
 5 Du dur duj nám, duj duj nám.
3. Lapos kő az én vánkosom,
 Farügy az én derekaljom.
 Du dur duj nám, duj duj nám.

Ad 225.

7 nyergelj két [szótagszám]

22 [az áthúzás alatt nem kiolvasható, vö. VII.]

- 10 4. Kezembe veszem a lándzsám,
Nyakamba vetem a csuklyám.
Du dur duj nám, duj duj nám.
5. A csuklya is néha üres,
Néha csak malájjal teljes.
15 Du dur duj nám, duj duj nám.
6. Kikullogom az erdőre,
Letekéntek én az rétre.
Du dur duj nám, duj duj nám.
7. Ha jó paripa meglátom,
20 Megkerülöm s ráfordulom.
Du dur duj nám, duj duj nám.
8. Ráduly fiam is elhívom,
Szürke paripa meglopom.
Du dur duj nám, duj duj nám.
- 25 9. Bokor övemmel fogatom,
Kantár az fejébe vonom.
Du dur duj nám, duj duj nám.
10. Moldovába beugratom,
Sok talléron eltukmálom.
30 Du dur duj nám, duj duj nám.
11. Bekullogom korcsomába,
Iszom vagy két garas ára.
Du dur duj nám, duj duj nám.
12. Onnét két paripa hozom,
35 Erdélybe sok pénz eladom.
Du dur duj nám, duj duj nám.
13. Ráduly fiamat megfogták,
Estig mind törvény tartották.
Du dur duj nám, duj duj nám.
- 40 14. Másnap szegényt hogy kihozták,
Estig meg is akasztották.
Du dur duj nám, duj duj nám.

15. Tekéntek Ráduly fiamra,
Hát gangosan áll az nyaka.
45 Du dur duj nám, duj duj nám.
16. Kétfelé vette az lábát,
Kilehelte az szuffáját.
Du dur duj nám, duj duj nám.
17. Jó forteati látogatják,
50 „Vajdumine” – így siratják.
Du dur duj nám, duj duj nám.
18. Mare pagube csinálták,
Bátor társuk suspunzurat.
Du dur duj nám, duj duj nám.

227.

Világi szép ének egy szegény kondásról

- I. Bujdosik a disznó kilenc malacával,
Utána a kondás üres tarisnyával.
Fújja furuláját, keserves nótáját.
5 „Jobb lett volna nékem a Tiszán túl menni,
Bús kenyeret enni, katonának menni,
Almási Jánosnak konyháját kerülni.
2. Ó, én édes szülóm, menjél az urakhoz,
Tudakozd meg tőlök: mikor lesz énnékem már szabadulásom?”
10 „Szerelmes gyermekem, édes első *fiam*,
S akkor lesz tenéked *megszabadulásod*,
Mikor kapu fölött zölddel leveledzik,
Pirossal bimbózik, fejérrel virágzik.”

9 Apám [értelem]
10 szabadulásod [szótagszám]

3. „Jaj, ura*é*, úrfiak, gyöngyösi nagy urak!
 Kár volna még nékem az halálra menni,
 Szép bodor hajamat szélnek elhordani,
 Piros két orcámat napnak hervasztani,
 Fekete két szemem hollóknak kiásni,
 Szép gyenge bőrömnek a csonthoz száradni,
 Mert soha disznóért embert akasztani,
 Ily árva legénnek világból kimúlni.
4. Ó, én szülöm, már tőled búcsúzó,
 Ó, te álnok világ, megcsalendő házod.
 Szerencsétlen óra, melyben szülöttetem,
 Átkozott az erdő, melyből ide juttam,
 Almási Jánosnak kenyerét kóstoltam.
 Már Isten hozzátok, ti gyöngyösi népek!
 Már többet nem láttok az tömlecben *ülni*,
 Ősz fejjel megláttok akasztófán csüggni.”

228.

Tobzódóké

1. Iszom egészségédért, kedves társom, szire!
 Én is, pajtás, tiedért, váljék örömünkre!
 Kolozsvári káposzta vala az ebédem,
 Töltött kolbász, szalonna vala vendégségem.
2. Ettem-ittam, jól laktam, s ittam, még ihattam,
 Hat font húst felhabzsoltam, borban torkig úsztam.
 Eszem, még meghasadok, teljék torkig bélem,
 Iszom, még megszakadok, még bor leszen vérem.
3. Korcsomábon szállást kérni az mi szép szokásunk,
 Erszényünket beinnya az mi vigasságunk,
 Egyet-kettőt fordulni az mi szabadságunk,
 Hazamenni, ledőlni az mi uraságunk.

13 Uram [értelem]

24 jutottam [szótagszám]

27 [hiányzó szó]

- 15 4. Ütni-verni, botozni esküdt barátságunk,
Tálat, kancsót rontani teljes gazdagságunk,
Útonjárót főbe ütni az mi igazságunk,
Egyik a mászt megtépní kévánt nyájasságunk.
- 20 5. Egy-két kupa jó bort hamar felhabzsolni,
Bajuszunkot törleni, ismét megmártani,
Egy-két pipát kiszíni, arra káromkodni,
Pofonfalvára menni, jól üstökbe kapni.
6. Korcsomárost megverni, hatszor hátba rúgni,
Kapun kilódulni, balról jobbra fordulni,
Kancsói másra köszönni, osztán földhöz verni,
Zálagba vetni dolománt, s adósságot rakni.
- 25 7. Somfabotot faragni, más hátára kenni,
Vitézen elszaladni, bíróhoz vitetni,
A deresben izzadni, hatvant hétszer túrni,
Mi szokásunk felkelni, öt-hat lovat lopni.
- 30 8. Azután felakadni, az egeket nézni,
Végzetetlen csudára ég-föld között függni.
Sokan vadnak magok is, kikről azt mondhatni,
De hogy tovább éljenek, jobb azt elhallgatni.

229.

I.

- 5 I. Hopp, hopp, anya, süss malacot,
Amellé hozz vagy két pint bort,
Jó hideg mézesmáli bort,
Majd megmondom ama dolgot,
Jaj, didó dum!

23 Kont sont [értelem]

3 málé [értelem]

2. Üszkött anya, vén boszorkány,
Vélem sokat ne prézsmitálj!
Csöpűcsákány, vasbuzogány,
Majd meglátod, hátodra száll,
10 Jaj, didó dum!
3. Előttem ne sopánkodjál,
Hallod, bátya, egy a király!
Jobb az konyhán forgolódnál,
Vélünk együtt iddoggálnál,
15 Jaj, didó dum!
4. Hozd elő, bátyám, az baltát,
Verjük föl anyánk ládáját,
Dukát, bógert és polturát,
Hozd elő mind az tallérját,
20 Jaj, didó dum!
5. Támaszd fel amaz lajtorját,
Hozz le vagy három szalonnát,
Igyuk meg mind az jó borát,
Égessük meg házát, magát,
25 Jaj, didó dum!
6. Mikor én hajadon voltam,
Százestendős kisleány voltam,
Mikor az pártát meguntam,
Szemeimet lehajtottam,
30 Jaj, didó dum!
7. Ó, te kalitkában való,
Egyen meg az nyári holló,
A szád olyan, mint a csüllő,
Nyelved olyan, mint a salló,
35 Jaj, didó dum!

7 présbitálj [vö. II.]

17 Hagy verjük [szótagszám, vö. II.]

18 Dukát [értelem]

33 csülő [értelem]

8. Ejj, nyerűs, vén beli kecske,
Százesztendős kis menyecske,
Görbe hátú kis tevécske,
Jó az túrús csíkmák, *lencse*,
Jaj, didó dum!

40

230.

1. Sok százezer példát immáron láttotok,
Azért ez világban hozzátok nem sóllok,
Csak végbúcsúzáshoz immáron én fogok,
Egy kevés hallgatást titóletek várok.
- 5 2. Kivel a hitemet én öszvekötöttem,
Hallja besédemet, itt áll én mellettem.
Lopott partékákat őneki sereztem,
Meselőt, borostát sokat megkötöttem.
- 10 3. Illen veszőséggel volt mindég életem,
Kesztheli vásárbon mikoron elmentem,
Egy krajcárom sem volt, mégis soknyát vettem.
Isten hozzád, Keszthel, kiben illent tettem!
- 15 4. Szala vármegyének pandúri köröztek,
Egersegre engem ló mellett vezettek,
Otton kegyetlenül sokszor meg is vertek,
Mindjárt loptam, mihenst hazaeresztettek.
- 20 5. Birkás legényektől korcsmán verettettem,
Sümegei vásárbon sátorhoz köttettem,
Fehérvárro kocsin magamat vitettem,
Ez árnyékvilágban illenképpen éltem.
6. Istennek ajánllok, kedves kolmároim,
Kapcásim, sabóim és csizmaziaiim,
Görögim, zsidóim és *fazokasaim*,
Istennek ajánllak, kedves kocsmárosim!

39 jó lentsetske [szótagszám, vö. II.]

23 farokásaim [értelem]

- 25 7. Egysóval: már minden kedves s3p nemzetim,
Sántói asszonok, t3bbet nem csalhatlak,
Az3rt mind fejenk3nt Istennek aj3nllak,
Basai korcsm3kon titeket elv3rlok.
- 30 8. Laks3l3s, Udvarnak, Sentgr3tnak s3p v3ro,
S3nto, Karmacs, P3hok, Keszthel nagy kast3lla,
Csehi, Bas3, Pr3go, S3meg magas dombja,
Istennek aj3nllok, Foknak forg3 malma!
- 35 9. 3, kegyetlen h3h3r, te engem nem s3nt3l,
S3s, vizes vessz3vel v3g3nyomban v3gt3l,
Cs3nya r3t semeket te 3nre3m h3nyt3l,
Cs3nya, r3t semeket te 3nre3m h3nyt3l.

26 3sz<...>nok [3rtelem]

36 tsuna [hangz3s, v3. 35]

II. E) Vegyes dicsekvő dalok

Ez az élet a gyöngy élet...

231.

- I. Hej, laboda, laboda,
Lábod ide, nem oda!
Mé' nem nyóttél nagyobbra,
Lettél volna katona.
- 5 2. Felültem én egy lóra,
Tanulatlan csikóra,
Körülnézem magamat,
A *sarkantyú*s csizmámot.
- 10 3. Három alma meg egy fél,
Íródiák leszek én!

232.

I.

- I. Az alföldi legénnek,
Jó kedve van szegénnek,
Fújja *tálgát* *étkének*,
Kedvet ad vendégének.
- 5 2. Nosza, Pista, ne búsú'!
Nincs hátadon a hajdú!
Távul legyen minden bú,
Bolond, aki szomorú!

8 szarkatsus [értelem]

3 tárgyat éltének [értelem]

233.

- I. Coki, kutya, coki, szajhának az ebel
Ne ugasd el tőlem kedves szeretőmet!
2. Mert ha elugatod, kenyeret sem adok,
Ha el nem ugatod, pogácsát is adok.
- 5 3. Lekötöm lábadat egy selyemzsinórral,
Bédugom a szádat egy zsömlyecipővel.
4. S eladtam anyámat egy kajla garason,
Megittam az árát a győri piarcon.

234.

- I. Ez az élet a gyöngy élet, senkitől sem félni,
Kemény atyák- s mesterektől végig menten élni,
Nem úz így a törvény,
5 Domborul az erszény,
Ha így minket a szerencse táplál és jó remény.
2. Nem aggódni, csak vigadni a mi gondunk legyen,
Étel, ital, csendes álom minden bajt elvégyen,
Ettől amég tetszik,
Törkünk el nem metszik
10 Örvendetes napjainkat csak el nem rekesztik.
3. A mi drága életünket aki nem becsülné,
Az az eszét egy tökmaggal könnyen elcserélné,
Olyas távul legyen,
Tőlünk búcsút végyen,
15 Hogy mi víg multságunkban ő csorbát ne tégyen!

Ad 234.

7 mindent [értelem]

235.

III.

- I. Téli-nyári keresményem
Tudja mennykő, hova tettem:
Kit megittam, kit megettem,
Kit a kurvákra költöttem.
- 5 2. De bezzeg már csúffá lettem,
Cudar az egész életem,
Szemem akármerre vetem,
Se pénzem, se becsületem.
- 10 3. Ha mék szeretőm házára,
Úgy néz rám, mint a kutyára,
Igazít pokol útjára,
Egyik-másik ajtajára.

236.

Versus Nathalis

- I. Jó gyümölcse szokott lenni a jó fának,
Okos és jó fia az eszes atyának,
Jó leánya a jó gazdasszon anyának,
Csak hagy engedjenek ezeknek szavának.
- 5 2. Nekem az én atyám csak egy prokurátor,
Belőlem is leszen, de nemcsak kurátor,
Hanem igen gazdag és nagy árendátor
Vagy pedig erdélyi híres gubernátor.
- 10 3. Rókatorkos mente condrámat felváltja,
„Jöjjön az úr!” – nekünk minden ozt kiáltja,
Fekete hajamat feje hajpor szállja,
Oldalaman fénylik az aranyas szablya.

Ad 236.

2 Atyának [rím]

4 engedgenek [értelem]

4. *Ameddig a' lenne, sok szent innepeket,
Kívánom, éjretok örventeteket,
15 Bú nem szomorítsa soha szívetekek,
Ékesítse mennyben laurus fejetekek!*

237.

Versus Paschalis

1. Nincsen hét országban olyan legény, mint én,
Ezt pedig nem hiszi sem ifú, sem vén,
De kit megfoghatnék, le/né őt oly nagy kén,
Hogy megfeketednék háta, mint a hótt szén.
- 5 2. Tudja az atyám is ritka virtusimat,
Mindenek közt való nagy bátorságamat,
Csürkéek körül *pedig* jó pásztorságomat,
Szomszédim is tudják az én jóságamat.
- 10 3. Ezért bízza reám atyám háza táját,
Velem őrizteti a pénzes ládáját,
Varjaktól én őrzem tyúkját, szalannáját,
Én igazítam el háznak egész baját.
- 15 4. Mert bátyáim közül egy is velem nem ér,
Bosszúságra egy is ingerleni nem mér,
Mert attól félnek, hogy az ecsénk pofon vér,
Ez fiúban vagyom ám igaz székely vér!
- 20 5. Csak magak izzadnak a szőlőhegyekben,
Szólani sem mérnek nekem ijedtecken,
Nem is *dolgaztatnak* engemet féltecken,
Valamit akarok, megmondok szemekben.

Ad 236.

13–16 [hiányzó lapsarkok]

Ad 237.

3 lene [értelem]

4 nay [értelem]

7 pepedig [értelem]

19 dolgaz...ake [értelem, lapszél hiány]

6. Én otthon nyugtatam kényesen magamat,
Meleggel süttetem kevélyen hasamat,
Azután árnyékban fordítam hátamat,
A kapa nem nyomja soha is vállamat.
- 25 7. Jóllehet ez fiú nem igen tetemes,
De az emberek közt bezzeg ám kellemes,
Mert nem aluszékan, hanem igen szemes,
Egy tallérra leszen tehát most érdemes.

238.

Versus Natalis

1. Én olyan emberre szeretném találni,
Ki énvelem bátron szemben merne szállni,
Mert én is meg fognám aztat úgy tréfálni,
Nem hiszem, féltében hogy meg merne állni.
- 5 2. Mert a nevem Székely, magam is a' vagyok,
Nem kicsinek azért virtusim, sőt nagyok,
Féltemben más előtt mindjárt el nem fogyok,
Mérgemben sokakat földön nyúlva hagyok.
- 10 3. Tehát gyalag ember velem ne próbáljan,
Elöttem nyúlszívű ember meg ne álljan,
Ha azt akarja, hogy a háta ne fájjon,
Jobb inkább, hogy minden nakassal kínáljan.
- 15 4. Mikor pénzt nem adnakdem,
Aki pediglen ad, örömet szemlélem,
Több Karácsant is ér az ilyen, azt vélem,
Éljen! én az áldást attól nem kímélem.

25 Jolleheez [értelem]

cím [szakadt lapszél]

7 fogjak [értelem, rím]

8 nyílv [értelem]

13 [szakadt lapszél]

16 mem [értelem]

239.

I.

Szép volna, ha volna száz arany a zsebbe',
De ha nincs semmi kincs sem abba', sem ebbe',
Bankócédulával is ki lehet ám állni,
Félrevágott kalappal, pénz nélkül sétálni.

240.

I.

A magyar étele

- I. Fejér cipó, szalonna,
Füstölt hús és káposzta
A magyarnak étele,
Ezzel lakik ő tele.
5 Pörkölt húst a bográcsból,
Jó borsos pogácsából
Eszik néha egész nap,
Iszik reá, mint a csap.
2. Ha jóllakott bendője,
10 Táncba kerül végtére,
A menyecskét jártatja,
Legényesen forgatja.
A magyar csak imígy él,
Még az ördögtől sem fél,
15 Nem koplal ő soha is,
Úgy segítjen! igaz is.

V.

- I. Fejér cipó, szalonna,
Pörgölt hús és káposzta
A magyarnak étele,
Azzal lakik ő tele.

- 5 2. Pörgölt húst a bográcsból,
 Jó zsíros pogácsából
 Eszik néha egész nap,
 Iszik reá mint a csap.
- 10 3. Ha jól lakik kedvére,
 Táncra kerül végtére,
 A menyecskét forgatja,
 Legényesen jártatja.
- 15 4. A magyar csak imígy él,
 Még az ördögtől sem fél,
 Nem koplal ő soha is,
 Úgy segéljen! igaz is.
- 20 5. Magam is ekképp élek,
 Bíróval sem cserélek,
 A falu népe szeret,
 Pénzt ad és bort, kenyeret.
6. Nosza, rajta, feleség,
 Megtart a jó Isten még,
 Héja-húja héja-haj!
 Nincs még eddig semmi baj!

24I.

I.

1. Én vagyok a magyar gyerek,
 Dicsekedni ezzel merek,
 Fogadom is, amíg élek,
 Száz némettel sem cserélek.
- 5 2. Féreteszem a kalpagom,
 Pengő csizmám öszvecsapom,
 Táncra lábom billegtetem,
 A németet kinevetem.
- 10 3. Galambomat táncra rántom,
 Kemény fogással nem bántom,
 Megölelem, megcsókolom
 Szép piros magyar angyalom.

4. Nekieresztem kedvemet,
Öszveverem tenyeremet:
15 „Ez az élet!” – víg kedvemben
Kiáltom nagy örömben.
5. Csak csuszog a német lába,
Mert nincs sarkantyús csizmája,
20 Hímét ő csak egyről varrja,
De a magyar, mint akarja.
6. Isten hozzád, gyáva német,
Úgy nézlek, mint tarka gémet.
Én vagyok a magyar gyerek,
Kérkedni magammal merek.

III.

- I. Én vagyok a magyar gyerek,
Dicsekedni azzal merek.
Én vagyok a jászsági fi,
5 Nem parancsol nekem senki,
Sem a Jászság, sem az Kunság,
Sem az birinyi uraság.
2. Nincsen nálunk szolgabíró,
Szegény legényeket kínzó.
10 Én vagyok a jászsági fi,
Nem parancsol nekem senki,
Sem a Jászság, sem az Kunság,
Sem az birinyi uraság.

JEGYZETEK

I. TÖRTÉNETI ÉS POLITIKAI KÖZKÖLTÉSZEZET

I. A) Magyar történeti tárgyú énekek

Történeti vonatkozású XVIII. századi énekeinket három, több-kevesebb szöveggel képviselt tematikus csoportba rendeztük. Külön tárgyaljuk a kimondottan nép- és nemzetérténelmi eseményekről, sorsfordulókról szóló líroepikus énekeket – I. A); 5 szöveg –, a nemzeti függetlenségért vívott Rákóczi-szabadságharc nagyjaira visszaemlékező, kevés szövegcsoporttal, de számos variánssal rendelkező, rendkívül népszerű ún. posztkuruc költészetet – I. B); 6 szöveg – és az aktuálpolitikával foglalkozó satirikus/panaszos, olykor imádságos hangvételű szövegeket – I. C) 35 szöveg. Ez utóbbi csoportban számos egyedi előfordulású, ill. kevés variánssal, viszont sok topikus változattal rendelkező versünk van, változatos műformákban, amelyek részletesen élénk tárják a hosszú, harcokkal terhes XVIII. század magyarországi közállapotait. Német uralom, kulturális és gazdasági függőség – rossz a nemeseknek, még rosszabb az alávett osztályoknak. („Tenger rajtunk a fegyver / Mert az ellenség közöttünk hever”). Az énekek szerint Magyarország erkölcsi „romlása”, történelmi súlyának elvesztése a német (osztrák) gazdasági kizsákmányolás és a Nyugat-majmolás következménye.

*

Az I. A) csoport történeti énekeinek alaphangja a panasz és keseregés. A szövegek a hajdani hősokeket és történelmi jelentőségű tetteiket, „régii dicsőségünk”-et siratják, s gyakran az adott kor gazdasági, erkölcsi állapota miatt panaszkodnak, keseregnek.

„Az ország sorsa minden egyéni bánatot túlszámnyaló keseregésre indította három évszázad költészetét; a 16-tól a 18. századig érvényes volt Tinódi mondata: »Sírva veszíköl most szegín Magyarország« Liszti László (1629–63) a 16. századi Brodarics nyomán éppögy siratóbéli szemrehányással fordul az ország sorsát eldöntő Mohács felé. (»Te Mohács mezeje, / Sok vitéz veszélye/ Rajtad édes hazánknak! / Te szakasztád végét, / S dücsöséges egét / Egész Magyarországnak.«”) (A műforma további irodalmi és folklór példáival I. RAJECZKY Benjamin európai kitekintésű bevezető tanulmányát: MNT V. 15–75., idézet: 23.).

„Mohács szimbolikus szerepe a történeti tudatban különösen olyan korszakokban volt erős, amikor az ország népe, az ország értelmisége veszélyeztetve látta a nemzet létét, vagy tragikus eseményeket élt át.” (Kovács G. 1995.)

A XVIII. században a Habsburg politikai és nyelvi-kulturális hegemóniával szembeszálló, egyre erőteljesebb magyar nemzettudat irodalmi kifejlődésének az ország sorsáért való aggodás, panasz, önvád, nosztalgia motívum- és formularendszerének módszeres feltárását eleddig csak néhány tanulmány kísérte meg (további szakirodalommal: IMRE 1991, 1995).

Nemcsak az ország- és királysiratokban, jeremiádszerű keservekben, hanem az ún. kollektív imádságokban és fohászokban is (melynek később Kölcsey *Hymnusa* lett az egyik legszebb példája) jelentős szerepet kapnak a magyar történelem szomorú, véres eseményei, ill. kiemelkedő hősei. L. pl. kötetünk 10. szövegét, a kétféle kezdősorral elterjedt ún. *Rákóczi-nótát* (*Jaj, régi szép magyar nép vagy Hej, Rákóczi, Berényi, Bezerédi*), ill.:

Hej, Bocskay s Rákocyak!
Zrínyi! Hunyad! Bátoriak!
Czobor! Forgách, Palocyak!
Ország! Berény-, Rozgonyak!

Bennetek volt a magyarnak
S minden igaz hazafinak
Hajdonában reménysége,
Segedelme s dicsősége.

Egy hív magyar sóhajása, íratott 1764-be' (1800 utáni kézírás és szóhasználat)

Jankovich Miklós pasquillusgyűjt. (XVIII–XIX. század ford.) STOLL 495. II. 13a–b.
Ugyanez: **Egyleveles kézirat** (Sepsiszentgyörgy, Múz. Fasc. V. Nr. 8. Mf. MTA 197/XXIII.)

A hazafias panasz kollektív fohászkodással vegyül a *Madéfalvánál elveszett székegyek keserves énekében* (*Szerelemes Istenem, ki véred ontottad...*; Nagyenyed, Bethlen Kvt., K 385; MTA mf. 199/XI. STOLL Bev.). Ugyancsak aktuális történeti helyzetre vonatkozó kollektív imádság a század végéről:

*Az 1788.-ban kezdődött török háború alkalmosságával készített ábítatos énekjek
az ellenség földén táborozó katolikus székegyeknek*

Fájlald, Uram, veszedelmét Te keresztény népednek,
Ah, fordítsd el kemély súlyát miltó büntetésednek!
Sírva esedezünk, előttöd könyörgünk,
Szánd keserves ügyünket!
Látod, ellenségünk szomjúhozza vérünk,
Veszteni köll fejünket.

Kresznerics Ferenc dalgyűjt. (1790–1809) STOLL 399. 47b–48b (további 7 szakasz)

Az aktuálpolitikai eseményeket, rendelkezéseket, uralkodókat és pénzügyminisztereiket gúnyolják az I. C alfejezet végén található történelmi imaparafrázisok, -paródiák (41–46. sz.), melyek a XX. század közepéig fennmaradnak a populáris költészetben az aktuális despoták, politikusok nevével (vö. KÜLLÖS 2007 és 2012).

A történeti tudat ideológiai kölcsönhatásait nemcsak a korszak tudományos és szépirodalma tükrözi, hanem a költészet is. Bár kötetünkben főszöveggént nem közlünk honfoglalási tárgyú verseket, fontos megemlíteni a témakör populáris irodalmi jelenlétét (a XVIII–XIX. századi magyar kalendáriumok honfoglalás-motivikájáról bővebben: MIKOS 2010). Az egyes nemzetek eredetét minél messzibb múltra visszavezető (hős)epika, nemzeti eposzírás európai divathullámának magyar terméke lehet az a műköltői – de eddig nem azonosított –, talán iskolai célú alkotás, amely a hun–magyar közös őstörténetről és a magyarok honfoglalásáról szól, s egy váci polgár gyűjteményében bukkan fel 1801-ben:

A magyarok költözésekről

Énekeljünk, szóra keljünk a hunnuszok dolgárúl,
Kikkel sógor vala Mógor a Jafetnek ágárúl,
Mindenfelül sok nép elől egy nagy síkra vergőde,
Ott torony vár, hol volt Szénár azok által kezdőde,

De az Isten a nagy égen mosolyogta azokat,
És nyelvekkel, értelmekkel öszvevesztvén dolgokat,
Magok abba egy darabba odahagyták míveket,
Sok népekre, nemzetekre elszéleszték híreket.

Resetka János-ék. (1801) STOLL 560. 24a–25b (1–2. vsz.)

Másolata: **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. X. 22a–23a.

Ugyanígy a honfoglalás mondaköréből való az a képalírásnak szánt szöveg, amelyet Révai Miklós tett közzé saját verseskötete függelékében latinul és magyarul (1787, 274.), megjegyezvén, hogy Bécsben látott egy, a fehér ló mondájáról készült képet. (A monda irodalmi, képzőművészeti és középkori jogszokási hátteréről l. bővebben KRÍZA 1995, HOFER 1995.) Itt csak a vers Révai-féle magyar változatát idézzük:

Ím, lásd, a szép, kövér, fehér szepe kancát
A tótok vezetik, mint menyasszony Mancát,
Melynek, midőn láták, megkedvelék táncát,
Úgy drága szerszámú nyergét, fékét, láncát.

Magyarok ajánlják tótok királyának,
Melyért földét, vizét s fűvét országának
El is harácsolá – tót birodalmának
Így lőn vége árán egy hitván kancának.

Kéziratos változata: **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 100.
(ERDÉLYI 1846–1848, III. 244. sz.)

A török kiűzésének korát mutatta be – különösen a Habsburgok ebben játszott szerepét propagálva – az az ének, amelyet Bartalus István az 1870-es években jegyzett le kéziratóba (régies dallama széles körben ismert a néphagyományban epikus énekek és lakodalmi szokásdalok hordozójaként). A fenti példákhoz hasonlóan ez is műköltői, sőt tudományos környezetből való: Spangár András jezsuita tudós *Magyar krónika díszesen és tudóstításokkal* (Kassa, 1738) c. munkájának egyik allegorikus versbetétének folklorizálódott részletei alkotják (a műről és a szerzőről bővebben: KNAPP 2013). Kései, énekelt felbukkanása e történeti kézikönyv szélesebb körű ismeretére utal:

Budát, ó, Hunnia, az török elrontja,
Szép Fejérváradat egészen lerontja. [...]

A török síp szerint fog erdély táncolni,
És ő kedve szerint várakat sáncolni.

Egy Szulimán császár mennyit fog ártani,
Kardját a magyarok vérébe mártani! [...]

Elóáll Hunyadi János fia, Mátyás,
Kitől a töröknek bezzeg lesz aratás.

A Báthory István és nagy Kinizsi Pál,
Dobó gróf Zrínyivel előttünk, mellénk áll.

Ámbár országunkat török elfoglalja,
Leszen majd, aki azt vissza is foglalja.

Első Leopoldus erős fegyverével,
Hatodik Karolus fegyveres kezével.

Vesztett országunkat mind visszafoglalja,
Mindkettő Hunniát ismét vigasztalja.

DOBSZAY 1984, 563. sz.

E fejezet valójában úgy adhatna teljes, árnyalt képet a magyar történelmi tárgyú verses szövegekből, amelyeket a XVIII. századi közönség ismert, ha az ekkor még sok ponyvakiadásban vagy kéziratos másolatban közkézen forgó XVI–XVII. századi verses epikát is kiadnánk. Ilosvai Selymes Péter *Tholdi-históriája*, Kádár István *históriája*, Rákóczi Sámuel (valójában Rákóczi László) vagy az

ismeretlen végvári vitéz, Oláh Geci éneke, a kuruc kor sokáig másolgatott és parafrázelt tudósító énekei, pl. a holdvilági veszedelemről – mind-mind hozzájárultak a nemzeti történeti emlékezet építéséhez, a múlt kultuszához.

I.

+ I. **Öt világi énekek** (é. n.) Ötödik. Ks.: *Mohács, Mohács, régi vérontás helye*.

7 vsz., jórészt megegyezik a két évvel későbbi, azonos című, ponyván közölt szöveggel.

A ponyvafüzetet a kelteztést rejtő (1780) árusvers zárja:

A mohácsi harcnak hány esztendeje múlt,
Hogy a török által ott sok magyar elfúlt?
Kétszázötvennégynek az írók számlálják,
Érte a poltúrát, tudom, meg is adják.

II. **A' SZÁNTÓ-EMBER ÉNEKES DALLAI, ÉS A' MOHÁTS MEZEI SIRALOM.** (é. n.)

Ötödik. Ks.: *Mohács, Mohács, régi vérontás helye*.

7 vsz., megegyezik az I. változattal. Az árusvers datálása 1780-ra utal.

III. **Öt VILÁGI ÉNEKEK** (é. n.) Ötödik. Ks.: *Mohács, Mohács, régi vérontás helye*.

7 vsz. A ponyvafüzet árusversének kolofonja közvetetten 1782-re utal:

A mohácsi harcnak hány esztendeje múlt,
Hogy a török által ott sok magyar elfúlt?
Kétszázötvenhatnak az írók számlálják,
Érte a két garast, tudom, meg is adják.

IV. **Linus-féle kézirat** (1786 előtt) 53b–54a. *Mohács éneke*. Ks.: *Mohács, Mohács, sebes vérontás helye*.

5 vsz., sorrendjük a ponyvakiadáshoz képest: 1, 4, 6, 2, 7 (részlet). A hangszeres darabokat (talán részben piarista színjátékok kísérőzenéjét) őrző kottás kézirat végére egyházi énekeket jegyeztek fel, köztük a Mohács-émlékvers két változatát: a következő szöveg ugyanennek 10 strófás változata, azonos kézírással (l. alább).

V. **Linus-féle kézirat** (1786 előtt) 54b–55b. *Keserve Magyarországnak*. Ks.: *Mohács, Mohács, sebes vérontás helye*.

10 vsz., sorrendjük megegyezik a VI–VII. változatokéval. Az előző szöveg ugyanennek 5 strófás változata volt, azonos kézírással (l. fentebb).

VI. **Connotationes Versuum** (1790) STOLL 392. 5a–6a. *A Mohács veszedelméről való ének*. Ks.: *Mohács, Mohács, sebes vérontás helye*.

9 vsz., sorrendjük a VIII. változathoz képest: 1–9.

VII. **Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. 31a–32a. *Mohács veszedelméről*. Ks.: *Mohács, Mohács, sebes vérontás helye*.

10 vsz., sorrendjük azonos a rendezettebb VIII. változattal. A vers végén: *Vége*.

+ VIII. **Horváth Pál énekgyűjteménye** (1790 k.) STOLL 396. 8b–9a. *A mohácsi veszedelemről*. Ks.: *Mohács, Mohács, régi vérontás helye*.

10 vsz. A vers végén: *Vége*.

IX. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 12a–14a. *A mohácsi veszedelemről*. Ks.: *Mohács, Mohács, sebes vérontás helye*.

11 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–4, 7, 6, 8, E1, 10, 9, E2 (megegyezik a XII. változattal).

Két egyedi szakasza a Habsburg-propaganda jegyében bővíti a témakört:

8. Bécszet viád, azt véled, hogy elnyered,
Majd Budán fejedet elveszted,
Nándorvártúl folyt a Duna véreddel,
Leopold király nagy erejével,
De még meg nem adóztál,
Vesztednek csak hírt adtál,
Nemzetedben baj is vér,
Veszendő életre tér.
11. Adva Isten Anna unokájának,
Császármagbúl Thereziának
Szép fiak közt első királyt, Józsefet,
Aki éljen, segítsen minket!
Nemesség már terjedvén,
Vitézség feléledvén,
Magyar, teljes nap fénylik,
Még török elhaldaklik.

A szöveg egy másik változata a gyűjtemény II. kötetében is szerepel (l. alább).

- X. **Kresznerics Ferenc dalgűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. II. 111a–b. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
5 vsz., sorrendjük az VIII.-hoz képest: 1–5. Sortördelés nélküli, hanyag helyesírású másolat dunántúli tájnyelvi ízekkel. A szöveg után (111b–112a): *AMÉN Gulácsi Farkas László, tekintetes nemes Vas vármegyének I. (substitutus?) viceispánja Sk Alba pro Act*. A kéziratba korábban egy 11 strófás változatot is lejegyzett Kresznerics Ferenc; az autográfának tűnik.
- XI. **Nagy Iván-kolligátum** (XVIII. század 2. fele) I. 156b–157a. *A mobácsi nagy veszedelemnek siratása*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
10 vsz., sorrendjük megegyezik a VIII. változattal. A vers végén egy piros viaszpecséttel fedett aláírás. (A pecséten: álló páncélos vitéz és CONC RESTAR... felirat.)
- XII. **Vass János-ék.** (1797–1812) STOLL 434. 11b–13a. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
10 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–4, 7, 6, 8, IX/8, IX/11, 9; azonos az éppígy nyugat-dunántúli IX. változattal. Az ott is szereplő 8–9. vsz.-ot a másoló utólag, csillaggal jelezve szúrta be, de a 13a lapon ezek *Más* álcím alatt, önálló szöveggént szerepelnek. Az utolsó szakaszt kétszer írta le: először 8. sorszámmal a folyó szöveg részeként, majd a betoldott két strófa után, letisztázva. A kézirat 28a lapjának alján ceruzával, más írással ismét szerepel a 10. vsz. első két sora. A strófa első lejegyzésében sok a javítás: vagy bizonytalanul olvasta az előtte fekvő szöveget, vagy esetleg helyben fogalmazta (át).
- XIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 15a–16a. *Gyöngye Lajos király s magyaroknak Mobács mezgén történt szomorú esete*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
9 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–9.
- XIV. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század eleje) STOLL 535. 18b–19b. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokkal (I–III).
- XV. **Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye** (1800) STOLL 553. 19a–b. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
10 vsz., a cím kivételével a VIII. változattal megegyező, néhol emendált szöveg. Jankovich Miklós kézírása.
- XVI. **Baky Rudolf-ék.** (1813) STOLL 634. 26a–b. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
7 vsz., a végén: *Vége*. A vsz.-ok sorrendjét tekintve azonos a ponyvakiadásokkal (I–III), de hiányzik belőle a 2., 5. és 6. vsz. egy-egy sora; több helyütt szó szintű variálódással, olykor romlással (pl. 3. vsz. 5. sor, 7. vsz. 6. sor). A ponyvával ellentétben viszont következetes a T/I. használata (pl. *házánk, koronánk*).
- XVII. **Kenézi Jakab Gergely gyűjteménye** (1818) 10–12. II. *Lajos magyarországi királynak mobácsi veszedelméről*. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
9 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–9. Az ének végén: „Régi kézírás gyűjteményből közletik”. A kéziratot Jankovich Miklós őrizte meg történeti tárgyú kolligátumsorozatában, azzal a megjegyzéssel, hogy ő is kételkedik a szöveg régiségében: „Mohácsi veszedelmet siránkozó ének, melyet valóban héába állít régi írásokból lemásoltnak, mert azt 1770. esztendőben élt Lethenyi János mohácsi plebánosnak tulajdonít az ott lakó köznép.” (3.) A kéziratra FALVY Zoltán hívta fel a figyelmet a IV–V. változat forrásáról szóló cikkében (1957).

- XVIII. **Énekeskönyv** (1810-es évek) STOLL 684. 64b–66a. *A mobácsi veszedelem*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokkal (I–III), néhol jelentős szövegromlásokkal.
- XIX. **Pesti ék.** (1825) STOLL 730. 69b–71a. *A Mobács mezői siralom*. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokkal (I–III), sok másolási hibával vagy félreértéssel.
- XX. **G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. 32a–33b. *A mobácsi mezőbűz*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
9 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–9.
- XXI. **Rumy Károly György-gyűjt.** (1820-as évek?) 57a–59a. *Sirató. Mobács*. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
10 vsz., sorrendjük azonos a VIII. változattal.
- XXII. **Henczy József-ék.** (1831) STOLL 774. 161–166. *Mobácsi veszedelem*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
10 vsz., sorrendjük azonos a VIII. változattal, apró eltérésekkel és elírásokkal.
- XXIII. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) I. 189. sz. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
9 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1–9., egy-két frázis eltéréssel.
- XXIV. **Ercsey Dániel népdalgyűjtése** (1833, Debrecen) 12b–14a. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük megegyezik a ponyvaváltozatokkal (I–III), Ercsey még az árusverset is lemásolta az ének végére. A gyűjtemény e pontján több, ponyváról származó verset találunk.
- XXV. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 18. Ks.: *Mobács, Mobács [...]*.
A pápai kézirat első fele elveszett, így csak a *Tabella Notarum* (247–253.) tudósít a szövegről.
- XXVI. **Almási Sámuel: Magyar Dalnok** (1834) STOLL 795. 140. sz. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
6 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változat 1–6. szakaszával. Dallammal.
- XXVII. **Czupor Andor énekgyűjteményei** (1836–1839) STOLL 810. I. 14a–15b. *A mobácsi veszedelem 1526-ban*. Ks.: *Mobács, Mobács, szörnyű vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük a ponyvakiadásokhoz (I–III.) képest: 1–3, 5, 4, 6, 7; azonos a szintén torockói XXVIII. változattal. Viszonylag ritka a vers felbukkanása Erdélyben.
- XXVIII. **Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. 75–77. *A mobácsi veszedelem 1526*. Ks.: *Mobács, Mobács, szörnyű vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük a ponyvakiadásokhoz (I–III.) képest: 1–3, 5, 4, 6, 7; azonos a szintén torockói XXVII. változattal.
- XXIX. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 848. 112. sz. *Mobács mezői siralom*. Ks.: *Mobács, Mobács, régi vérontás helye*.
7 vsz., sorrendjük megegyezik a ponyvakiadásokkal (I–III.). A végén: *Vége*.
- XXX. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 60a–62a. *A mobácsi ütközet*. Ks.: *Mobács, Mobács, sebes vérontás helye*.
10 vsz., sorrendjük azonos a VIII. változattal. A sok szótagszámbeli és sortörési bizonytalanság arra utal, hogy a lejegyző nem ismerte a dallamot, így számos másolási hibát vétett, ill. talán korrekció nélkül átörökítette az előtte fekvő másolandó szöveg hibáit. A 10. vsz.-ba egyedi, eltérő metrumú sorok ékelődnek:

Fénixmadár könnyű szárnyos seregből
Vitéz magyar fegyveres népből,
Porrá égni kívánjo s ő megy tűzre,
Porból támod újabb életre.
Higgyed, változó sorsa a magyar Mársnak
A magyar utóbb is a töröket elrontja,
S sok darabokra őszvevagdalja.

A kéziratban Csokonainak a „Mohácsi nótára” írt versét is megtaláljuk, szintén szótagszámhibákkal: *Minden vígság (!) tőlem eltávozott* (82b–83a). Ekkoriban viszont ezt már Spech János verbunkos megzenésítésével is énekelték (Tóth István kottával is feljegyzti), a Csokonai-vers jelenléte tehát nem bizonyítja, hogy az összeírónak feltétlenül ismernie kellett volna a Mohács-vers dallamát.

Nótajelzésként:

Csokonai Vitéz Mihály: *Egy kesergő magyar – Minden vígasság tőlem eltávozott*; „A mohácsi nótára.” (1791; CSÖM II. 274)

Életem, ó, mely hamar véget vete – halotti ének (**Notás Könyvecske**, 1821, STOLL 1235. 36b–37a)

A mohácsi csata mint irodalmi motívum Listius (Liszi) László *Magyar Mars* c. XVII. századi epósa után a XVIII–XIX. században erősödik meg. E folyamat fontos tanújele ez az anonim szövegcsalád, amelynek gyakori feljegyzései, kiadásai és parafrazeálódása arra utalnak, hogy elemi része volt a hagyománynak. (Mohács irodalmi feldolgozásairól bővebben pl. SIMAI 1905, ill. RÉDEY 1926.)

Jankovich Miklós megjegyzése (a XVII. változatot őrző kolligátum előzéklapján) arra utal, hogy az éneket Lethenyi János (1723–1804) mohácsi plébános, Anonymus gestájának első magyar fordítója írta az 1770-es években, legalábbis a helybeliek emlékezete szerint. Erre utaló nyomokat azonban egyelőre nem ismerünk; Lethenyi 1795-ben valóban publikált egy Mohács-tematikájú forrást, Brodarics István krónikáját.

Az énekszöveg kéziratos és nyomtatott előfordulásainak első csomópontja az 1780-as évekre tehető, a mohácsi vész 250. évfordulóját (1776) követő időszakra. Csokonai korában a legismertebb közéleti dalok közé tartozott, s erre nemcsak nótajelzése utal saját keserveséhez, hanem a *Békaegérharv* egyik célzása is, ahol az egerek „a Mohácsi nótát hangoztatják bús szóval” (idézi CSÖM II. 272.) Berzsenyi Dániel a *Rákóczi-nóta* társaságában említi egy kritikában: „...csak olyan, mint mikor a muzsikus húrait próbálgatja, s vesszük észre, hogy szomorút akar, de még nem tudjuk, hogy az a Rákóczi nótája lesz-e, vagy Mohácsé.” (1818 után; BERZSENYI 2011, 62.)

1826 táján gyaníthatóan azért szaporodnak meg a kéziratok feljegyzések, mivel a mohácsi vész 300. évfordulóján (talán ponyván vagy kalendáriumban) újra kiadták, így ez a nemzedék is megismerte és továbbhagyományozta. Lehet, hogy a 9 vsz.-os [VI. stb.] változat szintén megjelent nyomtatásban, legalábbis az, hogy felbukkan Mindszenty-nél (sok ponyvamásolat között), erre enged következtetni.

Az ének hosszan tartó népszerűségére (s a benne kifejeződő történelemszemléletre) utal, hogy Széchenyi István a *Hitel* előszavában (1830) némi malíciával és rosszállással említi a múlt dicsőségét sirató, csak hátrafelé tekintő embereket: „Némelyek szomorúan füttyörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden scythá fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem – de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett kincse siratása helyett inkább azt tekintsi s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval bélelédni és lassankint többet szerezni iparkodik.” (XIII–XIV.)

E szöveg hatását tükrözi az a vers is, amelyet ugyan XVI. századnak állít lejegyzője, ám bizonyosan nem korábbi a XIX. század közepénél. A Mohácsra vonatkozó strofa:

Mohács, Mohács! siralmas vérmező,
Rajtad minden kint verejtékező.
Mohács, Mohács! Királyi temető,
Süllyedj, ezer hős szívet fedező!

Népdal a tizenhatodik századból (**Pesty Frigyes küldeménye**, II. Temesvár, 1847
MTAK Irodalom 8^r 206/170. 24a–25a, 6. vsz.)

Egy 1850 körüli dunántúli feljegyzés: a győri múzeum XIX. század közepi énekeskönyve (mf.: MTA 269/IV., lapszám nélkül). Folklórváriánca pl. BARSÍ 1995, 295. sz. (Ásványráró).

I.

- 23 *Kerék ellened fordult* – a sors kereke
 25 *Lajos* – II. (Jagelló) Lajos (1506–1526), Magyarország és Csehország királya, aki a mohácsi ütközetben bátran harcolt, de a csatavesztést követően menekülés közben a Csele-patakba fulladt.
 51–52 *Napsugárban magyarok Nagyasszonya* – utalás Szűz Mária egyik népszerű ikonográfiai ábrázolására, a „Napbaöltözött asszony”-ra, akinek lába alatt a Hold sarlója.
 53–54 *Ő általa boldadat...* – utalás a magyar címerben I. (Szent) István óta látható kettős keresztre, amely a keresztény uralkodók egyházi és világi hatalmát szimbolizálja, szembeállítva a mohamedánok félholdjával (SZILÁRDFY 1996).

VIII.

- 52 *hím köntösötök* – hímzett köntösötök
 55 *szentgybáz tíz oszlopi* – a mohácsi csatában több főpap elesett, köztük Tomori Pál kalocsai érsek, a lovasság egyik parancsnoka
 78 *Magyar Mársnak...* – talán szándékos utalás Listius (Liszti) László *Magyar Mars* c., Mohácstól szóló eposzára

IX.

8. vsz. *Bécsét viád...* – a török seregek többször (utoljára 1683-ban) ostromolták Bécsét.
Budán fejedet elvesztetted... – utalás Buda 1686. szept. 2-i visszafoglalására, amely érzékeny veszteség volt az Oszmán Birodalom számára; *Nándor-vártúl* – Nándorfehérvártól (ma: Belgrád, Szerbia); *Leopold király* – I. (Habsburg) Lipót (1640–1705) német-római császár és magyar király, III. Ferdinánd és Mária Anna spanyol infánsnő fia, Mária Terézia nagyapja. Uralkodása idején ért véget Magyarország török megszállása.
 11. vsz. *Anna unokájának* – Mária Terézia (1717–1780) német-római császárnő, III. (Habsburg) Károly leánya, 1740-től Magyarország királynéja. (Nagyanyja Mária Anna spanyol infánsnő.)
József – II. (Habsburg-Lotharingiai) József, Mária Terézia elsőszülött fia, 1780–1790 között Magyarország és Csehország királya. Uralkodása idején, 1789-ben óriási harcok árán, számos magyar katona részvételével sikerült visszafoglalni a töröktől Belgrádot.

*

Dallamát Almási Sámuel jegyezte fel (XXVI.), s 1850 utáni, Kolozsváron őrzött kéziratában is megörökítette (I. 143. sz.). Az 1834. évi alapformát saját átírásban közöljük, eredetileg A-dúr (Csokor-nai *Egy kesergő magyar* c. versének feloldott nótajelzéseként kiadta: HOVÁNSZKI 2006, 467.):

Mo - hács, Mo - hács, se - bes vér - on - tás he - lye, Ma - gyar -
 tö - rök, ne - mes nem - ze - tünk vé - rét, It - ta

or - szág gyá - szos me - ze - je, Po - gány
 s nyer - te s szép dí - csó - sé - gét.

Mí - dón té - ged gon - dol - lak, Gyász - köny - ve im hul - la - nak,
 Lel - ke - met bá - nat fojt - ja, nyelv - vem ki sem mond - hat - ja.

2.

I. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 110. *Epitaphium cladis Mobatsiensis*. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz, a végén: *Vége*. A sorok kissé elkeveredtek (a 3–4. felcserélődött), ezért csak itt közöljük.

Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert,
Víg neved is szomorúság,
Addig leszen minden magyar életben,
Meddig tart a magyar világ,
De osztán Isten után
Máriával Szent István
Vigasztalja ő népét.
Árva magyar nemzetét.

+ II. **Rákosi Sámuel Holmija** (1785–1791) STOLL 409. 78a–b. *Magyarok éneke*. Ks.: *Fényes napunk sugári, setétséggel*.

3 vsz., a végén: *vege*. A 3. szakasz 2. és 4. sorának szótagszámeltérését nem emendáltuk, akárcsak a nyitó strofa kicsit összekeveredett 2. és 4. sorát (az épebb megoldást l. a VI. változatban).

III. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 74b. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz.

IV. **Károlyi József-ék.** (1798–1814) STOLL 437. 45a. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz, néhol elírásokkal. Az *Énekes Gyűjtemény* című ciklus része.

V. **Nóták** (XVIII. század vége) STOLL 503. 2a–b. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz.

+ VI. **Énekeskönyv** (XIX. század eleje) STOLL 526. 4b–5a. *Ének az magyarokról*. Ks.: *Fényes nap sugári setétségeikkel*.

6 vsz. A leghosszabb variáns, de sok szövegromlással, szótagszám-ingadozással.

VII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 32. sz. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz. A gyűjtemény Debrecenhez és Kiskunhalashoz köthető.

VIII. **Marthon István-ék.** (1818) STOLL 674. 50b. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz.

IX. **Vajthó Miklós-ék.** (1820–1832) STOLL 693. 135b. *A mohácsi ütközetkor*. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz.

X. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 202. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz. A sárospataki kézirat következő szövege *A katonának olcsó a vére kezdetű*, a kurucokra hivatkozó keserves.

XI. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 58–59. Ks.: *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*.

Egy szakasz. A gyűjteményt egy pápai diák írta össze.

Szent Istvánt és Szűz Máriát említő alapsz.-a ellenére jórészt protestáns forrásokból (részben Erdélyből) ismert Mohács-emlékdal. Talán ugyancsak az 1776-os és 1826-os évforduló táján forgott közkezen. Nyomatott kiadásáról nem tudunk.

A versben idézett történelmi személyiségekről l. kötetünk I. szövegének jegyzeteit.

I.

cím Epitáfium (halotti vers) a mohácsi vészről (lat.)

II.

22 *Máriával Szent István* – Szent István Szűz Máriának ajánlotta fel Magyarországot (*Patrona Hungariae*)

Azonos versformája arra utal, hogy az ismertebb „mohácsi nóta” (*Mohács, Mohács, régi vérontás helye*; kötetünkben 1. sz.) dallamára énekelhették.

3.

+ I. **Nátlly Ferenc-ék.** (1795–1796) STOLL 425. 78b–79b. *Mohács veszedelméről*. Ks.: *Indulj, magyar, sírhalmára szokogya sebes vérontásodnak*.

Kiadása: CSÖM II. 273. (1. vsz.)

6 vsz., a kézirat törzssanyagánál valamivel későbbi írással.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. IX. 72a–b. Ks.: *Indulj, magyar, sírhalmára szokogya sebes vérontásodnak*.

6 vsz. Az I. csaknem egyező másolata, utána egy vízszintes vonallal elválasztva a *Mi vitézek, hív nemzetek... másolata*; a másoló láthatólag egy szövegnek értelmezte a kettőt.

A metrum ugyancsak a szokásos Mohács-énekből táplálkozik, vö. *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*. Utána egy Mohácsnál elesett vitéz búcsúéneke következik, ugyanerre a metrumra (1. a következő szöveget).

I.

7 *Lajos* – II. Lajos magyar király (bővebben l. az I. szöveg jegyzeteit)

4.

+ I. **Nátlly Ferenc-ék.** (1795–1796) STOLL 425. 79b–80a. *Elesett vitéz búcsúzása hazájoktól*. Ks.: *Mi, vitézek, hív nemzetek, tehozzád, gyászban borult hazánkhoz*.

3 vsz., a kézirat törzssanyagánál valamivel későbbi írással.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. IX. 33b. [Ks.: *Mi vitézek, hív nemzetek, tehozzád, gyászban borult hazánkhoz*]

3 vsz. Az I. csaknem egyező másolata az előző szöveg (*Indulj, magyar...*) közvetlen folytatásaként.

Epitáfium a mohácsi csata áldozatainak emlékére. A metrum és a valószínűsíthető dallam szintén a közismert Mohács-énekből (kötetünkben 1. sz.) táplálkozik, vö. *Mohács, Mohács, magyar vérrrel festett kert*, ill. az I. kézirat előző szövege: *Indulj, magyar, sírhalmára szokogya sebes vérontásodnak*.

5.

+ I. **Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. 47a. Ks.: *Boldog volt ott az idő Tamásin*.

Kiadásai: THALY 1864, I. 55.; CSÖRSZ 2007b, 132.

2 vsz., a kettő között azonban az új versek határát jelző vízszintes vonal. Az autográf álcím (*Más*) és a más kéztől (talán a későbbi tulajdonostól, Jankovich Miklóstól) származó számozás egyaránt egy egységnek tekinti a két szöveget. Vázlatosan feljegyzett, javítgatott, nehezen kibetűzhető töredékek; talán a másoló sem volt biztos az előtte fekvő alapszöveg olvasatában.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 5a. Ks.: *Boldog volt az idő Tamásin*.

2 vsz. Az I. néhol emendált másolata, cím nélkül. A két szövegrész között itt is vízszintes elválasztó vonal.

III. Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye (1800) STOLL 553- 19a. Ks.: *Boldog volt ott az idő Tamásin.*

Csak az első strófa emendált másolata az I. változatról, Jankovich Miklós kézírásával.

Az ének – pontosabban két, eltérő tartalmú töredék – XVI. századi eredetét Thaly Kálmán vetette fel először (1864, I. 55.), aki szerint Szeged várának említése arra utal, hogy a Tinódi Sebestyén által is megénekelte 1552-es hajdúkalanggal függne össze. Véleményünk szerint ez nem bizonyított, a *Tamási* helynév (pl. Drávatahási – Somogy m., Tamási – Tolna m., Szenttamás – Bácska) minden bizonnyal a Dél-Dunántúlra mutat. Az eredetileg inkább Sziget várára utaló, kontaminációban ide került 2. strófa valamely, az 1566. évi ostromról szóló verses históriából – de semmiképp sem Zrínyi eposzából – származhat. Akár egy iskoladráma Zrínyi-monológjának töredéke is lehetne, bár a történelmi tárgyú színjátékokról szóló kismonográfia csupán prózai, katolikus (főként jezsuita) Zrínyi-dramákról tudósít (VARGA–PINTÉR 2000, 145–152.). Egy szóba jöhető, ugyancsak töredékes, de bővebb versszöveg:

Zrínyi Miklós éneke

Távul tülem immár szerelmes barátim,
Távul tülem immár szerelmes napjaim,
Mert a szabadságból vetettünk rabságra,
A szép dicsőségből estünk gyalázatra.

Elégett városunk, elromlott a várunk,
Meghaltak vitézink, jaj, kegyetlen sorsunk,
Ily rosszul bánt velünk a gonosz szerencse,
Így forgattatik fel országunknak kincse.

Menj azért, Benedek, szomorú császárhoz,
Mondd szolgálatunkat, borulj lábaihoz,
Hogy küldjön követet Sulimen császárhoz,
Küldjön segítséget bús Sziget várához.

Egri ék. (1806) STOLL 1175.

MÉSZÁROS 1975, 40. nyomán CSÖRSZ 2007b, 131–132..

Egy kaj-horvát nyelvű, 1593 táján írt históriás ének egyik szöveghelye meglepő hasonlóságot mutat. A vers a *Muraközi énekeskönyvben* (*Prekomurska pjesmarica*) maradt fenn, s a szakirodalom szerint a költő Zrínyi Miklós minden bizonnyal forrásként használhatta a *Szigeti veszedelemhez*. A segítségkérés komoly hangsúlyt kap, egész jelenetsor kapcsolódik hozzá. Az alábbi szakaszt Lőkös István magyar fordításában is idézzük:

Szinko moi drági Jurai poidi mi
ta, kralyu, vu nyega Tabor kmotnomu Dunaju,
da bos pizsal Liszta ino mi paszko noszi,
na svoje Viteze vu Szigetu Gradu.

Kedves fiam, Györgyöm, menj most a királyhoz,
táborba menj el [a] zavaros Dunához,
azt írom meg neki: viselje most gondját
– jöjjön vitézivel – jó Sziget várának.

LŐKÖS 2002, 96.

Bár Szigetvár ostromáról a dunántúli szájhagyományban a XX. századig fennmaradt egy verses töredék (EPERJESSY 2005, 86–87.), ebben épp ezt a szakaszt nem találjuk, noha stílusát tekintve még az sem zárható ki, hogy valaha ennek részét alkotta. Elmondója, a somogyi származású aszszony a történetnek sajnos csak egy rövidebb részletére emlékezett.

Az ének első felének történeti kontextusát (változatok híján) egyelőre nem sikerült értelmezni. Lehetséges, hogy a másoló egy régi kézirat két, egymás után következő, töredékes szövegét írta le egy sorszám alatt.

I.

- 4 *vadának hullásin* – talán: a pogány törökök pusztulásán
- 7 *Benedik* – nem tudjuk azonosítani; *szeromorú császárhoz* – valószínűleg II. Miksa német-római császárról (I. Miksa néven magyar királyról) van szó (ur. 1564–1576), aki 1566-ban elvesztette a törökkel szemben Szigetvárt és Gyulát, 1568-ban pedig megkötötte a drinápolyi békét.
- 9 *Szoliman császárhoz* – I. (Nagy; Kanuni, azaz Törvényhozó) Szülejmán (ur. 1520–1566), török szultán. Hódításai során Magyarország területének több mint egyharmada az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került.

I. B) Kuruc tematikájú közköltészet

A kuruc kor történeti hőseinek kultusza elválaszthatatlan a XVIII. századi magyar közélettől, a függetlenségi törekvésektől és általában a köznemesi műveltségtől. *Nemzeti hagyományok* (1826) c. tanulmányában Kölcsey Ferenc is utal e műfajok és retorikai-poétikai elemek állandó jelenlétére: „Legrégibb dalaink, melyekben még nemzeti történet említetik, a kurucvilágból maradtak reánk; ezekből a Tököli, Rákóczi, Bercsényi, Bóné nevek zengenek felénk, s ezekben a poetai lelkesedésnek nyilvános nyomainak láttatnak, amit az újabb pórtörténeti pórdalban hiában fogsz keresni.” (KÖLCSEY 2008, 202.; A kérdésről legújabbban: SZILÁGYI M. 2012, 106–109.) Toldy Ferenc németül idézi kézikönyvében, immár a nemzetközi olvasóközönség számára (*Handbuch der ungrischen Poesie*, 1828, LXXXIV).

A kuruc történeti hősök kultuszán természetesen korábbi irodalmi alkotások lenyomatát is felfedezhetjük. A Rákóczi nevéhez kötött, nagyheti, zsoldártematikára épülő *Győzhetetlen szép kővárom / én kőszálom* kezdetű vers a fejedelem hányattatásait, melyeket népéért vállalt, Krisztus szenvedésével rokonítja. Az árulással vádolt Bezerédj Imre kuruc lovas tiszt a hagyomány szerint egy középkori himnusz (*Parendum est, cedendum est*) kissé eltorzult, 6×4 soros travesztiáját énekelte „kevéssel azelőtt, hogy a hóhér a fejét ezen szavakra »sic finit cantilena« elütötte, hallották sokan, kik executioján jelen voltak.

[Per]cendum est cedendum est, claudenda vita scena.
Est justa sors, me vocat Mors, sic finit cantillena.
Parcit nulli, Mors honorí, hac agno pulsat pede
Et divit et paupere, deponit sua sede.

Nagy Ferenc-gyűjt. (1830) STOLL 770. 64–65. (I. vsz., tévesen Bezerédi Ferenc nevével)

Gyakran évtizedekkel későbbi szövegeket tulajdonítanak a kuruc hősöknek – például egy keltezetlen, XIX. század első felére datálható kétleveles kézirat rebellis, propagandisztikus énekeit:

Bezerédi verbungja

Nosza, tehát, magyar, köszörülj kardot,
Mivel csak így szerezhetsz szabadságot.
Ez által léssen békesség,
Nyugodalom, egyenlőség,
Ez által néked lesz boldogságod.

Szabadság, boldogság drága nevezet,
Bilincs, békó, rabság csúfos öltözet,
Válaszd vagy ezt avagy amazt,
Ne várj se nyarat, se tavaszt,
Hanem most, midőn lehet, csak nyakazd.

OSZK Oct. Hung. 1449. 44a; összesen 4 vsz.

Bertsényi verbungja

Ismét öszvegyűltek a magyarok Pozsonyban,
Hogy imádjanak mint Istent egy halandóban,
Kinek hódító korona
Fején s kezében egy alma,
Elaltatá szegényeket,
Ajánlák érte véreket,
Felszentelvén életiért mindenjeket.

Uo., 45a–b, összesen 7 vsz.

Szintén későbbi a kuruc kornál (bár talán XVII. századi nyitósorral kezdődik) az alábbi, Sárospatakon feljegyzett Rákóczi-bujdosóéneke, amely a kéziratban csak néhány versnyi távolságban van a *Rákóczi-nótától*:

Mikor Rákóczi Lengyelországba ment

Isten hozzád, Magyarország,
Menedékem Lengyelország.
El kell nékem innen mennem,
Más országot kell keresnem.

Megmondtam én a magyarnak:
Ne higgy a német császárnak,
Még ez ötlet úgy megrontja,
Hogy koldusbotra szorítja.

Hisz én azzal mit vétettem,
Hogy a magyart úgy szerettem?
De ő engem úgy megrontott,
Hogy rabláncokra szorított.

Meglátod még jövődöre,
Noha akkor már későre,
Rákotzit megemlegeted,
Sírva mindenütt keresed.

Felvidító V. Nóták I. (1824) STOLL 720. 24–25.

Ugyanebben a gyűjteményben *Rákóczi egyik szomorú nótája, mikor Magyarországot elhagyta* címmel szerepel a *Régi napok, régi napok* kezdetű keserves változata (Ó, kéek színnel jénylő egek; II. 121.).

Egykorú adattal sajnós a Szirmay Antal feljegyezte hajdúböszörményi gúnydal régiségét sem tudjuk igazolni – annál inkább a Rákóczi-nóta egyik, éhínség miatt panaszkodó sorának hatását:

1670. esztendőben a hajdúvárosok éneke, midőn a német katonák által nagyon saccoltattak

Hajdúváros Böszörmény,
A németet a köszvény
Hasogassa! – miatta
Nincs kenyérünk, ebadta!
Ebadta németje,
Veszett teremtette!

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 46a.

A XIX. századi folklórgyűjtők között Kálmány Lajos volt az első, aki nagy jelentőséget tulajdonított a magyar történeti énekköltészet, s ezen belül a kuruc kor folklorizálódott közköltészeti emlékei felkutatásának. Bekapcsolódott az ún. Thaly-perbe is, amelyben Thaly *Bujdosó Rákóczi* c. verse kapcsán többször is kifejtette véleményét a népies műköltészet és a valódi népköltészet szemléletbeli és stíláriis különbségeiről. Erről bővebben, a kutató kéziratosságot felhasználásával: KÁLMÁNY [1952], 166–183. (a 12. sz. jegyzeteiben). Kálmány 1914–1916 között készített jegyzeteiben megemlíti azt is, hogy a kuruc tematikájú dalok, ponyvakiadású versek és műköltészet elterjesztésében fontos szerepet játszottak a vidéki tanítók, az iskolák: „A múlt század végén nagy keletjők voltak a kuruc daloknak [...] A kuruc korból emlékeztetőkre megjegyzem, hogy közlök egy-pár olyat is, melyekre tanítók, Thaly és Endrődi verseiből tanították a gyermekeket. A nép aztán kihagyta belőlük a kihagyni ítélt versszakokat és a meghagyottak közül is alakított, mi annak a jele, hogy szerzőjük nem ismeri a népet, vagy legalább is sajtóságainak megfelelően költötte dalait...” (Uo., 194., a 17. sz. jegyzeteiben).

6.

+ I. **Bocskor-kódex** (1716–1739) STOLL 180. 29a–b. Ks.: *Győzhetetlen szép kővárom*.

Kiadásai: FERENCZI 1898, 383.; CSÖRSZ 2003a, 64–65.

6 vsz., nem Bocskor János írása, hanem talán Székely Antal csíkszentléleki kántoré, emiatt legkorábban az 1740-es évekre datálható. A bujdosásra utaló – később Rákóczi Ferenchez attribúált – strófák nem találhatók benne.

II. **Barra János-ék.** (1797) STOLL 431. 47b. Ks.: *Győzhetetlen szép kővárom*.

3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 5^v, 2^v. Az utolsó strófa jórészt már a margóra írva, merőleges sorokkal, láthatólag maradék helyre. Álcíme (*Más ének*) mellett 1797-es dátum olvasható.

III. **Czombó Mózes-ék.** (1772–1802) STOLL 558. 218–220. Ks.: *Győzhetetlen szép kővárom*.

Kiadásai: KOCZIÁNYI 1957, 204–205.; RMKT XVII/14, 916.

6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 5^v, 2^v, E1–3. A 4–5. strófa a XVII. század végére datált, sok kéziratban és ponyván is terjedő, Jánóczi András nevét őrző bujdosóének, az *Ideje bujdosásimnak* 1–2. szakaszaként ismert (RMKT XVII/14. 189. sz.). A záróstrófa (6):

Édes, kedves Erdélyország,
Téged már szép néped itt hágy.
Édes, kedves szép magyarság,
Én Istenem, mondhatom már.

+ IV. **Benczédi Sámuel-ék.** (1806–1807) STOLL 581. 17a–b. *Rákóczi Ferenc bús éneke keserves*. Ks.: *Győzhetetlen én kőszálom*.

Kiadása: CSÖRSZ 2012b, 230.

8 vsz., sorrendjük megegyezik az V–VIII. változatokkal. Az ének végén: *Vége Ammen*. Szomszédságában nagyheti bűnbánó énekek találhatók.

V. **Gyallay-Pap-ék.** (1808) STOLL 595. 25b–27a. *Rákóczi Ferenc bús éneke*. Ks.: *Győzhetetlen én kőszálom*.

8 vsz., sorrendjük azonos a IV., ill. VI–VIII. változattal. A vers végén: *VÉGE*.

VI. **Márkos Mózes-ék.** (1812) STOLL 630. 2–4. *Rákóczi Ferenc fejedelemnek Erdélyből való számkivetetése alkalmatosság[á]val készült búcsúzó ének*. Ks.: *Győzhetetlen én kőszálom*.

Kiadásai: THALY 1872, 321–322.; DÁVID–TÖRDÁI é. n., II. 162–163.

8 vsz., sorrendjük megegyezik a IV–V., ill. VII–VIII. változatokkal. A végén: *Vége*, mellette: *Franciscus Rákóczi Princeps Transylvaniae*. Hangsúlyos helyen szerepel, a gyűjtemény 2. zövegeként, nyomtatott betűkkel leírva, nyomdai tipográfiát utánozva.

VII. **Kriza Borka-kolligátum** (1812–1821) STOLL 1199. 14a–b. Ks.: *Győzhetetlen én kővárom*.

8 vsz., sorrendjük azonos a IV–VI. és VIII. változattal. Az ének végén: *Amen*. A kolligátum

1812-re datált, nyomtatványt utánzó egységében (*Szívét gyönyörködtető világi énekek, melyeket egy szív a maga számára készített*), nyomtatott írásképpel.

VIII. **Horvát György-ék.** (1813) STOLL 638. 41b–42a. *Rákóczi Ferenc éneke, mikor Erdélyből ki kellett bujdosnia, 1825.* Ks.: *Győzhetetlen én királyom.*

8 vsz., sorrendjük azonos a IV–VII. változattal. Az ének végén: *Vége.* A cím melletti évszám a lejegyzés éveére utalhat; a kéziratban már nincs több szöveg ezt követően.

A korszakunkban csak Erdélyből ismert ének láthatólag katolikus nagyheti fohászként, a Krisztussal vállalt compassio, közös szenvedés énekeként alakult ki. Az 1790-es évektől kerül az unitárius felekezetű, csaknem szó szerint azonos változatok címébe Rákóczi Ferenc neve, ill. a bujdosásra utaló, esetleg más, rokon műfajú, kontaminált strófák. Ebben minden bizonnyal szerepet játszik Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* egykorú megjelenése (Szombathely, 1794), amely új motívumokat adott a korszak Rákóczi-kultuszához, többek között az épp nagypénteken (1735. ápr. 8.) meghalt fejedelem krisztusi vonásaihoz. A szövegcsalád részletes elemzése, ill. a Bartalus István kottás kéziratában (1871) fennmaradt tarcsafalvi változat dallamának közlése, kiadástörténettel: CSÖRSZ 2012b.

Az ének kezdőképe (az Isten mint bevehetetlen kővár, oltalom és erősség) valószínűleg az *Erős vár a mi Istenünk / Erős várunk nekünk az Isten* kezdetű evangélikus korálból eredeztethető, melynek német szövegét Luther írta 1527–1529 között, a 46. zsoltár parafrázisaként (*Ein feste Burg ist unser Gott, / Ein gute Wehr und Waffen.*...). A reformáció „harc dalá”-nak vagy „himnuszá”-nak nevezett szöveget már a XVI. században számos nyelvre (így magyarra is) lefordították, s a XVII–XVIII. században a katolikus énekeskönyvekben is megjelent. Az *Erős vár a mi Istenünk* frázis mind a mai napig szokásos evangélikus köszönésképpen. A nyitó sorban szereplő *kővár* metaforából elhallás, vagy még inkább teológiai átfogalmazás (az unitáriusok Szentháromság-tagadása) nyomán alakulhatott ki a IV–VI. változatban a *kőszál*, amely egyébként jól beleillik a kontextusba.

A *Győzhetetlen.*... néhány részletének intertextuális felbukkanása, valamint az unitárius szövegek szigorú egységessége arra utal, hogy protestáns körökben jól ismerték. Korszakunkból egyébként egy szerelmi dal is hasonlóképp kezdődik, talán épp a fohász hatására:

Győzhetetlen szép kegyetlen,
Ki rontád véletlen kedvem,
Rabaszítád szívemet,
Kínzod szabad éltemet.

Világi énekek (XVIII. század vége) STOLL 515. 16. sz.

Az egyik belső strófa kezdete egy háború idején mondandó, egykorú, szintén erdélyi fohászban is felbukkan:

Nincsen másban reménységünk,
Bátor lehanyatlott igyünk...

(*Erős Isten! Várunk te vagy;* kötetünkben 135. sz.).

Thaly Kálmán (1872, 322–323.) joggal utalt rá, hogy az ének előképei közé sorolhatjuk a *Gondviselő édes Atyám* kezdetű, XVII. század végére datált bujdosóéneket is (a versfőkben Geszti István nevével; RMKT XVII/14. 187. sz.).

Az éneket két változatban is megtaláljuk egy 1850-es évekbeli homoródalmási énekeskönyvben, amelyet Bodor János írt össze, ugyancsak a IV–VIII.-hoz hasonló változatát *A Rakoci éneke*, ill. *Rákóczi Ferenc mikor Erdélyből ki kellett bujdos[nia]* címmel, fölötte „Emléked bennem élni fog” (talán az előző ének vége). Kolozsvár, Akadémiai Kvt. MSU 1236. egyik kolligált kis kézírata, mf.: MTAK B 298/II.

Dallamát egykorú forrásból nem ismerjük. A *Reád bízgam én ügyemet* kezdetű strófa (I/5.) 1783-ban az *Én is hajdan magyar voltam* kezdetű hazafias keserves kontaminált részletként is felbukkan (kötetünkben 27. sz.); ennek egyik változata a *Régi napok* nótajelzéssel maradt fenn. Ha valóban közös vagy rokon dallamuk volt, akkor nem meglepő a *Győzhetetlen...* 1871-ben Tarcsafalván gyűjtött, de eddig társtalan, XIX. századias dallamának rokon motivikája (Csörsz 2012b, 233.), amely az egyetlen korabeli feljegyzést őrző **Dávidné Soltári** (1790–1791) c. kézirat pontatlan kottázása ellenére is felismerhető (SZABOLCSI 1955, 66*).

7.

I. **Bathó Mihály-ék.** (1728) STOLL 189. 263. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc.*

Csak az ének kezdősora; utána a *Halljátok meg panaszámat, bizony nem kicsin van* kezdetű lakodalmi vígságtévtő ének következik (RMKT XVIII/8. 193. sz.).

II. **Jankovich–Erdélyi-kódex** (1740 előtt) STOLL 200. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc.*

Kiadása: THALY 1872, 296–298.

12 vsz. A kézirat jelenleg lappang, de feltehetőleg ezt másoltatta le Jankovich Miklós a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* VII. kötetébe (I. VIII.).

+ III. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 113–114. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc.*

Kiadásai: VARGA 1955, 21–23.; VARGA 1977a, 218. sz.; HARGITTAY 1983, 48. sz.

14 vsz., a leghosszabb ismert változat.

IV. **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 39–41. *Nyalka kurucról.* Ks.: *Holy vagy te most, nyalka kuruc.*

12 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 2, 3^v, 4, 6, 8, 9^v, E1 (VIII/10.), 10^v, 12^v, 14^v, E2. Egyedi, ill. ritkább megoldású szakaszai:

8. Azért Isten megbüntetett,
Idegen országra vetett,
Szabadságot tőled elvett,
Téged messzi földre vetett
Nyalka kuruc!

11. Szaladj, kuruc, gyün a lobanc,
Ládd, mely бүdös, lompost is hoz,
Megelőz bizony, ha elérhet,
Daragony végre ha érhet,
Nyalka kuruc!

12. Akkor mondd: „Állj meg, pajtás!”
Ki van előtted, jól meglásd,
Akkor nyeregben ha maradsz,
Kedved szerént nem mulathatsz,
Nyalka kuruc!

A refrénsorok ismételve éneklendők, vö. VII.

V. **Fen-héjázó, és maga sorsával meg nem elegendő embernek bolondsága** (Eger, 1769).

Második kimenetel. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc?*

Kiadásai: GRAGGER 1909, 330.; RMDE XVIII/4/2. 445. (a 9. sz. jegyzetében).

Csak az első két sor. Fennhéjázó Jordán éneklé, miután előtte Sipoş Mihály zenemester egy farsangi dalt énekelt neki, s erre feleletül így kapcsolódik a dal:

JORDÁN Uram! nékem nemigen tetszik ez az ének, mert inkább szomorúságot okoz az emberben, mintsem vigasságot. – De bezzeg hallottam én valaha – vigyázzanak csak az urak bá... – – hogyan kezdődik csak?

FALÁBI Azt én, uram, nem tudhatom.

JORDÁN Ahá! tudom már:

Hol vagy te most, nyalka kuruc,
Ki voltál olyan, mint a strucc.

Ugye, hogy szép ?

SÍPOS Ennél már vígabb nem lehet.

A Molière-átdolgozást 1769-ben Egerben vitték színre a jezsuiták (1780 körüli, ma lappangó lejegyzését Gragger Róbert publikálta), de a szöveg feltehetőleg korábbi, erdélyi eredetű. Az ún. gyulafehérvári drámagyűjtemény változatából (amely az RMDE főszerzőgét adja) hiányoznak a betétdalok.

VI. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 18a–b. Ks.: *Hol vagy most te, nyalka kuruc.*

11 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 2, 10^v, 4, 6–8, 9^v, 14^v, 12, E1. Az egyedi zárószakasz egy szitokformulát őriz:

Hol van bekasütő nyársad,
Kérékforma nagy kalapod?
Teliszarom, megrághatod,
Az torkoddal elnyelheted,
Nyalka kuruc!

VII. **Országgyűlési pasquillusok** (1790 k.) 18a. Ks.: *Hol valál te, nyalka kuruc?*

5 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 14^v, 7^v, 4^v, 9^v; a refrénsor ismételve. A vers után két megjegyzés: „Prima linea sic legitur: *Hol vagy te most, nyalka kuruc.* In secunda strophā versus quartus sic *dragont végre ha vehet.*”, majd egy görög szövegrészlet. Pasquillusok közé bekötött, fél foliás szélességű papírszeleten. Ugyanez az írás a kolligátum későbbi levellein is felbukkan; a 24a-n ceruzás megjegyzés mellette: „Haec est scriptura Jos. Fábchich.” Ezt és egy levélfogalmazvány (55b) írásképét egybevetve a kuruccsúfolót szintén Fábchich József jegyezte le.

+ VIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VII. 30a–b. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc.*

12 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 2, 3^v, 4^v, 7^v, 12^v, 10^v, 8^v, 9^v, IV/8, 14, E1. A kolofon egyedi. Feltehetőleg az azóta elkallódott II. változatról készült másolat.

IX. **Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. 23b–24a. Ks.: *Hol vagy moston, nyalka kuruc?*

7 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 7^v, 4, 3^v, IV/8, 14^v. Az utolsó szakasz vége kontaminálódik az egyező metrumú, talán azonos dallamra énekelt *Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab* kezdetű csúfolóval (RMKT XVIII/4. 152. sz.):

Hol vagy moston, nyalka kuruc,
Ki oly voltál, mint a szép strucc?
Ki már egyszer megdöglöttél,
Pokolnak is utat vettél,
Nyalka kuruc, nyalka kuruc!

A refrénsorok ismétlendők. A lejegyző talán nem volt magyar anyanyelvű.

X. **Szirmay Antal: Hungaria in parabolis...** (1804₁, 1807₂), I. rész, 74. §. Ks.: *Hol vagy te most, nyalka kuruc?*

Kiadása: SZIRMAJ 2008, 113.

Csak a dal kezdetét idézi – akárcsak a *Fenbőjászó* c. komédia (V.) – a *kuruc* és *labanc* szavak etimológiájának kapcsán. Kiemeli, hogy a Rákóczi-szabadságharc után keletkezett („Post motus ultimos Rákóczianos fuit de iis cantilena”):

Hol vagy te most, nyalka kuruc,
Ki oly voltál, mint a szép strucc? Etc.

XI. **Baky Rudolf-ék.** (1813) STOLL 634. 12b–13a. Ks.: *Hol vagy mostan, nyalka kuruc?*

6 vsz., az I. strófa csonka. Sorrendjük azonos a IX. változattal, de hiányzik annak utolsó szakasza. A gyűjteményt valószínűleg Kőszegen vagy a Nyugat-Dunántúlon írták össze.

A nyugat-magyarországi helyneveket említő csúfondáros, sőt kárörvendező dalt a XVIII. század első felében még erdélyi kéziratokban is megtaláljuk (I. és III.), később inkább csak dunántúliakban. Ismertségét mutatja, hogy e csúfoló mintájára született meg az azonos metrumú, szintén megszólítással kezdődő, refrénes németcsúfoló, melyet először a *Lőcsei ék.*-ben (1768) jegyezték fel *Hol vagy te már, tetves német* kezdettel (variantúrájával együtt I. RMKT XVIII/4. 106. sz.). Míg a keruccsúfoló a cifra ruhás, „nyalka”, mulatózó és garázda kuruc katonák dicsőségének hanyatlását emlegeti kárörvendőn, párverse a parókás németeket gyalázza „tetves, rühes, rongyos, taknyos, huncfut” jelzőkkel.

XIX–XX. századi folklórváltozatok pl.

Hol csinálták nadrágodat,	Annai a kuruc, mint csillag,
Másfél arasz dolmányodat,	Csoporton jár, mint a galamb,
Gyöngyházzal rakott puskádat,	Németet lát, ugyan szalad,
Arannyal vert tarsolyodat,	A berekre szintűgy árad,
Nyalka kuruc?	Nyalka kuruc!

Szaladj kuruc, jön a német!
Ó, mely lompos, kerget téged!
Drága véred rohon [!] mehet,
Érdemed szerint megfizet,
Nyalka kuruc!

Dessewffy Virginia küldeménye (MTAK Irodalom 8° 206/70, II. 29a–b); THALY 1872, 308.

Kompilált változat (főként a IV. nyomán): ERDÉLYI 1846–1848, III. 241. sz. Az alábbi, töredékes népköltési változatot Kálmány Lajos gyűjtötte a Temesközben az 1870–80-as években:

Ucca, kuruc! nyalka voltál,	Szaladsz, kuruc, gyün a nímét,
Mikor cifrán káromkodtál,	Megfog tígéd, mégöl tígéd;
Lobogókat sziszaggattad,	Mos' lész níked jaj életéd,
Dohányzacskónak varattad,	Mind efoj a piros véred,
Nyalka kuru-tu-cuc!	Nyalka kuru-tu-cuc!

További folklórváltozatok pl. MNGY VIII. 291.; KÁLMÁNY: 1877–1878, I. 127 (3 vsz.), ill. KÁLMÁNY [1952], 164. 9. sz. jegyzeteiben; KODÁLY-VARGYAS 1952, 371. sz. (Garamszentgyörgy, Kodály Z. gyűjtése, XVIII. századi eredetű dallammal).

A daltípus hatással lehetett más 4×8 + refrén szerkezetű csúfolókra is, akár dallamközösség útján. Ilyen gyanú övezheti a *Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab* kezdetű férjcsúfolót (RMKT XVIII/4. 152. sz.), esetleg a *Készéts, asszony, sós pogácsát* kezdetű tréfás házastársi vitát (Uo., 41. sz.).

III.

27 *gréci* – *grazi* (vö. ném. *Grätz*)
37 *adtát* – értsd: *Ördögadtát!*-t mondtál, szitkozódtál
44 *testit, lelkét megmívelted* – nemcsak fizikailag kínoztad, de káromoltad is. A lélekkel való szitkozódás főbenjáró bűn volt mint istenkáromlás; még a XIX. század elején is szigorúan büntették pl. a debreceni református kollégiumban.

- 56 *Párducfarkast* – utalás a nemes vadak (párduc, farkas) prémjéből készült, nyakba kötött, dolmányra vetett kacagányokra. A nemesi és katonai viseletből a XVIII. század végére fokozatosan kikopik a farkasbőr kacagány, de pásztorok és parasztok viseletében sokáig megmarad az olcsóbb, szabatlan juhbőrből készült ún. hátibőr (NL 2, 701–702.)
- 63 *Nem tehetesz csínt* – itt: nem tehetesz erőszakot

VIII.

- 18 *Üsttel varrott pántallérod* – ezüsttel kivarrott vállszíjad
- 54 *Dragonvégre hány ő téged* – utalás a dragonyosok éles, hegyes fegyverére

8.

- + I. **Szolga Mihály diáriuma** (1745–1763) STOLL 249. 287. Ks.: *Nincs becsületi a katonának*.
Kiadásai: RUGONFALVI KISS 1904, 654–697.; VARGA 1977a, 176. sz.; CSÖRSZ 2013c, 231–233. 19 vsz., a legbővebb ismert variáns. Az eredeti kézirat lappang; a vers a Dézsi Lajos-féle szegedi másolatban sem szerepel, csupán Rugonfalvi Kiss István kiadásából ismerjük, aki *Szegény legény éneke a kurucok után* címmel adta közre, nem betűhíven.
- II. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 195. sz. Ks.: *Nincs becsületi a katonának*.
Kiadásai: HARSÁNYI–GULYÁS–SIMONFI 1914, 238–239.; SZABOLCSI 1955, 63*, VIII. tábla (csak a dallam); CSÖRSZ 2013c, 233–234.
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2, E1, 14, 6, 11. Egyedi 4. szakasza:

Mely dolog bizony meg is lett volna,
Magyarországot megnyertük volna,
Ha sok fondorkodó urok nem lettek volna,
Ily romlásban, kárvallásban nem estünk volna.

A törzsszanyag írásától talán eltérő, rendtelenebb, de egykorú kézírás. A gyűjtemény utolsó szövege; Jankovich Miklós több más rebellis dallal együtt mellőzte a kéziratról készült másolatában (III.). A kotta – a kézirat egészére jellemző módon – kissé elnagyolt, de ezúttal a vers végén található.

- III. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 144. Ks.: *Szegény embernek ha szalonnája*.
Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 234.
Egy szakasz.
- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. II. 137a.
Ks.: *Nincs becsületi a katonának*.
7 vsz. A II. csaknem egyező másolata, apró emendálásokkal. Ceruzás, utólagos cím: *II. Rakóczi kurucsága alatt*.
- + V. **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 29a–b. Ks.: *Jaj már minéink, magyar nemzetnek*.
Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 235.
3 vsz., közülük csak a 2. szerepelt az ősváltozatban. A nyitó szakaszban konkrét (másutt is visszatérő) személynevek. Közvetlenül utána a *Rákóczi-nóta* egystrófás változata következik (kötetünkben: 10. sz.). A gyűjtemény Pápáról származik.
- VI. **Nihelszki Dávid-ék.** (1806–1824) STOLL 584. 153. Ks.: *A katonának olcsó a vére*.
Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 235.
3 vsz.; sorrendjük az VIII.-hoz képest: 2, 3, 1.
- VII. **Zöld Martzi, és a' szeretője nótáji; és egymástól való bútszások.** (é. n.; 1816 után).
12–13. *Zöld Marcié magáé. Első.* Ks.: *Szegény legénynek testi ruhája*.
Kiadásai: THALY 1864, II. 399–401.; CSÖRSZ 2013c, 236.
7 vsz. Néhány régebbi alapstrófa (1, 6, 7) beépítésével és parafrázisával – a ponyvafüzet hangsúlyozottan moralizáló hangnemében – az 1816-ban kivégzett három betyár, Zöld Marci,

Betskerekai Peti és Palatinszki István sorsát énekli meg (ez utóbbi valójában egyazon betyár két álnével). Az intertextuális kapcsolatokra Thaly is felhívja a figyelmet (401.).

Szegény legénynek testi ruhája,
Ha van kenyere és szalonnája,
Felesége csendes, gondos, meleg szobája,
Bár bocskoros, ha nem adós, nincs semmi baja.

De a más véres verejtékére
Ásító zsvány mikor kedvére
Nyargal a lován, akkor jut hóhér kezére,
Bár gróf légyen, örök szégyen száll a fejére.

Kováts Imrének így lett Bánháza
Vesztét elhozó siralomháza,
Ott, hol gyakran jó pajtásit felpálkázza,
Felfüggesztve Körtvélyesnél a szél lógazza.

Nyargal Zöld Marci Gyulai Petivel,
Tyukodon végig Betskerekivel,
Bár szüntelen retteg, de nem gondol semmivel,
Mindent gázol, a lápon is áttész Petivel.

Hát egyszer mikor gondolatjába
Sem jött, barátja lakadalmába?
Akad egy hevesi derék legény markába,
Elijedve, fejjéredve búsul magába?

Bezzeg olcsó már a Marci vére!
Sok futásinak kötél lett bére.
Még Betskerekai sem táncol már most kedvére,
Szegény Peti hányja-veti vétkét szemére:

„Jaj már minékünk, nagy zsványoknak,
Kik feltámadtunk úton rablóknak,
Nagyidán sem volt ily kínok a cigányoknak,
Mert horgára jutánk már a mord hóhéroknak!”

+ VIII. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 202–203. Ks.: *A katonának olcsó a vére.*

Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 237.

5 vsz.

IX. **Nótás Könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 149–150. *Rakotzj nótája*. Ks.: *Jártál valaba, kincsem, Erdélybe!*

3 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 4, 5, 1. A kezdősor rendhagyó, a cím figyelemre méltó. A gyűjteményt Debrecenben írták össze.

X. **Komáromi János-ék.** (1829) STOLL 763. 4b. Ks.: *A katonának olcsó a vére.*

Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 237–238.

2 vsz. A szótagszámhibák ellenére érdekes, hogy egyrészt a megszokott *rebelliseknek* szó helyén *Insurgenseknek* áll, másrészt a Rákóczi-nóta és a Zöld Marci-ponyva intertextuális játékát is megfigyelhetjük.

A katonának olcsó a vére,
Fixum öt krajcár egy napi bére,
Azt sem ihatja meg szegény kedvére,
Nyomorúság s baj száll a fejére.

Jaj már minékünk, magyar legények,
Kik felállottunk inszurgenseknek,
Héj, Rákótzai, héj, Betskerekai szegény fejének,
Nagy pipájú, kevés dohányú magyar legények!

XI. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 64–65. Ks.: *Szegény legénynek olcsó a vére*.
Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 238.

4 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1, 4, 5, 3.

XII. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 16. *Huszt vára*. Ks.: *Nemes Huszt vára Máramarosba'*.

Kiadásai: SZABOLCSI 1955, VIII. I. táblázat (63*); CSÖRSZ 2013c, 238.

Egy szakasz, két sorban feljegyzett, zongorakivonat jellegű, precíz kottával, amely *Illetődéssel* (nyugodt tempóban) éneklendő. A jobb felső sarokban nehezen kibetűzhető jel: *GyPál* – a kéziratban másutt így jelölik a vers vagy a dallam szerzőjét (Csokonai, „Mozárt” stb.).

XIII. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 7. csomó, 63–64. Ks.: *Voltál valaha kincses Erdélyben*.

Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 239.

3 háromsorossá szűkült vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 4, 1, 2. A gyűjtemény 10. csomójában egy kétstrófás változat is szerepel (l. alább).

XIV. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 10. csomó, 16b. Ks.: *A katonának olcsó a vére*.

Kiadása: CSÖRSZ 2013c, 239.

2 vsz., sorrendjük a VIII.-hoz képest: 1, 3. A gyűjtemény 7. csomójában egy háromstrófás változat is szerepel (l. fentebb), amelyben az itteni kezdő szakasz változata a 2. vsz.-ként szerepel. Utána az *Alig kezdte napom fénye derülni* kezdetű, szintén a katonaeletről szóló keserves olvasható. Mivel pontosan egyezik az Erdélyi János antológiájában szereplő változattal, nem kizárt, hogy onnan másolták; ebben az esetben a gyűjtemény keltezésének végpontja is módosítandó.

XV. **Selmecebányai ék.** (1830-as évek) STOLL 839. 70. Ks.: *Jaj már nekünk, magyar nemzetnek*.

A kottás gyűjtemény tartalmáról csak Stoll Béla jegyzeteiből tudunk.

A kuruc harcokra és katonai vezetőkre, személyekre visszaemlékező, keserű hangú „szegénylegény”-ének a közkatona szemével láttatja a történelmi eseményeket és azok szereplőit. Erős kultusz-értékére utal a IX. változat címe is: *Rákótzai nótája*. Az ének (főként hazafias strófái) a későbbi Tyukodi-nóta előképe és szövegbázisának alapja; Varga Imre szerint 1706-ban keletkezett, de ezt csak a jóval későbbi I. változat részletes kuruc kori történelmi ismereteivel magyarázza. A szövegesalád részletes elemzése, a felsorolt variánsok közlésével: CSÖRSZ 2013c.

XIX–XX. századi folklórváltozatok pl. **Bátly Károly gyűjt.** (1840-es évek; MTA K Irodalom 8° 206/31, 18a); **Almási Sámuel dalgyűjteménye** IV. (1850 után) 228–229.; **Mátray Gábor kottás gyűjteménye** (XIX. század I. fele) 547. Kálmány Lajos mezőberényi gyűjtésében egy – gyaníthatóan revival módon folklorizálódott – történelmi változat is előkerült: *Magyarországnak ki volt vezére, / Rákótzai György (!) volt a fejedelme* ([1952], 150., 5. sz.).

I.

(Rugonfalvi Kiss István és Varga Imre jegyzeteinek felhasználásával)

28 *fordítá száját* – ti. a lovak száját, azaz visszafordult, elmenekült

17 *Esze Tamás* – Esze Tamás (1666 k.–1708) Tarpán született jobbágy, a Rákóczi-szabadságharcot előkészítő tiszaháti felkelés vezéralakja, majd a kuruc sereg ezredese. Részt

- vett Kálló, Szatmár, Tokaj ostromában (1703–1704), Kassa védelmében (1706), harcolt a Felvidéken és Erdélyben. Rákóczi megbecsülte és már 1703. november 20-án felszabadította a jobbágyorsból, 1707. április 18-án brigadérossá léptette elő, 1708 márciusában pedig nemességet adományozott neki és családjának.
- 18 *Buni András* – talán: Bóné András (1655 k.–1707) a bihari jobbágyfelkelők vezetője, Nagyvárad környékén több győztes ütközet fűződik a nevéhez. II. Rákóczi Ferencről ezerekapitányi rangot kapott.
- 20 *Török Péter* – egyelőre nem azonosítható; *Pikó Demeter* – Rugonfalvi kutatásai (Palugyay Lénárd emlékirata) szerint egy szökött bujdosó katona, aki a kurucokhoz csatlakozott.
- 23 *Montikukuli* – Ercole Montecuccolli császári hadvezér 1703-ban Munkács mellett sikeresen támadta meg a kurucokat. Mint Varga megállapította, e sorok nem pontosan írják le a munkácsi csatát.
- 24 *strázsáit* – más, épebb változatban: *Karaffát* (l. 25. sor)
- 25 *Kalafát* – Antonio Caraffa (1646–1693) olasz származású osztrák császári hadvezér, a Thököly Imre híveit vérpadra küldő eperjesi véstörvénytörvények elnöke (1687), 1688-tól az Erdélyben állomásozó császári sereg főparancsnoka. Rettegett hírnevét erősíti, hogy a XVIII–XIX. században nevének eltorzult alakját szitokszóként emlegették a környéken (*Beste lélek karafia!* Szirmay Antalnál és Rájnis Józsefnél is, bővebben l. Szilágyi Márton jegyzeteit: KAZINCZY 2011, 294.)
- 35 *Körösi Pap István* – talán: Pap István naszádos.
- 36 *Német Mihály* – Munkácsi Pap Mihály jobbágyorsban élő armalista; a parasztfelkelők követe Rákóczihoz, ő osztotta ki a fejedelem zászlóit Beregszászon.
- 37 *Híres Huszt vára...* – 1703. augusztus 17-én foglalták el a kurucok Husztot. Rugonfalvi figyelmeztet arra, hogy ezt csak erős túlzással tulajdoníthatjuk a szegénylegényeknek, elsősorban Ilosvay Imre, Ilosvay Bálint és Majos János érdeme.
- 57 *Rabutín* – Jean Rabutin (1642–1717), francia származású lovas katona az osztrák császári hadseregben, aki éveken át harcolt a kurucok ellen Erdélyben (1703–1707) és Magyarországon (1707–1711). A harcok során a civil, polgári lakossággal is kegyetlenül végzett, égetett, pusztított. Szólás-mondásként maradt fenn „Rabutín járása”. A sor talán a hadvezér simontornyai és csobánci vereségére vonatkozik.
- 58 *Trincsin generált* – bizonyára Adam Ritschau (Ritschan) tábornok elfogatására vonatkozik (1704. május, Trencsén mellett).
- 59 *kik verték rá maga kastélyát* – kik törtek be a kastélyába
- 65 *Karsa* – Kassa. Esze Tamás nem Kassa védőjeként, hanem a továbbvonuló ostromlók hátbatámadásával ért el hadi sikereket.
- 70–72 *Forgás* – Forgách Simon (1669–1729) kuruc generális, akit a fejedelem egy időre bebörtönöztetett. Csak 1710 végén szabadult ki, s a szabadságharc után követte Rákóczit a bujdosásba, majd visszatért Lengyelországba, s Lembergben halt meg. (Korabeli felemás megítéléséről: CZIGÁNY 2006.) A strófa Rugonfalvi Kiss szerint is zavaros, talán Forgách titokzatos fogságának okát firtatja

V.

- 3 *Zákány István* – egyelőre nem sikerült azonosítanunk; *Szűháy Mátyás* – feltehetőleg Heves vármegyei nemes; hűtlenség miatt (értsd: kuruc kapcsolat) elkobzott jószágait az akkor még császárpárti Almássi János alispán kapta meg 1698 után (ESZE 1955, 243.)
- 4 *nagy pipájú, kevérs dohányú...* – O. NAGY Gábor (1965, 57–59.) úgy vélte, egy 1846-ban Erdélyi Jánostól publikált „kuruckori” verstörödéek egyik sora (1846–1848, I. 335.) adhatta Arany Jánosnak az ötletet a kifejezés megalkotására, s *A tudós macskája* (1847) nyomán terjedt el. Arany azonban már korábban, a *Lelki szemét bordó lapát* c. alkalmi költeményében is alkalmazta a színtagmát (1843; ARANY 2006, 24–30.). Az 1846-ban publikált szöveg ihlető hatása tehát aligha lehet kizárólagos. O. Nagy Gábor végső konklúziója: „Arany olyan képből alkotta meg a kifejezést, amely a múlt század közepén

itt-ott még szóbeli hagyományként élő kuruc versben is megvolt, tehát többé-kevésbé még emlékeztek rá az emberek.” (Köszönet Szilágyi Márton észrevételéért.)

VIII.

- 15 *Bonchidai török basa* – Bonchida (Doboka vm.) közelében 1690-ben a kolozsvári német helyőrség megütközött ugyan a török-tatár csapatokkal, de bonchidai pasáról nincs tudomásunk

*

A szövegcsalád jellegzetes dallamát több forrásból ismerjük; valamennyien a Rákóczi-dallamcsalád 10/9, 10/9, 13, 13 szótagszámú altípusát képviselik (SZABOLCSI 1955, VIII/1–2. táblázat). A legkorábbi a sárospataki-erdélyi II. változat mellett vázlatosan jegyezték fel, s a kéziratban egy másik szövegnél is szerepel, azonosan (*Magyar vitézek, hogyha tetszenék*; RMKT XVIII/4. 102. sz.). Szabolcsi Bence átírása nyomán közöljük (1955, 63*):

Nincs be-csu-le-ti a ka-to-ná-nak, Va-jon va-gyon-é hí-ré-vel
Mint volt ré-gen-ten a ku-ruc-ság-nak.

a mél-tó-ság-nak, Hogy az if-jak, ma-gyar fi-ak rossz becs-ben vagy-nak?

A XII., hangjegyes változatot Tóth István egykori debreceni diák, később fülöpszállási kántor jegyezte föl, igen gondosan, zongorakivonat-szerűen; hangszeres letétben másik kéziratában is szerepel (STOLL 780. 116.). Nyugodt tempóban, „Illetődéssel” éneklendő. Szintén Szabolcsi Bence olvasatában közöljük (1955, VIII/1. táblázat, 63*):

Ne-mes Huszt vá-ra Má-ra-ma-ros-ba' Ak-kor volt ám a ma-gyar-nak
Mi-kor-ju-tott a mi bir-to-kunk-ba,

ször-nyű ha-tal-ma, Ma-gam lát - tam, [Szart] a pund-rá-ba.
Né-met u - - ram

Almási Sámuel 1834-es dalgyűjteményében még nem, de a folytatásként készült, 1850 utánra datált IV. kötetben 259. sorszámmal már szerepel a dallam és a szövegcsalád képviselője (utóbbi kiadása: CSÖRSZ 2013c, 239–240.). Bartalus István minden bizonnyal innen vette – 1840-es keltezéssel – saját változatát, amely több zenetörténeti antológiában szerepel (SZABOLCSI 1955, VIII/1. táblázat, 63*; PAKSA 1999, 2.45*** kottapélda). Saját átírásban közöljük, eredetileg d-záróhanggal:

Jaj már mi - né - künk, ma-gyar nem - zet - nek,
Kik föl - tá - mad - tunk, re - bel - li - sek - nek,
Zá - kány Ist-ván, Szu - ha - i Má - tyás ko-pasz fe - jek - nek,
Nagy pi - pá - jú, ke-vés do - há - nyú ma-gyar nem - zet - nek!

9.

- I. **Perczi József-ék.** (1755) STOLL 250. 19–21. *Bezerédi Imre éneke.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 10 vsz. A végén: *Ameny.* A versfőkben: BEZEREDJMRE, ami némi csonkulásra utal, ezért nem ezt, hanem a legkorábbi teljes változatot (III.) adjuk közre főszövegben.
- II. **Furuglyás-ék.** (1764 k.) STOLL 272. 24–25. Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 3 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–3. A kézirat Nyitra vidékéről származik.
- III. **Dugonics András-ék.** (1760–1763) STOLL 260. 6b–7a. *Bezerédi éneke.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 12 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–7, 9, 8, 10–12. A versfőkben: BÉZEREDJ JDRE.
- + IV. **Szárnyai Márton-ék.** (1772–1776) STOLL 1086. 54b–55b. Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 12 vsz., a végén: *amen.* A versfőkben: BÉZEREDJ JMRE. Az egyik legkorábbi teljes változat, ezért ezt közöljük főszövegben. A gyűjtemény felvidéki vagy dunántúli eredetű.
- V. **Alsókubini kézirat** (1782 k.) STOLL 344. 33b–34b. Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 10 vsz., az utolsó csak kétsornyi. A versfőkben: BEZEREDJ JM.
- VI. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 14b. *Bezerédi Imre éneke.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 11 vsz., a 12.-et csak a kezdőbetűje jelöli. A merőlegesen írt versfőkben: BEZERÉDI-IMRE.
- VII. **Lóskay-kódex** (1760–1820) STOLL 500. 134b–136a. *Bezerédi éneke. Vitélő Bezerédi éneke, mellyel búcsúzott, a maga nevére.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire juta ügyem.* Kiadásai: THALY 1872, 251–253.; VARGA 1977a, 205. sz. 12 vsz., a végén: *Vége.* A versfőkben: BÉZEREDJ JMRE. A beszélő itt jelenben és félmúltban beszél magáról, eltérően a többi változattól.
- VIII. **Egyes verskézirat** (XVIII. század vége) *Bezerédi siralma.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 4 vsz., a IV.-hez képest: 1, 3, 4, 5. Az ének végén: *Vége.* A kétleveles kézirat a *Kuruc Világi dolgok* címet viseli; a szöveg előtt a *Rákóczi-nóta* változata olvasható.
- IX. **Dugonics-Analekta** (1791 után) STOLL 1112. 154–156. *Bezerédi éneke.* Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 12 vsz. A versfőkben: BEZEREDJ JDRE. A kézirat nem Dugonics András írása, de másik énekeskönyvével való esetenkénti szoros egyezései arra utalnak, hogy valóban az ő gyűjteményeiről másolták.
- X. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 6a–b. Ks.: *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem.* 11 vsz. Az VI. csaknem egyező másolata, még a kihagyott utolsó szakasz helyét is ugyanúgy jelöli. Mellette ceruzával, más kézírással: 1708, ill. BEZERÉDJ Imre.

XI. Világi énekek és versek B. P. (1800) STOLL 557. 54b–55a. Ks.: *Jaj, gonosz szerencse, énvelem mint bántál.*

5 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 8–12. A megmaradt versfőkben: JJMRE, vagyis a hajdani szöveg utolsó 5 szakasza, a beszélő és a kuruc kori kontextus bárminémű jelölése nélkül.

Nótajelzéseként:

Ifjú legény lévén sokat gondolkodom – Pl. **Három új világi énekek**, 1768, OSZK PNY 690., **Három új világi énekek**, én. n., OSZK 821.151, Harmadik (bővebben: RMKT XVIII/8. 74. sz.)

Bezerédj Imre (1679–1708) kivégzés előtti búcsúéneke; a *Ferenc* névelírás talán a II. Rákóczi Ferenc nevének hatása. Bezerédj dunántúli nemesi család sarja, II. Rákóczi Ferenc dunántúli hadjáratainak legnépszerűbb alakja. A kurucok közti népszerűségét és a labancoknál rettegett híret félelmetes bajvívó ügyességével érte el. A hagyomány szerint személyes párviadalban 72 labanc tisztet vágott le. A szabadságharc vége felé azonban át akar állni a császári csapatokhoz; Pálffy Jánossal alkudozott. Mielőtt tervét végrehajthatta volna, Kőszegen elfogták, haditörvényszék elé állították, s 1708. december 18-án Sárospatakon lefejezték. (Bővebben: THALY 1872, 253–255.; a búcsúénekről l. alább.)

Az ajkára adott latin cantilenát Thaly Kálmán adta ki (*Figyelő* VII. 1879. 219.), barokkosan hosszú magyar címmel Nagy Ferenc gyűjteményéből (a műfaji bevezetőben már idéztük). Thaly közli Bezerédj latin nyelvű fiktív sírversét is (*Történelmi Tár* 1878, 399.) Koháry István 1709. évi naptárjegyzeteiből. Nem kizárt, hogy maga Koháry volt a szerző. Magyar fordításával együtt: *VARGA* 1977a, 632. (208. sz.). A kivégzési búcsúének műfajáról bővebben: KÜLLÖS 1992.

A *búcsúének* szerzője egyesek szerint Székely András sárospataki plébános volt, aki Bezerédj kivégzés előtti lelkigondozását végezte. A vers a korábbi, már a XVII. századból is adatolt kivégzési búcsúénekek jellegzetes motívumaiból építkezik (a szerencse forgandóságának és az elítélt régi dicsőségének emlegetése, panasz az irigyek ellen). Thaly szerint a kivégzés időpontjában, 1708-ban készülhetett (1872, 253–255.; szerinte maga Bezerédj írta, s még a vérpadon is elénekelhette). Valószínűbb azonban, hogy egy-két évtizeddel később keletkezett; erre utal némi ideológiai nyomás, különösen a megosztott, árulásra is hajlamos kuruc közösség emlegetése.

Az éneket idézi Gvadányi József is (*Pelikei nótárius*, 3. kiadás, Pozsony, 1822, II. rész, 196. *A sírató-asszonyok éneke* c. közköltészeti cento részeként). Thaly közöl továbbá egy ismeretlen változatot, amely állítólag Hornyik János főjegyző másolt le neki Kecskemét város levéltárából (1872, 256–258.).

A nyitó strófa közeli változata felbukkan egy XVII. századi strófákat integráló, de csak a XVIII. század végén lejegyzett keservesben is:

Boldogtalan sorsom, mire jutott ügyöm,
Forgandó szerencse, mért bántál így vélem?
Mínap csak nem régen volt szabad életem,
Szárnyon jártam, valamint szép nap az égen.

Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–1793), STOLL 383. 34a–b
Áll meg, vigasság közt mulatozó árva..., 9. vsz.

A nyitó strófa népköltési változatát egy $9 \times 4 + 2$ soros (talán töredékes) panaszos rabének kezdőstrófájaként gyűjtötte fel Kálmány Lajos 1875–1880 között, valószínűleg Szegeden. Az erősen megrongálódott papírszeleten csak 38 sor szerepelt, az ének vége valószínűleg elveszett:

Szöröncsétlen fejem, mire jutott ügyem?
Forgandó szöröncse, mér' bántál így vélem!
Esz' nem hittem vóna: hogy így légyön sorsom,
Hogy il nagy rapságra jusson állapotom!

KÁLMÁNY [1952], 199–200. 19. sz.

IV.

- 7 Nagy Sándor – III. Alexandrosz (i. e. 356–323), Makedónia királya, kiváló hadvezér, az ókor emblematikus figurája. Atyja, II. Philipposz nyomdokain haladva hatalmát a Peloponnészszosztól Indiáig terjesztette ki, elfoglalva az akkor ismert világ nagy részét.

*

Bár nótajelzésként több ponyvafüzetben szerepel, eredeti dallamát nem ismerjük. Ha valóban azonos volt az *Ifjú legény lévén...* kezdetű lakodalmi intő-oktató ének dallamával, akkor ennek népzenegyűjtésből származó dallama támpontot adhat (pl. Bukovina; DOBSZAY 1983, 165a kottapélda).

IO.

- + I. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 198–200. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

Kiadása: VARGA 1955, 39–41.

5 vsz. Néhány sor még nem alakult ki teljesen, főként a későbbi változatok következetes kissor/nagysor metrikai feszültsége nem annyira kiforrott. A gyűjtemény Erdélyből származik.

- II. **Kuruc tárgyú kéziratmásolatok** (1750-es évek) RMK II. 2152/a. 202–203. *Cantio Hungarica ad notam seu Marsch Rákóczyanum.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

Kiadása: VARGA 1977a, 238. sz.

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 3, 5. A vers végén: *finis*. A szöveg néhány jellegzetes eltérése megegyezik a jóval későbbi **Felvidítő**-féle másolattal (XLV., címe szerint egy Bánffy családhoz kötődő változatot követ). A gyűjtemény Tasnádi H. István Rákóczit köszöntő latin verseskötetének (*Polydori virgulta myrtea*, 1703) kéziratoss függeléke, XVII. századi és Rákóczi-kori politikai-történeti prózák másolatai (pl. a breznói kiáltvány magyar fordítása, pecsétek és kuruc pénzek gondos rajzai) között. A következő szöveg (*Epitaphium Hungariae*) az 1751-es pozsonyi diétára utal, a gyűjtemény címlapján 1750, egy másik széljegyzetben 1753 szerepel. A kötet eleji tartalomjegyzékben a vers címe: *Cantio Hungarica de Rakoczjanis ad notam eorum*.

- III. **Egyes verskézirat** (XVIII. század közepe?) 15a–b. *Vitéz Rákóczi siralmas éneke.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 3, 5. A kétéveles kézirat a *Kuruc világi dolgok* címet viseli; a második szöveg *Bezerédi siralma* címmel a *Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem* kezdetű ének (9. sz.).

- IV. **Mészáros Ignác versgyűjteménye** (1765–1795) STOLL 280. II. (helyesen: I) 150a–151a. *Rákóczy siralma.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz., sorrendjük azonos a III. változatéval. A gyűjtemény talán kiadásra készült; néhol Mészáros Ignác (a *Kártigám* írója) nyilván stílárís javításokat végzett a szövegeken.

- V. **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 14–15. *Magyarok szomorú éneke.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

4 vsz., változó hosszúságban; sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 5. Az ének végén: *finis*.

- VI. **Zemplényi-kézirat** (1775–1785) STOLL 320. 41a. Ks. *Haj, Rákóczi, Bersényi.*

Kiadásai: BARTHA 1935, 61a; SZABOLCSI 1955, 65* (VIII/2. b, rekonstruált szöveggel); BARS 1988, 66. (a XVIII. variáns nyomán kiegészített szöveggel).

Csak a szövegkezdet, négyyszólamú melodiáris kottával. A lap alján az éneklésre vonatkozó latin jegyzet szerint 5 strófányi szöveget szoktak így énekelni (l. a dallamok jegyzetében).

- + VII. **Erdélyi-ék.** (1779) STOLL 332. 56–57. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz. A legáltalánosabban ismert 5 szakaszos alapváltozat elég ép feljegyzése, ezért főszövegben közöljük.

- VIII. **Magyar Szivnek Fohászkodásai** (1783) 4b–6b. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

6 vsz., sorrendjük megegyezik a XVI. változattal. A hatszakaszos variáncsoport (XVI, XX, XXIV, XLIII, LII–LIII, LV) legkorábbi képviselője. Álcíme szerint *Szép ének*. Az ékezetek egy

része későbbi kézzel pótolva. Számos egyedi megoldás van a szövegben, pl. *Ocskay* neve helyén *Eszterhazi* áll. A ritka, a többinél más forrásban is csiszolatlanabb 6. szakasz itteni formája (a végén kétsornyi, máshol nem szereplő *codával*):

Nézz ránk, Uram, az égből,
Ments meg, kérünk, minket e csúf ellenségtől,
Ki az híres magyaroknak véréből épül.
Ne hadd ily dühös ellenségtől, rút ellenségtől,
Némettől
Gyaláztatni, mocskoltatni az irigyektől!
Ily büszke néptől,
Kínzóeszköztől
Mégfosztatni nevitől,
Mindenkoron győzedelmes dicsőségítől.
Istenünk,
Légy velünk!

A kézirat Nagy Ferencé (Nagy Iván felmenőjéé) volt, akinek későbbi versgyűjteményei is fennmaradtak. A vers után *Az Hymnus* címmel egy latin rebellis ének következik (*Quid furorres, tot cruores saevi martis ruitis*; 6b–9a).

IX. Keresztési József naplója (1784. márc. 15.) Ks.: *Hej, Rákóczi, Bercsényi.*

Kiadásai: KERESZTESI 1868, 213.; RMKT XVII/3. 707.

Egy szakasz, a megszokott Rákóczi-émlékstrófa leegyszerűsödött változata. A feljegyző arról tudósít, hogy 1784. március 15-én Nagyváradon, Bihar megye gyűlése keretében, amikor a templomból visszavonultak a városba, „a töröksípokban kétféle nóták fúvattak, ú. m.

először	Hej, Rákóczi, Bercsényi, Vitéz magyarok vezéri! Hová lettél, Bezerédi, Nemzetünknek fényes csillagi, Ócskai...
---------	--

másodszor	Őszi harmat után...”
-----------	----------------------

X. Lóskay-kódex (1760–1820) STOLL 500. 136a–137b. *Nemzetes nitézlő Rákotzi György avagy Cantus Hungarorum*. Ks.: *Jaj néked, szegény magyar nép.*

5 vsz., sorrendjük azonos a VII. változattal. A vers végén: *Vége*. Érdekes, hogy a címben nem II. Rákóczi Ferenc, hanem Rákóczi György szerepel (néha más, rebellis vagy bujdosó felhangú versekben is felbukkan az ő neve).

XI. Zsoldos Xavér versgyűjteménye (1786–1798 k.) STOLL 369. 89a. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz., sorrendjük azonos a VII. változattal. Néhol egy-egy szót kihagyott a másoló, szótag-számhibák is akadnak. A másoló pannonhalmi bencés szerzetes volt.

XII. Dubinszky Mátyás-ék. (1787) STOLL 373. 49b–50a. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1–4. Az utolsó strófában némi szövegromlás, valószínűleg másolási hiba.

XIII. Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–1793) STOLL 383. 44b–46a. *Tárogató, kuruc nóta, kuruc ének*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz.; sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 4, 3, 5. A vers végén: *Vége*. Az 1–2. strófa kétszer szerepel, egyező szöveggel: mindkettő Jankovich Miklós írása, de az egyik a külön beszűrt 45a-n található *ad 128* jelzéssel (az ének a törzsanyagban a 128. sorszámot viseli), talán valamivel későbbi, szellősebb írással. A 3–4. szakasz csak a törzsanyagban olvasható, a strófaszámozás eredetileg a mostanihoz képest: 4, 3, 5.

XIV. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 5b. Ks.: *Hej, Rákóczi, Thökölj, Bertsényi.*
3 vsz. Refrénes szerkezetűvé alakult változat. Utána Gyöngyössi Jánosnak Mária Terézia halálára írt verse olvasható. A *Rákóczi-nóta* a kéziratban később is szerepel.

Hej, Rákotzi, Tökölj, Bertsényi!	Jaj, tenger köztünk a fegyver,
Híres magyarok vezéri!	Mert a német rajtunk hever,
Otskaj, Botskai, Bezerédj!	És igen ver, és igen ver.
Nemzetünknek régi fényes csillagi!	Mutogatja magát, mint egy gavallér,
Hová lettek, howá lettek	Hová lettek, howá lettek
Nemzetünknek fényes csillagi?	Nemzetünknek fényes csillagi?

Hej, hej, hej, Rakotzi, Bertsényi,
Otskaj, Botskaj, Bezerédj!
Magyaroknak régi vezéri!
Látod, de kövér
Ez idegen vér,
Bőrben sem fér!
Országunkban alig vagyon miatta kenyér.

XV. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 17b. *Magyarok éneke.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*
4 vsz., sorrendjük a VII.-hoz képest: 1–3, 5. Egy másik, refrénes, romlottabb változat már szerepelt a kéziratban.

+ XVI. **Connotationes Versuum** (1790) STOLL 392. 3b–4b. *Szomorú ének, melyet hajdant Rákotzi pengetett.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

6 vsz. A cím és a szöveg néhány jellegzetes vonása, ill. hibája megegyezik a XXVII. változattal. Talán Győr és Pannonhalma közelsége magyarázza a változatok egyezését.

XVII. **Torma-kézirat** (1790-es évek) 10a–b. *Magyarországiak éneke.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép!*
5 vsz., sorrendjük megegyezik a VII. változattal. Néhol romlott, csonka sorokkal. Az egyleveles kéziratot Thaly Kálmán széljegyzete szerint „Torma Károly küldte 1865-ben Csicsó-Keresztúrról; egy régi könyvből vágta ki.” (Akárcsak a kolligátum 21a–b lapját, amelyen a *Rajta, legény, rajta, jön a török, a' kutya fajta* kezdetű leoninus-mars olvasható 1789-ből.) A vers előtt az 1790-es évekre vonatkozó gazdasági feljegyzések olvashatók, ennek nyomán keltezhető a szöveg. Thaly külön megjegyzi, hogy „Erdélyi variáns”. Írásmódjának jellegzetessége, hogy az *é* betű ékezetét ponttal helyettesíti, de ettől még nem *i-ző* nyelvjárású.

XVIII. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 158. sz. *Magyar Rákóczi nótája.* Ks.: *Jaj néked, szegény magyar nép.*

3 vsz., (a szokásos 1–2. és 5. szakasz motívumaiból), üresen hagyott kottavonalakkal. Metrikai megoldásai (különösen az 1. strófában) a XXXII. és a kottás XXXVIII. változatban is visszaköszönnek. Másolata: NDGY II. 135a (l. alább).

XIX. **Vass János-ék.** (1797–1812) STOLL 434. 29b. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

Kiadása: THALY 1872, 242–243.

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 3. A dunántúli (Szentlőrinc) lejegyző a *kép* eredeti jelentését ('kopja') már nem ismerte, így a nemzetet egy írott képhez, vagyis festményhez hasonlította: „mint egy szépen leírott kép, voltál olyan szép”.

XX. **Cantillena. Énekek. Pesnicki** (XVIII. század 2. fele) STOLL 452. 24b–25b. *Rákóczy éneke.* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

6 vsz., a hosszabb strófatípusból; sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1, 2, 3, 5, 4, 6. Minden bizonnyal ebből a kéziratból másolt a szintén Nyitra megyei Kelecsényi József 1840 körül (MTAK Irodalom 8^r 206/63, 7a–8a).

XXI. **Csokonai Vitéz Mihály: Cultura** (1799) II. felvonás 4. jelenés. Ks.: *Haj, Rákóczi, Bertsényi, Thökölj.*

Kiadásai: CSÖM *Színművek* 2, 154.; D. HOVÁNSZKI 2009, 62/1. (rekonstruált dallammal)
Egy szakasz, amelyet Pofók énekel karikatúrisztikus felhanggal, í-ző nyelvjárási elemekkel.
Előtte megkérdezi Kanakúzt, hogy „De hát a Rákotzi nótáját tudod-é?” (153.), majd annak
húzódózása után végül maga énekl el Firkász kérésére:

Haj, Rákotzi, Bertséni, Tököli,
Nemzetünknek régi, híres magyar vitézi!
Hova lettek nemzetünknek régi, híres magyar vitézi?
Szegény magyar níp,
Mikor lesz már íp?
Mert a sasnak körme között, körme között fonnyad, mint a líp,
Töredékeny, mint cseríp,
Szegegy magyar níp!

A 3. sor a vígjáték két másik kéziratot másolatában: [...] *híres válogatott magyar vitézi*. A csurgói református kollégium diákszínjátészoí 1799-ben vitték színre a darabot; Pofók szerepét Nárai Dániel alakította.

XXII. Székely Sándor kézírata (XVIII. század vége) 11a–b. *Luctus Hungariae*. Ks.: *Jaj, szegény magyar nép*.

5 vsz., sorrendjük megegyezik a VI. változattal. Az ének végén: *Vége*. Az egyleveles kéziratot az írás jellege miatt datálhatjuk a XVIII. század végére. Thaly Kálmán jegyzete szerint az Ugocsa vármegyei Nagyszőlősről került a birtokába. Székely Sándor nevét a kézirat nem említi.

XXIII. Török Károly daloskönyve (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 512. Ks.: *Jaj neked, szegény magyar nép!*

Kiadása: MNGY II. 484–485.

3 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5. (vö. XVIII.). A lappangó hódmezővásárhelyi kézirat szövegét csak Török Károly kiadásából ismerjük (a kötet főszerzőjében Erdélyi János 1849-es kiadásából közli az éneket, csak a jegyzetben mutatja be a saját lejegyzést).

XXIV. Egyleveles kézirat (XIX. század eleje) 9a–b. *Második Rákóczy Ferenc, Erdélyország fejedelmének és a magyarok néhai fővezérjének emlékeztetőre szerzett dal*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.

6 vsz., sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1–3, 5, 4, 6. A 4. szakasz nyitósora már az új, lerövidült *Haj, Rákóczy*-strófamodell 3. sorának hatását tükrözi: „Tenger rajtunk már a fegyver!”

XXV. Kétleveles kézirat (XIX. század eleje) 1b–2a. *Rákóczy nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1–3, 5. A kolligátum Kazinczy Ferenc tulajdona volt, de nem az ő kézírása (korábbi jelzet: Jogtudomány Politika 2^r 1. III. 2. csomó, 39. sz.).

XXVI. Egyleveles kézirat (XIX. század eleje) 58–59. *Rákóczy nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.

5 vsz., sorrendjük azonos a VII. változattal; a 2. szakaszban Bocskai említésével. Az egyleveles kézirat Szokolay Dániel másolatgyűjteményének (Csurgó) része.

XXVII. Győri ék. (XIX. század eleje) STOLL 527. 3–5. *Szomorú enek, melyet hajdan Rákóczy pengetett*. Ks.: *Héj, régi szép magyar nép*.

5 vsz., sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1–4, 6., néhol szövegromlással. A cím megegyezik a XVI. változatával, a két szövegnek is van néhány közös hibája (pl. *Mint* helyett *Miert*) és egyéb jellegzetessége: *Ocskay* helyett *Bocskay*, *közinkben* helyett *kezünkbe*. Talán Győr és Pannonhalma közelsége magyarázza a változatok egyezését.

XXVIII. Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. II. 135a. Ks.: *Jaj neked, szegény magyar nép*.

3 vsz. A XVIII. csaknem egyező, néhol emendált másolata, de nem a **Dávidné Soltári** összefüggő másolatának részeként (III. kötet), hanem a II. kötet, tehát a **Szentsei-daloskönyv** (1704) másolatát őrző kötet függelékéeként. Ceruzával utólagos cím: *I. Második Rákóczy Ferenc Eneke*. Néhány lappal később, a 138a–b-n egy ismeretlen eredetű *Rákóczy-nóta* variáns is olvasható.

XXIX. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. II. 138a–b . Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1–4. Jankovich antológiájának ez a kötete részben a **Szentsei-dalokkönyv** (1704) teljes másolatát, részben a **Dávidné Soltári** (1790–1791) négy énekét őrzi, majd a végén ezt a szöveget, amelyik egy meg nem jelölt forrásból származik; nem egyezik a *Rákóczi-nóta* **Dávidné**-féle változatával.

XXX. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 37a–38a. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép.*

5 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változatával.

XXXI. **Monori Ferenc énekeskönyve** (XIX. század eleje) 116. Ks.: *Hej, Rákóczi, hej, Bersényi.*

Egy szakasz, több megszokott strófa részleteiből kontaminálva.

Hej, Rákóczi, hej, Bersényi!
Régi magyaroknak elhunyt vezérei!
Nézd, a német lakóföldünket, jaj, miként vérzi!
Nézd, mily kövér, bőribe se fér,
Nincsen immár országunkban sem bor, sem kenyér.
Szegény magyar nép!
Mikor lesz már ép?
Mert a sasnak körme között szenyved, mint a lép,
Szegény magyar nép!

XXXII. **Szabó János-gyűjt.** (1804) STOLL 576. 70b–71a. Ks.: *Héj, Rákóczi, Bersényi, Tököli.*

3 vsz., a megszokottól kissé eltérő, de következetes metrikai megoldásokkal, amelyek a XVIII. variánssal és a kottával megjelent XXXVII. változattal rokoníthatók.

Héj, Rákóczi, Bertsényi, Tököli,
Bezerédi, Botskai,
Hová lettek nemzetünknek fényes tüköri,
Piros hajnali,
Hajnalcsillagi?
Német földünket veszti,
Jaj, hát szegény nemzetünket miként emészt[i]!

Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német köztünk hever,
Mutogatja magát, mint egy erős gavallér.
Látod, mely kövér,
Bőribe' sem fér,
De mégis csak többet kér.
Alig vagyon országunkba' miatta kenyér.

Jaj neked, szegény magyar nép,
Mert az ellenség szaggat s tép.
Mire jutott állapotod, szegény magyar nép!
Romlandó cserép,
Mikor lesz már ép?
Megromlott, mint cserép,
Mert a sasnak körme között szenyved, mint a lép.

XXXIII. **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 29b. Ks.: *Haj, Rákóczi, haj, Bersényi.*

1 vsz. Közvetlenül előtte a *Jaj már minékünk, magyar nemzetnek* szövegcsalád változata található (kötetünkben: 8/V. sz.).

Haj, Rákotzi, haj Bercsényi,
Régi magyaroknak híres vezéri!
Nézd, a német lakóföldünket, jaj, miként vérzi!
Nézd, be kövér,
Bőribe' nem fér,
Csak alig van országunkban tőle már kenyér,
Még is többet kér.

XXXIV. **Nyitrai ék.** (1809) STOLL 606. 89b–90a. *Magyar hazánk állapotja*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép!* 4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 4. A kézírás emlékeztet Kelecsényi Pál vagy esetleg a fiatal József kézírására.

XXXV. **Conspectus chronologicus** (1811 után) Ks.: *Hej, Rákóczi, Bercsényi, Thököly*.

Kiadása: VÖRÖS 1957, 338.

Egy szakasz, melodiáris kottával. Az egylapos kézirat időjárástörténeti feljegyzésekből áll, s felfedezője, Vörös Károly szerint a sárospataki kollégiumhoz köthető.

XXXVI. **Herencsényi gyűjt.** (1812–1814) STOLL 1196. 112a–b. *Rákóczy nótája*. Ks.: *Jaj, Rákóczy, Bercsényi*.

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 2, 5, 3, 1; Ocskay helyett Bocskai említésével. A kézirat a Nógrád megyei Herencsényről származik.

XXXVII. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. 11. sz. *Tárogató* (a *Töredékben: Rákóczi Ferené*). Ks.: *Haj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi*.

Kiadásai: BARTHA 1935, 61b; BARTHA–KISS J. 1953, 137; SZABOLCSI 1955, 65* (VIII/2. b); ÉP 5. sz. Egy szakasz, dallammal. A vers címe a *Töredékben*, amely a dallamot tartalmazza: *Tárogató*.

XXXVIII. **Allgemeine Musikalische Zeitung** (Lipcse, 1814. nov. 23.). Ks.: *Jaj néked, szegény magyar nép*.

Kiadásai: MAJOR 1929, 47.; SZABOLCSI 1955, 65* (VIII/2. b).

Egy szakasz, kottával. S. Fr. Stock nagyszombeni revizor közleménye; 1816-ban, Fusz János egy másik dallamot is publikált ugyanitt. Bartha Dénes utal rá, hogy a cikk eredeti megfogalmazásában (1806) a kotta még nem szerepelt (BARTHA 1935, 129.; BARTHA–KISS J. 1953, 506.). Metrikai szerkezetének közelebbi rokonai: XVIII. és XXXII.

Jaj néked, szegény magyar nép!
Mert az ellenség szaggat s tép,
Mire jutott állapotod, romlandó cserép!
Szegény magyar nép!
Mikor lesz már ép?
Megromlottál, mint cserép,
Mert a sasnak körme között fonnyadsz, mint a lép.

XXXIX. **Nagybányai Jósa Rezső (Rudolf) kottás kézírata** (1819). *Eredeti Rákóczy-nóta...* Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.

Kiadása: KODÁLY–GYULAI 1952, 73–74.

4 szakasz, zongorakíséretes dallammal; csak az első szakaszt ismerjük. A kézirat Kodály Zoltán jegyzetei szerint Bartalus István hagyatékával került az Állami Polgári Tanítóképző könyvtárába, mai lelőhelye ismeretlen. (Az MTA BTK Zenetudományi Intézete Kodály-rendjében lévő támlap szerint: OSZK Ms. mus. 180.) Feljegyzője 1819-ben Magyaróvárott tanulta az éneket Cserteő József piarista tanártól, a kézirat vagy még ekkorból származik, vagy emlékezetből írta le Bartalus számára. Ugyanettől a pusztacsói (Kőszeg mellett) birtokostól egy 1867-es feljegyzést is ismerünk, Thaly Kálmán hagyatékából (OSZK Fol. Hung. 1930. II. 361a, 360a–b).

XI. **Szerelemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 22b–23a. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.

4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 3. Strófatagolás nélkül. Az egykori főmotívumok összemósódnak, néhány egyedinek tűnő megoldással is találkozunk (pl. *vérszopó denevér*).

- XLI. Győry Mihály-gyűjt.** (1821) STOLL 697. 15a–b. Ks. *Hej, Rákóczi, Bercsényi*.
3 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 2, 5, 1. Az ismétlések a régi változatokhoz képest romlottabb szöveghez vezetnek, több metrikai döccenővel. Közvetlenül előtte a Rákóczi György bujdosóénekeként aposztrofált *Régi napok, régi napok* szerepel.
- XLII. Nótás könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 190–191. Ks.: *Hej, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi, Bocskai*.
4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 2, 5, 1, 2^v (vö. XXXII).
- XLIII. H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. I. 11a–12a. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
6 vsz. (jórészt szakasztagolás nélkül), sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1, 2, 3, 5, 4, 6. A 2. strófában Bocskai említésével.
- XLIV. Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. 130–131. és 215. Ks.: *Haj, Rákóczi, Bercsényi, Tököli*.
2 vsz., a 2. (*Köztünk tenger a fegyver*) toldásként, egy későbbi lapon olvasható.
- XLV. Felvidítő. V. Nóták I.** (1824 után) STOLL 720. 14–16. *A Rákóczi nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
5 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 4, 3, 5. A végén, jegyzetként: *A báró Bánfi könyvéből*; Pogány Péter (1958, 109.) arra utal, hogy a **Felvidítő** egyik forrásának vélhető tulajdonosa, (ifj.) Pappszász György hevesi táblabíróként tagja volt annak a bizottságnak, amely a báró Bánffy Pál és társai ellen folyó széksértési per kiküldöttje volt. A szöveg jellegzetes vonásai arra utalnak, hogy az 1750-es évekbeli II. változatról vagy annak másolatáról másolták.
- XLVI. Jurátus-gyűjt. (1824–1839) STOLL 722. 62–63.** *A Rákóczi nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1–3, 5. A végén: *Vége*. Itt is a Rákóczi marsának nevezett *Dobszó, trombitázórdülés* olvasható mellette, akárcsak a Kazinczy által összegyűjtött jogi-történeti kolligátumban.
- XLVII. Keller Antal-ék.** (1827) STOLL 745. 217–219. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
Kiadása: PESOVÁR 1957, 300–301.
4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 3.
- XLVIII. Kenyeres János-ék.** (1827) STOLL 746. 17b–18b. *Rákóczy nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 3. Néha kissé szokatlan szövegalkítással, pl. *magyar nép*.
- XLIX. Ruehietl Miklós kézírata** (1827) II. 299a–b, 302a. *Rákóczi siralma*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
5 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 4, 3, 5. A feljegyző, Ruehietl Miklós nyugalmazott gazdatiszt 1864. február 27-án Turáról küldte el a vers kéziratát Thaly Kálmánnak. A mellékelt levél szerint 1827-ben másolta le a Sopron vármegyei Sütörön a helyi öreg iskolamester, Bősze István régi kéziratáról.
- L. Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 117. Ks.: *Haj, Rákóczi, haj, Bercsényi*.
Egy szakasz, a tömörített típusból (pl. XXXI. és a kottás változatok egy része).
- LI. Némethy Lajos-ék.** (1828–1835) STOLL 755. 104–106. Ks.: *Hej, Rákóczi, Bercsényi*.
5 vsz. A *Rákóczi-nóta* alapszövegét (1–3.) az egyik kollégiumi altípussal, a *Régi magyar nagy vilézek...* kezdetű énekkel ötvözi (4–5.); emiatt a lépként fonnyadó nemzetről szóló sorok kétszer is megjelennek a versben. Néhol félreértésekkel, rövidülésekkel. L. a következő szövegcsalád jegyzeteiben!
- LII. Kelecsényi József: Mulattatók Tára** (1832–1840) STOLL 783. 123b. *Rákoczy éneke*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
6 vsz., sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1–3, 5, 4, 6; ez és a cím is azonos a XX. változattal, még a ritkább nyelvi megoldások is. A régi nyitrai kézirat minden bizonnyal Kelecsényi tulajdonában volt; számos más szöveget is lemásolt belőle.
- LIII. Horovicz Fülöp-dalgyűjt.** (1837) STOLL 820. III. 38–40. *Rákoczy*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
6 vsz., sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1–3, 5, 4, 6; lényegileg azonos a XX. és XLIX. változattal; könnyen lehet, hogy annak korrigált másolata (Nyitra megyei források).

- LIV. **Szabó János-ék.** (1837) STOLL 824. 34–35. *Rákotzi nótája*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*. 4 vsz., sorrendjük a VII.-hez képest: 1, 2, 5, 3. A 2. strófában Hunyadi (János) és Barcsay (Ákos) neve is felbukkan a hősök névsorában. A kéziratra jellemző felvidéki, í-ző nyelvjárásban.
- LIV. **Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 854. 15b–16a. *Rákotzi*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*. 6 vsz., sorrendjük a XVI.-hoz képest: 1, 2, 3, 5, 4, 6.
- LVI. **Versezet** (XIX. század 1. fele) STOLL 878. 134–136. *Rákóczy éneke*. Ks.: *Jaj, régi szép magyar nép*.
A ma Kolozsvárot őrzött kézirat Kelecsényi József könyvtárából származik, emiatt gyanítható, hogy a 6 strófás változat olvasható benne.

A *Rákóczi-nóta* egyike a legnépszerűbb XVIII. századi magyar közköltészeti alkotásoknak, a közéleti tematikájuk közül mindenképp első hely illeti meg. Gazdag poétikai-metrikai előzményei ellenére sem tarthatjuk azonban régebbinek az 1740-es éveknél, s bár THALY Kálmán részletesen érvelt amellett, hogy az ének 1708. augusztus 3. és 29. között keletkezett (1872, 222.), a Rákóczi-szabadságharc korából még hasonló szövegről sincs tudomásunk. A szakirodalom legkorábban az 1730-as évekre datálja az éneket, de 1750 előtti feljegyzést nem ismerünk. Széles körű terjedését nyilván rebellis és mindig aktuális panaszai is segítették.

Műfaját tekintve országs-, ill. nemzetsirató. (A műfajról I. RAJECZKY Benjamin bevezetőjét az MNT V. kötethez.) Bár sok változat címe utal Rákóczi személyére, valójában nem a fejedelem a vers lírai alanya, hanem a hozzá és a kuruc vezérekhez forduló ismeretlen személy, mondhatni a néplélek. Retorikájáról bővebben pl. PÉCZELY László 1980; SZILASI 2008, 261–262.; CSÖRSZ 2009b, 69–70.

Rebellis üzenete ellenére (melynek következtében nyomtatott szövegkiadása csak 1849-ben jelent meg) országos, felekezeten és egyéb közösségeken átívelő ismertségéről tudunk. A protestáns köznemességen túl (amely a közköltészet egyik legfőbb hagyományozója ekkoriban) bőségesen ismerünk katolikus feljegyzéseket is, néha papi személyektől: Herschman István piarista, Zsoldos Xavér bencés szerzetes, Kresznerics Ferenc világi pap-tanár volt.

A rá vonatkozó másodlagos adatok, említések igen gyakoriak a XVIII. század utolsó harmadából és a XIX. század első feléből (l. a műfaji bevezetőben említett Kölcsey-idézetet); természetesen nem tudhatjuk, hogy valamennyi épp a vizsgált szövegcsaládra vagy annak dallamára vonatkozik-e. Kötetünk 8/IX. szövegét (*Jártál valaha, kincsem, Erdélybe*) például éppúgy *Rákotzy nótája* címmel jegyezték fel. Sokszor hangszeres darabra utalhatott; Gvadányi József a *Pöstényi fürödés* (1787) egyik jelenetében a cigányzenészekkel húzatja: „Rákóczi, Bercsényi nótáit hallgattam...”. Egy XVIII. század végi vőfélyponyvva is így fordul a cigánybanda cimbalmosához, a lakodalom hevében kissé összekeverve a történelmi eseményeket: „Verd el a Rákóczi híres áriáját, / Melyet danult, mikor vívta Belgrád várát.” (RMKT XVIII/8. 254. sz.). Mint Martinovics és Laczkovits írja: a korabeli magyar nemes „Bercsényi, Rákóczi, Bezerédi nótáit füleket bosszontó tárogató sípon [...] fújja, danolja” (*A Magyarország gyűlésiben egybengyűlt...*, 1791, idézi SZABOLCSI 1959, 280.). Berzsenyi Dániel 1818 táján szintén említi – méghozzá a Mohács-história mellett – Dayka Gábor és Kölcsey Ferenc verseiről írt kritikájában: „...csak olyan, mint mikor a muzsikus húrait próbálgatja, s vesszük észre, hogy szomorút akar, de még nem tudjuk, hogy az a Rákotzi nótája lesz-e, vagy Mohácsé.” (BERZSENYI 2011, 62.)

A sok hangszeres elhangzás ellenére is óvakodtak a *Rákóczi-nóta* nyilvános éneklésétől. Mérészség volt tehát Csokonai részéről, hogy csurgói diákjaival elénekelte a *Cultura* betétdalaként. A visszaemlékező tanítvány, Gaál László némileg torzító emlékezete szerint „Gróf Festetics György ezt mondta volna: Uram, ilyenekért oskolánkat is széjjelhányathatják – vigyáznunk kell”. Mint Szilágyi Márton remekül megfigyelte, a dal színpadi megszólaltatása „halmazottan veszélyes és tabusértő gesztus” volt. Csokonai egyébként már a *Békaegerharban* említi a *Rákóczi-nótát*, ugyancsak ironikus helyzetben, ami azért fontos, mivel „felidézésének sajátos kontextusa [...] szerint a nóta beletartozik a nemzeti jelek sorába, másrészt pedig eléneklése egyfajta sajátos »hattyúdálnak« tekinthető”. (Bővebben: SZILÁGYI M. 2010, 181–182, 187–188.)

A XVIII–XIX. században sokfelé fűjták még töröksípon, majd az annak szerepkörét megöröklő tárogatón. Thaly Kálmán idézi Fáy András visszaemlékezését, aki gyerekkorában egy főis-

páni beiktatáson hallotta fűjni egy sárospataki töröksípóstól (1827, 230–231.). A dallam, ill. a vele mintegy párt alkotó rebellis zenedarab, a *Rákóczi-induló* a reformkori ellenzék és diákság körében is népszerű volt, e téma adatokban gazdag összefoglalása: BENDA 1953.

Pálóczy Horváth Ádám két átköltést is készített a Rákóczi-nótából, melynek ő csak egy rövidebb, egyszerűsödött metrumú formáját jegyezte föl, ám e saját verziókhöz bővebb formai előképeket és dallamokat kellett ismernie:

Travestált Rákóczi [A *Töredék* eredeti szövege, azonos címmel:]

Haj, Rákóczi! Bercsényi! Bezerédi!	Haj Rákóczi! Bercsényi! Tököli!
Magyar vitézek nemes vezéri!	Ha hamvatok nemét nem gyüölöli,
Mit mondanak azok a megholtak ezeri,	Keljetek fel: a nemest a hatalom öli.
Akik a Haza földében,	Ez rab ugyan Emberiség,
Édesanyjok kebelében,	De neked is, szép nemesség!
Elvesztek honyi fegyverrel,	Veszteted e veszedelem,
Értetek buzogván vérrel	És az adott engedelem
Pannon mezei!	Már jövendőli.

BARTHA–KISS J. 1953, 138–139.

A szövegcsalád jellegzetes versformájának több XVII. századi előzményét ismerjük (bővebb pl. Csörsz 2009b, 70–72.). Egy újabban előkerült analógia csupán 12 évvel korábbi a *Rákóczi-nóta* első feljegyzésénél, s csaknem pontosan egyező metrumban szólaltatja meg egy mitológiai szerepdal keserves strófáit:

Castalia, Zooila,
Életenek nincs vígsága, Galatea,
Lucretia siránkozik, Róma leánya.
Emelkedjenek hát az hegyek siránkozásra!
Dianna
Igazétssa ékes szavát könnyhullatásra!
Lámpájára,
Festett lovára
Aják ha ül, mén harcra ma,
Leesik, és velem együtt jut ma bánatra.

Beregszászi Tóth Péter-gyűjtemény (1736–1738) STOLL 197. II. 46b–48a, I. vsz.

A *nép – lép – lép* stb. rímtoposz a XVII. század eleje óta állandó eleme a magyar sérelmi és politikai költészetnek (*Querela Hungariae*; bővebben: IMRE 1991, 1993). A 8+5-ös alapképletű metrummal egyidejűleg találhatjuk meg az *A szeretőm olyan beteg, talán meg is hal* kezdetű szerelmi szövegcsalád egyik strófájaként. A metrum finom eltérései szintén a *Rákóczi-nóta* hatásáról árulkodnak:

Bárcsak egyszer aztat érném, hogy lenne még ép,
Ó, gyönyörű szép termete hadd lenne még szép!
Hol vagyon oly nép,
Kin lenne ily kép?
Hogyha én ilyet kaphatnék,
Nálam van az lép,
Tartanám a kebelembe, míg meg nem halnék.

Nagy Ferenc-ék. (1812–1816) STOLL 63I. 12b–13a. (3. vsz.)

Az Arany Jánosnál is szereplő *Trió*, mint Kodály Zoltán rávilágít (KODÁLY–GYULAI 1952, 75.), közvetlen kapcsolatot jelent a szöveges *Rákóczi-nóta* és a *Rákóczi-induló* között. A XIX. században valószínűleg már összerosódnak a címek is: szövegcsaládunk egyes tagjait már a XVIII. században is *Rákóczi-mars*nak nevezik (II), s a hangszeres Rákóczi-kesergőt és az indulót is hívhatták Rákóczi-nótának.

Thaly Kálmán kolligátumában (OSZK Fol. Hung. 1930) több korai kéziratos másolaton túl található egy keltezetlen, talán még 1840 előtti változat (II. 39a; *Rákóczy siralmas nótája*), egy 1867-es feljegyzés (II. 361a, 360a–b; *Rákóczy idejébéli dal*; „Nagybányai Jósa Rudolf pusztacsiói birtokos Kőszeg mellett, régi öreg úr, aki dalolni is tudja, írta ezt le nekem. – 1867.” Ugyanő őrizte meg a XXXIX. sz. kottás változatot is), továbbá egy vázlatos dallam is (II. 328a). Thaly szerint *R.-Phantasiája* címmel anonim fuvolakottában is terjesztették (a fejedelem nevét óvatosságból nem írva a címlapra), a XIX. század közepén pedig – mint Gyulai Pálra hivatkozva állítja – a szilágysági magyarok körében is ismert ének volt, Lendvay Márton színész pedig „egy mélabús, ódon, de kissé oláhos melódiáját” szokta énekelni (1872, 234–235., a Rákóczi-nóta cigányzenekari előadásairól: 235–237.). Jókai Mór *Eggetvivő asszonyiszív* c. regényében (1902) a debreceni diákok kórusa éneklí a Rákóczi-korban (III. rész, I); a közvélekedés egyébként máig hiteles kuruc szövegnek tartja.

További XIX–XX. századi kéziratos és népi változatok pl. **Népdalok (Tudóstársasági névtelentől)** (MTAK Irodalom 8^r 206/60., 21b); **Kelecsényi József küldeménye** (1844; MTAK Irodalom 8^r 206/26, 13a); ERDÉLYI János: *Szabad hangok* (1849, 32. – az első nyomtatott kiadás, Thaly szerint jórészt ezt is elkobozták); **Arany János dalgyűjteménye** (1874) I. 69. sz. (KODÁLY–GYULAI 1952, jegyzetek egykorú variánsokkal: 71–74.). Töredékes népi változatok pl. KÁLMÁNY [1952], 12–13. sz.; MNGy XIV. 14. sz.; KODÁLY–VARGYAS 1952, 45. (Gicze, Gömör).

Egy Thaly által lejegyzett népi változatot egy öreg baka énekelt 1862-ben Budán, Emich Gusztáv villájában; ez a szöveg már kontaminálódott a másik Rákóczi-búcsúdallam (*Hallgassátok meg, magyarim*) részleteivel, majd a *Tűzéri temetés* c. verssel is:

Hej Rákóczi, Bercsényi –
Vitéz magyarok vezérei!...
Sok pénzembe, költségembe kerültek váraim,
Így készültek szépen pompás palotáim.
Isten hozzád, munkácsi vár,
Nem látlak már, pataki vár –
Isten megáldjon!
Jön a német, dül-fül, kerget,
Éget, pusztít, rabol mindent!...

THALY 1872, 237–238.

Kálmány Lajos a *Rákóczi-nóta* egyes soraiból összegyűrt, különböző hosszúságú változatokat (A, B, C) gyűjtött Szegeden és környékén 1875–1894 között. A népi átköltések érdekessége, hogy az „összöveggel” ellentétes szemléletűek: szidják a kuruc vezéreket, és „félrehallott” neveket is tartalmaznak. Szövegszinten csak az 1/2. vsz. nyitó sorával és a 1/37–40. sorával azonos a leghosszabb népdalvariáns:

Hej, Rákóczi, híros Bözörédi,
Tik vótatok Magyarország elárulój!l
Mohári, Pihári, Pohári,
Kohári, Árpádi,
Tük vótatok Magyarország fölálodozójl
Lád, a némöt kövér,
A bűribe alig fér,
Mí országunkba a némöt mijatt éfogy az kinyér.

Szeged; KÁLMÁNY [1952], 12/A, 184.

Az I./2. vsz. nyitó sorpárja egy folklorizálódott kurucos műkültemény mindkét strófájának elején szerepel:

Hej, Rákóczi, hej, Bercsényi!
Dicső magyarok vitézi...

Mezőberény (Uo., 13. sz. 187).

Egy másik, Szabolcs megyei népi változatban viszont refrénként:

Hej, Rákóczi, Bercsényi,
Kurucok nagy vezéri!

Győröcske (Szabolcs); FERENCZI–MOLNÁR 1972, 40. 10. sz.

A nyitóversszak késői Szabolcs-Szatmár megyei népi változatait l. uo. 57., 60. sz. Tápay-Szabó László hagyatékából fennmaradt egy talán kiadásra szánt variánsgyűjtemény is (OSZK Analekta/38 Ráko–Romb/5042. *A Rákóczi-nóta szövegváltozatai*).

I.

- 7 *Sasnak körme között* – utalás az osztrák, kétfejű, koronás sast ábrázoló címerállatra
9 *Bertseni* – Bercsényi Miklós (1665–1725) kuruc főgenerális, II. Rákóczi Ferenc közeli harcos-
társa, a Rákóczi-szabadságharc egyik irányítója, aki a rodostói száműzetésben halt meg.
10 *Bezerédi* – Bezerédj Imre (1679–1708) kuruc lovas tiszt, akit később árulásért kivégeztek
(bővebben l. a 9. szöveg jegyzeteit).
13 *Otskai* – Ocskay László (1680–1710) kuruc brigadéros, majd átállva a labanc seregbe
császári és királyi ezredes.
18 *mellyeszfi* – a mellesztés kopasztást jelent, itt átvitt értelemben a nyúzást, fosztást, zsarnoki
uralmat.

VI.

jegyz *Ultima syllaba*... – l. a dallamjegyzetben

XVI.

- 14 *Botskai* – Bocskai István erdélyi és magyarországi fejedelem (1557–1606, ur. 1605. febr. 21.–1606. dec. 29.), a kora újkori magyar függetlenségi harcok egyik jeles alakja, akiben a kuruc mozgalmak egyik előharcosát látták.

XXII.

cím Magyarország gyásza, siralma (lat.)

*

A *Rákóczi-nóta* dallama a XVII. század elejéig visszavezethető; N. Schmall két erdélyi táncdallama, majd a felvidéki *Vietorisz-kézirat* (1670-es évek) *Oláh tánc* és *Ja sem osamela* címet viselő darabjai jelzik az utat, amely során a dallam és a metrumtípus főbb jellegzetességei kialakultak. Az 1730–40-es évekből a főtémának már egy hangszeres – igaz, csupán vázlatos – lejegyzését is ismerjük (**Szirmayné Keczer Anna-gyűjtemény**, 49., kiadása: KRESÁNEK 1983, függelék). Mátray (Róthrepf) Gábor 1826-ban a *Pannonia* c. kottás kiadványában publikálta ugyan a *Rákóczi-nótát*, de ez a későbbi Rákóczi-induló keserves feléhez közeli, hangszeres feldolgozás.

Korszakunkban az énekelte típust is többféle formában feljegyezték, bár a hangjegyes emlékek száma elenyésző a szöveges feljegyzésekéhez képest. A legtöbb kéziratban szereplő 4 vagy 5 szakaszos hosszústrófás típushoz például nincs pontosan egyező dallamfeljegyzés, a legközelebb a

XXXIX., ill. a XXV. változat áll hozzá. A XIX–XX. századi népzene gyűjtések mindazáltal arra utalnak, hogy a dallamcsalád széles körben ismert volt, s jellegzetes fordulatai a földrajzilag távoli variánsokat is könnyen rokoníthatóvá teszik egymással. Bővebben: DOMOKOS M. 1980; a XIX. századi kottás kiadások és számos népi változat felsorolását I. MAJOR 1967; BARTHA–KISS J. 1953, 506–507.; KODÁLY–GYULAI 1952, 72–75. (itt a Bartalus István kéziratába 1870 táján összegyűjtött variánsok kottája is szerepel); PAKSA 1999, 169–173.; SZIKLAVÁRI 2004.

A legkorábbi kottás feljegyzés (VI.) a sárospataki kollégiumhoz kötődik. Eredetileg négy szólamban rögzített dallamának érdekessége a záróhang előtt a kísérőszólamok kadenciája. Előtte egy megjegyzés: *NB Ultima syllaba debet esse 5a Inferior, quae nunc in hac delinea[t]ione quartum occupat locum in ordine primo. 5o Inferior*, azaz: 'NB Az utolsó szótag, mely most ebben a vázlatban a kvartton áll, ötödik elhangzáskor legyen egy kvinttel lentebb az első sorban.' Barsi Ernő rekonstrukciójában közöljük (1988, 66):

Haj, Rá-kó-czi, Ber-csé-nyi! Ma-gyar vi-té-zek ne-mes ve-zé-ri!

Ho-vá let-tek, ho-vá men-tek vá-lo-ga-tott vi-té - - - zí?

A XXXV. szintén sárospataki eredetű, de egyszólamú, vázlatos lejegyzés. Nagy értéke, hogy ennek metruma és visszatérései állnak legszorosabb rokonságban a hosszútrófás XVIII. századi szövegváltozatokkal. A szöveg nem a kotta mellett szerepelt, így az egyik rövid sornak a feljegyző csak dallamát őrizte meg; a többi részlet a visszatérő formulák jelölése miatt, ill. más variánsok segítségével rekonstruálható. Vörös Károly kiadása nyomán, saját rekonstrukciójában közöljük:

Haj, Rá-kó-czi, Ber-csé-nyi, Thö-kö-ly! Ré-gi ma-gya-rok hí-res ve-zé-ri! Ho-vá let-te-tek?

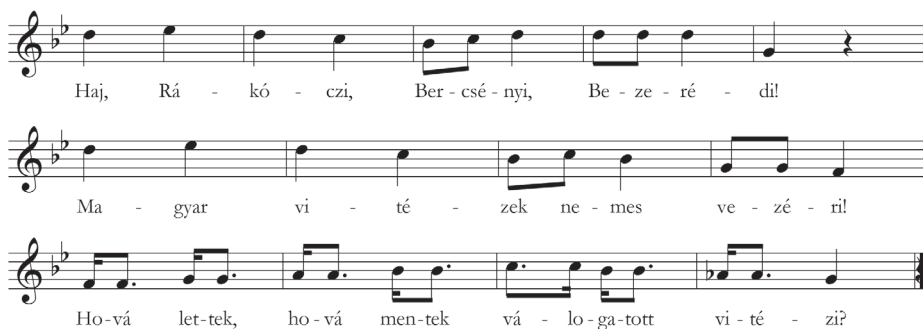
Sze-gény ma-gyar nép! Mí-kor lesz már ép? O-lyan vagy te, mint a ve-réb,

Mely a sas-nak kör-me kö-zött, [kör-me kö-zött] ol-vadsz, mint a lép.

Lám, a né-met mi-lyen kö-vér, bő-ri-be se fér, [még-is töb-bet kér,]

Or-szá-gunk-ba né-met mi-att, né-met mi-att nincs e-lég ke-nyér.

A XXXVII. változatot Pálóczi Horváth Ádám jegyezte le; egyik címváltozatában tárogatós (töröksípos) előadásra utal. Gyűjteményében a Rákóczi-dallamcsaládnak több képviselője szerepel, de közvetlenül csak ez a szöveg tartozik a *Rákóczi-nóta* variánskörébe. A XIX. századi közlések jórészt ennek átvételei (Bartalus, Limbay, Káldy). A rövid, egyszerű dallamot csaknem hangról hangra azonos formában gyűjtötte Lajtha László az 1950-es években Sopronban Tendl Pál cimbalmostól. Az ÖÉ dallamváltozatát Bartha Dénes megfjtésében közöljük (BARTHA–KISS J. 1953, 506.):

Haj, Rá - kó - czi, Ber - csé - nyi, Be - ze - ré - di!
 Ma - gyar vi - té - zek ne - mes ve - zé - ri!
 Ho - vá let - tek, ho - vá men - tek vá - lo - ga - tott vi - té - zi?

Az 1814. november 23-i *Allgemeine Musikalische Zeitung Leipzig* közlése (XXXVIII.) különösen fontos, mert egyúttal ez lett a szöveg egyetlen nyomtatott kiadása korszakunkból – igaz, külföldön, s egy kotta „védelmében” látott napvilágot. (1816-ban Fusz János ugyanezen orgánumban egy hangszeres verziót is közölt; MAJOR 1967.) Szabolcsi Bence (1955, 65*, VIII/b) nyomán közöljük:

Jaj né - ked, sze - gény ma - gyar nép! Mert az el - len - ség szag - gat s tép,
 Mí - re ju - tott ál - la - po - tod, rom - lan - dó cse - rép!
 Sze - gény ma - gyar nép! Meg - rom - lot - tál, mint cse - rép!
 Mí - kor lesz már ép?
 Mert a sas - nak kör - me kö - zött fony - nyadsz, mint a lép.

A XXXIX. változatot csupán Kodály Zoltán, majd Péczely László közléséből ismerjük. A Bartalus István hagyatékában fennmaradt lejegyzés alapjául szolgáló dallamot állítólag 1819-ben, a magyaróvári piarista tanár, Cserteő József tanította Nagybányai Jósa Rezsőnek (Rudolfnak). A zongorakísérettel ellátott, gondosan lejegyzett dallam szintén a hosszústrófás – ekkoriban már jóval ritkábban feljegyzett – formatípushoz tartozik. Kodály átírása nyomán közöljük, eredetileg e-finalis:

Jaj, ré-gi szép ma - gyar nép! Az el-len - ség té - ged mi - ként szag - gat s tép,
 Mi - re ju - tott ál - la - po - tod, rom - lan - dó cse - rép!
 Mint egy é - kes e - le - ven kép, va - lál o - lyan szép,
 Ma - gyar nép! De a sas - nak kör - me - i közt fony - nyadsz, mint a lép!
 Sze - gény ma - gyar nép, Meg - rom - lott már, mint cse - rép!
 Jó - ra mi - kor lép?
 Jaj, hát sze - gény ma - gyar nem - zet jó - ra mi - kor lép?

Almási Sámuel drági református lelkész *Magyar Dalnok* c. kottás gyűjteményének folytatásában (1840-es évek? Kolozsvár, EK MS 3871, I. 75. sz.) *Népdal* címmel szerepel a *Rákóczi-nóta* rövid változata. Bartalus István is innen másolta le kéziratába, ahol teljesen egyező alakban szerepel (382. sz.; KODÁLY–GYULAI 1952, 73.). A *Halkal* éneklendő változatot saját olvasatban közöljük, eredetileg a-finalissal:

Héj, Rá-ko-tzi, Ber - tse - nyil! Vi - téz ma - gya - rok ve - zé - ri!
 Ho - va let - tek e - le - ink - nek fény - ló tü - kö - ri?

Arany János 1874-ben jegyezte le dalgyűjteményébe ifjúkorának kedvelt dalait. Az általa megörökített változat (*Rákóczy-töredék*; I. 96. sz.) szövegének csak töredékeire emlékezett, emiatt a daltam sem teljes: a feltételezhető I. strófa első felét, majd egy másik szakasz középrészét, végül egy harmadik versszak részletét tudta rekonstruálni. A *Trio* c. rész a Rákóczi-indulóval is kapcsolatban áll („szövegét nem tudom” – valószínűleg nem is énekeltek, vö. KODÁLY–GYULAI 1952, 75.). A szöveges részleteket saját átírásban közöljük, eredetileg a-finalissal:

Haj, Rá - kó - czil! Haj, Ber - csé - nyil! Ré - gi hí-res ma - gya - rok - nak,
 ma - gya - rok - nak el - hunyt vi - té - zil! Fény - ló tü - kö - ri!

Nézd, a né - met la - kó - föl - dűn - ket, jaj, mi - ként vér - zi!

Nin - csen im - már or - szá - gunk - ban, or - szá - gunk - ban sem bor, sem ke - nyér,

Még - is töb - bet kér.

A metrumában is rokon *Régi magyar nagy vitézeké hová lettenek* (11. sz.) dallamai ugyancsak a Rákóczi-dallamcsaládba tartoznak, részletesen l. alább.

II.

- I. **Szarka János-melodiárium** (1791 k.) STOLL 410. 120. Ks.: *Régi magyar nagy vitézeké hová lettenek*.
Kiadásai: BARTHA 1935, 61c (dallam); SZABOLCSI 1955, VIII/2b táblázat (65*).
Csak a verskezdet, egyszólamú kottával. A kézirat 102. oldalán a basszus szólam külön is szerepel.
- II. **Melegh Dániel melodiárium** (1797) STOLL 432. 191. Ks.: *Régi magyar [nagy vitézeké hová lettenek]*.
Csak a verskezdet, a basszus szólam kottájával.
- + III. **Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. 233. Ks.: *Régi magyar nagy vitézeké hová lettenek*.
Kiadása: BARTHA 1935, 128. (szöveg); 129. (dallam); BARSÍ-SZABÓ 1984, 44., 188–190.; BARSÍ 1988, 70–73.
Egy szakasz, hétszólamú kóruspartitúrával.
- IV. **Németh János-ék.** (1828–1835) STOLL 755. 104–106. Ks.: *Hej, Rákóczi, Bercsényi*.
L. az előző szövegcsaládban, LI. számmal. A kontaminált ének ide tartozó részletei (4–5. vsz.):

Régi magyar nagy vitézink, hová lettetek?
Kiket minden nemzetségek megtiszteltének,
Jaj, már hová lett?
Ditsőségek szép híreknek elenyészett.

Mely ez előtt régen
Minden nemzetségek közt széjjelterjedt.
Szegény magyar nép
Mikor lesz már ép?
Olyan vagy már, mint cserép,
Mert a sasnak körme között szenvedsz, mint a lép.

A *Rákóczi-nóta* topogenetikussá változata, amelynek záróformulája is onnan származó vendég-szöveg. A IV. esetben a két szövegcsalád kontaminálódik.

Dallama kapcsolatban áll azzal a dallammal is, amely az egyelőre csak a XIX. századból ismert *Hallgassátok meg, magyarim* kezdetű Rákóczi-búcsúénekhez társul. A vers első lejegyzését Arany János levelezéséből ismerjük (Rozvány Györgytől, 1861), de Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében is szerepel (MNGY XV. 135–142.).

Hallgassátok meg, magyarim, amit beszélek,
 Tanácsoljatok, vitezim, hogy mitévő legyek!
 Jön a német, dül-fúl, pusztít,
 Rabol, kerget, mindent éget,
 Jaj, már mit tegyek?

AJÖM XVII. 628–631.

*

Dallamát az I. és szintén Szarka János által leírt többszólamú III. változat őrzi melodiáris kottával, csaknem egyező dallamvezetéssel. Az I. változatot Szabolcsi Bence (1955, 65*, VIII/2b táblázat) átírásában közöljük, az általa hozzáillesztett rekonstruált szöveggel, amely a III. változathoz indul ki:

Ré-gi ma-gyar nagy vi-té-zek ho-vá let-te-nek? Ki-ket min-den más nem-ze-tek tisztel-te-nek,
 Sőt ne-vek-től is ret-teg-te-nek? Ó, már ho-vá lett? Egy-kor hí-rök min-den-fe-lé, nem-ze-tek kö-zött el-ter-je-dett.
 Sze-gény ma-gyar nép, O-lyan vagy már, mint cse-rép! Sze-gény ma-gyar nép, mi-kor léssz már ép?
 Mi - kor léssz már ép?
 O-lyan vagy már, mint cse-rép.]

A III., hét szólamban lejegyzett változat ugyancsak Sárospatakról való. Barsi Ernő (1988, 70–73.; vö. BARSÍ-SZABÓ 1984, 188–190.) kiadása nyomán közöljük, de a szöveg- és dallamsorok összeillesztésében saját javaslatokkal. Az eredeti dallam néhány üteme ugyanis vázlatnak vagy utalásnak tűnik (vö. az *ead[em]* rövidítést a 3. hosszú ütemet követően). Ezek nyomán a szöveg jobban ráilleszhető, mint Bartha Dénes (1935, 129.) és Barsi Ernő gondolták, bár a záró verssornak nincs zenei megfelelője:

Ré-gi ma-gyar nagy vi-té-zek ho-vá let-te-nek? Ki-ket min-den más nem-ze-tek tisztel-te-nek,
 Sőt ne-vek-től is ret-teg-te-nek? Ó, már ho-va lett? Di-cső-sé-gek szép hí-rek-kel
 el-e-nyé-szett, Mely az-e-lőtt min-den-fe-lé nem-ze-tek közt el-ter-je-dett,
 Sze-gény ma-gyar nép, Mi-kor lesz már ép?...

I. C) Politikai és közéleti közköltészet

E fejezet szövegeinek sorrendjében nem a források kronológiáját követtük (bár ez a szempont is érvényesült), hanem a *megverselt események időrendjét*.

*

Kötetünkben nem közöljük a XVIII. századi magyar pasquillus-irodalmat, jóllehet e műfaj képviselői jelen vannak a vegyes gyűjteményekben is (pl. **Ekeli gyűjtemény**, 1767–1790, STOLL 1079. 253a–264a: 138 strófa). Néhány szövegünk azonban e műfaj határvidékére tartozik, bár jelen esetben inkább a panaszos, kesergő, (ön)ostorozó hangnem az erősebb a satirikus célzások ellenére is.

Az itt közölt szövegek egy része a világpolitika aktuális eseményeire és szereplőire reagál. A forradalom során elfogott, majd kivégzett XVI. Lajos francia király már életében több közköltészetű alkotás szereplője lett Magyarországon is. Egy debreceni kolligátum például egy prózai zsoldártravesztiát őriz *Panasza XVI. Lajosnak, zsoldárhangon* címmel, 1793-ra datálva (Debrecen, TREN R. 472, Nr. 64.); Pálóczi Horváth Ádám pedig két monológyszerű éneket is írt (*A magalszánt Lajos és A franc király rekvémje*). Mária Antónia, a kivégzett francia királyné nevében két hosszabb szöveg született, de valószínűleg mindkettő már a XIX. század elején. Az egyiket csak kéziratból ismerjük, kissé félrevezető címmel: *A francia király leányának búcsúzó versei (Világ nagy piacán bálványozó Páris*, 1814-es dátummal; **Benedek Elek-kolligátum**, 1815–1835, STOLL 1207. 75–77), hiszen gyakorlatilag nem utal Mária Antóniára vagy a kivégzésre! A másik egy utánnyomott ponyván bukkan fel, szintén Erdélyben: *Maria Antonjának, Franciaország királynéjának, Mária Thérésia kedves leányának s a XVI. Lajos francia király hites párjának Páris városában lett kegyetlen megölettetése Mindszent havának 16. napján 1793. (Átkozott természet, veszett okoskodás; a ponyva újra-nyomása: Csíksomlyó, 1837. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum, B 43434.)*

Az uralkodók nevében írt monológyszerű – vagy valamilyen okból nekik tulajdonított – énekek körébe tarthatott az a vers, amelynek egyelőre csak egy töredékes záró szakaszát (10.) ismerjük:

Az 66., 98. és 118. zsoldár nótájára

A prussiai király énekenek az utolsó verse, amely a más könyvbe van írva no. 1.

Hogy dicsőséged országoljon,
Szent Igéd szabadon folyjon,
És minden helyen ez világon
Hánykodó hajód nyugodjon.

Ekeli gyűjtemény (1767–1790) STOLL 1079. 111a.

(A címben említett másik kéziratot nem tudjuk azonosítani.)

Az **Erdélyi omniárium**ban (1758–1767, STOLL 255. 11a–b) olvasható egy *Buzgó ének, melyet a prussiai király közönséges isteni tiszteltetben énekelni poroncsolt. Anno 1758*. Ad notam: Psal: 140. *(El kell-e hát félvén titkolnom / A léleknek indítását)*. Ez egy istenes ének, önvizsgáló-hitvalló zsoldár, nem tartozik kötetünkbe. A metrum viszont azonos a fenti töredékével (9, 8, 9, 8), bár az a strófa itt nem szerepel. Egy másik hasonló szöveg (töredék?; ugyanitt további, korabeli uralkodók nevében írt szerepversek a porosz háború kommentárjaként):

Anno 1763 die 12ma Junii. Ezen ideírt dolog adatott kezemben, melyet ide írtam:

Epithaphium Caesar in bello Borussiorum

Mellettem vitézül elhullott zsoldosim,
Nyugodjatok itten az Úrban, kedvesim!
Ha én vagyok oka csak egy halálának,
Tégyen az Úr engem tárgyul ki magának!
De ha más ok, ennyi vér hogy kiöntetett,
Vagyon igaz Isten, s tégyen ítéletet!

Uo., 17b–18a.

A **Herschman István-ék.** (STOLL 310) 130. körüli lapjain akadnak az 1788/89-es török háború vezéreit, Kóburg herceget és Hohenlohét dicsőítő magyar és latin versek, de valószínűleg szerzőhöz köthető alkotások.

Egyértelmű és nagyon képszerű egy Napóleon elleni pasquillus (1809) – mintha egy karikatúrát látnánk versbe szedve:

Bonaparte beteg,
Az orosz császár hozzá lát,
Anglia béád néki,
Bavaria ágyat vét,
Virttemberg segít,
Spanyolország kristélyez,
Austria ád néki utolsó kenetet,
Törökország tartja néki a gyertyát,
Svéd harangoz néki a halál-csengettyűvel,
Dania éneklí a Misererét,
Saxonia viszi a sírhoz,
A Burgosok bétemetik,
Az insurrectio ló a sírnál.

Krizbai Dezső kolligátuma (XVIII. század 2. fele) STOLL 1143. I. 69a.

Más funkciójú dalok szintén kaphattak politikai propagandaszerepet, például egy (címe szerint) színpadon is elhangzott bortal:

Ivóének
A színjátszó társaság Nagyváradon

Ma az öröm pohara
Nedvesítse torkunkat,
Mert Józsefünk számára
Áldoztuk szavunkat.
Éljen a mi királyunk
S hazánknak szabadsága!
Éljen nádorispányunk
És kedves hitvestárs!a!
Éljenek hallgatóink,
Kiknek kegyességeben
Ajánljuk mi társaink
Magokat s kegyelmekben.

Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 84a.

Egy, a párválasztás vagy a házáslet nehézségeiről szóló közköltészeti dal egyik kontaminált változata ugyancsak közéleti felhangot kaphatott:

Nézd el az egész világot:	Jaj neked, repetitio,
Nem találhatsz oly országot,	Rajtad az executio,
Melyben színes barátságot,	Mert gazdának vakatio,
Ne találnál csalárdságot.	Van eszedben neglegtio.
Akar falu, akar város,	Hány-vet, véled már nem gondol,
Vinus [!] előtt nincsen záros,	Mezön sétálva dorombol,
Ó, be káros,	S úgy bolondul,
Ó, be káros!	S úgy bolondul.

Tolnay István-ék. (1788–1791) STOLL 381. 23a.

Az egyik legismertebb pénz tematikájú gúnyvers, a *Bankó, a tallér és a kajla márvás* [*beszélgetése*] típuscímen gyakran felbukkanó darabot csak azért nem közöljük, mivel ismertté vált a szerzője. Sebestyén Gábor maga írta rá autográf kéziratára, hogy 1812-ben Pozsonyban írta barátai mulattatására (STOLL 617. 95a). Más források viszont Bányai József szerzeményének tartják, s ha ez valós adat, akkor Sebestyén csupán lejegyzője volt.

A fejezet közben és főként annak végén közlünk néhány, prózában tekinthető imaparódiát, amelyek a francia forradalom, majd a Napóleon-kor néhány fontos történelmi szereplőjét és eseményét említik. A liturgikus szövegeket profanizáló paródiák a vágáns irodalom kezdetei óta gyakoriak a diákgyűjteményekben (már a XIII. századi *Carmina Burana*-ban teljes miseparódiák is olvashatók a szerencsejátékosokról, a pénzről stb.). Korszakunkban is akadnak latin nyelvűek, pl. egy jezsuita-miatyánk (**Szolga Mihály Diáriuma**, 1754–1763, STOLL 249. 92a–93a. Dézsi-másolat: 139.), ill.: *Pater noster qui es in Romae... Oratio Jesuitarum de sembria 1775* (**Erdélyi omniárium**, STOLL 255. 30b), valamint egy lengyel vonatkozású, de Magyarországon feljegyzett politikai miatyánk-parafrázis *Pater Noster Polonicus* címmel: *Suplices Te rogamus, et gementes adoramus: Pater noster!* (**Bihari Sándor omniáriuma**, 1770–1817, STOLL 295. 9a–b.) A politikai humor sem ritka e műfajban, ezt példázzák a nyilvánvalóan külföldi minták nyomán készült porosz és francia tárgyú imaparafrázisok (I. ebben a fejezetben), ill. II. József korából az *Apostolicum Josephinum Credo* (*Credo in unam Domum Austriacam*, OSZK Fol. Hung. 944.).

Az 1790 körül megerősödő nemesi függetlenségi mozgalom legismertebb politikai dala, bár sok másolatban terjedt, mégsem anonim alkotás. HERNÁDY Zsolt (2008) meggyőzően bizonyította, hogy az alábbi ének szerzője Benyák Bernát piarista tanár, költő, drámaíró. A hétszakaszos alap-szöveget követően azonban valamely korabeli költő harciasabb záróstrófákkal egészítette ki, s ennek is ránk maradtak másolatai. Jankovich Miklós a szerzőség kérdéséről máshogyan nyilatkozott, ezért néhány részletét és argumentumait közreadjuk:

II. József császár halála előtt még ennyihány versek röpdöztenek, melyeket megtalálok a diaetalis verseim között, ezekből a József halála után, a bandériumok számára egy buzgó hazafi következendő verseket öszveszerkesztette
MP Pribék János fehérvári volt substitutus viceispán készítette az előre röpdöző verseket; azokból azután készítette ez éneket Batsánk [?] István Pozson vármegyei banderista, akkori vármegyei fiscalisa.

Jer, magyar, sírj velem,
Gyászollad szünetelen
Romlásodat,
Hajdani voltodat,
Mostani sorsodat,
Rabságodat.
Mi voltál, gondold meg,
Mint veszett népünk meg!
Hogy nyomorult lehess,
Oly futva ne siess,
Böcses nagy vér! [...]

Nyakadon a német,
Lesi életedet,
Borzadozol.
Fujtja szabadságod,
Rontja tartományod,
Nem irtózol.
Feji erszényedet,
Kiszopja véredet,
Fényidet torkolja,
Neved marcangolja –
Szenveded ezt? [...]

Ha van még benned vér,
Szíved hazádért vér,
Vitéz magyar,
Gyúlaszd fel lángodat,
Hamvas parázsodat,
Siess hamar!
Ne engedd nevedet,
Dicső nemzedetet
Sárban tapodtatni,
Csúful rongáltatni –
Még van idő!

Igaz pörért fáradsz,
Sajátodért izzadsz,
Te nagy nemzet!
Ne féll az árnyéktól,
Remegő páráktól,
Prédát nyerhetsz.
Magyarok Istene,
Reménye s mindene
Igazságot szeret,
Megsegít tégedet,
Merj, boldogulsz!

Következendő versekkel meghosszabbította egy nemes bandérium, midőn a koronaörzsére Budára felmené:

Ébredj fel hirtelen,
Mert a baj szertelen,
Ne hadd magad!
Üdőt ne vesztegeds,
Ne szóval fenyegecs,
Gyűjtsél hadat!
Gyorsan fegyvert fogjál,
Menndörög, csattogjál,
Úgy meglész, mit kívánsz,
Földben hogyha takarsz,
Ki téged bánt.

Vajon nem szégyen-e,
Menny- s földnek Istene,
Csúffá lettünk?
Hogy ilyen vitéz nép,
Ki mwindent öszvetép,
Így elvesztünk?
Németnek bolondja,
Már alig van rongya,
Mégsem fegyverkezik:
Még több baj érkezik,
Mindaddig vár.

Indulj már, ebadta,
Bendegutz fajzatja,
Nyisd fel szemed!
Talán nem isméréd,
Hogy kitől van véred
S eredeted?
Világ ostorai
Nemzedet karjai.
Mindenek kiáltják,
Mert érzik, mert látják,
Hogy rotnak el.

Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–1793) STOLL 383. 51b–52a.

A XIX. század első felének közköltészete már történeti múltként tekint a XVIII. századi patrióta mozgalmakra, mint azt az alábbi, Sárospatakon lejegyzett rebellis dal érzékelteti:

Mária Theresia idejében
Volt a magyar becsületben,
De fia, második Józsefe
Ezeket mind elvesztette.

Hozd fel, Uram, a csillagot,
Adj egy kis kuruc világot,
A magyarnak vidámságot,
Hadd törje meg a sovábót!

Felvidítő V. Nóták I. (1824) STOLL 720. 135.
vö. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 100.

I2.

- + I. **Griszl Gábor: Elenchus** (1747) Ks.: *Ó, én szegény, bűnös Mártony, magyar királyné rabja.*
Kiadása: NÉMETH S. K. 2010, 145–146.
10 vsz., a vers végén: *Finis.* Előtte a történeti kontextus bemutatása latin nyelven (l. alább). A kézirat magántulajdonban van, megismeréséért Németh S. Katalinnak mondunk köszönetet.
- II. **Szakolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. 98b–101a. *Pater Benedictinusnak szomorú éneke.* Ks.: *Ó, én szegény páter Mártony, magyar királyné rabja.*
10 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Számos szövegromlással.
- III. **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 41–43. *Szent Márton klastromából levő tisztelendő páter Mártonnak szomorú éneke, midőn Bécsben fogságban volt 1746. április 11.* Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
10 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Az ének végén: *finis*, majd egy megjegyzés: „NB. társa vala páter Sámuel Vajda, aki is tihanyi apátúrrá lett 1747.”
- IV. **Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. 5a–6a. Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2/3, 4, 7, 5, 9, 10. Elég zavaros, romlott változat.
- V. **Lőcsei ék.** (1768) STOLL 1080. 133–135. *Aria de pater Mártony.* Ks.: *Ó, én szegény páter Mártony, magyar királyné rabja.*
11 vsz., az I.-höz képest csak egy zárószakasszal bővül:

Ezeket én keservesen szemléltem, és hallgattam,
Mert miként lesz elválása ügyemnek, nem tudhattam,
Azért egyedül Istennek
Magamot csak ajánlottam,
Teljes reméssel hozzá gyakran égy fohászkodtam.

A német szövegrészek hibásnak tűnnek, bár a lejegyző igyekezett a német folyóírás küllemét utánozni.

- VI. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 41b–42a. *Páter Márton panasza.* Ks.: *Ó, én szegény páter Mártony, magyar királyné rabja.*
10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–4, E1–2, 5–7, 10. Az 5–6. strófát más forrásból egyelőre nem ismerjük.

Ragadnak mindjárt sietve, visznek az áristomba,
Hogy hátráltattam menésem: „Mars!” így szól egy ostoba,
Nézém szívem fájdalomával,
Hogy sintér görbe szájával,
Békanyúzó vaskójával, fenyeget „Hotzdenmund!”-tal.

Nem nézhettem lopott hajbúl tökfején parókáját,
Csurgott nyála kopasz száján, megutáltam formáját,
De mégis hatalmaskodott,
Mellettem bátran forgódott,
Nem mértem szólni, hogy morgott: „Cujon!”, jó szót sem adott.

A német szövegrészek hol német folyóírással, hol fonetikus magyar átíratban, néha helyes ortográfiával. Az ének végén későbbi bejegyzés: V. ö. Oct. H. 161. (= VIII.); a cím mellett: *Thaly K. V E I. 306.* – ez a VIII. változat kiadására vonatkozik, noha Thaly említi, hogy ismeri Jankovich feljegyzését.

- VII. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 25b–26b. Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–7, 10.

- VIII. **Vass János-ék.** (1797–1812) STOLL 434. 46b–47b. *Cantio de P. Martino Jankovits ords. Benedicti sub abbate Benedicto Saigbo Viennae detenti. Is [?] P Martino quae Logicus ministravimus monte Pannoniae 1780.* Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
 Kiadása: THALY 1864, I. 306–309. (néhol más variánsok nyomán javítva)
 10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 7, 3–6, 8–10.
- IX. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 86a–b. Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
 10 vsz. A VI. csaknem egyező, tisztázott másolata.
- X. **Páter Vitus verseskönyve** (1800 k.–1831) STOLL 1153. 124–126. *P. Márton benediktinus siralma.*
 Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
 8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–6, 8, 10. Viszonylag ép szöveg.
- XI. **Wéber Dénes gyűjteménye** (1804–1885) Ks.: *Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja.*
 Kiadása: LUKÁCSI 2011.
 10 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.

Az ének pontos történeti hátterét NÉMETH S. Katalin (2010, 141–143.; két további gúnyvers közlésével) és LUKÁCSI Zoltán (2011) tanulmányai tisztázták, itt csak összefoglaljuk. A szöveg rejteve hagyja, hogy hőse, Jankovits Márton (1715–1782) bencés szerzetes miért indult Pannónhalmáról Bécsbe 1747. április 15-én. Ő és rendtársai ugyanis főapátjuk, az építkezéseiről híres Sajghó Benedek (1690–1768) önkényes döntései miatt akartak panaszt tenni. Sajghó azonban tudott a dolgról, s a császárvárosban már várták „Páter Márton”-t és kísérőjét, Vajda Sámuel: kihallgatás nélkül fogdába vetették őket Nádasdy Lipót kancellár parancsára.

Az I. változat latin bevezetője így tudósít az előzményekről és az esetről: „Quam etiam similiter, licet elegantiori stilo, combinatam et descriptam, propriorumque nominum nostrorum subscriptione a R. P. Priore incipiendo, usque ad ultimum inclusive roboratam, et confirmatam, medio Duorum nostrorum Confratrum, tanquam Plenipotentiariorum nostrorum, nempe R. R. P. P. Martini Jankovics et Samuelis Vajda, Viennam misimus ad Excellentissimum Dominum Regni Cancellarium Leopoldum Nádasdy, verum prius occulte missis subdolis Literis ab Illustrissimo A. Abbate, supradicti nostri duo Abligati, nec auditi, nec convicti, sed vi et potentia inaudita, ad Archi-Episcopale Arestum sunt inclusi inibi Viennae: interim Mandato etiam Regio superveniente, ex nobis numero 12 Paurinum ad Residentiam sunt missi, tanquam arestatum, qui etiam omnes, 8 integris septimanis degebant in miseris, et hos sequentes versus composuerunt, duo Nostri Viennae.” (‘Ehhez hasonlóan, csak elegánsabb stílusban megalkottuk és leírtuk, majd a tiszteletreméltó Rendfőnök atyától kezdve mind aláírtuk saját nevünket, egészen a végéig kidolgoztuk és megerősítettük, és két rendtársunk s egyben teljhatalmú képviselőnk, Jankovics Márton és Vajda Sámuel atya közvetítésével Bécsbe küldtük Őexcellenciájához, Nádasdy Lipót királyi kancellárhoz. De mivel a nagyrabecsült apát úr titokban család írásokat küldött, a fent nevezett két követünket meg sem hallgatták, meg sem győzték, de hallatlan erőszakkal az érseki börtönbe zárták, ott, Bécsben. Eközben megérkezvén a királyi rendelet, tizenkét társunkat a királyi udvarba küldtük, ahol őket is letartóztatták. Nyolc teljes hétig maradtak nyomorult helyzetükben, s két rendtársunk Bécsben az alábbi verset írta.’)

A nyitósor és több más szövegrész rokonsága arra utal, hogy a verset az *Ó, én szegény bűnös lélek, örök halálnak fia* (alternatív kezdősora: *Elindulok, majd elfutok az heg yek havasira*) kezdetű bűnbánó ének ismeretében írták, azzal azonos metrumban és dallamra. Az előképként szolgáló éneket Amade László művének tartják, bár ezt Lukácsi Zoltán vitatja:

Ó, én szegény, bűnös lélek, örök halálnak fia,
 Hová legyek, ó, mely félek, Pokol búneim díja,
 Mert azt, bűnös, nem csak egyszer
 Érdemlettem, sőt ezerszer,
 Ó, jaj nékem, ó, jaj nékem, Pokol lelkeket várja.

I.

- 1 *magyar királyné* – 1740-től (Habsburg) Mária Terézia
 13 *kumter* – komm hier! 'Gyere ide' (ném.)
 16 *halezmánllal* – Halt 's Maul! 'Fogd be a pofád!' (ném.)
 23–24 *esznyi* – enni (tört magyarsággal, szójátékkal a német *essen* igével)
 25 *O der Jungfrau, o der Jungfrau* – Aber Jungfrau, aber Jungfrau, sag der Grafen, bitte für uns
 'Ó, ifiasszony, ifiasszony, kérd meg a grófnét, hogy könyörögjön értünk.'
 26 *ter niksꞥ tájcs* – der [kann] nichts Deutsch 'nem tud németül' (ném.)
 27 *páiscꞥ* – beissen 'el/megmar' (ném.), értsd: valamit ellopott
 28 *i báiscꞥ nit* – vagy: *ich weiss nicht* 'nem tudom', vagy: *ich beiss' nicht* 'nem martam [el] semmit',
 vagyis nem vagyok tolvaj
 36 *nit firkt Praelat iszt son bir* – Nicht fürchten, Praelat ist schon hier 'nem kell félni, itt van
 már a prelátság' (ném.)
 39 *Jákob az Esautúl* – a bibliai Jákob ravaszsággal és anyja segítségével „megvásárolta”
 ikertestvérétől, Ézsautól az elsőszülöttség jogát, majd miután megkapta apjuk, Izsák
 áldását, Ézsau meg akarta ölni testvérét (1Móz 25,30-24; 1Móz 32,7-33,15.)
 47 *Szentmártony* – Györszentmárton, a mai Pannonhalma, ahol a bencés rend kolostora áll

V.

cím ének páter Mártonyról (lat.)

VIII.

cím Ének Jankovits Márton bencés atyáról, akit Sajghó Benedek rendfőnök ideje alatt Bécsben
 letartóztattak. Márton atyának, akit szolgáltunk a Pannon-hegyen, 1780. (lat.)

*

Az azonos versforma (15, 15, 8, 8, 15) és a szövegszintű rokonság miatt feltételezhető, hogy a verset
 az *Ó, én szegény bűnös lélek...* dallamára énekelték (pl. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 67b–68b.

13.

- + I. **Szakolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. 78a–79a. *Magyarok Nagyasszonyához*. Ks.: *Bánkódjál,*
magyar nép, sűrű könnyezéssel.
 10 vsz. A vers végén, a megismételt zárósort követően: *Amen.*
 II. **Szárnyai Márton-ék.** (1772–1776) STOLL 1086. 11b. *De Hungaria*. Ks.: *Bánkódjál, magyar nép,*
sűrű könnyezéssel.
 5 vsz., sorrendjük azonos az I. változat 1–5. szakaszával.

Közelebről meg nem jelölt országos gyász fölötti kesergés és fohász Szűz Máriához.

I.

- 13 *vérrel virágozik* – ez a drámai erejű szókép (formula) a vallásos népköltészetben, az archaikus
 népi imákban és a népballadákban is megtalálható. Pl. *Sohase láttam olyan szép termőfűt, /*
mind a Jézus keresztfája, / mert az vérrel virágozik, / Szentlélekkel gyümölcsozik (TÁNCZOS 1996²,
 109., 60. sz. és 108., 59. sz.); a *Három árva* balladában: *Mikor fejért ad reátok / Vérrel virágozik*
bátatok (VARGYAS 1976, II. 83.); betyárballadában: *Sallai Pistának gyóts inge, gatyája, / Vérrel*
virágozik a testi ruhája (ponyváról közli BÉKÉS 1966, 70.)

II.

cím Magyarországról (lat.)

I4.

Magyar Szivnek Foháskodásai (1783) 9b–10b. Ks.: *Ha kiboztál minket, Uram, Scithiából.*

60 sor. A 20–24. sor ugyanazon kéz írása, de eltérő tintával, talán pótlásként jegyezte be az üresen hagyott helyre. A kézirat Nagy József és Nagy Ferencé (Nagy Iván felmenője) volt, utóbbinak más versgyűjteményei is fennmaradtak. A kézirat címlapjára utólag beírva: *Eösi Neni Foháskodgyasai Amen* (1a). A vers előtt egy prózai hazafias imádság „az Felsőghes Rakoczi Ferencz Fejedelemnek az Imádcása.”, hozzátoldva más kézzel: *Volt a meddig az Isten ez Világbul ki nem szolletotta. Pugnemus pro Patria*” stb. (2a–4a), utána a *Rákóczi-nóta* (4b–6b), ill. *Az Hymnus* címmel egy latin rebellis ének olvasható (*Quid furores, tot cruores saevi martis ruitis*; 6b–9a), majd további bujdosódalok és népénekek.

Imádság és panasz a Magyarország megrontása és megrontói ellen. A **Szentsei György daloskönyvében** (1704, STOLL 168.) olvasható, eddig társtalan, II. Rákóczi Ferenc nevében írt ének (*Fölséges nagy Isten*; VARGA 1977a, 465–468.; 1977b, 338–343.) aktualizált átköltése, mely egy egykori belső szakasszal kezdődik. Az eredeti énekből csak a 19–28. vsz. (17–36. sor) épült be az új szövegbe. A Rákóczi-utalások és a kuruc korra jellemző panaszok eltűntek a szövegből, mivel a XVIII. század és főként az 1780-as évek belpolitikájára vonatkoztatták. Szomszédságában több más rebellis ének szerepel a kéziratban. Bővebben: CSÖRSZ 2012a.

Az alapszöveg következetes 2×12-es metruma helyett az újabb sorokban gyakran 7+6-os és 8+6-os szótagszámokkal találkozunk; ezeket nem emendáltuk.

- 30 *Kelendő jó pénznek ezüstje elrontása* – utalás a pénzrontásra; korszakunkban így értelmezhetette a közvélemény a rajnai („rénes”) forint, szaknevén a konvenciósi forint bevezetését (1750), holott ennek célja eredendően a fizetőérték megőrzése volt
- 34 *Nadasdi, Szrinyi, Frangepán megölése* – gróf Nádasdy Ferenc (1623–1671) országbíró, királyi helytartó; gróf Zrínyi Péter (1621–1671) horvát bán, a költő Zrínyi Miklós öccse; Frangepán Kristóf (1643–1671), Zrínyi Péter sógora. Az ún. Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételükért mindhármukat bebörtönözték, majd Bécsújhelyen kivégezték.
- 51 *Pozsonyi pénzverőházak elrontása* – a pozsonyi pénzverde 1430-tól 1721-ig működött
- 54 *megáristálása* – áristomba, azaz börtönbe vetése

I5.

Szolga Mihály diáriuma (1754–1763) STOLL 249. 160. Ks.: *Az Isten igazgat mindent.*

Kiadása: BAROS 1905, 100. (részletek)

24 sor, utána latin megfelelője. A Dézsi Lajos-féle javított másolatból (az eredeti kézirat lappang.)

Protestáns szemléletű szentenciacsúsz; történeti, aktuálpolitikai és a korabeli vélekedést tükröző „nemzetkarakterológiai” vonatkozásai miatt soroltuk ebbe a fejezetbe. A latin változat minden bizonnyal a magyar forrásszövegének tekinthető, minden sor végén az *omnia* szóval (160–161. *Deus disponit omnia*), s ennek követése itt-ott nehézkessé teszi a magyar fordítást.

- 7 A latin változatban: *Pontifex Romanus praetendentibus denegat omnia* (‘a római pápa a hozzá fordulók minden kérését megtagadja’)

16.

- I. **Szolga Mihály diáriuma** (1754–1763) STOLL 249. 115a. Ks.: *Egészen ellene mondok*.
 Kiadása: BAROS 1905, 101.
 10 sor. A Dézsi Lajos-féle javított másolatból ismerjük (168.; az eredeti kézirat lappang). Mivel a II. variáns valamivel épebb és teljesen egykorú, azt közöljük főszovegben.
- + II. **Erdélyi omniárium** (1758–1767) STOLL 255. 5b. *A prussiai királynak vallástétele*. Ks.: *Egészen ellene mondok*.
 10 sor.
- III. **Bihari Sándor omniáriuma** (1770–1817) STOLL 295. 11a. *A prussiai király confessiója, melyet kívánt látni felséges királyné asszonyunk, Mária Thérésia*. Ks.: *Egészen ellene mondok*.
 10 sor.
- IV. **Nemes Sámuel kódexe** (1780) STOLL 337. 173a. *A prussus király vallástétele*. Ks.: *Egészen ellene mondok*.
 10 sor. A vegyes kézirat végén matematikai játékok, rejtvények.
- V. **Nagy István-gyűjt.** (1778–1787) STOLL 347. 51. *Confessio regis Borussiae*. Ks.: *A római tudományok egészen ellene mondok*.
 9 sor.
- VI. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 8a. *Confessio regis Borussiae*. Ks.: *A római tudományok egészen ellene mondok*.
 Kiadása: CSÖRSZ 2013b, 118.
 9 sor. Néhol eltér a megszokott megoldásoktól, de a mondanivaló lényege nem változik.
- VII. **Rákosi Sámuel Holmija** (1785–1791) STOLL 409. 157a. *Confessio regis Borussiae*. Ks.: *Egészen ellene mondok*.
 10 sor.
- VIII. **Szeel György-gyűjt.** (1792–1794) STOLL 416. 54b. *Confessio regis Borussiae*. Ks.: *A római tudományok egészen ellene mondok*.
 9 sor, az V–VI. változat rokona.

A vers kétértelmű, mert kétféleképp lehet olvasni, strófánként, ill. vízszintes soronként. Ha strófánként olvassuk, protestánsellenes, ha pedig soronként, katolikusellenes.

A műfaj sorozatba rendezett „arcképcsarnoka”, az egykorú államférfiak szájába adott kétértelmű politikai versekkel: *A potentátok barátságos összebeszélése a békeségről* (XVIII. század 2. fele, Kolozsvár, EK Ms. 2991/372.; főszovegünk nem szerepel közöttük).

Sárosi Gyula hasonló elvű verse ugyancsak kényes témát feszeget (az alábbi erdélyi másolat a szerzőséget tévesen Pater Vitusnak tulajdonítja, 1849. június 27-i keltezéssel):

Hogy dicsőítették a németet 1849-ben?

Éljen egész világszerte	Híres magyar dicsőség,
Jellasichnak híres tette	Legyen gúny és nevetség
Az Istennek bő áldása	Szálljon, magyarok, rátok
Kamarillát látogassa	Szégyen, gyalázat, átok
Windischgrätznek hősi népe	Ássa sírját magának
Áldott legyen szép emléke	Magyarok táborának

Ha e versnek sorait egymás után olvassuk, a német hízik tőle; de ha az első versszak minden egyes sora után a második versszak megfelelő sorát olvassuk – a német vagy megpukkad tőle, vagy stante pede felakasztat.

Kolozsvár, EK Ms. 2991/360. (4. doboz)

- I.
- 13 *fülbeszűgást* – gyónást
V, VII–VIII.
- cím Poroszország királyának hitvallása (lat.)
- VI.
- cím a poroszok királyának hitvallása (lat.)

I 7.

- + I. **Zsoldos Xavér versgyűjteménye** (1786–1798 k.) STOLL 369. 68a. Ks.: *Átkozlak és gyűlöllek*.
22 sor. Előtte: „NB Ha egy faciest magánosan egymás után olvasunk, papismus. Ha pedig egyik faciesről a másikra általmenvén (amint az unionis nota megmutatja) olvassuk, orthodoxia léssen.”
- II. **Bánhorváthy János gyűjteménye** (1790–1791) STOLL 391. 52b. [A cím nem kiolvasható] Ks.: *Átkozlak és gyűlöllek*.
8 sor, a folytatás (talán a kézirat újrakötése miatt) hiányzik.
- III. **Horváth Pál énekgyűjteménye** (1790 k.) STOLL 396. 6b–7a. *Mesterséges furcsasággal teljes versek, melyeket ha külön olvasod, Luther vallását méltóképpen gyalázzák; ha összepeséggel, a pápista hitet marcangolják*. Ks.: *Átkozlak és gyűlöllek*.
22 sor. Az I. forráshoz hasonlóan pannonthalmi gyűjtemény.
- IV. **Holmi-töredék** (XVIII. század vége?) STOLL 1148. 2a. *Holmi mesterséges versek*. Ks.: *Átkozlak és gyűlöllek*.
22 sor.
- V. **Sz. G. gyűjteménye** (1820 k.) STOLL 691. 36–37. *A római catholica vagy pápista és kálvinyista vallást dicséző és mocskoló versek*. Ks.: *Átkozlak és gyűlöllek*.
22 sor. Előtte 1836-os dátum, a végén olvasási segédlet: „NB Ezen verseket a megszaggatásokig elsőben lefele sorba olvasván, azután pedig az egész sorokat átaljában megértheti az olvasó, mit foglalnak magokba.”

Topikus variánsa az előző szövegcsaládnak.

A II. változat forrásának végén, ahová egy új kéz 1848-ig írt le (főként prózai) szövegeket, egy azonos műfajú, olasz vonatkozású szöveget olvashatunk:

Rómában, Kisasszony napján falragasz:

Vesszen	IX. Pius
Mazzini	Sokáig éljen
A köztársaság	a legkedveltebb kormány
A leggyalázatosabb kormány	a papoké
Szűnjék meg	a papok hatalma
A népek uralma	álljon fenn örökre

Bánhorváthy János gyűjteménye (1790–1791) STOLL 391. 201a.

18.

- + I. **Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. 118a. Ks.: *Prussianak királya méltán haragszik.*
5 vsz. A strófák végén az első sor visszatérését csak *:* jelzik. A strófák 3–4. sorának szótagszáma ingadozik.
- II. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 19a. Ks.: *Prussianak királya méltán haragszik.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 121. sz. (dallam); KODÁLY–VARGYAS 1952, 26. (dallam); SZABOLCSI 1955, 72*, *e* kottapélda (dallam); BARSÍ–SZABÓ 1984, 186–187. (dallam); BARSÍ 1988, 22. sz. (dallam).
Csak a szövegkezdet, a tenor szólam (dallam) melodiáris kottájával.
- + III. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 85a–b. Ks.: *Prussianak királya méltán haragszik.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 193. (1–2. vsz.); BARSÍ–SZABÓ 1984, 186–187. (1. vsz.); BARSÍ 1988, 22. sz. (1–2. vsz.)
7 vsz. A kézirat törzssanyagától némileg eltérő, de egykorú kézírás.
- IV. **Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 328/a. *Haragszi burkus.* Ks.: *Prussianak királya méltán haragszik.*
Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 411.
Csak az első sor szövege, dallammal (a 3. dallamsor hiányzik).

Csak a dallam, kétszólamú melodiáris kottával: **Zemplényi kézirat** (1775–1785) STOLL 320. 35a. (BARTHA 1935, 121. sz. jegyzeteiben)

A szöveg a hétéves háborúra (1756–1763), a XVIII. századi Európa „világháborújára” utal, amikor Mária Terézia szövetséget kötött a franciákkal és az oroszokkal a porosz király, II. (Nagy) Frigyes területszerző politikája ellen. II. Frigyes az Ausztria ellen vívott örökösödési háborúban (1740–1748) megszerezte Sziléziát, ez volt a hosszúra nyúlt háború kitörésének ürügye. A III/7. strófa sajnálkozó hangvétele talán a vereségekkel teli 1759-es évre utal, amikor Frigyes majdnem öngyilkosságra vetemedett szegényenben.

I.

- 21–22 vö. a ismert közmondásokkal: *Két szék között bamar földre ül az ember; Két szék között pad alá esik* (SZEMERKÉNYI 2009, 1269.); vö. II. 26–27.
- 33 *Friderik* – II. (Nagy) Frigyes, Hohenzollern (1712–1786), porosz király. Területszerző, felvilágosult, abszolutista uralkodó (ur. 1740–1786).

*

Jellegzetes, AA³bbA szerkezetű dallamát az új stílusú népdalok egyik első hazai képviselőjének tarthatjuk. A hasonló dallamok nyugat- és közép-európai rokonsága is kiterjedt. Szövegünkkel első ízben a sárospataki II. forrásokban szerepel (közel egykorú a szöveg nélküli **Zemplényi-kézirat**beli vázlat); csaknem teljesen azonosan a Horváth Ádám-féle csonka lejegyzéssel. A népzenei variánsok sokfélesége nyomán moll, pontosabban dór értelmezés is szóba jöhet (vö. SZABOLCSI 1955, 72*/*e*; CSÖRSZ 2011b, XXIII.), de Kodály javaslata nyomán (1952, 26.) itt most dúr hangsorral közöljük (vö. BARSÍ–SZABÓ 1984, 186–187. BARTHA 1935, 121. sz.):

Prus-si - á-nak ki - rá-lya méltán ha - rag - szik, Or - szá - gá - ban el - len - ség hogy így ha - dak - szik,
Szép vá - ra - it, fész - tun - git Musz - ka ra - bol - ja né - pit, Prus - si - á - nak ki - rá - nya méltán ha - ragszik.

I9.

+ I. **Kolozsvári ék.** (1790 k.) STOLL 398. 31–34. *A Ferenc császár búcsúztatója*. Ks.: *Isten hozzád, édes hazám.*

23 vsz., a végén: *Amen.*

II. **Pap-ék.** (XVIII. század 2. fele) STOLL 474. 4b–6a. *Ferenc császár*. Ks.: *Isten hozzád, édes hazám.*

19 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–14, 17, 20–23. A vers végén: *Vége.* A kézirat utolsó lapján, későbbi tollal a kézirat eredetéről: „A Benczédi Pap család levelesládájából.”

Lotharingiai Ferenc német-római császár, Mária Terézia férje halálára (1765) készült búcsúztató vers. Mintái között találjuk a XVII–XVIII. századi magyar halotti búcsúversek és a világtól búcsúzó moralizáló énekek motívikáját, közhelyszerű sorait és rímpárjait. Csak két erdélyi forrásból ismerjük. Mintái közé sorolható az *Úgy néz e világ jóvára* kezdetű halotti ének is (pl. **Barra János-ék.**, 1797, STOLL 431., 31a–32a). Azonos kezdősorral, de eltérő folytatással maradt ránk az 1830-as évekből *Boér András keserves éneke*, 4×8-as metrumban (**Szabó Mihály énekefüzete**, 1835, STOLL 1339. FARAGÓ 2000, 310–311.).

20.

+ I. **Horváth Pál énekgyűjteménye** (1790 k.) STOLL 396. 8a. *Jésavita síralma*. Ks.: *Uram Isten, mire juték?*

10 vsz. A vers végén: *Vége. 1773.* A kézirat könyvtári kísérőlapján egy utólagos bejegyzés Cervus Ádám szerzőségét jelölte meg feltételesen.

II. **Jankovich Miklós pasquillus-gyűjteménye** (XVIII. század vége) STOLL 495. 17a. *Jesuíták síralma*. Ks.: *Uram Isten, mire juték?*

10 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. Értelemzavaró elírások.

A jezsuita rend feloszlatására (1773) reflektáló, de csak az 1790-es évekből ismert szatirikus panaszének. Cervus Ádám (1732–1814) egykori jezsuita, később bencés pap szerzőségét egyelőre nem tudjuk bizonyítani.

Az egyik strófa változatát Szirmay Antal is idézte *Collectio* c. gyűjtőkéziratában, sőt bekerült volna a *Hungaria in parabolis*ba (1804, 1807) is, ha a cenzor ki nem húzza:

Ó, miért engedted, Eli, Eli,
Hogy rontson meg minket Ganganelli!
Átkozott légyen ez a kápa,
Mely alatt született olyan pápa!

87[a] §. SZIRMAY 2008, 121.

I.

cím	<i>Jésavita</i> – jezsuita
13	<i>XIV. Kelemen pápa</i> – Giovanni Lorenzo Ganganelli (1701–1774; ur. 1769–1774) minorita ferences szerzetes, 1759-től bíboros. Az ő nevéhez fűződik a jezsuita rend feloszlatása (1773), melyet hosszú vívódás után, külpolitikai nyomásra rendelt el egy pápai brevében. A zaklatásokba belebetegedett, majd meghalt. A jezsuita rendet VII. Pius állíttatta vissza 1814-ben.
22	<i>Herostrátusnak tartjátok</i> – Hérosztratosz (Herostratus) felgyújtotta az epheszoszi Artemisz-templomot i. e. 356 júliusában. Azóta a gonosz cselekedeteikről, gyilkosságokról elhíresült emberek „gyűjtőneve”
29	<i>Éli! Éli!</i> – Uram, Uram (héber); utalás Jézus utolsó szavaira a kereszten: „Uram, Uram, miért hagytál el engem?” (Mt 27,46)

21.

Virágos kert (1794) STOLL 421. 267a–b. *Burkussorsországban most nemcsak a rozsliszt harmincadját, hanem a dohányozásnak árendában való kiadását is eltörölte Vilhelm Fridrik. Ennek alkalmatosságával így elmélkedett egy valaki júniusnak 1. napján 1781-ben.* Ks.: *Nagy monarcha és győzhetetlen király, Vilhelm Fridrik, mi atyánk.*

Egy szakaszban, jórészt prózaként lejegyzett szöveg. A gyűjtemény főként a losonci református kollégiumban bemutatott színdarabokat, valamint számos alkalmi verset tartalmaz.

A szöveg aktualitását az adja, hogy II. (Nagy) Frigyes – nem pedig utóda, a versben tévesen említett II. Frigyes Vilmos! – porosz király több intézkedést vezetett be a hazai ipar és kereskedelem védelmében. A védővámokon túl a dohánykereskedelmet is állami monopóliummá tette. Az ima tehát a megkönnyebbült porosz jobbágyok nevében íródott; feltehetőleg egy külföldi nyomtatvány szabad fordításaként került a losonci kéziratba.

Műfaját tekintve a XVIII–XIX. században igen népszerű Miatyánk-travesztia, amely kötetünk 29., 41–46. és 221. számú szövegeihez hasonlóan, rendszerint panaszos formában kortárs eseményeket kommentál, és aktuálpolitikai üzeneteket intéz istenségnek tekintett történelmi személyiségekhez, általában uralkodókhoz és diktátorokhoz. Ugyanezt az eredeti szöveget kibővítő, szétszabdalo technikát alkalmazza a XIX. század elején ponyván is terjedő *Bavariai vagy Huszár Miatyánk*, amely a katonaság túlkapásai és a katonatartás terhei (beszállásolás, koszt, forspont és porció) miatti paraszt-panasz (I. kötetünk 221. szövegének jegyzetében). A téma másik, változatokban gazdag közköltészeti szövegcsaládjá *Az elnyomatott jobbágyok Miatyánkja* (Egy fertelmes nemzet származott közzünkbe; I. kötetünkben 221. sz.). Az imaparafrázisokról és travesztiákról összefoglalóan: KÜLLŐS 2007 és 2012.

Cím *Vilhelm Fridrik* – helyesen: II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) porosz király, aki királyságát nemcsak katonai sikereivel, hanem jogi, pénzügyi és gazdasági reformjaival erősítette meg.

22.

+ I. **Világi nóták** (1785) STOLL 365. 10a–b. *Hora panaszos éneke.* Ks.: *Rogutye tu na rogule / Álnok szerencse, szárnyakkal.*

Kiadása: Csörsz 2005b, 241–242.

10 vsz., az 1. és 3. román nyelvű, a 2. és 4. e strófák magyar megfelelője, majd az 5–10. szakasz csak magyarul olvasható. Az 4. sorok ismétlésére csak rövidítve utal.

+ II. **Kolligátum** (1788 k.) STOLL 378. 41a–42a. Ks.: *Álnok szerencse, szárnyakkal.*

9 magyar vsz. A kolligátumnak ez a darabja XVIII. század végi vagy XIX. század eleji.

III. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 148. *Nóta, melyet megfogattatásakor mondott ama nevezetes Hora.* Ks.: *Álnok szerencse, szárnyakkal.*

8 magyar vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1, 9, 3, 6, I/7, I/8, I/9. Néhány lappal később a román változat töredékét is megtaláljuk (156.), amely nótajelzéseként hivatkozik a magyar szövegre; a kézirat végén pedig a melodiáris kottairással rögzített dallamot (164.). A 4. sorok ismétlését csak a záró szakaszban jelzi; a dallam alapján az utolsó (5.) dallamsor codaszerű karakterére gondolhatunk.

IV. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 109a. Ks.: *Álnok szerencse, szárnyakkal.*

18 magyar vsz. A strófák kétsorosak, a 2. sor ismétlését a vers elején néhány szakasznál jelzi. A 15. strófa az *Ó, kék színnel fénylő egek* kezdetű keserves hatását is tükrözi (I. a 3/B kötetben). A kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében.

18 *All Németország* – értsd: a teljes Németország (Alles)

1. Álnok szerencse, szárnyakkal
Mely repülsz igen gyorsakkal,
Mely repülsz igen gyorsakkal.	10. Hol tüzes vasszékem készül,
Melybe majd testem beleül,
Mely majd testem beleül.
2. Ó, kérlek mit cselekedtem,
Hogy elhagytál, mit vétettem,
Hogy elhagytál, mit vétettem?	11. Hóhérral koronáztatnak,
Víz helyett vassal áztatnak,
Víz helyett vassal áztatnak.
3. Sokat ígértél, nem adtál,
Mindent tőlem megtagadtál,
Mindent tőlem megtagadtál.	12. Tüzes koronám majd felteszik,
Mellyel életem elveszik,
Mellyel életem elveszik.
4. Látom, hogy már mind átkozott,
Valaki veled utazott,
Valaki véled utazott.	13. Jó barátim, tanuljatok,
Magyar kézre ne jussatok,
Magyar kézre ne jussatok!
5. Viseltem selyemruhákat,
Felvertem sok palotákat,
Felvertem sok palotákat.	14. Mert itt ilyenekkel fizetnek,
Ily szörnyű kínra vezetnek,
Ily szörnyű kínra vezetnek.
6. Ily dolgokat hogy nem láttak,
A nagy urak tanácskoztak
A nagy urak tanácskoztak.	15. Ó, fent függő magas egek,
Ne légyetek fagyos jegek,
Ne légyetek fagyos jegek!
7. Eddig ittam és nyugodtam,
Bánat miatt nem búsultam,
Bán miatt nem búsultam.	16. Ha érdemlek is büntetést,
Várok tőletek kedvezést,
Várok tőletek kedvezést.
8. Eddig szabadon járhattam,
De már tömlőcbe zárattam,
De már tömlőcbe zárattam.	17. Ó, egek, hát most nyíljatok,
Nékem is fenn helyt adjatok,
Nékem is fenn helyt adjatok,
9. Királyságomért fizetnek,
Mert Fejérvárra vezetnek,
Mert Fejérvárra vezetnek.	18. Hogy ottan az angyalokkal,
Vigadjak a szent karokkal,
Vigadjak a szent karokkal!

V. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 43. *A Hora nótája.* Ks.: *Viseltem selyemruhákat.*
2 magyar vsz., az I.-höz képest: 5, 7^v.

VI. **Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. 96–97. Ks.: *Áldott szerencse, szárnyakkal.*
8 magyar sorpár, eredetileg négy soros szakaszokra bontva. Sorrendjük az IV.-hez képest: 1, 3,
5^v, 9, 10, 12, 13, 15.

Csak a román változat: **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 156. Egy másik, szintén román nyelvű szövegcsalád képviselői: **Kolligátum** (XVIII–XIX. század) OSZK Fol. Hung 129/A (1. alább); **Aranka György gyűjteménye** (1782–1790) STOLL 345. I. 114b. (*Hora o beat si bogymit*) Két szakaszát közli NAGY L. 2006, 154.; IV. **Gyulay Lajos kolligátuma** (XVIII–XIX. század) 31a–32a.

A magyarok ellen 1784-ben felkelt, majd elfogott és kivégzett román parasztlázadó, Hóra (Horea) fiktív panaszénekének kezdete, melyben a szerencse forgandóságát írja le. Ugyanolyan motívumokból építkezik, mint a kivégzési búcsúversek. Érdekes, hogy több változatban megjelenik a tüzes trón mint kivégzőeszköz, holott Horeát nem így végezték ki, hanem kerékbe törték (1785.

febr. 28.). A tüzes trón és korona motívumát tehát Dózsa György kínhalálának (1514) leírásából meríthették. Dózsát bizonyítottan nem tüzes trónon végezték ki, csak tüzes koronával kínozták, a szakirodalom viszont eddig úgy tudta, hogy a trónszék motívumát Petőfi *A nép nevében* c. versénél nem lehet régebbre visszavezetni.

Egy másik román Hora-vers: **Keresztes Sámuel és Zsigmond-gyűjt.** (1811) STOLL 623. 50–51. A felkelés gazdag irodalmi visszhangjáról bővebben: KESZEG 2007.

Egy teljes, román változat egykori és mai helyesírás szerint, rekonstruált fordítással:

A múlt 1784-beli fellázadt oláhok vezéreknél, Horának panaszkodása
a károlyfejérvári tömlecben a szerencse változandósága ellen

Rogutyte tu Norokulél! Ku arip Zburetorjulé Cse tzám grešit ášá márje Gyemáj leszát á sá tárje.	Rogu-te tu, Norocule Cu aripi zburătorule, Ce ți-am greșit așa mare, De m-ai lăsat așa tare?	Hallod-e, te Szerencse, Ki szárnyakon szállsz, Mit vétettem neked olyan nagyot, Hogy ilyen nagyon elhagytál?
Kind gingvij szemé fáts kráj Me fekus peminye rob, váj! In Káp gyeaor Kurune Szem puj, máj pusz váj a funyije.	Când gândii să mă faci crai, Mă făcuși pe mine rob, vai! În cap de aur coroane Să-mi pui, mi-ai pus, vai, o funie.	Amikor azt hittem, királlyá teszel, Rabbá tettél, jaj! A fejemre aranykorona helyett Kötelet tettél, jaj!
In hánye noj gye metásze Kárje gyelá Domny furasze Oamenyi mnyéj si zikind Kesz máj márje domn me ingyemnind.	În haîne noi de mătase, Care de la domni furase Oamenii mei, și zicând Că-s mai mare domn, mă îndemnând.	Új selyemruhákban, Amiket az uraktól loptak Az embereim, mondván, Hogy a legnagyobb úr vagyok, így biztattak.
Ká Joszivu áltotuluj – Imperatu Argyaluluj Umlám neintye inbrekát Ákuszu ku ferjé inférékát.	Ca Iosifu' al totului, Împăratu' Ardealului Umblam 'nainte îmbrăcat, Acu-s cu fier înferecat.	Mint József [mindennek ura], Erdély királya, Olyan ruhákban jártam régen, Most meg vasba vagyok verve.
Jeu dâm zilley Ungurjilor, Inkepuj in minyilyelor, Frigurile inke me prind Cse martye im gáte, gingyind.	Eu dădeam zile ungurilor, Încăpuî în mîinile lor, Frigurile încă mă prind Ce moarte îmi gată gîndind.	Én adtam napokat a magyaroknak, A kezük közé kerültem, Most is kilel a hideg, Ha arra gondolok, milyen halált készítenek [elő] nekem.
Pin Pedurj jeu umblám szlobod Akum sze jesz numi szlobod. Me strefuje sze nume tyem, Akum sze nu fug sze tyem.	Prin păduri eu umblam slobod, Acum să ies nu mi-i slobod, Mă ștrefuie să nu mă tem, Acum să nu fug se tem.	Régen szabadon jártam az erdőben, Most kimennem sem szabad, Meggűntetnek, hogy ne féljek [?] Most attól félnék, hogy ne szökjek el.
Munká csem de nu már pletse Temerlanu ášá fetse Ku Bájázit á Turtsilor Imperatu Peginyilor.	[A] mînca ce-mi dă, nu mi-ar place, Temerlanu așa face Cu Baiazid a' turcilor, Împăratu' păgânilor.	Az étel, amit adnak, nem ízlene, Temerlán így tesz A törökök Bajazidjával, A pogányok királyával.
Máj neintye jeu hogyinyem Gye szuperárje nyits nu plindsem Czará plindse si zseluje Si ku lákrémj sze tyinuje.	Mai-nainte eu hodineam, De supărare nici nu plîngeam, Țara plînge și jeluie Și cu lacrimi se chinuie.	Régebben csak pihentem, A bánattól sem sírtam. Az ország sír és jajveszékél, És könnyekkel kínlódik.

Ákum trugyeszk ku meszure	Acum trudesc cu măsură,	Most mértékkel [mérték felett?] gyötrődök,
Kem de ape altzi in gure	Că-mi dă apă alții în gură.	Mert mások adnak vizet a számba,
Czárá im rigye lákremilye	Țara îmi râde lacrimile	Az ország nevet a könnyeimen,
Kárem kurje ká ápeýe	Care-mi curge ca apele.	Melyek vízfolyásként folynak.
Ákum ved kum máj en selát	Acum văd cum m-ai înșelat,	Most látom, mennyire becsaptál,
Hej Jozzive! gyi tse máj leszát	Hei, Iosife! de ce m-ai lăsat,	Hej, József, miért hagytál el,
Gyás fi styiut kemij leszá	De-aș fi știut că mă vei lăsa,	Ha tudtam volna, hogy elhagysz,
Nás fi pornit pe kállýá tá	N-aș fi pornit pe calea ta.	Nem indultam volna el a te tudon.
Multye tu máj fegaduit	Multe tu mi-ai făgăduit,	Sok mindent ígértél nekem,
Dár tetye lyáj tegeduit	Dar toate le-ai tăgăduit,	De mindet megtagadtad,
Betut gye Dumnezeu jeszte	Bătut de Dumnezeu este	Megverí az Isten azt,
Ku tyinye tsinye pornyestye	Cu tine cine pornește.	Aki veled tart.
Jozzive sohan sze nufi neszkot,	Iosife, șohan să nu fii născut,	József, bár meg sem születnél volna,
Ke en glaba ászta pintru tyinye	Că în gloaba asta pentru tine	Mert miattad estem ebbe a
am kezut	am căzut,	büntetésbe,
Atityá szuflyéte tu áj potopit	Atâtea suflete tu ai potopit,	Annyi lelket elveszejtettél,
Atityá szátýe tu áj pereszit	Atâtea sate tu ai părăsit,	Annyi falut elhagyottá tettél,
Sztíngetye sí pe tyinye	Stingă-te și pe tine,	Pusztítsd el magadat is,
Dumnezeu nutyemáj tzine.	Dumnezeu nu te mai ține.	Mert az Isten már nem tart meg.

I.

26–27 *Mint József császár második / Ki Erdélyben uralkodik* – II. József nem koronáztatta meg magát a magyar szokások szerint, s így nem lehetett de jure magyar király, a nagyfejedelemségnek számító Erdélyben sem rendelkezett voltaképpen uralkodói jogalappal. Az 1741. évi 18. törvénycikk első paragrafusa szerint ugyanis Erdélyt mint nagyfejedelemséget a magyar korona jogán lehetett volna birtokolni. (Köszönet Szilágyi Márton kiegészítéséért.)

*

Dallamát a III. változat forrásának végén találjuk, melodiáris kottáírással (164.). Saját átírásban közöljük; a rövid dallamsorok talán más sorrendben is elképzelhetők (a mostani ABABC helyett AABBC):

Ál-nok sze-ren-cse, szár-nyak-kal Mely re-pülsz i-gen gyor-sak-kal, Ó, kér-lek, mit cse-le-ked-tem,

Hogy el-ha-gyál, mit vé-tet-tem? Hogy el-ha-gyál, mit vé-tet-tem?

23.

Dávidné Soltári (1790–1791) STOLL 393. 172. sz. Ks.: *Jaj, nyomorult, árva magyar nemzet.*

8 vsz., dallammal. Érdekes, hogy Jankovich Miklós a *Rákóczi-nóta* itteni változatához hasonlóan ezt sem másoltatta le a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* III. kötetébe. Ekkor kerülni kellett a rebellis szövegeket?

- 11 *talpunk nyoma láncra vagyon vetve* – minden talpnyomunk, lépésünk ki van mérve ti. a földmérő láncával
- 13–14 utalás a II. József által elrendelt, 1780–1784 közt lezajlott ún. első katonai felmérésre. Ennek során készült el az egész Magyarország és részben Erdély addigi legrészletesebb térképe. Már II. József gúnyos epítáfumának (*Másvilágon amíg élt*, kötetünkben 32. sz.) prózai bevezetőjében is szerepel a császár „bűnlajstromán” a közvélemény által gyanakvással figyelt földmérés.

*

Dallamát csak a nagyon bizonytalan kottairású **Dávidné Soltári** őrizte meg, de az átlagossal valamivel épebben. Sajat, hipotetikus átiratban közöljük az egykori díszítőhangok (?) elhagyásával:

Jaj, nyo - mo - rult ár - va ma - gyar nem - zet, Hogy a mé - rés dol - ga,
Kít a bal - sze - ren - cse így ki - szem - zett,
ne - ház - kes i - gá - ja Szó - kat - lan nya - ka - dat ily sú - lyo - san áll - ja.

24.

+ I. **Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. 16a–17a. Ks.: *Boldogtalan sorsra jutott Magyarország.* 19 vsz., a paszquillusokra jellemző retorikával, de az ott megszokott trágárságok nélkül. Í-ző nyelvjárásban.

+ II. **Egri ék.** (1806) STOLL 1175. *Magyarország szánalmas panaszkodása.* Ks.: *Boldogtalan sorsra jutott Magyarország.*

Kiadása: MÉSZÁROS 1975, 40.

20 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3, 5, 6, E1, 8, E2–3, 15–17, 13, E4–9. Számos egyedi strófája miatt főszövegben közöljük. Az eredeti kézirat lappang; közlésünk Mészáros György (néhol bizonytalan olvasatú) kiadásán alapul. Hangsúlyosan katolikus, protestánsellenes változat.

I.

- 9 *Cicero* – Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43), római politikus, híres szónok, aki retorikai, politikai tanulmányokat és filozófiai műveket is írt.
- 10 *Cato* – Marcus Portius Cato, Censorius, id. (i. e. 234–149), római politikus, bölcselő, történetíró
- 11 *Scipio* – Publius Cornelius Scipio Africanus (i. e. 235–183) hírneves római hadvezér, consul, Hannibál legyőzője

- 17 *Szent István király* – I. István (970/80 k.–1038), Géza fejedelem fia, a keresztény magyar állam, a törvények és az egyház megalapítója (ur. 1000–1038). 1083-ban szentté avatták.
18. *Szent László király* – I. (Árpád-házi) László (1046–1095, ur. 1077–1095), I. Béla király fia. Alakjához az Anjou-korban a pogányok ellen küzdő lovagkirály legendaköre kapcsolódott. 1192-ben avatták szentté.
- 19 *András* – II. Endre (1176/77–1235, ur. 1205–1235), az Aranybullát kiadó magyar király; *Mátyás király* – I. (Corvin) Mátyás magyar király (1443–1490, ur. 1458–1490).
- 21 *Gyöngye Lajos király* – II. (Jagelló) Lajos (ur. 1516–1526), a mohácsi csatában fiatalon elesett magyar király.
- 22 *Szolimán* – I. (Nagy; Kanuni, azaz Törvényhozó) Szülejmán (ur. 1520–1566), török szultán. Hódításai során Magyarország területének több mint egyharmada az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került.
- 24 *Zápolya* – I. (Szapolyai) János ellenkirály (ur. 1487–1540, ur. 1526–1540); *Ferdinánd* – I. (Habsburg) Ferdinánd magyar király (ur. 1526–1564), német-római császár (ur. 1556–1564)

II.

- 70 *De bezzeg a krumpfli magyarnak nem kedves* – a burgonyatermesztés a XVIII. század közepén erősödött meg Magyarországon, császári vetőmag-adományok útján. Termesztői sokáig adómentességet élveztek, így a szegényebb rétegek körében gyorsan elterjedt. A hagyományos magyar konyhában azonban csak a XIX. században találta meg a helyét; a XVIII. században a magyarok gyakran csúfolták krumplicevőnek a német és szlovák telepeseket.
- 75 *Sírj, keseregj vélem, szép magyar nemzetem...* – a gravaminális műfajokba Rimay János Ó, *szegény megromlott s elfogyott magyar nép* kezdetű éneke részleteként került be: „Ó, kedves nemzetem, hazám, édes felem [...], Keseregj, sírj, kiálts Istenedhez velem” (RIMAY 1992, 173.)

25.

- + I. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 10b–11b. Ks.: *Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál?*
8 vsz.
- II. **Pannonhalmi ék.** (1796) STOLL 430. 57–59. *Magyarország romlásáról.* Ks.: *Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál?*
Kiadása: GÁLOS 1930, 25–26.
7 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változat 1–7. szakaszával.
- III. **Komáromi dalgyűjtemény** (1828–XIX. század közepe) STOLL 1284. 115a–116a. Ks.: *Ó, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál?*
8 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.

A közéleti panaszvers mindhárom forrása a Dunántúlról származik.

I.

- 5 *kígyó követ ... fújja* – vö. a szólással: kígyókövet fújtak ellene: azaz ármánykodnak, összefognak, összeesküsznek, gonosz tervet szőnek valaki ellen. A kígyókó a néphit szerint szerencsét hozó, gyógyító erejű mágikus tárgy, amelyet Szent György-nap éjszakáján vagy nyáron sok kígyó köpése hoz létre: a kígyók kifújt „nyála” kövesedik meg. (MNL 3, 194–195.). A magyar közköltészetben gyakori kép, már a XVII. századi *Sokan szólnak most én reám nagy ártatlanul* kezdetű, irigyekkel perlekedő énekben szerepel (RMKT XVII/3. 116. sz.).
- 14 *mikor Károly császár után ingott koronája* – célzás Mária Terézia örökösödési háborújára (1740–1748)

A versforma azonos egy közismert moralizáló, kesergő dal metrumával (*Bokros bánat, mely unalmat szívemben szerzettél...*; l. a 3/B kötetben), amely Kresznerics kéziratában is megtalálható (46b–47a). Valószínűleg ennek dallamára énekelték, sőt talán a *Minapában Debrecenből Bécs felé utazván* kezdetű németcsúfolót is (RMKT XVIII/4. 109. sz.).

26.

+ I. **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 109–110. Ks.: *Jaj, csak boldogtalan, szegény magyar nemzet.*

8 vsz. Az ének végére későbbi kéz, talán Erdélyi János az [1764?] megjegyzést írta.

+ II. **Török Károly daloskőnyve** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 512. *Szegény magyarok éneke, melyben a maga nyomorúságát siratja szegény magyar nemzet.* Ks.: *Jaj, nagy boldogtalan, szegény magyar nemzet.*

Kiadása: MNGY II. 165–167.

13 vsz. Török Károly egy ma ismeretlen helyen található hódmezővásárhelyi kéziratból közli. A címet csak a jegyzetben idézi (485).

A magyarországi német (osztrák) politikai befolyás ellen lázadó pasquillusok rokona.

I.

- 2 *parókás* – a német államhatalom gúnyos megnevezése
- 9–10 *Nem úgy az diétán minap elvégezve, / Együtt a statusok között megegyezve* – utalás a rendi országgyűlés (diéta) szokásos menetére. A rendek (statusok) egymás között a tanácskozás során megegyeznek: az alsótábla kezdeményez, majd a felsőtábla is megtárgyalja, s ebből lesz a megegyezés. Utána következik (amiről e két sorban nincs szó), hogy az uralkodó szentesíti a törvényt, s akkor lép hatályba.
- 28 *Mint lengyel a medvét* – utalás a lengyel vándor medvetáncolatokra (l. még IV. 28.)

II.

- 24 *hajítottad* – hajítottad

27.

I. **Magyar Szivnek Fohászkodásai** (1783) 13a. Ks.: *Én is hajdan magyar voltam.*

3 vsz., alcíme szerint *Cantio*. A 3. strófa a *Győzhetetlen szép kőszálm* kezdetű fohászból való, amelyet a XVIII. század végén *Rákóczi énekeként* ismertek (l. kötetünk 6. szövegének jegyzeteiben). A kézirat Nagy Ferencé, Nagy Iván felmenőjéé volt, akinek későbbi versgyűjteményei is fennmaradtak. Több régebbi verset őriz, köztük a *Rákóczi-nóta* és az *Őszi harmat után* (ez olvasható a szöveg előtt) változatait, rebellis és istenes énekeket. A kontaminált változatot itt közöljük:

Én is hajdan magyar voltam,
Még németnek nem hódultam,
Nem hallgattam törvényire,
Éltem az magam kedvire.

De már magamval sem bírok,
Azért tehát méltán sírok,
Elmegyek hat bujdosásra,
Nem hallgatok többé másra.

Read bíztam ez ügyemet,
Én Jézusom, én lelkemet,
Megepedett bús szívemet
És szegín árva fejemet.

+ II. **Tolvay István-ék.** (1788–1791) STOLL 381. 21a. Ks.: *Én is hajdant magyar voltam.*

Nj.: *Régi napok* &c.

5 vsz. A nótajelzéssel hivatkozott keserves szintén megtalálható a kéziratban.

III. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 4a. *Magyarország.* Ks.: *Én is hajdan magyar voltam.*

5 vsz., sorrendjük azonos a II. változattal. A vers végén: *vége.*

IV. **Resetka János-ék.** (1801) STOLL 560. 43a–44a. [Ks.]: *Én is hajdon magyar voltam.*

13 vsz. Az ének végén: *vége.* A vers eleje (1–8. vsz.) a *Régi napok*, *régi napok* szövegcsaládból való, majd főszövegünk 5 alapvető szakasza következik (9–13.), a II–III.-ban megszokott sorrendben. A kontamináció oka minden bizonnyal a közös dallam, amelyre a II. változat nótajelzése is utal.

V. **Puky István-gyűjt.** (1804 k.) STOLL 575. Ks.: *Én is hajdan magyar voltam.*

A kézirat jelenleg ismeretlen helyen lappang; tartalmáról csak GULYÁS József (1936, 85–86.) tudósít.

A német hegemonia elleni keserves és tanács.

A kezdőstrófa felbukkan egy katonának felcsapott diák búcsúversének egyik, valamivel korábbi erdélyi változatában is:

Hajdon én is magyar voltam,
Országomban uralkodtam,
Ettem, ittam, tánczot jártam,
Haj dínom-dánomot mondottam.
Már szöktem lakta-földemtől,
Kedves magyar nemzetemtől.
Elszakadtam, elpártoltam,
Török zászló alá állottam.

Szíveket Újító Bokréta (1770) STOLL 299. LII. sz. (*Haj, dínom-dánom, még élek, bánom*; 2. vsz.)

II.

15 *gőlib* nyelven – más változatokban *gotlib*, *gotbi nyelven*, azaz németül

*

Dallamát nem ismerjük. A II. változat nótajelzése a *Régi napok*, *régi napok* kezdetű, erdélyi vonatkozású keservesre utal (l. a 3/B kötetben önálló szövegcsaládként; a II. variánst őrző sárospataki kéziratban is szerepel). Dallamát a **Dávidné Soltári** c. gyűjtemény őrzi kissé vázlatosan, de megfejthetően. Szabolcsi Bence átírása nyomán közöljük (1955, 66*, 3. sz.):

Én is haj-dant ma-gyar vol - tam, Míg né - met-nek nem hó-dol - tam,
Nem hall - gat - tam tör - vé - nyé - re, Él - tem a ma - gam ked - vé - re.

- + I. **Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. 7a–8a. *A székely vitézekről.* Ks.: *Nézd könnyzúpor között gyászos székeleket.*
13 vsz., a cím és az első két strófa más kéz írása. A vers végén olvasható *sat.* arra utal, hogy további strófák is voltak?
- II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 4a–b. Ks.: *Nézd könnyzúpor között gyászos székeleket.*
13 vsz. Az I. csaknem egyező, néhol emendált másolata, cím nélkül.
- III. **Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye** (1800) STOLL 553. 10a–11a. *Székelekek vitézségekről 1788. vagy 1789. esztendőben.* Ks.: *Nézd könnyzúpor között gyászos székeleket.*
13 vsz., a cím kivételével az I. változattal megegyező, néhol emendált szöveg, Jankovich Miklós kézírásával. A gyűjteményben más jellegzetes, ugyaninnen másolt szövegek is találhatóak (pl. *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*).
- IV. **Resetka János-ék.** (1801) STOLL 560. 49b–50a. Ks.: *Nézd könnyzúpor között gyászos székeleket.*
9 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–9. Önálló nótajelzése nincs, de az összeíró megemlíti, hogy saját dallamára éneklendő (*Nota propria*).

Az ének valószínűleg az 1788/89. évi török elleni háború moldvai vagy kárpáti hadszínterén elszenvedett egyik vereség emlékét őrzi, amint arra a III. változat címe is utal. (Fazekas Mihály is résztvevője volt e hadjáratnak.)

I.

- 21 *Kóburg* – Friedrich Josias von Sachsen-Coburg-Saalfeld herceg (1737–1815), a Habsburg csapatok egyik hadvezére az 1788/89. évi török elleni háborúban
Kankar – még nem sikerült azonosítani, talán eltorzult névalak
- 26 *nyakgombjait* – fejeit
- 36 *Hoznak laurusokat Famák és Thémisek* – értsd: babérkoszorút érdemel a hírnév és a jogrend
- 38 *Kaminetç* – Kamenyec-Podolszk, ma Ukrajnában
- 39 *Jászvár* – Jászvásár, Iași; *Tergovetç* – talán Târgu Neamț
- 40 *Bukorest* – Bukarest, București. A várost különösebb ellenállás nélkül foglalták el II. József csapatai.
- 61 *napnyugot* – földrajzi /politikai értelem szerint: napnyugat

*

A versforma arra utal, hogy a XVII. századi eredetű *Sírjatók, szemeim...* (*Harc ember élete...*) rokonságába tartozó dallamra énekeltek (vö. RMDT II. 170/III. sz. *Ó, kemény halálnak keserves igája*).

- + I. **Magyar Kurir** (Bécs, 1789. október 21.) 1208. Ks.: *Hiszek egy XVI. Lajosban.*
Prózatordeléssel, az alábbi hírfelvezetéssel (talán csak helykitöltő érdekességnek szánták az újság utolsó fél oldalára; a végén Sz. S., vagyis Szacs vay Sándor monogramja):

Páris. Ez a francia hitnek új formája, melyet kinyomtatva Párisnak az utcáin árultanak, adván 1 szous áron (egy *sous* a mi krajcárunknál szintén egy negyedrésszel több, azaz 5 félpénzt térsen), és kevés napok alatt sok ezer exemplárok elkeltének belőle.

II. **Virág Pál jegyzőkönyve** (1797–1804) STOLL 1123. 74–75. *Francia hit új formája, midőn 1789-be visszavittették Necker a szakívetésből, és a zenebonás francia nép lecsendesednék.* Ks.: *Hiszkek egy XVI. Lajosban.*

Az I.-vel szinte teljesen egyező változat, szintén prózatördeléssel.

A francia forradalom demokratikus eszméinek jegyében készített Hiszekegy-parafrázis, a népszerű, reformpolitikus bankár, Jacques Necker apotózisa, akit XVI. Lajos a forradalom kitörése után kénytelen volt visszahelyezni pénzügyminiszteri tisztségébe, amivel ideiglenesen visszanyerte a nép rokonszenvét. Nyilvánvalóan 1789. július 14. (a Bastille lerombolása) után született. Az aktuálpolitikai eseményeket tükröző és kommentáló ima-parafrázisokról és travesztiákról összefoglalóan l. KÜLLŐS 2007 és 2012.

I.

- 4 *Necker* – Jacques Necker (1732–1804) svájci születésű francia bankár és államférfi, aki XVI. Lajos pénzügyi főfelügyelőjeként számos gazdasági részterületen reformokat vezetett be. 1781-ben kegyvesztett lett, majd 1788 augusztusában újra kinevezték pénzügyi főfelügyelőnek, tkp. pénzügyminiszternek. A nép körében igen népszerű volt, rendi országgyűlést hívott össze, 1789. júl. 11-én újra menesztette a király, de 16-án a forradalom hatására újra kinevezte, s 1790-ig töltötte be ezt a tisztséget.
- 7 *szenvedett Calonnénak alatta* – Alexandre Charles de Calonne (1734–1802) francia pénzügyminiszter, Necker egyik vetélytársa. Az ő idejében adósodott el teljesen a királyi kincstár; 1783–87 között főadószedőként kemény adó- és pénzügyi reformokat vezetett be, a nemesi gyűlést maga ellen fordította. Kegyvesztett lett és Angliába száműzték (1787).
- 15 *generálpachtereknek* – általános haszonbérloknak (vö. ném. Pächter); *a Bastillának eltöröltetését* – ez az épület nemcsak a politikai foglyok börtöne, hanem a rendi elnyomás és az önkényuralom szimbóluma volt egyszersmind. Lerombolásával vette kezdetét a nagy francia forradalom.

30.

Pannonhalmi ék. (1796) STOLL 430. 46–47. *Belgrád megvételekor komponáltatott ének.* Ks.: *Ó, kegyetlen Belgrád, várad megesett.*

Kiadása: GÁLOS 1930, 21.

4 vsz. A vers végén: *vége.*

Belgrád (Nándorfehérvár) 1789. október 7/8-i visszafoglalása a korabeli magyar közéleti irodalom egyik alapvető témája. Számtalan mars és egyéb, katonai vonatkozású ének tanúskodik erről (I. a II. A és B fejezetben). A török megszállás alatt sínylődő Belgrád várát latin nyelvű allegorikus dalban is megszólaltatták (*O me moestum Bellogradum*; elsőként az 1760-as években jegyzik fel; magyar fordítását és parafrázisait Pálóczi Horváth Ádám készítette). A győzelem tiszteletére egyebek mellett az ifjú Csokonai Vitéz Mihály is írt verseket (CSÖM I. 78–79. sz.)

Az itt közölt éneket egyelőre csak egy forrásból ismerjük.

- 7 *Mahomed* – Mohamed próféta (570/571–632), az iszlám vallás megalapítója

31.

+ I. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 163. sz. Ks.: *Meg kell lenni szavainnak*.
2 vsz., vázlatos kottával. A végén: *Vége*.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 163a–b.
Ks.: *Meg kell lenni szavainnak*.
2 vsz. Az I. csaknem egyező másolata. Mellette ceruzával, más kézzel: *II. József császárhoz
bízgelkedő, de ékes vers*.

A szótagszámok ingadoznak, talán egy recitatív ária dallamát követik.

*

Az I. változatnál szereplő kotta a kézirat egészéhez hasonlóan igen pontatlan, s nem sok támpontot ad a rekonstrukcióhoz. Kellő kontroll híján az átírást itt mellőzzük.

32.

Aranka György gyűjt. (1782–1790) STOLL 345. I. 125a. *Tudósítás*. Ks.: *Maszvilágon amíg élt*.
14 sornyi vers, előtte prózai felvezetés.

II. József német-római császár, magyar és cseh király (1741–1790) halálára írt szatíra, az egykorú németcsúfolókra jellemző németes magyarsággal (hasonlók: RMKT XVIII/4. 107–108. sz.). A császárt mind életében, mind halálát követően számos röplap kritizálta politikájáért és a birodalmat átszervező koncepciójáért (a pamfletek áradatát a szakirodalom „Broschurenflut” néven említi), ezek hatása a kéziratot magyar versanyagban is kimutatható. Egy ismeretlen költő fiktív, szatirikus sírverset írt (l. kötetünk következő szövegét).

Nem mellékes, hogy a verses szerzője mely történelmi eseményeket tartja említésre méltónak II. József tetteiből, mint olyasmit, amelyre a túlvilági büntetés alapozódik: felbukkan a Horea-féle lázadás – ismét a Dózsa-reminiszcenciának tartható tüzes trónnal –, valamint a szerzetesrendi abolíció. Ez utóbbi egyébként katolikus szerzőt sejtet. (Köszönet Szilágyi Márton segítségéért.)

11 *Bánfi Forka* – Bánffy Farkas (1724–1794), titkos tanácsos

33.

Pasquillusok gyűjteménye (XVIII–XIX. század fordulója) 13a–14a. *II. József sírjára való versek*.
Ks.: *Állj meg síromnál*.
16 vsz.

A felvilágosult abszolutizmus szellemében uralkodó II. József fiktív, szatirikus sírverse, magyar nemesi szempontból elfogadhatatlan és kíméletlen tetteiről, nagyravágyásáról, majd rendeleteinek visszavonásáról. Az ismeretlen költő Faludi Ferenc közismert Nádasdy-epitáfiumából (*Amíg engedte*, 1777) kölcsönözte a retorikát és a csaknem azonos metrumot, amely egyúttal a népszerű *Virgo formosa* / *Így kesergette* kezdetű szerelmi dal versformájával is rokon.

Kézirat-töredék (1790) *Mostani időre való versek 1790.* Ks.: *Kilenc esztendeig országunk kormányát.* 46 sorpár. A kétleveles kézirat Thaly Kálmán gyűjtőkolligátumában található.

A II. József halála (1790) után keletkezett vers a pasquillusokkal rokon, elsősorban antijozsefinista üzenete van. A 71–91. sorok ugyanúgy a németes, idegenmajmoló haj- és ruhaviseletet okolják a magyar nemzet elkorcsosulásáért, a nemzeti érzés hanyatlásáért, mint a 3/B kötet moralizáló költeményei. Ebben nagy szerepe volt a császár nyelvrendeletének is, amely a németet tette volna meg a Habsburg birodalom hivatalos nyelvéné, s amely általános ellenszenvet váltott ki a magyar nemesség körében.

Az 55–70. sorok szentenciái közismert szólásmondások, közmondások variáció: *Nem mind arany, ami fénylik; megégette a kása a száját* stb.

- 9 *Telemáku*st csábitá Kalipsó – Télemakhosz Odüsszeusz fia volt. Kalipszó nimfa nem öbelé, hanem a trójai háborúból hazafelé tartó és hajótörést szenvedő Odüsszeuszba szerett bele, és erővel magánál tartotta 7 évig Ógügie szigetén (vö. Homérosz: *Odüsszeia*)
- 29 *Sétálgat már József Elisám mezéjén* – utalás Szirmay Antal *A Második József az Elisium mezéjén* (1790) c. párbeszédés politikai pamfletjére

- + I. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 128. és 155. Ks.: *Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rendje.*
6 vsz. Az 1–2. szakasz (128.) után a folytatás a kézirat 155. oldalán olvasható.
- II. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 72a–b. Ks.: *Visszatére, hazuére a korona.*
5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3, 4, 5, 1, 2.
- III. **Kunszentmiklósi ék.** (1797–1798) STOLL 438. 37–38. Ks.: *Örülj, magyar, igaz okod van reája.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 1.
- IV. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 133. Ks.: *Örülj, magyar, igaz okod van reája.*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 3, 5, 1.
- V. **Fábián Gábor-ék.** (1810) STOLL 612. 14. sz. *Banderiális dal.* Ks.: *Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rende.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2. A gyűjtemény csak másolatban maradt ránk, Fábián Gábor aradi táblabíró küldte be Erdélyi Jánosnak saját, pápai diákéveiben összeírt kéziratából szemelgetve.
- VI. **Sebestény Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 120a. Ks.: *Örülj, magyar, igaz okod van reája.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében.
- VII. **Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. 221–222. Ks.: *Örülj, magyar, igaz okod van reája.*
6 vsz., sorrendjük az I. változathoz képest: 2, 1, 3, 4, 6, 5. Bihar helyett Pest említésével.
- VIII. **Dalokönyv** (XIX. század 1. fele) 143. Ks.: *Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rende.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2. A szomszédos szövegek indulók.
- IX. **A Bihar vármegyei Banderium és más harczy dalok** (XIX. század 1. fele) 1a–b. *Kit a Bihar vármegyei bandériom tud bezen* [?]. Ks.: *Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rende.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2. A kis kézirat énekei összefüggő, tagolatlan ciklust alkotnak az 1789. évi belgrádi ostrom énekeivel; a következő szöveg: *Marsolj már, vitéz magyar* (kötetünkben 77. sz.).

Nótajelzésként: *A Nap bogy a minap a Bak jelbe ére* (**Kunszentmiklósi ék.**, 1797–1798, STOLL 438, 54; RMKT XVIII/8. 171. sz.)

A vers abból az alkalomból készült, hogy a magyar koronát Bécsből Pozsony érintésével Budára hozták (1790. febr. 21.). Az időközben elhunyt II. József hivatalosan sosem koronáztatta magát magyar királlyá, így a korona körüli országos ünnepség egyfajta új legitimációt adott a magyar királyi címnek, amit a nemesség hazafias reprezentációval, ünnepi bálokkal, kurucos viseletben ünnepelt. Hasonló alkalmi verset Pálóczi Horváth Ádám is írt.

Népdalok között bukkan fel Findura Imre gömöri és nógrádi gyűjteményében (1863; MTAK Irodalom 8^r 180. 52b–53a; minden bizonyonnyal korábbi forrásból).

36.

Szeel Imre-ék. (1790–1794) STOLL 404. 150. Ks.: *A kívánt tavasz, im, felemelte zöld erdőbe sátorát.*
Egy szakasz.

Az 1790-es országgyűléshez kapcsolódó (talán egy hosszabb versből származó) töredék.

37.

Zsoldos Xavér versgyűjteménye (1786–1798 k.) STOLL 369. 113b–114a. *Parasztlak rendetlen kívánsága.* Ks.: *Hallhatatlan újság*, 22 vsz. Az ének végén: *Sümege 4. Aug. 1792.* Ez nem feltétlenül azt jelöli, hogy az összeíró saját munkája, mivel korábban már más, közismert dalok lejegyzésének időpontját is feljegyezte.

Kétarcú, kettős szemléletű vers. Az első 30 sor gúnyolja a hadba szálló parasztokat, a nagyobbik része (75 sor) pedig kimondottan a feudális elnyomás, az urak ellen lázítja a parasztokat és mesterembereket, hiszen a 6–22. strófa nem más, mint a lázongó parasztok toborzója.

- 13–14 Szólásként Dugonicsnál: *Ritka hitel parasztban, mint a hal a harasztban* (értsd: a parasztnak nem lehet hinni)
- 17 *decretalis bíró* – törvénybíró (?)
- 18 *a juris regulát* – jogszabályt
- 20 *in sexto* – értsd: a 6. jogszabályban lévő előírást (vö. 18–20. sor)
- 44–45 *Pilátust ... kenik...* – utalás a húsvét előtti (nagycsütörtöki, nagypénteki) Pilátus-verés szokására, amikor Pilátus képét körbehordják az utcákon és pálcával ütögetik, vagy a templomban a padokat botokkal verik, ezzel szimbolizálva a Jézust elítélő Pilátus megbüntetését. amit már Bornemisza Péter is megemlít: „balgatagabbak azok, kik pénteken vervén a Pilátust erősen zörgetnek”. Több helyütt a Pilátus-égetés (egy szalmabábu rituális elégetése) volt szokásban hasonló „büntető” céllal (MNL 4. 240.). A *kenés* irodalmiaszkodó eufemizmus a *verés* helyett, bár más közköltészeti szövegekben is előfordul, pl. *megkenik a bátát* ’elverik’.
- 71–72 vö. a régies, ritka szólással, mely ivásra való felszólítás férfiak poharazgatása során: *Eljő az idő, (midőn) megázik a tüdő*; jelentése: Most fogunk inni. (SZEMERKÉNYI 2009, 1377.)
- 76–79 A „nemes céhek” sorában a költő – a mesterségüket jelképező szerszámmal együtt – a varga/csizmadia (kapta); szabó (tű); kovács (pöröly); kelmével, ill. rövidáruval kereskedő (rőf)céhet buzdítja felkészésre/ellenállásra.
- 90 *vetik pozdorjára* – értsd: szemétre vagy tűzre vetik
- 100 *Kántor* – valószínűleg: kántorböjt, a katolikus egyházban negyedévenként tartott böjti időszak, vö. *quantor* (lat.). A sor jelentése tehát: folyamatos koplalás, böjtölés
- 103 *nincs mit allegálni* – nincs mit a vádra perbeli feleletként előadni

- + I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 49a. *Tárogató*. Ks.: *Nemes Jászság, híres Kunság nagy jajra jutott*.
Kiadása: THALY 1864, I. 279–282.
5 vsz. Utána az ugyane tájegység képsorával kezdődő hazugságvers, a *Jászság, Kunság mentiben szarkák kodácsolnak* (RMKT XVIII/4. 115/IV.) olvasható.
- II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 100a. Ks.: *Nemes Jászság, híres Kunság nagy jajra jutott*.
5 vsz. Az I. csaknem egyező, néhol emendált másolata, cím nélkül.

Thaly szerint a *Tárogatóra* címet viselő dal „Vermértéke nagyon hasonlít a híres Rákóczi-nótához”. (THALY 1864, I. 282.)

- 16 *Berény* – Jászberény
- 18–19 *Az kürtöt ritkán fűjják...* – Thaly Kálmán kissé regényes magyarázata: „Vagy a jászkiért (Lehel kürtje) értetik, vagy a tárogatók, a melyeket a kurucvilág után dugdosni kellett, felsőbbségileg elrendeltetvén megégettetésök, mivel Kecskeméten egy tárogatós a »Hajh Rákóczi Bercsényi« híres kuruc tárogató-nótáját elfujván rajta, a lakosságot oly tűzbe hozá, hogy ezek vasvillára, dorongra kapva, 40 vasasnémetet megöltek, s a többit elkergették.” (THALY 1864, I. 281.) Mai tudásunk szerint a tárogatót (töröksípot) sohasem nevezték kürtnek, a rebellió és a tiltás pedig egyelőre levéltári adatokkal nem igazolható.
- 21 *Dósa* – Jászdózsa; *Jákóhalma* – Jászfákóhalma
- 22 *Ladány* – Jászladány; *Fénszaruval* – Jászfényszaru; *két Szentgyörggyel* – Jászsalszentgyörgy és Jászfelsőszentgyörgy
- 23 *Árokszállás* – Jászárokszállás; *Kisérrel* – Jászkisér
- 24 *Apáti* – Jászapáti; *Kunfölddel* – talán általánosságban a Kunságot jelöli

- I. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 12. sz. Ks.: *Most az elmúlt nyolcszázban*.
Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901, 293.); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az *insurgens* dalok közé sorolta.
- + II. **Kecskeméti Csapó Dániel: Holmi** (1826–1830) STOLL 735. VI. 44a–45a. *1800-ba készült hajdani magyar dal*. [Ks.]: *Rossz újság jött hazánkba*.
6 vsz., a kezdősor kimaradt. A kézíratsorozat 1830-ban, Pesten összeírt részében, trágár prózák és versek között.
- III. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 123. Ks.: *Mostan ezernyolcszázban*.
Egy szakasz, dallammal. A gyűjtemény sok más dallamához hasonlóan a szöveg folytatását vagy teljesebb változatát a *N. K. 197. old.* hivatkozással adja meg egy ismeretlen nótáskönyvve utalva.
- IV. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 88a–b. Ks.: *Már az elmúlt nyolcszázba*.
6 vsz., sorrendjük azonos a II. változatával, de jó néhány szó szintű eltéréssel.

Az *insurrectio* korában keletkezett ének, de nem csupán vitézi-hazafias biztatásokkal, hanem a közállapotok feletti kesergéssel, ezért inkább itt közöljük.

II.

- 22 *Németül a commando* – német a parancs és a vezényleti nyelv a hadseregben

Dallamát a III. változathoz jegyezte le Tóth István fülöpszállási kántor. Saját átírásban közöljük, eredetileg d-finalis:

Mos - tan e - zer-nyolc-száz - ban Sír - nak a sok há - zak - ban,
 Rossz új - ság van ha - zánk - ban,
 El - len - ség - re kell men - ni, Si - et - ve kell mí - vel - ni.
 Lo - vat, fegy - vert jót ven - ni,

40.

- + I. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 86b. *Zsidó mars.* Ks.: *Allelujab! ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
 3 vsz. A kézirat Simon Pál által leírt, 1800 körüli részében. A variánsok többsége ezt a 3 szakaszos alapformát őrzi, de a hosszabb változatok (köztük a főszövegben közölt, szerzői eredetüként megjelölt X.) első 3 strófajaként is ez szerepel.
- II. **Ráth Károly-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 504. 33a–b. Ks.: *Alleluja, ki kínozta az kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A 2. strófa csak 3–4. sorával szerepel.
- III. **Makói kézirat** (XVIII. század vége–1826) STOLL 1267. 84. sz. *Zsidók marsa.* Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- IV. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 24a–b. Ks.: *Zsidó mars.* Ks.: *Hallelujab, ki gyötörte a kemény szívű farabót.*
 5 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1, 2, 4, 5, 3. Kissé szokatlan, hogy az egykori 5. szakasz, amely nem refrénnel zárul, hanem saját codával, a vers belsejébe került, s utána még egy hagyományos, refrénes vsz. következik (ami a 3 szakaszos változatok zárata szokott lenni).
- V. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 329. Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű farabót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- VI. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 34. sz. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A refrén mindig kiírva.
- VII. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. II. Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük és a szöveg is lényegében azonos az I. változattal.
- VIII. **Császár István-gyűjt.** (1808) STOLL 593. 127. *Zsidó mars.* Ks.: *Hallelujab, ki gyötörte a kemény szívű farabót.*
 5 vsz., sorrendjük azonos a X. változattal. Akárcsak ott, követi a *Felelet a zsidó marsra* (*Boldogtalan az Izrael*). Itt azonban egyik vers szerzőjét sem jelöli meg.
- IX. **Kovács István-ék.** (1808–1818) STOLL 597. 109b–110a. *Zsidó mars.* Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű farabót.*
 2 vsz., az I. változat I. és 2. strófája.
- + X. **Kováts József-gyűjt.** (1809 k.) STOLL 604. 81–82. *Marche.* Ks.: *Hallelujab, ki gyötörte a kemény szívű farabót.*
 Kiadása: CsÖRSZ 2011C, II2–II3.

- 5 vsz. Az alcím tanúsága szerint Látzai (Lácza) Szabó József írta. Rögtön utána egy párhuzamos tematikájú *Aria* olvasható Mészáros János pápai tógátus diák tollából, amely azon bánkodik, hogy a kollégium mégsem költözhet el Pápáról (*Boldogtalan az Izrael*; 82–84., kiadása no., 113–115.).
- XI. **Kiss János ötvöskönyve** (1798–1821) Ks.: [*Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót*]!.
Kiadása: KISS E.–SZVITEK 2011, 156–157.
Kétsornyi, romlott töredék egy komáromi ötvösmester céhes könyvében, istenes és moralizáló énekek után, a *Kis Komárom, nagy Komárom* kezdetű szerelmi dal előtt.
- XII. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 122a. Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében. Sebestyén Gábor egy másik kéziratában (1810–1811, STOLL 618. 34a) a dal melodiáris többszólamú kottáját is feljegyezte.
- XIII. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 36–37. *Zsidó mars.* Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XIV. **Csatáry József-ék.** (1814–1819) STOLL 645. 53–54. *Az izraeliták marsa.* Ks. *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XV. **Dávidné Soltári** (1814–1828) STOLL 647. 131–132. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XVI. **Bentzédi Márton-gyűjt.** (1816) II. 194. *Az Egyiptumból kijött zsidóknak hálaadó marsa.* Ks.: *Alleluja, ki meggyőzte a kemény szívű faraót.*
A forrást csak bibliográfiából ismerjük.
- XVII. **Szatmárnémeti melodiárium** (1810-es évek) STOLL 1224. 80a. Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
4 vsz., sorrendjük azonos a X. első négy szakaszával.
- XVIII. **Szerelemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 19b. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Néhol kissé megrövidítve.
- XIX. **Nótás könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 150–151. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XX. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 25–26. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
5 vsz., sorrendjük a X. változathoz képest: 1, 3, 2, 4, 5. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze.
- XXI. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 45a–b. *Zsidó mars.* Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
5 vsz., sorrendjük megegyezik a X. változattal.
- XXII. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 174–175. Ks.: *Halleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XXIII. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. 14–15. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
Nj.: *Alleluja ki gyötörte*
2 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változat 1–2. strófájával. A nótajelzés magára a szövegre utal. A gyűjtemény pápai eredetű.
- XXIV. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 48–49. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XXV. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 11a–12a. Ks.: *Alleluja, ki gyötörte a kemény szívű faraót.*
5 vsz., sorrendjük azonos a X. változattal.

- XXVI. **Tóth István: Áriák és dallok** (1832–1843) STOLL 786. 126. (120. sz.) Ks.: *Halleluja, ki gyötörté a kemény szívű farabót.*
 Kiadása: KODÁLY–GYULAI 1952, 86.
 Csak a nyitó szakasz, dallammal. A szöveg kezdete után folytatólagosan beszúrva: (NK. 404. old.), talán egy másik kéziratra (? *Nótás Könyv*) utal. Tóth másik ismert kottás gyűjteményében nem szerepel a dal.
- XXVII. **Czupor Andor énekgyűjteményei** (1836–1839) STOLL 810. II. 14b–15a. Ks.: *Alléluja, ki meggyőzte a kemén szívű farabót.*
 3 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A refrén mindenütt kiírva. Erdélyből kevés adatunk van a vers ismertségére (vö. XXVI.).
- XXVIII. **Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. 33–34. Ks.: *Aléluja, ki meggyőzte a kemény szívű farabót.*
 3 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A refrén mindenütt kiírva. Az ének végén: *Amen*. A torockói kézirat az ének (egyelőre elég szórványos) erdélyi ismertségének jele, vö. XV, XXVI.
- XXIX. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 141. Ks.: *Aleluja, ki gyötörté a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A gyűjtemény a vers valószínű keletkezési helyéről, Páparól származik, s jelzi, hogy az indulót még ekkoriban is ismerték itt.
- XXX. **Magyar versek** (XIX. század I. fele) STOLL 866. 14b–15b. *Mars*. Ks.: *Halléluja, ki gyötörté a kemény szívű fara[ót].*
 5 vsz., sorrendjük megegyezik a X. változattal.
- XXXI. **Sebestyén Gyula-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 875. 30b–31a. Ks.: *Alleluja, ki gyötörté a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XXXII. **K. R.** gyűjt. (1839–1843) STOLL 833. 9. csomó 3b. Ks.: *Halléluja, ki gyötörté a kemény szívű farabót.*
 Kiadása: CSÖRSZ 2009a, 188.
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A gyűjtemény 2. csomójában is szerepel: e három vsz. csak rövidítve, majd egy negyedik kiegészítésképpen.
- XXXIII. **K. R.** gyűjt. (1839–1843) STOLL 833. 2. csomó 1b–2a. Ks.: *Halléluja, ki gyötörté a kemény [szívű farabót].*
 Kiadása: CSÖRSZ 2009a, 188.
 4 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1–4. A gyűjtemény 9. csomójában is szerepel az itt csak kezdősorával jelzett három vsz.
- XXXIV. **Dobó Miklós-ék.** (XIX. század I. fele). 65. Ks.: *Halleluja, ki gyötörté a kemény szívű faraót.*
 3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A debreceni eredetű gyűjtemény Horváth János hagyatékában maradt fenn; Margittáról származik, ahol a Dobó család több tagja rektor volt. A kötet megismeréséért Korompay H. Jánost illeti köszönet.

Nótajelzéseként: *Ó, te kies kikeletnek újító, kedves melege* – tavaszi recreációs diákdal (**Kardos Antal-ék.**, 1823, STOLL 712. 93–94.)

Csak a tenor szólam kottája (valójában nem a dallam, hanem a discantus, néhol a concantus nevű töltőszólammal), *Zsidó mars* címmel, szöveg nélkül: **Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. 240. Egy még töredékebb – inkább az egyik kísérelőszólamot, mintsem a dallamot tartalmazó –, éppígy csak címmel jelölt változat: **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 240. (BARTHA 1935, 201. sz.). Mindkét forrás sárospataki, csak néhány évvel korábbiak a vers feltételezett keletkezésénél (1804), s mindkettőnek a vége felé szerepel e dallam. E kéziratok összeírásának kezdő dátuma tehát nem zárja ki, hogy ez a szöveg 1804 után került be lapjaikra.

A szimbolikus tartalmú, buzdító vers a zsidó nép szabadulását írja le az egyiptomi fogságból. Mondanivalója: Isten segítségével a „szolga” népek is legyőzik ellenségüket, uraikat. A rebellis vonatkozásokat erősíti, hogy az 5 szakaszos, teljesebb változatban a *nép – lép* rímpár is szerepel (vö. *Querela Hungariae*-rímtoposz, bővebben: IMRE 1993).

A X. változat tanúsága szerint „készítette T. T. Látzai József pápai professor korába, midőn a Ref. Collegium Komáromba által menni készülőbe volt.” A pápai református kollégium elköltöztetése először 1804-ben merült fel. Pápán mostohább körülmények között kellett működnie az iskolának, mint amilyeneket a tehető kereskedőváros, Komárom ígért; végül azonban az egyházkerületi gyűlés elvetette a javaslatot. A vers ezt a kezdeményezést propagálja. A költőzést szorgalmazó tanár-költő, Lácza Szabó József (1764–1828) szerzőségét egyelőre nem tudjuk bizonyítani. A szövegszaládról és háttéréről bővebben: CsÖRSZ 2011c.

A jellegzetes dallamra épp ugyanezen években Napóleon elleni marsokat is énekeltek – pl. Pálóczi Horváth Ádám *Marsot fújnak, hadba hívnek* kezdetű versét és a *Jön a franc nagy lépésekkel* kezdetű anonim indulót (kötetünkben: 87. sz.), így ma a műfajcsoportok közti elsőség sem dönthető el egyértelműen. Az indulóműfaj hatását tükrözi az is, hogy a 3. strófa gyakran *Ballagjunk* helyett *Marsoljunk hát friss lábakkal* szavakkal kezdődik (II., III, V stb.).

XIX. századi előfordulások még pl. KECSKEMÉTHY CSAPÓ 77–79. – állítólag az egyetlen nyomtatott kiadás; **Arany János dalgyűjteménye** (1874) II. 33. sz. (jegyzetek: KODÁLY–GYULAI 1952, 86–87. és 161–162.). Egy közelebbiről meg nem jelölt 1831. évi kéziratból készült másolat: **Illés(y) György: Debreceni gyűjtés**, (1864; MTAK Irodalom 8^r 177. 23.)

*

Dallamát, amely egyúttal a *Jön a franc nagy lépésekkel* (kötetünkben 87. sz., I. az ottani kottákat is) kezdetű insurgents marssal, ill. Pálóczi Horváth Ádám *Marsot fújnak, hadba hívnek* kezdetű indulójával (ÖÉ 45. sz., szintén kottával) is terjedt, elsőként egy 1798 utáni sárospataki gyűjteménybe jegyezték le, de szöveg nélkül, csak kísérszólamokkal (**Szarka János-melodiárium**, STOLL 439. 270.), ezért ezt nem közöljük.

Sebestyén Gábor egyik kéziratában a dallamot is rögzítette, háromszólamú melodiáris kottárással. Ebben a tenor, vagyis a dallam is jól kivehető (1810–1811, STOLL 618. 34a). Saját átírásban adjuk közre; a szöveg kiegészítése Sebestyén másik kéziratából származik (XII.):

Hal - le - lu - ja, ki gyö - tör - te a ke - mény szí - vű fá - ra - hót,
[E - rős kar - ral ad - dig tör - te a bosz - szú - ál - ló Ze - ba - otht.

Meg - sza - ba dul bi - zony a' nyo - mo - rult, El - len - sé - gink e - re - jek - kel
Így ki e - lőt - te le arc - ra bo - rult,

Hogy ö - rök - ké vesz - sze - nek el.]

A XXVI. változatot Tóth István fülöpszállási kántor örökítette meg 1832 után, nyilvánvalóan diákkori élmények nyomán. Kodály Zoltán olvasata nyomán közöljük, eredetileg D-finalis, jellegzetes oktávzárlattal (KODÁLY–GYULAI 1952, 86.):

Hal - le - lu - ja! ki gyöt - röt - te a ke - mény szí - vű fa - ra - hót,
E - rős kar - ral ad - dig tör - te a bosz - szú - ál - ló Ze - ba - ót:

Meg - sza - ba dult bi - zony a' nyo - mo - rult, El - len - sé - gink e - re - jek - kel
A' ki e - lőt - te le arc - ra bo - rult,

hogy ö - rök - ké vesz - sze - nek el.

Arany János dalgyűjteményében is szerepel, még hozzá a műköltői alkotások sorozatában (II. 33. sz., *Zsidó mars*), talán a költő debreceni kollégiumi zenei emlékeként. A margón ceruzás bejegyzés utal a másik indulódallammal való azonosságára: *Marsot fájnak*. Saját átírásban közöljük, eredetileg A-dúr:

Al - lé - lu - jah, ki gyö - tör - te a ke - mény szí - vű fa - ra - ót,
E - rős kar - ral ad - dig tör - te a bosz - szú - ál - ló Ze - ba - óth,

Meg - sza - ba - dult bi - zony a' nyo - mo - rult, A' ki e - lőt - te le arc - ra bo - rult,

El - len - sé - gink e - re - jek - kel hogy ö - rök - re vesz - sze - nek el.

4I.

+ I. **Különféle versek és dalok** (XIX. század eleje) STOLL 534. 18a. *Asztali áldás*. Ks.: *Mindeneknek szeméi tebenned bíznak, uram, I. Ferenc*.

Kiadásai: KÜLLŐS 2004, 253.; KÜLLŐS 2007, 427.; KÜLLŐS 2012, 528–529.

II. **Nagy Iván-kolligátum** (XVIII–XIX. század) I. 36a. *Az új magyar Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, I. Ferenc*.

Kiadásai: KÜLLŐS 2004, 252–253.; KÜLLŐS 2007, 426.

1811-es, ceruzával melléírt dátummal.

Mi atyánk, I. Ferenc,
Aki lakol Bécsben,
Megszenteltessék a felséges neved,
Jöjjön el a te pengő pénzed,
Járuljon hozzá a te akaratod,
Valamint külső, úgy a Magyarországból is,
Hadd meg minékünk mindennapi ételmünket,
A régi törvényünket,

Oldozz fel bennünket az ötszörözött bankótúl,
Valamint mi is feloldozzuk a Vallist minden ellenünk tett vétkeitül,
Ne végy minket a végső ínségben,
De szabadíts meg minden ringy-rongy váltócéduláktúl,
Mert tied, uram, a Magyarország, az arany-ezüstbánya és a hatalom. Amen.

- III. **Versgyűjtemény** (1811 után) STOLL 1195. 108b. *Magyar Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, I. Ferenc*.
Kiadása: VÉV 255. sz.
Követi az *Austriai Miatyánk*, majd a *Magyar Hiszekegy*. A zárszó különösen rebellis:

Mert tied, uram, a magyarországi arany- és ezüstbányák
És a hatalom egy darab ideig. Amen.

- IV. **Felvidító II. Egyveleg I.** (1824) STOLL 720. 26. *Bécsi Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, Ferenc király, ki lakozol Bécsben*.
Sortördelés nélküli lejegyzett változat Nánási Oláh Károly kézírásával. Közvetlenül utána a *Bécsi arithmetica* c. tréfás prózai sorok olvashatók:

Öszveadás: 5 meg 5 = 2.

Kivonás: 30-ból 15-öt ha kiveszel, marad 3.

Elosztás: három embernek porciófizetése mindössze 16 forint esik egyre egyre, 26 rénes forint és 2 húszas. (26–27).

- V. **Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. 247a–b. *Bécsi Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, ki lakozol Bécsbe*.
I. Ferenc nevét ezúttal nem említő változat.

Mi atyánk, ki lakozol Bécsbe,
Magasztaltassék a te neved,
Jöjjön el a te arany és ezüst országod,
Légyen meg a te akaratod,
Miképpen Austriában.
Azonképpen Magyarországbán is,
A mi mindennapi kenyerünket hadd meg minálunk ma és minden időben,
És bocsásd ki a mi pengő pénzünket,
Miképpen mi is visszabocsátjuk ellenünk bankócéduláidat,
És ne vígy minket a papirospénz ínségében;
De szabadíts meg ezen gonosztól,
Mert tiéd a bányák, és hatalmad alatt vagynak igaz jussal mindörökké. Amen.

- VI. **Bódog István-gyűjt.** (1836) STOLL 809. 61. *Bécsi Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, Ferenc király, ki lakozol Bécsben*.
Kiadásai: BÁN–JULOW 1964, 32. sz. 116.; KÜLLÖS 2007, 428.; KÜLLÖS 2012, 530.
Egy szakasz.

- VII. **Kovács Gábor-melodiárium** (1838–1844) STOLL 829. 133b. *Bécsi Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, első Ferenc*.
Egy szakasz, kotta nélküli versek és feljegyzések között.

Aktuálpolitikai tartalmú ima-parafrázis, amelyet egy másik népszerű korabeli Miatyánk-parafrázissal, az „elnyomatott jobbágyok”-éval rokonít BÁN–JULOW (1964, 252–253). A szövegekről és a történelmi személyiségekhez kapcsolódó imatradesziákról, -parafrázisokról bővebben: KÜLLÖS 2007 és 2012.

I

- 1–2 A nyitósorok szóhasználata a 145. zsoltárból táplálkozó, evés előtt mondandó katolikus imádságra vezethető vissza: „Mindeneknek szemei tebenned bíznak, Úr Isten; te adsz nekik edelmet alkalmas időben, fölnyitod kezeidet, és betöltesz minden élőlényt a te áldásoddal. Amen.” Vö. „Uram, én csak tebenned bízom,..” (Zsolt. 31.) ; „Tebenned bízunk eleitől fogva...” (Zsolt. 90.), valamint „Szemem a hegyekre vetem / Onnan felül nékem minden segedelmem” (Zsolt. 121.) és „Tehozzád szereimet, Úr Isten, emelem az égben.” (Zsolt. 123.)
- 10 *Vallís* – Franz Josef Wallis gróf (1767–1818), I. Ferenc pénzügyminisztere

42.

- + I. **Jankovich Miklós pasquillus-gyűjteménye** (XVIII–XIX. század fordulója) STOLL 495. II. 28a–b. *Bécsi Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, Ferenc, ki vagy Olmützba*.
Egy szakasz, utána következik cím nélkül az *Ausztriai hiszekegy* változata (kötetünkben 44. sz.).
- II. **Krizbai Dezső Alexius kolligátuma** (XVIII. század 2. fele) STOLL 1143. I. 234b. *Mikor Bécs a francia által elfoglaltatott, akkori Miatyánk*. Ks.: *Ferenc atyánk, ki vagy Olmucban*.
Egy szakasz, utána a *Hiszek Bonaparte atyában* kezdetű paródia olvasható, azonos kézírással.
- + III. **Versgyűjtemény** (1811 után) STOLL 1195. 109a. *Ausztriai Miatyánk*. Ks.: *Mi atyánk, Ferenc*.
A környező szövegek mind politikai tárgyú imatradesziák, -parafrázisok (*Miatyánk, Hiszekegy*).

A szövegekről és a témáról bővebben: KÜLLŐS 2007, ill. 2012, 524–542.

II.

cím Bécsset Napóleon seregei 1805-ben (békésen) és 1809-ben (harccal) is elfoglalták

III.

- 1 *Ferenc* – I. Ferenc magyar király; II. Ferenc néven német-római császár; 1804-től I. Ferenc osztrák császár (ur. 1792–1835)
- 2 *Ulmütz* – Olomouc, Olmütz (város Morvaországban)
- 5 *Sándor akarátja* – I. Sándor orosz cár, a Napóleon elleni ellenállás emblematikus figurája; a porosz–osztrák–orosz nemzetközi szövetség egyik vezéralakja

43.

- + I. **Versgyűjtemény** (1811 után) STOLL 1195. 110b–111a. *Magyar Hiszekegy*. Ks.: *Hiszek egy nagy francia császárba, Napóleonba*.
Hasonló politikai imaparafrázisok között. Követi az *Ausztriai Hiszekegy*.
- II. **Nagy Iván-kolligátum** (XVIII–XIX. század) I. 37a–b. Ks.: *Hiszek egy nagy francia császárban*.
Kiadása: KÜLLŐS 2004, 404–405.
A kézirat előző szövege is hasonló műfajú, egy 1811-re datált Miatyánk-parafrázis (41. sz.).
- III. **Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. 247b. *A Hiszek egy Isten*. Ks.: *Hiszek egy nagy Ferenc császárba*.
A Napóleonra vonatkozó nyitósorok nélküli, csak I. Ferenchez szóló változat, téves család-
adatokkal. Előtte a *Bécsi Miatyánk* olvasható (I. kötetünkben 42/III. sz.).

Hiszek egy nagy Ferenc császáriba',
 Mindenható uralkodóba',
 Új országok és törvények teremőjébe',
 II. Leopold elsőszülött fiába',
 Mí urunkba',
 Ki fogantaték Leopoldtól,
 Született Maria Luisától,
 Megfosztaték sok tartományoktól,
 Csaknem meghala és eltemetteté,
 Szálla alá a kis fejedelmek sorába,
 De a bécsi békekéség után harmadik hónapon a leányának férjhez adása által
 Kétségbeeséséből feltámadta,
 Felméne a kis kincstárba,
 Üle a fináncministernek jobbára,
 Onnan kezdé a sok bankócédulákat ítélni,
 Eleveneket és holtakat. Amen.

IV. **Kelecsényi József: Mulattatók tára** (1832–1840) STOLL 783. 36b–37a. *Simbolum Apostolorum 1817. 15 Martii*. Ks.: *Hiszek egy nagy francia császáriba*.

A főszöveg rokona, kisebb eltérésekkel. Kelecsényi jegyzetei azonosítják Vallist („fináncminister”); az „új lajtorja (avagy scala)” magyarázata pedig: „Scala az az, amidőn a bankócédula egyötödre leszállított. Avagy egy forint helett 4 garas fizettetett.” (37a).

V. **Bódog István-gyűjt.** (1836) STOLL 809. 61–62. *Ausztriai hit formája*. Ks.: *Hiszek egy Ausztriában, császáriba*.

Egy szakasz, közvetlenül előtte a *Bécsi Miatyánk* egy változata olvasható.

A szövegekről és a témáról bővebben: KÜLLŐS 2007 és 2012.

I.

- 4 *II. Leopold* – II. Lipót német-római császár és magyar király (ur. 1790–1792)
 5 *Mária Luisa* – Mária Lujza osztrák főhercegnő, I. Ferenc császár lánya, akit a közép-európai
 béke zálogaként 1810-ben feleségül adott Napóleon Bonaparte francia császárhoz.
 16 *Vállis* – Franz Josef Wallis gróf (1767–1818), I. Ferenc pénzügyminisztere

44.

+ I. **Jankovich Miklós pasquillus-gyűjteménye** (XVIII–XIX. század fordulója) STOLL 495. II. 28b. Ks.: *Hiszek Bonaparte atyában*.

Egy szakasz, néhol vízfolttól elmosódott írással. Előtte olvasható a *Bécsi Miatyánk* változata.

II. **Krizbai Dezső Alexius kolligátuma** (XVIII. század 2. fele) STOLL 1143. I. 234b. *Bécsi hit formája: a Credo*. Ks.: *Hiszek Bonaparte atyában*.

Egy szakasz, előtte a *Bécsi Miatyánk* változata olvasható, azonos kézírással. *Najstadt* és *Najdorfi hajos hid* említésével.

+ III. **Versgyűjtemény** (1811 után) STOLL 1195. 111b–112a. *Ausztriai Hiszekegy*. Ks.: *Hiszek egy Bonapartében*.

Hasonló politikai imaparódiák között. Előtte olvasható a *Magyar Hiszekegy*.

A szövegekről és a témáról bővebben: KÜLLŐS 2007 és 2012.

I.

- 3 *berceg Murátban* – Joachim Murat francia marsall (1767–1815), később nápolyi király, Napóleon sógora.
7 *Kutusoff* – Mihail Kutuzov orosz tábornok (1745–1813), vezetésével a cári seregek több ízben megütköztek Napóleon seregeivel; legnevezetesebb a borogynói csata (1812);
Buxheim generális – egyelőre nem tudjuk azonosítani
9 *Najstadtban* – (Wiener)Neustadt, Bécsújhely
14 *nájdorfi* – helyesen: nussdorfi (vö. III.), nyilván csak a 9. sorba léírt Najstadt (Neustadt) szóalak hatására

III.

- 8 *Buksfelden Generális* – talán elírás, vö. I. (Buxheim)
15 *nuszdorfi* – Nussdorf ma Bécs egyik külvárosa

45.

Versgyűjtemény (1811 után) STOLL 1195. 112b. *Közönséges asztali áldás*. Ks.: *Mindeneknek zsebeje*.
Hasonló politikai imaparafrázisok között.

A szöveg I. Ferenc császárhoz intézett első két sora tulajdonképpen a 39/I. zsoltáros hangvételi, asztali imádságot parafrázáló nyitósorait ismétli, csak „szemei” helyett az ironikus, humoros „zsebei” kifejezést használva.

A szövegekről és a témáról bővebben: KÜLLÖS 2007 és 2012.

46.

Versgyűjtemény (1811 után) STOLL 1195. 113a. *Közönséges Üdvözlégy*. Ks.: *Üdvözlégy, te váltócédula*.
Hasonló politikai imaparafrázisok között.

A szövegekről és a témáról bővebben: KÜLLÖS 2007 és 2012.

- 3 *mint... mint* – mind..., mind...

II. A TÁRSADALMI ÉLET KÖLTÉSZETE

II. A) Katonadalok

Az a kép, amely a XIX–XX. század folklórájában jelenik meg a katonaságról, összességében sokkal színtelenebb, sematikusabb, mint a XVII–XVIII. századi közköltészeti alkotásoké volt. Számos régi populáris műfaj a kor jellegzetes zsánerfiguráiként emlegeti a katonákat, akik számban is jelentős, külön jogállású és erkölcsiségű társadalmi réteget alkottak a háborúktól és járványoktól szenvedő Magyarországon. A háborúk „ideológiájáról”: a hazaszeretetről, honvédelemről elenyészően kevés szó esik ezekben a versekben (szemben a gyakran másolt *insurgens* dalokkal és indulókkal, amelyek a kollégiumi kórusok állandó repertoárdarabjai voltak). A katona – legyen az végvári vagy szabad hajdú, kuruc vagy labanc, keresztény vagy pogány – polgári lakossággal szembeni ellenséges viselkedése viszont alapvető és fontos témája volt a XVII–XVIII. század közköltészetének. A „hadi nép” törvénytelen garázdálkodásait, kegyetlenkedéseit, elbizakodottságát és erkölcstelenségét bemutató, felpanaszló, néha kigúnyoló énekek elsősorban egy visszas társadalmi állapotot, a katonaság és a polgári lakosság ellentétét tükrözték. Némelykor ugyanezek a költői frázisok és motívumok az idegen zsoldosokkal szembeni nemzetiellenességük kifejezőjévé is váltak.

Megkülönböztethetünk *primer almfajokat*, amelyek a katonát és katonaságot központi témaként, ill. lírai hősként kezelik. Ilyen a *latoréneke* és a *latordicsekvés*; a *toborzó ének*; az *induló* és *marsok*; a *helyzetdal a katonaságról* (ezen belül: a kvártélyos katona élete); a *panaszdal* és *keserves*; a *csúfolók*, valamint a különböző énekműfajok katonákra vonatkoztatott, ill. általuk készített *paródiái* és *travasztiái*. Vannak továbbá témánk szempontjából *szekundér* műfajok, amelyekben a katona mint zsánerfigura, a katonaság mint karrierlehetőség vagy életforma jelenik meg, rendszerint egy másik társadalmi réteg (a földműves paraszt vagy a diák) lehetőségeivel szembeállítva. Ilyenek: a *bordal* és *mulatónóta*, a *búcsúdál* és a *diákdal*. Tanulságos, hogy míg a propagandisztikus versek jó részét nyomtatott kiadásokból is ismerjük (némelyiket csak onnan!), addig a realista szemléletű dalok, keservek kizárólag kéziratokban maradtak ránk. Egy ritka kivétel egy kontaminált dal ponyvakiadásáról:

Katonaéletet sok legény kerüli,
A katonaruhát sok anya kesergi. [...]

Az Isten ne mentsen a budai vártól,
A Ferenc királynak szürke mondéjától!

Szép világi énekek (XVIII. század vége) 4. sz.

Jelen kötetünkben a bordal kivételével mindegyik szekundér műfajból közlünk példákat, ha másutt nem, itt a műfaji bevezetőben vagy a jegyzetekben, ill. a II. E alfejezet ún. vegyes dicsekvései között.

A kora újkori latorénekek népes és változatos családjába tartozik az a *csúfoló*, amelyet Thaly Kálmán a *Volt tót kuruc dala* címen adott ki (*Hej, mikor én buszár voltam Rákóczi vajnába*). A Felvidék északnyugati részén ismert éneket „a lator katona dicsekvése” típusba sorolhatjuk. A magyar–szlovák keverék nyelvű *katona-csúfolónál* (részletes elemzés: KÜLLŐS 1995; kritikai kiadás: RMKT XVIII/4. 103. sz.) sokkal gyakoribb és változatosabb példáink vannak a kuruc kortól a német és labanc katona csúfolására, a *Csínom, Palkó* közhímnem soraitól a német katona groteszk magyarságú panaszáig. A tört magyarsággal panaszkodó, tetves, rongyos, éhes német zsoldos (akárcsak az egykori tót kuruc) azzal is eldicsekszik, milyen jó dolga volt katona korában magyarországi kvártélyain:

Mikor én katina folt,
Pizsom Isten naty úr folt.
Kofártilyban mikor folt,
Túkhús, lúdhús megparancsolt.
Kasztának sekkbe rúg folt,
Kasztaszszonnyal fekszik folt.

Dávidné Soltári (1790–1791); RMKT XVIII/4. 107/III. sz.

Természetesen a „másik oldalról”, a labanc katonák szájából is elhangzottak csúfondáros hangvétellű dalok, amelyek a kuruc katonaságot becsmérelték; l. kötetünkben a *Hol vagy most te, nyalka kuruc* kezdetű szöveget (7. sz.).

A közköltészeti alkotások ellenséges magatartása, gúnyos hangja tehát nem csupán az ellenséges labancoknak vagy az idegen zsoldosoknak szólt, hanem általában a *katonáknak*. Dálnoki Veres Gerzson székely katona 1704–1722 között megverselt *Kuruc krónikájában* szépíjtetés nélkül ezt írta:

Katonásan az mint élhettek, úgy élek. [...]
Az katona sem él, ha nem farag és fúr.

– Magyarán: ha nem rabol és fosztogat.

A közköltészeti alkotásokban igen ambivalens a katonaelet, a katonaságról alkotott kép. Nemcsak a rabló-fosztogató zsoldos katonáktól rettegett és szenvedett a civil lakosság, de a beszállásolt, ún. kvártélyos katona sem volt szívesen látott vendég a háznál. A kaszárnyák előtti korban ugyanis a beszállásolt katonaság ellátása nemcsak az élelmezést jelentette, hanem szabott napi szénaporció- és előfogat- (ún. forspont-) kötelezettséget is. Ez komoly teherként nehezedett a lakosságra (kivéve a nemeseket, papokat és iskolamestereket) a katonaság által hosszabb-rövidebb ideig „megszállt” településeken. Ezeket is felelegeti az a két XVIII. századi *porció-ének* (*Vagyon hazánkban két gonosz ember és Nincs az ég alatt oly nyomorúság*; l. kötetünk II. D) fejezetében), amely a parasztságot sújtó földesúri, papi és hadi adók, szolgáltatások mértéktelensége ellen emel szót. Ugyanakkor több XVII–XVIII. századi közköltészeti alkotás megemlíti, hogy az eladó leányok számára a katonával kötött házasság a társadalmi felemelkedést lehetőségét kínálta, az asszonyok számára pedig a cifra, uras kinézetű és magaviseletű katona fölöttébb kívánatos szexuális partner volt. Erre utalnak a *Kvártélyos dalok* alműfajába sorolt párbeszédés zsánerjelenetek, amelyekben férjük távollétében a katonákkal mulatoznak, majd házasságtörést is elkövetnek az asszonyok (119. és 132. sz.).

Társadalomrajz és tanítás ötvöződik a haszonleső kvártélyos katonáról szóló, három változatban is feljegyzett dalban:

Ne higgy a katonának,	Mindent ígér és ajánl,
Csalogató szavának,	De szavának meg nem áll,
Mert ő csupán csak egy csaló,	Néked csak addig áldozik,
Fogadásiban nincs való.	Míg kovártélya változik,
Csak mikor lát, akkor hív,	Csak mikor lát, akkor hív,
Ilyen a katonaszív.	Ilyen a katonaszív [...]

Szöllősy Ignác-ék. (1801) STOLL 561. 33a–34a. vö. STOLL 610. 85–87.; STOLL 614. 55.

A gyors karrierlehetőséggel, bőséges *étel-ital – vetett ág – friss menyecske* komforttal kecsegtető, olykor a földi mennyország képzetét sugalló propagandisztikus *toborzóénekekkel* és a hazafias frázisokkal teli *insurgens dalok* kalszemben jóval realistábbak a nehéz és keserű katonasors, az otthonuktól való hosszú (a XVIII. században még 6–10 évig tartó) elválás miatt panaszzkodó katonadalok és keservesek.

A toborzás érzékletes (már-már színpadias) leírásaként idézzük fel Edvi Illés Pál kevésbé ismert sorait az 1835-ös pesti Trattner–Károlyi-féle kalendáriumból:

Katonaságnál a toborzás vagy verbung. Így neveztetik az a katonai magyar kiküldöttség, mely béke idején a hadi kormánytól bocsáttatik az országba szerte széllal, több vármegyékbe is ugyanazon időben – a seregek pótlására és a katonák gyűjtésére. Ezen toborzásban sok nemzetiség vagon. A kiküldöttség mindenkor csak a magyar regemensekből választatik, és áll egy strázsamesterből és tíz közlegényből, kik első, második, harmadik s a t. rangú toborzókra osztatnak, mely rangjok szerint is járdalnak az utcákon. Elöl mégyen a strázsamester, szebb pusztójú, de ugyan olyan díszruhában, mint a többi. Utána egy pár lépésköznire két sorban a toborzók, rangjok szerint. Toborzóknak jobbra bakancsosok közül választatnak ki a legdeliebb, szálasabb és vígkedvűebb legények. Díszruhájok azonban lovag-öltözet, mely a magyarnak legjobban tetszik: kócsagtollas kalpag, zöld dolmány, piros nadrág úgy kisújtásozva, hogy posztója a zsinórcifrától alig látszik: magyar csizma sarkantyúkra, szárai ennek is kizsinórozva, és róla elöl egy arasznyi cafrang fityeg alá. – Egyik kezökben fölkötött kard; a másikkal mímelnek. Lábok ikráját a királyi címeres lelógó táska verdesi. Nadrágzsebökből pedig fejér keszkenő lefeg alá majdnem földig. – Ily öltözetben indulnak ki kaszárnyáikból városokra, falukra, leginkább vásári és búcsúi alkalommal – ahol kívántatik, forspontosoktól vitetve, mindenkor egy banda ügyes muzsikás cigányoktól kísértetve. Német falukba nem térnek bé, mert oda ügyis hiába mennek. A magyar köznépe előtt kedvelt nemzeti melódiákat utánok azon cigányok szüntelen húzzák, a toborzók pedig a muzsikára ugyan a népnek tetsző dalokat tele torokkal rikogatják. Lármas danájok és menésök közben tudnak ők nagy gravitással és nyalkán lépdelni elő a körülök toladó és őket kísérő sokaság között, magoknak oly arcokat szegdelvén és oly tekintetet adván, mely a nézőket a katonai állapotnak dicső volta felől igen kellemes képzelődéssel tölti el. Sőt sok ifjú kísérőt a muzsikaszó elragadtatásig fölhevít, úgy, hogy a legény ott nyomban közéjük áll, nekik kezét át; örömtől részegen, kurjongatva és velek danolva követvén őket, mint már katonatárs. Ahol toborzás közben tanyáznak (bizonyos vendégházban vagy csapszékben), ott kivált egész kitelhető erejökben tombolnak; az odacsődült magyar leányokat és menyecskeket táncba rántják; esznek, isznak; magokat hántorgatják, fészengetik; hívják a legényeket katonáknak, kínálják őket boraikból; fejükbe kalpagjaikat próbálják, mint illenék nekik; kikeresett cifrasággal káromkodnak, és így nyerik meg a szíveket azon állapotra, melytől a magyar pór egyéberánt idegennek mutatja magát.

Itt következik egy toborzói dal: *Áll a verbung! táncoljunk, nosza, víg legények.*

Magyar Hazai Vándor (Pest, 1835) 55–56.

A *toborzó* alműfajt képviseli az 1810-es évekből való, a franciák ellen hadbahívó szöveg. A francia háborúk (1792–1814) előtti évtizedek katonadalaiiban még nyoma sem volt efféle lelkes „hazafiságnak”.

Nosza, csapj fel, pajtás, gyere katonának,
Szolgáljunk vérünkkel a nemes hazának!
Ügyis állapotja mostan azt kívánja,
Hogy érte életét egy fia se szánja.

(*Nógatás a katonaságra*; 72. szövegünk I. vsz.-a)

Ugyancsak a nemesi felkelésre, az inszurrekció időszakára emlékezik – hazafias és németcsúfoló felhangokkal – egy későbbi felvidéki kézirat két, korábbról nem ismert dala:

Hallottad-e annak hírit,
Nádorispány regimentjit?
Világoskík a dolmánya,
Nagy vitíz a kapitánya.

Aki hozánk akár jönni,
Bátor szívűnek kell lenni,
Adjon kezet hadnagyuknak,
Úgy vesszük be barátunknak.

Volt a magyar böcsületbe'
Mária Terézia idejibe.
De miolta József császár
Mindezeket elrontotta,

Víge már a szabadságnak,
A régi magyar hazánknek,
Köszönhetjük a nímetnek,
A kutya teremtettinek!

Szabó János-ék. (1837) STOLL 824. 14.

Körmönd városánál volt egy ármádia,
Kinek Pritz Johan volt vitíz főhadnagya.

Mihelest hallotta, hogy jön a francia,
Egísz ármádia mind elreterálja.

Ennek a futásnak más oka nem is volt,
Hogy közöttök kevés, magyar ifjú fi volt.

Ti Vas vármegyei nemes insurgisok,
Kik az útközetre haromszor mentetek,

Barátföldnél, Győrnél, az ácsi falunál,
Ellenséggel szembeszállván ácsi hídnál,

Ott magok nemesek erősen harcoltak,
És sok franciákat le is nyomkodtanak.

Ámbár nemeseknek nem is volt vezírek,
Mégis patak módra folyott rólok vírek.

Pric Karol és Johan, Lajos is Ferdinánd,
Nemesekben bízván is, nekik így szólván:

„Nosza hát, nemesek, országunk kis tagja,
Kik első voltatok az Magyarországnban.

Az okozta nekünk sok kárt, drágoságot,
Ó akarja bírni a Magyarországot.

De ne adja Isten, mink sem is engedjük,
Kitül már mindenkor kíszen segedelmünk.”

Uo., 36–37.

Vannak olyan katonatoborzók is, amelyek a két nagy társadalmi kiugrási lehetőséget, a katonai és diákéletet állítják egymással szembe, pl. *Jere, pajtás, Gergely, menjünk katanának* (I. kötetünkben 62. sz.). Több hasonló témájú szövegünk is van (elsősorban erdélyi diákok, értelmiségiek feljegyzésében), de többségük ünnepi köszöntőversként, tehát teljesen más funkcióban hangzott

el. Ezért e párbeszédes vetélkedő verseket a közköltészeti sorozat 4., szokásköltészeti kötetében közöljük majd.

A II. A fejezetben nem szerepelnek azok a korabeli, népszerű búcsúdalok, amelyekkel a katonai szolgálat miatt távozó legény szólítja meg kedvesét, mint például a *Bodrog partján nevelkedett tulipán*; a *Kardommal üvedzem, látod, édes szívem*; a *Katona vagy, rózsám, az lettél (Itt a verbunk, rózsám, mit tegyek?)*, ill. az *El kell menni, nincs mit tenni (Vájon kinek panaszoljam szívemnek fájalmát)* kezdetű dalok, jóllehet egyes változatokban szórványos utalásokat találunk a katonaelet körülményeire, s a strófák arányai miatt néha nem is a szerelmi szál, hanem a hazafias elkötelezettség dominál.

„Katona vagy, rózsám, a' lettél, Nekem bizony nagy bút szerzettél, Felkötötted, rózsám, kardodat, Viselje az Isten dolgodat!” [...]	Nyitva van a bíró kapuja, Hívogatják Pistát verbunkra. Mebánja még aztat valaha, Aki ötet hitta verbunkra.
--	---

Egynéhány kiválogatott nóták (XIX. század I. fele) STOLL 1283. 18b (1. és 3. vsz.)

Mivel a legtöbb katonabúcsú igen nehezen különböztethető meg a szerelmi búcsúdaloktól, kötetünkben ezeket sem közöljük. Ízelítőül azonban itt idézünk egy népdalszerű alkotást szerelmi záradékkal az 1830-as évekből, mert híven tükrözi a katonának induló paraszt- és mesterlegények lelkiállapotát:

Akkor lesz Neszmölön szomorú búbanat,
Ha a mészároslegínt viszik katonának.

Fölköti ő kardját karcsú derekára,
Úgy megy búcsút venni Lojszi ablakjára,
Lojszi ablakjára.

„Lojszikám, kincsecském, nyújts ki keszkenyődöt,
Hagy törüljem bele könnye, szemeimet,
Könnyes szemeimet!”

Szabó János-ék. (1837) STOLL 824. 23.

A tordai lelkész és poéta, Gyöngyössi János is írt búcsúztató verset: Bogátsi Zsigmond tordai zászlótartótól, aki a Splényi-gyalogezredben szolgált, 1789. március 5-én búcsúztak „két aszszonyi testvérjei” (*Megdobbant szívem csüggedez*; **Thaly-kolligátum**, STOLL 511. 229a–232a). Egy olyan anoním vers is ránk maradt, mely ennek kapcsán Mars és Venus világának ellentétét hangsúlyozza (*Mársnak ballom egyfelől barsagni trombitáját*; **Gvadányi József-ék.**, XVIII. század 2. fele, STOLL 462. 5a–b). A búcsúdal műfaja a műköltészetben is gyakori volt, legismertebb emléke Csokonai *Búcsúvétele* (CSÖM IV. 295. sz.); s ugyanezt a szituációt írja le – narratív monológként – a *Szegény Zsuzsi, a táborozáskor*; valamint a korban népszerű *Trombitáknak hangos rivadásít* (Kreskay Imre verseként, pl. *A táborba induló katona jóbaráttól búcsúzás* címmel, másutt: *Mars-nótára szomorúan*), ill. a *Mikor felülsz, rózsám, paripádra* (*A nemes vitéz és a feleség* címmel: **Battha Bálint kótatára**, 1804–1808, STOLL 572.). Ezek nem tartoznak szorosan a katonai tematikához, hiszen a katonaság az epikai keretüket adja: a szerelmesek világának ellenpólusát. A dalok valódi témája a szerelmesek egymás iránti hűségesküje. Ez az összehatás a *Katonaéletet sok legény kerüli* kezdetű, ponyván terjedő dalra is érvényes. A tág alműfaj-csoport képviselőit ezért majd a szerelmi kötetben adjuk közre, ízelítőül csupán az alábbi, a katonaeletet részletesebben bemutató verset közöljük egy erdélyi unitárius diák kéziratából:

Kardommal övedzém, látod, édes szívem,
Búcsúván előtted állok reménségben,
De kérem az Istent, hogy még egészségben
Lássalak, csillagom, tündöklő szépségben!

Pár puskám porozva nyeregfőben állván,
Vezetékem készen reám várakozván,
Lovam is nyeregben kapud előtt állván,
Hányja, rázza fejét még ő is bánkódván.

Jó lovam alattam úgy ugrik s hánkódik,
Az kő is alatta patkótól szikrádzik,
Zablászoritástól szája vérrel hobbzik,
Mert éretted, szívem még ő is bánkódik.

Szolgám, hozz paripát, hadd induljak útra,
Elmégyek az földnek külső határára,
Nem jövök én hozzád ily búra s bánatra
Élj, bár rabom magad, engem nem látsz soha.

Lábamot ezennel kengyelben béteszem,
Jó lovamot bátron az útnak ereszttem,
De rövid nap leszen kedves én életem,
Ha Istennél leszen hozzád megtérese. [...]

Megadja még Isten azt az időt érnem,
Hogy kantárom szarát kilincsedhez kötöm,
Lovam elejiben lepedőd terítem,
Abrakod és szenád csak arról etetem. [...]

Oldalamon kardom, már talpamon állok,
Nyeregben paripám, már csak abrakolok,
Szép piros hajnalban az útnak indulok,
Isten hozzád, szívem, már többet nem szólok.

Bölöni Kozma István-ék. (1765–1768) STOLL 1076. 87a–88b. *Cantio Pulchra*.

A szlovák közköltészet is őriz ilyen szöveget; Jankovich Miklós nagy kéziratos gyűjteményében *Kedvesét átkozza, miért lett katona* címmel találjuk az *Už na Bubny verbugu* kezdetű dalt (**Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye**, XIX. század eleje, STOLL 531. V. 98a; MINÁRIK 1980, 257., e kötet további szlovák katonadalokat is bőséggel közöl a korszakból)

A *Csak azért szeretem a magyar menyecskét* kezdetű, zsánerszerű szöveg 2. vsz.-a egyfajta dicsekvő helyzetdal:

Az uram katona, magam katonáné,
Az uram táborba, magam a sátorba?

Tolvay István-ék. (1788–1791) STOLL 381. 23b.

Az alábbi köztörténeti eseményekkel összekapcsolt pápai *mulatódal* a napóleoni háborúkat idézi, bár feljegyzései túlmutatnak korszakhatárunkon.

Győr városa nem nagy helység,
Körülvette az ellenség,
Holnap lesz a patália,
Vérben fürdők a francia.

Bort ittam én, boros vagyok,
Hazamennék, de nem tudok.
Aki tudja, mért nem mondja,
Merre van az ország útja?

Diénes Gábor-ék. (1826–37) STOLL 734. 17.
Vö. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 201. sz.

A *Kossuth-nóta* szövegének előképét ugyancsak az insurgents-dalok között találjuk meg, egy 18 strófás szerelmi dalfűzér első két szakaszában:

Ferenc király azt üzente:
Hibázzik a regementje.
Aki oda el fog menni,
Sárga csikót fog nyergelni.

Sárga csikó, bársony nyereg,
Nem ül arra minden gyerek.
Aki felül, úgy felüljön,
Az franciára ne lűjjön.

Énekek gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 523. 89. sz. (JENEI 1942, 51.)
A daltípus kialakulásáról bővebben: KERÉNYI 2002, 215–217.

Az insurrekciót idéző műköltői termésből egy anonim (talán ponyváról másolt) vers is figyelmet érdemel: *A magyarországi nemesség kikelését avagy insurrekcióját tárgyázó és buzdító énekek* – I. *Köss fegyvert, menj a mezőre, nemes* (ad notam: *Fáj szívem, fáj*); II. *Már tehát, magyar véreink* (ad notam: *Túl a hegyen, Tótországban vagy Korcsmárosné, gyűjts világot*) (MTAK Irodalom 8e 122. 1a–2b).

Szintén nem tartozik szorosan e kötetbe *A táborban jer, pajtás* kezdetű dal, amely ponyván jelent meg. Nem is önálló szöveg, hanem az Eldorádó-motívumot megverselő mulatódal, a *Memnyországhban jer, pajtás* mechanikusan katonaeletre átformált parafrázisa; mindössze az első és az utolsó sor tér el. A szövegszaládról bővebben: RMKT XVIII/8. 38. sz.

Sok, tematikusan e kötetbe tartozó szövegszaládról csak az 1820–30-as évekből van feljegyzésünk, bár korábbiak tűnnek. Pl.:

Nem őrzöm én senki juhát,
A császár ad nekem ruhát.
Komisz inget, komisz gatyát,
Szép karcsú fakó paripát.

Szép tajtékipipát a számba,
Basadohányt a pipámba,
Piros csizmát ad lábamra,
Pengő sarkantyút csismámra.

Veres cafrangot lovamra,
Fényes kardot oldalamra,
Egy pár pistolt a kezembe,
Cifra csákót a fejembe.

Kiköszörülöm kardomat,
Megtöltöm két pistolomat,
Magsarkantyúzóom loamat,
Fejembe nyomom csákómat.

Így megyek az ütközetre,
A kopasz török nemzetre.
Vágom a pogányt kedvemre,
Szerzek aranypénzt mejjemre.

Kelecsényi József: Mulattatók tára (1832–1840) STOLL 783. 68b.
Az I. szakasz változatát l. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 172.

Szép a magyar lovas katona, szép,
De a vasas katona is nyomába lép,
Ha ezeket megtekénted,
Örül benned a te lelked.

Molitoris János Gábor-ék. (1819) STOLL 682. 12b.

Hej, a kapi legényeket, Verbuálják szegényeket, Hátra kötik kezeiket, Úgy viszik el szegényeket.	„Édesanyám, édesanyám, Be mostoha voltál hozzám! Sem ebédem, sem vacsorám Mégsem siratsz, édesanyám!”
---	--

Enesei katonákat, Be sajnálom az árvákat! Mikor masíroznak, keservessen szólnak, Fáj a szívök, fohászkodnak.	Sírhat az az édesanya, Kinek két fia katona, S vajon ki annak az oka? Csak az urak akaratja.
---	---

Rumy Károly György dalgűjteménye (1820-as évek) 15a

Korszakhatárunknál, a napóleoni háborúk végénél csak egy-két évvel lehet későbbi a *Véres csákós huszár* címmel feljegyzett propagandadal:

Nincsen egy vitéznek párja: A nádorispány huszárja Harc idején Márs mezején Jól tud verekedni.	Nem irtózom egy cseppet is, Bátor a gyémánt szívet is Szétolvasztó És borzasztó Nagy ágyúk dörgenek. [...]
--	--

Rút is egy hadi szolgának, Ha beállott katonának, Fűtől-fától, Árnyékától Neki megijedni.	Száguldozva paripámmal, Véres oldalú szablyámmal Cirakolom, Beretválom Ellenségem fejét. [...]
---	--

Búsult oroszlánymódjára
Állok elí a csatára,
Emberkedem,
Vitézkedem,
Zöld pálmát aratok.

Benedek Elek kolligátuma (1815–1835) STOLL 1207. 165–166. (1–3., 6. és 8. vsz.)

Figyelmet érdemel néhány panaszosabb vagy önironikusabb szöveg(részlet) a katonaeletről, néha kontaminált dalokból:

Piros a bokancsom szára,
Utat mutat Kanizsára,
Kanizsáról Fejérvárra,
Fejérvárról Bánhidára.

Tolvay István-ék. (1788–1791) STOLL 381. 23a, 1. vsz.

Rövid a bakancsom szára,
Mégfázik a lábom szára.
Nem ad a császár hosszabbat,
Nem is érdelek én jobbat.

Felvidítő V. Nóták I. (1824) STOLL 720. 124. (POGÁNY 1958, 113.)

Szolgáltam én a császárt,
Adott nekem sok krajcárt,
De mit ér e? Korosan
Elbocsáta rongyosan.

Felvidítő VI. Nóták II. (1824) STOLL 720. 277. (POGÁNY 1958, 114.)

Körtífa, körtéfa, gyöngyösi körtéfa,
Csak, szegény katona, pihenhetsz alatta.

Kardjával felszántja, vérrel boronálja,
Mégis a fölséget igazán szolgálja.

Kelecsényi József: Mulattatók tára (1832–1840) 46a. *Szegény katona sorsa*

Latinul is feljegyezték az alábbi, csúfondáros strófát:

Miles laceratus,	Rongyos a katona,
Videtur cacatus	Kilátszik a monya.
Columbae labium	Galambom ajaka
Movetur ad risum.	Csak úgy mosolyogja.

Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 87a.

A Kárpát-medence más népeinek korabeli közköltészete szintén sok szálon kapcsolódik a katonaság élményéhez. A Habsburg hadsereg gazdag kulturális találkozóhely volt az eltérő anyanyelvű regruták között, ám erről sajnos ma még kevés adatunk van. Legtöbbször azt sem tudjuk, hogy megfordult-e egy kézirat a katonai táborokban, vagy gazdája szerencsésen elkerülte ezeket. Soltész István (1981, 1986) kötetei arra figyelmeztetnek: a versek és dallamok cseréjének alapvető terepét jobban kellene kutatni (kedvesinálónak: CsÖRSZ. 2005b). Sáromberkeszi Katona Zsigmond jegyzetkönyvében fennmaradt pl. *Az oláh regimentsbéli katonák éneke, mikor 805-ben a francia háborúba kimentek*. A román nyelvű ének a naszói határőrvidék szegénységéről és a tisztek önkényéről szól. Változatai végigkísérik a XIX. század háborúit, s később is gyűjthetőek voltak az erdélyi román folklórból.

O înałtate împărate,	[Kössél békét, fényes császár,
Pune pace, nu te bate,	Ne hadakozz, ne tovább már;
Nu te bate cu frencu,	A frankot meg nem vered,
(Că) sărăcești tot jidicu.	Nyomorítod népedet,
Nu te-or bate taberele,	S a hadak ha le nem győznek,
Ci te-or bate lacrimale...	Legyőznek a hulló könnyek...]

ENGEL 1962, 308–309.; KOZIÁNY–KÖLLŐ 1972, 74., 77. (Veress Zoltán fordítása)

Egy drávaszögi parasztleány 1814–1825 között katonáskodott, és ekkor írta össze, kedves dalait az alábbi megjegyzéssel: *Csöbrös Istványé ez a kis könyvecske, amelyben le vagynak írva az katonaeletnek emlékeztető versei...* Ez a műfajilag, tematikusan és stílusosan is vegyes, kéziratos „katonakönyv” (**Kopácsi ék.**, STOLL 1240.) olaszországi kaszárnyákban, főként Ferrarában készült, és hűen tükrözi a XVIII. század végének és XIX. század elejének populáris, kéziratokban, ponyván és a szájhagyományban is terjedő – a magyar közkatonák által ismert – énekanyagát. Közhelyesorokból, -strófákból és közismert költői motívumokból építkező panaszdalok, katonakeservek, búcsúversek és bujdosóénekek (*Elindultam világ útján, / Nem tartottam lovam szíjját*) váltakoznak benne mulató- és szerelmi dalokkal, Csöbrös saját szerelmi kalandjainak, katonaeleményeinek epiko-lírikus elbeszélésével, verses levelekkel és csúfolókkal. (Két verse az olaszokat gyalázza és négy különböző énektípus a nőket becsmérli). Egy igen népszerű nyomtatott versnek, Jánóczi András kurucori bujdosóénekének (*Ideje bujdosásomnak*, RMKT XVII/14. 189. sz.) még akrosztichonja (IANOTZI ANDRAS TSINALTA) is viszonylagos épségben megmaradt Csöbrös énekeskönyvében, noha a lejegyző nyilván nem ismerte fel e szerkezetet. 18 kimondottan régi, XVII–XVIII. századi kéziratos ének változatát írta le, és egyéni alkotásnak tartott, kompilált szövegeiben is sok az ebből a közköltészeti anyagból származó közhelyesstrófa. Csöbrös nem a saját korának, hanem a XVIII. század kéziratos közköltészetének szellemében és stílusában fogalmazta újra meg újra keserű katonasorsát, testi-lelki szenvedéseit, betegségét, honvágyát és hazaszeretét. A versekben természetesen a napóleoni háborúkra, saját 1814-es besorozására és korabeli történelmi eseményekre is többször utalt. Valószínűleg XVIII. század végi ponyvákról vagy mások kéziratos füzeteiből másolta, ill. dolgozta át szövegeit. Külön értéke ennek a valóban „népi” kéziratnak – amely hűen tükrözi a korabeli katonaság kultúráját, mentalitását –, hogy megőrizte számunkra egy XVI. századi széphistória, a *Szjilágyi és Hajmási* viszonylag ép változatát is. (Bővebben: KÜLLÖS 1994; kiadása: KATONA–LÁBADI 1993.)

A **Kopácsi ék.**-höz hasonló versanyagot, kuruc kori kéziratos hagyományból is táplálkozó, paraszti szemléletű, ún. „háborúi énekeket” jegyzett fel Wén József kézdivásárhelyi határőr káplár, később kántor is 1809 áprilisában (STOLL 610.). A lejegyző nemcsak az 1809-es katonafogdosás keserveit írta le, hanem az 1704-es holdvilági veszedelemről szóló tudósító ének (*Hol vagyon, magyarság, szívéd bátorsága*) átdolgozott változatát is. Wén József tanult ember volt, s ez meglátszik énekeskönyve műfaji/tematikus összetételén. Szövegeinek nagyobbik része világi és szerelmi dalokból, valamint „examenkori” énekekből áll. A kopácsi katonakönyvben több olyan alkotást találunk, amit már Wén József is leírt.

A hosszú katonaidőt örökíti meg három, XX. századi kézírású sírvers a **Szabó János-ék.**-höz (1837, STOLL 824.) csatolt kockás papírlapon. Talán a kézirat egyik kései tulajdonosa jegyezte fel a két ógyallai és egy vágsellyei sírfeliratot. Az első gyaníthatóan a Napoleon elleni nemesi felkelésben részt vett kapitány sírfelirata:

Itt nyugszik az Ertzhertzeg Ferdinándnak vitéze,
Kit maga Mars isten is, mint bajnokját, úgy nézte,
Vitéz Karátsony József úr, ki kapitányságot ért,
Minekelőtte a hadból e nyugodalmára tért.
Egész élte esztendeje nem volt több, csak harmincnégy,
Tizenötöt ebből hadi szolgálatjára kivégy.
Meggholt az ezernyolcszáznak ötödik esztendején,
Estve későn szeptembernek nyolcadnapj idején.

A hosszú katonáskodás idején természetesen más műfajú dalokat is énekeltek vagy muzsikáltak maguknak a katonák. Erre utalnak a szerelmi dalokhoz ragasztott alcímek az 1790-es években, például az *Azt én néked, drága kincsem, elő nem beszélhetem* kezdetű szerelmi dalhoz: *A nemes Heves vármegye bandériumáé* (**S. József-ék.**, 1792–1799, STOLL 415. 30a); *Ha nem láttam volna galamb képed a Tekintetes nemes Szabolcs vármegye bandériumáé* (uo., 39b–40a), ugyancsak az övék az *Árván pibegcsélek, vesződik s nem élek* (uo., 40a–b), az *Árva szívem nyögését* pedig *Szép verbunkos* címmel jegyzik fel (41a).

A katonai témájú közköltészeti és irodalmi alkotások kötetbe rendezése már korszakunkban felmerült. Jakkó László 1804 óta szorgalmazta, később körlevélben is kérte dalok küldését egy ilyen gyűjtemény számára. (KazLev IX. 450. Bővebben: GUPCSÓ 1982.) Döbrentei Gáborhoz címzett levelében részletesen beszámol terveiről, miután csodálkozva tapasztalta, hogy „katonáink kéntelenek voltak idegen nemzeteknek német vagy francia daljaikat megtanulni és danolni, melyekkel magokat víg kedvekben vagy mars közben múlathassák. [...]” Ellenzi, hogy „magyar huszárjaink németül vagy franciául dúdoljanak. Vagynak pedig magyar bárdusok, kik mezei könnyű sípjakkal énekelni tudják a fegyvercsattogást, a vérrel béfecskendezett mezőt, a bátor vitéz bajnokot s az ütközet puszta helyeit. És éppen ez az én célom, kedves barátom, hogy a magyar vitézeket magyar dalokra tanítsam, azaz hogy egynéhány könnyű – rövid – tüzes tábori dalokat szedegessek össze, és azokat a fentebb említett munkába az érdemes szerzőnek neve aláírásával együtt béiktassam. Ilyenek lehetnek p. o., mint a hajdani belgrádi nóta: *Belgrádra, vitézim, omoljatok s a t.*, vagy *Lóra, legény etc.*” (1812. március 6.,; GUPCSÓ 1982, 123.) Az ígéretes gyűjtemény azonban nem jelent meg nyomtatásban, sőt az esetleges összegyűlt kéziratok sorsáról sem tudunk. Egyedül Vályi Nagy Ferenc éneksorozata maradt ránk, amelyet Jakkó gyűjteményébe szánt, de Kazinczynak is elküldte levélmellékletként (KazLev IX. 451–455.; GUPCSÓ 1982, 125.; egyes darabjait l. kötetünk szövegcsaládjainak variantúrájában). Talán effajta kallódó gyűjtés szolgált alapul Kecskeméthy Csapó Dániel *Nemzeti dalok és marsok* c. csatadal-antológiájához (Pest, 1847).

*

A II. A fejezetben először a propagandisztikus, toborzó, a katonaeletet dicséző szövegeket közlünk (II. A. 1.), majd e csoport közelí, nyugat-európai mintákat követő rokonait, a hazafias marsokat (II. A. 2., önálló műfaji bevezetővel). Végül ezek ellenpólusaként a katonaelet realisztikus bemutatására törekvő katonapanaszokat, keserveseket mutatjuk be – és néhány satirikus dalt is, amelyek ráébreszthették a korabeli hallgatóságot a katonák (különösen a „bakancsosok”-nak nevezett gyalogosok) nyomorúságos életére, a propaganda mögött megbúvó veszélyes és ínséges életformára (II. A. 3.).

Szemben a II. A. 1–2. fejezet dalainak „hivatalos” hazafias lelkesedésével, a népköltészetben épp e panaszos hangvételű dalok topikus variánsai és lerövidült szövegváltozatai, formuláris foszlányai maradtak fenn. Ezek adaptálódtak a XIX–XX. századi katonáskodás élményéhez: a sorozáshoz, a szülőföldtől távoli kaszárnyák vasfegyelméhez, az idegen földön, idegen érdekekért végigharcolt hosszú évekhez. Híven tükrözi ezt a „népi” szemléletmódot az alábbi székeley katonadal:

Ferenc császár azt mondotta, El kell menni háborúba. Nem fogadta kérésünköt, Abból kiadni részünköt.	Borjút veszek a hátomra, Köpönyegem koszorúba. Tizenhat fontos a puska, Úgy indulok messze útra.
---	---

El kell menni messze útra, A francia háborúba, Mert ha mi nem megyünk oda, Eljön hozzánk a francia.	Jaj, de sebes víz a Rajna, Kesken palló vezet rajta. Hogyha én leesem róla, Rögton elviszen a Rajna.
--	---

Nem adták ki a részünköt,
 Itt kell hullassuk vérünköt.
 Itt töltjük el az aratást,
 Talán meg se lássuk egymást.

Csíkrákos; OLOSZ 1982, 384, 743. sz.

II. A) I. Toborzók, insurgentsdalok, propagandaversek

47.

- + I. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 75. *Vitézek éneke*. Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
7 vsz., néhol nehezen olvasható kézírással. A 18. sorban egyértelmű utalás *Deli Vidre*; más forrásokban itt *dali víg nótáját* szerepel. A kézirat összeírója több Zrínyi-verset lemásolt a gyűjteménybe, így könnyen asszociálhatott a *Szigeti veszedelem* egyik hősére.
- + II. **Cantus** (1760-as évek) STOLL 291. 4a–b. Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
9 vsz., sorrendjük az I.-höz képest 1–3, 5, 6, 4, E1, E2, 7. Az ének szerelmi strofáiban (7–8.) Erdélyre utal.
- III. **Egyleveles kéziratpár I.** (XVIII. század 2. fele) I. Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
9 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–3, 6, 4, 9, 5, 7, 8. Az összehajtott levél külsején: *Cantio Milit Hungarica*. A vers a 230. jelzeten található két egyleveles kéziratban csaknem azonosan szerepel. Az I. nagyobb, itt-ott sérült papíron olvasható XVIII. század második felére jellemző, kiírt kézírás, tisztáztatnak tűnik. Valamelyik erdélyi nemesi levéltárból került a Nyelvművelő Társasághoz.
- IV. **Egyleveles kéziratpár II.** (XVIII. század 2. fele) [II.] Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
9 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–3, 6, 4, 9, 5, 7, 8. Csaknem azonos a vele egy jelzeten őrzött III. kéziratéval, de helyesírása különbözik. Az íráskép a XVIII. század 2. felére jellemző, de eltér a III.-tól; barna tinta, szorosabb sorok.
- V. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 58b–59b. *Katona*. Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
8 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–4, 6, 9, 7, 8. A kezdősorban tévedésből *paripáján* szerepel.
- VI. **Vajasdi N. Károly-ék.** (1801) STOLL 562. 176–177. Ks.: *A katona jó paripán megugratja magát*.
Ezt a változatot nem láttuk. (A budapesti mikrofilm jelzete téves.)
- VII. **Szerelemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 15b–16a. Ks.: *A katona szép paripán megugratja magát*.
5 vsz., a XVIII. századi forrásoktól jelentősen eltérő, azokat csak tematikusan követő újrafogalmazás.

A katona szép paripán megugratja magát,
Pantallérja, karabélya megrángatja vállát,
A szép asszony ha meglátja, elfelejti bűjét,
Még azután is óhajtja katona galambját.

Napsugárként ragyog kardja vitézi kezében,
Ezüst láncos tajpipája illik a kezében,
Elhagyott szép asszonykája gyakran jut eszébe,
Győzedelmes nyertes fejét hajthatná ölében.

Lengedező forgós csákó ingadozik fején,
Vitézségért érdemlett bér tündöklék bal mejjén,
Díszkedik szülőháza ily nevelt remekjén,
Midőn borostyánkoszorút emelget a fején.

Ha táborban bemégyen, kard, pisztol kezében,
Győzedelmes bátor szív vitézi mejjében,
Hogyha pedig visszatér hazája keblében,
Rejtett kincse, rabbilincse csókolja ölében.

Az huszárok így élik vígan világokat,
Menyecskékkel játszadoxva töltik napjaikat,
Jó helyekből jobb helyekbe tészik mársaikat,
Szép szavakkal vigasztalják síró rózsáikat.

Amade László toborzójának (*A szép fényes katonának arany, gyöngy élete*; RMKT XVIII/7. 42. sz.) stílusában fogant katonadicséő. Néhány sora – elvegyülve Amade dalának részleteivel – a néphagyományhoz is utat talált, pl. az *A jó lovas katonának...* szövegtípusban (pl. KODÁLY–VARGYAS 1952, 220., 291. sz.). Az Amade-vers irodalmi, közköltészeti és folklórváltozatairól l. KÜLLŐS 2012, 244–249.

A közismert dal korai, egyszakaszos paródiáját egy debreceni forrásból ismerjük:

A katona jó paripán megugratja magát,
Kalafrerjja, pantallírja megrángatja nyakát,
De a hajdu nagyot fingik, vígigszalad az utcán,
Igya meg azt a kurvanyja az utolsó órán!

Papszász György gyűjteménye (1770 k.) STOLL 1093. 6b.

48.

+ I. **Szíveket Újíító Bokréta** (1770) STOLL 299. LXXXVIII. sz. Ks.: *Nosza, gyertek, legények, velem katonának.*

Kiadása: VERSÉNYI 1914, 166–167.

6 vsz. Az éneket a másoló összekapcsolta a más metrumú *Generalis insurrectio*-szövegcsalád egy részletével (kötetünkben 119. sz.).

+ II. **Andrási Zsigmond-ék.** (1798) STOLL 1125. 3a–b. *Cantio pulcher*. Ks.: *Nosza, vígon, legények, menjünk katonának.*

Kiadásai: VÉV 187. sz.; KÜLLŐS 2012, 257–258.

5 vsz., az I.-höz képest az alábbi szakaszok nyomán: 1, 5(1–2); 5(3–4), 2, 3. A strófák valamennyien 2 sor + R szerkezetűek.

III. **Czombó Mózes-ék.** (1772–1802) STOLL 558. 14–15. *Katonaságról*. Ks.: *Nosza, vígon, legények, menjünk katonának.*

Kiadása: KOCZIÁNY 1957, 141–142.

6 vsz., sorrendjük a II. változathoz képest: 1–5, I/4.

+ IV. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 222. sz. *Verbungos huszár*. Ks.: *Nosza, gyertek, legények, menjünk katonának.*

Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 347–348.; SZABOLCSI 1955, 63*, VIII/1. táblázat (dallam); KÜLLŐS 2012, 256–257.

6 vsz., dallammal. A refrén a 2. szakasztól csak rövidítve. Ez az egyetlen olyan variáns, amely nem Erdélyből származik.

Amade László toborzójának (*A szép fényes katonának arany, gyöngy élete*; RMKT XVIII/7. 42. sz.) másik közköltészeti variáncsoportja. A néphagyományban pl. az *A jó lovas katonának...* szövegtípusban találkozunk emlékével (pl. KODÁLY–VARGYAS 1952, 220., 291. sz.). Variálódásáról részletesen: KÜLLŐS 2012, 244–249.

I.

- 13–15 *Cito, tu recitas...* – Gyorsan, mondd fel! Mért nem tudod? Tartsd (a markod), hajolj meg!
(lat.)
19 *Galles* – talán Julius Caesar *De bello gallico* c. műve, amelyet az iskolában tanultak

II.

cím szép ének (lat., helyesen: *Pulchra*)

IV.

- 13 *Nádasdi* – Nádasdy Ferenc (1708–1783) tábornagy, horvát bán. A dal túloz, de tény, hogy gyorsan szaladt felfelé a katonai ranglétrán. A kollini csatában (1757) jelentős vereséget mért a Csehország felé nyomuló porosz hadseregre
17 *Splényi* – Splényi Gábor Antal (1690–1762) huszártábornok; *Hadik* – Hadik András (1710–1790) altábornagy, az osztrák örökösödési háború, majd a hétéves háború legendás magyar tisztje. 1757-ben huszáraival Berlint is megsarcolta; *Siskovits* – gróf Siskovics József (1719–1783), ezredes, később tábornok; a hétéves háborúban jelentős győzelmek részese. 1764-ben a madéfalvi vérengzés egyik parancsnoka
18 *szakszoknak vérébül...* – utalás valamelyik szászországi csatára a hétéves háborúban
21 *Ha a portára kímégyen...* – értsd: ha zsákmányszerző útra indul, portyázni megy

*

Dallamát Pálóczi Horváth Ádám feljegyzéséből ismerjük. Az ún. Rákóczi-dallamcsalád azon ágához tartozik, amelyet korszakunkban a *Nincs becsületi a katonának* kezdetű, kuruc nosztalgiával teli keserves (kötetünkben 8. sz.) képvisel, később ennek utóda, a Tyukodi-nóta, ill. a *Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját* kezdetű toborzó, amelynek egyik szövegváltozata már korszakunkból ismert (*Kiküldötte Ferenc király nyalka verbungját*; kötetünkben 64. sz.). A dallamcsaládról bővebben: SZABOLCSI 1955, 63*, VIII/1. táblázat. E közlés alapján elképzelhető, hogy a nyitómotívumban nagy terc, a dallam végén pedig fríg zárlat szerepelt. Szabolcsi és Bartha (BARTHA–KISS J. 1953, 614.) átirásai nyomán közöljük:

No-sza, gyer-tek, le-gé-nyek, men-jünk ka-to-ná-nak, Szép é-let, gyöngy é-let,
Él-jük ví-gan nap-ja-it, e hit-ván vi-lág-nak!

en-nél szebb nem le-het, A-zért jöj-jön ka-to-ná-nak, a-ki min-ket sze-ret!

49.

+ I. **Saator Péter ima- és énekeskönyve** (1774) STOLL 1090. 67a. Ks.: *Bölcsőbintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca.*

3 vsz. A 3. nagysor az I. strófában csak kételemű.

II. **Aranka György gyűjteménye** (1782–1790) STOLL 345. I. 73b. Ks.: *Bölcsős bintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca.*

2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3. A vers végén: *vege*. Mivel több ponton eltér a megszokottól, itt közöljük:

Bölcsős hintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca,
Négy nem derék kocsikerék, fakó targonca,
A sok leptika, rezes hám,
S más úri szerszám,
Úgy készüljetek,
Hogy utaimhoz siessetek,
Csikorgás nélkül lehessetek,
Lassan, lassan és pompáson hogy elmehessek.

Az nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng,
Már minden sor s minden bokor lassan marsot zeng,
Mit késel hát, szegény magyar,
Csak szaporán frissen,
Talpadra kely,
Te is szász, ülj a kabalára,
Nosza, székely, ugorgy a lóra,
Lassan, lassan és pompáson hogy elmehessek.

- III. **Világi nóták** (1784) STOLL 1102. 1b–2a. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3, 1. A kéziratnak csak XIX. század végi másolatát ismerjük.
- IV. **Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. 358b. *Mars.* Ks.: *Bölcsőhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca.*
1 vsz., de a megszokott nyitó strófa végét is tartalmazza. Mivel *:/*: áll utána, talán a dallam visszatérésére utal.
- V. **Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. 358b. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*
1 vsz. A kéziratban már korábban is szerepelt azonos kézírással a 2. strófa. A vers talán itt is folytatódott, de kiszakadt egy-két lap, s a 359a-n már egy másik szöveget találunk.
- + VI. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 32–33. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 147. sz.; BARS 1988, 27. sz.
2 vsz., dallammal.
- VII. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 160. *Magyar mars.* Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*
2 vsz., de hibás számozással; sorrendjük azonos a VI. változattal, de a két strófa közé egy másik, azonos dallamú szöveg (*Elmebetünk, volt keletünk*) egyik sora ékelődött: *Semmi baj sincs, ide tekíncs, de már haça mars.* Előtte Szentjóni Szabó László egyező metrumú verse olvasható: *Rajta, pajtás...* (l. alább).
- VIII. **Pap-ék.** (XVIII. század 2. fele) STOLL 474. 2b. *Cantio pulchra.* Ks.: *Bölcsős hintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca.*
Egy szakasz, komoly szövegromlásokkal. A kézirat utolsó lapján, későbbi tollal a kézirat eredetéről: „A Benczédi Pap család levelesládájából.”
- IX. **Kunszentmiklósi ék.** (1798) STOLL 438. 36. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 128.
Egy szakasz. A gyűjteményben több egyedi vers nótajelzésként hivatkozik a dalra.
- X. **Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 163. Ks.: *Bölcsős hintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca.*
3 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A kézirat a kolozsvári unitárius kollégiumból származik. A természeti képekből építkező 2. strófát eddig csak egy szatmári forrásból (I.) ismertük, de ez épebb:

Már a völgyek emelkednek s a hegyek alászállnak,
Pollérozott s megmángorlott úttal kínálnak,
Már az egek tündekeleknek,
A fellegek seregelenek,
S mind félreállnak,
A friss szellők elérkeznek,
Lassan érnek, lengedeznek,
Fülemilék énekelnek és hangicsálnak.

XI. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 16–17. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.* 3 vsz., a VI/1–2. strófa után az azonos dallamra énekelendő, de eddig csak önálló szöveggként regisztrált diák (lakodalmi) elköszönő vers olvasható (vö. VII. és XIII.):

Elmehetünk, volt keletünk, porba késünk nem esett,
Megtalálta, megpróbálta, ki mit keresett.
Innen már hát hazamenjünk,
És valahára pihenjünk,
Úgy-é, bizony, társ?
Nosza, pajtás, nyisd az ajtót,
Fogd hamar a kilincstartót,
Semmi baj nincs, ide tekints, de már haza mars!

XII. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 221. sz. *Tisztt-mars.* Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*

Kiadásai: THALY 1864, I. 316–317.; BARTHA–KISS J. 1953, 347.; ÉP 89. sz.

2 vsz., sorrendjük azonos a VI. változattal. A nótajelzés Pálóczi Horváth Ádám saját versére utal, amely a kéziratban korábban szerepelt (*Lóra, pajtás, már nincsen más...*, 45/a), s ahol a kotta is olvasható.

XIII. **K. R. gyűjt.** (1839–1843) STOLL 833. 10. csomó 16a. Ks.: *A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng.*

Kiadása: CSÖRSZ 2009a, 187.

3 vsz., sorrendjük azonos a VI. változattal; kiegészítve a 15b-ről. Az induló itt is összekapcsolódott az egyező dallamra énekelt *Elmehetünk, volt keletünk...* kezdetű, elköszönő diákrigmussal (2. vsz. eleje, 3. vsz. folytatása; vö. XI.).

Nótajelzéseként:

Ob vos coeli hinc fideli larga fundite Dona – **Akadémiai verseskönyv** (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. 10a.

Élj vígan, élj, semmi vesztély – Uo., 10b. (SZABÓ T. A. 1985, 187.)

Örömiünknek, víg kedviünknek jeleit kimutattuk – **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 26b.

Kész a préda, már tiéd a', szorítja hajló karod – **Kunszentmiklósi ék.** (1798) STOLL 438. 49. (RMKT XVIII/8, 166. sz.)

Nemes magyar, aki Bihar vármegyének díszre vagy – Uo., 34. (kötetünkben 93. sz.)

Ugyanezt a metrumot követi (s bár nem jelölték, azonos dallamra énekelhető) Szentjóni Szabó László híres marsa, amelyet az 1788-as török elleni hadjárat idejére keltezhetünk:

Indulj-dal Dobozy Lajoshoz, midőn először táborba ment

Rajta, pajtás!
Nagy a hajtás,
Indulj Bukovinának.

Itt is ember,
Itt is fegyver
Kell a hazának.
Tölts puskát, kardot köszörülj,
Ily jó szerencsédnek örülj,
Magyar a nemed.
Tudod, ember kell a gátra,
Lajos! hogy maradnál hátra,
Menj törökre,
Hogy örökre
Éljen érdemed!

I. vsz. (RMKT XVIII/6. 53–54.)

Az I. változat 3. strófájának szövegváltozatát l. ERDÉLYI 1846–1848, I. 363–364., 368. sz.

I.

- 2 *fakó targonca* – fából készült (vasalás nélküli) szállítóeszköz, elsősorban a szegények vagy nehéz terepen használták, mert ha eltört nem volt olyan nagy kár érte (vö. *fakószékér*, MNL 2. 20.)
10 *pallérozott s megmángorlott úttal* – karbantartott, lesimított úttal

VIII.

cím szép ének (lat.)

*

Dallamának moll és dúr olvasata egyaránt elképzelhető. Kötetünkben az utóbbit követtük, bár az sem kizárható, hogy valóban kétféleképp használták, esetleg koronkénti vagy regionális eltérésekkel. Első ízben Sárospatakon jegyezték fel (VI.). Saját olvasatban, egyenletes ritmussal adjuk közre (RMKT XVIII/8. 613.; moll olvasatban pl. BARSÍ 1988, 27. sz.):

A nap ke - rül, haj - nal de - rül, már a sza - bott ó - ra cseng,
Már min - den sor, min - den bo - kor las - sú mars - sal zeng,
Mít ké - sel hát, tal - pad - ra kelj, vi - tész ma - gyar, ló - ra, szé - kely, ka - ba - lá - ra szász!
Rest em - ber az, a - ki nem fut, Mi - kor e - lőt - te van az út,
A ga - val - lér mi - kor rá - ér, ha nem me - het, mász.

Nem jelöli az azonosságot, de azonos dallamot rögzít Pálóczi Horváth Ádám (XII.) egy saját verséhez (*Hajnal derül, de felszéről mely halás óra cseng*; **Ötödfélszáz Énekek**, 1813, 31. sz.), s később nótajelzésként is hivatkozik rá: „Ez az ének nóta, ama régi, az egész Alföldön ismeretesbül van véve: »A nap kerül hajnal derül«, de amelynek szótagjai nincsenek annyira a hangmértékhez alkalmaztatva, mint ennek?”. (Uo., 45a; BARTHA 1935, 222.) Csak néhány hangnyi eltérést mutat a sárospatakiaktól. Bartha Dénes olvasata nyomán, de egyszerűsített ritmikával közöljük (BARTHA–KISS J. 1953, 517.):

A nap ke-rül, haj-nal de-rül, már a sza-bott ó-ra cseng,
Már min-den sor, min-den bo-kor las-sú mars-sal zeng.
Ser-kenj fel hát, tal-pad-ra kelj, sze-gény ma-gyar, ló-ra, szé-kely, ka-bal-lá-ra szász!
Rest em-ber az, a-ki nem fut, Mi-kor e-lőt-te van az út,
A ga-val-lér mi-kor rá-ér, ha nem me-het, mász.

Arany János valószínűleg éppúgy a debreceni diákeveiből ismerte a dalt, mint Horváth. 1874-ben összeírt dalgyűjteményében ugyancsak dúr változatban szerepel (*Induló*, II. 32. sz.; KODÁLY–GYULAI 1952, 161.), jegyzetében pedig utal a Szentjóni Szabó-verssel közös dallamhasználatra is. Saját átírásban közöljük, eredetileg A-finalis:

A nap ke-rül, haj-nal de-rül, már a sza-bott ó-ra cseng,
Már min-den sor, min-den bo-kor las-sú mar-sot zeng.
Mit ké-sel hát? tal-pad-ra kelj, vi-téz ma-gyar, ló-ra, szé-kely, ka-ba-lá-ra, szász!
Rest em-ber az, a-ki nem fut, Mi-kor e-lőt-te van az út,
A ga-val-lér, mi-kor rá-ér, ha nem me-het, mász.

50.

Kozma-ék. (1777–1781) STOLL 327. 3a. *Nota elegans*. Ks.: *A katona lilomszűl.*
2 vsz.

51.

Kozma-ék. (1777–1781) STOLL 327. 51a. Ks.: *Ez az élet bazsarózsa.*
Kiadása: VÉV 195. sz.
1 vsz.

52.

Szkárosi–Járdánházi-melodiárium (1787–1792) STOLL 375. 237–238. Ks.: *Nem kell nekem cigány ló.*
Kiadásai: HARSÁNYI 1913, 298.; BARTHA 1935, 34. sz.; KOMÁROMY 1992, 82.
Egy szakasz, négy szólabban feljegyzett dallammal.

*

Dallamát a Harsányi-cikk kottáit gondozó Hodossy Béla átírási javaslatát követve (HARSÁNYI 1913, 298.) dúr hangsorral közöljük:

Nem kell ne - kem ci - gány ló, Zsi - dó le - gény - nek va - ló.
Jobb a ma - gyar pa - ri - pa, Ha a sze - mén nincs csi - pa.
Fel - ül - het rá egy le - gény, A - kár mi - cso - da sze - gény.

53.

- + I. **Szkárosi–Járdánházi-melodiárium** (1787–1792) STOLL 375. 234–235. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*
Kiadásai: HARSÁNYI 1913, 297.; BARTHA 1935, 113. sz.; BARSÍ 1988, 28. sz.; KOMÁROMY 1992, 81.
Egy szakasz, a következő lapon ötszólamú melodiáris kottával.
- II. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 145–147. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*
3 vsz., sorrendjük az V.-köz képest: 1, 3, 4.
- III. **Miskolci melodiárium** (1792) STOLL 414. 25b. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*
4 vsz., sorrendjük megegyezik az V.-kel. A gyűjtemény következő, egyedi verse (*Nincs a természetnek olyan remek műve, 27a*) nótajelzésként hivatkozik a szövegre.
- IV. **Kunszentmiklósi ék.** (1797–1798) STOLL 438. 3I. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*
Egy szakasz.
- + V. **Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 13–14. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*
4 vsz.

VI. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 87a. *A magyar gavallérhoz*. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*

Egy szakasz, Simon Pál kézírása (1801).

VII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 9b–10a. Ks.: *A bandíros magyar legény aranyalma.*

Egy szakasz.

VIII. **Tóth István: Áriák és dallok** (1832–1843) STOLL 786. 123. Ks.: *A bandéros magyar legény aranyalma.*

Egy szakasz, kottával. A szöveg folytatását a közelebről meg nem jelölt N. K. (nótás könyv?) 106. lapján ígéri.

Nótajelzéseként:

Nincs a természetnek olyan remek műve – **Miskolci melodiárium** (1792) STOLL 414. 27a.

Egy ártatlan kedves fogság az házasság – **Kunszentmiklósi ék.** (1798) STOLL 438. 47. (RMKT XVIII/8, 161. sz.)

Látjuk, van itt mind fehérrke, mind piroska; névnapköszöntő – *Uo.*, 43.

Fagyalásaiban a tél unván belé; névnapköszöntő – *Uo.*, 45.

A 3–4. sor később egy rokon hangulatú katonadicsekvésben is felbukkan (*Hej, most élem világom...*, **Némethy Lajos-ék.**, 1828–1835, STOLL 755.; kötetünkben 60. sz.).

XIX. századi folklórvariánsok pl. **Oláh Dániel küldeménye** (Hegyalja, 1846) MTAK Irodalom 8^r 206/155. I. sz.; ERDÉLYI 1846–1848, III. 143.

*

Dallamát két forrás őrzi korszakunkból. Az I. kézirat Sárospatakról származik; az ötszólamú feldolgozás tenor szólamát Barsi Ernő moll olvasata nyomán közöljük (1988, 28. sz.; vö. RMKT XVIII/8. 611.; dűr értelmezés: HARSÁNYI 1913, 297):

A ban - dé - ros ma - gyar le - gény a - rany - al - ma,
De a pund - rás gyá - va né - met sár - ga szal - ma.

Haj, ma - gya - rom, an - gya - lom! Baj - szos a - ja - kad nya - lom,

E - zer csók - kal, rád va - lók - kal, Nin - csen a ke - rek ég a - latt,

Kít kí - vü - led job - ban ked - vel - nék.

Tóth István 1832 körül lejegyzett változata (VIII) a fülöpszállási kántor debreceni diákéveihez kapcsolódhat. Saját olvasatban közöljük, eredetileg d-finalis; moll dallam, de két kereszt előjegyzéssel. Ritmusa kissé eltér az I. változatnál rekonstruált képlettől; könnyen lehet, hogy azt is ekként ritmizálták:

A ban - dé - ros ma - gyar le - gény a - rany - al - ma,
De a plund - rás to - kos né - met sár - ga szal - ma.

Haj, ma - gya - rom, ma - gya - rom, Baj - szos a - ja - kad nya - lom,

E - zer csók - kal, Rád va - lók - kal, Nin - csen a ke - rek ég a - latt,

kit kí - vü - led lel - kem ked - vel - jen.

54.

- + I. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 94b–95b. Ks.: *Megszűnlek szeretni, s egészen elbagyni, kedves zúlog*. 5 vsz.
- II. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 2I. sz. Ks.: *Megszűnök szeretni, kész vagyok elbagyni*.
Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901, 293.); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. Kresznerics gyűjteményével és az *Ötödfejszáz énekekkel* több konkordáns szövege van.

Szerelmi búcsúval kiegészített insurgentsz propagandavers az Amade-követő rokokó közköltészet 6+4-es alapú soraival, vö. *Jer, magyar, sírj velem* (I. a műfaji bevezetőben).

55.

- + I. **Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. 19b–20a. *Szala vármegyei nemes bandérium éneke 1790*. Ks.: *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*. 6 vsz., az ének végén: *Vége*. Az utolsó 2 sor ismétlésére csak a 6. szakaszban utal.
- II. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 31b–32a. *Szala vármegyei banderisták éneke 1790*. Ks.: *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*. 6 vsz., sorrendjük és a szöveg nagy része is megegyezik az I. változattal. A vers végi jegyzetben Kresznerics azonosítja a szerzőt: *Szerzette ezt az éneket Tekintetes Farkas László úr*.
- III. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 53I. VI. 3a. Ks.: *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*. 6 vsz. Az I. csaknem egyező másolata, cím nélkül.
- IV. **Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye** (1800) STOLL 553. 12b–13a. *Nemes Szala vármegyei koronát őrző bandériumnak éneke 1790. esztendőben*. Ks.: *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*. 6 vsz. Az I. csaknem egyező másolata, még a cím is hasonló. Jankovich Miklós kézírása.
- V. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 22. sz. Ks.: *Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár*.

Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az insurgents dalok közé sorolta.

A Zala megyei insurgentsek indulóját csak dunántúli forrásokból ismerjük.

I.

- 2 *József császár* – II. József német-római császár (1765–1790), Magyarország és Csehország királya (1780–1790)
- 7 *Hogy lesz Leopold magyar király, vagyon nyilván* – értsd: biztos, hogy II. Lipótot magyar királlyá fogják koronázni. II. Lipót a bátyját, II. Józsefet követte a trónon (ur. 1790–1792). Királyként említése szembeállítható azzal, ahogy az elhunyt II. Józsefet – aki nem koronáztatta meg magát – „csak” császárnak nevezi.

56.

- + I. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 16. Ks.: *Adjon Isten sok jó reggelt annak az anyának.*
2 vsz. és egy más metrumú toldás. A szerelmi változat 3., kontaminált szakasza:

Lictarium lépesmézem,
Kinyílt ajakad, ha nézem,
Lejtős szemed kacsintása
Szívemben mély gödröt ása.

- + II. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 228. sz. *Pajkos buszár.* Ks.:
Adjon Isten jó szerencsét annak az anyának.
Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 351.; ÉP 169.
2 vsz., dallammal. Pálóczi Horváth Ádám lejegyzései között a *Nem anyától lettél* kezdetű szerelmi dal is hasonló oppozíciót állít fel.

Szerelmi változatai pl. **Beregszászi Tóth Péter gyűjt.** (1736–1738) STOLL 197/II. 74b.

*

A dallamot Pálóczi Horváth Ádám feljegyzése (II.) őrzí, amelyet feltehetőleg rubato módon énekeltek. Bartha Dénes (BARTHA–KISS J. 1953, 617) és Domokos Mária (ÉP 169.) átírása nyomán, de egyszerűsített ritmikával közöljük:

Ad - jon Is - ten jó sze - ren - csét an - nak az a - nyá - nak,
A - ki fi - át fel - ne - vel - te lo - vas ka - to - ná - nak.

57.

- + **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 131–132. *Nota vel potius paëan Hungaricum militum in recuperatione Budae et caetera artium dulcis patriae gloriae triumphantium sub magno Leopoldo.* Ks.: *Hej, Buda, Buda, Fehérvár.*
3 vsz.

A latin cím arra utal, hogy az összeíró a múltba, Buda és más magyar városok visszafoglalásának korába (1686) helyezi az éneket.

cím Magyar katonák éneke vagy inkább paëan (értsd: görög győzelmi ének) Buda stb. visszavételekor, a drága és dicső haza győzedelmes cselekedetei a nagy Lipót alatt (lat.)

58.

- + I. **Öt új énekek** (1797) I. sz. *A magyar nemességnek felkeléséről, 1797.* Ks.: *Kelj fel, magyar, mutasd meg nagyylelkűséged.*
8 vsz. A cím csak a címlapon olvasható. A szedő talán nem volt magyar anyanyelvű, s egyes sorok kezdetét-végét összekeverte. A ponyvafüzet másik négy verse érzékeny szerelmi dal.
- II. **ERDÉLLYI HÁZI és ÚTI, ÚJJ KALENDÁRIOM** (1798). *A nemes magyarországi felülésre készített nemzeti kótás dal.* Ks.: *Kelj fel, magyar, mutasd meg nagyylelkűséged.*
8 vsz., sorrendjük azonos az I. kiadással.

Ponyván és kalendáriumban is kiadott, kivételesen kottával is ellátott insurgents propagandaének az 1797. évi felkeléshez.

I.

- 16 *követői Mahometnek* – itt egyértelműen a törökökre utal, akik egyrészt a XVI–XVII. században, de a vers szerzési idejéhez képest közelmúltnak számító 1788/89-es török háború során is kemény ellenfélre találtak a magyar katonákban – akiket immár a franciák ellen kell harcra buzdítani
- 17 *császárrja a napkeletnek* – a török szultán
- 19–21 *Mátyás* – I. (Hunyadi) Mátyás magyar király (ur. 1458–1490) a törökök, majd a Német-Római Birodalom ellen egyaránt eredményesen harcolt
- 22 *Hunnyadinak* – Hunyadi János (1407 k.–1456) erdélyi vajda, Magyarország kormányzója, a török elleni balkáni hadjáratok egyik fővezére
- 25 *Zrinyi* – utalás Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), Szigetvár védőjének hősi halálára
- 28 *Nádasdi* – Nádasdy Ferenc (1708–1783), a hétéves háború egyik magyar főtisztje, 1756-tól horvát bán. Alakja visszatérő hivatkozás a századvégi katonai propagandában

*

Verbunkos, hangszeres eredetű dallamát a II. kiadás gondosan szedett ritmusértékekkel közli, bár a negyedek és a nyolcadok beosztását néhol korrigálni kell a szótagok elosztása miatt. Saját átírásban adjuk közre (eredetileg F-dúr):

Kelj fel, ma-gyar, mu-tasd meg nagy-lel-kú-sé-ged,
 Ki-rá-lyod-hoz, bú-s ha-zád-hoz nagy hív-sé-ged,
 El-len-sé-get ret-ten-tő vi-téz-sé-ged,
 Hogy nem szá-nod or-szá-go-dért ont-ni vé-red,
 Szom-szé-did-nak se-gít-sé-gét most se ké-red,
 Mu-tasd meg, hogy a nagy név mől-tó bé-red.

59.

- + I. **Vutskits-ék.** (1798) STOLL 442. 90a–91a. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 II vsz., a VI.-hoz közeli, nem nyomtatott forrást követő variáns. A kézirat Erdélyből származik.
- + II. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** [1799] 45. sz. *Nemes insurgenseknek nótája.* Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 7 vsz. A későbbi változatok zömét e kiadásról vagy ennek másolatairól másolták.
- III. **Horváth András-ék.** (1799–1800) STOLL 444. I. 30a. *Nemes insurgensek nótája.* Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 7 vsz., a végén: *Vége.* A 19. sor sajtóhibájának javításán (*bán*) túl szinte pontosan megegyezik az 1799-es nyomtatott változattal (II.), tehát akár az 1803. évi kiadásról is másolhatták.
- IV. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** (1803) 11. sz. *A nemes insurgensek nótája.* Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 7 vsz., a 19. sor sajtóhibájának javításán (*bán*) túl megegyezik az 1799-es változattal. Ebben a kiadásban (amely az 1799-esként számon tartott *Első darab* és az 1801-re datált *Második darab* válogatott kombinációja) a szöveget az *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén* kezdetű insurgents dal után közölték.
- V. **S. F. és mások versei** (1804) STOLL 1168. 81–82. *A nemes felkelő sereg bátorítása.* Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 7 vsz., valószínűleg a váci antológia 1799. vagy 1803. évi kiadásáról (II. vagy IV.) másolta Szeder Fábián; apró eltérések ellenére a két szöveg azonos.
- VI. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 152–154. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*
 Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 129–130.
 9 vsz., sorrendjük az I. (kéziratos) változathoz képest: 1–5, 7–9, 11. A váci nyomtatványokról készült másolatoktól eltérő szöveg, az I.-hez áll közelebb.

- VII. **Magyar énekek** (1804) STOLL 573. 53a–b. *Nemes Szatmár vármegyei insurgenseknek nótája*. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.
7 vsz., a végén: *Vége*. Apróbb javításoktól (pl. *bány*) eltekintve megegyezik a II. és IV. változattal. Nem Jankovich Miklós írása; a gyűjtemény ezen része kolligált egyes énekkéziratokból áll. A környező szövegek mind insurgentsdalok Szatmár és Bihar vármegyéből, köztük a (szintén az ÉGY szövegével kapcsolatot tartó) *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén*.
- VIII. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 29–30. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.
7 vsz., sorrendjük és a szöveg egésze megegyezik a II. és IV. nyomtatott változattal.
- IX. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 15b–16a. *Az insurgentsek éneke*. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.
Kiadása: KÖNIG 1902, 68.
4 vsz. (16 sor), sorrendjük a II.-hoz képest: 1, 2, 6, 7.
- X. **Benedek Elek kolligátuma** (1815–1835) STOLL 1207. 77–79. Ks.: *Készülj, szép nemes székelység*.
7 vsz., sorrendjük – a székelyekre travesztált kezdősortól eltekintve – azonos a II. és IV. változatokkal. Szögletes, egyszerű írás, strófaszámozás nélkül. Az álcím (*Más Ének*) mellé későbbi kézzel odaírva: *I. Nápoleon ellen mentek*; e későbbi bejegyző talán Bartha Károly.
- XI. **Baky Rudolf-ék.** (1813) STOLL 634. 14a. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.
7 vsz., sorrendjük – apró helyesírási és hangzásbeli eltérésektől eltekintve – megegyezik a II. és IV. változatokkal.
- XII. **Marthon István-ék.** (1818) STOLL 674. 54a–b. *Nemes insurgentsek nótája*. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.
7 vsz., sorrendjük azonos a II. és IV. változatokkal.
- XIII. **Gaal Vince-ék.** (1821–1823) STOLL 1232. 3–5. *Serkentő trombita-, dob-, sípszó*. Ks.: *Kelj fel, szép magyar nemesség*.
18 vsz. A felvidéki kézirat összeírója számos egyedi strófavál bővítette a dalt, amelyek nem katonai, hanem a politikai ellenfélként tekintenek a franciákra.

Kelj fel, szép magyar nemesség,
Mert csak benned a reménység,
Sok nemzetek tartománya
Éles kardodat kívánja.

Királodért s országodért,
Törvényes szabadságodért
Omlott őseidnek vére,
Siess amaz védelmére!

Nám, francia határodhoz,
Már közelít a hazádhoz,
Ámbár többször is próbálta,
Fegyvered sülát kóstitolta.

Neked nem hoz ez semmi jót,
De vett reád exactiót,
Kincsed fújja ki zsebedből,
Végső fillért erszényedből.

Leszel osztán te is, magyar,
Mint a többi nemzet, hamar:
Szabad kuldus görcsös boton,
Sétálsz, élhetsz az utcákon.

Ily kertészre kardod húzzad,
És szívére éppen szúrjad,
Vére légyen emésztője,
Freihátt-fája kiölője.

Szükség azért, magyar nemzet,
Midőn egy királyfi vezet,
Most mutatni nemességet,
Széjjelszörván ellenséget.

Már is püsszeg paripája,
Vérrel tajtékzik a szája,
Rúg, vág, nyerít, kapálódzik,
Jeladásra várakozik.

Mintha mondaná urának:
Ő is kész a franciának
Tábora közé nyargalni,
Véle mindent felprédálni.

Nincs is, ami tartóztasson,
Vitéz nemzet, hátráltasson,
Mert csak reád várakozik,
Jó királyod benned bízik.

Mostan vagyon szabadságod,
Velős, eszes, rendtartásod.
Jaj, de majd leszel kapcája,
Francia nemzet szolgája?

Rajta tehát, vezérinkkel
Egy szívvel és egy erővel
Rontsuk ellenségünk sorát,
Koncoljuk fel a táborát!

Ez fog néked parancsolni,
Új konstitútiót szabni,
Ósi törvényedet dúlja,
Szabadságodat feltúrja.

Mint sas a kakas tollait,
Tépi, szaggatja csontjait,
Úgy bánj a dühös francokkal,
Országokat prédálókkal!

A jobbágyad csalogatja,
Mézes madzaggal hódétja,
De vet, ha van, hálójában,
Koldustarisznyát nyakában.

Hadd lássa, hogy a magyar vér
Buzog benned, s ahhoz nem fér
Félelem, sőt vitézkedni,
Szokása bátran harcolni.

Ez a purka Freiheitjának,
Vad gyümölcsös Kleinheitjának.
Ezt plántálja, ojtogálja,
Bolond, aki kóstolgatja!

Megvervén az ellenséget
Érünk csendes békességet,
Békesség tér kebelében,
Hazád- s népednek ölében.

XIV. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. I. 22a–b. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*

7 vsz., sorrendjük azonos a II. változatával; a kézirat több más verse is e forrást követi.

XV. **Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 125–126. Ks.: *Ülj fel, szép magyar nemesség.*

7 vsz., sorrendjük (a módosult kezdősört nem tekintve) azonos a II.-kal.

XVI. **Pesti ék.** (1825) STOLL 730. 110a–b. *Nemes insurgensek éneke.* Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*

7 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal; minden bizonnyal az *Énekes Gyűjtemény* 1799. évi kiadásáról vagy annak egy másolatáról másolták, ahogy a forrás e részének zömét. A *bán* szót viszont korigálja, noha ez csak az 1803-as kiadásban van így, a lemásolt versek túlnyomó többsége azonban nem jelent meg ott.

XVII. **Keller Antal-ék.** (1827) STOLL 745. 194–195. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*

6 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–4, 6, 7.

XVIII. **Kelecsényi József: Mulattatók tára** (1835) STOLL 783. 85b. *Insurgens nóta.* Ks.: *Ezernyolcszázegyedikben.*

4 szakaszos kontaminált katonadal (az *Énekek a francia felzendülésből* c. ciklus nyitó darabja), melynek csak záró szakasza kapcsolódik ide:

Ezernyolcszázegyedikben,
Háborúnak kezdetében
Megőrültünk háborúnak,
Sokan mentünk katonának.

Csak addig ne masíroznánk,
Még a lajbim bégombolnám,
Sisakom felbukrétáznám,
Szerelmentül elbúcsúznám.

Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsít alatt:
„Nyereg alatt legyen lovad,
Masírozunk, mikor virrad.”

Készülj, szép magyar nemesség,
Mert csak benned a reménység.
Sok nemzetek tartománya
Éles kardodat kívánja.

A gyűjtemény Nyitra megyéből származik.

XIX. **Hossu-Longin-ék.** (1838) STOLL 1360. 142b–143a. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség.*

7 vsz., sorrendjük megegyezik a II. és IV. változatokkal, ill. azok másolataival. A román–magyar kéziratnak ez a része zömében magyar nyelvű énekeket tartalmaz.

XX. **Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. 5b. *A magyar nemesekhez*. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.

7 vsz. (26 sor), sorrendjük azonos a II. és IV. változatokkal, de a 6.-nak csak 1–2. sora szerepel. A *bán* szó emendálása talán az 1803. évi kiadás használatára utal. A szomszédos 6a lapon az ugyancsak a váci kiadványból származó katonadicsekvés, a *Hej, most élem világom* olvasható.

XXI. **Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század 1. fele) STOLL 868. 101a–b. Ks.: *Készülj, szép magyar nemesség*.

A kéziratot nem láttuk. Stoll Béla jegyzete szerint egy 7 vsz.-os variánsát őrzi a szövegnek.

További másolatok és folklorizálódott feljegyzések a XIX–XX. századból:

Bónisné Pogány Carolin küldeménye (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/118. 2a–b; **Kelecsényi Pál 4. küldeménye** (184?) MTAK Irodalom 8^r 206/166. 24a–b; ERDÉLYI 1846–1848, III. 243. sz.; a győri múzeum XIX. század közepi énekeskönyve (mf.: MTA 269/IV., lapszám nélkül: *Serkentő dalja a magyar nemes seregnek a francia háborúra*). Vikár Béla 1900 körül Csikgyimesben egy idős 48-as honvédtől, a háromszéki Bakai Istvántól gyűjtötte dallammal együtt (0527a, kiadása: VIKÁR 2009); ugyanerre éneklék Kelemen Lászlónál (1828) a *Járd el az egész világot* kezdetű sírásódalt.

I.

16 *egy királyfi vezet* – a nemesi felkelés élén hivatalból ekkor József főherceg, Magyarország nádora állt

XIII.

9. vsz. *Ez a purka Freiheitjának, / Vad gyümölcsös Kleinbeitjának* – értsd: ez övezi szabadságát (ném. *Freiheit*) és „vadon termő” kisebbségét, vagyis egy szűk csoport önkényét (ném. *Kleinheit*)

10. vsz. *Freibátt-fája* – a francia forradalom egyik jelképe az ún. szabadságfa, amelyre frígiai sapkát húztak. A forradalom gúnyos allegóriájaként gyakran szerepelt magyarországi karikatúrákon is.

60.

+ I. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** [1799] 35. sz. *A magyar banderista*. Ks.: *Hej, most élem világom*.

Kiadásai: ERDÉLYI 1846–1848, I. 371. sz. (szó és fonéma szintű javításokkal); VÉV 144. sz. 9 hatsoros vsz. Az antológia 1803. évi kiadásában lerövidítve jelent meg (IV).

II. **Virág Pál jegyzőkönyve** (1797–1804) STOLL 1123. 143–144. Ks.: *Hej, most élem világom*.

4 hatsoros vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3, 9. A ponyvaszöveg kivonatának tekinthető.

III. **Horváth András-ék.** (1799–1800) STOLL 444. I. 24b. *A magyar banderista*. Ks.: *Hej, most élem világom*.

9 hatsoros vsz. A váci fősözveg (I.) csaknem változatlan másolata a 8. vsz. elejéig, ott már csak jelzi: *vide translatae ultra folium*.

IV. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** (1803) 108. sz. *A magyar banderista*. Ks.: *Hej, most élem világom*.

40 sor, strófatagolás nélkül. Az 1799-es kiadáshoz (I.) képest: 1–6, 13–16, 19–24, 29–35, 38–54, kisebb változtatásokkal. A váci antológia kiadásáiban több alkalommal szereplő versek között ritka az ilyen mérvű eltérés!

V. **Thaly-kolligátum** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 511. 148a–149a. *A magyar banderista*. Ks.: *Hej, most élem világom*.

9 hatsoros vsz., megegyezik az I. változattal, vagyis az 1799. évi kiadással.

VI. **Világi nóták** (XIX. század eleje) STOLL 546. 53a–b. Ks.: *Ej, most élem világom*.
8 hatsoros vsz., sorrendjük az I.-höz képest 1–4, E1–3, 5^v. Az egyedi szakaszokat és az átalakult záróstrófát idézzük (5–8):

Hát az övem mit vétett? Láttál-é ennél szebbet? A hasamat szorítja, A szíveket hódítja. Ide tekints, nem oda, Ez nem sincki laboda!	Ez nem pötyögősön áll, Alá s fel az nem csúszkál, Hanem mint leányon vál, A csípőmön úgy meg áll. Bújj el, szegény bugyogó, Nadrág, farodba rugó!
--	--

Övem alatt nadrágom Legkedvesebb jószágom, Ez paszamánttal villog, Mint az égen a csillag. Ej, szép veres nadrágom, Legkedvesebb jószágom!	Bugyogónak csatjai Nem gömbölyő gombjai. De nadrágom rándítom, Azzal dolgom indítom. Aj, be illik combomra, Nadrág derék faromra!
---	--

+ VII. **Resetka János-ék.** (1801) STOLL 560. 21a–b. *A magyarokról*. Ks.: *Ej, most élem világom*.
10 vsz., egyedi részletekkel, néhol félreértett szavakkal. A záróstrófa valószínűleg másik szövegből (egy régies keservesből) származik.

VIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. X. 19a–b. Ks.: *Ej, most élem világom*.

10 vsz. A VI. csaknem egyező, néhol (talán más változat ismeretében) korrigált másolata.

IX. **S. F. és mások versei.** (1804) STOLL 1168. 82–84. *A magyar banderista*. Ks.: *Héj, most élem világom*.

9 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal, szinte biztos, hogy a váci antológia 1799-es kiadásáról másolták. Néhány vsz. utolsó sora átalakult: 18. *Bő bugyogó a svábnak*; 42. *Ekkor vagyok jó kedvben*. 48. *Várt csinálók csontjából*.

X. **Nagy Ferenc-ék.** (1806) STOLL 583. 8b–9a. Ks.: *Ó, én édes kalpagom*.

4 nyolcsoros strófa. A főszöveg fontosabb sorpárjai közé más 7 szótagú, egykorú dalok (pl. a *Veres bársony süvegem* részlete) részletei kontaminálódnak.

Ó, én édes kalpagom, Te vagy az én jószágom! Kócsagtollu mellette, Mellé violám tette. Én kis kurta mentémet Bár irigylí a német, Nem adnám az kabátért, Százért, az ebüttéért!	Kilenc francia huszár Énelőttem semmi vár. Levagdalom nyakait, Öszvefűzöm gombjait. Bort iszom csákójából, Szíjat vágok hátából. Ilyen a magyar legíny, Vitézségben nem szegíny.
--	---

Ó, én édes nadrágom, Te vagy az én jószágom! Ha tekintek lábamra, Kordovány szép csizsmámra, Azon sarkantyú csörög, Magyar nótára pörög. Öszveütöm bokámat, Járom magyar táncomat.	Bajusz kell a magyarnak, Kitűl sokan kívánnak. Nem kell nékem kopasz száj, Orrom alatt ne piszkálj! Hozd ki, rózsám, az lovam, Kantározd fel paripám, Hadd üljek fel lovamra, Ama nyalka csikómra!
---	---

XI. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 99–100. Ks.: *Hej, most élem világom.*
6 hatsoros vsz. Nem a nyomtatott kiadásokat követi, bár bázisa nyilvánvalóan azonos velük.
Egyes strófák refrénesek.

Hej, most élem világom, Mert van magyar kaplagom, Kócsagtoll van mellette, Mellé szeretóm tette. Ilyen a magyar világ, Atillától szakadt ág.	Szíronnyal varrott bundám, Kurta szárú a pipám, Sallangon függ kostököm, Bé van fonva üstököm. Ilyen a magyar világ, Atillától szakadt ág.
---	---

Félre tőlem, kopasz száj, Orrom alá ne piszkálj! Bajusz kell a magyarnak, Mikor sokat akarnak. Ilyen a magyar világ, Atillától szakadt ág.	Nincs kaputrok hátamon, Sem toldása lábomon, Közkatoná nem kadét, Bort iszom, nem herbatthét. Sarkantyúm öszveverem, A pinőket nevetem.
---	--

Csimbók fityeg kétfelől, Nyírett dupém nincs elől, Hajam nem fejéritem, Liszttel nem keveritem, Jobb lesz abból pogácsát, Enni zsíros galuskát.	Kilenc francia, hat tatár Előttem csak tetűvár. Szíjjat vágok hátából, Bort iszom csalmányából. Ilyen a magyar világ, Atillától szakadt ág.
--	--

XII. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 117b. *Magyar insurgensek éneke.* Ks.: *Most víg már az életem.*

Kiadása: KÖNIG 1902, 70.

7 sorpárnyí, kissé átfogalmazott változat:

Most víg már az életem, Mert van magyar süvegem, Kócsagtallu melette, Melyet szeretóm tette. Világoskék nadrágom, Olyan színű dolmányom.	Bajuszom sodorítom, Többet el sem hajítom. Ha felkötöm kardomat, Kivarrott tarsolyomat, Ebugatta francia, Várj, beste karafia!
---	---

Öszvefűzöm a gombját,
Úgy vágom le a nyakát!

XIII. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816) STOLL 660. 41. sz. Ks.: *Hej, most élem világom.*

Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak MAGASSY Antal cikke tudósít (1901). Tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt.

XIV. **Gaal Vince-ék.** (1821–1823) STOLL 1232. 29–31. Ks.: *Hej, most élem világom.*

11 vsz., (a talán nem magyar anyanyelvű lejegyző pontatlanságai miatt) számos eltéréssel. Sorai az I.-höz képest: 1–4, E1–2, 7–8, 19–26, 29–30, 31–34^v, 35–36, 25–26, 13^v–14^v, 27–28^v, 15–18, 37–44, 49–52^v. A 2. szakasz eleje egy új sorpár:

Ilyen a magyar huszár,
Áltol is lépj, meg sem ál.

XV. **Felvidító VI. Nóták II.** (1824 után) STOLL 720. 17. sz. Ks.: *Hej, most élem világom.*

40 sor, strófatagolás nélkül, megfeleltethető az I. változat 1–6., 13–16., 19–20, 23–24, 29–35, 38, 41–42, 39–42 (!), 43–54. sorának.

XVI. **Pesti ék.** (1825) STOLL 730. 112b–113b. *A magyar banderista*. Ks.: *Héj, most élem világom*.

9 hatsoros vsz., szó szerint egyezik az I. változattal (az 1799. évi nyomtatott kiadással); minden bizonnyal arról vagy egy másolatáról másolták. Az énekeskönyv e részében csak onnan átvett szövegeket találunk, többek közt a két insurgentsdalt.

XVII. **Némethy Lajos-ék.** (1828–1835) STOLL 755. 113–115. *Huszárnóta*. Ks.: *Héj, most élem világom*.

9 hatsoros vsz., apró eltérésekkel megegyezik az I. változattal. A 3. strófába egy rokon hangulatú vendégszöveggént két új sor ékelődik *A bandéros magyar legény aranyalma* kezdetű dal nyomán (kötetünkben 53. sz.):

Héj, magyarom, magyarom,
Bajuszos szád csókolom.

XVIII. **Qvodlibet vagy Holmi** (1831) STOLL 1313. 217–218. *A magyar danája*. Ks.: *Héj, most élem világom*.

50 sor, strófatagolás nélkül. Azonos címe is mutatja, hogy megegyezik az egykorú XIX. változattal (részletesen l. ott).

XIX. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) I. 145. sz. *A magyar banderista*. Ks.: *Héj, most élem világom*.

9 vsz., a cím és a szöveg egésze megegyezik az I. változattal; néha még a sajtóhibákat is átveszi, másutt egy-egy sor újrafogalmazva (pl. *Mely egész bokáig ér; szűnyogyár* stb.). A 7 szótagú sorok metrikai vonzását jelzi a következő szöveg, Faludi Ferenc *Útravaló* c. verse (*Ne marusszúk, elmebet*).

XX. **Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. 6a–b. *A magyar danája*. Ks.: *Héj, most élem gyöngy világom*.

50 sor, strófatagolás nélkül. A kibővült nyitósoron kívül jórészt megegyezik az I. változattal, de az egykori 3. strófa után két új sort szúr be:

Különben a magyar is
Csak olyan, mint a haris.

A *Kilenc török, hat tatár* sor helyett: *Kilenc francia s tatár* (vö. X.), az 1. strófában pedig – nyilván a *Véres bársony süngem* kezdetű dicsekvő dal hatására – átalakul egy sor:

Bokréta van mellette,
Mellé szeretóm tette.

A szomszédos 5b lapon a szintén a váci kiadványból származó insurgents dal, a *Készülj, szép magyar nemesség* olvasható.

XXI. **Énekeskönyv-töredék** (XIX. század I. fele) STOLL 1383. 71a–72a. Ks.: *Héj, most élem világom*.

9 hatsoros vsz., néhány korrekciótól eltekintve azonos az I. változattal. A kéziratban más, a váci antológiáról másolt verseket is bőven találunk.

XXII. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 60a. [Ks.]: *Kilenc török, hat tatár*.

3 négysoros vsz.-nyi töredék (az I. változat 8–9. szakasza felaprózva). Az ének első hét strófáját őrző lapok kiszakadtak a kéziratból.

A magyar insurgents katona dicsekvése vitézi erényeivel és hagyományos magyar viseletével.

Parafrázis egy inszurrekciós ponyvafüzetből: **A fel-kélő nemes sereghez intézett noga-tások...** (Komárom, 1809) OSZK 821.139, 7. *Zászló alá esküvés*, 6. vsz. és folytatása. Szerzője, N.

Édes István – a ponyvafüzet OSZK-beli példányának tulajdonosa (Sebestyén Gábor?) bejegyzése szerint – „Ez Komáromban egy közönséges ember. – Természetes poéta.” [2.]

XIX–XX. századi folklórváltozatok pl. **Szalay László küldeménye** (Börcs, Győr m., 1840-es évek, MTAK Irodalom 8^r 206/189. 3a–4a; egy helyi kántor – nyilván korábbi – kéziratából másolva); **Bónisné Pogány Carolin küldeménye** (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/118. 3a–4a; ERDÉLYI 1846–1848, III. 243. sz.; Findura Imre gömöri és nógrádi gyűjteménye (1863; MTAK Irodalom 8^r 180. 42a–b).

I.

- 6 *Attilából kinyílt ág* – a magyar harci erényeket a hun–magyar rokonság elvén Attila hun királytól (ur. 444–453) származtatja
- 45 *Rendre szedem gomjait* – ti. sorban levágom a fejüket

61.

+ I. **Énekes Gyűjtemény. Második darab** [1801] 9. sz. *A felkelő magyar sereg*. Ks.: *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén*.

5 vsz. A kezdősor sajtóhibáját (*esztendőben*) mind a tartalomjegyzékben, mind az 1803. évi kiadásban kijavították, az 1823-asban viszont újra tévesen szerepel. A kiadvány datálását is e szöveg tartalma alapján határozta meg SEBESTYÉN Gyula (1913, 105.).

II. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** (1803). 10. sz. *A felkelő magyar sereg*. Ks.: *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén*.

5 vsz., a kezdősor sajtóhibájának kijavításán túl csaknem pontosan megegyezik az 1801-re datált változattal. Eltérések: 12. *A Frantzőkat szándékjokban szégyenítsd*. 15. *A Frantzon*.

III. **Magyar énekek** (1804) STOLL 573. 54b–55a. *Szatomár vármegyei felkelő nemes seregnék dala*. Ks.: *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén*.

Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 132–133.

5 vsz., kétségkívül a váci *Énekes Gyűjtemény* (1801, 1803, 1823) részletei nyomán. Jankovich Miklós kézírása. Medgyesy arra is utal, hogy a dal Sárközi István *Sóbajtózik egy szép nimfa magában* kezdetű versével kontaminálódott, de ezt az autopszia nem erősítette meg: egy kötéletesi hibából eredő lapcseréről van szó.

IV. **Énekes Gyűjtemény. Első darab** (1823) 9. sz. *A felkelő magyar sereg*. Ks.: *Ezernyolcszáz esztendőnek a végén*.

5 vsz., megegyezik az 1801-re datált ősförmával, a kezdősor sajtóhibájának javítása nélkül.

62.

I. **Fodor (Mózes) Sámuel-ék.** (XVIII–XIX. század fordulója) 13–18. *Versus Natalis*. Ks.: *Jere, pajtás, Gergely, menjünk katonának – Katonának, hiszem, jó volna elmenni*.

9 + 10 vsz. Két különálló, egymásra felelő szöveg, mindkettő *Versus Natalis* címmel. Sorrendjük a II.-hoz képest: 1, 2, 5, 6, 9, 10, 13, 15, 17 || 3, 4 || 7, 8 || 11, 12, 14, 16, 18, E1 (egy érv csoport külön, majd több *Alternek* kiosztva a hajdani ellenérvek, vagyis az otthonmaradás apológiája). Az egyedi zárószakasz (19):

Tünektek mindnyájon kívánam végtére,
Ne juttassan Isten fegyvernek élére,
Szívetekben legyen ez nap örömére,
Lelketekben pedig ő üdvességére.

- + II. **Fodor (Mózes) Sámuel-ék.** (XVIII–XIX. század fordulója) 27–32. *Versus Natalis.* Ks.: *Jere, pajtás, Gergej, menjünk katanának.*
 18 vsz., a legvégén: *Amen.* Az I. szöveg valamivel logikusabb, kiforrottabb, de egy strófiával rövidebb változata (a 19., záró szakasz hiányzik). Egyértelműen egy szöveggént jegyezték fel, az utolsó 3 vsz. kivételével ugyanazzal a csúnyább és elnagyoltabb kézírással, mint az I/10–19. szakaszt, vagyis a választ.

Karácsonykor elmondott diákversek sorozata: a katonaelet dicsérete és nehézségeinek leírása. Valószínűleg az 1790-es évek közepén, de mindenképp 1792 után keletkezett.

I.

- cím karácsonyi vers (lat.)
 3 *első Ferenc* – I. Ferenc (1768–1835); 1792-ben koronázták magyar és cseh királlyá és német-római császárrá, 1804-ben pedig osztrák császárrá. Folyamatosan háborúzott a franciák és Napóleon ellen.

II.

- cím karácsonyi vers (lat.)
 36 *beléd bocsátom fojtásam* – meglőlek. A régi, elöltöltős puskákban, pisztolyokban használt tömítőanyag (gyapot) neve a fojtás. Néha nem is golyóval vagy puskaporral, hanem csak a gyúlékony fojtással lőttek. (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IV. 221.)
 48 *A csata piacán* – a csatamezőn, -téren

63.

Thaly-kolligátum (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 511. 35a–b. *A katonaság.* Ks.: *Ó, be nagy boldogság katonává lenni.*
 A cím mellett nehezen kibetűzhető utalás: *N[agy]Enyed. Febr. 19 (~ig) jejes Vérmába* (vagy évszám? 1819?) Az íráskép mindazáltal legfeljebb XIX. század eleji.

Valószínűleg iskolai kötelező versgyakorlat, amelyet a nagyenyedi kollégium valamelyik diákja írt.

- 7–8 Legendás római hősök: *Regulus*, Marcus Atilius, római hadvezér i. e. 256-ban a karthágóiak ellen harcolt. Először győzött, majd Xanthipposz 255-ben szétverte a római sereget, és magát R.-t is elfogta. Öt éven át raboskodott ezután Karthagóban, míglen a púnok annak az elhatározó győzelemnek hatása alatt, melyet a rómaiak Panormosznál rajtuk arattak, követséget küldöttek Rómába, melyben a hagyomány szerint R. is részt vett, mégpedig olyan feltétellel, hogy ha a rómaiakat kedvező békére nem hangolhatja, visszatér a karthágói rabságba. A hagyomány szerint R. tényleg vissza is tért Karthagóba, miután honfitársait óvta attól, hogy a púnoknak kedvező békefeltételeket szabjanak. Ezért aztán a karthágóiak rettentő kínzásokkal álltak bosszút rajta.
Curtius Marcus: nemes római ifjú, aki feláldozta magát hazájáért. A monda szerint i. e. 362-ben mély akna támadt a Fórumon, és a jósök kijelentették, hogy az csak akkor zárul be, ha bedobják Róma legbecsesebb kincsét, az akna be nem töltése pedig veszedelmet jelent Rómára. Ekkor C. e szavakkal: „Rómának nincs becsesebbje, mint fegyverei és bátorsága”, teljes fegyverzetével lovastul a mélységbe rohant, mire az bezárult.
Horatius Coles: a Porsenna elleni háborúban úgy mentette meg Rómát (két másik rómaival), hogy addig védelmezte a Pons Subliciust az utánuk nyomuló etruszok ellen, míg azt a háta mögött lebontották; akkor aztán a Tiberisbe vetette magát és kiúszott a túlsó partra.
Fabius: hatalmas régi római nemzetség, mely már a köztársaság első idejében éveken át biztosítani tudta magának az egyik konzulágot, s egymaga szembe mert szállni Róma hatalmas szomszédjával, Veivel.

Mucius Scaevola (i. e. VI. század), Róma egyik megmentője az etruszok támadása idején. Mikor a Porsenna etrusz király elleni sikertelen merényletkor elfogták, önként a tűzbe tartotta kezét, jelezve elszántságát. A megrettent király ezért szabadon engedte, s felhagyott Róma ostromával.

- 18 *Zrínyi és Nádasdy jegyver közt hullának* – Zrínyi Miklós 1566-ban Szigetvár védelmében halt hősi halált; Nádasdy Ferenc (1555–1604), a fekete bég néven is emlegetett törökverő nádor viszont nem harctéren, hanem sárvári birtokán hunyt el. (A XVIII. századi Nádasdy Ferencre, a hétéves háború egyik magyar tisztjére aligha gondolhatott, mivel ő sem harcban esett el.)

64.

+ I. **Énekek gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 523. 29. sz. *Magyar verbung*. Ks.: *Kiküldötte Ferenc király nyalka verbunkját*.

Kiadásai: JENEI 1943, 20–21.; VÉV 188. sz.

6 vsz.

II. **Erdélyi Tár nótáskönyve** (1833–1835 k.) STOLL 790. 4a–b. *Szép hadfogadás dal*. Ks.: *Kiküldötte már az király hadfogadját*.

6 vsz., a 4.-től a strófa második felének ismétlésére is utal *Repp.* rövidítéssel. Egyedi vonásai miatt itt közöljük:

Kiküldötte már az király hadfogadját,
Kitétette az utcára vörös zászlóját,
Nosza, ide, gavallérok, vígan táncoljunk,
Tele borral az edényünk, vígan mulassunk!

Katonaság de szép élet, de csak úgy nézni,
Kinek-kinek jaj, de nehéz köztünk szenvedni,
Aki eztet el nem hiszi, tessék béállni:
Lehet eztet rövid idő alatt próbálni.

Elmégyek én már az király hív szolgájának,
Azzal egészséget mondok kedves atyámnak,
Tudom, bút, bánatot hagyok kedves rózsámnak,
De még annál többet hagyok szülő dajkámnak.

Katonává lettem én már, kedves galambom,
Felkötöttem oldalamba királyi kardom,
De nem szánom életemet jó királyoméért,
Piros vérem kiontani kedves hazámért.

Az kardomnak markolatja tiszta ezüstbűl,
Csillagokra van ki rakva, nem öntött rézbűl,
Hogyha arra a nap reásüt, szépen tündöklök,
Melyet sok szomorú anyák jajjal kesergik.

Katonává lettem én már, és már elmégyek,
Szülémtűl, szép nemzetemtűl végbúcsút vészek,
Isten hozzád, Magyarország, többé nem szólok,
Felülök pej paripámra, tovább utazok.

Az ének a *Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját* kezdetű, dallamában is XVIII. századi motivikájú népi toborzó előzménye (KODÁLY–VARGYAS 1952, 372. sz.). A Zala megyei Aszófőn a Balázs-napi diáktoborzóban találkozunk változatával: *Kiküldötte Balázs püspök nyalka verbunkját* (SOLTÉSZ 1981, 120.). Valószínűleg azonos dallamtípusra énekelték, mint XIX–XX. századi utódait; korszakunkban a *Nincs becsületi a katonának* és az azzal rokon metrumú közéleti dalok képviselik.

A 4. sor és a záradék közeli kapcsolatot feltételez az egykorú, *Áll a verbung, táncoljunk...* kezdetű dallal (kötetünkben 69. sz.):

Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények,
Tele csordoltig állnak borral az edények [...]

Ha sebesít sok francot az én jobb karom,
Akkor mondja jó királyom: „Édes magyaron!”

36 soros folklorizálódott szövegváltozata *Kiküldötte Ferenc császár nyalka verbunkját...* kezdettel: ERDÉLYI 1846–1848, III. 122–123. (222. sz.) Az 64/I. toborzó 3. vsz.-ának és 1-2. sorának népi változatát l. egy 1848-as verbunkosban is (KÁLMÁNY 1952, 278. 46. sz., a jegyzetben további folklóradatokkal).

I.

- I *Ferenc király* – I. Ferenc német-római császár (1804-től osztrák császár), magyar és cseh király (1768–1835, ur. 1792–1835). A korszak összes inszurrekciója az ő korában zajlott (az utolsó 1809-ben), így a vers pontos keltezéséhez az uralkodó említése csak részben ad támpontot.

65.

Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 6a. Ks.: *Oldalunkon fegyver.*
4 vsz.

66.

- + I. **Különféle versek és dalok** (XIX. század eleje) STOLL 534. 21a. Ks.: *Az én csizmám szentpéteri.*
Kiadása: VÉV 147. sz.
6 vsz., a végén: *Vége.*
- II. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 11b–12a. *Alojz unokámnak éneke.* Ks.: *Az én csizmám szentpéteri.*
Kiadása: KÖNIG 1902, 213.
1 vsz., a Szirmay családra (a feljegyző unokájára, Szirmay Alajosra) travesztálva.

Az én csizmám szentpéteri,
A sarkantyúm debrecenyi,
Magam vagyok Szirmay fi,
Nem parancsol nékem senki.

- III. **Horváth András-ék.** (1813) STOLL 637. 3a. Ks.: *Az én csizmám szentpéteri.*
6 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal; csaknem szó szerint azonos. A 20. sor azonban eltér: *Régi bősök ékesége.*

IV. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 3. sz. Ks.: *Az én csizmám szentpéteri.*
6 vsz. lehetett, az első kettőt közli MAGASSY Antal (1901, 297.), „a következő 4 versszakban átalakul insurgents dallá”. Az elveszett gyűjtemény tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az insurgents dalok közé sorolta.

67.

+ I. **Nagy Ferenc-ék.** (1806) STOLL 583. 11a–b. Ks.: *Az jászékun gavallérság olyan, mint a szép virág.*
7 vsz. Feltehetően ez a változat szolgált az összeíró későbbi kéziratos versemásolatának (II.) alapjául.

II. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 52b–54a. Ks.: *A jászékun gavallérság olyan, mint a szép virág.*

7 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A vers végén: *Vége.* Bár a feljegyző itt külön nem jelöli, korábban már utalt rá, hogy a gyűjtemény szövegeit korábbi forrásokból másolta, többek között saját jurista korából, ill. egy 1788-as keltezésű énekeskönyvből.

Katonadicsérő ének; aktualitását a törökök elleni belgrádi győzelem (1789) adja. Az I. vsz.-ban a rebellis felhangú *nép – ép – kép* rímek is felbukkannak (*Querela Hungariae*-rímtoposz, vö. IMRE 1993).

Népi variánsa a XIX. század legvégéről:

Jász és kun gavallérság,
Mindjárt kész katonaság, egész Jászság.
Az világon nincs oly nép,
Mint a jász és kun nép.
Testében ép, természete szép,
Drága jelében kép.

Kardot, kaszát forgatni,
Gazdaságot folytatni legnemesebb.
Aratni vagy mulatni,
A puskát csattogtatni leghíresebb.
Trombiták harsogása, ugrik a lovára:
Gyorsan menjünk parádéra,
Mennydörgő csatára!

Vágja töröknek fejit,
Fájin бүдös velejit
S rontya vérit.
Tarsolyra hányja küjeit,
Gyémántos kincseit.
A mi József császárunk, angliai királyunk
Ennek kedvez.

Gáspár Mihály, Mezőkövesd, 1899. december 5. Vikár ZI 04= KI 13.) Mf. 249/c.

I.

28 *vitész Kádárnál* – Kádár István XVII. századi vitéz egy török elleni csatában esett el a XVII. század közepén. Emlékét a *Szörnyű nagy romlásra készült Pannónia* kezdetű vitézsírató histó-

riás ének őrzi (egy időben Kődi Farkas Jánosnak tulajdonították, vö. RMKT XVII/9. 161. sz.), amely a XVIII–XIX. században gyakran megjelent ponyván, s a szájhagyományban is gyökeret vert, pl. lakodalomban éjfélkor, hallgató nótának énekelték. Nemespátrón (Somogy m.) „kódís nóta” megjelöléssel kásapénz-szedés közben is elhangzott egy 24. vsz.-os, lakodalmi ének 8–9. és 14–18. szakaszaként (SEEMAYER 1936, 72–90).

68.

Cantiones variae (1800–1809) STOLL 552. 1a. Ks.: *Kálló alatt van egy cifra csárda.*

Kiadása: [SOLYMOSY] 1929, 117.

I vsz.

69.

+ I. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 22a. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

Két négysoros szakaszban lejegyzett szöveg.

II. **Kováts József versei** (1815) STOLL 652. 54b. *Márs.* Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*
3 vsz., a 3. csak kétsornyi.

III. **Hasznos Multságok** (1820, I. féleztendő, 13. sz.) 97. Ks.: *Áll a verbunk, táncoljunk, nosza, kun legények.*

2 vsz., azonos az I. változattal.

+ IV. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 7a–b. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

3 vsz.

V. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. 18–19. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*
3 vsz., csaknem szó szerint azonos az IV. változattal. A gyűjtemény Páparól származik.

VI. **Udvardy János népdalgyűjteménye** (1832) 28a. Ks.: *Áll a verbunk, táncoljunk, nosza, kun legények.*

3 vsz., sorrendjük azonos az IV. változattal, de a 7–8. és 11–12. sorpárok felcserélve állnak. A *Verbunkdalok* című ciklusban.

VII. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 129. sz. Ks.: *Áll a verbunk, táncoljunk, nosza, kun legények.*

Egy szakasz, dallammal.

VIII. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 66–67. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

3 vsz., sorrendjük azonos az IV. változattal.

IX. **Magyar Hazai Vándor** (Pest, 1835) 56. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, víg legények.*

2 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Edvi Illés Pál a dalt a toborzási szokások leírását követően közli a kalendárium hasábjain „Itt következik egy toborzói dal” kezdettel, a kun vonatkozások semlegesítésével. A prózai szöveget I. a II. A fejezet közös műfaji bevezetőjében.

X. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. III. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

3 vsz., sorrendjük azonos az IV. változattal. A gyűjteményt egy pápai diák írta össze.

XI. **Dalok, versek, jegyzetek** (1837–1839) STOLL 1348. 33b–34a. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

3 vsz., megegyezik az IV. változattal.

XII. **Toldy Ferenc kolligátuma** (1830-as évek) 18. sz. Ks.: *Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények.*

Kiadása: CSÖRSZ 2010b, 334.

4 kétsoros vsz., a III. változat másolata. A gyűjtemény többi szövegének zöme is a *Hasznos Multságokról* készült másolat.

A kun identitást és virtust erősítő, verbuváláskor énekelt (IX.) toborzódal.

Érdekes, hogy egy reformkori gyűjteményben (talán a dallamközösség miatt) Pálóczi Horváth Ádám *Azt mondják, hogy magyarul nagy companiába* kezdetű versrészlete előtt, mintegy nótajelzéseként ez olvasható: *All a verbunk tancoljunk s a t. folytatása.* (Bacsó János-dalgyűjt., 1837, STOLL 1347. 7a–b). Utána ugyan hamarosan az *All a verbunk, rózsám, mit tegyek* kezdetű szerelmi dal következik, ám ennek más a metruma, tehát erre aligha énekelték a magyar tánc dicséretét, inkább csak hívószavas asszociációval került a gyűjteménybe.

A nyitókép pohárköszöntőjét és a király köszönő szavait vö. kötetünk 64. szövegével (*Kikeüldötte Ferenc király nyalka verbunkját*).

XIX. századi folklórváltozatai pl. **Dalok s német mondák** (1840 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/172/c, 10a; **Népdalok tisztázatai** (1840 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/219. 48.

*

Dallamát a Kiskunságból származó VII. változat nyomán, saját átírásban közöljük (eredetileg c-moll):

Áll a ver - bunk, tán - col - junk, no - sza, kun le - gé - nyek!
Te - le csor - dul - tig bor - ral vár - nak az e - dé - nyek!

Pánt - li - kát sü - ve - günk - re majd osz - to - gat - nak,
Men - rét, dol - mánt, nad - rá - got is re - ánk sza - bat - nak.

70.

Resetka János-ék. (1801) STOLL 560. 53b–54b. Ks.: *Ezernyolcszázegyedikben / Katonaság tűnt szememben.*

II vsz., a végén: Vége. A 9. strófa az *Isten hozzád, Erdélyország* kezdettel ismert kettős dalból való (a hagyomány Károlyi Sándor búcsúénekének tartotta, amelyben feleségétől búcsúzik; RMKT XVII/3. 224. sz.). Az ének után „Ugyanazon nótára” következik a *Jaj, sírhat már a nemesség* kezdetű katonadal (55a–56b; szintén tartalmaz szakaszokat a régebbi búcsúénekből).

Nótajelzéseként:

Jaj, sírhat már a nemesség (Uo., 55a–56b; l. alább).

Egy hasonló kezdetű, de katonapanaszként folytatódó, korábbra datálható szövegtípust a II. A. 3. fejezetben, 121. sz. alatt adunk közre.

25 *Bélád* – község a hajdani Bars vm.-ben (ma Szlovákia, Nyitrai járás, Beladice); a Szent-Iványi család birtoka.

71.

- + I. **Fejér–Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. 129–130. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében.
- II. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 324. Ks.: *Kardra termett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz, a 9. sor hiányzik.
- III. **Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. 190. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz, kottával.
- IV. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 270. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz, a kézirat 1810 utáni részében. Megegyezik az I. változattal.
- V. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 121a. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Kiadása: KÖNIG 1902, 70.
Egy szakasz. A gondolatmenet nagyon hasonlít a feljegyző *Hungaria in parabolis* (1804, 1807) c. kötetének a magyarok karakteréről szóló megjegyzésire, pl. 88. §.
- VI. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 42–43. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz.
- VII. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 7. sz. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Kiadása: KazLev IX. 453.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költőtanár egyúttal Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófűzését).
- VIII. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 10a. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.
- IX. **Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 210. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, eszemadta.*
Egy szakasz, kissé átalakult kezdősorral. A gyűjtemény 1830 táján összeírt részében.
- X. **Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. 78–79. Ks.: *Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta.*
Egy szakasz.
- XI. **Pataki dallamtár** (1837) STOLL 821. 16. Ks.: *Kardra teremtetett a / magyar, az eszemadta.*
Csak a szövegkezdet, ötszólamú melodiáris kottával.

Az éneket csak a sárospataki kollégiumból és Zemplénből származó forrásokból ismerjük.

*

Dallamát két, egyaránt Sárospatakról származó forrás is megőrizte (III. és XI.), de sajnos megnyugtatóan egyik nyomán sem rekonstruálható, ezért közlésétől eltekintünk.

72.

- Nihelszki Dávid-ék.** (1806–1824) STOLL 584. 146–147. *Nógatás a katonaságra.* Ks.: *Nosza, csapj fel, pajtás, gyere katonának.*
Egy szakaszban leírt szöveg.

73.

+ I. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 63I. 83b–84a. Ks.: *Már a magyar nemes sereg tarsolyos fegyverben.* 6 vsz., a végén: *Vége.* A gyűjtemény korábbi kéziratok másolata, pl. egy 1783-as és egy 1788-as énekeskönyvé.

II. **Mátra és Zagyva vidéki népdalok (Nagy Iván küldeménye)** 5b. *Nemesi felkelési dal.* Ks.: *Már az magyar nemes sereg tarsolyos fegyverben.*

6 vsz., fonémaszintű eltérésekkel azonos az I. változattal. Talán közös forrásra vezethetők vissza, Nagy Iván ugyanis Nagy Ferenc fia volt.

Az insurgenseket dicsérő, I. Ferencre áldást kérő propagandavers. Szótagszám-ingadozásait csak részben javítottuk.

74.

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 119a. Ks.: *Papot illet a Szentírás.*

Kiadása: KÖNIG 1902, 214.

I vsz. Mivel Szirmay Antal gyakran másolta le egymást követően, külön sorszámmal az egyébként összetartozó strófákat, nem kizárt, hogy ez a szöveg valójában az előző dal (*Katonának jól van dolga*) folytatása.

75.

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 19a. Ks.: *Nem kell nekem cserepár.*

Kiadása: KÖNIG 1902, 71.

I vsz.

I *cserepár* – Szirmay Antal jegyzete: „1787. esztendei török háborúban a törökök a német gyalog katonákat *cserepárinak* nevezték azért, hogy midőn a török katonarabokat felcserélnek az elfogatott császári katonákért, tehát egy magyar katonát cseréltek egy török katonáért; de midőn a német gyalog katonák visszacseréltettek, akkor két német gyalog katonát adtak egy török katonáért, mivel tehát *párosan cserélték* őket, *cserepárinak* nevezték.” Hasonló jegyzetet írt *Fragmenta* című prózai kéziratába is (OSZK Quart. Lat. 374., 60a).

76.

Baky Rudolf-ék. (1813) STOLL 634. 14b. Ks.: *Nyergeld, vitéz buszárlegény, lovadat.*

2 vsz.

5 *spádi* – népetimológia vagy elírás a szpáhi (török lovas katona) helyett (vö. kötetünk 170. szövegében: *spádís tatárok*)

II. A) 2. Marsok, indulók

A marsok összeurópai műfaja a nagy nemzetközi háborúk (hétéves háború, a francia köztársaság, majd Napóleon elleni hadjáratok) hatására újra felvirágzik. A német és francia indulók mintául szolgálhattak a magyar marsok számára is. A *Marseillaise*-t például francia fonetikus átírásban és latin fordításban (*Pergamus filii patriae*; CSÖRSZ 2005b, 219.; Abaffy Ferencnek is tulajdonították) egyaránt megtaláljuk a XVIII. század végi melodiáriumban, a dallamát pedig felhasználták a *Kardra, magyar nemes* kezdetű indulóhoz (kötetünkben 108. sz.). Egy eddig nem ismert *Marseillaise*-fordítás az 1820-as évekből:

Hazánk fiai, készüljünk,
A dicsőség napja felkölt.
A tirannusság ellenünk
Vérezgő zászlót emelt,
Jőnek, hogy majd öleitekbe öldössék kedveseiteket.
Rajta, polgárok,
Kardra szálljatok!
Gyorsan, rajta, gyorsan, rajta!
Hogy undok vér mossa barázdáitok.

Félegyházi Lajos-ék. (1827) STOLL 1274. 43b–44a.

vö. **Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. 118–119.;

Nótás könyv (1821–1828) STOLL 1234. 189–190.;

Szatmári melodiárium (1820-as évek) STOLL 1295. 93.

Az 1788/89-es török háború hazai megítélése az újoncoszás terhei és a nagy véráldozat miatt elég ellentmondásos volt, az ünnepi propaganda azonban itthon és külföldön is éreztette hatását. Az 1789. évi belgrádi győzökhöz, Gideon Laudon tábornokhoz írt egyik francia nyelvű óda egy magyar kéziratban is felbukkan *Ode par Mourier* cammel (*Loudon vient de la guerre...*). 6. strófája a magyarokról is megemlékezik:

O braves Pannoniens
Vous Hongrois redoutable,
Qui sabre ces Payens
Qui sabriez les Diables
Nous vous admirons
Et nous vous remercions

Thaly-kolligátum (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 244a–b

A marsok gyakran alkotnak tematikus tömböket a kéziratokban, talán arra utalva ezzel, hogy azonos alkalmakkor hangzottak el. Olykor közös sorszám alatt, füzérbe rendezve jegyzik le őket (vö. a tusok és egyéb bordalok sorozatait, l. RMKT XVIII/8.). Divatjuk jócskán túléli a török és francia háborúk korát: az 1840-es évekig nyomon követhetők a kollégiumi kórusok repertoárján. Már az inszurrekció korában megfigyelhetjük, hogy ugyanazon indulókat több felkelés alkalmával is felújították, esetleg kisebb átköltésekkel.

A marsok egy része bizonyíthatóan szerzői alkotás, ám szókincsük és metrikai megoldásaik visszaköszönnek az anonim indulókban. Sok kézirat őrzi Faludi Ferenc *Nádasdy-indulóját* (*Rettentő Marsnak fajzati, ti bátor seregek*), ill. Fazekas Mihály *Katonai búcsívételét* (*Márs műhelyén, vér mezgijén*

gyakran ízzadozó seregek), amelyek e műfaj klasszikusaiként forogtak közkézen. Szintén széles körben ismert Hertelendy Gábor marsa:

Hát, fiaim, ti vitéz nevetek rabláncsal váltjátok-é fel?
Ősz fejem is ma tehát veletek nyert koszorúját veszi-é el?
Nem magyar, ám cudar, a' ki kivont
Karddal is esdekel és kér pardont.
Rajta tehát velem, a' ki vitéz,
A csatán elől lobogó tollamra néz,
Ezeredem vérmezején vezetem
Győzni vagy halni tanult seregem!

Sebestyén Gábor-ék. (1810–1813) STOLL 617. 125a.
További változatok pl. **Csonka énekeskönyv** (XIX. század eleje) STOLL 1154. 32.;
Kondray János daltára (1824) STOLL 1255. 154.

Ezt a verset 1809-ben egy egylapos nyomtatványon Bodrogekői Hazafi M. József közli elsőként egy másik marssal együtt, (talán Helmezy Mihály álneve ez?), bár Kisfaludy Sándornak is tulajdonították (MEDGYESY S. 2012, 146–147). Hertelendy őbesteren kívül néha más személyek nevével is felbukkan: egy sárospataki gyűjteményben *Hunyadié* alcímmel (1832–1838; STOLL 1316. 55.), Kelemen László kottás kéziratában *Zrinyi Marsch* címmel (1828; STOLL 1283. 16a). Az erdélyi **Bocskor Mihály-ék.**-ben (1825; STOLL 726.) *Gróf Zrinyi Miklós utolsó szavai katonáihoz a Szégyet váránál* címmel található (29.; ugyanitt a *Belgrádra, vitézim...* kezdetű indulót pedig Hunyadi János szájába adják, l. alább). Az 1860-as években már *Bem indulója* címmel jegyzik fel Debrecenben, egy Petőfi-verssel kontaminálva (**Illés[y] György: Debreceni gyűjtés**, 1864, MTA Irodalom 8^r 177. B rész 16–17.).

A legnevezetesebb szerzői mars-szöveg korszakunkban Helmezy Mihály *Harcz-szólzata* (1809), amely csaknem harminc kéziratban felbukkan, s az 1823. évi *Aurorában* is kiadták:

Szittyá vitézek, a franc diadalma ne rettegessen benneteket,
A magyarok hatalmas Istene hadakozzék ügyetekért,
Mars vezeti fegyverteket,
Párducos ősei hőseitek tüze serkengesse lelketeket!
Honnotokért s nemesi jussotokért
Ne kéméljétek ontani hazafi véreteket.
Majd ezer vitéz borostyán koronázza fejeteket,
Briliánsokkal örökétti Hunnia nagy neveteket,
Száz ivadék, száz maradék magasztalja halhatatlan tetteteket.

Rajta tehát, fokok és buzogány fegyverkeztesse markotokat,
Rivad a tárogató,
Harsog a trombitaszó,
Pederjétek meg torzonborz bajszotokat.
A fene franc taréját s agyaráát tönkrezúzza bajnok karotok.
A csata vér mezején fegyveres ezeredén vitézkedjék diadalmas dandárotok.
Menderegve dödörögve, rontson-bontson ezeretek
Ezer halált, ezer sebet nyisson fegyveretek,
Durogrotatva, csattogtatva seregeit kaszabolja seregetek!

Győri ék. (1809 után) STOLL 527. 7–8. (PERGER 2009, 33.)

Virág Benedek is eltért poétikai elveitől, amikor 1797-ben, a *Nincs becsületi a katonának* metrikai rokonságába tartozó (10, 10, 13, 13) rímes versformában adta közre *Ének a hazafiakhoz* című inszurrekciós buzdító versét (*Eljött az idő, bátor férfiak*; RMKT XVIII/12. 244–245.). Szirmay Antal is lemásolta kéziratába:

1797. esztendőben a magyar insurgensek éneke

Eljött az idő, bátor férfiak,
Győzelmekre szült hazafiak!
Ó, menjetez hazátoknak szent védelmére,
Dicsősége, üdvössége hí segédére!

Nagy atyáitok vitéz fegyverrel,
Ezer csaták közt kiontott vérrel,
Midőn szerte-széjjel járták a nagyvilágot,
Felkeresték, megszerzették e szép országot.

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 44b–45a. KÖNIG 1902, 68–69. (1–2. vsz.)

A hazai műköltői kínálatból, helyi kismesterek leoninusaiból és indulóiból további adatokkal szolgált MEDGYESY S. Norbert tanulmánya (2012). Az alábbi vers Belgrád elfoglalását ünnepli; Laczkovics János munkája, eredetileg a bécsi *Magyar Kurír*ban jelent meg (1789. nov. 4.), de felbukkan az erdélyi **Vutskits-énekeskönyv**ben is (1798; kiadása: VOGEL 2012, 136–138.). Az ütközetet az epikus eszközökön túl a marsoknál megszokott vérgőzös képsorokkal írja le:

Talpra esett vitézek, trombitánk rivadjon,
A szelek postáin hírünk hadd nyargaljon,
Ágyúk mennydörgési,
Énekek zengési
Szaggassák az egeket,
Hirdessék a nevünket!

Megvettük várait Nándorfejevárnak,
Országunk hajdoni legelső kulcsának,
Vertük a táborát,
Rontottuk udvarát,
Pogány szívű törököknek,
Kereszténység ölyvének [...]

Ti magyar seregek, már örvendeztetek,
Győzelem pálmáját, im, ti megnyertétek,
Törököt öltétek,
Mindenütt vertétek
Fegyvertetek mejjében,
Fördöttetek vérében.

Szerencsés Austria, nézd győzedelmedet,
Országot hódító villám fegyveredet,
Oroszlány a néped,
Szívében van képed,
Csak egy Laudon vezette,
És a császár szerette.

Vutskits-ék. (1798) STOLL 442. 87a–88b.

Az alábbiakban néhány kétes hitelű, töredékes vagy később lejegyzett indulót sorolunk fel, amelyek valószínűleg az általunk bemutatott korszakban születtek.

Egykorú, de töredékesen lejegyzett mars és hazafias diadalének:

[...]
Meglátod országunkat,
Szabad uraságunkat,
Boldog vagyok veled együtt, kedves nemzetem,
Tapsolj és örömekeket veled éneklek.

Lassan, lassan visszajő a régi szép reménség,
Avagy eddig homályban elrejtett nagy fényesség,
Feláll az elnyomatott, nagyon régi dicsőség,
Jelen van a vigasság,
Örülj, ó, szép jó virág,
Örülj, ó, szerelmes hazám, Magyarországi!

Bezzeg megemlékezünk rólad, édes Atillánk,
Utánad fohászkodunk, ó, édes, kedves atyánk!
Már az erős francia fordítja a fegyverét,
És hatalmasan minket bíró erejét
Longobardus királyra
S annak az országára,
Nekünk ez nagy reménségünk szabadságunkra,
Menj, jó hír, hazámba, mondd e víg újságokat
És majd visszatérendő boldogságunkat.
Nem sokáig minket bírnak már a franciák,
Erőt rajtok vesznek magyar katonák.

Vigadjan, örüljen már hegyen fémlő Budavár,
Európának címere, ékes Budavár!
Készülj, serény paripám, készülj, kezem ereje,
Magyar katonának éles fegyvere,
Undok véres harcra vasból vert nagy virtusra,
Készülj, hargos kalpagom, víg triumphusra!
Ismét kardunk zeng és peng,
Hogy a világ füle cseng,
Addig mind lesz vérontás,
Meddig magyar szép ország
Minden nemzetségek felett talpan áll.

Énekeskönyv (XIX. század eleje) STOLL 526. 1a–b.

Csak a kottája maradt ránk a *Majd levágjuk a franciát* szövegkezdetű marsnak (**Szarka János-melodiárium**, 1798, STOLL 439. 197), ill. a *Bombi zörög, lóra, magyar! Talpra kikelj, itt az agyar* kezdetűnek (Uo., 198).

Talán egykorú korszakunkkal, hiszen nem sokkal későbbi feljegyzés:

Lóra, vitéz, mars sebesen,
Mormol az ágyú mennykövesen,
Rettent, halállal fenyeget,
Vérontás közt porba temet,
Nosza, egy csepp vérig oltalmazd az életedet,
Mindenedet!

Nihelszki Dávid-ék. (1804–1824) STOLL 584. 166–167. *Mars*.

Egy szintén korábbiak tűnő mars lejegyzését csak az 1830-as évekből ismerjük:

Harsog a trombita, riadoz a kürt,
Puska ropog, kard csörög,
Bombi, ágyú mennydörög,

Mit késünk mi, nosza, lóra, vitéz ezered!
A pálmát a hadak fergetegi közt nyered,
Győzni tanult karod ontsa rakásra a török tömött sorát,
Öldökölje táborát!

Szabó József-ék. (1831) STOLL 779. 19b.
ugyanaz: **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 851. 3a;
Sokféle (1835–1851) STOLL 1338- 22b;
Gáspár György-ék. (1829–1831) STOLL 761. 24b;
Polgár János-gyűjt. (1830) STOLL 771. 110.;
Énekeskönyv (XIX. század I. fele) STOLL 848. 134. sz.;
KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 53–54.;
Arany János dalgyűjteménye (1874) I. 14. sz.

Ugyanebből a korszakból való egy vélhetően korábbi induló, Páparól:

Győződelemmel, győződelemmel
Tért haza hadrontó hős seregünk,
Elszéledt már fergetegünk,
Tátott torkából ágyúnk tűzkört nem okád,
Hív vitéz? halál reád,
Honyod palmaágat ad,
Fejedelmedet
Szabadítván koszorúzzák fejedet.
Vérrel festett lobogóink,
Csendes Zephírek játszanak veletek,
Béke hazánknak,
Pihenés vérző jó katonának,
Durva bombi nem morog, eltűne,
Zaja mennydörögni szűne,
A mezeinkre kiáradt
Vérpatak árja kiszáradt,
Tüze dühe még kialuva,
Marsnak megnémula szava.

Diénes Gábor-ék. (1826–1837) STOLL 734. 45–46.

További marsok kezdősorai, amelyek legkésőbb az 1810-es években kialakultak (első ismert feljegyzésük időrendjében):

Fényleni kezdenek, im, az egek; a lipcsei csatáról – **Énekek gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 523. 28. sz.

Bellona markos fiai, győzedelmes fegyveretek – **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 19b [a szerkesztés után került elő]; **Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 47.

Ülj fel, magyar, a lovadra; franciák elleni insurgents mars – **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok**, 1812. máj. 7. 10. sz.; KazLev IX. 455.; **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 11a–12b; **Bónisné Pogány Carolin küldeménye**, 1840-es évek, MTAK Irodalom 8^r 206/118. 27b–28b.

Rettentő ropogás dürrög a habokon – **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 29.; **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 19–20.

Füstöl az ágyú, francia lang – **Csatáry József-ék.** (1814–1819) STOLL 645. 55–56.

Menj, seregem! a közz békét szabadon felbontó erőszakos nép fellázadt; Napóleon monológja – **Somogyi**

- László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 141–142.; vö. **Tóth Sámuel-melodiárium** (1821–1822) STOLL 699. 14b–15a.
- Mars, haza véd-fiai, im a kegyetlen Eris dübe kéméletlen tépi szíjjel a szeretet becses köteleit* – **Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 143–144.; **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. 57.; **Tóth Sámuel-melodiárium** (1821–1822) STOLL 699. 13b–14a.
- Haza mars, koszorus sereg* – **Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 162–163.; **Tóth Sámuel-melodiárium** (1821–1822) STOLL 699. 18b–19a.
- Lóra, nemes magyarim, dörög a ropogó, bárdolatlan hangjaival mindent rémítő törökök ördögi bombija* – **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. [51.]
- Indul, ront, dúl Márs, pataki zúggnak* – **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 42a.
- Mars örülve, Sándorunk vitézi Lipsiában* – **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 51b–52a; **Felvidító VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 253.; **Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. 48.; **Egyházi énekek és világi dalok** (1832–1838) STOLL 1316. 55–56.; **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 108–109.
- Tápsolj, szívem! szép hírt hallasz: törökök elvesztek;* Belgrád megvétele és Laudon dicsérete – **H. A. énekeskönyv** (1822) STOLL 702. III. 40b–41b. (ugyanitt a szokásos belgrádi marsok is szerepelnek).
- Bőg az ágyú s trombita zeng* – **Felvidító VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 53. és 259.
- Éjszak, Kelet, Dél, Enyészet;* Az inszurgensekhez – **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 853. 224–228.

A műfaj hatását tükrözik a katonai világtól távoli, diákközösségekben fennmaradt alkalmi versek is. Ezek gyakran szoros szöveg- és dallamszintű kapcsolatban állnak a hivatalos indulókkal – nem véletlenül, hiszen alkotóik egyúttal a kollégiumi kórusokban is rendszeresen énekelték azokat. (Ezt példázza a kötetünk 82. szövegének harci és diákos változata, vö. CSÖRSZ 2013a) A gyakori nótajelzéseken (pl. *Belgrádra, vitézim, omoljatok* stb.) túl közvetlen poétikai hatások is megfigyelhetők. Az alábbi, marsokat imitáló névnapköszöntő egy János-napi versfüzér részeként maradt ránk:

Trombita, síp, dob, klárinét víg hangján énekelünk,
Marsot hamar, mert közelít elmenetelünk.
Most a fagót, flóták, rezegő szerpán,
Trombita, dob, hobo, klárinét hangján
Fújunk marsot hát,
Mindenik hangoztassa: vivát!

Kríza Borka-kolligátum (1812–1821) STOLL 1199. 23a.
Vö. **Czupor Andor énekgyűjt.** (1836–1839) STOLL 810. I. 24b;
Fodor János-ék. (1836) STOLL 811. 46.

Hasonló diákinduló a XIX. század elejéről, amely a címe szerint is *Mars*:

Ó, be derék, aki amaz égi vezér, Minerva vitéz
Battalionjába veres-kék lobogóknak alatta vitéz,
Mert ha kiállta az zivatart,
Két keze egy selyem lobogót tart.

Sebestyén Gábor-ék. (1809) STOLL 607. 65b.

- I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 94. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
I szakasz. Szövegromlásai miatt nem közöljük főszövegben.
- + II. **Jankovich János-ék.** (1788–1793) STOLL 401. 109a. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
4 négysoros vsz. Egy marsokból álló sorozat 4. darabja; valamennyi megtalálható a XI. -ben is.
- III. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 78. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
Egy szakasznyi, de 3 strófára tagolt szöveg, amelyet áthúztak, majd a következő oldalra (79.) ismét feljegyeztek, immár teljes szöveggel.
- IV. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 79–80. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
Egy szakasznyi, de 4 strófára tagolt (a III.-nál teljesebb) szöveg.
- V. **Barra János-ék.** (1797) STOLL 431. 50a–b. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
Egy szakasz, a végén: *Vege.* A kis haránt alakú zékely énekeskönyvben régies iniciais láthatók, e szöveg M kezdőbetűje a XVII. századi kéziratokat idézi.
- VI. **Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 120–121. *Laudon onszolja a katonáit a viadalra.* Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
2 nyolcsoros vsz., a végén: *Vege.* Címe szerint a Laudon tábornok 1789-es belgrádi győzelmét megéneklő versek közé sorolták. A kézirat a kolozsvári unitárius kollégiumból származik.
- VII. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 107. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
4 négysoros vsz.
- VIII. **Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. 89a–b. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
4 négysoros vsz.
- IX. **Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 4–5. *A magyarokhoz.* Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
4 négysoros vsz.
- X. **Madácsy László-ék.** (1810 körül) STOLL 1191. 37b. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
6 sornyi töredék, utána véget ér a kézirat.
- XI. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 10b–11a. *Magyar mars.* Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
4 vsz., a végén: *Vege.* Egy marsokból álló füzér utolsó darabja. Előtte megjegyzésként: „(az 1788. esztendei török háborúból, mint az többi előbbi)”.
XII. **Daloskönyv** (XIX. század 1. fele) 143–144. Ks.: *Marsolj már, vitéz magyar.*
Három szakaszban leírt szöveg. Megszakítás nélkül folytatódik a *Belgrádra, vitézim, omoljatok*, majd a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű szövegekkel (l. ott).
- XIII. **A Bihar vármegyei Banderium és más harci dalok** (XIX. század 1. fele) 1a–b. *Cardinalis.* [Ks.]: *Marsolj már, vitéz magyar.*
Egy összefüggő szakaszban leírt változat. A kis kézirat énekei összefüggő, tagolatlan ciklust alkotnak az 1789. évi belgrádi ostrom énekeivel; előtte: *Nézzed, magyar...* (35. sz.), a következő szöveg: *Belgrádra, vitézim, omoljatok* (78. sz.).

Alcímei és füzérbe komponált lejegyzései nyomán az 1788/89. évi török háború korára datálhatjuk.

- + I. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 85b. *Belgrád megvételének nótája, melyben együtt beszélgetnek báró Laudon, az ausztriai seregek fővezére és Ozmán, a belgrádi vár kommandánsa.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., majd (folytatólagosan a 11. Más énekcím alá sorolva) *A vár megvételén való öröm* címmel olvasható a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű vers. A címben szereplő 1788-as dátum tévedés, mivel az ostrom 1789-ben volt. A gyűjteménynek ezt a részét Simon Pál másolta 1800 körül, de jórészt 10-20 évvel korábbi szövegekből.

- II. **Nagy István-gyűjt.** (1778–1787) STOLL 347. 177. *Mars.* (könyvtári számozás) Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A cím mellett áthúzva: *Banko zettel.* A verset átfirkálták; a látható részek csaknem azonosak az I. változattal.
- III. **Huszár Sándor melodiáriuma** (1787–1805) STOLL 374. 170. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz., tagolás és a szereplők jelölése nélkül. 1800 körüli írás, számos üres oldal után, a kézirat utolsó előtti lapján.
- IV. **Szkárosi–Járdánházi-melodiárium** (1787–1792) STOLL 375. 242–243. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
Kiadásai: HARSÁNYI 1913, 301.; BARTHA 1935, 95. sz.; BARSÍ 1988, 40. sz.
2 vsz., egyszólamú kottával.
- V. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 3b–4a. *Belgrád megvételéről való versek.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz., egy török háborús versfüzér 3. darabja, a szereplők pontos feltüntetésével. Kóburg szövegeként hozzátapad a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű ének is. Előtte prózai, keresztényellenes imatradesztia, voltaképp átkozódó fohász olvasható (3a–b), majd erre feleletként következnek a belgrádi versek.

9a februárii 1788. esztendőben kezdődött török háború alkalmatosságával fundált imádságok a törököknek a keresztények ellen

Mindeneknek Istene, isteni Mahumed próféta! Adj bátor szívet, hogy ne féljünk a keresztényektől! Nem hisznek tebenned, és nem érdemlik meg segítségedet; egymást marják, mint az ebek. Te akartad, hogy mind erővel, mind hatalommal feljülhaladjuk őket, erősítsed a te győzhetetlen hadaidat és adj nekik erőt a tusakodásra. Ó, hadd legyenek a veszett népek kutyákká, akik egymást agyonmarják, adjad nekünk kezünkbe, hogy tenedek, hatalmas próféta, feláldozzuk azokat, és oltáridat fejekkel felékesítsük, és vérekkal szent házadat füstölhessük. Az ő jajgatások innepi muzsikaszó legyen az áldozatnál. Küldjél szélvész tartományaikra, amely őket ledűjtse, fűjjál port az ő szemeikbe, hogy ne láthassanak minket, és vessél lángot fejekre, emésszed meg őket haragodban, törd el csontjaikat, és szárazsd ki bűdös véreket, mert megutálják áldozatidat, és oly isteneik vagynak, kiket magok sem esmérnek. Szent próféta! tedd őket bolondokká, hogy a földnek csúfja legyenek, és siettesd végső romlásokat, annakutána fog tündöklenni a te országod, és mi mindörökké háláadó énekeket fogunk tenédek *énekelni.*
Hohó! Lassan, Mahumed uram. (→ *Belgrádra, vitézim, omoljatók...*)

- VI. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 130–131. *Belgrád vára megvételéről.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz., egy szakaszban leírva, a szereplők (*Laundon* és *Török*) pontos feltüntetésével. Közvetlen folytatása a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű vers *Katonák énekeltek a várba'* címmel (131., l. ott).
- VII. **Novák Lajos-melodiárium** (1791–1792) STOLL 408. 137. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
Csak a kezdősor, a basszus szólam melodiáris kottájával.
- VIII. **Dugonics-Analekta** (1791 után) STOLL III2. 98–99. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz., 4 szakaszban leírva. Az ismeretlen feljegyző Dugonics András kézírataiból másolta össze a gyűjteményt.
- IX. **Verecs Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 71b–72a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatók.*
2 vsz. Hiányosabb, néhol zavaros változat, a szereplőket sem jelöli.
- X. **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 191. Ks.: *Belgrádra [vitézim, omoljatók].*
Csak a szövegkezdet, a basszus szólam kottájával.
- XI. **Vutskits-ék.** (1798) STOLL 442. 135. sz. Ks.: *Belgrádra, vitézim, induljatók.*
A verset tartalmazó oldal fényképe hiányzik a mikrofilmről, így csak a tartalomjegyzék alapján regisztráltuk. Az erdélyi kézirat más, ritkább versei is kapcsolatosak a török háborúval.

- XII. **Vásárhelyi-daloskönyv** (XVIII. század vége) STOLL 96. 364b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz. (a 2. csonka), a szereplők feltüntetése nélkül. A 2. szakasz kezdetét jelző nagybetű tévesen a *Pardont kértem...* sorban van; ez arra utal, hogy a másoló csak írásból ismerte a verset, tehát a dallam nem segítette az eligazodását a strófahatáron. Az 1672 táján összeírt erdélyi (valószínűleg sepsiszentgyörgyi) eredetű, szerelmi és lakodalmi tematikájú énekeskönyv legvégén más kézírásokkal XVIII. századi verseket is találunk; ez az utolsó előtti szöveg.
- XIII. **Pap-ék.** (XVIII. század 2. fele) STOLL 474. 6b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, robanjatok*.
2 vsz., de 6 szakaszban feljegyezve. A kézirat utolsó lapján, későbbi tollal: „A Benczédi Pap család levelesládájából.”
- XIV. **Lóskay-kódex** (1760–1820) STOLL 500. 61b–62a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
Nj.: *Márs B. D.*
2 vsz., a szereplők (*Laudon, Ozman*) feltüntetésével, egybeírva a *Már Belgrád a mi várunké* kezdetű énekkel. A nótajelzést nem tudjuk feloldani.
- XV. **Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 39–40. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XVI. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 75b–76a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A záróének külön sem szerepel a kéziratban.
- XVII. **Csonka énekeskönyv** (XIX. század eleje) STOLL 1154. 11–(12). [Ks.:] *Haragom tetejére kiontom*.
A lap felső részének hiánya miatt töredékes (18-19 sornyi) párbeszédessé szöveg *La.* és *Uz.* (!) között. Az első ép sora: *Haragom tetejére kiontom...*, az utolsó: *Fehér zászlót mért emelgetsz...*
- XVIII. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 11a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XIX. **Fejér-Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. 108–109. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők megjelölése és a záró kórus (*Már Belgrád a mi várunké*) nélkül, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében.
- XX. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 15. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők megjelölése nélkül.
- XXI. **Rumy Károly György dalgűjteménye** (1807–1829) 53a. Mars. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., sok javítással, a szereplők megjelölése nélkül.
- XXII. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 271. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A kézirat 1810 utáni részében.
- XXIII. **Wén József-ék.** (1809–1810) STOLL 610. 55. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. Az összeíró maga is katonaeMBER: Wén József kézdialbisi káplár.
- XXIV. **Gaal Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. 12–13. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
4 strófába tördelt, de a megszokottnál kissé rövidebb szöveg, a szereplők feltüntetése nélkül.
- XXV. **Álmosdi gyűjt.** (1812–1813) STOLL 627. 23a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XXVI. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 223. sz. *Laudon és Belgrád*. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 348.
2 vsz., a szereplők vázlatos feltüntetésével (L. és B.). A nótajelzés Pálóczi Horváth Ádám saját versére utal, amely már korábban, kottával együtt szerepelt a gyűjteményben (*Mit láttatok, szemeim, mit?* 53. sz.).
- XXVII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 32b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XXVIII. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 9b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.
- XXIX. **Szerlemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 13a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*.
2 vsz.-nyi, de szakasztagolás nélküli változat. A szereplők (*Laudon* és *Basa*) nevét gondosan rögzíti.

- XXX. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 8a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XXXI. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. III. 38b–39a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők (*Laudon és Basa*) feltüntetésével. Folytatása közvetlenül a *Már Belgrád a mi várunk* (*A vár meg vétele után*).
- XXXII. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 129–130. *Mars. Ozmán török basa és Laudon generális Belgrád ostromakor.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők pontos feltüntetésével, egybeírva a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű énekkel.
- XXXIII. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. 46a–b. *A Laudoné.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül, de az egyes megszólalásokat külön sorba írt * * * jelek választják el egymástól.
- XXXIV. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 181–183. *Laudon és Ozmán basa.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők monogramjával (L. és O.), utána azonos számon, *Mars* alcímmel a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű szöveg. A gyűjtemény Sárospatakról származik, széljegyzet (Harsányi István?) szerint a vers az „Énektárban is” szerepel.
- XXXV. **Bocskor Mihály-ék.** (1825) STOLL 726. 29–30. *Hunyadi szavai Belgrád váráss.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 egybemosott vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A címadás szerint Hunyadi János énekeként értékelték, holott ő Belgrádot nem *ostromolta*, hanem *védte* 1456-ban.
- XXXVI. **Cseke Sándor-ék.** (1826) STOLL 732. 13a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 egybemosott vsz., a szereplők (B és L) vázlatos feltüntetésével, utána x x x x jelekkel elválasztva a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű ének eleje.
- XXXVII. **Kiss József-ék.** (1826) STOLL 736. 22a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül.
- XXXVIII. **Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. 31a–b. *Mars.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők pontos feltüntetésével: *Laudon magyar generál és Ozmán török basa.* Az oldalon jelentős sérülés, a sorvégek egy része csonka. Záradéka nem külön szöveggént, Laudon énekeként: *Már Belgrád a mi várunk.* A szatmári eredetű kézirat *Némely marsok és víg és szomorú nóták* c. fejezetében.
- XXXIX. **Diénes Gábor-ék.** (1826–37) STOLL 734. 5–6. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők megjelölése nélkül, utána (a 3. szakasz részeként) a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű ének. A gyűjtemény Páparól származik.
- XL. **G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. 11b–12a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
[2] vsz., majd függelékként a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű szöveg.
- XLI. **Magyar és német énekek** (1828 k.) STOLL 754. 37. *Laudon Nándorfehérvárnál.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz.-nyi szöveg, de egybeírva; a szereplők feltüntetésével. A megszokotthoz képest néhol átstilizált, korszerűsített változat (pl. „Ha van pardon itt a Váram! Van! van!”).
- XLII. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 16a–b. *Mars.* Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők kezdőbetűjének feltüntetésével; egybeírva a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű verssel („Mind”). A kézirat e részén több mars található egymás szomszédságában.
- XLIII. **Polgár János-gyűjt.** (1830) STOLL 771. 100–101. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., tagolás és a szereplők megjelölése nélkül, egybeírva a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű énekkel.
- XLIV. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 42. sz. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
A pápai kézirat első fele elveszett, így csak a *Tabella Notarum* (247–253) tudósít a szövegről.
- XLV. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 125–126. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül, folytatásként a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű győzelmi dal.

- XLVI. Neumann Károly-ék.** (1837–1840) STOLL 1354. 9a–b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
Két strófányi, de egy szakaszként lejegyzett változat, egybeírva a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű énekkel. A *Hadi dalok* c., régies indulókból álló ciklus 2. darabja. A feljegyző Petőfi Sándor iskolatársa volt Aszódon, majd később Selmecebányán.
- XLVII. K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 2. csomó, 3a–b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők vázlatos jelölésével, a záró örömeinek nélkül. A vers környezetében további, a katonasággal kapcsolatos dalok találhatók.
- XLVIII. Kiss Dienes-ék.** (1840) STOLL 840. 25b–26a. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. Utána folytatólagosan, önálló sorszám nélkül következik a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű mars.
- XLIX. Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 848. 48. sz. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
Egy összevont szakasz a főszóvegből, majd folytatólagosan a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű ének. A szereplőket sehol sem tünteti fel.
- L. Szálás Bálint-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 876. 8a–b. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. Az utolsó sorpár hiányzik. A gyűjtemény valószínűleg a pápai kollégiumban keletkezett.
- LI. L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 50b–51a. Ks.: *Belgrádro, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők: *Magyar* és *Török*. A *Hadi énekek a seregek buzdítására* c. ciklus I. darabja.
- LII. Daloskönyv** (XIX. század I. fele) 144–145. [Ks.]: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők (*Laudon* és *Basa*) pontos feltüntetésével. Előtte, vele egybeírva a *Marsolj már, vitéz magyar* kezdetű induló olvasható, utána pedig szintén megszakítás nélkül a *Már Belgrád a mi várunk* kezdetű diadalének.
- LIII. A Bihar vármegyei Banderium és más harci dalok** (XIX. század I. fele) 1b–2a. [?] [Ks.]: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők (*Laudon* és *Basa*) pontos feltüntetésével. A kis kézirat énekei összefüggő, tagolatlan ciklust alkotnak az 1789. évi belgrádi ostrom énekeivel; előtte: *Marsolj már, vitéz magyar*, a következő szöveg: *Már Belgrád a mi várunk*.
- LIV. Dobó Miklós-ék.** (XIX. század I. fele) 89. Ks.: *Belgrádra, vitézim, omoljatok.*
2 vsz., a szereplők feltüntetése nélkül. A debreceni eredetű gyűjtemény Horváth János hagyatékában maradt fenn; Margittáról származik, ahol a Dobó család több tagja rektor volt.

Nótajelzéseként:

A téli idő immár elműla (**Szkárosi–Járdánházi-melodiárium**, 1787–1792, STOLL 375. 434.)

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM: *Mit láttatok én szemeim, mit?* (ÖÉ 53. sz.; KazLev XII. 36. [1814]: „mind a nótája, mind a Tactussa ad formam Dábár: Belgrádra vitézim”. BARTHA 1935, 169.)

A hív szeretet tüze felgyűlad (**Miskolci melodiárium**, 1798–1829, STOLL 414. 48. sz.; **Tóth István: Áriák és dalok**, 1832–1843, STOLL 786. I. 64. sz.; BARTHA 1935, 168.)

SZOMBATHI JÓZSEF: *Pindus tetején lakozó Múzák* (**Károlyi József-ék.**, 1798–1814, STOLL 437. 19b–20a; 1793)

A 78–80. sz. versek történelmi háttere: Gideon Laudon tábornok 1789. szept. 30-án kemény ostrom után 456 ágyúval kezébe kerítette Belgrádot, amit a nagy vérvesztés ellenére országszerte megünnepeltek. II. József utóda, II. Lipót azonban kénytelen volt a kedvezőtlen külügyi helyzet és a törökök érdekében felszólaló angolok, hollandok és poroszok miatt a szisztovai békében (1792) visszaadni Belgrádot a szultánnak.

Az éneket az egyik gyűjteményben Budai Ézsaiás verseként említik; ezt egyelőre nem tudtuk sem megerősíteni, sem megcáfolni. A verset Jakkó László is felsorolja Döbrentei Gábornak írt levelében (GUPCSÓ 1982, 129.).

Horváth Ádám említett, azonos dallamra írt verse (*A Mars metamorphosisa Győr alatt*, ÖÉ 53. sz.) az eredeti induló poétikai megoldásait, például szaggatott zárósort is megőrzi; forrásáról a *Magyar Arión* jegyzetiben is megemlékezik (BARTHA–KISS J. 1953, 178–179., 531.).

XIX. századi egyéb előfordulások pl.: **Bónisné Pogány Carolin küldeménye** (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/118. 24a–b; ERDÉLYI 1846–1848, III. 134. Jókai Mór *Eggetvívó asszonyország* c. regényében (1902) a debreceni diákok kórusa éneкли – a vers keletkezésénél jóval korábban, a Rákóczi-korban –, akárcsak a *Rákóczi-nóta* egy részletét (III. rész, I.).

*

A XIV. nótajelzése nem azonosítható; a dallamot elsőként a IV., sárospataki forrásban találjuk meg. Bartha Dénes (1935, 95. sz.) és Barsi Ernő (1988, 40. sz.) kiadása nyomán közöljük, de *da capo* nélkül, mivel erre a szövegfeljegyzések sehol sem utalnak. A ritmizálást Tóth István változata nyomán rekonstruáltuk, de az 5–15. és a 17–20. ütemekben fele ilyen hosszúságú hangok is elképzelhetők (tiri-ti titi | titi titi | tiri-ti tiri-ti | tiri-ti ti stb.). Csaknem hangról hangra azonos Pálóczi Horváth Ádám változata, ahol egy saját verséhez szabva örökítette meg a belgrádi indulót (*Mit láttatok én szemeim, mit!* ÖÉ 53. sz.; BARTHA–KISS J. 1953, 178.):

Bel - grád - ra, vi - té - zim, o - mol - ja - tok, Fa - la - it ron - tom, bon - tom,
Mert míg i - na - im - ra fel - áll - ha - tok, Ha ve - szélyt nem vársz tő - lem,

Ha - ra - gom te - te - jé - re ki - on - tom, Míg csak meg nem
sza - po - rán ta - ka - rodj el e - lő - lem!

ve - szem ezt a várt, itt kell len - nem. Adj hát par - dont,

azt i - ze - nem. Nem! Nem!

Tóth István fülöpszállási kántor nótajelzésként hivatkozik a versre, de egyúttal a dallamot is megörökítette, pontos kottázással és ritmikával (**Áriák és dallok**, 1832–1843, STOLL 786. I. 64. sz.). Bartha Dénes kiadása nyomán közöljük (1935, 168.), eredeti hangnemben:

[Bel - grád - ra, vi - té - zim, o - mol - ja - tok! Fa - la - it ron - tom, bon - tom,
Mert míg i - na - im - ra fel - áll - ha - tok, Ha ve - szélyt nem vársz tő - lem,

Ha - ra - gom te - te - jé - re ki on - tom. Míg csak meg nem
Sza - po - rán ta - ka - rodj el e - lő - lem.

ve - szem ezt a várt, itt kell len - nem. Adj hát par - dont,

azt i - ze - nem. Nem! Nem!]

- I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 99–100. Ks.: *Már Belgrád a mi várunk.*
I vsz., a kézirat kopásai miatt alig olvasható, ezért a 2. legkorábbi változatot közöljük főszövegeként.
- + II. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 85b–86a. *A vár megvételén való öröm.* Ks.: *Már Belgrád a mi várunk.*
I vsz., a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű vers folytatásaként, ugyancsak a 11. Más álcím alatt. Simon Pál írása, 1800 körül.
- III. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 4a. [*Belgrád megvételéről való versek.*] [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, Kóburg szövegeként, összetapdva a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű énekkel. A török háborúról szóló füzér utolsó darabja.
- IV. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 131. *Katonák énekellették a várba.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
A *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű párbeszédés ének (130–131.) folytatásaként.
- V. **Lóskay-kódex** (1760–1820) STOLL 500. 62a. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, Laudon szövegeként, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű ének folytatásaként.
- VI. **Nótás könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 188. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a napóleoni háborúk orosz hadszínterét idéző *De mi az a retiráda?* kezdetű Pálóczi Horváth Ádám-vers függelékeként, tehát kortévesztéssel.
- VII. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. III. 38b–39a. *A vár megvétele után.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű dramatizált ének egybeírt folytatása, szereplő jelölése nélkül.
- VIII. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 129. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, egybeírva a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű énekkel. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze.
- IX. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 183. *Mars.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű ének folytatásaként. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- X. **Cseke Sándor-ék.** (1826) STOLL 732. 13a. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű ének folytatásaképp.
- XI. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. 5–6. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű ének egybeírt folytatása. A gyűjtemény Páparól származik.
- XII. **Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. 31b. *Mars.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű dramatizált ének egybeírt folytatása, Laudon generális szerepeként. A szatmári eredetű kézirat *Némely marsok és vig és szomorú nóták* c. fejezetében.
- XIII. **G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. 11b–12a. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű mars folytatásaként.
- XIV. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 16a–b. *Mars.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű mars folytatása („Mind”). A kézirat e részén több mars található egymás szomszédságában.
- XV. **Polgár János-gyűjt.** (1830) STOLL 771. 100–101. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* folytatásaként.
- XVI. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 126. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*
Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* folytatásaként. A gyűjtemény a pápai kollégiumban készült.
- XVII. **Neumann Károly-ék.** (1837–1840) STOLL 1354. 9b. Ks.: *Már Belgrád a mi várunk.*
Két strófányi, de egy szakaszként lejegyzett változat, egybeírva a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű énekkel, a *Hadi dalok* c., régies indulókból álló ciklus 2. darabjaként. A feljegyző Petőfi Sándor iskolatársa volt Aszódon, majd később Selmecebányán.

XVIII. **Kiss Dienes-ék.** (1840) STOLL 840. 26a. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*

Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* folytatásaként. A kézirat pápai eredetű.

XIX. **Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 848. 48. sz. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*

Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* folytatásaként.

XX. **Daloskönyv** (XIX. század 1. fele) 145. [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*

Egy szakasz, a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* folytatása, a háromrészes indulófűzér záró darabja.

XXI. **A Bihar vármegyei Banderium és más harczi dalok** (XIX. század 1. fele) 2b. *Belgrád megvételekor.* [Ks.]: *Már Belgrád a mi várunk.*

Egy szakasz. A kis kézirat énekei összefüggő, tagolatlan ciklust alkotnak az 1789. évi belgrádi ostrom énekeivel; előtte: *Belgrádra, vitézim, omoljatok*, függetlenül pedig egy II. József császárra travesztált latin Hiszekegy-parafrázis olvasható.

A *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű párbeszéd induló (kötetünkben 78. sz.) folytatásaként, mintegy zárókórusként megszólaló, de ritkán önállóan is szereplő győzelmi ének.

Erdélyi János kiadásában így fest a szöveg, amely a 7. sortól egy másik induló szövegváltozata (1. kötetünkben 83. sz.):

Landon győzedelmére

Már Belgrád a mi várunk,
Víg táncot benne járunk.
Hol van a török ereje?
Nem így volt most öt esztendeje.
Szegény feje!
Hej, trada, trada, trada!
Mars hallik, puska csörög, cseng;
Bombi zörög, deng, trombita zeng.
Mit késel? Talpra, magyar, kelj!
Ütközet az hely, kardot emelj!
Rajta, rajta! A törökön vágjál elől,
Egyszer jobb, másszor a bal szárnya felől!
Puska csörög, cseng; ágyú dörög, deng.

ERDÉLYI 1846–1848, I. 370. sz.

*

Dallamát egykorú forrásból nem ismerjük, bár a Káldy Gyula által kiadott változat (1894, 18.) talán régebbre visszavezethető.

80.

I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 95–96. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török [zörög].*

Egy szakasz, egybeírva a más metrumú, *Fut az oláh hegyoldalon* kezdetű szöveggel. A kézirat kopása miatt több sor olvashatatlan, ezért a 2. legkorábbi változatot közöljük főszöveggént.

+ II. **Jankovich János-ék.** (1788–1793) STOLL 401. 108b–109a. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög.*

Egy szakasz. Egy marsokból álló sorozat 3. darabja; valamennyi szöveg megtalálható a VI. változatban is.

- III. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 133. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény, a katona török zörög.*
Egy szakasz, kisebb értelmezési hibákkal.
- IV. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 129. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög.*
Nj.: *Lovag[olní kurta farkú...]*
Kiadása: CsÖRSZ 2005a, 72.
Egy szakasz. Előtte a *Lovagolni kurta farkú paripa körme tetején* kezdetű quodlibet (Pálóczi Horváth Ádám versének variánsa, azonos metrumban) olvasható – erre utal a nótajelzés is; utána pedig ugyanennek anonim továbbköltése (*Gondotok legyen ezután kerek kerengő rengőre*; RMKT XVIII/8. 84. sz.).
- V. **Marthon István-ék.** (1818) STOLL 674. 51b–52a. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög.*
2 vsz., a marsot követően a *Lovagolni kurta farkú paripa körme tetején* kezdetű Pálóczi Horváth-vers egyszakaszos, önállóan is terjedő átköltése olvasható.
- VI. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 10a. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény.*
3 szakaszban leírt változat; a végén: *Vége.* Egy marsokból álló füzér része. A *Marsolj már, vitéz magyar...* (10b) kezdetű ének előtt megjegyzi: „(az 1788. esztendei török háborúból, mint az többi előbbi.)”; ez a keltezés tehát erre az énekre is vonatkozik. Vö. II.
- VII. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 118. Ks.: *Lóra, legény, talpra, szegény.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik.

Az ének 1788-as keltezése (VI.) valószínűnek látszik. Ezt az sem zárja ki, hogy Pálóczi Horváth Ádám *Csipekébokor, kormos agyag énekemet énekelí...* (*Lovagolni/Gyalogolni kurta farkú paripa körme tetején...*) kezdetű *Értbetetlen énekére* hivatkozik nótajelzésként (l. alább), a költőnek ez a verse ugyanis épp 1788-ban jelent meg *Hol-mi* c. kötetében, s ekkortól széles körben terjedt. Variálódásáról bővebben: CsÖRSZ 2005a.

*

A IV. változat nótajelzése egy Pálóczi Horváth Ádám-versre utal (l. fentebb), amellyel néha össze is kapcsolódik. Dallamát Horváth az ÖÉ-ben is megörökítette. A *Straßburger* nevű, széles körben elterjedt táncdallam rokonát Bartha Dénes olvasata nyomán közöljük sima, 2/4-es ritmusban (BARTHA–KISS J. 1953, 513.; RMKT XVIII/8. 575.):

Ló - ra, le - gény, talp - ra, sze - gény, nya - ka - don - a tö - rök zö - rög,
Dö - rög a dob, bom - bi ro - pog, vas - menny - kő pö - rög.
Mín - den pont - ba' bő - dül - nek, s van az á - gyúk - nak kín - jok,
Egy - más - ba ve - rőd - nek s bög - nek az ón - ga - la - csi - nyok.
Be szép é - let, be gyöngy él - ni i - lyen dí - cső - ség - be',
Hol a lel - ket go - lyó - bis - sal ker - ge - tik az ég - be.

- + I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. II. 71–72. *Mars*. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars!*
Egy szakasz, kétszólamú kottával.
- II. **Zemplényi-kézirat** (1775–1785) STOLL 320. *Mars*. 38b–39b. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars!*
Kiadása: BARTHA 1935, 63. sz.
Egy szakasz, megegyezik az I. változattal. A 39a-n az ének melodiáris kottájának tenor és basszus szólama található, majd a 39b-n ugyanez még egyszer, de az első sor ötszólamú kidolgozásban (nyilván folytatni készült a lejegyző).
- III. **Szkárosi-Járdánházi-melodiárium** (1787–1792) STOLL 375. 91–93. *Székegy mars*. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak*.
Egy szakasz, utána a kétszólamú kotta.
- IV. **Jankovich János-ék.** (1788–1793) STOLL 401. 108b. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars!*
Egy szakaszban leírt szöveg, egy marsokból álló sorozat 2. darabja.
- V. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. II. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars!*
Egy szakasz, a végén: *vége*. Szinte pontosan megegyezik a korábbiakkal.
- VI. **Novák Lajos-melodiárium** (1791–1792) STOLL 408. 137–138. *Székegyek marsa*. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz, a következő oldalon a basszus szólam melodiáris kottájával. Nem sokkal ezután a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* basszusának kottája olvasható.
- VII. **Szarka János-melodiárium** (1791 k.) STOLL 410. 120. Ks.: *Trombitákat barsog[tatnak]*.
Csak a szövegkezdet, a dallam és néhol egy-egy kísérőhang kottájával. A 97. lapon a basszus szólam már külön szerepelt.
- VIII. **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 190. Ks.: *Trombitákat bars[ogtatnak]*.
Csak a szövegkezdet a basszus szólam kottájával.
- IX. **Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. 235. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak*.
Csak a szövegkezdet, a tenor szólam (vagyis a dallam) kottájával.
- X. **Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 65–66. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz.
- XI. **Makói kézirat** (XVIII. század vége–1826) STOLL 1267. 58. sz. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz.
- XII. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 179. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz, a basszus szólam kottájával.
- XIII. **Fejér–Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. 123. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében.
- XIV. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 283. Ks.: [*Trombitákat*] *barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Egy szakasz, egy meg nem jelölt szólam (vagy egy hibás tenor) melodiáris kottájával. A kezdőszót nem írták le. A kézirat előző koncai hiányoznak; a kotta talán már a 282. lapon elkezdődött.
- XV. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 3. sz. Ks.: *Trombitákat barsogtatnak, mars, vitézek, mars*.
Kiadása: KazLev IX. 452.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költőtanár Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófüzérét).

XVI. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 9b–10a. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!*

4 szakaszban leírt változat; egy marsokból álló füzér 2. darabja. A *Marsolj már, vitéz magyar...* (10b) kezdetű ének előtt ez olvasható: „(az 1788. esztendei török háborúból, mint az többi előbbi.)”; a keltezés tehát erre az énekre is vonatkozik.

XVII. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 6b–7a. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!*

Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.

XVIII. **Vajthó Miklós-ék.** (1820–1832) STOLL 693. 114b. Mars. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!*

Egy szakasz.

XIX. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 141–142. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézim, mars!*

Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik, a szöveg előtt és után több katonai témájú éneket találunk lapjain.

XX. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) II. 29. sz. *Mars-dalok* I. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!*

Egy szakasz. A mars-füzérben szereplő daloknak csak római számuk van, valamennyien a 29. sorszám alá tartoznak. A feljegyző egykorú kottás gyűjteményében ez az induló nem szerepel.

XXI. **Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 868. 45a–b. Ks.: *Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!*

A kéziratot nem láttuk. Stoll Béla jegyzete szerint egy szakasznyi variánsát őrizi a szövegnek; közvetlenül utána a *Kezd már vidorolni egünk...* kezdetű, egykorú induló olvasható.

A közismert indulót két változat is a székelyek marsaként nevezi meg. Erdélyi forrásban azonban eddig nem bukkant fel; lejegyzései csaknem kizárólag a sárospataki kollégiumhoz vagy annak vonzaskörzetéhez köthetők.

XIX. századi egyéb előfordulások pl.: **Bónisné Pogány Carolin küldeménye** (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/118. 24b–25a.

*

Dallamát a sárospataki melodiáriumok jószerével azonos módon őrzik, kisebb-nagyobb hibákkal. Közülük ezért csak a legtisztább dallamvezetésű változatot (II.) közöljük Bartha Dénes (1935, 63. sz.) kiadása nyomán, saját átírásban, a szöveg sugallta ritmikával:

Trom-bi - tá - kat har - sog - tat - nak, mars, vi - té - zek, mars!

Már tár - sink pa - ri - pá - kat ug - rat - nak, Ló - ra, vi - té - zek, fris - sen mars!

Ám - bár sok se - be - ket ve - gyen is tes - tünk, meg ne for - dul - junk,
Míg csak fel bír - juk két ke - ze - in - ket, par - dont ne kol - dul - junk!

Ó, mely i - szo - nyú vi - sí - tás, Ó, mely ör - dö - gi ki - ál - tás!

Mint a szél - vész, hull a menny - kő, Ó, mely nagy ro - po - gás - sal jó!

Se - gít, U - ram, mert lel - kem ré - mül, Tes - tem mind - járt poz - dor - já - vá lész.

De ki - nek se - ge - del - me Te vagy, sok e - zer fégy - ver közt el nem vész.

82.

+ I. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 86a–b. Ks.: *Kardra, magyarok!*

I vsz. Álcíme (*Más. Azonról*) visszautal az előző versre, a franciák elleni háborúban énekelt serkentő dalra (*Mars ballik*). A kéziratnak ezt a részét Simon Pál másolta 1800 körül, de jórészt 10–20 évvel korábbi szövegekből.

II. **Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. 13a–b. Ks.: *Álljatok elő, hársfaviselő Múzsák, zengedezzetek.*

2 vsz., az *Egynehány mars* című ciklus nyitó darabja. Az 1. stófa egyáltalán nem harctéri, hanem kollégiumi „vitézkedésre”, talán exameni elhangzásra utal, a folytatás viszont azonos az I., katonai változattal:

Álljatok elő,
Hársfaviselő
Múzsák, zengedezzetek!
Zengjen ez a hely,
Kérkedik amely
Újra tiveletek!
A muzsika Múzsáknak jó,
Mint maga mutattja a szó,
Lant, hegedű, vers, efféle –
Egyre mutathatok véle!

III. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 32a. Ks.: *Álljatok elő, bocfaviselő múzsák, zengedezzetek.*

Csak a Múzsákat biztató kezdőstófa (II/1.), újabb szövegromlással: míg a II.-ban a hajdani *bárfu* helyett *hársfa*, itt annak nyomán *bocfa* (bodza) került a múzsák kezébe. A kézirat ezen ciklusát a *Régibb és újabb...* 1826-os kiadásának válogatott másolatai alkotják, de ez a szöveg nem jelent meg az antológiában.

IV. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 4. csomó, 25a. Ks.: *Álljatok elő, hársfaviselő Múzsák, zengedezzetek.*

Egy szakasz, csak a Múzsákról szóló szöveg, ép kezdősorral.

Kiadása a XIX. század közepén: KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 58–59.

- + I. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 86a. *Serkentés a vitéz magyarokhoz a franciával való barcra 1792-ben.* Ks.: *Mars hallik.*
Kiadása: BARTHA 1935, 41. sz.
I vsz. Simon Pál másolta 1800 körül, de a fejezet jórészt 10-20 évvel korábbi szövegekből áll.
- II. **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 158, 235. Ks.: *Mars hallik.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 41. sz. (dallam); BARS 1988, 41. sz.
Csak a kezdősor, egy-, ill. többszólamú kottával, két alkalommal feljegyezve.
- III. **Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. 160, 235. Ks.: *Mars hallik.*
Csak a kezdőszavak, a discantus (160.) és a tenor (235.) szólam kottájával, kétszer feljegyezve.
- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 14a. Ks.: *Mars hallik.*
Egy strófa, három szakaszba tördelve. A törökök elleni alternatív felsort is tartalmazza.
- V. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 6. Ks.: *Mars hallik.*
Egy szakasz, kissé átalakult metrikai megoldással.
- VI. **Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. 89b. Ks.: *Mars hallik.*
Egy összetett szakasz, amelyet részben a törökök elleni marssá írtak át.
- VII. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 110a. Ks.: *Mars hallik, puska csörög, peng.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében.
- VIII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 8a. Ks.: *Mars hallik, puska csereg, peng.*
Egy szakasz. A végén félig refrénszerű visszatérés, vö. V.
- IX. **Szatmárnémeti melodiárium** (1810-es évek) STOLL 1224. 91b. Ks.: *Mars hallik.*
Csak a szövegkezdet, a discant szólam melodiáris kottájával.
- X. **Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 50–51. Ks.: *Mars hallik, puska csörög, cseng.*
Egy szakasz. A gyűjtemény sárospataki eredetű, s a korabeli marsok többsége szerepel benne.

Egy közelebről meg nem jelölt 1831. évi kéziratból készült másolat: **Illés(y) György: Debreceni gyűjtés** (1864, MTAK Irodalom 8^r 177. 28.). Reformkori kiadás: ERDÉLYI 1846–1848, I. 370. sz. (a *Már Belgrád a mi várunk...* második feleként, I. kötetünk 79. szövegének jegyzetében).

*

Dallamát a II–III. variáns őrizte meg két-két változatban. Bartha Dénes kritikai kiadása nyomán (1935, 41. sz.), saját értelmezésben közöljük; moll olvasat és eltérő ritmizálás is elképzelhető (vö. BARS 1988, 41. sz.); a 3. hang az egyik feljegyzésben *a'*. Molnár Antal szerint egy osztrák katonai induló eltorzult változata (1955, 119.).

Mars hal-lik, Pus-ka csö-rög, patt! Bom-bi dö-rög: bumm! S trom-bi-ta zeng,
Mit ké-sel? Talp-ra, ma-gyar, kelj, Űt-kö-zet ez hely, Kar-dot e-melj!

Raj-ta, raj-ta, a fran-ci-át vág-juk e-löl,

Egy-szer a jobb-, más-szor a bal-szár-nya fe-lől!

- + I. **Szabó Dávid toldaléka** (1781–1794) STOLL 342. 98–99. *Pataki kollégiomban való bandázás*. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Kiadása: KOMÁROMY 1992, 81.; NAGY J. 1998, 58.
Négy szakaszban leírt változat. A cím után olvasható megjegyzés arra utal, hogy „Szabo Dávid poéták preceptora anno 1781. 10 july munkája.” (a dátum 3. számjegye át van firkálva, lehet 1791 is). Ez nem feltétlenül a szerzőjét, inkább az átdolgozóját jelzi a volt katonai marsnak.
- II. **Szalay Ágoston-gyűjt.** (1783) STOLL 355. 59a. *Mars*. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Egy szakasz, a III. változat 1–8. sorának megfelelője.
- + III. **Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. 2b. *Török mars*. Ks.: *Részkarika cseng, dobot ütnek*.
4 vsz., egy török háborús versfűzér nyitó darabja. Utána az 1788. évi háborúra utaló, török által mondott imádságtravesztia a „Keresztények ellen” (3a–b), majd erre feleletként a Belgrád megvételeire utaló énekpár egy szöveggént (kötetünkben 78–79. sz.).
- IV. **Jankovich János-ék.** (1788–1793) STOLL 401. 107b–108a. *Magyar mars*. Ks.: *Részkarika cseng, dobot ütnek*.
4 vsz., sorrendjük megegyezik a III. és VII. változatéval. Ez a kézirat is Nagy Iván tulajdona volt, akárcsak a VII., de az korábban édesapjác, Nagy Ferencé.
- V. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 132–133. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
3 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 3, 2, de a stórfák záró sorpárai felcserélődtek és kombinálódtak: a III.-hoz képest 2, 4, 1+3.
- VI. **Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 4. *Mars*. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
3 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 2, 4, de az annak 3. szakaszát lezáró sorpár (*A török ordítja: Alla*) itt a 2. stófa végén szerepel.
- VII. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 9a–b. *Magyar mars*. Ks.: *Részkarika cseng, dobot ütnek*.
4 vsz., sorrendjük azonos a III–IV. változatokéval. Egy marsokból álló fűzér nyitódarabja. *A Marsolj már, vitéz magyar...* (10b) kezdetű ének előtt megjegyzi: „(az 1788. esztendei török háborúból, mint az többi előbbi.)”; ez a keltezés tehát erre az énekre is vonatkozik. Vö. IV.
- VIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 8a. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Egy szakasz, vö. II, X–XI.
- IX. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 194–196. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- X. **Czupor Andor énekgyűjteményei** (1836–1839) STOLL 810. I. 23a–b. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Egy szakasz, megegyezik a II., VIII. és X. változattal.
- XI. **Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. 84. Ks.: *Részkarika peng, dobot ütnek*.
Egy szakasz. A torockói kéziratban több más mars is található elszórva.

Az I. változat időrendben korábbi ugyan a többinél, de inkább parafrázisnak tűnik, mint forrásszövegnek, hiszen a sárospataki diákok zenés felvonulására utal, míg a többi változat a török ellen harcba vonuló magyarok csataképeire épül. Az átdolgozás talán nyilvános előadásra, ill. ünnepi felvonulásra készült. Amennyiben ez a korábbi, tehát alapszövegnek tekinthető, akkor is feltételeznünk kell egy köztes, szélesebb körben terjedő átdolgozást, de valószínűbb, hogy a többiek követik szorosabban a hagyományt.

A hazafias töltést erősíthette a teljesebb szövegváltozatokban (pl. III.) szereplő *lép – nép – lép – szép* rímcsoport, vagyis a *Querela Hungariae*-rímtoposz kései variánsa (IMRE 1993).

I.

- I *részkarika* – cintányér; a török hadizene (*mehter*), majd az ezt utánzó európai *alla turca* zenekarok elmaradhatatlan hangszere
- II *tapints* – toppants, lépjl!

- 17 Berna – a sárospataki kollégium épületegyüttesének a központi telken álló, egyemeletes, Berna-sor nevű épülete (1771–1772-ben építették). A név talán a svájci Bern városnévből alakult.
- 18 *fintolista* – fúvóshangszer-játékos, talán *flautista* (fuvolás)?

85.

- + I. **Nagy István-gyűjt.** (1778–1787) STOLL 347. 178. (könyvtári számozás) Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Két szakaszban lejegyzett szöveg. Előtte a *Már minálunk verbuválnak kötéllel* kezdetű katonakeserves, az előző lapon pedig a *Belgrádra, vitézim, omoljatok* kezdetű induló olvasható.
- II. **Novák Lajos-melodiárium** (1791–1792) STOLL 408. 78. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasznyi töredék, az „Én is az ilyen pálmát érdemelem” sorig, tollpróbák között. Ugyanezzel az írással olvasható a 75. lapon a *Nosza, hív magyarok* kezdetű mars.
- III. **Károlyi József-ék.** (1798–1814) STOLL 437. 45a. Mars. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasz, néhol elírásokkal. Az *Énekes Gyűjtemény* című ciklus nyitódarabja.
- IV. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 33. sz. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Két szakasz, utána a *Zsidó mars* címmel is közismert *Alleluja*-ének olvasható. A 2 vsz. teljesebb, mint az I.-ben:

Jertek azért a harcra velem,
Én is az ilyen pálmát érdemelem,
Villámjon égre ezer tüzetek,
Nem törheti meg semmi nagy lelketeket,
Ballag a lovatok decegebben,
Derekatok merőebben,
Illegeti helyeteket,
Nézeti termeteteket,
Trombitaszóra táncol az úton,
Bajnokival enyeleg a' paripa.

- V. **Fejér–Göntzy-melodiárium** (1802) STOLL 566. 129. Ks.: *Nosza, mars, nosza, mars, életek gyönyörű.*
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében. A *Kezd már vidorolni egünk* kezdetű vers ezúttal önállóan szerepel néhány lappal később (132–133.).
- VI. **Fejér–Göntzy-melodiárium** (1802) STOLL 566. 132–133. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében. A *Nosza, mars, nosza, mars, életek gyönyörű* kezdetű szövegrész a 129. lapon önállóan szerepel.
- VII. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 370. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasz.
- VIII. **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 64b, 65a–b. Ks.: *Nosza, mars, nosza, mars.*
A két szakaszt külön szöveggént jegyezték le.
- IX. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 124a–b. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében. Nótajelzése: „ugyanarra a nótára”, ami az előző szövegre utal (*Réztrombita s a zörgő muzsikák...*, vö. XXXIII.)
- X. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 399–400. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*
Egy szakasz, egy meg nem jelölt szólam (talán a basszus) melodiáris kottájával. Utána a *Már a had áspis istene* kezdetű mars olvasható, ugyancsak szólamkották kíséretében.
- XI. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 120b–121a. *A magyar insurgensek marsa.* Ks.: *Nosza, mars, nosza, mars! életek gyönyörű.*
Egy szakasz, strófatagolás nélkül.

- XII. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 29–30. Ks.: *Kezd már kiderülni egünk.*
Egy szakasz. A *Marsok* c. sorozat 3. darabja.
- XIII. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 6. sz. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Kiadása: KazLev IX. 453.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költő-tanár Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófüzérét).
- XIV. **Versgyűjtemény** (1810-es évek) STOLL 1225. 222. *Magyar mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 150–151.
Egy szakasz.
- XV. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 19a. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.
- XVI. **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. 9. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz, hatszólamú melodiáris kóruspartitúrával.
- XVII. **Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. 92. *Mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A sárospataki kéziratban más marsok is szerepelnek, de nem alkotnak füzért.
- XVIII. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 20a. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakaszban leírva. A talán pápai kéziratban (szétszórva) több mars található.
- XIX. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 153–154. *Mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze, a benne szereplő marsok nem alkotnak füzért.
- XX. **Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. 133–134. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz.
- XXI. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 120–121. *Mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy strófa, két szakaszként leírva. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- XXII. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 77. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A satmári-sárospataki gyűjteményben további közismert indulókat is találunk.
- XXIII. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 15b. *Mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A kézirat e részén több mars található egymás szomszédságában.
- XXIV. **Szabó József-ék.** (1831) STOLL 779. 24a–b. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy strófa, két szakaszként leírva.
- XXV. **Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. 41–42. 2. *Mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. Az 1. *Marsch* közvetlenül előtte olvasható: Pálóczi Horváth Ádám *De mi az a retiráda* kezdetű Napóleon-kori verse. A sorozat néhány lappal később folytatódik.
- XXVI. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) II. 29. sz. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A *Mars-dalok* sorozatának IV. egysége (a daloknak csak római számuk van, valamennyien a 29. sorszám alá tartoznak).
- XXVII. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 96–97. *Napoleon-mars.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz, zongorakíséretes dallammal.
- XXVIII. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 71. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz. A kézirat a pápai kollégiumhoz köthető.
- XXIX. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 124–125. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Strófatajolás nélkül leírt változat. A kézirat a pápai kollégiumban készült.
- XXX. **Neumann Károly-ék.** (1837–1840) STOLL 1354. 8b–9a. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Két strófányi, de egy szakaszként lejegyzett változat. A *Hadi dalok* c., régies indulókból álló ciklus nyitó darabja. A feljegyző Petőfi Sándor iskolatársa volt Aszódon, majd később Selmecbányán.
- XXXI. **Botka József-ék.** (1838) STOLL 1358. 24. sz. *Márs.* Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Egy szakasz.
- XXXII. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 10. csomó 22–23. Ks.: *Kezd már vidorulni egünk.*
Tagolás nélkül lejegyzett változat. Utána erre a dallamra visszautaló nótajelzéssel olvasható a *Réztrombita, zörgő muzsikák* kezdetű induló (vö. IX.).

XXXIII. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 852. 10a–b. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*

Tagolás nélkül lejegyzett változat; egy marsokból álló füzér (19. dal, mars összefoglaló címmel) I. darabja.

XXXIV. **Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 868. 45b–46b. Ks.: *Kezd már vidorolni egünk.*

A kéziratot még nem láttuk. Stoll Béla jegyzete szerint egy 2 vsz.-os variánsát őrizi a szövegnek.

Csak a kotta, szöveg nélkül: **Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. 206.

Egy ismeretlen 1831. évi kéziratból készült másolat: **Illés(y) György: Debreceni gyűjtés,** 1864 (MTAK Irodalom 8^r 177. 31–32.)

Néhány sorának önállóan lejegyzett átköltése:

Mars, seregek, zengjen trombitaszó,
Harsogtassa ti dicső érdemitek!
A hír veletek kérkedve dicsekszik,
A hír veletek dicsekszik,
Emlegeti érdemitek a maradék,
Remek lesz cselekedetetek.
A hír veletek dicsekszik,
Emlegeti nagy nevetek.

Sebestyén Gyula-ék. (XIX. század I. fele) STOLL 875. 1b

Vö. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 144.;

Kiss Dienes-ék. (1840) STOLL 840. 27b;

Énekeskönyv (XIX. század I. fele) STOLL 850. 9b–10a;

Márkus István-ék. (1836) STOLL 816. 84. (kottával)

KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 67.

Egy másik egykorú parafrázis: *Réztrombita, síp, dob* (kötetünkben 117. sz.).

XIX. századi kiadásai pl. KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 66.; ERDÉLYI 1846–1848, III. 135.

*

Dallamát elsőként szöveg nélkül őrizi egy melodiárium 1808 táján (STOLL 598. 206.), majd az 1810-es években (XVII.) hatszólamú feldolgozásban. Zongoraátíratát egy 1818 körüli kottás gyűjteményben találjuk (TARI 1998, 37. sz., vö. TARI 2012, 254.). Mivel ezek a gondosabb ritmizálású Tóth István-féle XXVIII. változat rokonai, terjedelmi okokból csak ez utóbbit közöljük, saját átírásban (eredetileg F-dúr):

Kezd már vi-do-rul-ni e-günk, az e-rős fá-la-kon di-a-dal-mat nyert se-re-günk. No-sza,
mars! hív az ö-röm i-de, mars! hív az ö-röm i-de, mars! kö-ti fe-je-tek-re a ko-szo-rút.
Kér-ke-dik a ma-ra-dék ve-le-tek, em-le-ge-ti ér-de-mi-tek, Iz-za-dott hom-lo-ko-tok-ra

sü-ve-ge-te-ken re-ze-gő kó - csa-go-tok - ra len - ge - dez a szél, Csók-ra vár i-de-ha-za a fe - le-ség.

Jer - tek a-zért a had - ra ve - lem! Én is az ér - dem - pál-mát ott ke - re-sem.

In - dul - junk, raj-ta, vi-téz e - ze-rek, Vé-re-tek a - kik-nek e - re - tek be' cse-regl Fes-sük

vér - rel é - les fegy - ve-rün - ket, vág - juk le el - len - sé-gün - ket,
 úgy lész na - gyob - bá mi ne - vünk, ha mi sem saj - nál - juk vé - rünk,

Drá - ga ha-zán - kért, mely mi di-cső - ült jó ő - se-ink-nek e-lég vér - be ke-rült.

86.

Régi magyar énekek (1789–1790) STOLL 387. 5a. Ks.: *Készülj gyorsan, egyben pattanj paripára, vitéz magyar nép.*

2 vsz., A gyűjteményben korábban is szerepel az 1788-as török háború versfüzére; ezt a szöveget a *Rákóczi-nóta* változata követi.

Látványos és zajos csatakép.

8 *őnbogár* – értsd: puskagolyó (vö. más szövegekben: *őndanagy*)

87.

+ I. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. II. 119b–120a. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 148–149. (bár ezt jelöli meg forrásaként, eltérő szöveget közöl) 4 vsz., a refrén többnyire rövidítve.

II. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 60. sz. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2, 4.

III. **Győri ék.** (1809 után) STOLL 527. 10–11. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

Kiadása: PERGER 2009, 10–11., 35–36.

4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A refrén a 2–4. vsz.-ban csak rövidítve.

IV. **Szentgyörgyi István-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 541. 10–11. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

Egy szakasz, mely szó szerint egyezik az I/I. strófával.

V. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 46a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.

VI. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 160. *Mars.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkkel.*

Egy szakasz. A következő szöveg (161.): *Kardra, magyar nemes.* A kézirat 1810-es évekbeli részében.

- VII. **Fa Imre-ék.** (1809 után) STOLL 1186. 17a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- VIII. **Álmosdi gyűjt.** (1812–1813) STOLL 627. 51b. *Márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2.
- IX. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 15a–b. *A Tisza-mellyéki insurgensek marsa.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Néhol a feljegyző lokális vonatkozású módosításaival, pl. *Isten hozzád, Bodrog, Tisza! [...] Zemplén, Ungvár, Bereg, fellállj!*
- X. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 10a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2, 4.
- XI. **Kováts József versei** (1815) STOLL 652. 55a. *Márs.* Ks.: *Jön a franc gyors lépésekkel.*
2 vsz., Sorrendjük az I.-höz képest: 1, 4 (csonka).
- XII. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 7. sz. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az insurgents dalok közé sorolta.
- XIII. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 8b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3. A refrént mindig kiírja.
- XIV. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. I. 19a. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XV. **Rumy Károly György gyűjteménye** (1820-as évek?) 52a–b. *Tisza-melléki insurgensek-mars a francia háborúban.* Ks.: *Jó a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Éppúgy a tiszamelléki insurgensekhez köti az éneket, mint a IX. változat.
- XVI. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 136–137. *Márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze, s az *Alleluja*-dal, ill. egy arra nótajelzéseként hivatkozó tavaszi diákdal révén az induló dallamát más szövegekhez is hozzákapcsolta.
- XVII. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 59–60. *Márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- XVIII. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. II. IX. *Márs. Jön a franc gyors lépésekkel.* Ks.: *Jön a franc gyors lépésekkel.*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2. A refrén mindhárom szakaszban kiírva. A pápai gyűjteményben más marsok is szerepelnek.
- XIX. **Kecskeméthy Csapó Dániel-ék.** (1827–1830) STOLL 744. 26a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2.
- XX. **Kelemen László-ék.** (1828) STOLL 1283. 36b–37a. *Márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
Kiadása: TARI 2012, 249–250.
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 3. Dallammal.
- XXI. **Komáromi dalgűjtemény** (1828–XIX. század közepe) STOLL 1284. 59a. *Márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. Az előtte olvasható szöveg szintén *Márs* címet visel, valójában egy katonaság miatt elvált szerelmespár búcsúverse (*Trombitáknak szörnyű rivadását,* 58a–59a).
- XXII. **Magyar és német énekek** (1828 k.) STOLL 754. 38. *Francia márs.* Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
4 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A refrén csak rövidítve. Előtte az 1789-es belgrádi győzelemről szóló induló olvasható (*Belgrádra, vitézim, omoljatok.*)
- XXIII. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 129–130. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2. A szatmári-sárospataki gyűjteményben más közismert indulókat is találunk.

- XXIV. **Mindszenty Dániel: 88 eredeti magyar dall** (1831) 84. sz. *Mars-dal*. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 Kiadásai: KODÁLY–GYULAI 1952, 86.; TARI 2012, 250.
 4 vsz., zongora- és gitárkíséretes kottával.
- XXV. **Údvardy János népdalgyűjteménye** (1832) 37a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A refrén mindig kiírva. A *Mars dalok* című ciklus nyitó darabja.
- XXVI. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 111–112. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 3 vsz., sorrendjük az I. változathoz képest: 1–3. A kézirat pápai eredetű.
- XXVII. **Bacsó János-dalgyűjt.** (1837) STOLL 1347. 9–10. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2, 4. A gyűjtemény tulajdonosa állítólag Petőfi Sándor baráti köréhez tartozott.
- XXVIII. **K. R.-gyűjt.** (1839–1843) STOLL 833. 9. csomó 40–41. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2. A gyűjtemény debreceni eredetű, ez a része már az 1840-es években készült.
- XXIX. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 853. 142–144. *A magyarokhoz*. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.
- XXX. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 854. 35a–b. *Biztató mars*. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A *Marsok* című, indulókból álló füzér (33b–36a) része.
- XXXI. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 52a–b. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 4 vsz., sorrendjük azonos az I. változattal. A *Hadi énekek a seregek buzdítására* c. ciklus 4. darabja.
- XXXII. **Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 868. 114b–115a. Ks.: *Jön a franc nagy lépésekkel*.
 A kéziratot még nem láttuk. Stoll Béla jegyzete szerint egy 4 vsz.-os variánst őriz.

Történeti utalások az 1809. évi győri inszurrekcióra (Medgyesy N.). Több változat címe utal arra, hogy a Tisza-melléki felkelők indulójának tartották. Dunántúli átköltése kifejezetten győri vonatkozásokat szed versbe. Az azonos metrumú dalnak különösen a 2. szakasza közeli variáns.

Győri márs

Itt az idő, hogy kell mennünk,
 Itt az idő, tehát mennyünk.
 Elértünk a kívánt partra,
 Illó már tehát, hogy mehetünk.
 Oszlani mostan azért akarunk,
 Végölelésre kiszáll a karunk,
 Kitárt karral ölel majd az a
 Rég nem látott édes Haza!

Isten hozzád Győr-Szemerénk is!
 Pétcz, Enesénk, Gyömöre Bezivell!
 Visszavár a Szombathelyünk is,
 Meszlen, Acsád ama völgyeivel;
 Ott a Vasunk szeretett kebele,
 Majd örömünkbe elütünk be vele;
 Ki-tárt karral ölel majd az a
 Rég nem látott édes Haza.

Isten hozzád Győr szeretett helyi
 Isten hozzád Rápca, Duna,
 Elvállunk már, egy darabig – el,
 Jaj, de ismét visszavona; –
 Kedvet adó mulatás kebele,
 Készre jövünk ide újra vele,
 Kitárt karral ölel majd az a
 Rég nem látott édes Haza.

Már már megyünk, jaj de zöpögnek,
 Sírva busulnak a győri szüzek;
 Itt a jajnak húrjai pengnek,
 Vissza kívánnak a gyenge kezek;
 Nem lehet, nem lehet így felelünk;
 Jöttök, ugyan szíveinkben velünk;
 Kitárt karral ölel majd az a
 Rég nem látott édes Haza!!

Énekek gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 523. 24. sz. (JENEI 1943, 17)
 vö. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. III. 35b–36b.

A dal mintául és dallammal szolgált Pálóczi Horváth Ádám *Marsot fíjnak, hadba bívnak* kezdetű indulójához (ÖÉ 45. sz.), ill. a XIX. század első harmadában népszerű *Zsidó marshoz*, amely eredetileg a pápai kollégium Komáromba költöztetésének propagandaéneke (*Alleluja, mely győtrötte*; kötetünkben 40. sz.). Még az 1840-es években is kiadták (KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 57–58.).

A dal népi kéziratok énekeskönyvekben is terjedt, apróbb szövegváltoztatásokkal, romlásokkal. A Kálmány Lajos által lemásolt csanádapácai változat strófarendje azonos az I. variánsával (KÁLMÁNY [1952], 245–246.; 34. sz., további közköltési és népi változatok felsorolásával).

I.

21 *Józsefjed* – József főherceg, Magyarország nádora volt az insurrectio főparancsnoka

*

Dallamáról. még az *Alleluja, ki győrtöte a kemény szívű farabót* kezdetű szöveg (40. sz.) jegyzetében írottakat és az ottani variánsokat. Főszövegünkkel elsőként Kelemen László jegyezte le 1828 táján (XX). Tari Lujza fényképközleménye nyomán, saját olvasatban közöljük; a feljegyzés kisebb ritmus- és szöveghibáit korrigáltuk (eredetileg A-dúr):

Jön a franc nagy lé - pé - sek - kel, raj - ta hát, ne - mes ma - gya - rok!
Mondd, nem - zet, né - kem győz - nöm kell, kell, mert győz - ni a - ka - rok!

Bízz az e - gek - ben, ne légy szo - mo - rú!
Száll fe - je - ink - re ba - bér - ko - szo - rú!

Csók - ra vár - nak ott - hon ha - za, Ál - do - más - ra vár a ha - za!

Mindszenty Dániel zongora- vagy gitárkísérettel örökítette meg válogatott dalgyűjteményében (XXIV.). Kodály Zoltán átírása nyomán közöljük (KODÁLY–GYULAI 1952, 86., eredeti hangnem):

Jön a franc nagy lé - pé - sek - kel, raj - ta hát, ne - mes ma - gya - rok!
Mondd, nem - zet, né - kem győz - nöm kell, kell, mert győz - ni a - ka - rok!

Bízz az e - gek - be, ne légy szo - mo - rú,
Száll fe - je - ink - re ba - bér - ko - szo - rú,

Csók - ra vár - nak o - da - ha - za, Ál - do - más - ra vár a ha - za.

Szeel Imre-ék. (1790–1794) STOLL 404. 157–158. Ks.: *Lóra, magyar, indulj hamar, serkent az óramutató.*
2 vsz.

A gyűjtemény egy másik énekét (*Hej, Buda, Buda, Fehérvár*) az összeíró a múltba helyezte vissza: Buda visszavívása és I. Lipót korába (1686). Nem kizárt, hogy ez a vers is ilyen összefüggésben keletkezett.

- + I. **Novák Lajos-melodiárium** (1791–1792) STOLL 408. 75. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 126.
Egy szakasz.
- II. **Komoróczy Terka-ék.** (1796) STOLL 427. 77a. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es datálású *Toldalék*ában.
- III. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 146. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, a basszus szólam és esetenként egy kísérőszólam kottájával.
- IV. **Fejér-Göntzy-melodiárium** (1802) STOLL 566. 102. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében.
- V. **Battha Bálint kótátára** (1804–1808) STOLL 572. 282. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, több más mars társaságában.
- VI. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 21. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- VII. **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 65b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A kézirat Pápáról származik.
- VIII. **Kovács István-ék.** (1808–1818) STOLL 597. 109b–110a. *Mars ugyanaz.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A címben említett *ugyanaz* arra vonatkozik, hogy az előtte álló szöveg is mars, még hozzá Hertelendy Gábor marsa.
- IX. **Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. 149. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, kottával, a szólisták megjelölésével.
- X. **A' Zemplény vármegyei felkelő nemes lovag ezerednek marsa** (1809) *A Zemplény vármegyei felkelő nemes lovag ezerednek marsa.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. Az induló egyetlen ismert korabeli kiadása ez az egylapos nyomtatvány; másik szövege a *Hát, fiaim, ti vitéz nevetek.* „Kiadta vitézlő földjieihez viseltető szeretetéből tiszteleti s barátságai zálog gyanánt, ugyanazon nemes vármegyei nagy tekintetű tiszteknek becses közlésök szerént való kézirat után – Bodrogekői Hazafi M. József.” Egy másik kisnyomtatványon nyilván ugyanő közölte (B. H. monogrammal) a *Szittyá vitézek...*-et, ám bár saját szövegeként; talán valóban Helmeczy Mihályt rejt az álnév; ekkor még Serfőző néven szerepelt (Uo., a kolligátum 31. tétele). Az adatokra MEDGYESY S. Norbert (2012, 126.) hívta fel a figyelmet.
- XI. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 346–347. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, külön leírt szólamkottákkal.
- XII. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 125a. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében, más egykorú marsok között.
- XIII. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 28. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A *Marsok* c. sorozat 1. darabja.
- XIV. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 5. sz. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Kiadása: KazLev IX. 452–453.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költő-tanár egyúttal Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófűzérért).

- XV. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 29b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XVI. **Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. 13b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, az *Egynehány mars* című ciklus 2. darabja.
- XVII. **Marthon István-ék.** (1818) STOLL 674. 60a–b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. Az ének előtt itt is a *Hertelendy-mars* olvasható (*Hát, fiaim, ti vitéz nevetek...*).
- XVIII. **Szatmárnémeti melodiárium** (1810-es évek) STOLL 1224. 79b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. Az ének előtt itt is a *Hertelendy-mars* olvasható (*Hát, fiaim, ti vitéz nevetek...*).
- XIX. **Szerlemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 34. sz. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XX. **Vajthó Miklós-ék.** (1820–1832) STOLL 693. 96b–97a. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XXI. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 46a. Ks.: *Nosza, hív magyarim.*
Egy szakasz. A talán a pápai kollégiumhoz köthető kéziratban (szétszórva) számos mars található; előtte a *Hertelendy-mars* (*Hát, fiaim, ti vitéz nevetek...*) olvasható.
- XXII. **H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. III. 32a. Ks.: *Nosza, hív magyarim.*
Egy szakasz. Utána és a gyűjteményben másutt is további marsokat találunk.
- XXIII. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 185–186. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze.
- XXIV. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 125. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- XXV. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. 11–12. X. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Pápáról származik.
- XXVI. **Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. 40b. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, a szatmári eredetű kézirat *Némely marsok és víg és szomorú nóták* c. fejezetében.
- XXVII. **Nóták** (1827) STOLL 1276. 7. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XXVIII. **Kecskeméthy Csapó Dániel-ék.** (1827–1830) STOLL 744. 17a. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XXIX. **Némethy Lajos-ék.** (1828–1835) STOLL 755. 106. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz.
- XXX. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 51–52. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A szatmári-sárospataki gyűjtemény előző szövege szintén mars: *Már a bad áspis istene szűnik...*
- XXXI. **Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. 47. 4. *Mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. Az 1–2. *Mars* néhány lappal korábban szerepelt, a sorozat itt folytatódik.
- XXXII. **Mindszenty Dániel: 88 eredeti magyar dall** (1832) 88. sz. *Mars-dal.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz, zongora- és gitárkíséretes kottával, a *Katonadalok* c. ciklusban.
- XXXIII. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 89. Ks.: *Nosza, hív magyarim.*
Egy szakasz. A kézirat a pápai kollégiumhoz köthető.
- XXXIV. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 149. Ks.: *Nosza, hív magyarim.*
Egy szakasz. A kézirat a pápai kollégiumban keletkezett.
- XXXV. **Pataki dallamtár** (1837) STOLL 821. [13.] Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Csak a szövegkezdet, ötszólamú melodiáris kottával.
- XXXVI. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 852. 10b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Tagolás nélkül lejegyzett változat; egy marsokból álló füzér (*19. dal mars* összefoglaló címmel) 2. darabja.
- XXXVII. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 854. 34a. *Felkelő nemes lovagi mars.* Ks.: *Nosza, hív magyarok.*
Egy szakasz. A *Marsok* című, indulókból álló füzér (33b–36a) 2. darabja; a füzérben *Haza-mars* címmel a *Marseillaise* Verseghy-féle fordítását is megtaláljuk (34a–b).

XXXVIII. **Dobó Miklós-ék.** (XIX. század 1. fele). 91. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*

Egy szakasz. Előtte itt is a *Hertelendy-mars (Hát fiaim, ti vitéz nevetek...)* olvasható. A debreceni eredetű gyűjtemény Horváth János hagyatékában maradt fenn; Margittáról származik, ahol a Dobó család több tagja rektor volt.

XXXIX. **Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század 1. fele) STOLL 868. 141b. Ks.: *Nosza, hív magyarok.*

A kéziratot még nem láttuk. Stoll Béla jegyzete szerint egy szakasznyi variánsát őrizi a szövegnek.

XIX. századi egyéb előfordulások pl. **Bónisné Pogány Carolin küldeménye** (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/118. 24a.; ERDÉLYI 1846–1848, III. 135.; KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 67.

*

Dallamát elsőként egy 1808 körül összeírt melodiáriumba rögzítették (IX.). Néhány évvel későbbi lehet a szintén észak-magyarországi **Nagykaposi melodiárium** (XI.) lejegyzése. Ezeknél valamivel áttekinthetőbb, s lényegében azonos dallamot őriz a XXXV., szintén sárospataki változat, amely az ének kései, reformkori népszerűségét jelzi, akárcsak a Mindszenty Dániel által lejegyzett XXXII. variáns. A XXXV.-et saját átírásban adjuk közre (eredetileg A-dúr):

No-sza, hív ma-gya-rok, no-sza, baj - no - ki vir - tu - sa - i - tok tú - ze ne-me-sít - se
lel - ke - te - ket! I - gaz ügy - be' fo - rog - tok, az ég ha - ra - gos kar - ja - i ősz - ve - ront - ják el - len -
sé - ge - te - ket. Kar - dot kö - szö - rül - je - tek öl - ni te - hát, el - le - ne - tek a - ki csi - kor -
gat - ja fo - gát, E - u - ró - pa e - lőtt te - gye - tek ha - di csu - dát, Fegy - ve -
re - tek - ben Hu - nya - di szem - lél - tes - se ma - gát!

90.

+ I. **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 216. Ks.: *Trombitászó, dobzördülés.*

Egy szakasz. A közvetlenül utána álló latin vers nótajelzéseként hivatkozik az indulóra (*Regiae salveto Princeps*). A basszus szólam kottája a 192. lapon található.

II. **Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. 5. Ks.: *Trombitászó, dobzördülés.*

Kiadása: BARTHA 1935, 70. sz.

Egy szakasz, kottával. A kotta discantusa a kézirat 161. lapján is szerepel.

III. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 4a. Ks.: *Trombitászó, dobzördülés.*

Egy szakasz.

- IV. **Puky István-gyűjt.** (1804 k.) STOLL 575. Ks.: *Trombita, síp, dobzördülés.*
B. J. monogrammal, 1796-os dátummal. A kézirat jelenleg ismeretlen helyen lappang; tartalmáról csak GULYÁS (1936, 86.) tudósít.
- V. **Szabó János-gyűjt.** (1804) STOLL 576. 71a–b. Ks.: *Trombitaszó, dobzördülés.*
Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 776. (2. vsz.; a forrást *Pataki diárium* néven említi).
2 vsz.
- VI. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. Töredék [64. sz.] *Bújtó mars.*
Ks.: *Trombitaszó, dobzördülés.*
Nj.: *Meg van alázva Nagy Sándor...*
Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 189. [64/b]
Egy szakasz. A nótajelzés a kézirat 33. énekére, Pálóczi Horváth Ádám saját versére vonatkozik. (Az általa feljegyzett dallam csaknem azonos a II. változatával.) Később erre hivatkozik nótajelzésként az eredeti indulónál, ill. egy saját vers is szerepel e dallammal: *Vége van, én rabbá lettem* (ÖÉ 54. sz.).
- VII. **Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. 121. Ks.: *Trombitaszó, dobzördülés.*
Egy szakasz. A sárospataki kéziratban elszórtan más marsok is szerepelnek.
- + VIII. **Kétleveles kézirat** (XIX. század eleje) 1a. *Rákóczynek táborigyűjtésének, melynek írása egy asszonynak tulajdoníttatik.* Ks.: *Dobszó, trombitazendülés.*
5 szakasznyi változat (az összehasonlító vizsgálat nem igazolta, hogy Kazinczy Ferenc kézirása volna). A IX.-hez közeli, polgári indulóvá alakult szöveg, ám Kazinczy vagy az ismeretlen feljegyző kuruc korinak vélte, s a IX.-hez hasonlóan a *Rákóczi-nóta* mellett jegyezte fel.
- IX. **Györy Mihály-gyűjt.** (1821) STOLL 697. 15b. Ks.: *Trombitaszó, dobzördülés.*
2 vsz., több jelentős eltéréssel a megszokott szövegtől. Polgári-köztársasági érzelmű indulóvá travesztálva (vö. VIII.). Közvetlenül előtte a *Rákóczi-nóta* szerepel. Az induló 2. szakasza:

Rontsuk azoknak szarvokat,
Kik felemelték magokat,
Egy szabad nemzetnek
Hágni nyakára szeretnek.
Szabadságokat ellopják azoknak,
Akik fő eszközlői az ő boldogságoknak.
Ragadjuk ki címeres koronáját kezéből,
Taszítsuk le azoknak az ő törvényszékekből!
Rontsuk el országokat,
Formáljunk közönséges boldog társaságokat!

- X. **Jurátus-gyűjt.** (1824–1839) STOLL 722. 61. *Mars Rákócziánium cuius compositio certae faeminae tribuitur.* Ks.: *Dobszó, trombitazendülés.*
Egy szakasz. Érdekes, hogy ugyanígy szerepel a tévesen Kazinczynek tulajdonított másolatgyűjteményben, szintén a *Rákóczi-nóta* szomszédságában.
- XI. **Jurátus-gyűjt.** (1824–1839) STOLL 722. 83–84. *Mars Rákócziánium cuius compositio certae faeminae tribuitur.* Ks.: *Dobszó, trombitazendülés.*
Egy szakasz, a korábbi lejegyzéssel azonos címmel.

Nótajelzésésként: *Regiae salveto princeps* (**Melegh Dániel melodiáriuma**, 1797, STOLL 432. 216.)

A korábbi szakirodalomban felmerült Pálóczi Horváth Ádám szerzősége is, de ezt kizárhatjuk: egyrészt megjelölte volna az *Ötödfélszáz Énekek* Töredékében, ha ő volna a szerző, ám Kazinczynek is jó eséllyel tudnia kellett volna róla, aki viszont jóval korábbi, kuruc kori énekek tartotta (VIII.).

X–XI.

cím Rákóczi-induló, amelyet egy asszonynak tulajdonítanak (lat.), vö. VIII.

Dallamát elsőként a II., sárospataki melodiárium őrizi, lényegében azonos formában az ÖÉ változatával. Bartha Dénes közlése nyomán, saját olvasatban közöljük:

Trom - bi - ta - szó, dob - zör - dü - lés, Hal - la - tik á - gyú - dör - dü - lés.

Mars - jel e ret - ten - tő, Hal - ni vagy öl - ni ser - ken - tő.

Itt van az el - len - ség, raj - ta, pusz - tit - suk!

Mí - den e - rőnk kí - rá - lyunk - nak ol - tal - má - ra for - dít - suk!

Lé - sz a mi se - re - günk - nek az a fel - ség min - de - ne,

A - ki az e - gye - nes - ség, az í - gaz - ság Is - te - ne.

Bár ég, föld ránk sza - kad - jon, Még - is vi - téz se - re - günk

győz - he - tet - len ma - rad - jon!

91.

Vass János-ék. (1797–1812) STOLL 434. 29a. Ks.: *Dobszó hallik, már hajnallik, ha, vitéz, aluszol, sörkenj fel.*

Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 127.

Egy szakasz. A *Más* alcím melletti keltezés: *1803 1ma Mai*, ekkor jegyezhetők le, ám a vers végén korábbra utal: *Facta 1797 ab insurgentibus comitatus Strigoniensis.*

Kissé nehezen felfejthető heterometrikus versforma. Talán maga az összeíró, Vass János szentlőrinci (Baranya m.) nótárius költötte az *A nap kerül...* kezdetű mars (kötetünkben 49. sz.) nyilvánvaló hatására 1797-ben, az Esztergom megyei insurgensek számára.

2 *aranyat talál, ki reggel jár* – az ismert közmondás (*Ki korán kel, aranyat lel*) parafrázisa és a továbbiakban jelentésének kifejtése, vö. SZEMERKÉNYI 2009, 66.

92.

Kunszentmiklósi ék. (1798) STOLL 438. 33–34. *A kun mars.* Ks.: *Indulj, vitéz, isteni kéz vezérelje utadat.*
Nj.: *A nap kerül [bajnal derül]*
5 vsz. Utána a Bihar vármegyei felkelőknek írt, 1797-es keltezésű induló olvasható (34. *Nemes magyar, aki Bihar vármegyének dísze vagy*). A gyűjtemény jórészt alkalmi versekből áll.

*

A nótajelzés egy közismert indulóra utal. Dallamát l. a 49. szöveg jegyzetében!

93.

- + I. **Kunszentmiklósi ék.** (1798) STOLL 438. 34. *A Bihar vármegye insurgens nemes katonáinak mondatott 3a augustae anno 1797 Kunszentmiklóson.* Ks.: *Nemes magyar, aki Bihar vármegyének dísze vagy.*
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 128.
Nj.: *A nap kerül [bajnal derül]*
3 vsz., keltezése szerint az ismeretlen költő Kunszentmiklóson írta 1797-ben. A gyűjtemény jórészt alkalmi versekből áll. Előtte a kunok számára írt induló olvasható (33–34. *Indulj, vitéz, isteni kéz vezérelje utadat*).
- II. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 185–187. *A kunok marsa 1810-be'.* Ks.: *Vitéz Kunság, vitéz Jászság, ki királyod híve vagy.*
4 vsz., az utolsó egyedi. A költő személyét ez a sárospataki forrás sem jelöli. Az I. számos sorát, kifejezését átirták, néha eltértek az eredeti versformától is:

Vitéz Kunság, vitéz Jászság, ki királyod híve vagy,
Még tebenned ősi nemed hív vére meg nem fagy.
Rajta most a franciára,
Kergesd a maga honjára,
.....
Vágd fejestől kokárdáját,
S ne hagyjál semmi fajtáját;
Mert ha lehet, és rámeget, majd királyvért ont.

Állj hát bosszút, azért hosszút időt vagy napot ne hadj,
Eredj rajta, vitéz fajta, sebesen szaladj!
Szabdald meg foszlán kaputját,
Metszd gégcjét, lelke útját,
Hadd ott bújjon ki.
Majd ha vérét a föld issza,
Melyet kardod ontánd vissza,
Akkor jöhetsz és örvendhetsz, hogy insurgáltál.

Vitéz Kunság, vitéz Jászság, benned bízik királyod,
Hogy a dőlyfős franciának szemét kivájjod.
No hát, köszöröld hegyesen
Kardod, s lőjjed egyenesen
Szemgolyójának,
Azután döfj a mejjébe,
S részegítsd meg a vérébe',
Állj a sorba, temesd porba mind hírét-nevét.

Hát menjeteK, siessetek, hazánk vitéz fiai,
 Megőriznek, védelmeznek az Úr karjai!
 Vitéz fiak, tihozzátok
 Bízík erőssen hazátok,
 Hogy meghozzátok
 A békesség olajágát,
 Országunk legszebb virágát,
 Ezzel várunk, ezzel várunk keblünkbe vissza.

A két különböző inszurrekcióra alkalmazott hazafias mars a műfaj szokott naturalizmusát is meghaladva részletezi a katonai kegyetlenkedést.

*

A nótajelzés ugyanarra az indulóra utal, mint a kézirat előző verse, *A kun mars*. Dallamáról l. a 49. sz. jegyzetét!

94.

Szarka János-melodiárium (1798) STOLL 439. 241. *Magyar nóta*. Ks.: *Nemzetemet siratom, nagy Egékek Istene, tartsd meg.*

Kiadásai: BARTHA 1935, 159. sz.; SZABOLCSI 1955, 70*.

Csak a szövegkezdet, két különálló kottával (a tenor szólam, ill. hatszólamú kóruspartitúra).

Az énekelhető disztichon tandallama nyilván rokonságban áll a kötelező memoriterek között éneklésére szolgáló metrikus ódákéval, amelyeket a XVI. század óta használtak Magyarországon.

*

Dallamát Szabolcsi Bence (1955, 70*) megfejtésében közöljük a kóruspartitúra nyomán; az egyszólamú lejegyzés több helyen eltér:

Nem - ze - te - met si - ra - tom, nagy e - gek - nek e - rős U - ra, tartsd meg

A' vi - a - dal - ba', mi - kor el - le - ne bom - bi dö - rög!

95.

Szarka János-melodiárium (1798) STOLL 439. 229–230. Ks.: *Gyászos eset, melybe' hever fejünk.*

Kiadása: BARTHA 1935, 105. sz.

Egy szakasz, hétszólamú kóruspartitúrával, majd a következő oldalon egy szólamban.

Franciáktól elszenvedett vereség fölötti siralom, majd a szokásos harci buzdítás.

*

Dallamát Bartha Dénes kiadása nyomán (1935, 105. sz.), saját átírásban közöljük:

Gyá-szos e - set, mely - be' he-ver fe - jünk, Nincs nyu-go-vó, kel - le - me - tes drá - ga he - lyünk.
 Ár - va ha - zám, tám az a - gya - ras nép. Tig - ri - si rút kör - me - i közt eny - nyi - re tép.
 Bom - bi dö - rög, már e' ha - lál sze - le, Jaj, ma - gya - rom, hát állj ki ve - le!
 Jár - jön ve - led ma - gya - ros ha - ta - lom! Hadd le - gyen a fran - ci - a most a - lom,
 Vágd le fe - jét, vé - ri - be' mosd ke - zed, Míg ma - gyar - nak ma - gad ne - ve - zed.

96.

Szarka János-melodiárium (1798) STOLL 439. 172–173. Ks.: *Magyar, ülj lóra.*

Kiadása: BARTHA 1935, 46. sz.

Egy szakasz, vázlatos kottával (hat szólamban csaknem ugyanez: 154–155.). A szövegben sok a fogalmazási javítás; talán rögtönzéseképp készült.

*

Dallama a hanghibák ellenére részben rekonstruálható. Saját olvasatban közöljük, a Bartha Dénes által idézett népzenei ritmusváltozat felhasználásával (végig páros ütem is elképzelhető):

Ma-gyar, ülj ló - ra trom-bi-ta-szó - ra szür-ke csi-kó - ra, Dör - gö, zör - gö ka-ra-bély-lyal
 Ta - ka - rítsd, ló - jed, fran - ci - a né - pe-it öl - jed, Bom-bítsd, így vé - rek
 pa - ta - kok mód - ra csor - dul, Ér - de-mek el - for - dul.

97.

Bakó Karolina-ék. (1799) STOLL 1129. 33b. Ks.: *Országunknak vitézei.*

5 vsz. Itt-ott értelemzavar jelzi, hogy a feljegyző gyaníthatóan nem volt magyar anyanyelvű.

98.

- + I. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 59. sz. Ks.: *Hallik a trombita, lóra, vitéz*;
Egy szakasz. A következő szöveg szintén mars: *Jön a franc nagy lépésekkel.*
- II. **Sebestyén Gábor-ék.** (1809) STOLL 607. 60a. Ks.: *Hallik a trombita, lóra, vitéz*;
Egy szakasz.
- III. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 246. Mars. Ks.: *Hallik a trombita, lóra, vitéz*;
Egy szakasz, de két vsz.-ra bontva. A gyűjtemény sárospataki eredetű, s a korabeli marsok többsége szerepel benne.
- IV. **Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. 15a–b. Ks.: *Hallik a trombita, lóra, vitéz*;
Egy szakasz. A kézirat e részén több mars található egymás szomszédságában.

99.

- + I. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 64. sz. Ks.: *Réztrombita s a zörgő muzsika*.
Két szakaszban leírt szöveg, több marsot követően.
- II. **Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 4. Mars. Ks.: *Réztrombita, a zörgő muzsikák*.
Nj.: *Kezd már vidorulni [egünk]*.
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 151.
Egy szakasz, lényegileg azonos az I. változattal, a végén a *Jertek azért...* kezdetű rész visszatérésére utal. Egy marsokból álló füzér 4. darabja. A gyűjtemény összeírója Fábián Gábor aradi táblabíró, egykori pápai diák.
- III. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 124b. Ks.: *Réztrombita s a zörgő muzsikák viadalra, vitézek, híznak elől*.
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében, marsok között. Utána „ugyanarra a nótára” következik a *Kezd már vidorulni egünk* (124a–b).
- IV. **Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. 1a. [Ks.]: *Nem törbeti meg semmi nagy lelketeket*.
Egy szakasz töredéke; a kézirat korábbi lapjai hiányoznak, így a vers eleje sincs meg.
- V. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 15–16. Ks.: *Réztrombita s a zörgő muzsika*.
Két szakasz; a 2. a *Kezd már vidorulni egünk* kezdettel önállóan ismert induló.
- VI. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 150–151. Ks.: *Réztrombita, dob s a zörgő muzsikák*.
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- VII. **K. R. gyűjt.** (1839–1843) STOLL 833. 10. csomó 23–24. Ks.: *Réztrombita, zörgő muzsikák*.
[Nj.]: *Kezd már vidorulni egünk*.
Tagolás nélkül lejegyzett változat. Előtte a nótajelzésben („Azon nótára”) megjelölt másik induló, a *Kezd már vidorulni egünk* olvasható.
- VIII. **Némely elegyes dalok** (1830-as évek) STOLL 838. 6b–7b. Ks.: *Réztrombita s a zörgő muzsikák*.
Két szakasz, a 2. a *Kezd már vidorulni egünk* kezdetű induló közép része (*Jertek azért a harcra velem*).

A *Kezd már vidorulni egünk* kezdetű indulónak, amelyre nótajelzések is utalnak, egy részlete e szövegbe is bekerült.

*

A nótautalások kötetünk 85. szövegére utalnak; a dallamot l. ott.

IOO.

Énekeskönyv (XIX. század eleje) STOLL 526. 8a. Ks.: *Elérkezett az ütközet, ó, én szerelmes vitézeim.*
3 vsz.

Az egyelőre csak egy változatban ismert versben sok a metrikai döccenő. Nyilván egy egyházi dallamra írta az ismeretlen verselő, de a szótagszámok ingadozását nem mindenütt tudtuk korrigálni.

IOI.

- + I. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 9a. Ks.: *Harcoljunk, harcoljunk.*
Két szakaszra tagolt, de egy strófányi szöveg.
- II. **G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. 23a. *Serkentés a katonákhoz.* Ks.: *Harcoljunk, harcoljunk.*
Egy szakasz.

IO2.

- + I. **Szentgyörgyi István-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 541. 12. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni ménköveit dübösen.*
Egy szakasz. A kézirat e részén több más marsot is találunk, de nem egy csoportban, hanem egy-két más műfajú dallal váltakozva.
- II. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 159. Ks.: *Már a had áspis.*
Csak a szövegkezdet, a basszus szólam kottájával.
- III. **Battha Bálint kótátára** (1804–1808) STOLL 572. 347. *Mars.* Ks.: *Már a had áspis istene megszűnt górálni ménköveit dübösen.*
Egy szakasz, lényegében azonos az I. változattal.
- IV. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 23. Ks.: *Márs, a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dübösen.*
Egy szakasz.
- V. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 400–401. Ks. *Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dübösen.*
Egy szakasz, előtte a basszus és az alt szólam melodiáris kottájával.
- VI. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 30–31. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni ménköveit dübösen.*
Egy szakasz. A *Marsok* c. sorozat 5., utolsó darabja.
- VII. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) I. sz. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dübösen.*
Kiadása: KazLev IX. 451.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költő-tanár egyúttal Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófüzérét).
- VIII. **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. 7. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dübösen.*
Egy szakasz, hatszólamú melodiáris kóruspartitúrával.
- IX. **Szerelemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 14a. Ks.: *Mars, a had áspis istene megszűnt górálni mennyköveit dübösen.*
Egy szakasz, a kézirat főként marsokat tartalmazó részében.
- X. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 9b. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik bajlálni mennyköveit dübösen.*
Két szakaszban leírva. A pápai (?) kézirat e részén több mars található.

- XI. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 105–106. *Mars.* Ks.: *Már a had áspis istene szűnik forralni mennyköveit dühösen.*
Egy szakasz. Közvetlenül utána a *Jöszte velem, vitéz, jöszte a csatára* kezdetű Gyöngyösi- és Pálóczi Horváth-kontamináció olvasható (106). A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze.
- XII. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 63a. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dühösen.*
Egy szakasz. A kéziratban elszórva más egykorú marsok is olvashatók, de ezen a részen ritkák, inkább szerelmi és latrikánus dalok.
- XIII. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 192–193. Ks.: *Márs, a had áspis istene megszünt górálni mennyköveit dühösen.*
Egy strófa. A gyűjtemény Sárospatakról származik, s a korabeli népszerű indulók csaknem teljes repertoárja szerepel benne.
- XIV. **Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. 31a. *Mars.* Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni mennykövetit dühösen.*
Egy szakasz. A szatmári kézirat *Némely marsok és víg és szomorú nóták* c. fejezetében, más hasonló szövegek között.
- XV. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 50–51. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dühösen.*
Egy szakasz. A szatmári-sárospataki gyűjtemény következő szövege is mars: *Nosza, hív magyarok.*
- XVI. **Lukács Bálint-ék.** (1833) STOLL 792. 2a–b. Ks.: *Mars, a had áspis istene megszünt gorálni menköveit dühösen.*
Egy szakasz.
- XVII. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 54. Ks.: *Már a had áspis istene szűnik.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Pápáról származik.
- XVIII. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 852. 10b–11a. Ks.: *Már az had áspis istene szűnik.*
Egy szakasz.

Jórészt Sárospatakról és Pápáról ismert induló a harcok lezárásának, a véráztatta csatater utáni békekötésnek képsorával.

*

A korai feljegyzésekben dallam nélkül, ill. csak kísérőszólamokkal szerepel. A dallam (tenor) elsőként a sárospataki kollégium egyik kórusgyűjteménye nyomán rekonstruálható (VIII.). Saját olvasatban közöljük, a ritmizálás és az ismétlések használata hipotetikus:

Már a had áspis istene szűnik górálni mennyköveit dühösen,
A ko-mor ágyúk már nem o-kád-nak rom-lást, ha lált i-szo-nyú to-rok-kal,
A bé-kes-ség o-laj-á-ga kezd zöl-dell-ni kel-le-me-sen.
Meg-szűnt a vér-pa-ta-ko-kat on-tó ret-ten-tő ví-a-dal.
A vér-pá-rol-gó me-zők-nek Fel-le-gi széj-jel-ve-rőd-nek,
Nyert az i-gaz-ság, és az e-rő-szak vé-rét isz-szák fegy-ve-re-ink.

IO3.

- + I. **Szentgyörgyi István-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 541. 13. Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem víg elevenség.*
Egy szakasz. A kézirat e részén több más marsot is találunk, de nem önálló tematikus egységként, hanem egy-két más műfajú dallal váltakozva.
- II. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 174. Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem víg elevenség.*
Egy szakasz, a basszus szólam és esetenként egy kísérőszólam kottájával.
- III. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 340. Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem víg elevenség.*
Egy szakasz.
- IV. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 10–11. Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem víg elevenség.*
Egy szakasz.
- V. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 85. Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem még víg elevenség.*
Egy szakasz. A végén Nagy Józsefet jelöli meg szerzőként.
- VI. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 214–215. *Mars.* Ks.: *Svadron, svadron, ha ma velem víg elevenség.*
Egy szakasz.

Későbbi kiadása: KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 64.

*

Dallamát egyelőre nem ismerjük, csupán basszusa és kísérőszólamai maradtak fenn (II).

IO4.

- I. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 82. Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Egy szakasz.
- II. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 339. Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Egy szakasz. Főszövegként (épsége miatt) a közel egyidős III. változatot közöljük.
- + III. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 172. *Bonaparte szomorú marsa.* Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Egy szakasz, az utolsó félsor ismétlésére is utal. A gyűjtemény 1810-es években összeírt részében.
- IV. **Kovács István-ék.** (1808–1818) STOLL 597. 129b. *Bonaparte marsa.* Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Egy szakasz, a kézirat 1818 táján leírt részében (így érthető a Szent Ilona szigetére vonatkozó célzás).
- V. **Temesvári ék.** (1817 után) STOLL 669. 39a. Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Egy szakasz.
- VI. **Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. 67. Ks.: *Mars, mars, feryeteg omol.*
Egy szakasz. Az utolsó sor ismétlésével másutt nem találoztunk. Címe a kézirat előző szövegével kapcsolja össze: „ugyan az övé ezt pápai deák csinálta”. Az előző ének azonban Pálóczi Horváth Ádám verse (*Nemzet, amit eddig gyors kezemre bíztatok; 66–67.*), címe szerint *Napoleoné*, akárcsak ez a mars. A sárospataki kéziratban néhány lappal később egy másik induló olvasható (*Kardra, magyar nemes; 67.*).
- VII. **Szerelmhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. 14a. Ks.: *Mars, mars, fergeteg omol.*
Kiadása: MEDGYESY S. 2012, 148.
Egy szakasz, egy sor hiányval.

- VIII. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 10b. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz. A pápai eredetűnek látszó kéziratban több más egykorú mars megtalálható, bár nem alkotnak önálló csoportot.
- IX. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 45. *Mars.* Ks.: *Mars, mars, trónusom bomol.*
Egy szakasz. A gyűjteményt Hódmezővásárhelyen írták össze.
- X. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 31b. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz. A kéziratban elszórva más egykorú marsok is olvashatók, a 30a-n például szintén *Bonaparte marsa: a Már siess hazádba vissza, kis seregem* (Pálóczi Horváth Ádám).
- XI. **Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. I. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz.
- XII. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 139. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról származik.
- XIII. **Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. 44a. *Mars.* Ks.: *Márs, márs, fergeg omol.*
Egy szakasz. A szatmári kézirat *Némely marsok és vig és szomorú nóták* c. fejezetében; előtte a *Marseillaise* egyik fordítása olvasható (*Hazánk fiai, készüljünk*), utána *Bonaparté marsa* címmel Pálóczi Horváth Ádám *Nemzet, amit eddig gyors kezemre bízotok* kezdetű verse.
- XIV. **Kecskeméthy Csapó Dániel-ék.** (1827–1830) STOLL 744. 13b–14a. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz.
- XV. **Kelemen László-ék.** (1828) STOLL 1283. 17a. *Napoleon-mars.* Ks.: *Mars, mars, fergeg, omol!*
Kiadása: TARI 2012, 254.
Egy szakasz, a kézirat marsokat is bőven őrző első felében.
- XVI. **Técsői Szabó István-ék.** (1829) STOLL 765. 68b–69a. *Mars.* Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz.
- XVII. **Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. 93–94. Ks.: *Mars, mars, trónusom bomol.*
Egy szakasz. A szatmári-sárospataki gyűjteményben további közismert indulókat is találunk.
- XVIII. **Udvardy János népdalgűjteménye** (1832) 39a. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz. A *Mars-dalok* című ciklus záró darabja.
- XIX. **Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. 38. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
A pápai kézirat első fele elveszett, így csak a *Tabella Notarum* (247–253) tudósít a szövegről.
- XX. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 848. 52. sz. Ks.: *Mars, mars, fergeg omol.*
Egy szakasz.

A vers Napóleon uralkodásának végnapjait idézi. „A lipcsei (1813) győző, Blücher porosz tábornok nevét is megörökítette, I. Sándor orosz cárt pedig egyenesen észak Marsának nevezte” (MEDGYESY S. 2012, 148.). A VI. változat arra utal, hogy egy pápai diák volna a szerző, de a nevét nem fedi fel. Reformkori kiadása: KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 76–77.

III.

- 4 *Osztria* – Ausztria
5 *Sándor* – I. Sándor orosz cár (1777–1825; ur. 1801–1825)
6 *Blücheréről* – Gerhard Leberecht von Blücher (1742–1819), porosz tábornok, a lipcsei csata győztes hadvezére
7 *Luisa oda* – Napóleon elveszítette feleségét, Mária Lujzát (1791–1847), aki 1814 márciusában fiával, a római királlyal együtt elhagyta Párizst, Párma hercegnője lett (1815), majd titokban férjhez is ment.
8 *szűk Ilonám* – utalás Szent Ilona szigetére, ahol Napóleon a fogságát töltötte. Más változatokban: *szűk koronám*.

I05.

Pápai ék. (1800–1806) STOLL 555. 20a. Ks.: *Magyar, magyar, vitéz nemzet, Márs unokája.*
Egy szakasz.

I06.

- + I. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 214. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, a basszus szólam és esetenként kísérőszólamok kottájával.
- II. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 150–151. *Mars.* Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, jórészt megegyezik az ugyancsak sárospataki I. változattal.
- III. **Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. 7b. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Csak az ének kezdősora, a basszus szólam melodiáris kottájával.
- IV. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 402–403. Ks. *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, a basszus és néha más szólamok részleteinek melodiáris kottájával.
- V. **Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 19. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, a basszus szólam és néha más szólamok melodiáris kottájával. A kézirat 60. oldalára ismét feljegyezték.
- VI. **Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. 60. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, a basszus szólam és néha más szólamok melodiáris kottájával. A kézirat 19. oldalán már szerepelt.
- VII. **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. 35. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, hatszólamú melodiáris kóruspartitúrával.
- VIII. **Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. 105–106. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz.
- IX. **Vajthó Miklós-ék.** (1820–1832) STOLL 693. 107b–108a. *Mars.* Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz.
- X. **Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. 7–8. Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz, kétszólamú, vázlatos melodiáris kottával (7). A gyűjtemény Páparól származik.
- XI. **Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. 75. 8. *Mars.* Ks.: *Győzni, vitéz, győzni teremtetél.*
Egy szakasz.

Talán Helmeczy Mihály *Har-szózata* (1809), a szintén sok kéziratban szereplő *Szittyá vitézek*... hatását tükrözi. Egyelőre csak sárospataki melodiáriumokból és két pápai forrásból (III. és X.) ismerjük.

*

Dallamát egy pataki (VII.) és egy pápai (X.) kézirat őrzi. A korábbi saját átirásban adjuk közre, jó néhány hipotetikus ritmikái megoldással:

Győz-ni, vi-téz, győz-ni te-rem - tet - tél, in - dulj harc - ra ha-mar! É - le-te-det
fel se ve-gyed, nagy dü-hő-sen ve-sze-de - lem - nek ki-te-gyed! Tü-ze-sen menj
a vi - a - dal - ra, a - mi - ko - ron most már a ha-za sze-re-te-te ősz - tö-nöz té - ged,
Verd meg, a - ki még el - len - sé - ged, Fegy-ve - re - det kö - ve - ti a ve - sze-de-lem,
két ka - ro - dat gyó - ze - de-lem,
Tet - te - i - dért dí - sze - sí - ti majd bo - ros - tyán hom - lo - ko-dat, A ma-ra-dék
em - le - ge - ti vir - tu - si-dat.

107.

+ I. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 187. Ks.: *A nagy Márs fiainak kezékben a fegyverek.*

Egy szakasz, a basszus szólam kottájával.

II. **Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. 194–195. Ks.: *A nagy Márs fiainak kezébe' a fegyverek.*

Egy szakasz, kottával.

III. **Pataki dallamtár** (1837) STOLL 821. 20. Ks.: *A nagy Márs fiainak kezébe' a fegyverek.*

Csak a szövegkezdet, ötszólamú melodiáris kottával.

*

Dallamát a II. és III., sárospataki források nyomán rekonstruálhatjuk. Sajat átírásban közöljük:

A nagy Márs fi - a - i - nak ke-zek-ben a fegy-ve-rek, E - lőt-tök az el - le - nek
jö - vő nép föld-re ro-han-ván vért iz - za-do-zik. Nem te - he - ti, hogy ki - áll - ja
né - ki dü-hödt kar - ja - i - nak é - le - te el - ol - tá - sá - ra tö - re - ke - dő tü - ze - ket.

Vég-ső ja - jár már e - resz-ti, Hajt-sad hoz-zá szán-ni tu-dó szí-ved, kér-lek, föld-re bo-rult

vi - té - zid e - re - jét meg-es - mé - ri, No - sza hát, fegy - ve - re - tek

rak - ni si-es - se - tek he-lye-ik - rel

108.

- + I. **Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. 205. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz, a basszus szólam és esetenként egy kísérőszólam kottájával.
- II. **Fejér-Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. 138. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében, több más induló szomszédságában.
- III. **Nihelszki Dávid-ék.** (1804–1824) STOLL 584. 161. *Mars*. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz, jórészt megegyezik az ugyancsak sárospataki I. változattal. Előtte is mars olvasható: *Jön a franc nagy lépésekkel* (160.). A gyűjtemény 1810-es években összeírt részében.
- IV. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 390–393. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
2 vsz., több szólam egyenként leírt melodiáris kottájával. A szöveg megegyezik a kibővült V. változattal, de a végén még előírja az I. strófa *Ott, hol ezer élet* kezdetű részének visszatérését.
- V. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 14b–15a. *A magyar insurgensek marsa*. Ks.: *Kardra, magyar nemes!*

Kiadása: KÖNIG 1902, 67–68.

Kibővült változat. A szokásos zárlat után (vö. IV):

Hát az erőseket gyáva félelem önti el a Márs vad mezején?
Reszket-é asszonyosan a férfi vitéz ezen vér-gyep tetején?
Jertek előre, vitéz magyarok!
Győzni vagy élni sem is akarok,
Lőjjetek, öljétek ellenségeketek,
Meggkoronáz ma az érdem benneteket.

- VI. **Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. 30. *Insurgens mars. 1809-i*. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz, megegyezik az I. változattal. A *Marsok* c. sorozat 4. darabja.
- VII. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 2. sz. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Kiadása: KazLev IX. 451–452.
Egy szakasz, a Kazinczynak szóló levélhez csatolt verses melléklet része (a sárospataki költőtanár egyúttal Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófűzérért).
- VIII. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 21b–22a. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.
- IX. **Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. 67. Ks.: *Kardra, magyar nemes*.
Egy szakasz. A sárospataki kéziratban néhány lappal korábban már szerepelt Napóleon marsa (*Mars, mars, feryneteg omol; 64.*). A következő szöveg ugyancsak harctéri jelenetet ír le: *Vérpatakok,holt tetemek iszonyatos árjaival* (67–68.).
- X. **Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. 57a. *Buzdítás a magyar nemesekhez*. Ks.: *Kardra, magyar nemes!*
Egy szakasz.

Erősen ritmizált, műköltői eredetű szöveg, de szerzőjét nem sikerült azonosítani.
 XIX. századi egyéb előfordulások pl.: **Bónisné Pogány Carolin küldeménye** (1840-es évek)
 MTAK Irodalom 8^r 206/118. 25a–b.

*

Dallama a **Nagykaposi melodiárium** (IV) alapján rekonstruálható: nem más, mint a *Marseillaise* átdolgozása, amely a magyar szótagszámviszonyokhoz igazodik. Saját átírásban közöljük:

Kard - ra, ma - gyar ne - mes, a franc bir - to - ki - dat he - ves had - dal sér - te - ge - ti.
 Nem - ze - ti jus - sa - i - dat s a né - ha - i tet - ti - det a nép csak ne - ve - ti.

Menj s dü - hō - dött se - re - gét he - ve - sen Verd meg, a - dózz ne - ki két - sze - re - sen,
 Sok se - be - ket nyi - to - gass e - re - jén! Végy di - a - dal - mat e - ró - sza - kos és győ -
 ző se - re - gén! Ott, hol e - zer é - let - ö - lő baj re - pe - sik,
 s a' fe - ne had - nak menny - kö - vi ha - lált ad - nak, Köss ko - szo - rú - t ma - gad - nak!
 Kar - dod e - rős mar - ko - lat - ja jus - sa - id ol - tal - maz - hat - ja,
 De mi - nek az a rú - t ké - se - de - lem? Vég - rom - lá - sa - i - dat kép - ze - lem.

109.

+ I. **Fejér–Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. 121. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Egy szakasz, a gyűjtemény kottákat nem tartalmazó részében.

II. **Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. 145. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Egy szakasz, kottával, a szólisták megjelölésével. Főként egyházi énekek között.

III. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 348–349. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Egy szakasz, több szólamkottával. Az utolsó verssorokat őrző 349. oldal csonka, kivágták egy részletét.

IV. **Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7.) 9. sz. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Kiadása: KazLev IX. 454–455.

Egy szakasz, a Kazinczyhoz szóló levél verses mellékletének része (a sárospataki költő-tanár egyúttal Jakkó László tábori dalgyűjteményébe is el akarta küldeni indulófűzérét).

V. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. I. 11a. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Egy szakasz, a discant szólam kottájával. A kéziratban még egyszer szerepel ugyanez a kottás mars, más kézírással. A gyűjtemény Sárospatakról került Szatmárra.

VI. **Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. II. 61b. Ks.: *Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek.*

Egy szakasz, a discant szólam kottájával, de az előzőtől eltérő kézírással.

*

Dallamát a II–III. változat nyomán rekonstruálhatjuk. A marsok többségéhez hasonlóan többféle ritmikai megoldás elképzelhető. Saját átírásban közöljük:

Vér - be fe - re - dő di - a - dal - mas fegy - ve - re - i - tek, ó, ha - tal - mas
Márs fi - a - i, Szűn - je - tek o - kád - ni ha - lált! In - dul - ja - tok ha - za - fe - le, győ - ze - del - me -
i - tek je - le tisz - te - le - tet, sze - re - te - tet sze - rez, A so - ka - ság e - zer „Él - je -
tek” - et ö - rő - mé - ben ki - ált, Cser - fa - ko - szo - rús ju - ta - lom vár ké - szen
már min - den jó ka - to - nát, a ha - za ha - tá - ra - i - ban. Jer - tek, a Mú - zsák
is tisz - tel - nek győ - ze - del - mes é - ne - ke - i hang - ja - i - ban.

IIO.

János Sándor-ék. (1802) STOLL 568. 155. Ks.: *Lábainknak most menésit.*

Egy szakasznyi töredék.

Valószínűleg nem katonai mars, hanem azt utánzó diákinduló valamely kollégiumi ünnepélyre vagy rekreációs kirándulásra. E műfajok kapcsolatairól bővebben: CsÖRSZ 2013a. Forrása a kolozsvári unitárius kollégiumban keletkezett.

III.

- + I. **Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 12–13. *Igen derék mars. Ks.: Hív magyarok, haza kőfalai.*
Nj.: *Mars haza.*
3 vsz.
- II. **Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. 22a. [Ks.]: *A maradék becses érdemedet.*
Egy szakasznyi töredék, minden bizonnyal a (mostanra újabb oldalak bekötésével megszakadt) *Egynehány mars* című ciklus egyik darabja. A ciklus a 14b-n a XLIX. dal kezdetéig jutott (*Megdöbbszent szívem csüggedez*), a most idézett dal után pedig LIII. számmal következik a Hertelendy-mars (*Hát, fiaim, ti vitéz nevetek*).
- III. **Nótás könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 181–182. Ks.: *Hív magyarok, haza kőfalai.*
3 vsz.
- IV. **Técsői Szabó István-ék.** (1829) STOLL 765. 68a–b. *Mars. Ks.: Hív magyarok, haza kőfalai.*
Egy szakasz, utána a *Mars, mars, fergeteg omol* következik.
- V. **Erdélyi Tár nótáskönyve** (1833–1835 k.) STOLL 790. 11a–b. *Az 1809-ben állítottott insurrectio marsa.* Ks.: *Hív magyarok, haza kőfalai.*
3 vsz. Közvetlenül utána a *Hertelendy-mars* olvasható.

*

Az I. változat nótajelzése egy másik egykorú marsra utal (kötetünkben 115. sz.), amelynek kottás feljegyzését egyelőre nem ismerjük.

II2.

- Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 13–14. *Mars. Ks.: Ím, a magyarok egészen.*
3 vsz.

II3.

- Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. 15. Ks.: *Rajta, magyar, ne hagyd magad, kettőztesd a haragodat.*
Nj.: *Lovagolni kurta &c*
3 vsz.

A nótajelzésként megadott vers Pálóczi Horváth Ádám közismert *Érthetetlen énekének* (*Csípkebokor, kormos agyag énekemet énekeli*) egyik strófája, amely kezdő pozícióban is gyakran szerepel; variálódásáról: Csörsz 2005a. Az alapszöveg részletei ezúttal konkrét sorok-félsorok szintjén is visszaköszönnek, méghozzá nemcsak a szerzői változat, hanem az anonim toldások is. Az 5. sor előképe például egy erotikus közköltészeti továbbírás:

Fickándoz már a harcsája, föltátotta száját...

Alsókubini kézirat (1782 k.) STOLL 344. 51b–52b.

A 13–14. sor rímeinek előképe viszont Pálóczi Horváth Ádámtól származik:

Komámasszony félrecepta paszamántos kontyát,
Ölbe' hordja cigányasszony sikitó porontyát.

A zárósor éppígy az eredeti mulatódalból veszi rímszavát:

Fogj egy ebet, kopasszuk meg, jó lesz vacsorára

- 4 *republicanus fia* – a francia köztársaságiak; *lárvás képe* – értsd: álarc mögé rejtett arcú
12 *A republik sapkás fáját* – utalás a francia forradalom egyik jelképére, a köztársaság fájára, amelyre frígiai sapkát tettek

*

Dallamát I. kötetünk 80. szövegének jegyzeteiben!

II4.

- + I. **Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. 354–355. Ks.: *Kardra, magyar Éden*.
Egy szakasz, többszólamú melodiáris kóruspartitúrával.
II. **Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. 18. Ks.: *Kardra, magyar Éden*.
Egy szakasz, hatszólamú melodiáris kóruspartitúrával.

I.

- 11 *Melyért folyt Attila vére* – Attila hun király nem a csatamezőn áldozta életét, hanem egy orrvérzés (más vélemény szerint egy merénylet) áldozatául esett

*

Dallamát a két pataki többszólamú forrás nyomán rekonstruálhatjuk, bár néhol hipotetikus megoldásokra van szükség. A II. alapján, saját átírásban közöljük:

Kard-ra, ma-gyar É-den, győz-ni, hal-ni vagy azt meg-e-lőz-ni, Rakj, menj e-lőbb, ra-va-talt a
A Kár-pá-tust nézd e-ped-ve, szirt-or - mán csüg-ge-dez-ve, Hár-sog-ja ha-di-da-lait a
kény franc-ból, Mars, ma-gad is zor-don szí-vén verd ke-resz-tül érc-ke-ze-det,
rab-lánc-ból.
a vi-a-dal ost-ro-mi közt, zúzd széj-jel jég-ke-be-lét, A' rab-i-gát el ne fo-gadd,
Szki-ta ne-ved így fel-ma-rad,
S ő-si jus-sod ér-dem-bé-re, Így lesz a Bod-rog kéj he-lye, de-rült vi-rány víg cser-me-lye,
Mely-ért folyt At-ti-la vé-re,
zeng már a har-sány dob-szó, Már tár-sad hal, ne mu-lass, ó! É-des ho-nyom, eny-he-lye-dért
én is kész va-gyok on-ta-ni vért.

115.

- + I. **Sebestyén Gábor-ék.** (1809) STOLL 607. 65b. *Mars.* Ks.: *Mars hazza, jaj, be kevés ideig.*
Egy szakasz.
- II. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 127b. Ks.: *Mars hazza, jaj, be kevés ideig.*
Egy szakasz, a kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében.
- III. **Fa Imre-ék.** (1809 után) STOLL 1186. 21a–b. Ks.: *Mars hazza, jaj, be kevés ideig.*
Egy szakasz.
- IV. **Dávidné Soltári** (1814–1828) STOLL 647. 95. sz. *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz.
- V. **Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. 2a. Ks.: *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz. Az ének előtt közvetlenül, ugyanezen a lapon a közismert szerelmi katonabúcsú, az *El kell mennem, nincs mit tennem* olvasható.
- VI. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 9a. Ks.: *Mars hazza, jaj, be kevés ideig.*
Egy szakasz. Előtte egy máshonnan egyelőre nem ismert katonadal olvasható: *Már ballaghatsz, kis seregem, A tiéd a győződelem* (9a).
- VII. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 33a. Ks.: *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz. A kéziratban környező lapjain más egykorú marsok is olvashatók.
- VIII. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 242. *Mars.* Ks.: *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz. A gyűjtemény sárospataki eredetű, s a korabeli marsok többsége szerepel benne. E szövegnek a *Nóták II.* kötetben egy parafrázisa is olvasható, l. alább.
- IX. **Czéh Sándor-gyűjtemény** (1829) 12. *Mars.* Ks.: *Mars hazza, jaj, be kevés ideig.*
Egy szakasz. A gyűjtemény megismerését Margócsy Istvánnak köszönhetjük.
- X. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 2. csomó, 3a. Ks.: *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz; utána további, a katonasággal kapcsolatos dalok következnek.
- XI. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 850. 35a–b. Ks.: *Mars hazza, jaj, de kevés ideig.*
Egy szakasz, az átűtő tinta miatt nehezen olvasható, de a megszokott szöveggel azonos változat.

Nótajelzésként:

Hív magyarok, hazza kőfalai (Dávidné Dudája, 1809, STOLL 602. 12–13.; kötetünkben 111. sz.)

Egy közelebbről meg nem jelölt 1831. évi kéziratból készült másolat: **Illés(y) György: Debreceni gyűjtés**, 1864 (Irodalom 8^r 177. 29.). Nyomatott kiadása pl. KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1847, 63.

Az 1820-as évek vége felé egy diákos parafrázisa is felbukkan Sárospatakon: hazafelé tereli a tanulókat, mivel a szabadtéri rekreációs sportolásnak este véget kell vetni. Az eredeti induló ritmikáján (és nyilván egyúttal a dallamán) túl konkrét sorokat is újrafogalmaztak:

Mars hazza, mars, te gyerek-regement,	Jaj, be hamar lemegy a' mi napunk,
Mars szaporán hazza, messze lement	A' mikor ilyen időre kapunk.
A' nap, azért te magadra vakarsz,	Hát ide már mi csak úgy jöhetünk,
Hogyha tovább kimaradni akarsz.	Itt csak ilyen kis időt tehetünk.
Mert itt ha megmaradól,	Jó nap, mit szaladozol,
Majd úgy számot adol.	Mért nem várazozol?
	Meglásd várazozol,
	Majd mikor ég-föld öszveomol.

Felvidító VI. Nóták II. (1824 után) STOLL 720. 35. CSÖRSZ 2013a, XII. sz.

II6.

Gaál Miklós-ék. (1810) STOLL 614. 39–40. Ks.: *Talpra, német, kardra, magyar.*
3 vsz. A 15–16. sort kétszer írta le, egyszer „piszkozatban”, majd ráírta letisztázva is.

Harci induló, látványos és „zajos” képekkel. Néhol félreértett szavakkal, képzavarral. Műköltői szerzemény?

17 *Fajér* – tűz, itt: tüzérségi támadás (ném. Feuer)

II7.

Kováts József versei (1815) STOLL 652. 55a. *Márs.* Ks.: *Réztrombita, síp, dob, zörgő muzsika.*
Egy szakasz.

Voltaképp a *Nosza, mars...* (85. sz.) néhány sorának átköltése.

II8.

Nagy Lajos-ék. (1815) STOLL 654. 13b–14a. Ks.: *Rajtat az ellenség, magyar bazu.*
Egy szakasz, az *Egynehány mars* című ciklus 3. darabja.

II. A) 3. Katonaélet

A fejezet elején három, konkrét datálású ének szerepel (1740, 1741 és 1751), amelyek ugyan későbbi forrásokból származnak, de feltehetőleg még ép szöveget őriznek.

II9.

+ I. **Solymosi József-ék.** (1748–1751) STOLL 216. 37b–39a. Ks.: *Megbolondult ez világ, fegyverben az ország.*

Kiadása: KANYARÓ 1893, 99–100.

9 vsz. Az ének végén: *Finis.* A kolofon 1740. nov. 8-át és a Torda vármegyei Hodos községet adja meg a szereztetés/lemásolás helyeként.

II. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 257–260. Ks.: *Megbolondult az világ, fegyverben az ország.*

Kiadása: VÉV 200. sz.

16 vsz., a 10. csonka. Sorrendjük a III.-hoz képest: 1–4, 6, 9–11, 13^v, 12, 15, 17, 16, 19^v, 20, 1/9. Kételemű szöveg: a háború körüli készülődést és a parasztháznál zajló zsánerjeleneteket egyaránt tartalmazza. A kolofon szerint 1740. novemberben keletkezett Hodos községben,

Pozsony vármegyében. A mulatozó sorpár átalakult változata a kézirat 333. lapján önállóan is szerepel:

Húzzad, cigány, az nótát,
Ne kíméljed az húrját,
Majd megadom az árát,
Majd megadom az árát.

(VARGA 1955, 73.)

Az elköltött pénzről (9.), ill. a kocsmárosról (14.) szóló strófák itt és a változatok többségében némileg eltérnek a III. megfelelő szakaszától:

Bárcsak immár két-három pénzem maradt volna,
Mellyel hébe-hóba iddoggáltam volna,
Hej, karasszony gégéje,
Hiszem rútul megmetsze
Katonák hópénze. [...]

Jó emberem a csaplár, megalkudtam vele,
Hogy uramnak szólana, nem kell félni tőle,
Nosza, vígon, hát igyunk,
Igen jó helyen vagyunk,
Estig vígon lakjunk!

+ III. **Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. 107–109. *A katonák fölállításáról.* Ks.: *Megbolondult a világ, fegyverben az ország.*

Kiadásai: ERDÉLYI 1846–1848, III. 217. sz. (néhol eufemizálva); THALY 1864, I. 270.

20 vsz., ép, dramaturgiai szempontból is rendezett szöveg. Az ének végén: *finis*. A trágárnak ítélt szavakat Erdélyi már a kéziratban eufemizálta, a nyelvjárási kifejezéseket pedig standardizálta, de áthúzásai alatt az eredeti szöveg is olvasható maradt.

IV. **Sziveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. LXXXVIII. sz. részlete. [Ks.]: *Elvitte uracskámnak égy szép paripáját.*

Kiadása: VERSÉNYI 1914, 167–169.

9 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 11, 12, 14, 15, 18, 16, 17, 20^v, 1/9^v. A *Nosza, gyertek, legények, velem katonának* (kötetünkben: 48. sz.) kezdetű toborzóval kontaminált változat. Annak 6. szakasza után váratlanul áttér a panaszkodó gazdasszony strófáira. A kézirat elveszett, s ma már nem állapítható meg, hogy valóban így jegyezték-e le a két dalt. Az összeíróra nem jellemző ez a technika; talán véletlenül kettőt lapozott másolás közben, s nem ismerte annyira a szövegeket, hogy el tudja különíteni őket? A számozás szerint mindenesetre a LXXXVIII. dal eredetileg is összetartozott, tehát nem egy lap(pár) kiszakadása miatt kapcsolódik a két vers. – A kolofon a lejegyző korára, 1770 novemberére utal, a helyszínt tekintve szövegromlással (Pozsony vármegyében nincs Pajkos nevű település).

V. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 13b. *Az 1740. tábori készület.* Ks.: *Megbolondult az világ, fegyverben az ország.*

10 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1–5, 7, 9, 10, 8, 11. Közvetlenül utána (egyértelműen külön szöveggként, XXV. számmal) olvasható a folytatás (13b; *Jó bort kezdé bordóban mostan a csaplárné*).

VI. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 13b. *Részeges vénasszonyról.* Ks.: *Jó bort kezdé bordóban mostan a csaplárné.*

Kiadása: STOLL 1984, 69–70.

10 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 18, 12, 19^v, 6, 15, 14, 1/9^v, 16, 17, 20. Az előző szöveg (*Megbolondult az világ*) folytatásaként, de külön sorszámmal és címmel, láthatólag önálló alkotásként értelmezve.

- VII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 22a–b. Ks.: *Megbolondult a világ, fegyverben az ország.*
10 vsz. Az V. csaknem egyező másolata, cím nélkül. Utána az itt is külön szöveggként rögzített folytatás (*Jó bort kezdé hordóban...*; l. alább) olvasható.
- VIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 22a–b. Ks.: *Jó bort kezdé hordóban mostan a csaplárné.*
10 vsz. A VI. csaknem egyező másolata, fölötté ceruzás cím: *Feslett.* Előtte a külön szöveggként rögzített előzmény (*Megbolondult a világ...*; l. fentebb) olvasható.
- IX. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 305. sz. *Generalis insurrectio.*
Ks.: *Megbolondult a világ, fegyverben az ország.*
Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 399–400.; ÉP 243–245.
14 vsz., dallammal. A stórfák sorrendje a III.-hoz képest: 1–4, 7, 9–11, 19^v, 14, 16, 17, 20, 12.
A ruháját emulatók, szemérmetlen asszony képe az itteni záróstórfában még hangsúlyosabb, mint más változatokban.
- X. **Pálóczi Horváth Ádám kivonata az Ötödfélszáz Énekekből** (1813 után) 40b. Ks.: *Megbolondult a világ, fegyverben az ország.*
5 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1–4, 7. A vers végén Pálóczi Horváth Ádám megjegyzése: „(még 9 vers van hozzá, többnyire asszonyi tűnődés)”. A szerkezet is jelzi, hogy az *ŐÉ*-ből származó kivonat, még a sorszám (305.) is azonos. Talán egy levél melléklete volt a gyűjtemény legbecesebb darabjait bemutató válogatás.

Nótajelzéseként: *Nossza, szívem, Erato, mátká, csókolódjunk* (*Mulatsági énekek*, 1757, OSZK PNY 2.872)

Az I. változat kapcsán KANYARÓ Ferenc kiemeli, hogy a dunántúli szerzésű szöveg feltűnően hamar eljutott Erdélybe. Ő a kételemű változatot a „hódosi jövevény”-nek tulajdonítja, akinek „költői tapintata elégnék tartotta csak a négy első strophát venni át a felette hosszú költeményből s még három más válogatván össze, megtoldotta ezeket az ő konyháján költ negyedikkel s ily módon egy négy strophájú víg hangú félkölteményt állított az előbocsátott négy szomorú stropha mellé. (Thalynál és Erdélyinél a 15-ik strophával válik a költemény kétfelé” (KANYARÓ 1893, 100). Mivel azonban a fennmaradt változatok mindegyike összetett szerkezetű, a kontamináció tényét egyelőre nem tudjuk bizonyítani. A kvártélyos dalok műfajának másik fontos képviselője (*Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?*) viszont már nem tartalmaz narratív, történelmi bevezetést, csak a szereplők párbeszédét (kötetünkben 132. sz.).

A *Szegény Magyarország is bánatát újítja* sor előképe egy kuruc kori pasquillus (VARGA 1977a, 237. sz.).

A kolofoonban említett Hodos minden bizonnyal a Maros-Torda vármegyei Hodos község, de Pozsony vármegyében szintén van egy ilyen nevű falu!

XIX–XX. századi folklórváltozatok: ERDÉLYI 1846–1848, III. 116–120. (a III. változat kiadása).

I.

- 7 *királné asszonyom* – Mária Terézia uralkodását (1740–1780) több, évekig tartó háborúskodás töltötte ki: az osztrák örökösödési háború (1740–1748); az ún. hétéves háború (1756–1763); 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor Galícia megszerzése; 1774-ben Bukovina megszerzése a töröktől; területszerzési céllal bekapcsolódott a bajor örökösödési háborúba is (1778–1779). Itt és a következő két versben nyilván az örökösödési háború miatt katonaillesítésről van szó.
- 14 *bagaria pantallért* – cserzett bőrből készült vállszíj, amelyen a puskát vitték
- 32 *füstös dúdolója* – az alfele
- 35 *külszék a micském* – értsd: már alsóneműre sem telik
- 36–40 a katonával kacérkodó asszony azért nem szereti az urát, mert nem jó szexuális partner, tehát inkább a kvártélyos katonára költ (vö. III. 17. vsz.)

III.

- 45 *Eb szájában esett* – kárba ment, hitvány ember hasznára fordult

Dallamát Pálóczi Horváth Ádám feljegyzésében ismerjük (1813), amely kapcsolatot tart az 1730–1740-es évek magyarországi hangszeres zenéjével. Bartha Dénes átírásában közöljük (BARTHA–KISS J. 1953, 670.; ÉP 243.):

Meg-bo-lon-dult a vi-lág, fegy-ver-ben az or-szág,
El-múlt a szép bé-kes-ség, tá-madt sok el-len-ség,
Ösz-ve-vesz-tek ki-rá-lyok, nagy ha-tal-mas csá-szá-rok, Ú-ri mél-tó-sá-gok.

I20.

- + I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 17a. *Egy katonának sorsa.*
Ks.: *Ezerbátszáznegyvenegyben / Béállék az regementben.*
10 vsz., néhol kihagyásokkal és szótagszámhibákkal, mintha a feljegyző, Jankovich Miklós nem mindenütt emlékezett volna a szövegre.
- II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 53I. VIII. 24a–b. Ks.: *Ezerbátszáznegyvenegyben / Béállék a regementben.*
10 vsz. Az I. változat tisztázott másolata; az ott hiányzó felsorokat bizonyára Jankovich pótolta (vagy pótolhatta az írnokaival).

Panaszos hangvétellű vers a katonaelet nehézségeiről, vesszőzésekkel teli regulájáról, a katonák bizonytalan ellátásáról, s hogy gyakran lopással kell kiegészíteniük élelmezésüket. A vers alanya mintha rossz felesége miatt állt volna be a hadseregbe. A datálás alapján az osztrák örökösödési háború (1740–1748) korában katonáskodott. A népies stílusú szövegben több ismert proveriális kifejezés is szerepel.

I–II.

- 6 Gróf generális Vilányi – egyelőre nem azonosítható; grófi rangú Vilányi család nem élt ekkoriban
- 10–13 szóláshasonlat, melyet egyelőre nem tudtunk beazonosítani (*Jár fel s alá, mint a ... kurva*)
- 13 *mint jól vala* – mind(ig) jól volt
- 19–20 szólás: *Egyszer hopp, mászor kopp* (SZEMERKÉNYI 2009, 620.)
- 29 *Ebek harmincadjára kerül/jut* – pusztulásra van ítélve, rossz helyzetbe kerül, tönkremegy, koldusszegény lesz stb. (vö. SZEMERKÉNYI 2009, 294.)

I2I.

- + I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 38a. Ks.: *Ezerbátszázötvenegyben / Katonáság tűnt szívémben.*
Kiadása: THALY 1864, I. 283–285.
8 vsz. A kezdősorban szereplő dátum eredetileg 1771, azonos kézírással, de más tintával javítva.
- II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 53I. VIII. 81a–b. Ks.: *Ezerbátszázötvenegyben / Katonáság tűnt szívémben.*
8 vsz. Az I. változat csaknem egyező másolata.

III. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 2. sz. Ks.: *Ezerbéttszázkelencvenében / Katonaság tűnt szívemben.*

Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az *insurgens* dalok közé sorolta, az aktualizált évszám is erre utal.

Kesernyés humorú katonadal; lírai alanya egyértelműen rosszul érzi magát a császári hadseregben. A szöveg számos frázisa (*Sárga csizma, veres nadrág... Gyere, pajtás, katonának...*) közhelysorként más közköltészeti alkotásban is felbukkan. Figyelemreméltó a szöveg néhány szentenciaszerű kijelentése, pl. *A katona Isten fia, / De a parasztt csak mostoha*, ill.: *Mert az Isten az katonát / Úgy bünteti, mint rosszfiát.*

Azonos expozícióval indul, de inkább a nemesi felkelés propagandaverseibe soroltuk az *Ezernyolcszázegyedikben katonaság tűnt szememben* kezdetű dalt (kötetünkben 70. sz.).

I22.

Szádeczky-Miscellania (1755) STOLL 251. 75. Ks.: *A kimustrált katonának nyomorúság dolga.*

Kiadásai: VARGA 1955, 37–38.; VÉV 199. sz.; KÜLLÖS 2005, 260–261. 9 vsz.

A vers áttételesen Amade László katonadicsérvő versének (*A szép fényes katonának arany, gyöngy élete*; RMKT XVIII/7. 42. sz.) travesztíája, panaszvers-átköltése. A kézirat összeírója ezt a mintát és versformát egy másik átköltésnél is alkalmazta, amely a gondtalan cigányéletet festi le (*Ebugatta cigányának be jól nagyon dolga*; RMKT XVIII/4. 91. sz.). Bővebben: KÜLLÖS 2005 = 2012, 239–262.

Az 5. strófa előképe néhány sor Balassi Bálint *Egy katonának, in laudem confinium* című verséből: „Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok”, „Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul”. A Balassi-vers a XVIII. század folyamán többször megjelent az *Istenes énekek* Rimay János műveivel közös kiadásában, legutoljára 1806-ban (STOLL 1994. 144–161. sz.), így a költő világi életművének zömével ellentétben ekkor is ismerték, sőt egy – a tárgyalt szöveggel rokon metrumú – „korszerűsített” átköltéséről is tudunk, Dugonics András gyűjteményeiből:

Jó vitézek, nincs föld fölött szebb dolog a végeknél,
Mert ha eljő a kikelet, melyben ember ugyan él,
Elmegy a hó, dér és tél,
Zöld pázsit és vetés kél,
Kedves ez mindeneknél.

DEMETER 1987, 143–144.; vö. Csörsz 2009b, 185.

A vers ungarésca-elvű strófáinak alakképlete: 14, 14, 7, 7, 6, de a zárósor gyakran 7 szótagú; ezeket nem emendáltuk, mivel egyedi és láthatólag még nem minden ízében kidolgozott változattal van dolgunk.

I23.

+ I. **Énekeskönyv** (1761) STOLL 263. 1b–2b. Ks.: *Montovai legénynek bokancsa van szegénynek.*

10 vsz., a későbbiekhez képest számos egyedi motívummal. A vsz.-ok általában 4+3 sorosak (a kéziratban külön kiugratva), az utolsó sorok általában ismétlődnek, bár ezt nem jelzi következetesen.

II. **Erdélyi-ék.** (1779) STOLL 332. 59–60. Ks.: *Mantovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

6 vsz., időben és a variálódás szempontjából is féléton a két főszöveg között, ezért itt közöljük:

Mantovai legénynek
Bakancsa van szegénynek,
Tartja ő azt rendesnek,
Magát benne kevélynek.
A lábára felfűzte,
Rendesen is felkötötte,
Csak billeg-ballag benne,
Csak billeg-ballag benne.

Ha meguntad életed,
Feleséged, gyermeked,
Hadd otthon te mindened,
Lészen nálunk jó kedved.
Vakarni nem lész gondod,
Ganéjt nálunk nem hányod.
Fűzd fel hamar bakancsod,
Üsd össze a bokádott!

Addig éli világját,
Még irhazzák nadrágját,
Kevélyen tartja magát,
Abban veti vígságát.
Ejnye, kutya fajtájú,
Nézd, mely kevély az hajdú,
Ha megütik, eljajdú?
Ha megütik, eljajdú?

Búger a kaputjokban,
Tisztek álnak muskában,
Kaptak német manérban,
De nem magyar prédában.
Ha késű szül puskája,
Üti káplár pálcája,
Auvét kiált ő szája,
Auvét kiált ő szája.

Szereti a verbunkon
Ugrálni a korcsmákon,
Kap a szép leányokon,
Néz széjjel az utcákon.
Sürög-forog, mint kakas,
Kapdos hozzá, mint farkas,
Azt gondolja, mind talpas,
Azt gondolja, mind talpas.

Mikor a hó szállingóz,
Akkor ő is maséroz,
De nemigen kacéroz,
Mert kedve nincsen ahhoz.
Ha pocsolyát nem kerül,
A bakancsa megmerül,
Hol fázik és hol hevül,
Hol fázik és hol hevül.

A 4. vsz. a 128. szövegcsalád jellegzetes nyitó sorpárjának átvétele és átköltése.

+ III. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. I. 32a. Ks.: *Montovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

Kiadása: VÉV 193. sz.

10 vsz.

IV. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 59b–60a. *Montovai legény.* Ks.: *Montovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

5 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 3[a]+2, 2+3, 5+4, 6^c.

V. **Szép világi énekek** (XVIII. század 2. fele) STOLL 478. 16b–17b. *Katonárúl.* Ks.: *Montovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

7 vsz.

VI. **Thaly-kolligátum** (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 70a. Ks.: *Montovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

8 vsz.

VII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 48a–b. Ks.: *Mantovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

6 vsz. A II. csaknem egyező másolata.

VIII. **Horváth András-ék.** (1813) STOLL 637. 1a–b. Ks.: *Montovai legénynek bakancsa van szegénynek.*

9 vsz.

A mantovai (Észak-Itália) laktanyába bekvártélyozott rongyos magyar baka tréfás dicsekvése, amelyben hiányos felszereléséről és sanyarú sorsáról beszél.

Nem katonai környezethez kapcsolódó változat az 1820-as évek tájáról:

A szentgáli legénynek
Bocskora van szegénynek;
Tartja magát rendesen,
Jár ő abban ékesen.

Rumy Károly György-gyűjt. (1820-as évek), 70a

A szövegtípus XIX. század első feléből származó, lokális divatot csúfoló travesztiája:

Jász és kun legény

A jász és kun legénynek	Zsíros inge, gatyája,
Subája van szegénynek,	A gulyások módjára;
Tartja ő azt rendesnek,	Mert ő aztat úgy tartja,
Magát nyalka legénynek.	Szebb, mint hogyha gyolcs volna,
Nem adná azt mentéért,	Bár próbáld patyolatért,
Aranyláncra valóért;	Ha od' adja, vagy gyolcsért;
Mert, azt mondja, többet ér	Mert ő csak azt állítja,
Ezeknél bunda, gallér.	Az atyjának módjára.

Kutyából vársz szalonnát,
Farkasból szelíd bárányt,
Szamárból vad oroslánt,
Szarkából erős bikát,
Hogyha ezek meglesznek,
A jász és kún legénynek,
Hogy akkor inget, gatyát
Gyolcsból készített ruhát.

Énekeskönyv (XIX. század I. fele) STOLL 853. 265–266.

A szövegcsalád érdekes vonása, hogy az egyes kezdő és záró félstrófák – pozíciójukat megtartva – viszonylag szabadon keverednek, tehát két azonos strófakezdet gyakran teljesen más folytatást takar.

XIX–XX. századi folklórváltozatok: **Petrás Ince János: Moldvahoni Csángó Magyar Dallok** (1843) I. füzet 16. (7. vsz.: *Forrófalvi legénynek...*); KRÍZA 1863, 238. sz. (*A siklódi legényeknek...*)

I.

- 10 *irházzák nadrágát* – festett irhabőr szalaggal díszítik (I. a Szómagyarázatokban: *szírony*)
21 *Sokat szórja a berdőt* – a *berdó* a „Wer da?” (Ki az?) kifejezésből származik, jelentése: parancsolgat, utasítgat
54 *mangalét* – értsd: panganét, azaz puszka

III.

- 43 *ordélt hoz* – parancsot hoz (vö. ném. *Order*)

I24.

- I. **Szakolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. 131b–132a. Ks.: *Mikor masérozunk, kapitány uram?*
Kiadásai: CsÖRSZ 2009b, 131.; KÜLLÖS 2013, 300.
2 vsz., a többi változattól eltérő, erotikus felhangú változat (talán már egy meglévő alapváltozat travesztíája):

„Mikor masérozunk, kapitány uram? Holnap-e, avagy ma, én is hadd tudjam!”	„Lovon megyek-e én, kapitány uram, Avagy pedig csézán, én is hadd tudjam!”
„Holnap, holnap, édes rózsám, Mert a török Tömösvárnál Véjja a várot, Nem tesz ott hasznót.”	„Ne beszélj már, édes rózsám, Hanem jöjj föl estve hozzám, Add föl az várot, Add föl az várot!”

- + II. **Papszász György gyűjteménye** (1770 k.) STOLL 1093. 5b–6a. Ks.: *Mikor masérozunk, kapitány uram?*
Kiadása: VÉV 192. sz.

7 vsz., következetesen párbeszédre épülő változat.

- + III. **Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. 23b. *Verbungon levő katonának vig éneke.* Ks.: *Nosza, szívem, pajtás, adjál parulát.*

5 vsz.

- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 39a.
Ks.: *Nosza, szívem, pajtás, adjál parulát.*

5 vsz. A III. csaknem egyező, néhol emendált másolata, cím nélkül.

- V. **Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye** (1800) STOLL 553. 17a. *Verbunkon lévő katonák vig éneke.* Ks.: *Nosza, kedves pajtás, adjál parulát.*

5 vsz., a III. emendált másolata, az ottani címmel. Jankovich Miklós kézírása.

- VI. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 230. sz. *Holnapután-mars.*
Ks.: *Mikor masérozunk, kapitány uram?*

Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 352.; ÉP 93. sz.

Csak a kezdő szakasz, dallammal.

- VII. **Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 178–179. Ks.: *Mikor masérozunk, kapitány uram?*

6 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–3, 5, 4, 6.

- VIII. **Horovicz Fülöp dalgűjteményei** (1837) STOLL 820. III. 27. Ks.: *Mikor masérozunk, kapitány uram?*

4 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1, 2^v, 6, 5. Néhol csak jelzésszerű.

Tréfás, gunyoros katonadal. Közkatona és tisztje között korántsem volt olyan patriarchális jó viszony, mint ezekben a párbeszédés szövegekben, melyek a nyomorúságos katonacélelet evéssel-ivással és friss menyecskével töltendő, vidám kalandnak festik le. Egy Kálmány Lajos gyűjtötte 9 szakaszos magyarbánhegyesi népi költési változat végén ki is bújik a szög a zsákból:

„Mikor jövünk vissza? kapitány uram!”
„Ne kérdez’ má’ ojan sokat,
Ördög vigye a dögodat,
Kedves katonám!”

KÁLMÁNY [1952], 257. (39/A), 9. vsz.

További XIX–XX. századi folklórváltozatai: ERDÉLYI 1846–1848, III. 121.; KRÍZA 1863, 379. sz.; SZINI 1865, 165.; BARTALUS 1873–1896, I. 124. sz. (Almásai Sámuel gyűjteményéből)

III.

I *adjál parulát* – kezet rá! Csapi fel katonának!

Dallamát az *Ötödfélszáz énekek* között találjuk meg (1813, VII.). Csaknem azonos egy sárospataki latin diákdal melódiájával (*Laeta magis juvenes*; mindkettőt közli BARTHA–KISS J. 1953, 619.), s a gyűjtemény más dallamaival is kapcsolatban áll. Bartha Dénes átírásában közöljük:

Mi-kor ma - sí - ro - zunk, ka - pi - tány u - ram?
Hol - nap - u - tán vagy az - u - tán, hol - nap - u - tán vagy az - u - tán, é - des ka - to - nám!

Almási Sámuel drági református lelkész *Magyar Dalnok* c. kottás gyűjteményének folytatásában (1840-es évek? Kolozsvár, EK MS 3871, I. 169. sz.) *Népdal* címmel szerepel. Az eredetileg ungarésca-formájú szöveget az immár 6 szótagú zárósor variált ismétlése szimmetrikusabbá teszi; ezt pl. az I. szövegvariánsnál is megfigyelhetjük. A *Mérsékelve* éneklendő változatot saját olvasatban közöljük, eredetileg A-dúr:

Mi-kor ma-sí - ro - zunk, ka - pi - tány u - ram? Hó - nap, hó - nap, hó - nap - u - tán,
cső - tör - tö - kön e - béd u - tán, ked - ves ka - to - ná - im, ked - ves ka - to - ná - im!

I25.

- + I. **Szokolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. 91a–b. *Katonaének.* Ks.: *Szárándokosság, kemény rabság élete az embernek.*
3 vsz.,-nyi töredék, 4×15-ös metrumban. A 4. nagysor után: *Repetatur*, de nem egyértelmű, hogy a 3–4. sort vagy csupán az utolsót, netán csak egy félsort kellett ismételni. Az ének folytatódott (erre utal a *De órszó*), ám a következő lapot tövig kivágták, utána pedig (92a) már egy vallásos ének olvasható.
- II. **Verseghy-ék.** (1781) STOLL 343. 36b–37a. *Sorsválasztás.* Ks.: *Szárándokosság, kemény rabság élte az embernek.*
5 vsz., dallammal (a következő vers nótajelzésként hivatkozik rá). A katonaélet témakörétől mentes, moralizáló változat. Talán Verseghy Ferenc saját munkája?
- + III. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 18a. *Elkesergett katonának éneke.* Ks.: *Szárándokosság, kemény rabság élete az embernek.*
5 vsz., az utolsóknak hiányzik a zárósora. A cím mellett * látható, talán a fontosságát jelölte ezzel a feljegyző.
- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 26a. Ks.: *Szárándokosság, kemény rabság élete az embernek.*
5 vsz. A III. csaknem egyező, tisztázott másolata, a hiányzó zárósor pótlásával.
- V. **Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok** (1821–1839) STOLL 1237. 25b. Ks.: *Szárándokosság, kemény rabság élete az embernek.*
2 vsz., 15, 15, 8, 8, 7-es metrummal. A végén: *Vége.*

Nótajelzésként: *Pusztá mezők, sűrű erdők, sorsom sirassátok* (Verseghy-ék., 1781, STOLL 343. 37a–b)

Filozofáló keserves, mely az emberi élet és a katonaszerencse változékonyságát festi le.

I.

- 7 *Fordul kocka hátrül vakra...* – utalás a katonák között is népszerű kockajátékra: a *vak* a kocka egyes számértékét jelölte. Vö. az ismert szólásmondással a szerencse forgandóságáról: *Egynek batot, másnak vakot vet a világ kockája; Nem mindenkor vet batot a kocka* (vö. SZEMERKÉNYI 2009, 797.)

*

Barokkos dallamát Versegly Ferenc gondos feljegyzésében ismerjük (II.) a kissé rendhagyó, moralizáló változathoz. Saját átírásban közöljük, eredeti hangnemben:

Sza - rán - dok - ság, ke - mény rab - ság él - te az em - ber - nek,
Nem tud - hat - ja, me - lyik út - ja lé - gyen bát - rabb menny - nek,
Gon - dol - ko - dik és tö - ró - dik, szo - mor - ko - dik és ag - gó - dik,
El - mé - jé - vel ve - te - ke - dik, hogy szol - gál - jon Is - ten - nek.

I26.

- + I. **Lőcsei ék.** (1768) STOLL 1080. 30–31. *Aria de miseria militis*. Ks.: *Hoc est ergo praestari* [?].
3 háromnyelvű vsz.
+ II. **Lang Márton-ék.** (1789) STOLL 384. 8b–9b. *Cantio alia de militibus*. Ks.: *Hoc est ergo praelian*.
3 háromnyelvű vsz. A következő szöveg az *Ej, mikor én buszár voltam Rákóczi vojnában* (RMKT XVIII/4. 103. sz.).

Latin–magyar (és futólag német) makaronikus, tréfás katonapanasz. Talán egy iskolai színjáték betétdala volt. Két felvidéki kéziratból ismerjük; *A kimustrált katonának nyomorúság dolga* kezdetű, közel egykorú katonapanasz több sorával rokonságot mutat.

I.

- cím ének a katona nyomorúságáról (lat.)
1 *Hoc est ergo praelium* – Ez hát a háború?
2 *Hoc est nomen...* – Ezt nevezik Marsnak?
5 *pudet verum dicere* – szégyellem elmondani az igazat
6 *vix Cohaerent Galigae* – hogy majd’ szétesik a bakancsom
9 *Frustum panis...* – Egy darab sajtot, egy darab kenyeret adnak enni
10 *nomen est infamis...* – Szinte kivert kutya a nevem
11 *haec sunt belli praemia* – Ez hát a harc jutalma
12 *moriar in devia* – ott halok meg, ahol senki se jár
13 *Gelu, nives...* – Fagy, hó, eső, éhség, szomjúság és sebek
14 *Sunt militum...* – szinte elmaradhatatlan örömei a katonának

II.

- cím más ének a katonákról (lat.)

I27.

Lőcsei ék. (1768) STOLL 1080. 69–74. *Aria de militari statu*. Ks.: *Szép cifra életben aki akar élni*.
25 vsz.

Egyike a leghosszabb, katonai témájú közköltészeti alkotásoknak. A kiszolgált katonák mellőzöttségéről és a hadi morál felbomlásáról több más köz- és műköltői alkotás tudósít ekkoriban. Hasonló panasszal találkozunk pl. Barcsay Ábrahám versében (*Egy sebes katonának sóhajtása a megtörődött vitézeknek számokra épült pesti nagy házra*, MEZEI 1983, 156–160.).

cím ének a katona állapotáról (lat.)

74 *Tábori exceptust most szemekre hányják* – talán a tábori kiadásokat

76 *Legkéisebb vétekért szűk utcán futtatják* – értsd: vesszőfutással büntetik. A vétkesnek két sorfal között kellett félmeztelenül átfutnia (esetleg többször is), a sorfalban álló katonák pedig vesszővel rá-rásújtottak. A vesszőfutás általános büntetésmód volt a közös hadseregben még a XIX. században is, vö. egy Nyitrában gyűjtött panaszos katonadal utolsó soraival:

Háromszázan kirukkolnak,
Két sor glédát formíroznak;
Nyírfavesszőt osztogatnak,
Német nótát fűjdogálnak.
Az auditor fel-felkiált:
– Vágjad, vágjad az ebadtát!
Ha nem tudja, hadd tanulja,
Mi a katonaregula!

MNGY I. 285–286. (ORTUTAY–KATONA 1975, II. 363–364., 85. sz.)

I28.

+ I. **Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. XCIII. sz. Ks.: *Ha meguntad életedet*.

Kiadásai: VERSÉNYI 1914, 174–175.; VÉV 186. sz.

9 vsz.

+ II. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. I. 51a. Ks.: *Gyere, pajtás, katonának*.

8 vsz. Előtte áthúzva a *Ha gyönyörűségesen* kezdetű pásztorének első három sora olvasható (kötetünkben 192. sz.). A gyűjtemény egy korábban feljegyzett szövegének (1751-ben *katonaság túnt szememben*; kötetünkben 121. sz.) 2–3. szakasza az ittenieknek egy variánsa (*Sárga csizma, veres nadrág*; l. ott).

III. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 104a. Ks.: *Gyere, pajtás, katonának*.

8 vsz. A II. csaknem egyező, néhol emendált másolata.

IV. **Szirmay Antal: Hungaria in parabolis** (1804₁) 90. §., 46.; (1807₂), 57. Ks.: *Gyere, pajtás, katonának*.

Kiadása: SZIRMAY 2008, 127.

Egy szakasznyi, nem refrénes változat, mindkét kiadásban azonos (meglehető módon viszont nem szerepel Szirmay Antal gyűjtőkézirataiban). A latin szócikk szerint újoncozásokról énekeltek:

„Gyere, pajtás, katonának!”
„Nem megyek én, mert levágnak!”
„Ne félj, pajtás, le nem vágnak:
Sárga csizmát addogálnak.”

V. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. 225. sz. *Gyalog verbunkos*. Ks.:
Ha meguntad életedet.

Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 349.; ÉP 90. sz.
4 vsz., dallammal.

VI. **Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 187–188. Ks.: *Ha meguntad életedet.*

Kiadása: POGÁNY 1958, 113.
10 vsz.

„Ha meguntad életedet, Feleséged s gyermekedet, Haj, gyere, pajtás, katonának!” „Jaj, nem megyek én, mert levágnak!”	Certissime be jó lennél, Katonának beillenél!
Ha nem tudtál imádkozni, Megtanítunk dohányozni.	Jó bort iszunk, ha kaphatunk, Bor nélkül is táncolhatunk.
Ha nem tudtál lovagolni, Megtanítunk gyalogolni.	Kaphatsz nálunk uraságot, Hadnagy- vagy kapitányságot.
Ha nem tudtál iszkorálni, Megtanítunk szomjúhozni.	Kétfejű sas a tógádon Nem lesz, de kard oldaladon.
Tedd le, deák, a tógádat, Hányd el, vesd el a longádat!	Hajadat felkondorítottad, Bajszod felstafiroztad.

VII. **József István-ék.** (1827) STOLL 743. 2a. Ks.: *Jere, deák, katonának.*

4 vsz. A gyűjtemény erdélyi eredetű; ez a vers a *Világi énekek* kezdő darabja. A diákélet sok vonatkozását felidézi:

„Jere, deák, katonának, Hadd el, vesd el a tógádot, Jere, deák, katonának!” „Jaj, nem menyek, mert levágnak.”	Ha meguntad a jó lakást, Megtanulod a koplalást. Ha meguntad a lovaglást, Megtanulod a gyaloglást.
„Ne félj, diák, mert nem vágnak, Csak a karddal lapogatnak. Ha nem tudtál imádkozni, Megtanítlak káromkodni.	Poesist és retoricát, Hadd el, vesd el a logicát, Rudimentát, suplementát, Üsse menkö retoricát!

VIII. **Kelecsényi József: Mulattatók Tára** (1832–1840) STOLL 783. 47a. *Ámitás*. Ks.: *Gyere, pajtás, katonának.*

Egy szakasz. A Szirmay Antal által kiadott változattal (IV.) azonos, talán onnan másolta a Nyitra megyei feljegyző.

IX. **Szabó János-ék.** (1837) STOLL 824. 89. Ks.: *Gyere, pajtás, katonának.*

Egy szakasz, a két típus ötvözete a kéziratra jellemző i-ző, felvidéki nyelvjárásban.

„Gyere, pajtás, katonának!”
„Nem megyek én, mert levágnak.”
„Ne félj, pajtás, dehogyan vágnak,
Csak a karddal tapogatnak.”

Tréfás toborzó, amely a katonaelet várható gyötrelmeit propagandisztikus keretben „kínálja” az újoncoknak. A szövegcsalád életére jellemző, hogy a tréfás felelgetésen, a bakasorssal való ironikus dicsekvésen túl a fennmaradt változatok nem egy alapszöveget variálnak, hanem magát a poétikai alaphelyzetet és -ötletet. A XIX. század első harmadából való, részben már átalakult alakja pl.

„Jere, pajtás, katonának:
Montovába verbuálnak!”
„Montovába verbuálnak?
Nem megyek én katonának.
Nem megyek én katonának,
Mert engemet levágnának.”
Ha te nem mégy, elmegyek én,
Ha te nem mégy, elmegyek én,
Sárga csizmát viselek én,
Sárga csizmát viselek én.

Rumy Károly György dalgűjt. (1820-as évek?) 4a. *Verbungdal*

Az alábbi, 1840-es évekre datálható debreceni változat korábbi motívumokból – többek között egy tréfás férjpanaszból (RMKT XVIII/4. 63. sz.) – kontaminálódott:

Hajdúvárosi legények Most verbuválnak szegények, Hínak engem katonának, Veres nadrágos huszárnak.	„Gyere, pajtás, katonának!” „Nem megyek én, mert levágnak.” „Ne félj, pajtás, mert nem vágnak, Csak a karddal lapogatnak.”
Uccu, bizony, ikék-bakék, Katonának mennék, ha kék, Itt hagynám a vén lelkedet, Nem kínlódnám többet veled.	Ha levágjuk a franciát, Véggel hozzuk az angliát, S véggel a selyemtafotát, Katulyával a pántlikát.

K. R. gyűjteménye (1839–1843) STOLL 833. 7 csomó, 64.

További XIX. századi változatok: GÁSPÁR János: *Csemegék kisebb gyermekek számára* (1854) 135.; KRÍZA 1863, 221. (2. vsz.). A katonaságra csábító kezdősorok – rendszerint a nehéz paraszti munka és a „gondtalan” katonaelet szembeállításával – a XIX. századi toborzódalok közhelyestrófájaként az 1848-as honvéddalokba is beépültek:

Gyere, pajtás, katonának,
Jobb dolgod lesz, mint apádnak,
Se nem szántol, se nem vetel,
Hanem minden nap húst eszel,
Harcolni dicsó, szép a halál,
Szégyen az, kit itthon talál.

KÁLMÁNY [1952], 281.

*

A refrénes szövegtípushoz tartozó dallamot Pálóczi Horváth Ádám feljegyzése (V.) őrizte meg; Domokos Mária átírásában közöljük (ÉP 167.):

Ha meg-un - tad é - le - te - det, fe - le - sé - ged, gyer-me - ke - det,
 Háj, gye-re, paj - tás, ka-to-ná - nak! Jaj, de-hogy me - gyek, mert le-vág-nak!

I29.

Aranka György gyűjteménye (1782–1790) STOLL 345. I. 45a–b. Ks.: *Hol van az én szabadságom.*

Vándorstrófákban is felbukkanó közhelysorokat felhasználó katonakeserves (1–2., 4. és 10. vsz.). Ebben a formájában egyelőre társtalan szöveg. Előtte egy 2×6 soros szerelmi kesergés olvasható (*Gondolatim szűnjetek, S kénaim ne gyűjtsétek*), melynek 9–10. sora: *Hol van, aki vigasztalta, bús szívemet megnyugtatta...* Talán ez a frázis volt „előhívója” a katonakeserves kezdőstrófájának, amelyet Aranka nem is jelölt *Más* álcimmal, mintha folytatása lenne a szerelmi kesergésnek, bár formailag ritmikailag és tematikusan is egyértelműen különálló dal.

Az *Estve jön a parancsolat / nagy kemény büntetés alatt* (4. vsz.) sorpár jelenléte újabb bizonyítékként szolgál arra, hogy Csokonai Vitéz Mihály *Szegény Zsuzsi, a' táborozáskor* c. versében (1801; CSÖM V. 429. sz.) mint közköltészeti idézet szerepel, nem pedig a vers – egyébként nagy mértékű – folklorizálódása nyomán került bele a hasonló katonadalokba (CsÖRSZ 2005c, 157).

I30.

Aranka György gyűjt. (1782–1790) STOLL 345. I. 82b–83a. Ks.: *Feljött már az a nap, melyen kell indulnom.*

Kiadása: STOLL 1959, 151. (1, 3–5, 12–13. vsz.)

13 vsz.

Katonabúcsú. Egyelőre XVIII. századi változatok nélküli, társtalan, bár közismert formulákból építkező szöveg.

Moldvai csángó népi változatát az 1840-es évekből, Petrás Ince János gyűjtéséből ismerjük (ez nem is meglepő, hiszen Moldva egyik erőteljes betelepülése épp a madéfalvi veszedelem után, Székelyföldről útnak induló családokkal függ össze):

Mekkorát változék hamar e szerencse,
 Moszt néjegy ökröm helyett lovam e nyeregbe.

Szívú osztor helyett kéjet pisztoly övembe,
 Aval oltalmazom hazám sz határimot.

Lelkem gyermekeim, jól szót fogadjatok,
Mit mond jó anyátok, szovát hallgassátok!

Isztennek áldása szálljon tü rivátok,
Éjedesz hazátokba legyen lakászatok.

Ne sziránkozz éjertem, lelkem, felesszéjégem,
Felszített e napom, melyen indulnom kell.

Hadba hadakozni, jó hírt hazahozni,
Jó hírt hazahozni, hazámért harcolni.

Ne keszeregj, lelkem, kedves felesszéjégem,
Gondja lesz Isztennek árva életedre.

DOMOKOS P. P.–RAJECZKY 1956, 50–51.

131.

+ I. **Nagy István-gyűjt.** (1778–1787) STOLL 347. 178. (könyvtári számozás) Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

5 kétsoros vsz. A kézirat szomszédos szövegei jórészt marsok.

+ II. **Ráth Károly-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 504. 3b–4a. Ks.: *Áll a verbunk hazánk földjén kötéllel.*

4 négy soros vsz.

III. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 29b. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

4 kétsoros vsz.

IV. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 140–141. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

5 kétsoros vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A gyűjtemény Sárospatakról származik.

V. **Udvardy János népdalgyűjteménye** (1832) 15b. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

5 kétsoros vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A *Búdalok* című műfajcsoportban.

VI. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) I. 21. sz. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

6 kétsoros vsz. Az 5. szakaszt máshonnan nem ismerjük:

Engemet is katonának béhoztak,
Szomorúságot anyámnak okoztak.

VII. **Tóth István: Áriák és dallok** (1832–1843) STOLL 786. 112. sz. *Köteles verbung.* Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

Egy szakasz, zongorakíséretes dallammal. A szöveg folytatását egy ismeretlen gyűjtemény 51. lapjára teszi.

VIII. **Szűcs Ábrahám-gyűjt.** (1835) 9b. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

5 kétsoros vsz., sorrendjük azonos az I. változattal.

IX. **K. R. gyűjt.** (1839–1843) STOLL 833. 2. csomó 4a. Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

Kiadása: VÉV 189. sz.

6 kétsoros vsz., a 2. strófát utólag, a 6. után jegyezték fel a lap aljára.

X. **Énekeskönyv** (XIX. század I. fele) STOLL 853. 93. *Népdal.* Ks.: *Már minálunk verbuválnak kötéllel.*

5 kétsoros vsz.

Nótajelzéseként: *Még a világ terbe fekszik nyakunkba*; Ad notam *Faluvégen – Nihelszki Dávid-ék.* (1806–1824) STOLL 584. 124. dal. (VÉV 273. sz.)

Az erőszakos és igazságtalan katonafogdosás ellen panaszkodó, drámai hangvétélű dal. Hosszú közismertségét *A szökött katona* c. népszínműnek (1843) is köszönhetette, amelyben betétdalként szerepel több más korabeli népies műdallal együtt. A Színi Károly kottás kiadványában (1865) megjelent dal egészen közeli szövegvariánsa az I. változatnak (újabb kiadása: KÁLMÁNY [1952], 152. jegyzetben).

XIX. századi folklórváltozatai pl. KECSKEMÉTHY CSAPÓ 1844–1846, III. 57.; **Népdalok tisztázatai** (1840 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/219. 57. és 77. sz.; **Népdalok tudóstársasági névtelentől** (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/60. 12b; ERDÉLYI 1846–1848, I. 351. sz. (az I. változattól csak szószinten különbözik).

Mátray Gábor kottás kéziratában egy kontaminált, egyúttal aktualizált változat szerepel az *Édesanyám haragszik rám, haja ha* kezdetű strófalánc részeként:

Verbunkosok verbuválnak erősen,	Eredj haza, szegény asszony, szomorún,
Megfogják a szegény legényt erővel,	Neveld apró gyermekeid sanyarún,
A gazdának öt-hat fiát nem bántják,	Mutasd hozzá jó kedvedet egyeránt,
A szegénynek ha egy van is, megfogják.	Hadd hordja el a vármegye jó korán. [...]

Meguntam én már a császárt szolgálni,
A piarcon a cipőmet koptatni,
Inkább megyek az erdőre fát vágni,
Az erdőről a mezőre kaszálni.

A következő strófák más nótára is énekeltek:

Most írta meg Ferenc király levélbe: Hogy minden nemes legény menjen Bécsbe, Onnan meg a Szekszálom (Saxonia) szélébe, Ott várja a faramcia seregbe.	Most mutasd meg, nemes legény, a virtust, Mégérdemli a nemesi titulust. Mégmutatta nemes legény a virtust, Mégérdemli a nemesi titulust.
---	---

1829, Somogy (**Mátray Gábor kézírata**, 9a–b, 3–4, 6. és 9–10. vsz.)
Vö. TARI 2012, 250–251.

XX. századi folklórváltozatát több helyütt, pl. Széken is felgyűjtötték: *Szék városán verbuválnok kötéllal* (*Népköltészet* 1994, 225–226. 491. sz., 3 vsz.).

A katonafogdosást és a rossz élelmezést, éhezést nehezményezi az alábbi katonadal is:

Elmennék én katonának, Csak kötéllel ne fognának! Ugyan kinek volna kedve, Gyöngyéletre erőltetve?	Komisz kenyérben nincs só, Húslevese csak néha jó; Az jár mindennap számára: Csillagot néz vacsorára.
---	--

ORTUTAY–KATONA 1975, II. 313, 5. sz.

*

Dallamát a VII. változat mellé jegyezte le Tóth István fülöpszállási kántor az 1830-as években. A többszólamú feldolgozásból nem tudjuk pontosan rekonstruálni a dallamívet, így akkordikusan, saját átírásban közöljük (eredetileg f-moll):

Már mi-ná - lunk ver - bu - vál - nak kö - tél - lel,
 Meg - fog - ják a sze - gény le - gényt e - ró - vel.

I32.

- + I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 48a–b. Ks.: *Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?*
 Kiadása: VÉV 201. sz.
 8 vsz.
- II. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 137. Ks.: *Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?*
 5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 4^v, 7, 8. Mintegy kivonata a főbb mozzanatoknak.
- III. **Finck-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 491. 26b. *Mulatságos ének.* Ks.: *Hallod-e, te asszony! Vártál-e katonát?*
 3 szerelmi vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 7, 8. A kéziratra jellemző németes kiejtéssel (a lejegyző valószínűleg nem volt magyar anyanyelvű).
- IV. **Dr. Horvát énekgyűjteménye** (XVIII. század vége) STOLL 1145. 39. egység, 1a–b. Ks.: *Engedd meg, asszonykám, hagy üljek öledben.*
 3 szerelmi vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 7, 8, 6.
- V. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 98a–b. Ks.: *Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?*
 8 vsz. Az I. csaknem egyező, tisztázott másolata.
- VI. **Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. 33b–34b. Ks.: *Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát?*
 9 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, E1, 2–5, 9, 7, E2, 6. Egyedi strófái (2., 8.):

Isten hozatt téged, katana gavallér,
 Látam, illik néked a piros pántállér,

Talán ugyan, édes rózsám,
 Magad vagy a fulér.

Félek katunátúl, nagy praktikájátúl,
 Mert ki tudja venni titkát mátkájátúl,
 Egy-ket itszaka véle hál,
 Gyermekeket alája csinál,
 Azután előbb áll,
 Mindent reá kiabál.

A 2. vsz. csonka, csak a strófa elejét és három zárósort (cauda) tartalmazza. Több szövegromlással.

- VII. **Erdélyi Tár nótáskönyve** (1833–1835 k.) STOLL 790. 12b–13a. *Dal egy utazó és békvártélozott katonáról.* Ks.: *Jó napot, asszonykám! Vártál-e katonát?*
 5 vsz. (12, 12, 8, 8, 6-os metrumban), sorrendjük az I.-höz képest: 1, VI/2, 6, E1, 8^v. Egyedibb szakaszai (4–5):

Ne csudáld, galambom, jószívűségemet,
 Megvallom, kedvesem, szeretlek tégedet,
 Vélem lészel egy szobában,
 Vélem is hálhatsz egy ágyban,
 Részt végy mulatságban!

Engedd meg hát, kincsem, hadd üljek öledben,
Hadd nyúljak kedvemre gyenge kebeledben.
Tiéd vagyok, drága kincsem,
Ahogy tetszik, úgy bánj velem,
Szép drága kegyesem!

A *Megbolondult a világ...* kezdetű szövegcsaláddal (kötetünkben 119. sz.) rokon műfajú, ún. kvártélyos dal, párbeszédés formában. Kb. negyedszázaddal később alakult ki, mint az, de poétikai elvei jórészt hasonlóak.

Népi változatát Török Károly talán egy elveszett kézíratos gyűjteményéből közli:

A kvártélyos katona

Jó estét, asszonyom, főztél-e vacsorát?
Vacsorát nem főztem, nem vártam katonát.
Te szolgáló, jó leányzó, fűtsd be azt a szobát;
Kettő konyha körül légyen,
Egy pincébe borért menjen,
Minden elég legyen!

Isten hozott hozzám, szép magyar gavallér!
Illik oldaladra patrontás, pantallér.
Lesz jó széna a lovadnak,
Jó kovártély lesz magadnak,
Köszönd asszonyodnak!

Kérem asszonyomat, hadd üljek ölébe,
Hadd tegyem kezemet kincses kebelébe;
Kicsi nem árt, nem is tesz kárt,
Le sem töri gyöngye ágát,
Aranyos bimbóját.

Félek katonától, hamis portékától,
Mert ki tudja venni titkát mátkájától.
Egy éjtszaka mulatozik,
Ölelkezik, csókolózik,
Odább masírozik.

Ne hidd el, asszonyom, nem olyan vagyok én,
Virágos kis kertben palánta vagyok én.
Kicsi nem árt, nem is tesz kárt,
Le sem töri gyöngye ágát,
Aranyos bimbóját.

Hódmezővásárhely, Csongrád m. (MNGY II. 43–44.)

I33.

- + I. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. Nr. 75. Ks.: *Mars praesidet in castris*.
6 vsz. (3 latin, 3 magyar, felváltva), dallammal. A következő ének (*Si quis vivit jucundus / Ha gyönyörűségesen*) nótajelzésként utal rá: *azon notára*.
- II. **Rákosi Sámuel Holmija** (1785–1791) STOLL 409. 54b–55a. *Hadi ének*. Ks.: *Mars praesidet in castris*.
6 vsz. (3 latin, 3 magyar, felváltva). Az azonos metrumú pásztordicsérő (*Ha gyönyörűségesen*) ugyanerre a dalra hivatkozik nótajelzésként.
- III. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 76a–b.
Ks.: *Mars praesidet in castris*.
6 vsz. Az I. egyező másolata.

Nótajelzésként:

Gondolatim, szűnjetelek (**Dávidné Soltári**, 1790–1791, STOLL 393. 85. sz.)

Ha gyönyörűségesen (**Rákosi Sámuel Holmija**, 1785–1791, STOLL 409. 52b–53a)

Csak Erdélyből, kollégiumi környezetből, csaknem azonos évből ismert latin–magyar dal, amelyben a hadi világ mitologizáló és realiztikus leírása vegyül. Talán egy iskolai színjáték betétdala vagy didaktikus ének.

*

Dallamát l. a *Ha gyönyörűségesen / Si quis vivit jucundus* kezdetű pásztoridill (kötetünkben 192. sz.) jegyzeteiben!

I34.

- Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. II. 128b. Ks.: *Ej, nem jó a táborba' az álmos katona*.
Kétsornyi töredék.

I35.

- Köröspataki ék.** (1791–1792) STOLL 407. 67. *Háború ének 1791. okt. 1.* Ks.: *Erős Isten! Várunk te vagy*.
6 vsz. A töredékes kézirat csak Deák Miklós kései (1889-es) másolatában maradt ránk.

Háborús, református ima, fohász, a 46. zsoltár kezdőképének variációja. Biblikus hangütése alapján egy ószövetségi tárgyú helyzetdal átköltése, alkalmi aktualizálása is lehet. A 2. strófa kezdősora a *Győzhetetlen szép kővárom* szövegcsalád (kötetünkben 6. sz.) egyik szakaszáéval azonos; ugyanebből a korszakból ismert, szintén Erdélyből. A sorok szótagszámai 7-8 között ingadoznak (ezeket nem emendáltuk); valószínűleg még nem kiforrott változat, s csak a dallam dönthetné el, mikor melyik a helyes megoldás.

- 23 *Sion várában* – átvitt értelemben: az Isten lakóhelyén, itt: a saját templomunkban. A Sion kezdetben csak az Ófel dombtól és a Templom-hegytől délkeletre eső hegyhátat jelentette, ahová Dávid király városa épült. Később az Ófel is a része lett, egy idő után már a Templom-hegyet (Mórija hegyét) is beleértették, amikor a Sionra gondoltak. Sion egyúttal Jeruzsálem szimbólumává vált, a próféták gyakran *Sion leányának* szólították a várost. A Sion hegyén

épitette fel Salamon király az Úr hajlékául szolgáló templomot (i. e. 995 k.). A Biblia szerint a Sion nemcsak Izrael történelmének, hanem az egész emberi történelemnek a legfontosabb hegye, az Újszövetség szerint a „mennyei Jeruzsálem” helyszíne is.

136.

Körös-pataki ék. (1791–1792) STOLL 407. 67–69. *Siralmas tábori versek.* Ks.: Ó, szegény szentgyörgyi sebes kompánia.

13 vsz. A kolofon szerint a verset 1788 márciusában írták. A töredékes kézirat csak Deák Miklós 1889-es másolatában maradt ránk. A hanyag, széthúzott írásképű másoló nyilván nem úgy ismerte a szótagolást és ékezethasználót, ahogyan sebtiben papírra vetette. A szöveg székelyes tájnyelvi ízei még így is érződnek.

A XVI–XVII. századi *vitésziratok* mintájára készült ének 1788-ból. Egyelőre társtalán szöveg. Történeti háttere: II. József 1787. december elején II. Katalin orosz cárnő szövetségeseiként belépett az orosz–török háborúba, bár a magyarországi vármegyék sorozatosan tiltakoztak az országgyűlési határozat nélkül elrendelt újoncozás ellen. Buccow marsall madéfalvi vérengzésének emléke (az 1764-es *Siculicidium*, mely a székelyek katonai kiváltságainak erőszakos megszüntetése miatt következett be) nyilván még elevenen élt a császári és királyi hadtestbe besorozott, német parancsnokság alatt harcoló székely katonákban és hozzátartozóikban. A csaknem 200 ezer fős hadsereg márciusban Futakon (Bács vm.) táborozott, ápr. 24-én elfoglalta a töröktől Szabácsot. Míg a galíciai és orosz hadtestek támadták a törököket, az erdélyi csapatok védekező pozíciót kellett felvegyenek. 1788. márc. 28-án a törökök megtámadták a színajai kolostort és a védelmi állásokat. Rauber Miklós százados két székely századdal és egy löveggel hősiessé megvédte a túlerővel szemben, 60 fős veszteséggel. (Bánlaky Miklós nyomán.) A vers 1788. márciusi kolofonja tehát egyértelművé teszi, hogy az ez időszaki csaták áldozatainak állít emléket.

A korszak propagandisztikus, hazafias szólásokkal teli marsai és katonáskodást dicséző énekei között ritka az olyan, mint ez, mely a hadi események szomorú következményeivel (sebesülés, halál, anyák és feleségek gyásza) foglalkozik. A katonacélet realitásai, a 8. strófában említett ispotályház és a nyomorékká lett, öreg katonák sorsa egy másik XVIII. századi erdélyi versben is jelentős szerepet kap (*A kímustrált katonának nyomorúság dolga*; kötetünkben 122. sz.), ill. Barcsay Ábrahám versében (*Egy sebes katonának sóhajtása a megtörődött vitészeknek számokra épült pesti nagy házra*, MEZEI 1983, 156–160.).

- 1 *Szentgyörgyi kompánia* – sepsiszentgyörgyi fegyveres alakulat
48 *Nójder kapitány* – nem tudjuk azonosítani
51 *Színaj vára* – Színaja (ma: Sinaia, Románia), fürdőhely a Kárpátokban

137.

+ I. **Körös-pataki ék.** (1791–1792) STOLL 407. 71. *A székely baka keserősége.* Ks.: *Nem vétettem soha Brassó városának.*

4 négy soros vsz., Brassó említésével. A töredékes kézirat csak Deák Miklós kései (1889-es) másolatában maradt ránk, a mellé írt megjegyzéssel: „A Kriza Vadrózsáiban megjelent”; feltehetőleg a cím is tőle származik.

II. **Melodiae Diversae** (1804) STOLL 1167. 7b. Ks.: *Semmit se vétettem Esztergom városnak.*

Kiadása: KÜLLÖS 2008, 22.

5 kétsoros vsz., Esztergom említésével. A 4–5. szakasz szerelmi értelműt ad az éneknek:

Árva az katona, kinek lova nincsen,
Én is árva vagyok, mert szeretőm nincsen.

Nincsen kedvem, nincsen, mert szeretőm nincsen,
Ha szeretőm volna, de jobb kedvem volna.

+ III. **Wén József-ék.** (1809–1810) STOLL 610. 106–107. Ks.: *Nem vétettem soha Kézdi városának.*

Kiadásai: VÉV 191. sz.; KÜLLŐS 2008, 22–23.

8 vsz., Kézdivásárhely említésével. Az összeíró, Wén József Kézdiálbison szolgált határőrként.

IV. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 18a–b. *A gyalog katonák éneke.* Ks.: *Az Isten verje meg János bácsi nyakát.*

Kiadása: KÖNIG 1902, 71.

I négyesoros vsz. Szirmay a kézirat bevezetője szerint a Zemplémben elszállásolt insurgents katonáktól is feljegyzett néhány szöveget.

Az Isten verje meg János bácsi nyakát,
Mért vágta el szegény borjúnak a lábát?
Már most szegény borjú nem tud lábán járni,
Szegény bokkancosnak háton kell hordozni.

V. **Kopácsi ék.** (1822–1825) STOLL 1240. 31. Ks.: *Nem sokat vétettem Kopács városának.*

Kiadásai: KATONA–LÁBADI 1993, 113.; KÜLLŐS 2008, 33.

4 vsz., az 5.-nek csak az első fele. A megszokott nyitóstrófa után egyéni keservesbe fordul át (Csöbrös István más szövegeihez hasonlóan); a bakapanaszok elmaradnak:

Nem sokat vétettem Kopács városának,
De mégis megfognak engem katonának.
Mert sok irigyeim reám támadának,
Császár seregében jaj, beállítanak.

Annyi az irigyem, mint fának levele,
Mint sebes tengernek hullámzó fővénye.
Csak az nehéz nékem, hogy a nemzetimet,
Messzire elhagytam gyöngye szeretőmet.

Bárcsak valahára születtem földjére
Fordulhatnék vissza szeretőm kedvére!
Az szívem megreped az magyar nemzetért,
Mert gyöngye szeretőm köztök nevelkedék.

Szerelmes pajtásim, tőletek megválok,
Kopács városában nem sokat sétálok.
Fogjátok kezemet, gyöngye leányszüzek,
Mert nagy keserűség járja az szívemet.

Óh, hajdon leányok, ugyan mit gondoltok,
Én árva fejemet hogy meg nem szánjátok?

VI. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) I. 31. sz. Ks.: *Az Isten síjtsa meg János bácsi nyakát.*

4 vsz.

VII. **Rumy Károly György népdalgyűjtése** (1830-as évek) 47b. Ks.: *Sobasem vétettem hazám városának.*

4 kétsoros szakasz.

XIX. század közepi adatok pl. **Ráth Károly népdalküldeménye** (Győr, 1840-es évek) MTAK Irodalom 8° 206/138. 41. sz. (*Az Isten verje meg a mészárosokat*).

Nem vétettem soha Szeben várassának,
Mégis bésoroztak gyalog katonának.

Verje meg az Isten Szeben mészárosát,
Hogy mér vágta vót le kicsi bornyú lábát.

Szegén kicsi bornyú nem tud lábán járni,
Gyalog katonának hátán kell hordozni.

A gyalog katona mikor masírozik,
S köti a bakkancsát, nagyot káronkodik.

„Teremtette bakkancs! Be kurta a szára,
Menyen az utcára, s megmerül a sárba.”

KRÍZA 1863, 425. sz.

Sohasem vétettem világ lakossának,
Mégis besoroltak engem katonának.

Tizenkét évekre elvették kedvem;
Jaj, de sajnálom én az én víg kedvem!

Jaj, de kár a legényt annyira sorolni,
Annyi sok szép leányt párja nélkül hagyni!

Sok országnak útját át kell masérozni,
S az én gyenge rózsám más karjára hagyni.

Fájlalom, sajnálom az én szép hazámat,
De annál is inkább az én szép rózsámat.

Bévettek huszárnak, elírtak gyalognak,
Verje meg az Isten, még lovat sem adnak!

Szeretném a lovam kedvemre jártatni,
S az én galambomtól egy pár csókot lopni.

Szárarajta, Háromszék (MNGY III. 203–204.)

Az alábbi szegedi változat 4. strófájától Gvadányi József *Rontó Pál* c. satirikus elbeszélő költeményének egy részletére is figyelmesek lehetünk (a ponyván terjedő mű szájhagyományban játszott szerepéről: POGÁNY 1978, 265., ő egy somogyi változatot idéz):

Nem hiszök, nem hiszök	Kérom a kapitányt:
Barátnak, se' papnak:	A'gyon pej paripát!
M'ér adta be nevem	Úgy viselöm gonygyát,
Polgár mestör úrnak?	Nem lát benne hibát!
Nem vétöttem soha	Ezön a kapitány
Szöged várossának,	Nagyon megörüle:
Mégis besorozott	Ott van száz rémonda,
Engöm katonának!	Válasz'hacz' belüle!
Huszárnak sorozott,	Sétálok, sétálok
De bakancsot adott;	Rémonda faráná',
Verje mög az Isten,	É'czör csak mög'á'lok
De mögszomorított!	Egy', sárga csikóná':

E' lösz jó, e' lösz jó,
Ez a sárga csikó!
E'bű' lösz valaha s
Szép, magyar huszár ló!

Szeged-Alsóváros, Csongrád m. (KÁLMÁNY 1881–1882, 1891, I. 10. sz.)

Semmit se vétettem Nyitra városának,
Mégis besorozott engem katonának.

Huszárnak sorozott, bakancsot íratott,
Verje meg az Isten, de megszomorított!

Elvisznek messzire, messze a hazámtól,
El sem búcsúzhattam a kedves babámtól.

Menyhe, Nyitra m., gy. Kodály (BARTÓK 1991, 126b)

A szövegcsalád XVIII–XIX. századi közköltészeti, majd folklórgyűjtésekben fennmaradt változatairól bővebben: KÜLLÖS 2008. Csöbrös István-féle változatról Katona Imre írja a *Kopácsi ék* (1822–1825) modern kiadásának jegyzetében: „Katonakeserves és búcsúzó, melyben a szülők kivételesen nem szerepelnek, hanem csak a pajtasok és a leányok. A kesergés és a búcsúvétel Csöbrös központi témája, ezúttal hagyományos fordulatokat dolgozott át némi egyéni színezettel; az indítékokat régi katonadalokból és keservesekből, egy esetben pedig rabénekből vette.” (KATONA–LÁBADI 1993, 113–114.)

A nyitó sorpár közkedvelt indítás, már szabadságharc előtti katonadalainkban előfordul, s később is népszerű maradt (ERDÉLYI 1846–1848, I. 362–363.; ORTUTAY–KATONA 1975, II. 68, 91., 103.sz.), később is népszerű maradt annak ellenére, hogy már nem zeneszóval vagy erőszakkal szedték a katonákat, hanem kötelezővé tették a szolgálatot. E kedvelt sorpár azonban más és más daltípust vezet be, egyetlen olyan rabéneket találunk, mely a kopácsi vers 1/1-4-nek távolabbi rokona:

Nem vétöttem soha Tóba falujának,
Mégis az irigyök neköm árkot ástak.

Verje meg a jó ég az én irigyömet,
Kik engöm ártatlan rabságba ejtöttek.

Itten a levest is fertályossal mérik,
A kis prófontot is kettőbe elvágik.

Van a börtön fölött börtönfőligyelő;
Legtisztább üdőbe üsse meg a ménkű!

Kár, hogy bugyogóba szülte mög az anyja,
Hogy (szülte vóna mög) et tüssökbukorra!

Morotva-pusztá (Tórontál) KÁLMÁNY 1881–1882, 1891, II. 23. sz.

A katonakeserves népi dalváltozataiban a lovas és gyalogos katona életminőségének összehasonlítása, a nehéz borjú cipélése és a rövid szárú bakancs miatti bosszankodás, ill. átkozódás dominál. Pl.:

Sohase vétettem Székesfehérvárnak,
Mégis bejutottam lovas katonának.

Lovasnak állottam, bokancsosnak tettek,
Hej, ilyen teremtettét! Már mindjárt rászedtek.

A lovas katona mikor masírozik,
Felül a lovára, csak úgy dohányozik.

A szegény bokancsos mikor masírozik,
Hej, kerüli a nagy sárt, csak úgy káromkodik.

Átkozott csizmájál be rövid a szára,
Hej, minden órában elmerül a sárba.

Verje meg az Isten a mészáros bárdját,
Hej, mért vagdosta el a kis borjú lábát?

Mostan a kis borjú nem tud lábán járni,
A szegény bokancsosnak hátán kell hordani.

ERDÉLYI 1846–1848, I. 366. sz.

E variáns utolsó strófáinak XX. századi felvidéki változata:

Ej, verje meg az Isten,	Ej, a kis bornyú mostan
Ej, verje meg az Isten	Nem tud lábon járni,
A mészáros bárdját,	Nem tud lábon járni,
A mészáros bárdját,	Ej, a szegény bakának
Ej, hogy minek vágta el	Hátán kell hordani!
A kis bornyú lábát,	
A kis bornyú lábát!	

Csucsom, Gömör-Kishont vm., 1963. (*Népköltészet* 1994, 501. sz., 2–3. vsz.)

III.

I Kézdi – Kézdivásárhely

Dallamát korszakunk határán jegyzete fel Almási Sámuel drági református lelkész *Énekes Gyűjteménye*be (IV. 242. sz.). A népzene gyűjtésekben is gyakori dallamtípus korai képviselőjét saját átírásban közöljük (eredetileg d-moll):

138.

+ I. **Cantillena. Énekek. Pesnicki** (XVIII. század 2. fele) STOLL 452. 20b–21a; 21b–22a. [Ks.]:

Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád.

Kiadásai: VÉV 198. sz. (3–5. vsz.); CsÖRSZ 2005b, 227.

A dal szlovákul is szerepel a gyűjteményben (14a, l. alább), ez jelzi a szöveg eredeti összefüggését is. A magyar változat két helyre oszlott szét; kötetünkben összeillesztve, hipotetikus formában közöljük. Az 1–2. vsz. eredetileg a *Könnyű neked, rózsám, az utcán sétálni* kezdetű, kontaminált strófákból álló füzér végén (15–16. vsz.) állt, utána: *Continuatio vista*. A folytatás (3–5. vsz.) *Continuatio ut supra* megjegyzéssel a következő lap (21b) alján olvasható.

II. **Kelecsényi József: Mulattatók tára** (1832–1840) STOLL 783. 123b. *Belegrádi gyász*. Ks.: *Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád.*

5 vsz., minden bizonnyal az I. másolata.

Az I., többnyelvű kéziratban szereplő szlovák változat mai helyesírással (a magyar változat 3–5. szakaszának megfelelői):

Belegrad, Beograd, beogradské mosty,
Nejeden šuhajko zložev si tam kosti!

Kerý dorúbany, kerý dostrélaný,
Kerý nebožátko s koňma došlapaný.

Keď by bov poslúchav svej mamičky radu,
Nebov by on ležav blízo Beogradu...

MINÁRIK 1980, 85.

XIX. századi szlovák, ill. morva népköltési változatairól is tudunk, pl.

Belegrad, Beograd, ta turecká skala,
Nejedna mamička, nejedna mamička syna oplakala.

Plakala, aj plače, slzy jí padajú,
Na tvrdém kameni jamy probájajú. [...]

SUŠIL 1951 (1835-től), 1667. sz.; vö. *Slovenské Spevy* VI. 1609. sz.

Egy hódmezővásárhelyi kontaminált szöveg 4–6. vsz.-ában ily módon találkozunk vele:

[...]
Csináljunk belőle
Egy nagy akasztófát

Belegrád, Belegrád,
Átkozott Belegrád,
De sok édeasanyát
Mögszomorítottál!

Arra akasszuk föl
Azt a török császárt,
Hogy ne szomorítson
Már több édeasanyát!

Belegrád, Belegrád,
Átkozott Belegrád,
De sok édeasanya
Átkot mondott reád.

MNGY I. 190–191. 32. sz. nyomán: ORTUTAY–KATONA 1975, II. 195., 5. sz.

I.

- I *Belegrád* – Belgrád, Nándorfehérvár, az 1789. évi véres ostrom helyszíné, amelynek végén, október 9-én Oszmán pasa feladta a rommá lőtt várost. A felvidéki kéziratok szlovákos és a morva népdalokra jellemző alakban említik a város nevét.

I39.

Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 13a. Ks.:

Ne sírj, édes feleségem.

2 vsz.

Katonabúcsú töredéke. A 2. vsz. későbbi változatát az 1840-es évekből kötetünk 128. szövegénél már idéztük:

Ha levágjuk a franciát,
Véggel hozzuk az angliát,
S véggel a selyem tafotát,
Katulyával a pántlikát.

K. R. gyűjteménye (1839–1843) STOLL 833. 7 csomó, 64.

I40.

Czombó Mózes-ék. (1772–1802) STOLL 558. 39–46. Ks.: *Jaj, mint esék változása.*

Kiadása: KOCZIÁNY 1957, 152–154.

21 vsz.

Közköltészeti elemekből (rímpárok, formulák) készült, egyetlen változatban fennmaradt, imádságos hangvételű háromszéki helyzetdal (1–12. vsz.) és könyörgés (13–21. vsz.). A 9–10. sor rímpárjához (*parancsolat – alatt*) l. a 129. sz. jegyzetét. 41–42. sor előképe egy közismert istenes ének lehetett:

Nincs oly szempillantás,
Melyben sok ohajtás
Ne ötlene bús szívembe...

(ÖÉ 421. sz.)

Hasonló al-csíkú vers 1828-ból: *Víg napjaink elmúlának* (Bándi Péter-ék., 1837, STOLL 819. 16. sz.; CSÖRSZ 2000, 53–56.)

I4I.

Czombó Mózes-ék. (1772–1802) STOLL 558. 244–249. [Ks.]: *Jól mondom-e, hogy kockára.*

Kiadása: KOCZIÁNY 1957, 210–212.

13 vsz.; valójában a *Van itt egy út már előttem* kezdetű szerelmi búcsúzó keserves folytatása (242–249.; KOCZIÁNY 1957, 209.).

A 10. strófa a XVII. századi eredetű, *Ifjúság, mint sályommadár* kezdetű szerelmi panaszdal állandó részlete:

De el vagyok határozva,
Szabad fejem bé van zárva,
Nem különben, mint az árva,
Nagy bánatban elfáradva.

Mátray-kódex (1677 után) STOLL 104. 50b–51a. RMKT XVII/3. 221. sz.

A kaszárnyai vasfegyelemről és a gyakori éhezéstről szóló panaszos sorpárok és strófák (7–10. vsz.) egymástól különválva élnek tovább a XIX–XX. századi folklórváltozatokban. Pl. a 25–30. sor a 127. sz. jegyzetében már idézett panaszos nyitrai katonadal (*Kimegyünk execírozni*; MNGY I. 285–286. ORTUTAY–KATONA 1975, II. 363–364., 85. sz.) 9–14. soraként bukkan fel. A 7–9. vsz. topikus variánsát Kálmány Lajos Törökbecsén, a Temesközben gyűjtötte:

Sűrűn mögesik az rajtunk, Hogy nincsen komisz prófontunk, Panaszkodunk a tüsztünknek, Még az Istenömet sziggya.	Még az Istenömet sziggya, Késér' káplár áristomba! Töd' rá r'á aszt a rövid vasat, Huszonötöt vágjunk r'ája!
--	---

KÁLMÁNY, 1882 (II.) 51., 27. sz.

A 10. vsz. frázisai is felbukkannak egy másik törökbecsei katonadal 2. strófájában:

Annyi vagyom az írigyöm:
Mint a fűszál az mezőbe',
Úgy mög vagyok határozva:
Mint szilaj ló kantározva.

Szabacscságim lé van zárva
Ferenc Jóska ládájába.

Uo., (II.) 54., 39. sz.

A 7. vsz. motivikus és a 8. vsz. szövegváltozata:

Megállj, pajtás, hagy panaszlom el sorsom, Miként áll az állapotom: Inyes-fínyes a putlikom, Harmadnapba sincs prófontom.	Panaszolom a tisztetnek, Nincs ereje a testemnek, Mérgek száját rám fordítja, Jézus Krisztusomat szidja.
--	---

Mezőkövesd, Borsod vm., XIX. század vége. *Népköltészet* 1994, 542. sz., 2. vsz.

A 29–30. sor másik szövegváltozata:

Panaszolom a tisztemnek,
Nincs ereje a testemnek,
Komisz kenyér, só nincs benne,
Nincs a huszárnak ereje.

Áj, Abaúj-Torna vm., 1940. Uo., 541. sz., 3. vsz.

- 9 *kurucok* – a XVIII. század közepétől már nem a Rákóczi-szabadságharc katonáit jelöli, hanem a porosz gyalogosokat (vö. Gvadányi József műveiben); *lajtirók* – talán a német *Leute* (emberek) szóból; értsd: porosz katonák
- 42 *királyné* – Mária Terézia. Az ő említése is alátámasztja, hogy az ének a poroszok ellen folytatott Habsburg háborúk valamelyikében keletkezett. (Bővebben l. a 119. szöveg jegyzetét.)

I42.

Ráth Károly-ék. (XVIII. század vége) STOLL 504. 13a–b. Ks.: *Nyíljatok meg, hegyek s völgyek.*

10 vsz.

1848 előtt kvótát vetettek ki a falvakra, hogy hol hány legényt kell kötelezően besorozni. A jegyzőnek vagy a bírónak lehetősége volt arra, hogy önkényesen is beírjon valakit (l. kötetünkben 144. sz., 2. sor: *Katonának vagyok írva...*) vagy hogy sorshúzással („cédulahúzással”) válasszák ki az újoncokat. A szájhagyományozó katonadalokban az az egyik leggyakrabban felbukkanó panasz, amelyet itt az 5–6. vsz.-ban olvashatunk (hajlenyírás, komisz kenyér és ruha).

A nyitó sorpár az *Ideje bujdosásimnak* kezdetű, Jánóczi András nevét őrző, XVII. század végi bujdosóének némely változatában is előfordul (RMKT XVII/14. 189. sz.).

A kéziratban más katonapanasz is felbukkan (*A katonák masíroznak*, kötetünkben 143. sz.) e ritkán adatolt műfaj értékes képviselőjeként.

- 24 *azt ballatják* – hangoztatják, mondják

I43.

Ráth Károly-ék. (XVIII. század vége) STOLL 504. 6b–7a. Ks.: *A katonák masíroznak.*

Kiadásai: ERDÉLYI 1846–1848, III. 236. sz.; ORTUTAY–KATONA 1975, II. 142. sz. 6 vsz.

A 2. és 6. vsz. szövegvariánsa, ill. a katonapanasz topikus népköltési változata Kálmány Lajos szegedi gyűjtésében (1881) a porosz–osztrák háború idejéből:

Lógerkaró a sátorom,
Fegyver árnyékában nyugszom,
Fegyver árnyékában nyugszom,
Sírathatsz már, kisangyalom! [...]

A nagy ágyúk zúgadoznak,
Apró fegyverek ropognak;
Fejem fölött kard megfordul,
Piros vérem földre csordul.

Szeged-Alsóváros (Csongrád vm.) 1881; ORTUTAY–KATONA 1975, II. 143. sz.

A 6–7. sor népköltési párhuzama:

Felettem kard fordul,
Piros vérem csordul...

Marócsa (Baranya), gy. Lajtha L. (*Útik a rézdobot...*, 3. vsz.; Uo., 141.sz.)

I44.

+ I. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 6a. Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

Kiadása: VÉV 190. sz.

3 vsz.

+ II. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 53. sz. Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

3 vsz.

III. **Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. 80b–81a. Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

7 vsz., szerelmi strófákkal kontaminált változat.

Kisütött a nap a síkra,
Járnak énutánam sírva.
Ne jöjj énutánam sírva:
Katonának vagyok írva.

Kaszárnyakapu, hasadj meg!
Édes rózsám, szabadulj meg!
Ólmos ablak, nyílj kétfelé!
Édes rózsám, szabadulj meg!

Katonának vagyok írva,
Fel is vagyok mundérozva,
Lovam lába indulóba',
Magam nyelve búcsúzóba'.

De szépen ég az a gyertya,
De szép barna leány tartja!
Ha az Isten nekem adja,
Nem kell senki száz aranya.

Kesereghet az az atya,
Kinek katona a fia,
Mert elvitték a kvártélyba,
A nagy pesti kaszárnyába.

Száz arannyal mit csinálnék?
De teveled veled hálnék.
Száz arannyal mit csinálnék?
De teveled veled hálnék.

Nem vagyok én káromkodó,
Adta teremtetten mondó,
Miért csapott meg a bíró,
Az akasztófára való?

+ IV. **Rumy Károly György gyűjt.** (1807–1829) 5a. *A debreceni új katona.* Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

7 vsz., katonadal, más keserves népdalstrófákkal kombinálva. A 3. szakasz XVII. századi eredetű, a *Megjelentem panasziमत* kezdetű szerelmi panasz egyik átokstrófája (RMKT XVII/3. 264. sz.).

V. **Fábián Gábor-ék.** (1810) STOLL 612. 8a–b. Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 3, 2.

VI. **Hasznos Mulatságok** (1832/II.) 361–362a. *Népdal. A debreceni új katona.* Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

7 vsz., a IV. kiadása (megjelölve, hogy Rumy gyűjteményéből való), a VII. is ezt követi.

VII. **Rapos József szerelmi dalgyűjteménye** (1837) STOLL 1355. 41a–b. *A debreceni új katona.* Ks.: *Kisütött a nap a síkra.*

7 vsz., sorrendjük, a cím és lényegileg a szöveg is megegyezik a IV. és VI. változattal.

Belső vsz.-ként: **Makói kézirat** (XVIII. század vége–1826) STOLL 1267. 86. (8. vsz.); **Melodiae Diversae** (1804) STOLL 1167. 7a (4. vsz.)

A III. változatban jól megfigyelhetők a katonaságtól a szerelmi tematikához átvezető asszociációs pontok, amelyek sajátos egyensúlyt teremtenek a két témakör között, elősegítve a műfaj elmosódását.

I45.

+ I. **Egyleveles verskézirat** (XIX. század eleje) *Az insurgensek éneke Beszterve körül*. Ks.: *Boldog hazá, sírhat szimmár*.

14 vsz. A vers végén: *Vége*. XIX. század eleji, kissé szálkás kézírás.

II. **Benczédi György-ék.** (1814) STOLL 644. Ks.: *Boldog hazá, sírhat szimmár*.

14 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 3, 5–14; esetenként a sorpárok felcserélődnek. Az ének végén, azonos kézírással: *Pálfi Péter*.

Kontaminált műfajú insurgents-panaszének: hazafias kesergés, a katonaelet nyomorúságáról szóló panasz, majd néhol az nemesi felkeléskor énekelt propagandaversek hangneme keveredik benne. A 4. szakasz változata másutt: *Ha panaszkodom tisztémnek*.

A 8. és 14. strófa részletei felbukkannak az alábbi, ugyancsak erdélyi népköltési szövegben is:

Ezernyolcszáznegyvenhatba
El kell menni háborúba,
Ha úgy vagon cédulázva,
Hogy elveszek a csatába.

Keljetek fel, Rákócziak,
Tü valátok magyar fiak.
Lássátok meg nagy romlását,
Magyar hazánk pusztulását.

Azt is tudom, nem én kezdtem,
Tudom, nem is én végezém.

Szép meghalni a hazáért,
Virtust tenni a nemzetért,
Most is hálnak és születnek,
Nem lesz vége az életnek.

Csikrákos (Csík), gy. Bartók B. (1907) MN TK I/A, I/59a

I46.

+ I. **Resetka János-ék.** (1801) STOLL 560. 55a–56b. Ks.: *Jaj, sírhat már a nemesség*.

[Nj.]: *Ezernyolcszázegyedikben katonaság tűnt szememben*.

17 vsz. A nótajelzés („ugyanazon nótára”) a kézirat előző szövegére utal (*Ezernyolcszázegyedikben*; kötetünkben 70. sz.)

II. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 10. sz. Ks.: *Jaj, sírhat már a nemesség*.

Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt. A dalt az eredeti tartalomjegyzék az insurgents dalok közé sorolta.

A katonapanaszba itt is belevegyül az insurgentsdalok szókinccse és poétikai megoldásai, egy-egy szerelmi sorpárral (vö. *A violát akkor szedik*).

*

Dallamát (a nótajelzésben szereplő vers kottás feljegyzésének híján) egyelőre nem tudjuk rekonstruálni.

I47.

Wén József-ék. (1809–1810) STOLL 610. 12–13. Ks.: *Boldogtalan sorsa siralmas fejemnek.*
8 vsz.

Katonapanasszá és bujdosóénekké alakult szöveg, egy közismert, több variánstípusban élő keserves kezdőstrófájával (részletesen l. a 3/B kötetben). Ennek dallamára – amely feltételezhetően azonos volt a küszöbstrófát adó keservessel – hivatkozik a kézirat következő szövege is.

12. sorának változatát vö. 130. szövegünk 24. sorával (szintén erdélyi szöveg).

I48.

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 119a. Ks.: *Katonának jól van dolga.*
Kiadásai: KÖNIG 1902 207.; VÉV 194. sz.
1 vsz.

Az ének bővebb, tematikus rokona a napóleoni háborúk utáni évekből, egy kiskunhalasi kéziratban maradt ránk:

Katonának semmi baja,
Sóra, fára nincsen gondja,
Köpönyegje a sátora,
Pár pisztolya útítarsa.

Karabinja a pajtása,
Cseréppipa gazdagsága,
A tarsolya majorsága,
Ha belé tesz, megtalálja,
Mit készített az útjára.

Nem száll penész a pénzére,
Nem jön tolvaj pincéjére,
Nincsen gondja feleségre,
Két vagy három gyermekére.

Rajta tehát, vitéz magyar,
Kit nem foghat az franc agyar,
Több vitézek meghaltak már,
Ha meghalsz is, nem lesz nagy kár.

Ezt írják koporsójukra,
Vitézi keresztfájokra:
„Ó, fájdalom, ó, nagy kár,
Hogy volt magyar, de nincs már.”

A katona azt akarja,
Hogy a pina kocsmá volna,
Hogy ű ottan dohányozna,
Följebb-alább sétálgatna.

Juhász László-ék. (1818) STOLL 1217. 31.

I49.

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 18b. *Volt insurgensek éneke.* Ks.: *Megbékélt a francia.*
Kiadása: KÖNIG 1902, 71.
1 vsz.

II. B) A diák- és a papi élet költészete

A XVIII. századi közköltészetnek egyik műformákban, témákban és szövegcsaládokban leggazdagabb forrása a diákköltészet, ugyanis a ránk maradt kéziratos énekeskönyvek alkotóinak és (többé-kevésbé passzív) másolóinak zöme a protestáns kollégiumok növendéke volt. Sokuk egy-egy elemi kisiskola (ún. „magyar iskola”) mestereként (azaz rektoraként) is tovább bővítette diákkori kéziratos daloskönyvét, és szakmájához tartozónak érezte az alkalmi verselést, színjátszást, mi több: tanítványai (és saját) szereplése által meg-megváltozó szolgálati helyének hagyományaiba is beépítette a kollégiumban tanult klasszikus és biblikus műveltség, valamint a poétika és retorika számos elemét. Ennek következtében a XIX–XX. században a szájhagyományból gyűjtött folklór tematikus, motívus és formuláris előzményeit a XVIII. századi (praktikusan értelmiségiek által „gyártott”) közköltészetben találjuk meg, itt közölt szövegeink topikus, olykor szövegszerű variánsait pedig a RMDE XVIII. századi sorozatának, elsősorban az I/1–2. protestáns köteteknek iskolai színjátékai-ban (bővebben pl. KÜLLÖS 2013b).

Szövegeink jobb megértéséhez hivatkoznunk kell Szilágyi Ferenc informatív és olvasmányos áttekintésére, mely szerint a felvilágosodás korában az elemi oktatást követő középiskolák uralkodó típusa az 5-6, néhol 8 osztályos gimnázium, az ún. „latin iskola” volt. Az odajáró „műzsafiakat” (9-17 éves diákokat) a tanult ismeretek neve szerint sorolták osztályokba. A *declinisták* a főnévragozást, a *conjungisták* az igeragozást, a *grammatisták* a latin nyelvtant, a negyedik *szintaxisták* a mondat-ant, az ötödik *poéták* a költészetet, a *retorok* két évig a szónoklás csínját-bínját tanulták, a legfőbb osztály pedig a metafizikával foglalkozott. Ezután következett a 4-6 éves főiskolai, akadémiai képzés. A gimnáziumi osztályokat – hazai tanítóképzés nem lévén – a felsőéves ún. „tógás diákok” tanították „publicus praeceptor”, azaz köztanítói rangban, megfelelő javadalmas ellenében. Külföldi akadémiai, egyetemi végzett professzorok a protestáns kollégiumokban csak a felső, akadémiai évfolyamokban tanítottak. Nem volt ritka az olyan tanítóskodó „akadémista”, aki félbemaradt diákként nem tért vissza a „rektoriáról” a főiskolába, hanem „véggépp megrekedt az iskolamesterségben, ellátva a kántor s a jegyző teendőit is.” (De tudunk olyan tanítókról is, akik – fizetéskiegészítésként – valamilyen kézműves mesterséget folytattak.) „A katolikus kollégiumokban – konviktusokban – magiszterek és prefektusok, szerzetes tanárok ügyeltek fel a diákok tanulására.” (SZILÁGYI F. 1986, 7–20, az idézet Uo. 17.)

Tudomásunk szerint a kéziratos énekek első bibliográfusa, Szabó T. Attila volt az, aki vázlatosan már 1931-ben áttekintette a magyar „diákéneklés” történetét (a XVII. századtól a XX. század elejéig); rámutatott a diákköltészet európai rokonságára, a népköltészet különböző műformáival való összefüggéseire, és egy 15 kiadást megért német diákekeskönyv (*Kommersbuch für den deutschen Studenten Lieder*, Leipzig, 1869) példájára hivatkozva sürgette e témakör mielőbbi, sokoldalú tudományos feltárását (SZABÓ T. Attila, 1981, 162–173. Ugyanitt még néhány e témába vágó kisebb tanulmány is figyelmet érdemel: 174–186).

A szerkesztők nagy dilemmája volt, hogy melyik tematikus-funkcionális kötetbe soroljuk be a nyilvánvalóan diáktársaságban keletkezett és gyakorta használt, jórészt formulákat, közhelysorokat és -strófákat variáló verses rigmusokat, énekeket. E műfaji sokszínűség miatt mindkét eddigi kötetünkben találunk olyan szövegcsaládokat, melyeknek kollégiumi eredete kétségtelen. Ilyenek az I. kötetben a *mesterségszűfolyókékal* kombinált *diákdicséretetek* és mulattató *hazugságversenek* (vö. RMKT XVIII/4. 71. és 123–139. sz.; CSÖRSZ 2003b), a II.-ban a *lakodalmi köszöntők* és *mulattatóversetek*, de deákos eredetű a *társasági dalok*, *ivónóták* jelentős része is.

Jelen kötetünk központi témái: a történelmi, társadalmi, politikai helyzet, egy-egy foglalkozási csoport, társadalmi réteg szociális állapotának realista, propagandisztikus céllal dicsekvő vagy panaszos ábrázolása. A diákok ünnepköszöntő és adománykérő, mendikáló versei közül tehát azokat, amelyekben hangsúlyosabb a társadalmi helyzet, rang és az életkörülmények bemutatása,

mint az ünnepi tematika, be kellett sorolnunk ide is. Lássunk néhány fontosabb alműfajt és szövegtípust!

Diákok generációin keresztül számos olyan *karácsonyi, búsvéti és pünkösdli köszöntő vers*, alkalmi *rígmus* forgott közszájon, amelyben profán témákról és élethelyzetekről esett szó a panasz, a vetélkedés, a csúfolódás és a dicsekvés tónusában, s csak a zárósorokból értesülünk az előadás ünnepi alkalmáról. Némely szöveg kizárólag az előadó, rígmusmondó diák öndicsérete, nemegyszer hengegése vagy panasza a remélt adomány, pénzjutalom megszerzése és egyfajta hagyományosan elvárt szórakoztatás érdekében. Az efféle köszöntők mellett természetesen szép számmal akadnak szakrális jellegű, a Szentírás alapos ismeretéről tanúskodó ünnepi versezetek is a diák-énekeskönyvekben. Ez utóbbiakat sorozatunk IV., szokásköltészetet bemutató kötetében fogjuk kiadni, jöllehet ezekben is előfordulnak az adománykérés és panasz tréfásabb-komolyabb formulái.

Problematikuss volt az is, hogy melyik fejezethez soroljuk a rendszerint párban előadott köszöntőverseket, *diáktoborzókat*. E rígmusok a szigorú diákéletet szembeállítják a nyugalmas paraszti élettel vagy a veszélyes, de hírnévvel kecsegtető katonáskodással (I. az *Ó, vajha valahol most verbuválnának...* kezdetű karácsonyi köszöntő 1–4. strofáját, majd az erre felelő párverset: *Magamat gondolván oskolába mennék...*, 5–8. vsz.) Kérdéses: ne válasszuk-e ketté ezt a két diák által elmondott, különböző életpályákat felvázoló verset? Végül úgy döntöttünk, hogy azokat az ünnepköszöntőként előadott vetélkedő-veszekedő verseket, amelyekben a nem-értelmiségi életforma többé-kevésbé árnyalt bemutatásával találkozunk, abba a tematikus fejezetbe illesztjük, ahová a leginkább illik, függetlenül a szerzők nyilvánvaló társadalmi kötöttségétől és az előadás alkalmától. Így került a katonáskodás veszélyeit a diákélet biztonságával szembeállító ünnepi köszöntő (mondanivalóját tekintve hadba hívó, franciák ellen toborzó) vers (*Jere, pajtás, Gergely, menjünk katanának*) és a reá adott *elutasító* válasz (*Katonának hiszem jó volna elmenni*) a II. A) fejezetbe.

A diák (és a papi) életet bemutató költészet alaphangja a panasz. Panaszkodnak mindenekelőtt az iskola szigorúságára, a verések, büntetések gyakoriságára, a diákgyomornak kevés, bójtos kosztra és rongyos, hiányos ruházatukra. A versek jobb megértéséhez, a panaszok valóságtartalmának megítéléséhez kiváló segédkönyv Szilágyi Ferenc olvasmányos, de igen informatív összefoglalása a XVIII–XIX. századi iskolák, protestáns kollégiumok tananyagáról, szervezeti felépítéséről és rendjéről, növendékeik mindennapi életéről és gondolkodásmódjáról (SZILÁGYI F. 1986).

A panaszkodás gyakran önróniával vagy szarkasztikus humorral keveredik (a kimondottan csúfondáros, mulattató célzatú diák- és barátpanaszokat már közreadtuk az RMKT XVIII/4. I. 3. b. fejezetében). Ugyanakkor számos vers elismerően szól a tudományok hasznáról és fontosságáról a mindennapi életben, s azt is hangsúlyozza, hogy a tanult embernek kijáró társadalmi megbecsültség érdekében érdemes elviselni az iskolaévek gyötrelmeit. Ez a reményteljes jövőt felvillantó attitűd különbözteti meg a diákpanaszokat a kötetpár egyéb panaszverseitől, pl. az *asszonyok*, a *katonák* vagy a *jobbágyok* és *parasztemberek* nehéz sorsát bemutató versektől (vö. *Porció-ének*).

Az iskola mint tömlöc, kínzókamra, a diákélet mint megpróbáltatások sora számos korabeli versben (I. kötetünkben 158, 159. sz.), mi több, még Adynál is felbukkan:

Korai templom-járás	Könyörtelen tudása
Ravaszbús, búserkölcsvermek,	Sok tannak, rajznak, szernek,
Hajnali diák-bifflák,	Éktelen szögek kínja,
Iskolás ijedelmeik.	Miket a fejbe vernek.

Ady Endre: *A gyermekség elégiája*

A diákköltészet másik jellegzetes tónusa a *dicsekvés*, az *öndicséret* és a másokkal szembeni tréfálkozás, gúnyolódás. A párban előadott hengegő, veszekedő-vetélkedő versek elsődleges funkciója ugyanis az egyházi ünnepek kötöttségeit és fennköltségét oldó szórakoztatás volt, amely az idők folyamán diákszokásból falusi, népi szokássá vált. (Ennek XIX. századi gyakorlatáról és népköltési párhuzamairól: OLOSZ 2007, 2008.)

Egy iskolás lány dicsekvésének töredéke latin tollpróbák közt maradt ránk:

Leányi életem a virtus szépíti,
Tanulás, tudomány, mint arany, frissíti,
Gyémántnál az írás inkább ékesíti,
A nemes vér bennem ezt címeretteti.

Balás József-ék. (1784–1787) STOLL 357. 113b.

Némelyik XVIII. századi közhelystrófa már a XVII. században is ismert volt:

Ha Wittembergában oly oskolát tudnék,
Melyben hazugságot egy tökkel kaphatnék,
Csak rühes lovon is, mégis odamennék,
Tudom, ha megjönnek, asztalfőre hágnék.

Szentsei-daloskönyv (1704). A motívumról legújabban: BÓDIS–PAP 2011.

Ha e' földön olyan skólát lehetnék,
Hol tanulás nélkül bölcs ember lehetnék,
Plága, korbács nélkül tudományt nyerhetnék,
Mindjárt odamennek, valamíg mehetnék.

Mert immár meguntam jární oskolában,
Sok sanyarúság van academiában,
Örömestebb lagnám az apám házában,
Ha tudós lehetnék philosophiában.

Bölöni Kozma István-ék. (1765–1768) STOLL 1076. 79a–b,
egy hosszú *Versus Natalis* 1–2. vsz.-a (változata a **Balás József-ék.**-ben)

Figyelemre méltóak a korszakunknál csak néhány évvel későbbi feljegyzések is. Az alábbi ének (*A tanulóké*) a tanulás hasznáról szól; mintha iskolába hívogató, Gergely-napi játék részlete lenne. Egyéni, alkalmi szerzemény, szövege még nem csiszolódott. A gyűjtemény következő éneke (*Aki akar kezet csapni*) valószínűleg ennek folytatása, egy másik tanuló ajkára adva.

Csak egy levél olvasásra mást instálni,
Minden titkát és szándékát mással közleni,
Kételenítettik az, aki tanulni,
Oskolában szégyenli gyakron felmenni.

Üres főben nem lakik sok bölcsesség,
De tudomány melegít, újít, vidámít,
Megékesít, megfrissít, minden jóra int [...]

Aki akar kezet csapni jó szerencsével,
Avagy annak ékesedni drága kincsével,
Fáradtságát nem szánja, sőt serénységgel
Tanulóknak sergében tanul egy szívvel.

Itt szedetnek szüzek által ékes virágok...

Benczédi Sámuel-ék. (1806–1807) STOLL 581. 21a.

A szegény deákok alamizsnakérő éneke későbbi megfogalmazású, de nyilvánvalóan korábbi mintákat követ: *Gazdagok! szűrre vegyétek* (**Énekeskönyv**, XIX. század 1. fele, STOLL 853. 261–262.).

A diákélet szépségéről szóló közköltési alkotások hagyományába illeszkedik Kolumbán János erdélyi költő rokokó verse is, amely másolatban maradt ránk az 1770-es évekből (*Kedves nótát, zengő kórtát a deákokról mondok*). Néhány szakaszát érdemes idéznünk, amelyek a diákok szerelmi sikerei mellett a tanult ember karrierlehetőségeire teszik a hangsúlyt:

Aki kivált már subscribált, hogy tógás deák legyen,
Uraságra vagy papságra az hamar előmégyn.
Országában, hazájában,
Osztán az Úr templomában,
Törvényszéken, nagy helyeken,
Ő mindenkor áll ott készen,
Hogy szolgálatot tegyen.

Nincs jelesebb és híresebb ember a jó deáknál,
Nevezeti, becsületi nagy vagyon a belgáknál.
Tudománya magát hányja,
Karcús teste alkotmánya,
Testállása, sétálása,
Kesztyűs keze gestálása
Kedves a szép dámáknál.

Játszik, látszik, sőt szikrázik két szeme ragyogása,
Nyit szerelmet csókra termett szájának mosolygása.
Friss dereka, gyöngy ajaka,
Alabástromszín homloka,
Tekintete, szép termete,
Rókatorkos öltözete,
Sok szűznek borzodása.

Álmélkodás, gondolkodás fogja el az elméjét,
Ha szemléli, jól ítéli a deáknak leckéjét.
Jó fizikus, filozófus,
Teológus, filológus,
Juridikus, fő medikus,
Expertus, matematikus
Tanítván mindezeket.

Oskolában csak hiában nem tölti az idejét,
Olvosással, tanulással rontja agya velejét.
Bátorsága, barátsága,
Nyájassága, társasága,
Sok tréfája, muzsikája,
Harsogó kedves nótája,
Mutogatja erejét.

Sok éneket, szép verseket néha keze írogat,
Fácéciát, komédiát okkal közé válogat.
Ez ifjakat, úrfiakat,
Hatalmas kavallérokat,
Szép múzsákat, friss nimfákat,
Jeles, úri, szép dámákat
Dúdolással tartogat.

Szíveket Újító Bokréta (1770) STOLL 299. LXXVII. sz. (VERSÉNYI 1914, 148–151.)

Sok latin vers maradt fenn ebből a műfajcsoportból, egy részük talán nemzetközi szinten is ismert lehetett. Pl. *Studentes Poloni* (**Bocskor-kódex**, 1730-as évek, STOLL 180. 21a–b); *Valete socii valete omnia* (**Lang Márton-ék.**, 1789, STOLL 384. 15a–16a; **Thaly-kolligátum**, STOLL 511. 62b). *Sic semper laeti sunt studiosi* (pl. **Énekeskönyv**, XIX. század eleje, STOLL 526. 2b–3a); *Scholis ergo dicas vale* (**Rákosi Sámuel Holmija**, STOLL 409. 119b–120a). A parasztsorba visszatérő egykori diák búcsúéneke, a *Triste valedico Musis* (pl. STOLL 384. 404 stb) csak latinul terjedt, magyar fordítását Édes Gergelynek tulajdonítják (*Hogy elhagytam a Múzsákat... Comp a Grege Édes*; **Novák Lajos-melodiárium**, 1791–1792, STOLL 408. 122., előtte a latin változat is). Szabó T. Attila említett tanulmánya is sorol példákat, a *Studentes Poloni...* kezdetű közli is.

A *Si vis cantare* kezdetű dal legteljesebb, tisztán latin változata: **Bihari Sándor omniáriuma** (1770–1817) STOLL 295. 17b–18a. *Medicina universalis* (*Si vis doctrinam i ad popinam*). Későbbi, szintén egészében latin változat: **Horovicz Fülöp dalgyűjteményei** (1837) STOLL 820. I. 33–34. További latin bordalokról: Csörsz 2007. *Latinum Deutsch* (*Dum mane surgo, pulmone purgo*), később teljes latin és magyar szöveggel (II. 14–15.). Fennmaradt egy latin nyelvű, 9 strófányi magyarországi diákvers is *De Studiosis* címmel, jelentős iskolavárosok, pl. Nagyvárad, Kőszeg (Ginsium), Pest és Eger említésével (**Jankovich János-ék.**, 1788–1793, STOLL 401. 111b–112a).

Jelen kötetben nem közöljük a *exameni énekeket* és *rigmusokat* (korai képviselőiket l. pl. **Bereg-szászi Tóth Péter-gyűjt.**, 1736–1738, STOLL 197. II. 40a–42a; **Mólnár-ék.**, 1784–1826, STOLL

359, 3a–29b; a műfajról pl. NAGY J. 1998 és 2005). Ezek a diákélet fontos eseményéhez kapcsolódnak, s a tudományok fontosságáról és a kiművelt emberfők korabeli társadalmi megbecsültségéről, rangjáról is hírt adnak, ám retorikájuk az alkalmi költészethez, a névnapi vagy ünnepi köszöntőkhöz köti őket. Csak megemlítjük a kollégiumok szervezett kirándulásainak és felvonulásainak (*recreatio*) a tanárok vagy idősebb diákok, seniorok által írt alkalmi, ünnepi dalait (bővebb szövegközlés és szokásleírás: DOMOKOS P. P. 1981; KILLÁN 2005; GUPCSÓ 2009; CSÖRSZ 2013a). A **Mólnár-ék.**, a **Barra János-ék.** és a XIX. század elején a **Farkas Pál-gyűjt.** néhány verse képviseli e műfajt, amelynek jelszava lehetne: „Minervánk zászlója ala rukkoljunk egyenesen!”. Nem ritka, hogy korabeli indulók átköltéseit énekelték ilyenkor Későbbi változatokat egész énekfüzérként pl. **Kún Sámuel-ék.** (1836, STOLL 776.) lapjain találunk.

Két *collega*, vagyis diáktárs búcsúzását énekli meg – egy szerelmi búcsúdalt parafrázálva – az *El kell mennem, már úgy kezdem keserves szavamát* kezdetű vers (a bujdosóénekek között közöljük a 3/B kötetben). Akad igazi szerelmi búcsúdál is a helybeli diákok emlegetésével:

Elbúcsúzom én Tordától,
Jeles páros uraitól,
Annak kegyes leányitól,
Cífrán járó deákitól.

Osvát Péter-ék. (1781–1785) STOLL 341. 10b, 1. vsz.

Szerelmi dalfűzér részeként bukkan fel a rabság-szabadság pávás/madaras metaforája mint fontos diák-motívum az 1830-as évekből:

Leszállott az páva a szeminárium-házra,
Szegény deákoknak szabadulásokra.

Másutt, ugyanebben a román–magyar kéziratban:

Leszállott az páva az líceum-házra,
Szegény deákoknak szabadulásokra.

Hossu-Longin-ék. (1838) STOLL 1360. 56a és 60a–b
(mindkét esetben a *Ne szomorkodj, légy víg* szövegtípus elemeként)

Ugyanitt egy másik szerelmi fűzér az árvaság és idegenség gondolatkörében említi a diákokat:

Ó, felséges nagy Úr Isten,
Ki lakozol az egekben,
Viselj gondot az árvákra
S az idegen tanulókra! (59a)

A *Mondtam, anyám, házasíts meg* reformkori szövegtípus (strófalác) egyik lejegyzése előtt:

Nem leszek én többé deák,	Nem leszek én többet legény,
Elvetem a deákruhát,	Mert a legény olyan szegény,
Elvetem a könyvecskémet,	Alig ül az ágy szélére,
Ölelem a menyecskémet.	Máris vetik a szemére.

Túri Dániel-ék. (1834) STOLL 802. 11b–12a, 1–2. vsz.

A diák mint kívánatos szerelmi partner több közköltési műfajban és szövegcsaládban felbukkan. Sorozatunk I. kötetében a mesterségcsúfolókkal kombinált diákdicséretekben találkozunk ezzel a toposszal (RMKT XVIII/4. 71–72. sz.). Korszakunknál csak 10 évvel későbbi az alábbi lejegyzés:

Ha a deákokkal akarsz társalkodni,
Virágos kertedben százszorszépét szedni,
Sok tövisszúrásokat kell néked szenvedni,
Mert a rózsza tövis közt szokott nevededni.

Gaal Miklós-ék. (1810) STOLL 614. 62.

A foglalkozási dalok között bemutatott pásztordicsekvés (*Ha valaki vígán él*; 195. sz.) valójában szintén a diákélet dicséretével párosul, sőt önálló diáktravesztiája is fennmaradt Debrecenből (169. sz.). Az *A jubásznak jól van dolga* diák-adaptációja az 1830–40-es évekből:

A deáknak jól van dolga,
Úr a deák, és nem szolgál,
Télen-nyáron vígán él,
A professortól nem fél.

Ráth Károly győri népdalgyűjtése (MTAK Irodalom 8^r 206/138, 31) 55. sz.

A tanárok nehéz sorsáról se feledkezzünk meg!

Egy rácböszörményi rektor, Szerencsi János például hosszú panaszverset írt foglalkozása nehézségeiről. Ő a tanító szemszögéből villantja fel a hajdani iskolai életet:

A mesterség igája,
Scholában bajos gondja,
Terhét minden tudja,
Nagy sóhajtva mondja
Egy mester.

Mind faluban, városban,
Forgattam én nagy bajban,
Jaj, sok ígyben, bajban,
Forog gyalázatban
A mester. [...]

Már nem kevés ideje,
Van három esztendeje,
Az miolta nekem
Nem ember a nevem,
Csak mester.

Ha gyermek skólában jó,
Mindjárt nem megyen elő,
Az vak paraszt ember
Azt mondja: csak hever
A mester.

Beregszászi Tóth Péter gyűjteménye (1736–1738). STOLL 197. II. 15a–18b.

Cantio de miseria rectoriis [?]. *Authore Johanne Szerencsi...*, 1–3. és 5. vsz.
változata: **Collectanea poetica** (1764–1784) STOLL 271. 36a–38a.

II. B) I. A diákélet költészete

150.

Lepsényi István: Poesis ludens (1700–1706) STOLL 161. 109a–b. *De audiis*. Ks.: *Az kik tudományal felékesítették.*

Kiadása: NAGY J. 1998, 59–60.

6 vsz., az 5–6. strófát pótlólag, a következő oldal aljára jegyezték fel # jelet követően. A vers végén: *Amen*.

cím a hallgatókról (?)

151.

+ I. **Bathó Mihály-ék.** (1728) STOLL 189. 156–158. Ks.: *Ó, mely siralmas volt nekünk.*

Kiadásai: KOCZIÁNY 1957, 71–73.; HARGITTAY 1983, 53. sz.; VÉV 179. sz.

II vsz. A vers végén: *Amen*.

+ II. **Bocskor-kódex** (1716–1739) STOLL 180. 159b–167a. Ks.: *Ó, mely siralmas volt nekem.*

Kiadásai: FERENCZI 1898, 574–577.; CSÖRSZ 2003a, 185–191.

42 vsz., a kolofonban 1739-es keltezéssel. A 164b-n az alábbi megjegyzés olvasható: *Fordíts két levelet és úgy contineáldok.* Bocskor János azonban az elrontott oldalakat szinte tövig kivágta; a vers ma lapozás nélkül, a jelzésnél folytatódik. A parasztéletről szóló rész talán a feljegyző szerzeménye.

III. **Gazdag Mihály-ék.** (1822) STOLL 700. 59a–b. *Szép ének a tanulókról.* Ks.: *Ó, mely siralmas volt nekünk.*

II vsz., sorrendjük az azonos strófabázisú I.-höz képest: 1–3, 5, 6, 4, 7–11. Egyedibb részletei (5. és 9. vsz.):

Csak bolhászunk minden estve,
Syntaxisnak appendixe,
Nincsen is annak több része,
Mint a tetveknek sok fészke.

Tenyerünket kopocsolják,
Nadrágunkot csak szaggassák,
Kire volna nagy panasza
Seggünknek, ha szólni tudna.

Az éneket csak erdélyi kéziratokból ismerjük. A korabeli diákstílusnak, ill. közbeszédnek megfelelően latin és német kifejezéseket is használ. A II., csíki változat a diákok panasza után certamen jellegűvé válik, és a parasztélet viszontagságait is felsorolja – vö. a II. C) fejezet panaszdalaival. Latin rokonát viszont talán egy, a XVII–XVIII. század fordulójára datálható felvidéki kéziratból másolta Jankovich Miklós (**Nemzeti Dalok Gyűjteménye**, XIX. század eleje, STOLL 531. VII. 29a–b), 14 strófában; utólag fölé írt címe, más kézírással: *A tót deákok sorsa*.

Nullus credit quam sit dura
Studiosorum vite cura
Expertus potest credere
Quid sit scholas frequentare

L. még *Nemo credit quid sit schola* kezdettel (pl. **Horovicz Fülöp dalgyűjteményei**, 1837, STOLL 820. II. 10–11.). Szlovák parafrázis, ugyancsak latin „kiszólásokkal”: *Záden neví, o je škola* (**Dionýz Kubík-gyűjt.**, 1791; MINÁRIK 1980, 40.),

I.

- 37–38 *Prodiñde!* / *Negligentem tolle, tolle!* – Hordd el magad, te hanyag! (lat.)
 39 *inepte* – te haszontalan (lat.)
 40 *veve* – jaj! Jaj! (lat.-ném. Veh!)

II.

- 41 *accede* – Gyere ide! (lat.)
 42 *prode inde* – Te hanyag! (lat.)
 43 *tolle, tolle* – Vedd el, vedd el (a büntetésed)! (lat.)
 50–51 *Recitetis hōgy e contra, / Dispotetis parancsolja* – Szavaltjátok, hogy ’ellenkezőleg’, rakjátok ki (a könyveket)!
 74 *Senki poenáját nem féli* – Senki büntetésétől nem fél
 119 *Furt, furt, huncfut!* – Folyton, folyton, ebadtal! (ném.)
 123 *Vasx iz* – Was ist? Mi ez? (ném.)
 158–159 *Certissime* – bizonyosan (lat.); *Non fuimus* – Nem voltunk (lat.)

152.

+ I. **Bocskor-kódex** (1716–1739) STOLL 180. 41a–43a. *Cantio de scholasticis*. Ks.: *Isten hozzád, Rudimenta*.

Kiadásai: FERENCZI 1898, 441.; CSÖRSZ 2003, 73–74.

10 vsz. Bocskor János kézírása. A kolofonban 1739-es dátum; lehet, hogy a lejegyzőtől származó kiegészítés, akárcsak az *Ó, mely siralmas volt nekünk* (151/II.), továbbá a kézirat következő verse (*Pázsintos udvaron...*) néhány strófája és záradéka; itt konkrétan utal saját beavatkozására.

+ II. **Böloni Kozma István-ék.** (1765–1768) STOLL 1076. 90b–92a. *Cantio pulchra*. Ks.: *Minap kántálni indulék*.

II vsz., vö. III–IV.

III. **Balás József-ék.** (1784–1787) STOLL 357. 91b–93b. Ks.: *Minap kántálni indulék*.

II vsz., vö. II, IV.

IV. **Czombó Mózes-ék.** (1772–1802) STOLL 558. 292–295. Ks.: *Minap kántálni indulék*.

Kiadása: KOCZIÁNY 1957, 218–220.

II vsz.

V. **Komáromi János-ék.** (1829) STOLL 763. 7a. Ks.: *Isten hozzád, Rudimenta*.

5 négy soros vsz. A szövegcsalád kései, nem erdélyi képviselője, több átfogalmazással, refrén nélkül.

Isten hozzád, Rudimenta,
 Kalamáris, tenta, penna,
 Az atyám se volt pap soha,
 Nem verte a dobot soha.

El is megyek certissime,
 Maneas, humanissime,
 Kívánom adccusative,
 Vele együtt ablative.

Eb tanuljék immár többet,
 Tud már az atyám eleget,
 Inkább veszek feleséget,
 Avagy vágok ellenséget.

Rudimenta mivel paraszt,
 Engemet csak fonnyaszt, fárszt,
 Sohasem szeretem én azt,
 Inkább réten kaszálok gazt.

Csak papirossal nem győztem,
 Csak mindennap tentát főztem,
 Oskolából kiköltöztem,
 Parasztruhába öltöztem.

Az iskolától elbúcsúzók, katonának felcsapott diák panasszal vegyes dicsekvése. Bár épp hátat fordít a diákvilágnak és -identitásnak, mégiscsak a latintudása fitogtatásával szól hajdani társaikhoz. A **Bocskor-kóde**xből származó I. variáns I. vsz.-ának utalása a pópára, ill. a refréncént visszatérő csujogtatás: *Uhujnáré! Ohajnáré!* görögkeleti, román környezetet sejtet.

I.

cím	ének a diákokról (lat.)
1	<i>Rudimenta</i> – alapismeret (lat.), itt: egy korabeli latin nyelvkönyv címe: 'Kezdetek'
6	<i>certissime</i> – bizonyosan (lat.)
7	<i>Clarissimi ignoscere</i> – Béküljetek meg! / Bocsássatok meg, kedves barátaim! (lat.)
8	<i>accusative</i> – tárgyeset (lat., itt megszólító módban)
9	<i>ablative</i> – eszközeset (lat., itt megszólító módban)
41	<i>Silentium!</i> – Csend (legyen)! (lat.)
42	<i>Quid praeceptum?</i> – Mi a szabály? (lat.)
43	<i>ad equum</i> – a lovakhoz! (lat.)
44	<i>ad campum</i> – a mezőre (lat.)

II.

cím	<i>Cantio pulchra</i> – Szép ének
33	<i>certe</i> – valóban, bizonyosan (lat.)
37	<i>humanissime</i> – művelt embertársam, emberséges ember (lat.); a korban általános megszólítási forma
39	<i>planissime</i> – világosan, nyilvánvalóan
41	<i>divisiót</i> – katonai egység; Kocziány László jegyzete szerint a katonafogdosásra utal (lat.)
42	<i>privatiót</i> – tilalmat (lat.)
43	<i>commisiót</i> – (sorozó)bizottságot (lat.)
44	<i>Rectoris impositiót</i> – igazgatói büntetést (lat.)
46	<i>Jertek, fratres militandum</i> – Gyertek, testvérek, katonának! (lat.)
47	<i>pastinandum</i> – kapálni (lat.)
49	<i>ad lucrandum</i> – a nyereségre; értsd: Nézzétek a katonaság előnyeit, hasznát! (lat.)

I53.

Dezső Mihály memoriáléja (1729–1761) STOLL 192. 35–37. *Cantio studiosorum*. Ks.: *Skólábül már kijöttem*.

12 vsz. Az ének végén: *Finis*. A kézirat számozása téves, mivel a 35. oldal már korábban is szerepelt.

Az elegáns, jómódú diák külsejének és ruházatának dicsérete. E diákdicséret legközelebbi változatát a válogatós lányról szóló tréfás mesterségsorolóban találtuk meg, ugyancsak erdélyi forrásokban (*Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála...*; RMKT XVIII/4. 71/I. sz., 7–15. vsz., ill. a 71/II. három egyedi strófája). Ez azt mutatja, hogy a szövegcsalád bizonyos motívumai (strófái) szabadon variálódva kapcsolódtak be más énektípusokba.

cím	diákok éneke (lat.)
-----	---------------------

I54.

Énlaki Török Sámuel-ék. (1729–1730) STOLL 1046. 91b–92a. Ks.: *Pater apa, ligo kapa.*
6 vsz.

Latin–magyar szószedettel egybeszerkesztett diákdal Erdélyből, amely tömören összefoglalja a diákélet jó és rossz oldalait, velejáróit. Jó, hogy nem kell paraszti munkát végeznie a műveltségével, latintudásával büszkélkedő diáknak, viszont nehéz elviselni az éhséget, kialvatlanságot és a testi fenytést, ami pedig az iskolai élet velejárója.

Versformája és *da capo* szerkezete az *A, B, C, D, luctus cede* szövegcsaláddal rokonítja (RMKT XVIII/8. 2. sz.), amely szintén latin–magyar nyelvi tréfákra épül.

I55.

Szikszai András-ék. (1746–1752) STOLL 239. 30b–31b. Ks.: *Úton még yen meg yecske.*
Kiadásai: STOLL 1956, 74. sz.; KOMLOVSZKI 1990, II. 538–539.
11 vsz. Az ének végén: *Dixi*, vagyis *Elmondtam*.

Hasonló szemléletű – a diákot ugyancsak szerelmi szolgálataiért dicsérő – szövegek már a XVII. századi magyar közköltészetben felbukkantak. A *Megunt engem az én uram cafrangos voltomért* kezdetű dalban (**Szentsei-daloskönyv**, 1704 előtt; RMKT XVII/3. 225. sz.) a kikapós asszony a férjétől pártol át a diákhoz. Korszakunkból ilyen a *Csak annak van becsületi* kezdetű dal (kötetünkben 165. sz.), továbbá néhány olyan vers, amelyek inkább a sorozat szerelmi kötetébe illenek, pl. *Ne irtózzál, kincsem, a deáktól*. Népköltési téma- és motívumvariánsként az ún. diákdicséretnek és a legényválogató dalok említhetők.

38 *azt tudom* – azt vélem

I56.

Szikszai András-ék. (1746–1752) STOLL 239. 48b–49a. Ks.: *Minden becsületit a Kunság elveszté.*
5 vsz., bizonytalan lejegyzésben.

Egyelőre társtalan alkalmi gúnyvers egy helyi előljáró és az egyházi gyakorlatra (legációba) kiküldött diákok konfliktusáról, akik nem kaptak ingyen fuvar, hogy máshová is elmenjenek.

7 *Amaz proverbium malus homo Kun Pál* – Az a szólásmondás, hogy rossz ember Kun Pál
(lat.)

I57.

Szádeczky-Miscellania (1755) STOLL 251. 260–261. *Sí popinam.* Ks.: *Korcsomára egyszer-kétszer ha mentem.*

Kiadásai: VARGA 1955, 60.; VÉV 182. sz.

7 vsz., néhol szótagszámhibákkal.

Diákpanasz, mely a szigorú iskolai rendtartást nehézményezi. Varga Imre megállapította (1955, 60.), hogy az itt-ott sántító szótagszámú magyar szöveg egy latin vers szabad átköltése és kiegészítése (l. a kézirat 178. oldalán *Vale dea docta Pallas* kezdettel). Különösen a magyar vers címében is idézett szakasztól erős a kapcsolat (3–4):

Si popinam semel bis ter adivi, disciplinum consequenter habui.	Si saltare cum Virgine tentavi, die sequenti statim pati debui. [?]
--	--

24 *Bellonának szolgálók* – a had istennőjének szolgálók, azaz: katonáskodom

I58.

+ I. **Dugonics András-ék.** (1760–1763) STOLL 260. 5b–6a. *A tömlőben rekesztetett rüst deákok éneke 1762.* Ks.: *Ki az ifjúságnak iskolát javallja.*

5 vsz., a címben 1762-es utalással.

II. **Dugonics-Analekta** (1791 után) STOLL 1112. 152–153. *Rüst deákok éneke.* Ks.: *Ki az ifjúságnak iskolát javallja.*

5 vsz., azonos az I. változattal. A másoló, aki Dugonics kéziratái közül szemelgetett, az eredeti címben szereplő *Rüst* szót kissé bizonytalanul *Roszt*-nak írta át.

A diákpanasz címe arra utal, hogy fegyelemsértés miatti büntetés, elzárás alatt született.

A versforma, amelyet a szerző nem minden strófában tart be szabályosan, megegyezik pl. az ekkoriban népszerű Faludi Ferenc-vers, a *Tavaszi (Királyi mulatság...)* metrumával, ill. a *Gyászos életemet szánom keservesen* kezdetű szerelmi panaszdaléval.

I.

15 *kígyó módra követ fájnak* – vö. a szólással: kígyókövet fújtak ellene, azaz ármánykodnak, összefognak, összeesküsznek, gonosz tervet szőnek valaki ellen. A kígyók a néphit szerint szerencsét hozó, gyógyító erejű mágikus tárgy, amelyet Szent György-nap éjszakáján vagy nyáron sok kígyó köpése hoz létre. A kígyók kifújt „nyála” kövesedik meg (MNL 3, 194–195.). A magyar közköltészetben gyakori kép, már a *Sokan szólnak most én reám nagy ártatlanul* kezdetű, XVII. századi énekben felbukkan (RMKT XVII/3. 116. sz.).

17 *Hogy rághassák hírnak* – értsd: hogy hírként rágódhassanak rajta

I59.

Furuglys-ék. (1764 k.) STOLL 272. 3. sz. *Egy szegény deákról.* Ks.: *Az deáknak rossz a dolga, jó' sem lakbatik.*

3 vsz.

Közeli rokona az azonos metrumú (13, 13, 7, 7, 13) és csaknem egykorú, *Kedves Jankóm, kedves Jankóm...* kezdetű diákdal (kötetünkben 163. sz.)

2 *patrizálni* – beszerezni (lat.)

6 *regreatio* – helyesen: *recreatio*, azaz kikapcsolódásra alkalmas szabadidő

12 *stokvisnak* – tőkehalnak, értsd: ostobának (vö. ném. *Stockfisch*)

160.

Furuglyás-ék. (1764 k.) STOLL 272. 4–5. *Egynímely deákról való vélgé ének.* Ks.: *Ezerbítsázhatvan-
négben, Apollo fia létemben.*

7 vsz., az utolsó csak 4 sornyi. A végén látható ⊙ jel talán arra utal, hogy a feljegyző valahol még folytatni készült a másolást, de ez a kéziratban már nem található.

A tájnyelvi ízekben bővelkedő, magyar–latin keverék nyelvű, humoros vers egyetlen, vázlatos lejegyzésben maradt fenn, szótagszám- és értelmezési hibákkal. Egy tizenhat esztendő, Nyitra megyei diák kocsmái kalandját, majd a piarista kolostor gondnok páterével való összetűzését adja elő.

- 2 *Apollo fia létemben* – diákként
 14-15 *tízet vert, „Ebédellünk!” – üzengetett* – utalás a XVIII. században Magyarországon még általános ún. kettős étkezési rendre. Az ebéd 10-11 óra körül, a vacsora 5-6 órakor volt. Mindkét alkalommal főtt ételt ettek.
 19 *Palackokat repetáni* – palackokat egymás után felhajtani (utalás a korabeli oktatásra jellemző, bevéső célzatú ismétlésre)
 20 *Veres gyurkókat examináni* – boroskorsókat megvizsgálni (magyarán: inni rogyásig)
 27–28 *erszényem a lapos gutta / már megütte* – megütötte a guta az erszényt, értsd: teljesen üres (vö. a *Csinóm, Palkó* kezdetű labanccsúfolóban a borjúbőr iszakot)
 37 *pater procurator* – számadó atya
 38 *Cuchinarum visitator* – a szakácsok felügyelője
 39 *Scutellábul concenator* – az ivóedényből asztaltárs
 40 *Palackokból disputator* – a palackokból vitatkozó
 41 *Quidhic vos asini vultis* – Mit akartok itt, ti szamarak? (hibás latinsággal)

161.

I. Lőcsei ék. (1768) STOLL 1080. 100. *Aria de laetitia studiosorum.* Ks.: *Nosza, deákok, az egész tartományon.*
 4 magyar vsz.; a *Per orbem terrarum* kezdetű latin diákdal magyar strófáinak rokona. Néhol nyersfordításnak tűnik, ezért csak itt közöljük:

Nosza, deákok,	Eljöttek a napok,
Az egész tartományon	Melyekben deákok
Nincsen végabb idő,	Skólába nem mennek,
Gyönyörű virágok,	Végan énekelnek.
Szévetek végadjon,	
Lábatok ugorjon!	

Az egész világon	Mester, Isten hozzád,
S az egész tartományon,	Már katalógusra
Nincsen végabb szerzet,	Nem érol fel engem,
Mint deáki nemzet.	Isten úgy segítjen!

II. Aranka György gyűjteménye (1782–1790) STOLL 345. I. 77a.

Ks.: *Eja studiosi / Nosza, jó deákok.*

8 vsz. (4 latin és 4 magyar vsz. felváltva, összesen 4 szakaszra bontva). Minden strófa végén visszatér az I. szakasz (a latinhoz latin, a magyarhoz magyar). Az I. és III. változattól egyaránt eltérő, de az utóbbihoz közeli variáns strófáit párokba rendezve közöljük:

Eja studiosi Viri generosi Jucundi saltate, Lacti jubilate Eja stud[iosi]....	Nosza, jó deákok, Gyönyörű virágok, Vígán táncoljatok, Mast van vigasságtok. Nosza, jó deákok...
---	--

Advenerunt dies, A studiis quies Gaudent generosi Scholae studiosi rep. Eja...	Érkeztek víg napok, Zárva iskolátok Éljetek, virágok, Gyönyörű deákok! rep. Nosza, jó...
--	--

Nulla ejus laeta Est in mundo vita Quam esse famosum Bonum studiosum rep. [Eja...]	Nincsenek vígabbak, Régtől fogva jobbak Az egész világon, Minden tartományon. Nosza...
--	--

Jam vale magister Crudelis sinister, Jam te nihil curo, Ad animam juro rep. [Eja...]	Immár válét veszek, Te kegyetlen mester, Veled nem gondolok, A lelkedre szólok. Nosza, jó deákok...
--	---

+ III. **Thaly-kolligátum** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 511. 72b. Ks.: *Eja studiosi* / *Nosza, deákok*.

15 vsz. (11 latin, majd 4 magyar). A két szövegtömböt vízszintes vonal választja el, de a magyar vers előtt nincs önálló álcím, tehát mégis összetartoznak.

+ IV. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 66–67. Ks.: *Per orbem terrarum* / *Az egész világon*.

4 vsz. (2 latin, 2 magyar, felváltva), majd folyamatos számozással a *Megholt feleségem* kezdetű makaronikus siratóparódia 3 szakasza. Az összekapcsolódás oka az azonos dallam lehetett, ill. a magyar–latin nyelvi játék, amely a következő versre (*Virgo formosa* / *Így kesergette*) is jellemző.

V. **Mátra és Zagyva vidéki népdalok** [1801] 6a–b. Ks.: *Az egész világon*.

4 magyar vsz.; a *Régi gyöngyösi diákdalok* c., 9 darabos füzér 2. darabja. A kéziratot Nagy Iván egy 1801. évi kéziratról másolta, s ő küldte be a Kisfaludy Társaság titoknokának.

Az egész világon, Egész tartományban Nincsen olyan élet, Mint a diákélet!	Nosza, te professor, Te kegyetlen rector, Rólad nem gondolok, Csak lelkedre szólok.
--	--

Nosza, ti deákok, Gyönyörű virágok, Vígán táncoljatok, Vígán vigadjatok!	Én már azt cselekszem: Tót leányt elveszem, Dologra azt küldöm, Én magam lefekszem.
---	--

VI. **Bándi Péter-ék.** (1837) STOLL 819. 59–60. Ks.: *Eja, studiosi*.

Kiadása: CSÖRSZ 2000, 72–74.

12 vsz. (6 latin és 6 magyar, felváltva). A feljegyző a csíksomlyói kollégium diákja volt az 1830-as években. A szöveg viszonylag ép, ezért közreadjuk, párba állítva a strófákat:

Eja, studiosi
Viri generosi,
Jucundi saltate,
Laeti jubillate.

Nosza, jó deákok,
Gyönyörű virágok,
Moston vigadjatok
S vígon táncoljatok!

Advenerunt dies
Studiorum quies,
Gaudent generosi
Scholae studiosi.

Tanulásnak vége
Deákok öröme,
Eljött deákoknak
Régen várt öröme.

Noli mei laetes [!]
Et in mundo tales,
Quam esse formosum
Bonum studiosum.

Nem lesznek vígabbak,
Régtől fogva szebbek,
Mint a szép deákok,
Gyönyörű virágok.

In orbe terrarum
Et provinciárum
Non sunt tam formosi,
Quam ut studiosi.

Az egész világon
És tartományokon
Nincsen olyan nemzet,
Mint a deák nemzet.

Valeas, magister,
Elendi minister,
Jam te hic non curo,
Ad animam juro.

Moston valét mondok,
Te kegyetlen mester,
Veled nem gondolok,
A lelkedre szólok.

Valeas, amice,
Pro cunctis dilecte
Veniam expecto
Ad omnia jam curro.

Azért, jó barátom,
Különös pajtársom,
Vagyon szabadságom,
S elmegyek immáron.

Latin–magyar mulatóének, táncdal, amelyet ballagás idején, a gyötrelmes iskolaévektől vett búcsúdalként énekeltek. Az V. változatba bekeveredett szerelmi-mulató szakasz segítségével alkalmaslag a zsánerdal felé mozdul el: az iskoláit elvégzett diák tanult házasemberként immár sokkal kedvesesebb sorsra számíthat.

*

A IV. változat arra utal, hogy közös dallama lehetett a *Megholt feleségem* kezdetű tréfás magyar–latin feleségsíratóval, amely ugyancsak többféle változatban ránk maradt (bővebben: RMKT XVIII/4. 150. sz. jegyzetei, 575.). A legkorábbi, de sajnos hibás feljegyzéshez Almási Sámuelé áll közelebb (*Magyar Dalnok*, 1834, STOLL 795. 28. sz.), ezért ezt közöljük, saját átírásban (eredetileg C-dúr):

E - ja stu - di - o - si, Vi - ri ge - ne - ro - si,
Ju - cun - dae sal - ta - te, Lae - ti ju - bi - la - te!

I62.

Lőcsei ék. (1768) STOLL 1080. 181–183. *Aria de fine scholarum*. Ks.: *Laeti simus jam abimus*.
8 vsz. (4 latin és 4 magyar, felváltva).

Latin–magyar nyelvű, örvendező búcsúdál.

cím ének az iskola(év) végéről (lat.)

*

Az azonos versforma miatt elképzelhető, hogy az éppígy latin–magyar vegyes változatokban is fennmaradt *A, B, C, D, luctus cede / A, B, C, D, vigyázzz ide* kezdetű diák ivónóta dallamára énekelték (RMKT XVIII/8. 2. sz.). Ugyanebben a kéziratban mind a bordalt, mind annak szerelmi parafrázisát megtaláljuk.

I63.

Lőcsei ék. (1768) STOLL 1080. 190–192. *Aria de miseria studiosi*. Ks.: *Kedves Jankóm, kedves Jankóm, iskolában mégy*.
Kiadása: VÉV 177. sz.
8 vsz.

Az iskolai élet nehézségeire oktató vers. Mintha egy idősebb, tapasztaltabb diák (vagy az apa?) mondaná el a kisdíáknak, mire ügyeljen, hogy elkerülje a büntetéseket, veréseket.

Cím Ének a diák nyomorúságáról (lat.)
5 *cruxot csinálnak* – keresztet tesznek (a neved mellé)
14 *Nem „scit”-ot ér az sédán* – a megvesztegetést váró sédátor (leckefelelős) napi jelentésébe nem írja oda a diák neve mellé, hogy „tud”-ja a leckét
20 *egy-két tardétül* – egy két „késő”, „elkészt” (megjegyzéstől)
31 *asine* – te számár!
32 *Trunce!* – te fajankó!

*

A versforma a szótagszámhibák ellenére is azonos a *Ritka kertben találsz télben kinyílt virágot* kezdetű lakodalmi énekével. Elképzelhető, hogy ennek dallamára énekelték (RMKT XVIII/8. 112. sz.).

I64.

Simó László-ék. (1768) STOLL 1082. 29b. Ks.: *Jóllebet messze kell iskolában járnom*.
Kiadása: VÉV 178. sz.

Kisdíák dicsekvése. Talán egy ünnepi köszöntő, mendikáló vers eleje.

- + I. **Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. XVIII. sz. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
Kiadása: VERSÉNYI 1914, 48–50.
7 nyolcsoros vsz. Az ének végén: *Vége*.
- II. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 12. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
6 négysoros vsz., az I. sorszámaival: 1–4, 9–12, 5–8, 13–16, 17–24. A gyűjtemény a debreceni kollégiumból való.
- III. **Pál István-ék.** (1796–1800) STOLL 429. 34b–35b. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
4 nyolcsoros vsz. Sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 3, néhol egy-egy kifejezés eltér. Nehezen kiolvasható szöveg. A *Világi énekek, melyek íratattak 1800. esztendőben Pál István által Bajteltő 2. 3. 4. 5. napján c. fejezet darabja*.
- IV. **Akadémiai verseskönyv** (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. 5a–b. Ks.: *Én Istenem, be szép élet*.
Kiadása: SZABÓ T. A. 1985, 182–183.
7 négysoros vsz., csupán a 2. tartozik közvetlenül a szövegcsaládba. A szerelmi szál megerősödik néhány kontaminált strofának köszönhetően.
<p>Én Istenem, be szép élet,
Aki deák legény lehet,
Deák legény hajnalcsillag,
Arany garádicson ballag.</p> <p>A szép deák arany alma,
Nem játszik vele a szalma [!],
Hanem ama furcsa dáma,
Kinek vagyon bátorsága.</p> <p>A szép legény rozmaringszál,
Libanus erdején sétál,
A mátkája bűnös madár,
Bűnös erdőben sétikál.</p> | <p>Angyali ábrázatotat,
Kebeledben nyílt rózsádat,
Vékony, karcsú derekadat,
Add nekem, rózsám, magadat!</p> <p>Rózsa vagyok, leszakaszthatsz,
Piros vagyok, megcsókolhatsz,
Sáros vagyok, megtörülhetsz,
Fejér vagyok, megölelhetsz.</p> <p>Érted, rózsám, vagyok beteg,
Lel a mindennapi hideg,
Odavagyok, elolvadok,
Érted, rózsám, majd' meghalok.</p> |
|---|--|
- Jöjj be hozzám, elfáradtál,
Mert tudom, hogy elállottál,
Adok párnát fejed alá,
Teszek dunnát farod alá.
- V. **Pap-ék.** (XVIII. század 2. fele) STOLL 474. 8a–b. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
8 négysoros vsz., az utolsó csak 3 sornyi. A szöveg megegyezik az I. változat 1–2, 4. és 3. szakaszával. A végén: *Vége*. A kézirat „A Benczédi Pap család levelesládájából” származik
- VI. **Gazdag Mihály-ék.** (1822) STOLL 700. 87a. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
7 négysoros vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1–3, 5, 4, 7, 8^a (az I. sorszámaival: 1–12, 25–29, 13–24.); s megegyezik a X. változattal. A gyűjtemény erdélyi (Bölon) eredetű.
- VII. **József István-ék.** (1827) STOLL 743. 6b–7b. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
8 négysoros vsz., sorrendjük megegyezik az V. változattal. A gyűjtemény erdélyi eredetű.
- VIII. **Kún Sámuel-ék.** (1831–1832) STOLL 776. 9b–10a. Ks.: *Csak annak van becsületei*.
4 négysoros vsz., sorrendjük megegyezik az I. első két szakaszával. Néhol erősen romlott szöveg.
- IX. **Borka Katalin-ék.** (1838?) STOLL 826. 20b. Ks.: *Deák legény aranyalma*.
4 négysoros vsz. Az első 2 strofa a szövegcsalád részleteit variálja (1/5–8. és 49–52. sor), a 3–4. vsz. pedig szerelmi továbbköltés:

Deák legény aranyalma,
Nem játszik vele a macska,
Hanem ama furcsa dáma,
Kínek vagyok bátorsága.

Én is estem egy kedvében,
Nem csalárd szeretetében,
És töltöm időmet vele,
S fut szomorúságom tőle.

Éljen, éljen szerencsésen,
Ki diákkal van szívesen,
Az a dáma dicséretes,
Mely a deákoknak kedves.

Igaz ugyan, hogy hívsége,
Hozzám való szeretete
Engem úgy melléje vetett,
Hogy szívében már elrejtett.

X. **Világi énekek** (XIX. század I. fele) STOLL 88I. 1b–2a. Ks.: *Csak annak van becsületei.*
7 négyesoros vsz., sorrendjük megegyezik a VI. változattal.

Egyetlen debreceni feljegyzésen kívül (II.) kizárólag erdélyi forrásokból ismert diákdicsérfő.
A nyolcesoros változatok valójában két négyesoros szakasz kapcsolódásával jöttek létre.

A diák mint szerelmi partner dicsérete más szövegcsaládokra is jellemző; ezt a dalt is bizonyára
inkább szerelmi tárgyúnak érezték, hiszen forrásai némelyikében a diák tematikát egyedül e szöveg
érinti. Az 1830-as évek táján a nyitó stófa egységesen szerelmi átköltését is feljegyezték:

Csak annak van becsületei,
Ki a rózsáját szereti,
Nekem is van becsületem,
Mert a rózsámat szeretem.

Felvidítő VI. Nóták II. (1824) STOLL 720. 266.

I66.

+ I. **Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. LXXXIX. Sz. Ks.: *Sírasd meg azt az időt, melyben
deákká lettél.*

Kiadásai: VERSÉNYI 1914, 169.; RMKT XVIII/4. 76/II. (jegyzetben)
2 vsz.

II. **Tolvay István-ék.** (1788–1791) STOLL 381. 15a–b. Ks.: *Sírasd meg azt az időt, melyben deákká
lettél.*

5 vsz. A deákon kívül a baráton és a bakancsos (tehát gyalogos) katona sorsán is gúnyoló-
dik, majd két szervetlenebb, mitologizáló tavaszi stófa kapcsolódik hozzá. L. még: RMKT
XVIII/4. 76/V.

2. Sírasd meg azt az időt, melyben baráttá lettél,
Istráanggal kötözött ruhát nyakadban kerítettél,
Fán járó csuda vagy,
Gatyád nincsen, inged nagy,
Ezer bajod meg kettő, meg, meg kettő.
3. Sírasd meg azt az időt, melyben bokancsos lettél,
Kendermag-szín darócot nyakadban kerítettél,
Jaj, neked szegénynek,
Bakancsos legénnek,
Púderhoz, pomádéhoz nem szokott fejednek.
Ezer bajod meg kettő, meg, meg kettő.

- III. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 5. sz. Ks.: *Sírasd meg azt az időt, melyben deákká lettél.*
Kiadása: RMKT XVIII/4. 76/VI.
3 vsz., a deák (1.), a barát (2.) és az asszony (3.) panaszával.
- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 6a.
Ks.: *Sírasd meg azt az időt, melyben deákká lettél.*
3 vsz. A III. csaknem egyező másolata.
- V. **Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 92. Ks.: *Síratnod azt a napot, melyben deákká lettél.*
I vsz.
- VI. **Felvidító V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. 68. sz. Ks.: *Sírasd meg azt az időt, melybe' deákká lettél.*
I vsz.

Csak a nyitó strófa, egy azonos dallamra énekelt szerelmi panaszdal 5. szakaszaként: **Novák Lajos melodiáriuma** (1791–1792) STOLL 408. 134. *Mi bajom, nem tudhatom.*

A szövegcsalád ismertebb tagjai a barátleletet és az asszonysorsot panaszolják. Az előbbi típus kritikai kiadása: RMKT XVIII/4. 76. sz., utóbbit l. a 3/B kötetben. A diákokra vonatkozó variáncsoport csak Erdélyből és Sárospatakról adatolható.

*

Dallama minden bizonnyal azonos volt az elterjedtebb barátcsőfő változatával. Kulcsár Pál melodiáriumából (1775–1785; STOLL 319. 78–79.; RMKT XVIII/4. 462.), saját átírásban közöljük az I. szövegével; a belső motívumismétlés a II–IV. változatokra jellemző:

Si - rasd meg azt az i - dőt, mely-ben de - ák - ká let - tél,
Sas - sal pré - me - zett tó - gát nya - kad - ban ke - ri - tet - tél.

Jaj, sze - gény, o - da vagy, Ré - mí - tő csu - da vagy, E - zer ba - jad meg ket - tő,

[meg meg ket - tő, meg ket - tő,] Gyá - szos az esz - ten - dő.

167.

Kovács Ferenc-ék. (1777–1801) STOLL 326. 25a. *Egy paraszt megúván a terbes munkát, oskolába megy tanulni, s így sóhajt magába'.* Ks.: *Vászony kostók, kacagány.*
Kiadása: BÀN–JULOW 1964, 24–25.
2 vsz. A gyűjteménynek ezt a részét Simon Pál írta össze 1800 körül, de jórészt 10–20 évvel korábbi szövegekből (a marsoknál konkrét dátumokkal).

- I *vászony kostók* – a vászonból (és nem bőrből) készült dohányzacskó és az olcsó hátibőr (kisbunda), ill. a szürdalmány a illető szegénységét, társadalmi státuszát jelzi
- 13 *Szőke, Rőt* – állatnevek (pl. ökröké) a szőrszínükről

I68.

Bicskei Tót János-ék. (1780–1783) STOLL 336. 62a–63a. *Tanuló gyermekek éneke.* Ks.: *Időm van már, hogy tanuljak.*

Nj: *Úrnak szolgálói, mind[nyájan].*

11 vsz. Az ének végén: *Vége.* A kéziratban sok hasonló ének sorakozik különböző korú emberek (hajadon, legény, öregember) és foglalkozásuk (pl. diákok, szántóvetők) nevében írt fohászokkal. Kötetünkben csak az utóbbiakat közöljük.

- 41 *Ó, én szerelmes Jézusom* – önálló szövegkezdteként is ismert XVII–XVIII. századi vándor-sor; katolikus és protestáns forrásokban egyaránt szerepel

*

A nótajelzés a 134. genfi zsolttárra utal, Szenci Molnár Albert fordításában (*Úrnak szolgálói, mindnyájan*):

I - dóm van már, hogy ta - nul - jak És hogy na - pon - ként ja - vul - jak

A vé - lem lett bo - lond - ság - ból, A sok gyer - me - ki hív - ság - ból.

I69.

Nagy István-gyűjt. (1778–1787) STOLL 347. 168. Ks.: *Ha van valami élet, szép élet.*

Kiadásai: MOLNÁR [1942], 110.; VÉV 183. sz.

3 vsz.

A *Ha valaki vígan él* kezdettel ismert pásztor- és diákdicsékvés (kötetünkben 195. sz.) önálló, egyedi parafrázisa a diákélet szépségeiről. Feltehetőleg azonos dallamra énekelték.

- 12 *Más törüli csizmámat* – a szegény sorsú szolgálidiákok munkakörük szerint megkülönböztetett „fajtáit” Kertész József nagyenyedi „öregdiák” hiteles feljegyzéseiből idézi SZILÁGYI Ferenc (1986, 81–82): „A szolgálfiúk a gimnázium négy alsó osztályának tanulói közül kerültek ki. A rendnek többféle válfaja volt, úgymint a *principisták*, a *mindenesek* és a *rezidensek*, továbbá az ötödik és hatodik gimnáziumi osztály szegény tanulói közül: a *neuterek*, *vigilek*, *kalélfaktorok* és *kurszorok* rendje... Minden szobában rendszeren egy principista [szolgálidiák] s két-három mindenes szolga volt. A principista jog szerint csak a principálisának, a szoba primáriusának [első diákjának] volt a szolgálja... urának cipőjét – esetleg csizmáját takarítgatta, mosdóvizet szervírozott, – kifogta a cipőjét, kosztot hordott... Ezért a sokoldalú szolgálatért a principista kapott naponta két cipőt, maradék kosztot s egyik-másik teendőinek sikertelen vagy nem kellő határidőben történt elvégzése esetén az ágyszélében rejtegetett nádvezzszóval... olyan hármat, hogy – testvérek között megért hatot!”

*

Valószínűsíthető dallamát I. kötetünk 195. szövegének jegyzetében.

170.

Balás József-ék. (1784–1787) STOLL 357. 90b–91b. Ks.: *Haj, dánom, dánom még élek is, bánom.*

Kiadása: VÉV 185. sz.

6 vsz., változó hosszúságban. Az ének végén: *Amen.* A 91a lap alján tollpróba: *Elfújultam.*

Egy „török zászlóra” állt, értsd: a török ellen hadba vonuló Habsburg seregbe felcsapott katonára egykorú búcsúénekének diák-parafrazisa (az épebb, talán eredeti szöveget l. 3/B kötetünkben, a bujdosóénekek között).

22 *Spádís tatárok, jajcsárok* – törös tatárok, janicsárok; esetleg a *spádís* a szpáhi (török lovas katoná) népetimológias alakja is lehet. A török katonák emlegetése korjelző értékű, hiszen 1788/89-ben nagy számú magyar katoná részvételével zajlott az erdélyi, bukovinai és dunai hadszíntéren folyó török háború

171.

+ I. **Balás József-ék.** (1784–1787) STOLL 357. 103b–104a. Ks.: *Musarum sodales / Múzsák seregei.*

Nj.: *Inolus Inolus &c*

10 vsz. (5 latin, 5 magyar, felváltva). A végén: *Amen.*

II. **Kún Sámuel-ék.** (1831–1832) STOLL 776. 21a–22b. Ks.: *Musarum sodales / Músák seregei.*

15 vsz., latin és magyar, felváltva. Sorrendjük azonos a III. és IV. változattal, valamivel épebb.

+ III. **Czupor Andor énekgyűjteményei** (1836–1839) STOLL 810. I. 24b–26a. Ks.: *Musarum sodales / Múzsák seregei.*

15 vsz., 8 latin és 7 magyar, felváltva, de egy magyar kimaradt.

IV. **Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. 13–16. Ks.: *Musarum sodales / Múzsák seregei.*

15 vsz., sorrendjük azonos a III. változattal, néhol – főként a latin strófákban – egy-egy szó eltéréssel.

Csak Erdélyből, unitárius kollégiumokból ismert latin–magyar diákbúcsú. Nemcsak dallamát, hanem poétikai megoldásait is az *Inolus, Inolus* kezdetű kétnyelvű rabénekből kölcsönözte (l. a 3/B kötetben). A II. változatban Apolló névalakja érdekes népetimológiával szerepel: *Aporlak.*

A III/15. vsz. nyitósorai a szájhagyományban bujdosóénekekben és azokkal kontaminálódott dél-dunántúli és drávaszögi betyárdalokban fordulnak elő. Vö. KATONA–LÁBADI 1986, 314–315, 5a, c, ill.

Erdők, völgyek, szűk ligetek,
Sokat bujdostam bennetek.
Bujdosam én az vadakkal,
Sírtam a kis madarakkal.

Erdők, völgyek, vad ligetek,
Elmegyek már közületek.
Gondom nem jól viseltétek,
Szívem rabbá ejtetétek.

Felsőíreg, Tolna m., gy. Bartók, 1906. ORTUTAY–KATONA 1975, II. 240., 36. sz.

*

Az I. változat nótajelzése a részben irodalmi mintának is tekinthető Inolus-rabénekre utal, melyet már az 1710-es években feljegyeztek. Dallamát **Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813, 206. sz.) c. kézirata nyomán, Bartha Dénes megfejlesztésében közöljük, feltehetőleg rubato énekeltek (BARTHA–KISS J. 1952, 605.):

Mu - sa - rum so - da - les, He - li - co - num fon - tes,
Hes - pe - ri - dum flo - res, Va - le - te co - lo - res!

I72.

Rákosi Sámuel Holmija (1785–1791) STOLL 409. 65a–b. *Deákok éneke*. Ks.: *Ha valaki él frissen*. 5 vsz. A kéziratban a mintául szolgáló pásztorricséretnek (*Ha gyönyörűségesen...*) két változata is szerepel, s az azonos dallamra szerzett *Hadi ének* (*Mars praesidet in castris...*) szintén megtaláljuk. Néhány lappal korábban a mezőre kivonuló, majd visszatérő diákok dala olvasható.

A *Ha gyönyörűségesen* (*Si quis vivit jucundus*) kezdetű, közismert rokokó pásztoridill (kötetünkben 192. sz.) diákparafrázisa, azonos metrumban és nyilvánvalóan azonos dallamra.

16 *Padlós toposz fejét verje* – értsd: nem hullik a fejére a padlás (mennyezet) sártapasztása, vakolata

*

Dallamát l. a 192. szövegcsalád jegyzeteiben.

I73.

Rákosi Sámuel Holmija (1785–1791) STOLL 409. 100b–101a. *A kollégiumtól való búcsúzás*. Ks.: *Minerva, bűséges anyja a Múzsák követőinek*. Nj.: *Életem vége*. 5 vsz., a végén: *vége*.

Amint címe is jelzi, alkalmi búcsúdal. Egyéni szerzemény, közköltési frázisokkal, egy ismeretlen erdélyi református kollégiumból.

*

Dallamát a nótajelzés őrzi, de egyelőre nem sikerült feloldani. Feltehetőleg halotti ének volt, ami még ünnepélyesebbé tette a kollégiumtól búcsúzó diák énekét.

I74.

Komoróczy Terka-ék. (1796) STOLL 427. 55a. Ks.: *Be siratják a deákok boldogtalan sorsokat.*

Egy szakasz.

Jellegzetes metruma és talán dallama megegyezik a *Felnyitnám már bús szívemnek régen bézárt ajtaját* kezdetű panasz dallal, ráadásul annak vénlánypanasz-strófáját parafrázeálja. A pápai kollégiumban feljegyzett egyik változatban a két strófa kombinálva szerepel. Bővebben I. a 3/B kötetben, dallamával együtt (BARTHA–KISS J. 1953, 597.).

I75.

Pannonhalmi ék. (1796) STOLL 430. 68–69. Ks.: *Nem cserélnék nagy urakkal.*

4 vsz. A vers végén: *Finis*. A törzsanyagtól eltérő, de azzal egykorú írás; előtte ugyanez a kéz jegyezte be a *Sic semper laeti* kezdetű latin diákdicsekvést (68.). Talán nem volt magyar anyanyelvű; rögtön e vers után cirill betűkkel jegyzett fel egy szerb éneket.

Öniróniával vegyes, tréfás diákdicsekvés. Középpontjában az úri, „deáki” státusz, valamint a rongyos ruha és a korgó gyomor ellentéte áll. Az *Úr vagyok mindenkör* sorpárt egy korabeli tréfás nemesdicsekvésben is megtaláljuk (*Köleskása rotyogása*; RMKT XVIII/4. 81. sz.); azonos metrumban, ami talán a dallam közösségére is utal.

13–14 *Cifra koput, síp figura* – értsd: cifra kabátos vézna/sovány alak (avagy egyszerűen a *szip* melléknevet torzította el)

14 *Ó, te bornyú, a satura* – egyelőre nem tudjuk értelmezni

I76.

Szép világi énekek (XVIII. század 2. fele) STOLL 478. 19a–20a. *Diákokról ének*. Ks.: *Az ifiak rovaszágát ha kívánod* – – –.

8 vsz., az utolsó csonka.

Eléggé romlott szövegű, rossz helyesírású (magyartalan), egyedi diákdal. Befejezetlen, a sor-számozását kétszer is elvettette a lejegyző. A nyitó vsz. elárulja, hogy *Az újdönúj políciát ha kívánod übühü* kezdetű szatirikus éneket parafrázeálja (I. a 3/B kötetben): az 1–2. sorok végéről mindig három szótag hiányzik. Ezeket a kor gyakorlata szerint – – – jellel pótoltuk. A mintául szolgáló dalban egyébként a 3. sor végén is szokott lenni refrén: *tralla-trillom trallala*.

6 *Alég kezdű szőlomását* – romlott sor, értsd talán: még csak alig kezd beszélni

I77.

+ I. **Mátra és Zagya vidéki népdalok** [1801] 6b. Ks.: *Nem vagyok én kapáslegény, hanem gyöngyösi diák.*

1 vsz.; a *Régi gyöngyösi diák dalok* című dalfüzér záró darabja. A kéziratot Nagy Iván egy 1801. évi kéziratról másolta: „Ezen eddig leírt kilenc dal egy régi avas kéziratból szedetett ki, mely kézirat Gyöngyösön 1801. évben íratott.”

+ II. **Melodiae Diversae** (1804) STOLL 1167. 7b. Ks.: *Nem vagyok én kapáslegény, hanem n[itra]i deák.*

3 vsz.

III. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 89b. Ks.: *Nem vagyok én kapás legény, hanem gyöngyösi diák.*

I vsz., a végén: *Vége.* A gyűjtemény korábbi kéziratok másolata, pl. egy 1788. évi énekeskönyvé.

Diákdicsekvés. A II. változat alkalmi, helyi vonatkozású strófákkal bővült. A II/3. vsz. a különböző osztályokba járó tanulók (az idősebbektől a legfiatalabbakig: rétor, poéta, szintaxista, grammatista, principista) lehetséges mulatozását festi le. A kezdősor formulája más, tréfás dicsekvő daloknak is állandó eleme (RMKT XVIII/4. 20/I. sz., 4. vsz., 79. sz.).

10 *tajcsot járja* – a *Deutsch* nevű (német eredetű) táncot

I78.

+ I. **Lóskay-kódex** (1760–1820) STOLL 500. 115a. Ks.: *Parasztlegény, noha szegény, mégis jobban él.*

Egy szakasz, XVIII. század végi írással. A szöveg fontosságára az előtte olvasható NB megjegyzés utal.

II. **Kunszentmiklósi ék.** (1797–1798) STOLL 438. 30–31. [Ks.]: *Parasztlegény, noha szegény, mint a hal, úgy él.*

3 vsz., az azonos metrumú *Igen fürge, mint az ürge, a nyíri dáma* kezdetű csúfoló folytatásaként (4–6. vsz.). Sorrendjük a III.-hoz képest: 2, 3, E1. Az egyedi szakasz:

Osztán végre a Nyírségre viszik papságra,
Asatera, kapatéra a pulsátéra.
Így a deák csak nyomorog...

+ III. **Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 20–21. Ks.: *Sírva nézem, ha elnézem mulatóságokat.*

3 vsz.

Diákpanasz. A refrén értéséhez nem árt tudni, hogy a kollégiumok számára élelmiszert gyűjtő, ún. „kapsáló” diákok legtöbbször lencsét, borsót, babot (ún. „főzelékeket”) és kásaféléket (kölest, hajdinát) kaptak, ezekből készült tehát mindennapi kosztjuk, akárcsak a szegény köznépek. Erre utal egy korabeli közmondás is: *Lencse, borsó, kása, Istennek áldása* (vö. SZEMERKÉNYI 2009, 913).

Egy 30 évvel későbbi diákpanasz szintén merített e dalból:

A deák ha meg is éhezik, nem igen nagy csuda,
Korog a béle, mint a hangos oláh bőrduda,
Gohéri cibre, kása, fuszulyka, puliszka eledele.

Almási Sámuel: Magyar Dalnok (1834) STOLL 759. 164. sz.

II.

2 *asatera, kapatéra...* – tréfás ál-latinizmusokkal utal arra, hogy a Nyírségben már nem a „deáki tudomány” lesz a fő gondja, hanem az ásás és a kapálás

Világi nóták (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 52–53. Ks.: *A, A, A, örvendetes óra.*

6 vsz. A kéziratlap szakadt, sérült, a sorok eleje nem mindenütt rekonstruálható. Az 5. szakasz eredetileg V betűkkel kezdődhetett. A magyar vers előtt latin eredetije olvasható (l. alább); erre utal az álcím: *Más nota Hungarica.*

Vakációra menő diákok vidám indulója. A diákdalokban kezdettől fogva előfordulnak az ún. ábécé-nóták, majd innen más műfajokba is továbbterjedtek. Sorozatunk korábbi köteteiben csúfólóként (*A, A, A, nemes, nemes Darazsma*, RMKT XVIII/4. 114. sz.), ill. bordalként idéztünk belőlük (*A, B, C, D, vigyázz ide / luctus cede*; RMKT XVIII/8. 2. sz., bővebben ez utóbbi szövegcsalád jegyzeteiben, 470–474.).

A dal latin előképe a kézirat 50–51. lapján olvasható:

A, A, A, Laeta sunt tempora. Lusus grati festia. Nostra sunt laetitia. A, A, A, Laeta sunt tempora.	O, O, O, Jucundo animo, Hodie est vacatio, Cras in latriam ibo, O, O, O, Jucundo animo.
E, E, E, Finis miseriae. Finis jam scholarum est, Finis jam laborum est, E, E, E, Finis miseriae.	U, U, U, Vivamus ego et tu. Vivat noster Franciscus, Imperator secundus, V, V, V, Vivamus ego et tu.
I, I, I, Valete socii, Ad examen ibimus, Scholae vale dicimus. I, I, I, Valetet socii!	Ipsilon, Vivat Dux Laudon, Vivat noster professor, Praeceptor minor, major, Ipsilon, Vivat Dux Laudon!

A latin változat önállóan: **Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. LXXXVII. sz. (VERSÉNYI 1914, 165–166.); **Mólnár-ék.** (1784–1826) STOLL 359. 101a. Az aktuálpolitikai záróstrófában itt nem szerepel Laudon tábornok, de József császár igen (az első esetben Mária Terézia is); a hívó-rím: *Vivat Rex Salomon*. Ugyanez a latin változat, de II. Lipót koronázási énekeként: **Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. 317. sz.

15–16*ius, Cellarius / Maradj el, Cornelius!* – az éneklő itt közismert tankönyveknek mond búcsút. Christophorus Cellarius (Christoph Keller, 1638–1707) latin nyelvtankönyve és szöveggyűjteménye Bél Mátyás gondozásában az 1710-es évektől szolgált iskolai segédletként; Cornelius Nepos (i. e. 110 k. – 25 k.) ókori életrajzait pedig már a XVI. században használták retorikai példatárként (KECSKEMÉTI 2007, 130.)

*

Valószínűsíthető dallamát az **Ötödfélszáz énekek** (1813) latin változatánál találjuk meg. Bartha Dénes átírásában közöljük (BARTHA–KISS J. 1952, 676.):

A, A, A, ör - ven - de - tes ó - ra, Kár - tyá, koc - ka, os - táb - la
 Vagy - nak mu - lat - sá - gunk - ra. A, A, A, ör - ven - de - tes ó - ra.

180.

I. **Finck-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 49I. 20a–21a. Ks.: *Tíz holnapja immár elmúlt Egerben.*

5 vsz., jórészt a katonai tematikára (értsd: vizsgái „vitézkedésre”) kihegyezve. A feljegyző nem volt magyar anyanyelvű, sok torzítással jegyezte fel a verset, ezért csak itt közöljük, apró emendálásokkal:

Tíz holnapja immár elmúlt Egerben,
 Hogy kill járjunk a katona-fegyverben,
 Sok itszakát álmatlanul töltöttünk,
 Napot, delet tudománynak szenteltünk.

De harc után az vitéz is megpihen,
 Eltikkadva sebeitül egészen,
 Vigadozik nyert laurus-koszorún,
 Melyet szerzett vérrel festett háborún.

Már túlünk is a szemétdomb búcsút vett,
 A járásnak, bajainknak vége lett,
 El is múltak ez a hasznos unalmat [!],
 Elírtük a régen várt nyugodalmat.

Boldog élet az, amelyképp vigasztal,
 Dicséretes érdemekre magasztal,
 Hagy gyönyörő az az élet, mind látja,
 Ifiak közt katonának nincs párja.

Isten hozzád tehát, Eger városa,
 Melyben katona legnemesb lakosa,
 Ti egriek, legfőbb szüzek, iljetez,
 Katonákról el ne felejtkezettek!

+ II. **Mátra és Zagyva vidéki népdalok** [1801] 6a. Ks.: *Tíz holnapja immár elmúlt Gyöngyösben.*

3 vsz.; a *Régi gyöngyösi diák dalok* c., 9 tételes dalciklus nyitó darabja. A kéziratot Nagy Iván egy 1801. évi kéziratról másolta, s ő juttatta el a Kisfaludy Társaságnak.

Vakációra menő diákok búcsúdala, amelyben a tanulás egyenrangú a csatán való vitézkedéssel (vö. a recreációs dalok és az exameni versek gyakran öncélúnak tűnő katonai metaforáival). A versekben említett Eger és Gyöngyös a korban jelentős iskolaváros volt.

181.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 8. *Versus Natalis.* Ks.: *Ha tudnám, atyámnál jobb ember nem volnék.*
3 vsz., a vers végén: *Amen.*

Karácsonyi diák köszöntővers a tanulás hasznáról.

cím karácsonyi vers (lat.)
1 *Ha tudnám – ha úgy vélném*

182.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 3. Ks.: *Mindenkor magamat tartattam ...-nak.*
3 vsz.

Diákdicsekvés, mendikáló vers Erdélyből.

183.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 6–7. *Versus Natalis.* Ks.: *Ó, vajha vala-
bol most verbuválnának – Magamat gondolván iskolába menék.*
8 vsz., amelyből négyet a katonaságra vágyakozó diák mond, négyet pedig a társa, aki mégis a tanulás mellett érvel.

A katona- és diákélet szembeállítását egy erdélyi karácsonyi köszöntőversben. A katonaság melletti érvelés ellenére a diáktematika erősebb (egy nyilvános vitát láthattak-hallhattak a nézők két diák között), ezért e fejezetben közöljük.

cím karácsonyi vers (lat.)

184.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 9–10. *Versus Natalis.* Ks.: *Vadász sokat fírad töltött puskájával.*
6 vsz., a vers végén: *Amen.*

Karácsonyi köszöntő és adománykérő vers, mely a tanulást egyéb fáradtságos fizikai munkához hasonlítja.

cím karácsonyi vers (lat.)
21, 25 *Borzos csitkóból is jó paripa leszzen –* vö. a régies és ritka közmondással, mely a szülőknek szánt biztatás volt: *Rossv csikóból is válhat még jó ló,* azaz: engedetlen gyerekből is lehet rendes felnőtt (SZEMERKÉNYI 2009, 235.). Itt: a szegény gyermek a tanulóval még sokra viheti.
22 *csinogat –* ápolgat, gondoz, tanít

+ I. **Csipkés János ék.** (XVIII. század vége–1828) 10–11. *Versus Paschales*. Ks.: *Elbidd, nagy boldogság, ki elkerülheti.*

5 vsz., a vers végén: *Amen*. Alig különböző változatát l. a **Fodor Mózes-ék.**-ben, alább.

II. **Fodor (Mózes) Sámuel-ék.** (XVIII–XIX. század fordulója) 41–42. *Rigmus Paschalis*. Ks.: *Elbidd, nagy boldogság, ki elkerülheti.*

5 vsz., a vers végén: *Amen*. Az I.-nél épebb és tisztább kézírás. Két fonémaszintű és három szószintű eltéréssel, ill. a 15–16. sor felcserélésével.

Húsvéti köszöntő, kántáló vers.

I.
cím húsvéti vers (lat.)

II.
cím húsvéti rigmus (!)

II. B) 2. A papi élet költészete

A papság a XVIII. században is az értelmiség zárt, elit kultúrájú csoportja volt, de természetesen sokféle társadalmi kötődéssel. A középkor óta tartó elkülönüléshez képest már a reformáció „világi vallásossága”, a közösség életében közvetlenebb szerepet vállaló protestáns papság életmódja éles kontrasztot jelentett. Újabb radikális fordulatként következett be XIV. Kelemen pápa 1773-ban kiadott brevije nyomán a jezsuita rend feloszlata, majd II. József rendelete 1782 januárjában, amely 1786-tól kezdődően feloszlatta azokat a szerzetesrendeket, amelyek nem láttak el oktatási, tudományos vagy egészségügyi feladatokat. A kép, amelyet a közköltészet a katolikus papságról, szerzetesekről ad, szinte mindig komikus, jóllehet feljegyzői között nemcsak protestánsokat találunk (akik számára épp II. József korában nyílnak meg a szabadabb vallásgyakorlás és hivatalvállalás lehetőségei), hanem katolikus papokat is. A pálos rend feloszlátását és a papi élet viszontagságait a korszak egyik ismert műköltői alkotása, Kreskay Imre egyik (kéziratban is terjedő) ódája szintén megéneklé:

Ex-paulinus barátinak éneke

Jaj! mely rettentő szó érdekli szívemet!
Talán elpusztulni látom szerzetemet!
Hattyúfejér köntösömet,
Ártatlant jegyző szívemet
Gyásszal kell váltanom,
Ó, szörnyű fájdalom!

Nem cseréltem volna setét barlangomat,
Pompás palotákkal magánosságomat,
Éltem magánossá tettem,
Világ előtt elrejtettem,
Hogy így járjon éltem,
Azt sohase véltem!

Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 16a

Sárvári János-gyűjt. (1768–1789) STOLL 1081. 183a–b.

Miskolci melodiárium (1798–1829) STOLL 414. 37b? (kottával)

Hasonló hangvételű egy másik leírás a papi életről, valószínűleg már XIX. század elejéről: *Dűlőfélben amint látok (Kamaldulenzisekről, G. S.-ék, 1828 k., STOLL 753. 27b–29b).*

A XIX. század első évtizedeiben volt népszerű egy verbunkos táncnóta, amely ugyancsak a barátok életét csúfolta:

Gyászos én életem,
Bánom cselekedetem,
Hogy én pappá lettem!
Nem tetszik ez élet,
Mert engem a Természet
Más útra vezérelt.

Igaz, urak a papok,
De nincsen nyugodalmok,
Mert szerelem rabjok,
Járnak gyászruhába',
Nem mehetnek a bálba,
Sem a játékházba.

Sipos Péter-melodiárium (1818–1824) STOLL 675. 116–117.

186.

- + I. **Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. 359b–360a. Ks.: *Ezerbétiszázhatvanegyben léptem ebben az életben koldulásra.*
4 vsz. A gyűjtemény 1790 táján összeírt részében.
- II. **Kulcsár Pál melodiárium** (1775–1785) STOLL 319. 81. Ks.: *Ezerbétiszázhatvenötben léptem ebben az életben koldulásra.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 62. sz.; VÉV 202. sz. (részletek)
5 vsz., félbehagyott dallammal. A kézirat kopása miatt a szöveg erősen töredékes.
- III. **Zemplényi-kézirat** (1775–1785) STOLL 320. 20b–21a. Ks.: *Ezerbétiszázhatvenötben léptem ebben az életben koldulásra.*
4 vsz., sorrendjük megegyezik az I. változattal. A 21a-n az ének melodiáris kottájának tenor szólama (a dallam) található, de csupán az első periódusig, utána másfél üres kottasor.
- IV. **Kozma-ék.** (1777–1781) STOLL 327. 10a–b. *Nota elegans.* Ks.: *Ezerbétiszázhatvenhétben léptem ebben az életben koldulásra.*
Csak vázlatosan tagolt, következtelen, félstrófák mentén széthasadt feljegyzés Sárospatakról.
- V. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 150. sz. Ks.: *Ezerbétiszáznyolcvanhatban léptem ebben az életben koldulásra.*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 4, 2, 3. Az utolsó szakasz csonka.
- + VI. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 18b–20b. *A barátéletről.* Ks.: *Ezerbétiszázhatvanegyben léptem ebbe az életbe koldulásra.*
9 vsz. Rögtön utána egy felelet-vers következik. A feljegyzés papi személytől, Kresznerics Ferenc szombathelyi pap-tanártól származik; a felelet minden bizonnyal a saját munkája (l. alább).
- VII. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 106–107. Ks.: *Ezerbétiszázhatvenhétbe' léptem ebbe az életbe koldulásra.*
6, többségében hosszú (3 periódusos) vsz., sorrendjük: a VI.-hoz képest: 1, 5, 1/3–4^v, 3^v, E1. Utolsó, ritkább szakasza (vö. IV):

Végigmegyek a házamon,
Kitekintek az ablakon,
Jaj, jaj, nekem!
Nem szeretem a könyvecskét,
De szeretem a menyecskét,
S kell nékem tánc.

VIII. **Novák Lajos melodiáriuma** (1791–1792) STOLL 408. 133. Ks.: *Ezerhét százhetvenhétben léptem ebben az életben koldulásra.*

5 vsz. A nyitó sorban tévedésből 1674-es dátum szerepel. A 4. vsz. 1–3. sora, valamint az 5. vsz. utolsó négy sora egyedi, elüt a szövegcsalád egyéb változataitól:

Nem szeretem a könyvecskét,	Színem hervad, szemem viszket,
De szeretem a menyecskét,	Hányja az álomkeresztet,
Jobb énnékem.	Nem alhatom.
Végigmenek az areán,	Nem akadtam oly vargára,
Kitekintek a kis portán,	Foltot vetne a csizmámra,
Nem láthatom szeretőmet,	A talpára, az orrára,
Jaj énnékem!	S oldalára.

IX. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 55a–b. Ks.: *Ezerhét százhetvenhétben léptem ebbe az életbe koldulásra.*

6 kétperiódusos vsz.

X. **Pannonhalmi ék.** (1796) STOLL 430. 32. Ks.: *Ezerhét százhetvenegyben léptem ebben az életben koldulásra.*

Kiadása: GÁLOS 1930, 16.

5 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1–3, 5, 4. A folytatás hiányzik, mivel a 33–34. oldalt kivágták vagy kiesett a kéziratból.

XI. **Horváth András-ék.** (1799–1800) STOLL 444. 35b–36a. *Egy barát bánkódása.* Ks.: *Ezerhét százhatvannegyben léptem ebben az életben koldulásra.*

9 vsz. Az első 7 sorrendje, kibővült versformája és a szöveg jó része megegyezik a Pálóczi Horváth Ádám által feljegyzett XV. változattal, a 8–9. pedig az ugyancsak dunántúli VI. variáns 8–9. szakaszával.

XII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 153a. Ks.: *Léptem ebben az életben koldulásra.*

4 vsz., a kezdő évszámot csak későbbi kézzel írták mellé ceruzával: [1787-ben]. Az V. csaknem egyező másolata.

XIII. **Rumy Károly György gyűjt.** (1807–1829) 33b. *Kolduló barát éneke.* Ks.: *Ezerhét százhetvenegyben léptem ebbe az életbe koldulásra.*

4 vsz., a 2–3. metruma csonka, szimmetrikussá vált. A korábbi változatoktól sokban eltérő megoldás.

Ezerhét százhetvenegyben	Ablakomon sípol a szél,
Léptem ebbe az életbe	Lábomat mosdatja a dér
Koldulásra,	Az ágyomban,
Voltam legény, noha szegény,	Nem találok sokszor helyem,
De most olyan, mint az edény,	Nagy hideget szintúgy nyelem
Kit eltörnek, csak kivetnek az utcára.	A kórusban.
Éjjel is már jobb kedvem volt,	Lábom reszket, szemem viszket,
Mint most nappal, mert nem gondolt	Hányja az álomkereket,
Szívem arról,	Arcám kékül,
Hogy eljőnek, felébresztenek,	Akadozok a toronyban,
Éjfél tájban elkergetnek	Nyálom is megfagy torkomban,
Az ágyomból.	Estve meg nem nedvesítem
	A jó borban.

XIV. **Farkas Pál-gyűjt.** (1773–1810; 1807-es kézírás) STOLL 1087. 212. *Az deák ifjú bánja barátáé letté.* Ks.: *Ezerhét százhatvannegyben léptem ebben az életben koldulásra.*

9 háromperiódusos vsz., sorrendjük azonos a VI. változattal; szintén dunántúli katolikus forrásból való. Utána közvetlenül egy válasz-vers következik, amelyben *Az erkölcsökkel teljes öreg barát vigasztalja az ifjú szerzetest* (213).

XV. Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 195. sz. *A barát*. Ks.: *Ezerhét százhatvanegyben léptem ebben az életben koldulásra*.

Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 327–328.

7 vsz., dallammal. A VI.-hoz hasonlóan háromperiódusos strófák. A feljegyző, Pálóczi Horváth Ádám ebből az énekből merítette saját *Bosszús biográfijának* metrumát és lírai alaphelyzetét (l. alább), s véletlenül e szöveg címéhez is odaírta a + jelet, amellyel saját verseit szokta jelölni, de utóbb törölte.

XVI. Énekeskönyv (1810-es évek) STOLL 684. 52a–53b. Ks.: *Ezerhét százhatvanegyben léptem ebben az életben koldulásra*.

7 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1–4, 7, 5, 9.

XVII. G. S. énekeskönyve (1828 k.) STOLL 753. 37b–38a. *A barátokról*. Ks.: *Ezerhét százhatvanegyben léptem ebbe az életbe koldulásra*.

5 vsz. A rendhagyó, Bacchust dicsérő záróstrófa egyedi; azzal hozható összefüggésbe, hogy a kéziratban e dal előtt épp egy Bacchus-liturgia részlete, a *Vinum bonum et suave* kezdetű himnuszparódia olvasható (*Laus Vini*, 36b–37a). 4–5. szakasza:

Nem tetszik nékem az élet,
Mert édes méz helyett ez nyújt
Nékem mérget,
Volna mindekori kínom
Ebben való maradásom és gyötrelmem,
Tehát tőle búcsút veszek,
Bachus után most sietek,
Ez ád nékem szívem szerint való élest.

Jó Bache! mit futsz előlem,
Mért nem akarsz lenni velem,
És mulatni?
Holott sietek utánad,
Hogy mutassál nékem utat
Vigan élni.
Javaslod, tudom, hogy legyünk
Vigak mostan, igyunk, együnk,
Hogy ne legyen a mi kezünk bortúl üres.

XVIII. Komáromi dalgyűjtemény (1828–XIX. század közepe) STOLL 1284. 108b–110b. Ks.: *Ezerhét százhatvanegyben léptem ebben az életben koldulásra*.

8 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1, 2, 4, 3, 5–8. A *Más* alcím mellett későbbi bejegyzés: *Szürke barát éneke?*

A feljegyzések többsége protestáns kollégiumokból való, elsősorban Sárospatakról. A kezdő-sorban megénekelt dátum értelmezésében láthatólag megoszlottak a vélemények. A korai, 1800 előtti feljegyzések jórészt úgy értik, hogy a 22 vagy 23 éves, hajdan világi örömöknek is hódoló ifjú ekkor, pl. 1777-ben tett szerzetesi fogadalmat, tehát papként ekkor „született”. Nem véletlen, hogy ezek a dátumok rendszerint a kéziratok összeírásának (nota bene: a feljegyzők 22–23 éves korának) felelnek meg. Az egyik, alább idézendő parafrázis is ebbe az irányba tereli a mondanivalót. A hagyományos kezdősor azonban nem feltétlenül ezt jelenti: értelmezhető úgy is, hogy a vers lírai alanya az adott évben *született*, s ezzel kezdetét vette nyomorúsága. A későbbi változatokban ez válik jellemzőbbé; Pálóczi Horváth Ádám például a saját *Bosszús biográfiját* is innen parafrázálta, a kezdősorban saját születésnapját, 1760. május 11-ét említve (ÖÉ 179. sz.).

A dal hosszú, tréfás parafrázisát *A volt barát* címmel egy keltezetlen XIX. századi kézirat őrzi:

Ezerhét százhatvanhétben
Léptem a barátéletbe
Szabadságról,
Soha nem tetszett csuklájok,
Vettettem oda hozzájok
Nagy rabságra;

De bezzeg már nincs ajtón zár,
Légyen sötét éjtszaka bár:
Kimegyek, ha kedvem tartja, az utcára.

Énekeskönyv (XIX. század 1. fele) STOLL 853. 148–155., összesen 17 strófa

A dal ismertségének fontos tanújele, hogy Pálóczi Horváth Ádám ugyanerre a dallamra írta *Bosszús biográfia* című versét, amely szövegszerűen is táplálkozik a forrásból. A melódiát *Kurvák fortélyai* c., némely másolatban asszonycsúfolóvá szelídített *Nebész tudni célját, végét...* kezdetű dalához is felhasználta. (Bővebben: CSÖRSZ 2011a, 343.)

Az egyik strófakezdő sor már a szövegcsalád kialakulásának időszakában felbukkan egy szerelmi dal küszöbsoraként is:

Ablakomon béfú a szél,
Lábam mosogatja a dér,
Megdebbenek nem mindenér',
Nem halok meg egy fattyúér'.
Aki megvet, ne keresd azt,
Nézd úgy, mint szemeten a gazt,
Ha szól hozzád, szóll' hozzája,
De soha ne járj utána!

Papszász György-ék. (1777 után) STOLL 1093. 4b.

A VI. változatot követő travesztia (*Ellenkező ének a barátokról*) talán Kresznerics Ferenc költeménye:

Ezerhétszázhetvenegyben,
Írád ugyan énekedben
Nagyszombatban,
Hogy elhagytad ékességét,
Ifjúságod gyöngességét
A nagy kínban,
De okosabb szerzetesnek,
Lenni választott edénynek,
S vétkeinek árát letenni
Szegénynek.

Már huszonegy esztendőnek,
Mint ama sűrű erdőnek,
Végét érted,
Mind addig te Istenedet,
Vezérlje bús életedet,
Híven kérted,
Meg is adta, amit ígért,
Mannát nyújta fokhagymáért,
Sok atyát rendelt elhagyott
Egy anyáért.

Fúj ugyan ablakon a szél,
Új csizmában jár hideg tél
A klostromban,
De ne válogass flaskókban,
Bé vagy írva nagy lajstromban
Mennyorszáiban,
Patientia sebedet,
Meggyógyítja bús szívedet,
És bétaszítja lelkedet
Boldogságban.

Nincs világon az a nagy kincs,
Hamisságban akármit hints,
Hogy ne csaljon,
Vajon bár semeiddel ints,
Nemde még a szentekkel sincs,
Hová álljon,
Aki magát rostáltatja,
Lapos hasát hizlaltatja,
Torkos fogát készakarva
Elkoptatja.

Éjjel-nappal ha énekelsz,
Fejre szép koronát nyersz
Mennyországban,
Lábod, szemed gonoszságát,
Sirathadd szíved vakságát
A klostromban,
Csalogató hamisságát,
E világnak álnokságát,
Átkozhatod, utálhatod
Ravaszságát.

E világ kedve csak álom,
Szíve hamisság – mast látom
Nagy fortélyát,
Búra és jajra indítja,
Gonoszságokra fordítja
Vasrostélyát,
Piacán sok kalmárkodik,
Álmodván sem gondolkodik
Puha ágyrúl, üdvösségrül
Éjfél tájban.

Akik barátot gyaláznak,
Bizonytal azok megáznak
Példázatban,
Valakik csonttal kockáznak,
Meleg nyárban is megfáznak
Közmondásban,
Járd meg, amint hegedülnek,
Olykor konkoly közé vetnek,
De sokszor az ilyenek meg-
Ítéltetnek.

Ó, ne jajgass, kérlek, hallgass,
Engemet ne botránkoztass
Panasziddal,
Fogass estve három szarkát,
Azoknak húzd ki a farkát
Fogaiddal,
Varrass májából új csizmát,
Záptojásából patkóját,
Pókhálóból szaggasd lábod
Takoróját!

Tudod-e, hogy mit ígértél?
Istentül kegyelmet kértél
Maradásra,
Nagy örömtől viseltettél,
Istennek felszentelttél
Áldozásra,
Ifjúságod csak elszárod,
Szomorúságod lesz károd,
Haszontalan immár szabad-
ságod várnod.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. I. 21b–23a.

VI.

- 20 *kórusba* – értsd: a templom kórusára
61–63 *Mely nótákat vonnak sokszor...* – két közismert szólással is kapcsolatba hozható: *Ellbúzzák a nótáját*, azaz elverik (SZEMERKÉNYI 2009, 1036.), ill. *Úgy táncol, ahogy fűtyülnek neki* (SZEMERKÉNYI 2009, 1338.), azaz mások utasításai szerint kell cselekednie.

*

Verbunkos jellegű dallamát a korai sárospataki források (II–III.) csak töredékesen őrizték meg; **Szentgyörgyi István kéziratában** (XIX. század eleje, STOLL 541. 69) szöveg nélkül szerepel. Az első teljes lejegyzés Pálóczi Horváth Ádámé (XV), aki saját verseihez is használta a dallamot. Itt a barátpanaszhoz lejegyzett, kissé egyszerűbb megoldást közöljük, saját olvasatban (BARTHA–KISS J. 1953, 327):

E - zer - hét - száz - het - ven - négy - ben lép - tem eb - ben az é - let - ben
 Mi - dőn leg - szebb é - kes - ség - ben va - lék if - jú gyen - ge - ség - ben,
 kol - du - lás - ra, Vol - tam le - gény, no - ha sze - gény,
 e nagy kín - ra,
 de most o - lyan, mint az e - dény, kit el - tör - nek és ki - vet - nek
 az ut - cá - ra.

I87.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. I. 45a–46b. *Pap-dana*. Ks.: *Hogy pappá lettem, nem bánom*.

14 vsz. A refrén többnyire rövidítve.

Számos közköltészeti vándorsort és -motívumot felvonultató, de egyelőre társtalan szöveg. Feljegyzője papi személy, a szombathelyi pap-tanár, Kresznerics Ferenc. A jellegzetes metrum és refrénes szerkezet arra utal, hogy a *Bánom, hogy megházusodtam* kezdetű férjpanasz dallamára énekelhették (RMKT XVIII/4. 60. sz.). A 36–37. sor rímpárja egy diák mulatódal hatását tükrözi:

Legyenek örvendetes napok,
 Egybegyűltek a papok,
 Le van téve tisztos kalapok...

RMKT XVIII/8. 102. sz.

Az „Urak a papok!” mondást Édes Gergely éppígy a békák brekegéséből hallotta ki, még meg is verselte (*A rekegő békákhoz Martoson 1788*), Szirmay Antal pedig szintén közölni akarta, de a cenzor törölte ezt a szövegrészt (*Hungaria in parabolis*, 1804, 6a §.; 2008, 48.).

I88.

Világi énekek és versek B. P. (1800) STOLL 557. 61b–62a. Ks.: *Igaz nevem Adolphusnak*.

12 vsz.

Nótajelzésként: *Szép zöld erdő, hozzád jövünk* – **Farkas Pál-gyűjt.** (1773–1810) STOLL 1087. 175. (kottával)

A *Meum nomen est Adolphus* kezdetű latin ének fordítása. Azonos metrumú másik egykorú fordítása *Egy jeles úrfinak remeteségéről való panasza* címmel, *Adolphusnak neveztetem* kezdettel Farkas Pál

tamási nótárius tollából maradt ránk 1800. március 4-i keltezéssel (STOLL 1087. 223.; a latin forrászöveg az előző lapon, utána pedig Faludi Ferenc *Remete* című verse olvasható).

25 *Limbus helyén* – a pokol tornácán

*

Dallamát egy 1807. évi diákmajálison énekelt köszöntőhöz jegyezte fel Farkas Pál tamási nótárius, ezzel feloldva a latin forrászövegre utaló nótajelzést. Páva István 1975-ben Siklódon (Udvarhely m.) közeli rokondallammal gyűjtötte magyar szöveggel (PÁVAI 1983, 594–595.). Farkas feljegyzését Domokos Pál Péter olvasatában közöljük (DOMOKOS P. P. 1981, 67.; eredetileg D-dúr); a nyitó és záró motívum $\frac{3}{4}$ -es ritmizálással is elképzelhető:

I - gaz ne - vem A - dol - phus - nak, A - dol - phus - nak,
Mon - dat - ta - tik Mar - kol - phus - nak, Az Gol - phu - sok Gol - phu - sá - nak
én mél - tán ne - vez - tet - tem.

189.

Egri ék. (1806) STOLL 1175. *A barátok szegény sorsa.* Ks.: *Keserves a barátélet, mert sokat kell bójtólni.*

Kiadásai: MÉSZÁROS 1975, 41–42.; VEV 204. sz.

6 vsz. A jelenleg lappangó énekeskönyv szövegeinek pontos lapszámát a közreadó nem adja meg.

190.

+ I. **Szép világi énekek** (é. n.) Nyolcadik. Ks.: *Oskolamesterré bánom, hogy lettem.*

Kiadása: VEV 203. sz. (részletek)

10 vsz. Utána a ponyvafüzetet lezáró árvers következik (*Az vevőkhez*), a kettős üstdobon játszó angyal ábrájával:

Öcsém, húgom, bátyám, ne kérdezd az árát,
Hanem csak add ide azt az egy poltúrát;
Azután elmehetsz, nem bánom, dolgozdra,
Ha csókot nem adsz is a jobbik pofámra.

II. **Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. 29a–b. Ks.: *Iskolamesterré bánom, hogy lettem.*

10 vsz., sorrendjük a ponyvakiadáshoz (I.) képest: 1–3, 5, 4, 6, 8, 7, 9, 10. A kéziratra jellemző elírásokkal vagy másolási hibákkal (az összeíró talán nem volt magyar anyanyelvű).

A falusi iskolamesterré (kántortanítóvá) lett egykori szabólegény panaszos éneke. Mint verséből kitetszik, nem ő az egyetlen, aki az iparos munkát egy magasabb társadalmi státusz kedvéért elhagyta, de deákos műveltség, énektudás és kottaismeret nélkül nincs becsületük a helyi közösségben.

A szövegcsalád más metrumú parafrázisát az 1830-as évekből ismerjük; az iskolamester monológja a borba temetkező középkori Archipoëta tréfás gyónásából is merít:

Egy iskolamester nótája

Istenem, Istenem, mért hagytál el engem?
A pénzem mind elkölt, az a betegségem.
Hitelbe nem adnak már a kocsmárosok,
Mindenütt azt mondják: telve van rovások.
Pedig mester torka angyal furuglyája,
Meggkívánja tehát, hogy bort töltsék rája.
Ha borral nem hájzom, síjja retyegő lesz,
A hallgató népnek csak bosszankodást tesz.
Azért bár lehetnék pálinkás kazánnyá,
Vagy úri pincébe' száz akós hordóvá,
Ott a szomjúságról nem panaszkodnék,
Hanem has-repedtig Bachusnak áldoznék.
Vagy a falu bízná reám a bormérést,
E szép hivatalra bizony nem lennék rest:
Fel tudnám én róvni mindazt a bírákra,
Mit meginnék magam, ámbár kannaszámra.
Csak azt kívánnám még a Mindenhatótól,
Hogy mentene engem meg a fejfájástól,
Mert véres szemekkel és bor-beteg fővel
Kudarcot vallanék másnap énekemmel.

Mindenes Gyűjtemény (1830-as évek) STOLL 1363. 7b.

A versforma közeli rokona a *Csak el nem ajultam, midőn ballottam* kezdetű, széles körben ismert németcsúfoló (RMKT XVIII/4. 104. sz.); lehet, hogy a dallamuk is közös volt.

II. C) Foglalkozási dalok

A XVIII. századi magyar társadalom legnépesebb csoportját a földműveléssel és pásztorkodással foglalkozó közemberek (durva általánosítással: parasztok) alkották. A köznépet is érintő értelmiségi (deák, pap, iskolamester) és katonai életpályák mellett az ő sorsukról, mindennapi életükről és mentalitásukról tudunk meg a legtöbbet a korabeli közköltészetből, bár sokszor csak közvetett módon. E társadalmi réteg szövegalkotó tevékenységéről igen kevés kézzel fogható adalékunk van, mivel az elsősorban a szájhagyományhoz kötődött. Kötetünkben a paraszti élet témakörét azonban nemcsak azok az alkotások érintik, amelyeket e fejezetben közlünk. A „kitérési lehetőség”-et jelentő értelmiségi (diák) és katonai pálya előnyeit lefestő, gyakran vetélkedés vagy gúnyvers formájában megírt propagandaversekben hangsúlyos helyet kap a kiszolgáltatott paraszti élet (pl. 151/II.), s a politikai versek közt is felbukkannak az adóterhektől, földesuraktól és egyháztól, no meg a katonaságtól megnyomorított jobbágyok panaszai. A realitáshoz közelebbi szemléletű, létezőbb panaszversek mellett azonban sok az idill, s – a felvilágosodás szellemében – névtelen ponyvák és irodalmi alkotások tucatjai népszerűsítik a „természetes” életformákat és hagyományos gazdálkodási módokat: a földművelést és pásztorkodást, szembeállítva a „városi”, „úri”, idegenmájmóly, divatos kultúrával, az ország és az erkölcsök „romlását” okozó „új módi”-val, amely elsősorban a magyar társadalom felsőbb rétegeiben talált befogadásra. (Erről bővebben I. a 3/B kötet moralizáló verseit.)

A magyar gazda éneke címmel ponyván kiadott istenes-moralizáló-didaktikus vers csupán két strófájában említi a hétköznapi teendőket:

Szolga, béresednek igaz fizetést tégy,
Te atyádfiától zálogot te ne végy,
Vén személyt megbecsülj, rágalmazó ne légy,
Határu! földednek más határt te ne tégy!

Tiszta könyörgéssel Úristenhez járulj,
Két mértéket ne tarts, vizes bort ne árulj,
A bűntől távol járj, igazságot tanulj!

Kádár Istvánnak historiája, mely a' régiségekben Gyönyörködők' kedvéért a' Magyar Gazda' énekével bővítve. (é. n.) Kolozsvár, AK Misc. LVII. 475. koll. 128942.

Hasonló szellemű, de több praktikus tanáccsal szolgál Simon József versfüzére (1764), aki a szántóvető-ponyva hatására írta *Szántó nóta avagy szántás-vetés között is Istennek félelmére tanító versek* c. ciklusát, melyet – a szerző szándéka szerint – „szántása-vetései között az ő szokott szántó nótáján (az hiábanvaló, trágár dúdolások helyett) Istennek is tetszvé, énekelgethet a szántó-vető”:

Felséges Úr, aki széked a mennyégben
Helyheztedet, segélj igyekezetemben,
Felvettem ostorom, s ekém van kezemben,
Szántásra állottam be ez hold földemben.

Haj, Csákó, haj, Barna, istenadták, menjünk!
Míveljük az földet, s néha megpihenjünk,
Bár nap heve izzaszt, de meg ne rettenjünk,
Az Úr segét, el is viszi rólunk terhünk.

A Károlyi család levéltárában fennmaradt versek kiadása: HUBERT 2003.

A kortársak Aranka György műveként tartották számon, kötetében mégsem szerepel az a közismert zsánervers, amelyet Szirmay Antal adott ki a tokaji kapások énekeként:

A dél elmúlt, Árnyéka fordult A szép napnak Már éjszának.	Vizit meríti, Torkát enyíti Szomjúságtól A patakból.
Teszi kapáját, És tarisznyáját Veszi a szegény Mégfáradt legény.	Fejét álomra Hajtja az hantra, Elaluszik, Jól nyugoszik.
Sajtot, szalonnát, Kenyeret, hagymát Előkeres, Falatot nyes.	Búsult elméjét, Fogyott erejét Megújítja És vidítja.

Kezdett munkáját,
Letett kapáját
Újra veszi,
S dolgát viszi.

Szirmay Antal: Hungaria in parabolis (1804) 121–122.; (1807) 155–156. (SZIRMAY 2008, 266–267.)

A parasztság élete, nélkülözései – az antik bukolikus hagyomány ellenére – gyakran felbukkannak a kor nyugat-európai irodalmában is. Az alábbi verset állítólag „Fordította németből s versbe szedte ugyanazon német nótára SJ mp Buda várában 1799-ben 31 Martii”:

A szegény napszámós éneke

Üt már az óra nyugtomra, Vágyódtam is reája, Mert ama csendes árnyékra, Hív annak szép zöld fája.	Sokszor én ezt megfontoltam, Hogy miként lehet az? Miért nem lehetek, gondoltam, Oly gazdag, mint amaz?
A Napnak forró melege Mert ma oly erős volt, Fárodtestemnek ereje, Csak hogy már meg nem holt.	De ez az Egek munkája, Ki sok ezereket Nagy kegyelméből táplálja Szegény embereket.
Mit nem kell hát a szegénynek, Látod-e, szenvedni, Olyakért, kik csak henyélnek, És úgy szoktak élni.	Ládd, rövid úgyis ez élet, Fut és változandó, Ha eljön az örök élet, Az lesz maradandó.

Akkor a gazdag szegénnyel
Egy bért vészen majd fel,
Midőn az napszámósnak
Végórája eltel.

S. József-ék. (1729–1799) STOLL 415. 44b

Egy csúfolóval kontaminálódott béresdal az 1820–30-as évekből, egy pápai kéziratból:

Három forint a bérem, rittalla rom, rom,
Mindég szinnak, ha kérem, rittaallo rom, rom,
Nem kérem én, nem biz' én,
Átmenek Rajna vizén, rittaalla, rittaalla, rittaalla rittittum!

Csongorádi menyecske, rittaalla rom, rom,
Csipkét vitt el Szentesre,
Míg a csipkét árulták,
A menyecskét csókolták, rittaalla, rittaalla, rittaalla rittittum!

Diénes Gábor-ék. (1826–1837) STOLL 734. 34.

Ugyanitt és más pápai forrásokban is szerepel egy dudautánzó karakterű kanászdal:

Mikor szűrét nyakába vetve, csapat disznaját
Terelgeti Marci: „Hücs után siska, te!” – csak azt emlegeti.

Dudája is kezébe' van, tilinkóját fújja,
Iszik reá jó bort, „Hücs után siska, te!” – megint azt pengeti.

Megint reárvalkodik: „Hücs után siska, te!
Galambom is nem tom, hogy van, jaj, szegény! Hücs után siska, te!”

Mikor lenyugszik a nap, így keríti disznaját,
Terelgeti nyáját: „Hücs után siska, te, barna babám felé!”

Vári Szabó Sámuel-ék. (1834) STOLL 803. 191. sz. (VÉV 175. sz.)

Sárospatakról való az alábbi összehasonlítás:

A csikósnak jól van dolga,
Egyik lóról a másikra,
De a juhász futkározva
Egyik dombról a másikra.

Felvidítő VI. Nóták II. (1824) STOLL 720. 249.

Hasonló tartalmú dalok – a pásztorok társadalmi megbecsültség szerinti rangsora – a XIX–XX. századi népköltészetben is fel-felbukkannak. Mindig a csikós áll az első helyen, utána jön a marhapásztor (gulyás), majd a juhász, s a rangsor legvégén a kanász.

Szintén sárospataki az alábbi párbeszédés zsáner-töredék (címe szerint *Nota elegans*, de versnek alig tarthatjuk):

Jó napot kennek, praebitor uram,
Csoli csókot hoztam kennek,
Adjon kend korpát.
Hej, viszek, viszek egy pár csicsókát,
Korpát ígért a praebitor,
Ad vagy egy vékát.

Kozma-ék. (1777–1781) STOLL 327. 25b

Egy mesterségével (is) dicsekvő strófa oly népszerű volt, hogy több vegyes tartalmú mulató-
dalban is fel-felbukkan:

Miszáros legíny vagyok én,
Utca közipin lakom én,
Szeretnek engem az lányok,
Kötnek üs nekem virágot,
Kötnek üs nekem virágot.

Szabó János-ék. (1837) STOLL 824. 13.

Természetesen más foglalkozások is szót kapnak a közköltészeti alkotásokban. E fejezetben nem közöljük az éjjeliőr kiáltását utánzó, valójában szerelmi üzenetű *Tűzet ütött már az óra* kezdetű dalt, jóllehet Szirmay Antal *A sárospataki éjjeli vigyázónak az éneke* címmel jegyezte föl (*Quodlibet*, 122a), trágár változatát pedig a *Collectió*-ban (104a, egy 1784-es, szintén pataki éjjeliőr tréfája nyomán; CsÖRSZ 2010a, 293). Ősformája:

Kilencet ütött már az óra,
Ember, hallgass ilyen szóra!
Gazda vigyázzon házára,
Cselédjére, gyertyájára,
Hogy tűz ne légyen kárára,
Melytől őrizz, egék ura!
Kilencet ütött már az óra.

Szkárosi–Járdánházi-melodiárium (1787–1792) STOLL 375. 258.
BARTHA 1935, II. sz.

Változata 1846-ból:

Halld-e te, háznak ura,	Tűzre, vízre vigyázzatok,
Tűzet ütött már az óra,	Hogy semmi kárt ne valljatok,
Vigyázz, gazda, a szolgára,	Dicsírtessék a Jézus Krisztus,
Gazdasszony a szolgálóra,	S az ő szent anyja, Mária!

Mártonffy Ignác küldeménye (1846, Domony) MTAK Irodalom 8^r 206/142. 22. sz.

A vándorkereskedők tört magyarsága állandó forrása a tréfás szerepdaloknak (CsÖRSZ 2005b, 254–255.), amelyek az iskolai színjátszással is kapcsolatban vannak. Egy zsidó vándorárus dala az 1820-as évekből, latrikánus felhangokkal:

Kést, kanált, borotváth,
Pugyhelláris, gombostó ikhen jó,
Csipkét, gyólcsoth, khanavászt,
Patyholatot vegyen kend, asszonyom!
Jó rőföm van nékem, tudja kend azt,
Megüti mindenkor a bakaraszt.

Holmik és nóták (1823–1824) STOLL 1246. II. 6a.

Egyelőre csak egy forrásból ismerjük az alábbi reformkori bordalt, amely láthatólag egy céhes közösségben született, s a vándor mesterlegények énekelhették:

A városba vezet az út minket,
Ott találjuk fel mi szerencsénket,
Majd megmondja ott az atyamester,
Hol vagyon a legjobb bor és ser.
Munkát nem kapunk,
Tovább ballagunk,
Amit kaphatunk,
Gyomrunkba rakunk,
Jobb az „iszunk”, mintha szomorkodunk,
Jobb az „iszunk”, mintha szomjúhozunk.

Botka József-ék. (1838) STOLL 1358. 8. sz.

A reformkorban a ritkább mesterségekről is írtak helyzetdalokat, gyakran korábbi minták felhasználásával. Ilyenek pl. a vadászdalok (pl. *Mi szebb a világon a vadászéletnél*, **Fodor János-ék.**, 1836, STOLL 811. 17.), főként az alábbi, több változatban főljegyzett daltípus:

A vadászok mind úgy szoktak,
Hogyha vaj egy vadat kapnak,
Hogyha egy forráshoz jutnak,
Onnan könnyen el nem futnak.

Szalonnáikkal kedvekre
Jár a kulacs köztök rendre.
Egyszer hallik sűrű „nyiff-nyoff”,
Ha jó a vad, lövik: „piff-poff!”

Famohából ágyat raknak,
S rajta kedvekre nyugosznak.
Amíg leesik a harmat,
Szunnyadoznak édes álmat.

Estve a meglőtt sok vaddal
Mennek a szállásra dallal.
Ott pipálnak ők kedvekre,
Házi gondokat felejtve.

Álmaikból felszerkennek,
A gyors kopóknak kürtölnek,
S sűrű berekbe bocsátják,
S a vadak útját elállják.

Innen ki-ki tudhatja már,
Hogy így élni éppen nem kár.
Félre tehát, ó, szerelem,
Mert kedvemet ebben lelem.

Bándi Péter-ék. (1837) STOLL 819. 37. sz. (CSÖRSZ 2000, 80–81.)

Ennek egyik változat-ága a diákéletből meríti témáját (*A legátusok úgy szoktak...*).

II. C) I. Idillek, propagandaversek

I9I.

Bocskor-kódex (1716–1739) STOLL 180. 99a. [Ks.]: *Nosza, szakácsok, menjünk a konyhára.*

Kiadásai: FERENCZI 1898, 512.; CSÖRSZ 2003, 131.

Egy szakasz.

Talán egy iskolai színjáték betétdalának vagy monológjának töredéke (ez esetben talán a csíksomlyói kollégiumhoz köthető). Sem folytatását, sem változatait nem ismerjük.

192.

- + I. **Dezső Mihály memoriáléja** (1729–1761) STOLL 192. 40–43. Ks.: *Si quis vivit jucundus*. 14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva). Az ének végén: *Finis*. Valószínűleg az 1750–60-as évekből való kézírás.
- II. **Kánya Athanáz jegyzete** (1743) 4v. *Pakulárok éneke*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*. Latin és magyar strófák váltakozva; Kánya Athanáz ferences diák (Csíksomlyó) kéziratossá bejegyzése, teológiai jegyzetei között. A gyűjteményről: HUBERT 2001.
- III. **Jancsó György kolligátuma** (1745) 559–560. *Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudologolt, mikor idegen országban, igen megszorulván kéntelenítetett juhász-torságra adni magát etc.* Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
Kiadása: TOLNAI 1958, 113–114.
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva), sorrendjük azonos az I. változattal. Toldalékként 2 magyar egyedi strófa (eredetileg összecserélt sorokkal; az alábbi rekonstrukció tőlünk):

Ez verseket szomorán, Pénz dolgából szorulván, Adván magát juhászságra, Mintsem egyéb állapotra, Nem kaphatván egyéb bért, Írta Nagy Molnár Albert.	Végtére annyira jutván, Ördögtől is megcsalván, Vérrel tött kézírást pénzért, Nép Istentől kegyelmet kért. Kitűl hogy szabadulása, Lenne vigasztalása.
--	---

A pótszakaszok (Szenci) Molnár Alberthez a kora újkori ördögmondák részleteit társították (bővebben: TOLNAI 1958; P. VÁSÁRHELYI 1977). Az ének végén: *Finis*. A gyűjtemény lejegyzője a talán Nyugat-Európát megjárt Jancsó György; a kolligátum a Rhédei családhoz (Somlóújlak) kapcsolódik.

- IV. **Kökényessy Mihály-ék.** (1747 után) STOLL 214. 21a–22b. *Cantio opricionum*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva), sorrendjük 1–6, 13–14, 9–10, 7–8, 11–12. Az ének végén: *Vége*.
- V. **Szikszai András-ék.** (1725–1752) STOLL 239. 44b–45b. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva; az 5. vsz. latin lett volna, de az összeíró csak a helyét hagyta ki); sorrendjük az I.-höz képest: 1–4, 6, 13–14, 7–12.
- VI. **Tsorik András-ék.** (1750–1751) STOLL 240. 247–248. *Cantio Opilionis*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva), sorrendjük azonos az I. változattal. Címe az *Occisio...* c., szintén erdélyi iskoladráma betétdalának (XIV) előadójára, Opilionra utal.
- VII. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 122–123. *Cantio pastoralis*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
12 vsz. (6 latin, 6 magyar, felváltva); sorrendjük az I.-höz képest: 1–4, 9, 10, 7, 8, 11–14.; szerkezete azonos a XIII., színpadi változattal. A latin szövegben sok egyedi, de nehezen olvasható mitológiai utalás van.
- VIII. **Szakolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. 103a–104a. *Juhászok éneke*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.
5 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, E1, 4, 10, 12. A felvidéki kéziratban a többi változattól eltérő megfogalmazású sorokat is találunk.

Ha gyönyörűségesen Él valaki, én frissen Élek, juhász, a mezőben, Juhaim vezetvén erdőben, Az hegyek magosira, Szép vizek forrásira, Az hegyek havasira, Friss vizek forrásira.	Hajnalban fölsörkenvén, Nap sugárit szemlélvén, Juhaimat kieresztem, Legelőre kivezetem; Harmatos füven járok, Zöld pázsiton sétálok.
--	--

Unalmas életem nincs,
Nincsen ennél drágább kincs,
Ideje vagyon fejésnek,
Ideje legeltetésnek.
Ó, boldog az én sorsom,
Mondja meg bár bujtárom.

Étellem megelégit,
Éhségemben megsegít;
Nem cserélnék főurakkal,
Sem nagy süvegű papokkal
Asztalom föl nem váltom,
Jobbnak azt sem kiáltom.

Királyok koronáját,
Nem kívánom pálcáját,
Jobb e pásztori bot annál,
Országok birodalmánál;
Már juhaim sétálnak,
S az akolnál ott hálnak.

- IX. **Collectanea poetica** (1764–1784) STOLL 271. 75b. *Juhásznyóta*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.
4 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 6, 14. Erősen kifakult írással. Az előző lapon (74a) egy latin változat olvasható, azonos értelmű szakaszokkal.
- X. **Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. LIX. sz. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
Kiadása: VERSÉNYI 1914, 120–121.
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva), sorrendjük az I.-höz képest: 1–10, 13–14, 11–12. Az ének végén: *Vége*.
- XI. **Papszász György gyűjteménye** (1777 után) STOLL 1093. 8. sz. [Ks.]: *Ha gyönyörűségesen*.
3 vsz. (1 latin, 2 magyar). Kontaminált változat a *Ha valaki vígan él* szövegcsaláddal (kötetünkben 195. sz., vö. XXXVII.), a magyar vsz.-ok között is vízszintes határoló vonallal, tehát nem állapítható meg, vajon az összeíró egyazon szövegnek tekintette-e a latin és a magyar strófákat.
- XII. **Erdélyi-ék.** (1779) STOLL 332. 72. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.
6 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 8, 14, 10, 12. A gyűjtemény felvidéki eredetű.
- XIII. **Occisio Gregorii in Moldavia vodae...** (1780 k.) *Cantio Opilionis*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.
Kiadása: FRANCHI 1997, 152–154.
12 vsz. (6 latin és 6 magyar, felváltva), sorrendjük az I.-höz képest: 1–4, 9–10, 7–8, 11–14., szerkezete azonos a VII. változattal. A politikai tragikomédia egyik közjátékában a rendezői utasítás szerint „Effertur cathedra. Intrat opilio et dicit versus”. A dalt a moldvai fejedelem pásztorügyébe bűjt titkára énekli. A cím a VI.-ban is felbukkan.
- XIV. **Alsókubini kézirat** (1782 k.) STOLL 344. 71a–72a. Ks.: *Vég órákcol kedvemet*.
10 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: E1, 4, 2, 6, 14, 8, 10, 12, E2–3. A 4. szakasztól más kéz írása (innenntől indul a számozás is). A szokásos stróféktól itt-ott jelentős eltérés, mintha a közismert fordítás korrekciójára törekedett volna a felvidéki lejegyző.

Vég órákcol kedvemet,
Gyakran töltöm életemet,
Midőn juhaim mezőben,
Vezetvén nyájom erdőben
Az hegyek havasira,
Az vizek forrásira.

Fülemülék zengésit
És gerlicék nyögésit,
Kik az világot újítják,
Hallgatókat vidámítják,
Némely aztat megveti,
Hallgatni nem kedveli.

Midőn az Nap fölvirrad,
Sugárral fölhasad,
Juhaimat kieresztvén,
Legelőre kivezetvén,
Harmatos fűvön járok,
Zöld pázsiton sétálok.

Étellem megelégit,
Éhségemben megsegít,
Nem cserélnék királyokkal,
Sem nagy süvegű papokkal
Asztalát fel nem váltánám,
Jobbaknak nem állítánám.

Oly gyönyörűségesen,
Ki ély vajon ily frissen,
Mint én, juhász, az mezőkre,
Sétálván az zöld erdőkre,
Az nyájom legelésre
Eresztvén én kedvemre.

Királyok koronáját,
Nem kívánom pálcáját,
Jobb a pásztori bot annál,
Országok biradalmánál.
Már, juhaim, sétáljunk
Az akolyhoz, s ott hájlunk.

Az fényes nap hívségem
És sütő melegségem,
Ülök szellők fúvásában
Vagy híves fák árnyékában,
Mulatok dúdolgatván
Vagy sippal sípolgatván.

Csökelye életünknek
Nagyokat és kedvünknek,
Adót tőlünk senki nem kér,
Sem bú, bánat minket nem ér,
Vígán éljük napjaink,
Hajtogatjuk juhaink.

Kovasz őrzi testemet,
Nem félhetem éltetemet,
Ha aluszom, reám vigyáz,
Az nyáj mellett vadra csatáz,
Ilyen az boldog élet,
Melyet az Isten szerzett.

Sorsunkat megkévánnák
Mindenek, hogyha tudnák,
Midőn járjuk a mezőket,
Juhainkkal az erdőket,
Ide semmi gond nem ér,
Boldog, aki ide fér.

XV. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 2b. *A juhászok boldog életéről.* Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*

8 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 6, 8, XXIII/4, 14, 10, 12. Jankovich az 5.-et pótlólag szúrta be (bizonyára a ponyva nyomán); az 5. számot korábban a 7. strófa viselte, a 6. viszont (ekkor még ezt követve) mindig ilyen sorszámú volt, a 8.-at pedig eredetileg 7-nek számozták. Sűrű főleírásokkal, amelyek alternatív sorvariánsokat jelölnek. – Az 51a-n, a *Gyere, pajtás, katonának* kezdetű dal (kötetünkben 128. sz.) előtt áthúзва ismét szerepel a pásztorének 1–3. magyar sora, mely megegyezik az itteni változattal, de juhász helyett a pásztor említésével.

XVI. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 76. sz. Ks.: *Si quis vivit jucundus.*

[Nj]: *Mars praesidet in castris.*

8 vsz. (4 latin, 4 magyar, felváltva); sorrendjük megegyezik az I. 1–8. szakaszával. Nótajelzése (*azon notára*) a közvetlenül előtte feljegyzett Mars-énekre utal.

XVII. **Kolozsvári ék.** (1790 k.) STOLL 398. 37. [Ks.]: *Sceptrum regis non opto.*

4 vsz. (2 latin, 2 magyar, felváltva); sorrendjük az I.-höz képest: 11–14. A végén: *Vége.* A vers elejét őrző korábbi lap(ok) kiszakadt(ak); nem kizárt, hogy az Erdélyben gyakori 7+7-es variáncsoportba tartozott.

XVIII. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 5a–6a. *Sejour des bergiers.*

Ks.: *Ily gyönyörűségesen.*

8 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, VIII/2, 4, 6, 14, 8, 10, 12. A VIII., felvidéki változathoz közeli, de annál terjedelmesebb; néhol egyedi fordítói megoldásokkal. A gyűjteményben más bukolikus dalt is találunk (az öreg és fiatal pásztorok beszélgetése).

Ily gyönyörűségesen
Él valaki ily frissen,
Élek, juhász, a mezőben,
Legel nyájom az erdőben,
Az hegyek magasára,
Szép vidék forrására.

A sok kuvaszok testemet,
Őrzik, nem féltet, éltetemet,
Éjjel a vadra csatáznak,
Ha aluszom, rám vigyáznak,
Ilyen a boldog élet,
Melyet Isten is szeret.

Unalmas életem nincs, Melynél nincsen drágább kincs, Ideje van a főjésnek, Ideje legeltetésnek, Ilyen a boldog élet, Kit Isten is szeret.	Zöngnek a filemülék, Nyögnek a szép gerlicék, Kik az embert vidámítják, Hallgatókat megújítják, Ki volna, ki restelné, Hallgatni nem kedvelné?
--	---

Hajnalban felszerkenvén, Nap sugárit szemlélvén, Juhaimat kieresztem, Legelőre kivezetem, Harmatos fűvön járok, Zöld pázsiton sétálok.	Étel az, mely elégét, Ínségimben megsegét, Nem cserélnék nagy urakkal, Sem nagy süvegű papokkal Asztalom fel nem váltom, Azt jobbnak sem állítom.
---	--

Az egész nap hévségén És süítő melegségén Ülök zöld fák árnyékában, Híves szellők fűvásában, Mulatván dudálgatok, Hol sípval sípolgatok.	Királyok koronáját, Nem kívánom pálcáját, Jobb a pásztori bot annál, Királyok birodalmánál. Már, juhaim, sétáljunk, Az akolban itt háljunk!
---	--

XIX. Szeel Imre-ék. (1790–1794) STOLL 404. 136. *Juhászok nótája*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.

5 vsz. (4 magyar és 1 csonka latin), sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 14, 8, 1. A debreceni kéziratban talán a magyar változat után akarták lejegyezni a latin változatot, de ez elmaradt.

XX. Rákosi Sámuel Holmija (1785–1791) STOLL 409. 52b–53a. *Juhászok éneke*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.

Nj.: *Mars presidet [in castris]*

6 magyar vsz., sorrendjük a kétnyelvű I.-höz képest: 2, 4, 8, 10, 14, 12. Az éneknek még egy változata (60a–b), ill. egy diákdicsekvéssé alakított parafrázisa (65a) is szerepel a kéziratban. A nótajelzésben idézett latin–magyar katonadal két lappal később olvasható (54b–55a).

XXI. Rákosi Sámuel Holmija (1785–1791) STOLL 409. 60a–b. *Juhászi ének*. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.

8 vsz. (4 latin, 4 magyar, felváltva), sorrendjük megegyezik az I. 1–8. szakaszával. A kéziratban már szerepelt egy magyar variáns; három itteni magyar vsz. ott is azonos szöveggel.

XXII. Dr. Horvát énekgyűjteménye (XVIII. század vége) STOLL 1145. 13a. [Ks.]: *Kuasx őrzji testemet*.

4 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 14, 4, 6, 12. Az ének eleje feltehetőleg hiányzik, a végén: *Fimis*. Egy 13–15-ös eredeti lapszámozású, félbehajtott íven.

+ **XXIII. Mezei Juhász Dallok** (é. n.) Első. *A juhászdal*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.

Kiadása: VÉV 170. sz.

8 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 8, E1, 14, E2 [= 10^v], 12, 6. Érdekes, hogy a számtalan kéziratos másolatból csak néhány (ráadásul jóval későbbi) változat tekinthető ponyvamásolatnak.

XXIV. Mezei juhász dalok (é. n.) 61b–62a. Első. *A juhászdal*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.

8 magyar vsz., megegyezik az azonos című és szedésű, de egy illusztrációjában mégis eltérő XXIII. változattal. Romy Károly György kéziratos gyűjteményének része.

XXV. Egyleveles kézirat (XVIII. század vége) 1a–b. *Pásztori ének*. Ks.: *Ha gyönyörűségesen*.

7 magyar vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokéval (pl. XXIII.), de az utolsó szakasz hiányzik. A félbehajtott kézirat Jakab Elek küldeményének részeként került be a Kisfaludy Társasághoz.

XXVI. Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. III.

77a–b. Ks.: *Si quis vivit jucundus*.

8 magyar vsz.; a XVI. csaknem egyező másolata.

- XXVII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 61a. Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*
6 magyar vsz.; a XII. csaknem egyező másolata.
- XXVIII. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század eleje) STOLL 535. 16b–17a. *Pásztori ének.* Ks.: *Ó, gyönyörűségesen.*
6 magyar vsz., sorrendjük azonos a XII. (XXVII.) változattal.
- XXIX. **Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. 17a–b. Ks.: *Ó, gyönyörűségesen, ily valaki ily frissen.*
7 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 6, 8, 12, 10, 14.
- XXX. **Farkas Pál-gyűjt.** (1773–1810) STOLL 1087. 234–235. *Az jubászok éneke.* Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*
7 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 8, 6, 14, 10, 12. Feljegyzője a Tolna megyei Tamásiban volt jegyző.
- XXXI. **Páter Vitus verseskönyve** (1800 k.–1831) STOLL 1153. 90–100. [helyesen: 91]. *Jubászének.* Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*
7 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 6, 14, 8, 10, 12.
- XXXII. **János Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 41. Ks.: *Ha valaki ily frissen.*
3 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 12^v. Az utóbbi egy átköltött sorpárral indul:
- Ó, be jó ez az élet,
Nem fér ehhez ítélet.
Jobb a pásztori bot annál,
Királyi fényes pálcánál,
No, juhaim, sétáljunk,
Az okolban meghálunk.
- Kolozsvári eredetű változat (az unitárius kollégiumból), néhány egyedi megoldással.
- XXXIII. **Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. 126–129. Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva, páronként egybeírva). Sorrendjük megegyezik az I. változattal. A latinban egy-egy szó eltéréssel ritkább megoldások jöttek létre (pl. *Philomela* helyett *Luscinae*).
- XXXIV. **Magyar és Erdély országi Kalendárium** (Szeged, Grün Orbán, 1810) *Jubászdal.* Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*
8 magyar vsz., sorrendjük a XXIII. (ponyva) változathoz képest: 1–5, 8, 6, 7; szövegszinten is több helyen eltér tőle.
- XXXV. **Márkos Mózes-ék.** (1812) STOLL 630. 101a–102a. *Pakulár éneke.* Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
14 vsz. (7 latin és 7 magyar, felváltva, páronként egybeírva), sorrendjük megegyezik az I. változattal. A vers végén: *Vége.* Nyomatott írásképet utánzó, gondos másolat Erdélyből.
- XXXVI. **Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek** (1813) STOLL 639. 188. sz. *Pásztorélet.* Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 323.; ÉP 78. sz.
4 vsz. (1 latin, majd [*magyarúl*] jelzés után 3 magyar), sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 4, 12. Melodiáris kottával.
- XXXVII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 40b. Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
2 vsz. (1 latin, 1 magyar). A magyar nem a latin fordítása, hanem a *Ha valaki vígan él*-szövegcsalád egyik darabja (1. ott). Hasonló kapcsolatot őriz a XI. változat.
- XXXVIII. **Dávidné Soltári** (1814–1828) STOLL 647. 131–132. Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*
7 vsz. (6 magyar és 2.-ként az 1. strofa latin megfelelője); sorrendjük az I.-höz képest: 2, 1, 4, 14, 8, 10, 12.
- XXXIX. **Énekeskönyv** (1810-es évek) STOLL 684. 49b–50a. Ks.: *Midőn a nap fölvirrad.*
4 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 4, 8, 14, 12. (a szokásos első szakasz hiányzik).
- XL. **Benedek Elek kolligátuma** (1815–1835) STOLL 1207. 55–56. Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
14 vsz. (7 latin és 7 magyar felváltva, páronként egybeírva); sorrendjük azonos az I. változattal.

XL I. Pósfalvi Tullok Mihály-ék. (1816–1839) STOLL 660. 20. sz. Ks.: *Ó, gyönyörűségesen él valaki, én frissen.*

A lappangó zalai gyűjteményről csak MAGASSY Antal cikkéből tudunk (1901).

XLII. Gaal Vince-ék. (1821–1823) STOLL 1232. 73. *Juhászdal.* Ks.: *Ó, gyönyörűségesen él valaki oby frissen.*

10 magyar vsz., sorrendjük a XXIII. (ponyva) változathoz képest: 1–5, 8, VIII/2, 6, 7, E1 (a XXXIV. kalendáriumi verzió továbbköltésének tűnik). Egyedi záró szakasza, metrikai döccenőkkel:

Éltem én már eleget,
Boldogságom közelget,
Nincs búm és fájdalom
Az én szegény nyakaman.
Ó, mely boldog én sorsom,
Mondja meg a bojtárom.

XLIII. Ercsey Dániel népdalgyűjtése (1833, Debrecen) 21a–22a. *Juhászdal.* Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*

8 magyar vsz., sorrendjük megegyezik a XXIII. ponyvakiadással. A kézirat ezen egységében sok ponyvamásolatot találunk, pl. a Mohács-émlékdalt (kötetünkben I. sz.).

XLIV. Bándi Péter-ék. (1837) STOLL 819. 23. sz. Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*

Kiadása: CsÖRSZ 2000, 63–64.

5 magyar vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2, 4, 10, 8, 12. A gyűjtemény Csekefalván keletkezett (AI-Csík).

XLV. Daloskönyv (XIX. század I. fele) 161–163. Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*

7 magyar vsz., sorrendjük azonos a XXIV. (ponyva) változat 1–7. szakaszával.

XLVI. Énekeskönyv (XIX. század I. fele) STOLL 849. 18a–19a. Ks.: *Ha gyönyörűségesen.*

3 nyolcsoros magyar vsz. Az átalakult metrum nyomán az egykori strófarészletek újrapcsolódnak.

Ha gyönyörűségesen, Él valaki szíp frissen, Élek, juhász, az mezőben, Nyájom legelvén erdőben. Mikor reggel felvirrad, Sugárral meghasad, Harmatos füven járok, Zöld pázsinton sétálok.	Juhaimat kieresztem És legelőre vezetem, Az hegyek havasára, Az vizek forrására. Nem cserélek nagy urakkal, Sem nagy süvegű papokkal Asztalom fel nem váltom, S azt jobbnak nem állítom.
--	---

Nyugszom fáknak árnyékában,
Csendes szellők fúvásában,
Kuvasz őrzi testemet,
Nem féltém életemet,
Ha aluszom, reám vigyáz,
Nyájam körül gyakran csatáz,
Filemile zengése,
Bús györlicék nyegése.

Csak latin változatok:

Collectanea poëtica (1764–1784) STOLL 271. 74a (4 strófa); **Gyallay-Pap-ék.** (1808) STOLL 595. 30b (1 strófa; a folytatás kiszakadt).

Nótajelzéseként szerepel (latin vagy magyar kezdősorral):

Várallyai Mihály: *Mons Parnassi viribus / Jeles serge Múzsáknak* – **Belső Magyar Uttzai Magyar PARNASSUS** (Kolozsvár, 1766), Nóta: *Si quis vivit jucundus*; kiadása: SAS 2009, 345–348. = **Kolozvári ék.** (1790 k.) STOLL 398. 17–30.

Pálóczi Horváth Ádám: *Ti kies kiellenek* (az ÖÉ 1814. évi másolatában; BARTHA–KISS J. 1953, 139/f)

Pálóczi Horváth Ádám: *Hyperboréi zsenge* (több ének, pl. *Laodice! Hajnal derül; Ó, ti boldog nemzetek...*; SIRATÓ 2011, 301.) – itt „a pásztor ének nótájára” nótajelzéssel áll, de Kazinczynak küldött levelében (KazLev XV. 203.) a pontos latin szövegkezdetet is megadja.

A legismertebb bukolikus pásztoridill, kezdetben főleg erdélyi forrásokban találkozunk vele, később országosan ismertté válik. Tolnai Gábor (1958, 129–130.) tudni véli, hogy a XVIII. században az iskolai oktatásban is szerepelt; ennek konkrét dokumentumát nem ismerjük. A kéziratok hagyományban sokáig él a latin–magyar kétnyelvű változat, a nyomtatott kiadások (ponyva, kalendárium) csak magyar szöveget közölnek. Népi változatai jórészt betlehemes játékokból valók, ahol visszatérő formula a pásztorok dicsekvése gondtalan életükkel – ennek ellenére XVIII. századi betlehemes szövegekben nem bukkan fel a pásztoridill.

Szenci Molnár Alberthez egyetlen változat köti (III.), amely sajátosan ötvözi Molnár életrajzának elemeit a kora újkori ördögmondákkal (vö. *Faust*). Tolnai szerint ez a tananyagba illesztett pásztoridill tudatos ellenpontozásának szándékával került a vershez függeléként (1958, 130–131.).

XIX–XX. századi folklórváriások pl. **Almási Sámuel: Magyar Dalnok** (1840 után) I. 71. sz.; ERDÉLYI 1846–1848, I. 280. sz.; BARTALUS 1873–1896, IV. 114. sz., MNT II. 358/III.

XIX.

cím a pásztorok lakhelye (fr.)

*

Dallamát a sok szövegjegyzés ellenére csupán egy kottás forrásból ismerjük 1840 előtt. Ennek népi változatai névnapköszöntők (pl. BARTÓK–KODÁLY [1923], 35. sz.), ami hajdani széles körű ismertségére utal, s ezt a gyakori nótajelzések is megerősítik. A volt debreceni diák, majd dunántúli gazdálkodó-polihisztor, Pálóczi Horváth Ádám 1813. évi feljegyzését Bartha Dénes és Domokos Mária olvasatában közöljük (ÉP 148.):

Ha gyö-nyö - rű - sé - ge - sen él va - la - ki, én fris - sen
É - lek, ju - hász, a me - ző - ben, ve - zet - vén nyá - jom er - dő - ben
A he - gyek ha - va - si - ra, a vi - zek for - rá - si - ra.

Korszakunk határára, az 1840-as évekbe datálható Almási Sámuel drági református lelkész *Magyar Dalnok* c. kottás gyűjteményének az a két kötet, amelyeket Kolozsváron, az Egyetemi Könyvtárban őriznek, s amelyek szoros kapcsolatban állnak Almási 1834-es kéziratával. Az itt szereplő változat (I. 71. sz., *Népdal*) közeli rokona az ÖÉ dallamának, de egyértelműen páros metrumú; a *Világ haszontal*

lanság, ill. *Mi lég yen a házasság* kezdetű tréfás moralizáló dalok szokásos dallamára emlékeztet. A *Vidoran* éneklendő dalt Paksa Katalin nyomán (1988, 17), saját olvasatban közöljük, eredetileg A-dúr:

Ha gyö - nyö - rú - sé - ge - sen, él va - la - ki ily fris - sen,
É - lek, ju - hász, az er - dő - ben, le - gel - vén nyá - jam me - ző - ben
A he - gyek ha - va - si - ban, a vi - zek for - rá - si - ban.

I93.

+ I. **Öt világi énekek** (é. n., [1780]) *Első. Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

Kiadása: VÉV 165. sz.

7 vsz. A füzet végi árvers (l. a *Mohács, Mohács, régi vérontás helye* kezdetű szövegcsalád jegyzetében) alapján a kiadás dátuma: 1780.

II. **A' SZÁNTÓ-EMBER ÉNEKES DALLAI, ÉS A' MOHÁTS MEZEI SIRALOM.** (é. n., [1780]) *Első. Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz., megegyezik az azonos című, de más tipográfájú ponyvafüzet (IV–V.) szövegével. A Mohács-émlékdal árusversének rejtett datálása 1780-ra utal.

III. **ÖT VILÁGI ÉNEKEK** (é. n. [1782]) [Első]. *Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz. A füzet végi árvers (l. a *Mohács, Mohács, régi vérontás helye* kezdetű szövegcsalád jegyzetében) alapján a kiadás dátuma: 1782.

IV. **A' SZÁNTÓ VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) *Első. Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz.

V. **A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) *Első. Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz., megegyezik az azonos című, de eltérő tipográfájú ponyvákon (IV, VI.) megjelent változattal.

VI. **A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) *Első. Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz., megegyezik az azonos című, de más tipográfájú ponyvafüzet (IV–V.) szövegével.

VII. **Andrási Zsigmond-ék.** (1798) STOLL 1125. *Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokéval. Előtte a ponyváról kölcsönzött címtördék: *Három éneki*, a végén: „Sigismundus Andrási in anno 1798. esztendőben írtam ezt az éneket.” A vers végén: *vege*.

VIII. **Ráth Károly-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 504. 15b–16a. *Ks.: Felkél jó hajnalban a szántó álmából.*

7 vsz., sorrendjük megegyezik a ponyvakiadásokéval. Előtte az azonos ponyván kiadott, *Reménység az embert gyakorita táplálja* kezdetű vers olvasható (15a–b).

IX. **Farkas Pál-gyűjt.** (1773–1810; 1807-es kézírással) STOLL 1087. 230–231. *A szorgalmatos, jó szántó béresek nótája.* *Ks.: Fölkél jó hajnalban a szántó álmából.*

Nj.: *Reménység az embert [gyakorita táplálja]*

11 vsz., sorrendjük a ponyvákhöz képest: 1–4, E1, 5, E2–E3, 6, E4, 7. Az egyedi strófákat talán a verselő kedvű Farkas Pál tamási nótárius írta:

- E1 Élhessen a gazdám házi cselédjével,
Adóját adhassa cselédek bérével,
Tarthassa királlát fegyveres népével,
Sok számos madarak s más föld sergeivel.
- E2 Kérjük Istenünket mi buzgó szívünkbul,
Adja bőv áldását a magas egekbül,
Meg is adja, hiszem, ha igaz szívünkbul,
Hozzája megtérünk, és sírva könyörgünk.
- E3 Ó, jó Isten, tartsd meg mi ültetményinket,
Mert Te szent nevedben tesszük műveinket,
Senki nem segíthet kívüled bennünket,
Benned helyeztetjük nagy reménségünket.
- E4 Akkoron majd eszem szép búzakenyeret,
Túróval bémázolt kapros lepényeket,
Jóüzű gombócot, mákosréteseket,
Lúdzsírral készített több süteményeket.

1807. augusztus 28-i keltezéssel. A nótajelzésben idézett XVII. század végi vers, akárcsak a ponyvákban, itt is közvetlenül a vers előtt szerepel (229–230., *Régi szép magyar énekek*, amely *nota propria*, azaz saját dallamára éneklendő).

X. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 45a–46a. *A szántó-vető embernek éneke*. Ks.: *Felkél jó hajnalban a szántó álmából*.

7 vsz.

XI. **Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) I. 83. sz. *Földműves dala*. Ks.: *Felkél jó hajnalban a szántó álmából*.

7 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokéval.

Nótajelzésként: SIMON József: *Az gazdának szántó cselédi között való magános beszélgetése (Ádámot az Isten amidőn formálá, „az szántó-nótára”*; HUBERT 2003, 290–292.)

Sok ponyván népszerűsített földműves-idill. Rendszerint együtt jelent meg a hasonló témájú *Reménység az embert gyakorta táplálja* kezdetű XVII. századi szöveggel (RMKT XVII/14. 183. sz.), valamint *A földművelés s mag-gondviselés...* kezdetű, nehezkesebb, nem popularizálódott XVIII. század végi verssel (I. kötetünk következő szövegét).

*

Nótajelzése (IX.) az azonos ponyván is terjedő, XVII. század végére datált *Reménység az embert gyakorta táplálja* kezdetű moralizáló énekre utal, de ennek nem ismerjük dallamlejegyzését.

I94.

+ I. **A' SZÁNTÓ VÉTŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.)

Második. Ks.: *A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom*.

14 vsz.

II. **A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.)

Második. Ks.: *A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom*.

14 vsz., megegyezik az azonos című, de eltérő tipográfiájú ponyván (I.) megjelent változattal.

III. A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI. (é. n.)

Második. Ks.: *A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom.*

14 vsz., megegyezik az azonos című, de eltérő tipográfiájú ponyvákon (I–II.) megjelent változattal.

IV. Bicskei Tót János-ék. (1780–1783) STOLL 336. 58b–59b. *Szántó-vető éneke.* Ks.: *A földművelés, mag-gondviselés az én hivatalom.*

Nj: *Követi vala népnek soksága etc.*

13 vsz., sorrendjük azonos a ponyvakiadásokéval, de azok 7. szakasza hiányzik. Az ének végén: *Vége.* A kézirat ezen szakaszában sok hasonló ének sorakozik különböző korú emberek (hajadon, legény, öregember) és foglalkozásúak (pl. a tanulók) nevében írt fohászokkal. Kötetünkben csak az utóbbiakat közöljük. A 20. sorhoz fűzött locus: *Péld. 12.9.*

Protestáns imákra emlékeztető fohász. A 26. sor allegorikus képe felbukkan Arany János *Sejtelek* c. versében is (1882. márc. 2.).

Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engemet a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrébe
Vet helyettem más gabonát cserébe.

I.

19–20 igei megfelelője: *Az igaz az ő barmának érzését is ismeri, az istentelenek szíve pedig kegyetlen.* (Péld 12, 9)

*

A IV. nótajelzése a *Követi vala népek soksága* (*Nagy szívvel várják vala régenten*) kezdetű, XVI–XVII. századi egyházi énekre utal, amely katolikus és protestáns forrásokban egyaránt előfordul. Ugyanezt a versformát őrzi – egy egyszerűbb dallammal – a kolozsvári református énekeskönyv (1744) éneke is: *Őrül mi szívünk, mikor ezt halljuk, a templomba még yünk* (RMDT I. 98. sz.). A nótautalásban jelölt dallamot ugyanezen forrás nyomán adjuk közre (RMDT I. 130/III. sz.):

A föld - mí - ve - lés s mag - gond - vi - se - lés az én hí - va - ta - lom,
Er - re hív - en - gem a fel - ső ha - ta - lom.

I95.

+ I. **Papszász György gyűjteménye** (1777 után) STOLL 1093. 8. sz. [Ks.]: *Ha valaki vígan él.*
2 vsz.; a *Si quis vivit jucundus* szövegcsaláddal kontaminálva (kötetünkben 192. sz.; vö. VII.).

II. **Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. 32b. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 93. sz.; BÁN–JULOW 1964, 25.; VÉV 171. sz.
2 vsz., a juhász (1.) és a deák (2.) dicséretével.

III. **Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. 193. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
Kiadásai: BARTHA 1935, 93. sz.; MNT II. 1130.
Csak a szövegkezdet, a tenor (dallam) kottájával.

+ IV. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 3b. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
3 vsz., a juhász, a diák és a barát életmódjáról.

- V. **Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. 78b. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
1 vsz., csak a juhászéletről.
- + VI. **Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. II. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
Kiadása: KODÁLY–GYULAI 1952, 135.
4 vsz., közülük három a juhászéletről, a negyedik a diákról szól.
- VII. **Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. 40b. Ks.: *Si quis vivit jucundus.*
2 vsz., de a latin strófa a *Si quis vivit jucundus* szövegcsalád része (vö. I.).
- VIII. **Nótás Könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 178. (145. nóta) Ks.: *Ha valaki vígan él.*
Egy szakasz; a debreceni diákéletre alkalmazva.

Ha valaki vígan él, vígan él,
A deák éppen úgy él,
A deák éppen úgy él.
Nagy felházban,
Palotában
Sétál, pipál, repetál,
Hazasétál, vacsorál.
A szobába',
Kamarába'
Sétál, olvas, pipázik,
A Nagyerdőn kártyázik.

- IX. **Nótás Könyv** (1821–1828) STOLL 1234. 183. (155. nóta) Ks.: *Túl Szoboszlón, innen is.*
Két, más metrumú vándorstrófa után lejegyzett magányos szakasz, a juhászélet dicsérete:

Túl Szoboszlón, innen is	Én is voltam valaha
Áldjon meg az Isten is,	Szép asszonynak kocsisa,
Téged, rózsám, engem is,	De mit tehetek róla,
Az én galambomat is!	Hogy megrúgott a lova?

Ha valaki vígan él, vígan él,
A juhász éppen úgy él,
A juhász éppen úgy él.
Az erdőben, a mezőben,
Setál, dudál, furulyál,
Billeg-ballag, meg-megáll.

- X. **Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. 10b. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*
Egy szakasz, a diákélet dicséretével, de egy utalással a pásztorról szóló strófára is.
- XI. **Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. 132. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
2 vsz., a diák és a juhász dicséretével.
- XII. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 40b. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
2 vsz., a juhász és a deák életéről. A kéziratban később is szerepel ugyanez a változat, l. alább.
- XIII. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 51a. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*
2 vsz., a juhász és a diák életéről. Azonos a kéziratban már feljegyzett változattal, csupán az ismétléseket jelöli gondosabban, a nyitósorban ki is írva.
- XIV. **Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 15. sz. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
3 vsz., a diák (1), a juhász (2) és a zsidó (3) életéről.
- XV. **Kiss József-ék.** (1826) STOLL 736. 28. sz. Ks.: *Ha valaki vígan él.*
3 vsz., a 2. pásztori témájú ugyan, de eltér a megszokottaktól; a 3. strófa antikizáló tavasz-köszöntő:

Pán is immár juhait,	Nyílnak már a virágok,
Legelteti nyájait,	Virágoznak az ágak,
A hegyeken,	Flóra nagyon
Térhelyeken –	Vígan nagyon,
Sétál, dudál, furulyál, furulyál,	Koszorút fűz fejére,
Billeg-ballog, meg-megáll.	Koszorút fűz fejére.

XVI. **G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. 10. 6b. *Tus 10.* Ks.: *Ha valaki vígan él.*

Egy szakasz, rövid tusok (pohárkőszöntők) között, csak a juhászról. Utána az azonos metrumú és feltehetőleg dallamában is egyező *Mennyországba jer, pajtás* következik.

XVII. **Udvardy János népdalgyűjteménye** (1832) 34a. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*

2 vsz., a juhász (1) és a deák (2) dicséretével. A *Pásztorodalok* című ciklus nyitó darabja.

XVIII. **Kelecsényi József: Mulattatók Tára** (1832–1840) STOLL 783. 45b. *Juhász víg élete.* Ks.: *Ha valaki vígan él.*

Egy szakasz, a juhászélet dicsérete.

XIX. **Ercsey Dániel népdalgyűjtése** (1833, Debrecen) 52a–b. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*

3 vsz., a juhász (1), a deák (2) és a barát (3) dicséretével.

XX. **Almási Sámuel: Magyar Dalnok** (1834) STOLL 795. 80. sz. Ks.: *Ha valaki vígan él.*

2 vsz., a juhász (1) és a deák (2) dicsérete; dallammal.

XXI. **Hossu Longin-ék.** (1838) STOLL 1360. 173–174. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*

4 vsz.: a deák (1), a huszár (2), a juhász (3) dicsérete, végül a varga kicsúfolása (4):

Ha valaki vígan él, vígan él,	Ha valaki vígan él, vígan él,
Az deák éppen úgy él,	Az juhász éppen úgy él,
Az deák éppen úgy él.	Az juhász éppen úgy él.
Magos házban,	Zöld erdőben,
Palotában	Sík mezőben
Sétál, pipál, repetál,	Sétál, pipál, furulyál,
Billeg-ballog, meg-megáll.	Billeg-ballog, meg-megáll.
Ha valaki vígan él, vígan él,	Ha valaki rosszul él, rosszul él,
Az huszár éppen úgy él,	Az varga éppen úgy él,
Az huszár éppen úgy él.	Az varga éppen úgy él.
Magos házban,	Büdös házban,
Kaszárnyában	Kalickában
Sétál, pipál, prezsentál,	Sétál, pipál, bőrt rácskál,
Billeg-ballog, meg-megáll.	Billeg-ballog, meg-megáll.

XXII. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. 10. csomó, 12a–b. Ks.: *Ha valaki vígan él, vígan él.*

Kiadása: CSÖRSZ 2009a, 180.

Egy szakasz, a juhász dicsérete.

XXIII. **Kiss Dienes-ék.** (1840) STOLL 840. 26b–27a. Ks.: *Ha valaki vígan él.*

4 vsz., a juhász, a diák, a bakter és a zsidó szerepeltetésével. A kézirat Páparól származik.

XIX–XX. századi folklórváltozatok pl. **Arany János dalgyűjteménye** (1874) I. 66. sz.; **Almási Sámuel: Magyar Dalnok** (1840 után) II. 87. sz.; ERDÉLYI 1846–1848, I. 279. sz.; KRÍZA 1863, 499.; **Bartalus István kézírata** (1871 k.), I. 411., 543.; BARTALUS 1873–1896, IV. 125. sz.; LIMBAY 1879; 1880–1888, V. III. Egy XX. század elején gyűjtött somogyi népdal a juhász és a kanász életét állítja szembe egymással:

Ha valaki vígan él,
 Juhászlegény is úgy él;
 Zöld erdőben, sík mezőben
 Sétál, pipál, furulyál;
 Billeg-ballag; meg-megáll.

Ha valaki rútú él,
 Disznópásztor is úgy él;
 Egész télen egész nyáron
 A sok disznót tereli,
 Juhászlegény neveti.

Balatonboglár (Somogy) ORTUTAY-KATONA 1975, II. 439. 36. sz.

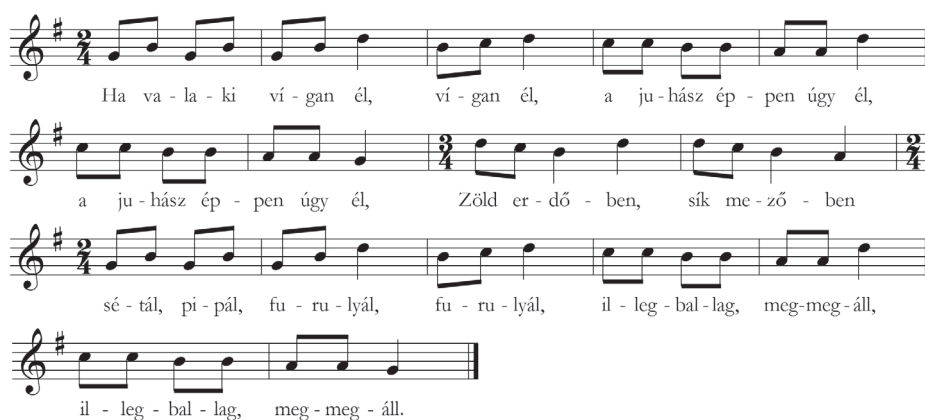
*

Dallama a közép-európai „zenei zsargon” közismert darabja, osztrák, cseh, morva, szlovák variánsai egyaránt ránk maradtak, gyakran karácsonyi szokásdallamként. Magyarországon először a **Linus-féle kéziratban** szerepel hangszeres táncdallamként (1786 k.), szöveggel pedig 1797-ben jegyezték le elsőként (III.). Bartha Dénes (1935, 93. sz.) és Kerényi György (MNT II. 1130.) közlése nyomán, saját átírásban közöljük a II. változat közel egykorú szövegével:

Ha va - la - ki ví - gan él, ví - gan él, a ju - hász ép - pen úgy él:
 Zöld er - dő - ben, zöld me - ző - ben
 Sé - tál, du - dál, fu - rug - lyál, fu - rug - lyál, bil - leg - bal - lag, meg - meg - áll.

Almási Sámuel lejegyzése (XX.) a versváltozatok jelentős részéhez hasonlóan a strófák 2. verssorát is ekhózza egy variált zenei motívumra. Saját olvasatban közöljük, eredetileg A-dúr; a 3/4-es ütemek eredetileg 2/4-re szétosztva:

Ha va - la - ki ví - gan él, ví - gan él, a ju - hász ép - pen úgy él,
 a ju - hász ép - pen úgy él, Zöld er - dő - ben, sík me - ző - ben
 sé - tál, pi - pál, fu - ru - lyál, fu - ru - lyál, il - leg - bal - lag, meg - meg - áll,
 il - leg - bal - lag, meg - meg - áll.

Arany János dalgűjteményében (1874, I. 66. sz.) mintha a korábbi részmotívumok sajátos ötvözete alkotná a dallamot, a korra jellemző hegyes ritmizálással (fotómásolat: KODÁLY-GYULAI 1952; eredetileg A-dúr):

Ha va-la - ki ví - gan él, ví - gan él, a ju - hász ép - pen úgy él,
a ju - hász ép - pen úgy él, Zöld me - ző - ben, Zöld er - dő - ben
sé - tál, du - dál, fu - ru - lyál, fu - ru - lyál, bil - leg - bal - lag, meg - meg - áll,
bil - leg - bal - lag, meg - meg - áll.

I96.

- + I. **Szolga Mihály diáriuma** (1754–1763) STOLL 249. 220. *Vadászember éneke*. Ks.: *Azt állítja, ha más látja, nincsen vig jókedvem*.
Kiadása: BAROS 1905, 159. (I. vsz.)
5 vsz. Az eredeti kézirat lappang, így csak Dézsi Lajos-féle másolatát használhatjuk.
- II. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 70b. *Vadászéneke*. Ks.: *Azt állítja, ki nem tudja, hogy nincsen vig kedvem*.
3 vsz. A végén a szerzőre utaló megjegyzés: „Ezen éneket szerzette Ballos”. A kéziratban viszonylag gyakori a szerzői attribúció, pl. több anonim versnél írja, hogy „Faludinak tulajdonították”.
- III. **Thaly-kolligátum** (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 237a. *Vadászéneke*. Ks.: *Felébresztvén emberimet, mondom nekik: auf! auf!*
2 vsz. A vadászdalal kezdődő, kolligált füzet repertoárját a XIX. századi első évtizedeire jellemző kézírással jegyezték fel.
- IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 147a. Ks.: *Azt állítja, ki nem tudja, hogy nincsen vig kedvem*.
3 vsz. A II. csaknem egyező, néhol emendált másolata. A végén: „Ballos szerzette”.
- V. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. 68b–69b. *Vadászati ének*. Ks.: *Azt gondolják, akik látják, hogy nincsen jó kedvem*.
4 vsz., a végén: *Vége*. Bár a feljegyző külön nem jelöli, többször utalt rá, hogy a gyűjtemény szövegei korábbi forrásokból származnak (jurista korából, ill. apjának 1788. évi énekeskönyvéből). A strófák 5. sorának szótagszáma változó.
- VI. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. II. 76a. Ks.: *Frisz kopóim, agaraim kedvem nevelői*.
2 vsz.

Szerzőjét a II. és IV. változat Ballos néven említi; egyelőre nem sikerült azonosítanunk.

A vers közeli kapcsolatban van Nagy János szanyi plébános egyik versével; talán mintaként szolgált hozzá:

A vadászatról

Ha bú, bánat járja szíved, az erdőre jer velem,
Komor kedved és gyötrelmed elmúl, úgy vélem.
Szól már a nagy kürt, előáll a sok ebem,
Lantos, Lámpás, Vezér, Dudás vadász-seregem.

Ím, ugatnak, ásítóznak, a farkokat csóválják,
Nyöszörögnek a korlátban, csak a jelt várják.
Menjünk, menjünk, már az erdőre siessünk,
Szabadítsuk az ebeket, egyet füttyentsünk!

Felemelvén egyik lábát, huddozik a Dudásom,
Amott nekimerevedvén rakik Lantosom.
Jó jel, jó jel ez, elhidd, kedves barátom!
Még ma nyulat látunk, lövünk, előre látom.

Alig fordul egyet-kettőt vezérebem, ugrik nyúl,
Nyíf! nyaf! nyíf! nyaf! megkettőzi, csak nem meg is fül.
Vigyázz, villámlik, rövid farka, szép fejér;
Szól a puska, fekszik a nyúl, ó, be jó kövér!

Tarisznyába vessük, menjünk, a jó ebéd otthon vár,
Egészségben, elhidd, pajtás, nem lesz semmi kár.
A kis sétálás, az erdők és vadászat
Elúzi a bú-bajunkat, s igen használhat.

NAGY János: *Nyájás Műzsa* (1790), XXVII. ének (248–249.)

I.

18, 20 *Kapzsi, Dudás, Lárma; Delvic* (más változatban: *Dervis*), *Cicke, Hamis, Kényes* – kutyanevek

I97.

Papszász György gyűjteménye (1777 után) STOLL 1093. 6b–7a. Ks.: *Komáromi kerek erdő*.
Kiadása: VÉV 172. sz.

Egy valamivel későbbi, ugyancsak debreceni kéziratban egy kontaminált füzér elején találkozunk a strófával:

Erdő, erdő, kerek erdő,
Abban lakik vadász kettő.
Tele van a szája csókkal,
Keszkenője mogyorókkal.

Karap Sándor kézírata (1812) STOLL 629. 82a. BÀN–JULOW 1964, 33. sz.

I98.

+ I. **Dubinszky Mátyás-ék.** (1787) STOLL 373. 44a–b. Ks.: *Azt gondolja, ki nem tudja, a parasztleletnek*.
4 vsz. Romlott, versformáját tekintve sem egységes változat. Közvetlenül előtte található az ellenvers: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél* (44a; kötetünkben: 218. sz.). Erre utal jelen szöveg *Más. Ellenkező* álcíme.

II. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 61a–b. *A parasztnak jól van dolga*. Ks.: *Azt gondolja, ki nem tudja a parasztembernek*.

5 vsz. A kézirat következő papíríve a vers folytatásával (amit csak az őrszó jelez) és a 66. sz. szöveggel hiányzik! A könyvtárosi lapszámozás folyamatos, a hiányt nem észlelték. Előtte olvasható az ellenvers: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.* 3–4. strófája egyedi:

Csélcsapsággal, tolvajsággal nem akarok élni,
Erőszakkal, hazugsággal másét húzni-vonni,
Jobb énnékem szegénykedni,
Kevéssel megelégedni,
Hogysen azokért aggódni, avagy prédálódni.

A nagy urak esznek-isznak, de mégsem boldogok,
Kérdezzed bár, majd megvallják, hogy rosszul van dolgok,
Soha nincsen nyugodalmok,
Hanem mindég aggodalmok,
De én csekély kevéssel megnyugodva élek.

+ III. **Kézirat-törredék 2** (XVIII. század vége) 25b. [Ks.]: *Eljáradván, megízadván a tágas mezőkön.* 3 vsz., az ének eleje a kézirat töredékessége miatt hiányzik. A Thaly Kálmán gyűjtőkolligátumában megmaradt kis kéziratban ezen kívül csak a *Magyar Majom* c. divatcsúfó szerepel (I. a 3/B kötetben); a nagyobb gyűjteményből nyilván csak ezt vágták ki és küldték el Thalynak. A könyvtári levélszámozás téves.

I.

12 *Crezus erszényével* – Krózus (Kroisosz, mesés gazdagságú ókori lüd király) erszényével

I99.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. I. 98a. *A sírásóké.* Ks.: *Ritka élet ily gyöngy élet, mint a sírásóké.*

4 vsz.

Shakespeare *Hamletjének* Kazinczy-féle fordításában (1790) is találkozunk egy sírásó által énekelt 3 vsz.-os betétdallal *Járd el az egész világot kezdettel.* (2. vsz. *Se király, se fejedelem...*; 3. vsz. *Sírásó pajtás, nézz, s neves...*). Az első szakasz kivételével ez a dal topikus variánsa a Kresznerics feljegyezte szövegnek. Hat vsz.-os szövegvariánsát pl. **Bándi Péter énekeskönyvében** (1837) találjuk, egy közismert XVII. századi dallamra (*Idéje bujdosásomnak*) énekelték. A szöveg első 3 vsz.-a azonos a Kazinczy-fordítás betétdalával, annak variánsa, a további 3 szakasz is a moralizáló/filozofáló sírásó szemszögéből kommentálja a halált. Azt tanítja, hogy a halál után mindenki egyenlő.

Korona vagy koldussüveg,
Király, koldus, cserép, üveg,
Mind romlandó maradványok,
Reátok csak földet hányok.

Mindkét szövegcsalád színházi eredetű lehet. Mivel ekkoriban egyes jeleneteket külön is bemutattak („revüszám”-ként), akár így is terjedhetett.

200.

+ I. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 85b–86b. *Juhászének. Az ifjú s öreg pásztorok*. Ks.: *Jaj, hol vagytok vig napjaink*.
6 vsz., párbeszédés.

II. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 31. sz. Ks.: *Jaj, hol vagytok vig napjaink*.
Az elveszett gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal jegyzékéből tudunk (1901, 293.); tulajdonosa egy kapornaki (Zala m.) literátus nemes volt.

29, 35 *árnyékfákkal* – szövegromlás, értsd: a nimfákkal

201.

+ I. **Szöllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. 14a. Ks.: *A szép reggel ékessége*.
2 vsz. A vers után más kézzel, primitívebb írással: „Szölösi Ignácé Földvári Rebi Uj”.

II. **Gaál Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. 45–46. Ks.: *A szép reggel ékessége*.
2 vsz.

Az I. kézirat (talán női) összeírója – ellentétben a korban szokásos falusi idillekkel – konkrét munkafolyamatokról (aratás, cséplés, fonás stb.) és munkaeszközökről is versel, igaz, a bukolikus költészet felfogásában. „Munkadalai” mégis lélektelisebbek, mint a mezei juhász vagy földműves ponyván terjesztett propagandaversei.

202.

Szöllősy Ignác-ék. (1801) STOLL 561. 21b–22a. Ks.: *Boldog pásztor az olyan*.
3 szakasz: az első kettő 4 soros, a 3. vsz. 6 soros.

A szöveg egyelőre társtalan, első fogalmazásnak tűnik.

203.

Szöllősy Ignác-ék. (1801) STOLL 561. 27b. Ks.: *Csép, kapa nyavalya*.
Egy szakasz.

A kétkezi, földműves munkából élő ember(ek) elismerése. A strófa számozás nélkül a 3. sorszámú *Örvendjetek, emberek...* kezdetű, rokokó jellegű vers után van beírva.

204.

Szöllősy Ignác-ék. (1801) STOLL 561. 17b. Ks.: *Ejnye, szedte-vettit, még ma semmit nem dolgoztunk*.
Egy szakasz.

5 *megvessük magunkat* – igyekezzünk, veselkedjünk neki

205.

- + I. **Szőllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. 21a. Ks.: *Élet és áldás légyen rajtatok.*
2 vsz.
- II. **Gaál Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. 59. Ks.: *Élet és áldás légyen tirajtatok.*
2 vsz.

Mínta egy aratás utáni közös vacsorára szóló meghívó rigmus lenne. Lehet, hogy egyéni szerzemény, de tematikusan összefüggni látszik az *Ejnye, szedte-vettit...* (204. sz.) meg a *Rajta, rajta frissen a búzamezőre* (208. sz.) kezdetű szöveggel.

206.

- + I. **Szőllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. 28b–29a. Ks.: *Ki boldogabb, mint a nemes.*
4 vsz.
- II. **Gaál Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. 21. Ks.: *Ki boldogabb, mint a nemes.*
3 vsz., 3×6 soros refrénes változat (*Nem szorul ám senkire...*).

Mínta a *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél...* kezdetű társadalmi panasz (I. kötetünkben 218. sz.) ellenpólusa, travesztíája volna.

207.

- + I. **Szőllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. 13b. Ks.: *Nappal fonunk vagy aratunk.*
Két szakasz.
- II. **Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. 89–90. Ks.: *Nappal fonunk vagy aratunk.*
Két szakasz, szerkezete megegyezik az I. változattal.

Az egyszerű falusi élet dicsérete.

- I.
8 *semmi ítélet* – semmi (társadalmi) előítélet

208.

- + I. **Szőllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. 7a. Ks.: *Rajta, rajta, frissen, a búzamezőre.*
2 vsz.
- II. **Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 133. *Az aratók éneke.* Ks.: *Rajta, rajta, frissen, a búzamezőre.*
Egy szakaszként leírt változat, a végén: *Vége.* Egy szó és néhány szótagszámeltéréssel azonos az I. változattal. A kézirat a kolozsvári unitárius kollégiumból származik.
- III. **Gaál Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. 72. Ks.: *Rajta, rajta, frissen, a búzamezőre.*
2 vsz., lényegileg azonos az I. változattal.

209.

- + I. **Öt szép világi énekek [1]** (é. n.) Ötödik. *A paraszti boldogságáról.* Ks.: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél.*
5 vsz.
- II. **Öt szép világi énekek [2]** (é. n.) Ötödik. *A paraszti boldogságáról.* Ks.: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél.*
5 vsz. A ponyvafüzet az azonos című I. változat újraszedett, de azonos címlapképű kiadása.
- III. **Hat szép új világi énekek** (é. n.) Ks.: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél.*
A ponyvafüzet jelenleg nem található.
- IV. **Rumy Károly György népdalgyűjtése** (1830-as évek) 21a. Ks.: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél.*
4 vsz. Rumy Károly György gyűjteményének része; másik kéziratában (206/172/a) az eredeti panaszének kezdősora is szerepel.
- V. **Bándi Péter-ék.** (1837) STOLL 819. 24. sz. Ks.: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél.*
Kiadásai: CsÖRSZ 2000, 64–65; VÉV 169. sz.
5 vsz., megegyezik a ponyvakiadásokkal.

A *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél* kezdetű panaszének (kötetünkben 218. sz.) ellenpárja, feltehetőleg azonos dallamra.

XIX–XX. századi folklórváltozatai pl. ERDÉLYI 1846–1848, I. 319. sz. (4×12-essé alakult, részben korábbi strófákkal bővült változat).

210.

- + I. **Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 63–64. Ks.: *Csak a jubászélet mutat.*
Egy szakasz, egy másik juhászdill (*Egy szép jubászi nevezet*) szomszédságában.
- II. **Virág Pál jegyzőkönyve** (1797–1804) STOLL 1123. 30. *Egy érzékeny leírása az ártatlan életnek.* Ks.: *Csak a jubászélet mutat.*
Egy szakasz, 1797 körüli kézírással.

Ez is természet-idillnek tűnik, de Dél-Észak emlegetése társadalmi felhangokat ad neki.

211.

- Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. 63. Ks.: *Egy szép jubászi nevezet.*
2 vsz. Utána egy másik juhászdill (*Csak a jubászélet mutat*) olvasható.

212.

- Páter Vitus verseskönyve** (1800 k.–1831) STOLL 1153. 48–49. *Cantio gregis pastorum.* Ks.: *Sokszor immár éjjel is semmit sem aludtam.*
Nj.: *Meum est propositum*
8 vsz., az ének végén: *Vége.* A kézirat korai, nyilván még XVIII. századi repertoárt őrző részében.

Talán egy iskolai színjáték részlete, a Kodrus név említése is erre utalhat. A népi betlehemesek ún. „pásztorjátékában” az öreg pásztornak ehhez hasonló, antikizáló névváltozataival találkozunk, főként a Vergilius eclogáiban szereplő Corydon nevét variálva, pl. *Karidon* (Kászonújfalu, Csík m. MNT II. 406.), *Kuridom* (Józseffalva, Bukovina MNT II. 419.), *Koredor* (Vác, MNT II. 477.), *Kiridon* (Pásztó, Heves m. MNT II. 507).

- cím csordapásztorok éneke (lat.)
 8 *kormos lével* – kávéval
 13 *körmöci rézszel* – értsd: a körmöcbányai arannyal
 14 *Járjuk mi az lejtőket* – kézen fogva táncolunk

*

A nótajelzés egy középkori vágáns diákdal („az Archipoëta éneke”) dallamára utal; a verset és a megtisztelő költői címet Gualterus de Mapesnek tulajdonították. A tréfás gyónás-verset korszakunkban is énekelték a magyar és nyugat-európai diákok, nyilván többféle dallamra. Pálóczi Horváth Ádám feljegyzése (**Ötödfélszáz énekek**, 1813, STOLL 639. 355. sz.) talán középkori vagy kora újkori eredetű. Bartha Dénes átírása nyomán közöljük (BARTHA–KISS J. 1953, 696):

Sok - szor im - már éj - jel is sem - mit sem a - lud - tam,
 A nagy gon - dol - ko - zás - ban el - mé - met kop - tat - tam,

Hogy mi - né - mű ál - la - pot - ra ad - jam é - le - te - met,

Az mely - ben is hol - to - mig tölt - hes - sem él - te - met.

II. C) 2. Életképek

A fejezet elején közöljük az ún porció-ének mindkét változatát. Egyikük talán már 1711 előtt kialakult (*Vagyon hazánkban két gonosz ember*), de variálódása jórészt a XVIII. század közepére és végére esik. Ugyanerre a metrumra és poétikai hagyományra épül a műfaj másik képviselője (*Nincsen ég alatt oly nyomorúság*), amelyet csak a XVIII. század végi kéziratokból ismerünk, de intertextuális kapcsolataik miatt a két szövegtípust szemléletesebb közvetlenül egymás után olvasni.

213.

I. **Apostagi graduál** (XVII. század eleje) STOLL 8. Kötéstábla. Ks.: *Vagyon hazánkban két gonosz ember*.

II vsz., sorrendjük a II.-hoz és az iker-szövegcsaládhoz képest: 1–3, 5, 7–11, 214/I/13, III/14.

XVIII. század eleji kézírás, a lapszél miatt néhol töredékes. Maga a feljegyzés is vázlatos, sok helyen csak hiányos vsz.-ok szerepelnek, ezért nem közöljük.

- + II. **Czuczor Gergely gyűjteménye** (1700–1704) STOLL 1034. 16a. *Lamentatio portionalis*. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
Nj.: *Nibil in mundo magis est vile* etc.
15 vsz., XVIII. század eleji kézírással.
- + III. **Szikszai András-ék.** (1725–1752) STOLL 239. 40b–41b. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
Kiadása: VARGA 1977a, 239. sz.
14 vsz.
- IV. **Négy szép Uj Mulatságos Világi énekek** (é. n.) Második. *A parasztember keserves éneke*. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
Kiadása: THALY 1864, II. 380–381. (egykori, kéziratári jelzettel)
9 vsz., de hibás strófaszámozással; sorrendjük a II. változathoz képest: 1, 4, 8, E1 (III/9^v), 7, 13^v, 11^v, 5, 15. A 6. strófában metrikai következetlenség, a záró vsz. utolsó sora pedig felező 12-essé bővül. Egyedi szakasza (4.) a III.-ban más megfogalmazásban olvasható:

Két kaszakövöm, egy cséphadaróm,
Egy fatarisnyám, egy somfabotom.
Semmim sincsen több, mégis untatom,
A porcióért exequáltatom.

- V. **Öt szép új Mulatságos Világi Énekek** (1790) Második. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
A ponyvafüzet jelenleg nem található. Pogány Péter által rögzített régi jelzete: OSZK 46/74. (Az Axioart Aukciósház 2008-as árverésén felbukkant egy példány, melynek címlapfotóját is közölték.)
- VI. **Hat szép új Mulatságos Világi énekek** (é. n.) Második. *A parasztember keserves éneke*. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
9 vsz., sorrendjük (a 6. szakasz metrikai döccenőivel együtt) megegyezik a IV. változattal. A számozást és a sajtóhibákat részben kijavították (*bober* helyett *haber*; *bunda* helyett *bontá*), de néhány újabb hibát is létrehoztak. Egyedi megoldások is vannak, pl. *vessük a sánkra az exekuciót*.
- VII. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 53a–b. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
9 vsz. A IV. ponyvaváltozat majdnem szó szerinti másolata. A kéziratban a műfaj másik képviselője két alkalommal is szerepel (*Szántani, vetni, nyárban aratni; Nincs az ég alatt...*; l. a következő szövegcsaládban).
- VIII. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 113a–b. Ks.: *Vagyon házámban két gonosz ember*.
9 vsz. A VII., egyúttal a IV. csaknem egyező, néhol emendált másolata.

A katonatartással járó kötelező szolgáltatások: élelem és szénaporció, valamint a hadsereg eszközeinek továbbszállítását biztosító forspont (előfogat-kötelezettség) terheit panaszló vers élesen rávilágít a XVIII. századi közállapotokra, a köznép gazdasági viszonyaira.

A *Vajha még egyszer oly időt érnék* sor (III/49–50.) előképe már a XVII. század közepén felbukkan egy, a XVIII. század első felében is népszerű szerelmi dal részletéként, 13 szótaggal:

Vajha valaha még egyszer oly időt érnék,
Melyben te szép személyeddel szemben lehetnék...

Égő lángban forog szívem (RMKT XVII/3. 98/I., 4. vsz.)

I.

- 14 „*Fur main fert bobér!*” – Hozz zabot, fuvarosom! (ném.)
 33 *két síp házamon* – két füstelvezető cső; a kemence kürtőjének folytatása. Ez abból a szempontból fontos, hogy annak idején ún. „füstpénzt” is szedtek adóként
 36 *Az porcióra mégis untatom* – ... mégis unszoltatom
 37–38 értsd: a porció sokakat elszegényített, koldustáskára (koldulásra) szorított

II.

- 14 „*Majlíber hajder!*” – szövegromlás, talán a *Mein Lieber, Heu her!* ’Kedvesem, zabot ide!’ félreértése
 22 *Sok terbes ládát felvert* – sok rakott, teli ládát feltört

*

A II. változatnál megadott nótajelzést ez idáig sajnos nem tudtuk feloldani (talán a *Nincs az ég alatt...* szövegtípus latin, alkalmi fordítására utal?). A jellegzetes 5+5-ös, talán eredetileg *volta*-ritmusú versforma egyébként lehetővé teszi, hogy e reneszánsz dallamtípus egykorú vagy népi emlékezetben őrzött képviselőire énekeljék (időben a legközelebbi Pálóczi Horváth Ádám *Magyar felelet* c. versének dallama; **Ötödfélszáz Énekek**, 1813, 44. sz.).

214.

- + I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 12b. *Parasztének*. Ks.: *Szántani, vetni, nyárban aratni*.
 14 vsz. A kézirat 32b lapján Jankovich egy másik változatot is feljegyzett *Nincs az ég alatt oly nyomorúság* kezdettel (II).
 II. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 32b. Ks.: *Nincs az ég alatt oly nyomorúság*.
 9 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: E1, 1–3, 5, 6, 8, E2, 13. Kezdőstrófája és egyedi szakasza (8.):

Nincs az ég alatt oly nyomorúság	A sok gyermekkel teli a házam,
Kit nem szenvedne szegény paraztság?	Kik miatt sokszor felkopik állam,
Urakban volna ha irgalmasság,	Feleségem is igen részeges,
Eszekbe jutna Isten és mennyország.	Ha nem ihatik, nem egészséges.

A kéziratban már korábban szerepelt egy másik változata (*Szántani, vetni...*, I. fentebb).

- III. **Egri ék.** (1806) STOLL 1175. ?. *Parasztok éneke*. Ks.: *Nincs az ég alatt oly nyomorúság*.
 Kiadásai: MÉSZÁROS 1975, 42.; VÉV 166. sz.
 11 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: II/1, 1–5, 10, 9°, 11, 13, 14. A lappangó gyűjtemény ismertetője, Mészáros György nem közli a versek lapszámát.
 IV. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 17a–b. Ks.: *Szántani, vetni, nyárban aratni*.
 14 vsz. Az I. változat csaknem egyező, tisztázott másolata, fölötte ceruzás cím: *A parasztf. sorsa*.
 V. **Horváth András-ék.** (1813) STOLL 637. 2a–3a. Ks.: *Nincs az ég alatt oly nyomorúság*.
 12 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: II/1 (csonka), 1–11.

A XVIII. század végén és a XIX. elején több forrásban felbukkan a *Porció-ének* parafrázisa azonos metrummal, feltehetőleg azonos dallamra. A rokonságot – akárcsak hasonló továbbköltések esetében – egyetlen szakasz (III/8.) árulja el.

Az 1840-es években Losonczy László (1812–1897, Arany János nagykőrösi tanártársa) egészen hasonló témájú, lázító hangvételű verset írt: *Nyomorúság az életem, / A sok adót én fizetem...*, s Erdélyi János kétszer is kiadott, válogatott népdalgyűjteménye népszerűsítette. A panaszos folklórszövegek többnyire már e költemény strófáit, frázisait variálják (l. bővebben, folklórváltozatokkal KÁLMÁNY [1952], 45. sz. jegyzeteit, 267–277).

Az ének rövid, topikus variánsa a XIX. század végéről („A dél-alföldi jobbágy bizonyára vágyódással tekintett a független jogállású jász-kún és hajdú-vidékek redemptusai felé” – írja magyarázólag Dégh Linda):

Já'ságba' van jó lakás;
Mer' ott nincs robotolás,
Szabadon mék az országba',
Porciót nem adok soha.

Lőrincfalva, KÁLMÁNY [1952], 266, 44. sz.

I.

37 *valaki bol van* – akárki akárhol van

215.

I. **Zemplényi-kézirat** (1775–1785) STOLL 320. 50. Ks.: *Hol lakik kelmed? Vágáson.*

Kiadása: BARTHA 1935, 17. sz.

Csak a kezdősor, kétszólamú melodiáris kottával.

+ II. **Tolvay István-ék.** (1788–1791) STOLL 381. 24b–25a. Ks.: *Hol lakik kelmed? Vágáson.*

Kiadása: BARTHA 1935, 17. sz.

Egy magyar és egy szlovák vsz., fonetikus írással.

+ III. **Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. 139. sz. Ks.: *Hol lakik kelmed? Vágáson.*

Nj.: *Meg bált [atyám már anyámmal]*

2 vsz. A nótajelzés a kézirat egy korábbi (130. sz.) szövegére utal.

IV. **Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. 40–41. Ks.: *Hol lakik kend? Favágáson.*

Egy szakasz.

V. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 141a.

Ks.: *Hol lakik kelmed? Vágáson.*

2 vsz. A III. csaknem egyező másolata.

+ VI. **Battha Bálint kótatára** (1804–1808) STOLL 572. 360. Ks.: *Hol lakik kelmed? Vágáson.*

2 négyesoros vsz., lány- és legénysúfolóvá alakítva.

A II. kéziratba fonetikus leírt szlovák verzió rekonstrukciójáért Gyivicsán Annának mondunk köszönetet:

Kde bývate? Na Vágáše.
Počom drevo? Dva mariáše.
Desať groše, či ho dáte?
Ta dám, len[?] ta pološte.
Čeló, Čákó, kde postavím?
Len tu. Prv vám zaplatím.

II/5. = III/4. *Csali/Cselő, Csákó* – ökörnevek

III.

5 *Salva Guardia* – ez a felirat jelezte a nemesi házakon, hogy az épület mentes a katonai beszállásolás alól

Dallamát az I. változat őrzi, amelyet Barsi Ernő átírása nyomán közlünk a III. szövegével (1988, 62. sz.; BARTHA 1935, 17. sz.; vö. RMKT XVIII/4. 363.):

Hol la - kik kel - med? Vá - gá - son. Hogy ez a fa? Tíz ga - ra - son.

Ha ki - len - cért id' ad - ja kend? Csá - lé, Csá - kó, hajt - sa bé kend!

216.

Aranka György-gyűjt. (1782–1790) STOLL 345. I. 93b–94a. *Szólga éneke.* Ks.: *Boldogtalan állapotja a szegény szolgának.*
Két szakasz.

A 2. vsz. kezdete szerint „A Falábi Péter mester énekely kedvére”. Egy korabeli Molière-fordításnak (*Fen-béjázó, és maga sorsával meg nem elegendő embernek bolondsága*, Eger, 1769) egyik szereplőjét valóban Fa-lábi Péter táncmesternek hívják. Aranka kétségkívül ismerte a darabot (egyik másolata Gyulafehérvárról származik); gyűjteményében többször idézett belőle, ám a ránk maradt színjátékszövegben (GRAGGER 1909; RMDE XVIII/4/2, 9. sz.) ez a dal nem található. Az iskoladrámák és egyéb színjátékok betétdalainak folklorizálódásáról, ill. folklorizmusáról l. bővebben KÜLLÖS 2013c.

217.

+ I. **Leg-is leg-újabb Petri Gujás nótáji** (é. n.) *Első.* Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 81.

5 vsz. A ponyvafüzet címadó verse.

II. **Leg is legújabb petri gujás nótája** (é. n.) *Első.* Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 81.

5 vsz., sorrendjük azonos a majdnem egyező című és tartalmú ponyvakiadással.

+ III. **Kresznerics Ferenc gyűjt.** (1790–1809) STOLL 399. II. 127a. Ks.: *Én vagyok a pesti gulyás.*

Kiadásai: VÉV 173. sz.; NAGY K. 2011, 81.

Egy szakasz.

IV. **Magyar országi, vagy Pesti ó és Új Kalendariom** (1828) *Petri gulyás.* Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 83.

5 vsz., sorrendjük azonos az I–II. ponyvakiadással.

V. **Mátray Gábor kézírata** (1820-as évek) II. Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 83.

Csak a kezdőstrófa, kottával. Mátray Gábor az 1820-as években írta össze ezeket a dalokat leendő nyomtatott kiadása számára (a zongorakíséretes tisztázatok egy része is fennmaradt ugyanitt).

VI. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 132. (151. sz.) Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 84.

Csak a kezdőstrófa, dallammal.

VII. **Kún Sámuel-ék.** (1831–1832) STOLL 776. 9. Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 84.

5 vsz., sorrendjük azonos az I–II. ponyvakiadásokkal. Az 5. strófa parafrázis kezdete: *A sinfolvi hegyes halom.* A gyűjtemény Torockón készült.

VIII. **K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. VIII. 15b. Ks.: *Én vagyok a petri gulyás.*

Kiadása: NAGY K. 2011, 84.

2 vsz., a szokásos nyitóstrófa átköltése után egy másik népies pásztordicsekvés részlete következik:

Én vagyok a petri gulyás,	A csikósnak jól van dolga:
Én őrzöm a petri gulyát	Egyik lóról a másikra.
A bojtárom vizes sáron,	De a juhász, mint a kutya:
Maga a paplanos ágyon.	Egyik dombbrúl a másikra.

Mivel ERDÉLYI János (1846–1848, I. 217.) épp ugyanígy közli, nem kizárt, hogy a debreceni kéziratba innen másolták.

A kiterjedt szövegcsalád részletes elemzése (különös tekintettel Édes Gergely parafrázisának terjedésére): NAGY K. 2011 és 2012. Kötetünkben csak az anoním strófaból álló, Édesnek mintaként szolgáló dalfűzér előfordulásait regisztráljuk.

*

A szövegcsaládhoz kapcsolódó dallam már a gulyásnóta felbukkanása előtt ismert. Első ízben a Billisits Mártonnak tulajdonított *Bakbus* c. pálos iskolai színjáték egyik betétdalának dallamaként találkozunk vele 1765-ben (SZABOLCSI 1955, 78*). Szövegünkkel elsőként az 1820-as években örökítették meg; az első datálható feljegyzés Édes Gergely átköltéséhez kapcsolódik a **Kelemen László-ék.**-ben (1828, STOLL 1283. 5b–6a, NAGY K. 2011. 74–75, 83–84.). Saját átírásban közöljük (eredetileg F-dúr, Andante):

Én va - gyok a pet - ri gu - lyás, Én ő - zöm a gu - lyát, nem más,
Pet - ri - nek nagy a ta - nyá - ja, Gu - lyám azt sza - ba - don jár - ja.

Ezzel csaknem egykorú és dallamívében is igen közeli Mátray Gábor kéziratos lejegyzése, amely ugyancsak *Lassakán* éneklendő. Az egystrófás változatot saját átírásban közöljük (eredetileg Esz-dúr):

Én va - gyok a pet - ri gu - lyás, Én ő - zöm a gu - lyát, nem más,
A boj - tá - rom a gu - lyá - nál, Ma - gam va - gyok a ró - zsa - m - nál.

Lényegében azonos a fentiekkel Tóth István feljegyzése az 1830-as évekből, a Kiskunságból. Saját átírásban közöljük (eredetileg A-dúr):

Én va-gyok a pet-ri gu-lyás, Én ór-zöm a pet-ri gu-lyát,
A boj-tá-rom a nyáj mel-lett, Ma-gam meg a ró-zsám mel-lett.

Mindszenty Dániel (szintén Édes Gergely szövegével) 1832-ben egy némiképp eltérő, de rokon karakterű dallamot jegyzett fel kottás kéziratába, amelyet saját átírásban közlünk, eredeti hangnemből (12. sz.):

Én va-gyok a pet-ri gu-lyás, Én ór-zöm a gu-lyát, nem más,
Pet-ri-nek nagy a ha-tár-ja, Gu-lyám azt sza-ba-don jár-ja.

218.

- + I. **Dubinszky Mátyás-ék.** (1787) STOLL 373. 44a. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
6 vsz. Rögtön utána következik az ellenvers *Más, ellenkező* címmel (*Azt gondolja, ki nem tudja, a parasztéletnek*; kötetünkben 198. sz.)
- II. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. I. 60b–61a. *Parasztnak rosszul van dolga.* Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 6, 3, 4, 5. Rögtön utána olvasható az ellenvers: *Azt gondolja, ki nem tudja...*, akárcsak az I. változat esetében.
- III. **Különféle versek és dalok** (XIX. század eleje) STOLL 534. 12a–b. *A szegén parasztember sorsáról.*
Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3, 6, 4, 5.
- IV. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század eleje) STOLL 535. 20a–b. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1, 2, 5, 4, 6, V/7–8.
- + V. **Jankovich Miklós: Magyar énekek** (1804) STOLL 573. 19a. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
8 vsz. A kézirat e része kolligált lapokból áll, ez sem Jankovich Miklós kézírása, inkább XVIII. század végi.
- VI. **Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. 118b–119a. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*
Kiadása: VÉV 167. sz.
14 sor, strófatagolás nélkül. 2×12-es sorpárokra épül, így eltér a szövegcsalád többi darabjának ungaresca jellegű versformájától (12, 12, 6, 6, 6). Mivel talán Szirmay Antal adaptálta e formába, csak itt közöljük:

Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Mert nyomorúsága nagyobb a tengernél.
Éjjel, nappal néki soha nyugta nincsen,
Talpon kell strázsálni, azért kedve sincsen.
Kenyérnél egyebet ritkán szokott enni,
Hajdinagombóccal meg kell elégedni.

Hol a porciójért rontják, ostromolják,
Hol pedig dézmájért szidják, káromolják,
Uraság dolgáért kínozzák, mocskolják,
Ki tudná leírni, hányfelé vonszolják?
Ha szavat nem fogad, a derest heveri,
Alfelét fájlalja, a hajdú megveri,
Vagy pediglen őtet a tömlöcben teszik,
Hol nem eszik-iszik, csak éhen dolgozik.

VII. **Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. 24. sz. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*

Az elveszett zalai gyűjtemény tartalmáról csak Magassy Antal cikkéből tudunk (1901).

VIII. **Rumy Károly György-gyűjt.** (1820-as évek?) 50b. Ks.: *Nincsen nyomorultabb a parasztembernél.*

Csak a kezdősor, Rumy Károly György minősítésével: „(jeles!)”. Másik gyűjtőkéziratában (MTAK Irodalom 8^r 206/172/g) a travesztiát is feljegyezte, I. a II. C. I. fejezetben.

IX. **Komáromi dalgyűjtemény** (1828–XIX. század közepe) STOLL 1284. 114a–b. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél.*

8 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1, 2, 4, 3, 5–8.

X. **Szűcs Ábrahám-gyűjt.** (1835) 16b. Ks.: *Nincs boldogtalanabb a szegény embernél.*

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–4, 6., kis stilizálásokkal.

A paraszti élet terheiről szóló ének. Egykorú pozitív travesztiáját ponyván is kiadták: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél* (I. kötetünkben 209. sz.).

XIX–XX. századi folklórváltozatai pl. **Népdalok tisztázatai** (1840 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/219. 72. sz.; ERDÉLYI 1846–1848 I. 318. sz. (6 vsz.); rögtön utána a pozitív kicsengésű, 3 vsz.-os ellenvers: *Nincsen szerencsésebb a parasztembernél, / Mert boldogabb sorsa minden mesterségnél...* (319. sz.); MNTK I/B 795–796. (Alsófalú, Gömör – egy XVIII. századi eredetű dallamtípussal, vö. CSÖRSZ 2011b, XXIV. táblázat).

A nyitósor grammatikailag hasonló, de életmóddal-foglalkozással dicsekvő folklór-travesztiái:

Nincs jobb élet a juhásznál,
Nincs szebb élet a juhásznál,
Kihajtja a nyáját,
Fújja furulyáját,
Bú nélkül éli világát.

Balaton vidéke; ORTUTAY–KATONA 1975, II. 438–439, 35. sz.

Nincs jobb élet a mienknél,
A vándorló legényeknél;
Mík porciót nem fizetünk,
Mikor tetszik, elmehetünk.

Marosvásárhely; Uo., II. 258–259, 6. sz.

219.

+ I. **Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. II. 127b. Ks.: *Aluszol-é, juhász?*

4 nagysor (kérdés-felelet).

+ II. Révész Pál-ék. (1813–1815) STOLL 640. 47b. *Jubásznóta*. Ks.: *Aluszol-é, te jubász?*

Kiadása: VÉV 174. sz.

7 vsz.

III. Tóth István: **Áriák és dallok** (1832–1843) STOLL 786. 120. (72. sz.) Ks.: *Aluszol-e, te jubász?*

Egy szakasz, dallammal.

A gondatlan pásztor tréfás, párbeszédes lelepleződése (vö. a hasonló dialogikus dalokkal: *Hol jártál, báránykám...*; *Hol voltál te, Kató jányom...* stb.).

XIX–XX. századi folklórvariánsok pl. KRÍZA 1863, 269., 485. sz.; BARTALUS 1873–1896, III. 19.; DOMOKOS–RAJECZKY 1961, II. 38. sz. (Moldva).

II.

27 *Kevés van a búsán!* – Azaz: kevés van lábom, viszont sok a bőr, mert sok a döglött állat. A juhászoknak az állatok bőrével el kellett számolniuk a gazdának.

*

Dallamát a III. változat őrizte meg; a második dallamrész közeli rokonságban áll a *Ne szomorkodj, légy vig.*... kezdetű szerelmi dal egykorú feljegyzésével. Saját átírásban közöljük (eredetileg D-dúr):

A - lu - szol - e, te ju - hász, A - lu - szol - e, te ju - hász?

Héj, de - hogy a - lu - szom, Héj, de - hogy a - lu - szom!

220.

Kresznerics Ferenc gyűjt. (1790–1809) STOLL 399. II. 128b. Ks.: *El is kéne menni, itt is kék maradni.*

Szolgadal vagy ünnepi köszöntővers töredéke.

221.

+ I. **Különböző versek** (XIX. század eleje) STOLL 533. 219–222. *Az elnyomtatott jobbágycok Miatyánkja az ő német földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közünkbe.*

78 sor.

II. **Sebestyén Gábor-gyűjt.** (1813–1814) STOLL 641. 10b–12a. *Az elnyomtatott jobbágycok Miatyánkja a földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közünkbe.*

78 sor. Lényegileg azonos az I. változattal.

III. **Farkas Károly-gyűjt.** (1814) STOLL 648. I. 16a–17b. *Az elnyomtatott jobbágycok Miatyánkja földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közünkbe.*

78 sor. Lényegileg azonos az I. változattal.

IV. **Sz. G. gyűjteménye** (1820 k.) STOLL 691. 1–3. *Miatyánk magyarázatja.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közünkben.*

26 szakasz. Lényegileg azonos az I. változattal.

- V. **Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. I. 109–111. *Az elnyomtatott jobbág yok Miatyánkja a földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közjünkbe.*
26 szakasz. Lényegileg megegyezik az I. változattal.
- VI. **Jeney László minden gyűjteménye** (1823) STOLL 1247. 39b–40b. *Az elnyomtatott jobbág yok Miatyánkja az ő német földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet érkezett közjünkbe.*
26 szakasz. A szöveg lényegileg megegyezik a többi változattal, néhol apró korrekciókkal. A végén: *leírta Gereb Zsigmond manu propria Anno 24a Jan[uarü] [1]824.*
- VII. **Kormuth János-gyűjt.** (1826) STOLL 737. 84b–86a. Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közjünkbe.*
A kézirat törzsanyagától eltérő, nyomtatott gótbetűket utánzó, rendezett kézírással írt verssorozat részeként. Ugyanebben a kéziratban a *Huszár-Miatyánk* is megtaláljuk, a törzskéz írásával.
- VIII. **Debreceni gyűjtemény** (1826) STOLL 733. (?) *Az elnyomtatott jobbág yok panasza földesurok ellen.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közjünkbe.*
Kiadása: KOMLÓS 1953, 285–286.
26 szakasz, megegyezik az egykorú variánsokkal.
- IX. **Sárváry József-gyűjt.** (1831) STOLL 777. 16b–18a. *Elnyomtatott jobbág yok Miatyánkja.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közjünkbe.*
26 szakasz, lényegében azonos a korábbi variánsokkal. A kézirat omniárium függelékében (33b) *Lappóniai Miatyánk* és *Cigány Miatyánk* is szerepel.
- X. **Barabás József-ék.** (1836) STOLL 808. 20b–21b. *Újdonos új Miatyánk.* Ks.: *Egy fertelmes nemzet származott közjünkbe.*
26 szakasz, lényegében azonos a korábbi variánsokkal.

A XIX. század első évtizedeiben több más politikai Miatyánk-parafrázis forgott közkézen Magyarországon. A legismertebbet, amely közeli rokona főszövegünknek, többnyire *Huszár-Miatyánk* címen őrzik a kéziratok, de 1820 előtről nincs pontosan keltezhető változata. Érdekes, hogy argumentuma ezt ugyanúgy külföldi eredetű (bajor parasztok nevében a magyar huszárok ellen írt, s később magyarra fordított) szöveggént mutatja be, mint a XVI. Lajos francia királyhoz írt Hiszekegy-parafrázist (kötetünkben 29. sz.), amelyet párizsi röplapokról fordítottak. Korszakunkban láthatólag a nyugat-európai írott közköltészet imaparódiái is hatással voltak a hazai változatokra.

Baváriai Miatyánk,

melyet az ott lakosok készítették a huszároknak németül, és magyarra fordította Stankovits főhadnagy úr

Tapasztalta szegény hazánk,	
Hogy ha huszárság jön hozzánk,	
Köszön jó napot:	Mi Atyánk!
De egy kevés idő múlva	
Azt kérdi nagy dúlva-fúlva,	
Gyíkleső késihez nyúlva:	Ki vagy?
Szidja paraszt nemzetünket,	
Testünket, szegény lelkünket,	
Káromolja Istenünket	a mennyekben.
Nem is hiszen semmiképpen,	
Hogy az ilyen pogány népen	
Az Isten áldása szépen	megszenteltessek.
Mіндеgy annak föld és az ég,	
Ember vagy isteni felség,	
Káromolja e nemzetség	a te neved.
Ha valamit meglát szeme,	
Kívánja minden teteme,	
Azt parancsolja őke'me:	Jöjjön el.

Mezeinket elfoglalták, Földeinket elrontották, Nagy darabon megszállották Ha valamit találhatnánk, Ki által megszabadulnánk, Akármit kérne, mondanánk: Mert ha a huszárság velünk Nem volna, mi úgy reménylünk, Hogy itt e földön úgy élnénk, Ezen káromló gyilkosok Nékünk nagyon ártalmasok, Az égben utálatosok, Sőt még majd azt is cselekszik, Hogy mindenünket elveszik, És a szánkából is megeszik Mindég pénzt kér gonosz szájok, Szeretik, hogyha van náluk, De csak az az ő nótájok: Ha pénzt néki nem adhatunk, Sokszor meg is láncolatunk, Senki se mondja azt rólunk: Minket ugyan méltóképpen Mebüntetett az Úristen, Mert ők sem szeretik éppen Emellett feleséginket, Kutyába se vésznek minket, Úgy élük hitveseinket, Hát ha lefekszünk aludni, Hozzánk jönnek ők alkudni, Mi nem merünk haragudni, Az Isten tehát bár adná, Hogy őket ördög ragadná, Ezt minden szív kívánhatná Forsponon szoktak ők jární, Rabolni, s ha le kell szállni: „Te paraszt, itt meg fogsz állni, Fájdalommal szemléltetik Velünk, még azt is cselekszik, Hogy leányinkat vezetik Uram Isten, téged kérünk, Ne hagyj több ily időt érnünk, Sem huszárokat esmérnünk, Mert ha ez a gonosz elvész, Amely mibennünk sok kárt tesz, Az egész ország üres lesz Így tégedet tisztelhetünk, Bátor szívvel dicsérhetünk És vígan énekelhetünk,	a te országod. Légyen meg a te akaratod! miképpen mennyben. azonképpen itt e földön is. a mi mindennapi kenyerünket. Add meg minékünk ma! És bocsásd meg. a mi vétkeinket. miképpen mi is. megbocsátunk. ellenünk vétetteknek. és ne vígy minket!” a kísértetbe. de szabadíts meg! a gonosztól. ámen!
---	--

Kecskeméti Csapó Dániel: Holmi (1826–1830) STOLL 735. III. 28b–30b. (1828, Kecskemét)
Vö. **Kormuth János-gyűjt.** (1826) STOLL 737. 32b–34b. *Miatyánk.* **Ráday névtelen**
(XIX. század 1. fele) **Ráday Kvt. K.** 1.478:1-2. *Husár Miatyánk* (KÜLLÖS 2012b, 537–548. X. sz.)

A politikai Miatyánk-paródiák későbbi képviselője – jórészt főszövegünk rímeit és ötleteit felhasználva – egy erdélyi kéziratból:

Az igaz életű polgárok imádsága

Elfajult nemzetség uralkodik köztünk,
Bár meggátlásokért már régen könyörgünk,
Mi Atyánk!
A te országodból magokat tagadják
Lenni – ó, fájdalom! de azt nem is tudják,
Ki vagy.
Igazak Istene! ki tudsz kegyes lenni,
Kérünk, ne hadd őket csalárdul felmenni
a mennyekbe.
Szívszakadva kérünk, hogy tekintsd meg szentül,
Mert talán nincsen, ki egy is ezek közül
megszentelettsék.
Ha mind keresnők is, még sem találatnék
Olyan nép, mely által inkább csúfoltatnék
a te neved.
Ők az igazaknak durván így felelnek:
„Lakat a szátokra, s mi van, mindenetek
Jöjjön el mi nekünk!”
Kik igazán élnek, azokat pusztítják,
Fertelmes vétkekkel mindennap rúttják
a te országod.
Nagy Isten! adjad, hadd pusztulni láthassuk
E gonosz fajzatot, s örömmel mondhassuk:
„Legyen a te akaratod!”
Láthassuk bár őket jobbulni vagy veszni,
Akkor fogna szívünk tüstént örvendezni,
miképpen mennyben.
Nincsen jó csak egy is azon nemzetségben,
Nem érdemlik lakni soha ők az égben,
azonképpen itt a földön is.
Akiket akarnak, elkötnek házunkból,
Erővel kitépik elhült szájainkból
mindennapi kenyereinket.
Küldd ki hát közülünk e csúf nemzetséget,
Szabadíts meg tőle, és a bölcsességet
add meg minékünk!
Ha a rosszért néki jóval nem fizetünk,
Kínozz, ó, nagy Isten! gátold meg hát, kérünk,
és bocsásd meg nekünk!
Ezeket már régen bajosan szenvedjük,
De ha ellent állunk, bizony megfizetjük
a mi vétkeinket.
Szegény házainkhoz igen gyakran járnak,
Feleségeinkkel olyan gyakran hálnak,
miképpen mi is.

Vagy akarunk, vagy sem, aztat el kell nézni,
Nincs módunk egyebet hogy mit cselekedni:
megbocsátunk.

Tartozunk is véle, hogy mi megengedjünk,
Terhes hibáikat gyakran elszenvedjük
minékünk vétetteknek.

Ha egy helyt megunják, mindjárt felpakolnak,
A szegény parasztnak fennyen parancsolnak:
„Nel vigy minket!”

Mihelyt a mezőre kileshetnek minket,
Viszik az eblelkük feleségeinket
a kísértetbe.

Ó, Isten, ne engedd őket itt lakozni,
S általok ily gonosz életet folytatni,
de szabadíts meg!

Köztök a rossz mindég inkább harapódzik,
Annyira, hogy lelkünk mind inkább irtószik
a gonosztól.

Ne engedd, hogy többé ők uralkodjanak,
Igaz híveiden úgy trágálkodjanak,
mert tiéd az ország.

Isten, őket könnyen te elkergethed,
Méltó haragodba' semmivé teheted:
tiéd a hatalom.

Ha e gonosz népet innen elpusztítod,
Nyomorult hazánkat tőle megtisztítod:
tiéd a dicsőség.

Szánd és szabadítsd meg igaz, hív népedet,
Hogy szíves örömmel dicsérjen tégedet
mindörökké.

Hallgasd meg, ó, Isten, e könyörgésünket,
Tegyed szabadokká elaggott fejünket,
amen.

Egész Erdélybe' minden nap 1831-ben

Kolozsvár, EK MS 299I/196. (KÜLLŐS 2012, 539–541. XI. sz.)

A műfajról bővebben: KÜLLŐS 2004, 256–257. L. még BÀN–JULOW 1964, 151–153.; KÜLLŐS 2007 és 2012, valamint kötetünkben a 41–46. szövegek jegyzeteit.

222.

I. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. 64–65. *Paraszt panasza*. Ks.: *Viceispány, perceptor, főnótárius*.

5 háromsoros vsz., sorrendjük azonos a III. változattal.

II. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. 339. sz. *Gyűléskori tus*. Ks.: *Főispány, vicespány, főnótárius*.

Kiadása: BARTHA–KISS J. 1953, 415–416.

Egy szakasz, dallammal. Tusok (pohárköszöntők) között szerepel.

+ III. **Versgyűjtemény** (XIX. század I. fele) STOLL 853. 263–264. Ks.: *Viceispány, perceptor, főnotárius.*

5 háromsoros vsz.

IV. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 98b–99a. Ks.: *Viceispány, perceptor, főnotárius.*

7 vsz., átalakult versformában:

Viceispány, perceptor, főnotárius,
Főbíró, vicebíró, comissárius,
Hát az a sok menykű esküdt,
Hát az a sok menykű esküdt
És prókátorok!

Dékányok, tógások, prédikátorok,
Doktorok, felcserek, mind húzók-vonyók,
Hát az a sok fránca borbély,
Hát az a sok fránca borbély
És a bakterok!

Exactor, inspector és a tisztartó,
Kasznárok, ispányok és a számtartó,
Hát az a sok kujon hajdú,
Hát az a sok kujon hajdú
És öreg bíró!

Korcsmáros, mészáros és a kalmárok,
Molnárok, birkások, árendátorok,
Hát az a sok huncfut legény,
Hát az a sok huncfut legény
És több szolgálók!

Káptalan, esperes és plébánosok,
Káplányok, mesterek és harangozók,
Hát az a sok koldus barát,
Hát az a sok koldus barát
És a kispapok!

Szénával, abrakkal, a sok robottal
Hogy szolgálj, majd ütök hátodat bottal,
Hát az a sok fene forspont,
Hát az a sok fene forspont
És a porció!

Ha nem adsz, deresbe vagy kalodábo,
Húznak-vonnak ebek harmincadjáro,
Hát az a sok adta zálog,
Hát az a sok adta zálog
S más nyomorúság!

V. **Tóth Mihály színmű- és versgyűjteménye** (1808–1819) STOLL 1182. 157b. *Parasztember panasza.* Ks.: *Viceispán, perceptor, főnotárius.*

6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–6.

VI. **Felvidító VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 234. Ks.: *Viceispány, perceptor, főnotárius.*

5 háromsoros vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1, 3, 4, 2, 5.

+ VII. **Kenyeres János-ék.** (1827) STOLL 746. 15a–17a. *A parasztember dalja.* Ks.: *Főispány, viceispány, consilliárius.*

18 háromsoros vsz., a végén: *Vége.* Politikai versek között szerepel, utána rögtön a *Rákóczi-nóta* következik. A kézírás inkább a XVIII. század végére jellemző, jóllehet a címlapon is ezzel találjuk a keltezését; az összeíró feltehetőleg idősebb ember volt 1827-ben, s még egy korábbi írásmódot követett (a kézirat haránt alakja is archaikus vonás).

VIII. **Rumy Károly György-gyűjt.** (1820-as évek?) 50a–b. *A parasztember panasza.* Ks.: *Viceispán, perceptor, főnotárius.*

5 vsz. Az ének után az 50b oldalon egy rokon témájú szöveg kezdősora, sorszám nélkül, Rumy Károly György minősítésével: „Más. Nincsen nyomorultabb a parasztembernél s. t. (jeles!)”

31 foglalkozás/hivatal képviselőit és 3 kötelező „paraszti szolgáltatást” minősít egyetlen névszói és 2 igei állítmánnyal a panasz-ének. A XVIII. századi társadalmi és anyagi kiszolgáltatottság mesteri leírása. A datálatlan XIX. századi forrásokból származó III–IV. főszevegek rövidebb, egyszerűbb állapotban őrizték meg a szöveget, mint a dátum szerint későbbi, de hosszából adódóan magányos VII. változat.

VII.

48 *bátas zsidók* – batyus zsidó vándorkereskedők49 *citromosok* – délgyümölcsöt áruló balkáni (általában görög) kereskedők

*

Dallamát Pálóczi Horváth Ádám feljegyzésében ismerjük; közeli rokona a *Mindennap, mindennap jó borral kell élni* és az *Ez a pohár bujdoséék* kezdetű bordalok megszokott (ugyanitt is szereplő) dallamának, ill. a *Mikor masírozunk, kapitány uram?* kezdetű katonanótáénak. Az egyezés talán arra utal, hogy csak alkalmilag párosult a jobbágypanaszhoz, a más forrásból nem igazolható tus-műfaj vonzására. A dallamot saját átírásban közöljük:

Fő - is - pány, vi - ces - pány, fő - nó - tá - ri - us,

Fő - bí - ró, vi - ce - bí - ró, ko - misz - szá - ri - us,

Hát az a sok meny-kú es-küdt, hát az a sok meny-kú es-küdt s a pró-ká-to-rok!

II. D) Lator- és tolvajénekek

A történeti és társadalmi tematikájú közköltészetben belül jól elkülöníthető az ún. *latorénekek* sajátos tematikájú és stílusú csoportja, mely a társadalom periferiáján máról holnapra élő rétegek életmódját és mentalitását tükrözi, s egy jellegzetes, jövőkép nélküli életstratégiát, deviáns mentalitást tár elénk. Ezeknek a XVII–XVIII. századi lator- és tolvajénekeknek nemcsak törvényen kívül élő „hősei” és törvényellenes, normasértő cselekedetei voltak hasonlóak a betyárokéihoz, hanem költői hagyományuk, a róluk szóló versek is összekapcsolhatók a későbbi betyárfolklorral, hiszen az a mindenkori közköltészet műfajait alakította át, annak elemeiből, motívumaiból építkezett. Jó példa erre az 1810 körül ponyván megjelent, egészen népies hangvételű *Barna Péter és Sallai Pista balladája*, amely négyszeri kiadása következtében – lerövidült formában – még száz év múltán is gyűjthető volt a színhagyományból. Az újkori magyar közköltészetnek ez az alig ismert csoportja, amelyben a tolvajlás, dorbézolás, garázdaság, kurvázkodás szégyenérzet nélküli fitogtatása volt a fő téma (vö. STOLL 1962b), elsősorban a deviáns hős révén, másodsorban a műfajok, harmadsorban pedig a motívumok és formulák szintjén kapcsolódik a XIX. században felvirágzó betyárfolklorhoz (KÜLLÖS 1988a, 1990, 1992, 2004, 2012).

E kétféle költészeti hagyomány között mindenekelőtt hangvételében, stílusában és mentalitásában van lényeges különbség, hiszen a vágans hangütésű latorpoézis létszerűbb, realistább, mint a betyárfolklor. Nehéz felfedeznünk benne a szociális összetartozás és összetartás tudatát, és hiányzik belőle a „betyárkodás”, a törvényenkívüliség öngazoló ideológiája is. Az útonálló lator igazán nem a szabadság és férfivirtus szimbóluma, és nem is a társadalmi igazságszolgáltatás képviselője, amint ezt a magyar betyárdalok hirdetik hőseikről Sobri Jóskától Rózsa Sándorig. A tolvaj és lator szegénynek-gazdagnak egyaránt „megásta” házát – csak attól nem rabolt, akitől nem volt mit.

A latorköltészetnek négy fontosabb alműfaja maradt fenn a XVII–XVIII. század eleji kéziratosságban: az ún. *tolvajének* (a régi magyar nyelvben a tolvaj szó jelentése: rabló(gyilkos), útonálló!), a *lator (katona) dicsőítése*, a latorok kocsmai mulatozását és mentalitását bemutató *kocsmadal* (vö. *Tobzódóké*, 227. sz.) és a *kivégzési búcsúversek* (vö. KÜLLÖS 1992).

Az *Oppe Tódor nótája* román–magyar keverék nyelvű *tolvajének*-szövegcsalád egyes motívumai már 1698-ban felbukkannak. Karácsonykor a kolozsvári unitárius kollégiumban adták elő a *Magyar versek...* c. mitologikus és parodisztikus játékot, ennek egyik csúfondáros laudációjából (*Oláhok dicsőretei* – Georgius Szombatfalvi) idézzük a románok eredetét és „vitészségét” bemutató, hasonló hangvételű és mentalitású (Cinzia Franchi szerint mulattató céllal előadott) 208–211. strófákat:

Mondván: jersze, barátom la ungurászka csáta,
Mert megélünk, mikor lesz, hidd el, primavara,
Mennyit magyart talállok, megfosztom ku putjere,
Hippet-hoppot hogy mondjon, megütöm pe szpatye.

la ungureasca ceată (a magyar csapatokhoz)
primăvara (tavasz)
cu putere (erővel)
pe spate (a hátán)

Almėj fost még a minap, azt mondom nékie,
Hajda fare de ájits, de hogy nincs ereje,
Kulka si muri minten si sepped a lelke,

al meu fost (enyém volt)
haide afară de aici (takarodj innen)
culcă-te și muri minten și (feküdj le és
pusztulj el rögtön és elszáll a lelke)
și eu aici lasă (És én itthagynom)

Si jéu aitse lasze, hogy egye meg a medve.

Heti májka lo szekér cse am audzizit (!) vére

hajde maica, la szekér, ce am autit, vere
(Hé, mama, a szekérhez! Mit hallottam,
öcsém,)

Adunatuszau ispánul de ketra padure,

adunat s-au ispanul de către pădure
(Összeterelt minket az ispán az erdőről)

Zo pe noj na szpizura hajda berbeteste,	zău pe noi (nu) ne-ar spînzura, haide bărbătește (bizony nem fog felakasztani, gyerünk bátran!)
De a vini csineva ku kurtse loveste.	de ar veni cineva cu furce (?) lovește (de ha jön valaki, üsd meg a villával)
Alélé cse veszte, szo mie myi frike,	alele ce veste zău mie mi-e frică (Hé, mi újság? Bizony Isten, félek.)
Cse gindést, mei Todore, náj auzit veszte?	ce gîndești, mă Todore n-ai auzit veste (mit gondolsz, hé, Tódor? Nem hallottál hírt?)
Remun et (!) verző situ tot ka vele gate,	(több másolási hiba miatt alig értelmezhető sor)
Nu mintsezk ieu latine dzik pre csinszteme.	nu mințesc eu la tine, zic pe cinstea mea (nem hazudok, becsületemre mondom neked)

VARGA 1967, 186–187., a román kifejezések feloldása és fordítása: 196–197.
(vö. FRANCHI 1997, 89–90.)

A XVIII. század erdélyi közköltészetében és az itt gyűjtött népballadákban gyakran találkozunk hegyi tolvajokkal, akik nem egyszerűen a társadalom peremén éltek, hanem a faluközösségek szigorú törvényei szerint élő parasztemberek ellenkultúrájában, napról napra tengődve. Ebből az életformából az alkalmi zsákmány nem jelentett kiutat, csupán enyhítette a nélkülözést, s talán a „lebukás” esélyét csökkentette, ha a tolvajok megvesztegették a pópát (ennek „módszertanáról” l. a 223. szövegcsaládot).

Két, azonos szövegbázisú, román vonatkozású latorének (*Fut aș oláb* és *Măsuțt immăr lefeküdtek*) egymás mellett szerepel.

A magyar betyárfolklor gyökerei szerteágazóak, s nyilvánvalóan nem csupán a valódi betyárok tettei motiválták őket, hanem más, korábbi populáris műfajok is. Többféle hagyományt egyesít a korszakunknál csak néhány évvel később kiadott ponyva, amely az 1810 körül kivégzett Barna Péter és Sallai Pista emlékét őrzi. Első szövege a konkrét epikus motívumok mellett a keservesek, bujdosódalok több jellemző részletét felvonultatja, és a későbbi rövid betyárdalok, rabénekek is ennek egy-egy részletét, motívumát, költői fordulatát variálják tovább. A dallamtípus, amelyre Arany János feljegyzése (1874, KODÁLY–GYULAI 1952, I. 13. sz.) szerint a balladát énekelték, ugyan-csak XVIII. századi jellegű. Dallamáról és szövegéről l. még uo. 60., 111–112.

Sallai Pistának gyócsinge, gatyája,
Vérrel virágozik a testi ruhája.

Szegény Barna Péter a lovát itatja,
Románné két lánya jó ebédre várja.

Várja káposztára, mézes pálinkára:
„Igyál, Barna Péter, világ bosszújára!”

Szegény Barna Péter be sok lovat lopott!
Románné két lánya abból ruházkodott.

Mikor Barna Péter a rokolyát vette,
Románné két lánya nagy szívesen vette.

A vármegye lovát abrakkal hizlalják,
Barna Péter után gyakran megfuttatják.

Bárcsak mikor futna, a földre lebukna,
Szegény Barna Péter hogy utat haladna!

„Fúdd el, jó szél, fúdd el hosszú útnak porát,
Ne lelje vármegye fakó lovam nyomát!

Nem fúttad el, jó szél, hosszú útnak porát,
Ne lelje vármegye fakó lovam nyomát.”

Szorítsd a kezedbe piros kantárszárad,
Itt jön a vármegye, ne hadd meg magadat!

Zöld erdő zúgása, vadgalamb szólása,
Szegény Barna Péter szája mosolygása.

Ártánd alatt vagyon egy kis sűrű bereg,
Szegény Barna Péter mellett tekereg.

Nem jó föld ez, pajtás, nem jó itten lakni,
Mert a szegény legényt meg szokták itt fogni.

Gyulára kék menni, csikókat kék szedni,
Barna Péter pajtás, jó volna eladni.

Áldja meg az Isten fakó lovam lábát,
Gyakran megfutotta Gönc város határát.

Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette,
Áldja meg az Isten, aki felnevelte!

A lovam lábáról lehullott a patkó,
Csak egy maradt rajta, az is ingó-bingó.

A pusztai csárda most borult bé gyászba,
Szegény Barna Péter most esett rabságra.

Vármegye kapuja nem nyílik hiába,
Szegény Barna Pétert viszik udvarába.

Felszállott a páva vármegye házára,
Szegény Barna Péter szabadulására.

„Nyíljatok meg, egek, rejtsetek el engem,
Mert a fekete föld nem vészen bé engem.”

Szegény Barna Pétert Szent János napjára
Kísérték halálra tarcsai határba.

Bitófához köték nagy erős láncokkal,
Románné két lyánya távulról siratja.

Vesztett volna retket fekete földjébe,
Románné két lyánya az anyja méhébe!

Megmondtam, Mariskám, ne szeress engemet,
Kettős az én szívem, megcsal az tégedet.

Az acsádi pusztán van egy kétágú fa,
A Barna Péternek nyugodalmas háza.

Kár volna még nékem a fán megszáradni,
Lobogós gyöcsगतyám szélnek bocsátani,

Szép sarkantyús csizmám szélnek összeverni,
Fekete két szemem hollónak kivájni.

Nálunk az halottnak hármat harangoznak,
De Barna Péternek egyet sem kondítanak.

Beteg sem voltam én, még is megholtam én,
Az acsádi pusztán Pistával nyugszom én.

Az én sírom mellett rózsza fog teremni,
Leányok, asszonyok oda járnak szedni.

Szedjed, rózsám szedjed, keszkenődbe szedjed,
Város bosszújára, lányok siralmára!

Sallai Pista és ama' híres nevezetes Barna Péter' nótái. (é. n.)

OSZK 803.103/1. Első; KÜLLŐS 1988a, 67–69.; VÉV 22. sz.

Egy másik verzió (**Barna Péter, Tsuda Ferkó és Sallai Pistának kedves nótái**, é. n.) kiadása: BÉKÉS 1966, 70–72. Töredékes változat: *Zöld erdő zúgása* (Udvardy János népdalgyűjt., 1832) 53b.

Egy hasonló, közköltészeti, népdal- és betyárballada-formulákból kompilált, az átélt helyi események frissességét tükröző, még nem kellően letisztult formájú *tolvajéneket* ismerünk két kiskunhalasi rablógyilkosról (Kocsis Pali és Sebestény Mihály) és gazdag orgazdájukról, cimborájukról (Kumhel Jóska) a **Juhász László-ék.**-ből (1818, STOLL 1217. 36–41.). A *Micsoda város ex, talám Halas város* kezdetű vers kiadása jegyzetekkel: KÜLLŐS 2013a.

A lator- és tolvajdicsekvés műfajai a XIX. század első felének magyar kézírataiban is felbukkannak. Az alábbi szöveg az együgyű, magára valló fatolvaj zsánerversévé alakítja a toposzokat; az elfogadás (szituáció-elbeszélés) párbeszédes része az *1777-ben élettakarás kezdetben* kezdetű szöveghez hasonlít (I. a 3/B kötet rabénekei között). A legkorábbinak tűnő feljegyzés:

Minapában hogy kimentem fát lopni az erdőre,
Elfáradván, ledőltem ott az árnyékban egy kőre.

Alig kezdtem elszunnyadni, hát egy huncut kerülő
Jól rám ütött: „Kelj fel!” – úgymond –, „te álomban mérülő!”

Ugye megint idejöttél az erdőre fát lopni?
Ne félj, huncut, oda viszlek, hol fog állad felkopni.

Gyere velem az ispánhoz, kösd fel az fát hátadra,
Mert ha nem gyössz, majd kötelet kötök rá az nyakadra!”

„Ó, nagyságos kerülő úr, csak most egyszer eressen,
Nem bánom: ha többet itt lel, áristomba rekkessen!

Noha szegény leginy vagyok, nem tud senki semmit rám
Geci pajtásomon kívül, de az meg nem mondja ám.

Ámbár mondana is ugyan, csak nem mondja magára,
Mert tavaly is ő hitt engem lopni a vásárra.

Ott sem loptam, csak tíz gombot, esküszöm az hátfámra!
Ki nem hiszi, most is itt van, nézzen csak a vállamra!”

Mátra és Zagyva vidéki népdalok (Nagy Iván másolata, jórészt egy 1801. évi kéziratról) 2a–b.

A *Régi népdalok a Mátra, és Zagyva tájáról* c. dalciklus nyitó darabja

További lejegyzései pl. **Énekeskönyv** (1810-es évek) STOLL 684. 58a–b;

Nagy Ferenc-ék (1806) STOLL 583. 19b; **Komáromi dalgűjtemény** (1828–XIX. század
közepe) STOLL 1284. 66a–b;

Szeder Fábrián: Népdalok (1829) MTAK Irodalom 8' 206/172b, 5–7.

A XIX. század elején ponyván és egy kéziratban is felbukkan *Kapros János nótája*: debreceni szökött katonák (később rablók) kivégzés előtti búcsúéneke, melyben életüket is elbeszélik. A *Debrecenben szűjtetttem* kezdetű vers kiadása és elemzése: KÜLLÖS 2012a.

Az alábbi töredékes latorének pedig arról szól, hogy a tolvajok rajtaütnek egy házasságtörő nőn és pap szeretőjén, s megverik őket:

Elment az uram, bolond karafi
Cserfába oltott almát keresni.
Ó, bár, bár, bár, bár, bár, odaveszne,
Egy vagy két hétre pap is elvenne!

Halod-é, zsákom, mit mond az asszony?
Nálad a vaskó, repítsd a zsákot,
Egyszer az asszonyt, másszor a papot,
Hadd szarja össze mind a két padot!

Révész Pál-ék. (1813–1815) STOLL 640. 41a.

A tolvajdicsekvés hangneme néha a későbbi betyár-zsánerdalok, a népies műdalok felé mutat:

Szegén legén vagyok én, Vásárokra járok én. Csikót, tinót lopok én, Csak úgy édegelek én.	Mikor a bús főlhók közül A világos hold kiterül, Paripámra pattantok, Vigan egyet rikkantok, A babámhoz rúgatok.
--	--

Argay Lina-ék. (1838) STOLL 825. 3a.

Vö. **Kelemen László-ék.** (1828) STOLL 1283. 124a, előtte egy parafrázis: *A kis cserén lakom én.*

Az I. vsz. szövegváltozata Balogh István népszínművében, az *Angyal Bandi*-ban már 1812-ben Pesten elhangzott a színpadon. A csak szükségből rabló lovasbetyárral (vö. DÖMÖTÖR) szimpatizáló mű létszerű falusi párbeszédet, karaktereket jelenített meg, „és a XIX. század első felének egyik legtöbbet játszott színdarabjává lett. [...] A színműben betétként igazi népdalok szólalnak meg.” (PÖR 1974, 37.) A darab nyomtatásban nem jelent meg, és csak egy töredéke maradt fenn kéziratban (kiadása a dalbetétekkel együtt: uo., 37–61.). Angyal Bandi „belépője” a 4. jelenet elején:

Szegén legén vagyok én,
Vásárokra járok én.
Csikót, tinót lopok én,
Ebből édegek én,
Mégis szegény vagyok én.

Vö. ERDÉLYI 1846–1848, I. 254. sz.

A betyároknak tulajdonított vagy hozzájuk kötött, más műfajú énekek sorában találjuk alkalmilag pl. Pálóczi Horváth Ádám *Nebéz tudni célját, végét* kezdetű asszonycsúfolóját *Angyal Bandi nótája* címmel (**Magyar és német énekek**, 1828 k., STOLL 754. 53–55.), ill. a betyárponyvák lírai dalait (Sallai Pista, Angyal Bandi, Zöld Marci). Más XIX. századi kéziratokban is találkozunk *Betyárnóta* címadással.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a XIX. században virágkorát élő betyárfolklórnak a közköltészet deviáns erkölcsiségű lator- és tolvajénekein (beleértve a kivégzési búcsúénekeket is), valamint panaszos hangvételű bujdosó- és börtöndalain kívül nem leltük egyéb költészettörténeti nyomát a XVIII. századi kéziratokban.

223.

+ I. **Bocskor-kódex** (1716–1739) STOLL 180. 85a–b. [Ks.]: *Nincsen furat, nincsen lovat, én nem cselekedtem*.
Kiadásai: FERENCZI 1898, 452.; VARGA 1977a, 231. sz. (kompiláció); KÜLLÖS 1988b, I. sz. (259.); CSÓRSZ 2003a, 117–118.

7 vsz., a kezdő (feltehetőleg nem a legelső) strófa eleje hiányzik. Az ének végén: *Finis hujus cantionis*. Az ének román szavainak lejegyzése a latin helyesírást követi (*praela, nostra, Domine*), néha félreértésekkel (*iam nu jőzte*). A kézirat 1716-ban összeírt, legrégebbi részében.

II. **Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. 21–23. Ks.: *Ni fítsóre ku pítsore minden vigan járja*.
Kiadása: KÜLLÖS 1988b, V. sz. (263.)

5 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 2, 3^v, E1, 4^v. A két utóbbi szakasz:

Hájdé táré ke frig máre majd megmelegedjünk,
Táre frígul cse lá drumul, míg hazamehetünk.
Nyágre óje légyen ottan, hogy megelegédjünk,
De csak az is máre lucru mindenestől ennünk.

Ó, szarátse, ketse vinyit ilyen messze földre?
Váj vgye parte, nem mehetünk immár az erdőre.
Tót ufugá csak elmenjünk immár a berekbe,
Most szerezzünk ku fratzi nózstr praede asztyé nópte.

A törzsanyagtól eltérő, de egykorú írásképpel.

III. **Szentgyörgyi József-ék.** (1774–1779) STOLL 333. 24–25. *Oláh ének*. Ks.: *Hap sarake ketse finyit ilyen messze földre*.

Kiadása: KÜLLÖS 1988b, VI. sz. (264.)

5 vsz. Az ének végén: *Dixi*. Egyedi vonásai miatt itt közöljük:

Hap sarake ketse finyit ilyen messze földre,
Járnu jeszte nem mehetünk immár az erdőre.
Curund futsit Curund trecut anot tehén bőre,
Mást keresünk de amputye dore pala noptye.

Futulj masza molly nemunyi nosza, nem böjtöljünk,
Sisze czinyem cuunguri zsírost is megegyünk.
Kindum aflar tetomunkat szlanyinaku petse,
Ha megtudja popu nostrulj, jó néven nem vészi.

Opre Todor, vén komondor, nomost noptye furat,
Cindu dormit szegény ember, elloptad a lovát.
Nosza, szürkét, majd elütnek rajta harminc pálcát,
Crupulj nasze ande aszke nem lehet kiütni.

Mare lukru hogy még húst is csak pénzen kell venni.
Dakem fura az ispányok fel akarnak kötni.
Tzivoltanye cu flure hadd menjünk a táncba,
Sziszetsukem cu fetyile a gazda nem bánja.

Posze fratyie impojate gyezlegetei jape
Szitye dutye molly kiviszti kurund Dupa kapu
Soha bizony az oláhnak ilyen vitéz voltát,
Kindu futsit lapa dure megkaptad az haját.
Kutya lelki, tsoka nyule a nyakacsígját,
A szelevit itt is mennyit puni vírvó kokát.

+ IV. **Teleki-kézirat** (XVIII. század vége) 592–593. Ks.: *Ni fítsóri, ku pítsóri, minden vígan járja.*

Kiadása: KÜLLÖS 1988b, III. sz. (261–262.)

II vsz. A KÓCZIÁNY–KÖLLŐ-féle (1972, 112–113.) „rekonstruált” 8 vsz.-os ének ehhez a változathoz áll a legközelebb, a szerkesztők kihagyták belőle az oláhokat becsmérő, trágár káromkodással indító 5., valamint a 9. és II. vsz.-ot.

+ V. **Aranka György-gyűjt.** (1782–1790) STOLL 345. I. 100a. Ks.: *Opra Todor, vén komondor, numáj noptye furat.*

Kiadása: KÜLLÖS 1988b, VII. sz. (265.)

4 vsz., a végén: *vége*. A kétsoros strófákhoz mindig egysornyi refrén társul, akárcsak a XIX. századi lejegyzések többségében.

VI. **Magyar Versek avagy Trefás Poetai Játék Magyar Versekre foglalva** (XVIII. század 2. fele) 19a. *Nóta a játék előtt*. Ks.: *Hopsza rátse ketse vinyit ilyen messze földre.*

Kiadása: KÜLLÖS 2012, 233.

2 vsz., a 2. már továbbköltésként került a nyitó vsz. után. A Bacchus és Neptunus, a Bor és a Víz vetélkedéséről szóló színjátékot a pataki kollégium poézist tanuló diákjai adták elő 5 szakaszban; ide csatlakozik az *Apendix vagy toldalék a játékhoz: Valóságos tréfiás magyar versek, melyek megmutatják azt, miképpen szaladt meg öt legény, öt szolgálka képit viselő sühederekkel egy szilaj, vad természetű és a nagy éhség miatt feneképpen dübösködő tuloktól...*

Hopsza rátse ketse vinyit ilyen messze földre,
Járme jeszte nem mehetünk immár az erdőre.
Kurum futyit Kurum drakut a rút tulok bőre,
Másfelé tsa dágon putye tulá palanyoptye.

Itt a tulok, jaj, szaladjunk, mert mindjárt megtürköl,
Ó, be fene! Ó, be komor! Ó, be rútul bömböl!
Jaj, szaladjunk, ha nekünk jön, mindnyájunkat megöl,
Nem fél az ily fene állat húsz s harminc embertől.

VII. **Álmosdi gyűjt.** (1808–1813) STOLL 627. 39b. Ks.: *Haj, szentse, miért jöttél ilyen messze földre?*

Kiadása: KÜLLŐS 1988b, VIII. sz. (266.)

6 vsz., kétsoros strófákkal és kétsoros refrénnel.

VIII. **Dalok** (1834) STOLL 797. 14a. Ks.: *Haj, szeratse, miért jöttél ilyen messze földre?*

6 refrénes vsz., sorrendjük azonos a X. változattal.

IX. **Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. 208. Ks.: *Ha meglátom szolgálbíró, furim az erdőbe.*

Kiadása: CSÖRSZ 2000, 160.

Egy szakasz, kétsoros refrénnel.

X. **Bándi Péter-ék.** (1837) STOLL 819. 61–62. Ks.: *Haj, száráse, miért jöttél ilyen messze földre.*

Kiadásai: KÜLLŐS 1988b, IX. sz. (267.); CSÖRSZ 2000, 74–75.

6 refrénes vsz., sorrendjük megegyezik a VIII. változattal. A román szavakat gyakran latinus helyesírással írja (*unguriae* stb.). Ál-nótajelzése: *Nóta: tulajdon* – vagyis saját dallamára éneklendő.

A román–magyar keverék nyelvű tolvajének változatai arra utalnak, hogy a deviáns szereplők munka nélküli pásztorok, akik jobb híján lopásból élnek.

Opre Todor nótája viszonylag hosszú életű volt az erdélyi és kelet-magyarországi kéziratos és szóbeli hagyományban, sőt egy pápai gyűjteményben (IX.) is felbukkan egy szakasza. A XIX. században már megváltozott funkciójú ének szövegének elemzése 10 változat közlésével: KÜLLŐS 1988b. E tanulmányban idézte Apor Péter *Ad Valachos* című satirikus versét, amelyben az „Istentől elfajult” vlahok (oláhok) latrokéhoz hasonló tolvaj életmódját és a törvényhozók korrumpálhatóságát kárhóztatja. Idézzük a vers néhány jellegzetes szakaszát, amelyek topikus variánsai *Opre Todor nótájának* (7–8., II. vsz.):

Ritka, ki közöttök vagy or vagy nem lator,
Télbe-nyárba teli velek minden bokor,
Mégis az arannyal fogadott prókátor
Bizonyítja nagyon, hogy igaz és jámbor.

Hát lovat s ökrököt s kövér teheneket
Mennyit lopnak, s még megválasztják ezeket.
Ha el nem hajthatják, levonják bőrököt,
S úgy emésztek (?) kárral a sok szegényeket. [...]

Isten ismereti nincsen elméjekben
Minden idvessége áll csak az egy börtben,
Sem király, sem ispány, sem úr nincs Erdélyben,
Ki megzabolázná cselekedetekben.

KÜLLŐS 1988b, 257.

Bár Apor versének stílusa és frazeológiája közel áll az erdélyi tolvajénekekéhez, ezekben nincs etnikus csoport elleni él. *Opre Todor nótája* mindössze a törvényen kívül, fosztogatásból élő pásztorokat, útonálló latrokat – tehát egy deviáns, bizonytalan nacionáléjú társadalmi csoport – életmódját és mentalitását jeleníti meg.

A vers egyik sorpárját a XX. század eleji erdélyi szájhagyományból is gyűjtötték, kontaminációban egy ugyancsak XVIII. század végi eredetű szöveggel:

Tudod, rózsám, tiéd voltam, de már nem vagyok,
Pintru tine, numa járde, meg sem is halok. [...]

Aj, szerákó, vén komondor, nufure májmult,
Mert megfognak, felakasztnak, nu trejes májmult.

Csikszentmihály (Csík); M. BODON 2001, 20. sz.

E sorpár távoli, „refrénné” alakult változatával találkozunk a Vajdaságba telepített bukovinai székelyek egyik mulatódalában, szintén kontaminált helyzetben:

Mégkértem egy olá léányt, mi csináljak veled?
Olyan mocskos a bokája, hogy irtózom tőle!
Októbë singë nudën na furat na nu,
Ha megfognak, fëlakasztnak, noj munkat na nu! [...]

Móduvába a bugjákon bagjok furujáznak,
Ësszegyülének a bakák, verebet patkolnak,
Októbë singë nudën na furat na nu,
Ha megfognak, fëlakasztnak, noj munkat na nu!

Hertelendyfalva; BODOR 2003, 172. sz., 5. és 9. vsz.

Az erdélyi nyelvjárási jegyeket tükröző román szövegrészek fordítása (a hibás román szörendet, egyeztetést stb. nem javítottuk, csak átírtuk mai helyesírásra):

ám tsernut farine – am cernut färină: lisztet szitáltam

A szelevit itt is mennyit *puni virvó kokat* – erős szövegromlás: kb. itt is mennyit ütötte, míg be nem szart (?)

Bine facut de leaduz; Binye fakutt, dela adusz – bine a făcut de 1(e)-a adus: jól tette, hogy elhozta (őket) *brinza gyesztul are; brinze gesztulare* – brânză destul are: elég túrója van

Cindu dormit – când a dormit: amikor aludt

Crupulj nasze ande aszke – Jupâneasă, unde-i iasca: Hé, gazdasszony, hol a tapló (erős szövegromlás)

cum szkarminát line – cum (am) scărmanat lână: ahogy/miközben gyapjút fésültem (ez a közösülés eufemisztikus kifejezése)

Curund futsit Curund trecut – curând (a) fugit, curând (a) trecut; hamar elszaladt, hamar véget ért

czinyem ku unguri – ținem cu unguri: tartunk a magyarokkal

csinu lingurate – ține lingura ta(?): tartsd a kanaladat (valószínűleg szövegromlás, más változatokban: ținem cu ungurii: tartunk a magyarokkal, akik gyakran nem tartanak böjtöt)

Dakem fura – dac-om fura: ha majd lopunk

De am furat – de am furat: ha loptam

de ampate dare praela naptae; de amputje dore pala noptye; de vom putje järe pe lá nóptje – de vom putea, dară/ iară, pre la noapte: ha tudunk, megint, az éjjel; ha sikerül megint éjszaka

Dakem fura – dacă vom fura: ha lopunk

De lăminje – de la mine: tőlem, magamtól

De vom furá – de vom fura: ha (majd) lopunk

Domine – Doamne: Uram

Durmit – (a) dormit: aludt

drága flóre – dragă floare: kedves virág

Egyik furat, másik munát – (egyik) a furat, (másik) a mánat: egyik ellopta, a másik elhajtotta

fitsóre cu pítsóre – feciorii cu picioare: a legények a lábukkal

Futj masza; Futuj maza – futu-i mă-sa: baszom az anyját
Futulj masza molly nemunyi – futu-i mă-sa, măi neamule (?): baszom az anyját, hé, komám (?)
gye ungyeva egy vákát – de undeva, vacă: valahonnan egy tehenet
Hajda däre – haide dară: gyerünk, hát; gyerünk már
Hájdé täre kefrig máre – Haide dară că-i frig mare: gyere hát, mert nagyon hideg van
Haj, käre, makár käre, brinze gesztulare – Hai, care măcar care, brinză destul are: Gyerünk, akárki,
 van neki túrója elég
Hap, sarake ketse finyit; Hopsza ráte ketse vinyit – hop, sárace, de ce (ai) venit: hoppá, szegény, minnek
 jöttél
Iam nu jözte; Járme jeszte; Járne jeszte; Járnu jeszte – iarnă este: tél van
jeszte band in punğa; jeszte bány in punğa – este bani în punğă: van pénz az erszényben
kaszint begetzine – erős szövegromlás, értelmetlen
Kende dormit – când a dormit: mikor aludt
Kind am dormit – când a(m) dormit: mikor aludt(am)
Kindu futsit lapa dure – când a fugit la pădure: amikor elfutott az erdőbe
Kindum aftar tetomunkat szlanyinaku petse – când om afla (?), tăt am mâncat slănină cu pecie: mikor
 megtudjuk/megtudja (?), (már) úgyis megettük a szalonnát és a peccsenyét
ku fratzi nöztr praede asztyé nópte – cu frații noștri pradă astă-noapte: a testvéreinkkel zsákmányt
 ma éjjel
Kurum futyit Kurum drakut; Kurund trekut, kurund ieszt; Kurunt trekut, kurunt forsit – curând (a) trecut,
 curând s-a sfârșit: hamar elmúlt, hamar véget ért, hamar elfogyott
Makár bárba, makár álba – măcar barba, măcar albă: kb. még ha fehér is a szakállam
malaj akum náre – mălai acum n-are: nincs most málélisztye (puliszkalisztye)
mare – mare: nagy
märe lucrü; Mare lukru; Märe-lukru – mare lucru: nagy dolog
Munka pászát; munka pozab – mânăcă păsă: egyél kását, ha nincs (lepény)kenyér. A parázsban sült,
 kovásztalan tészta a legegyszerűbb, mindennapos kenyérféle volt (ugyanaz, mint a népmesék
 „hamuba sült pogácsa”-ja).
munkát szalona si pécsi – mânăcă slănină și pecie: szalonnát és peccsenyét eszik
Ni, Gliğore și strigore – Grigore și strigoi (?) kb. ni, Grigore és ti, rossz lelkek, kísértetek (vö. szerb-
 horvát *striga, strigla*, gör. *strinx, strix*; tsz. *striges*, Pócs 1989. 42–44.)
nimike nu furat – nimica n-a furat: semmit sem lopott el
Nincsen furat, nincsen lovat; Nitsi am lovat, nitsi am furat – nici (n)-am furat, nici (n)-am luat: el se loptam,
 el se vettem
njimmjika nam lovat – nimica na-m luat: semmit sem vettem el
nomost nóptye furat – (numai) noaptea (au) furat: csak éjszaka loptak (erős szövegromlás)
nu furá tu majmult; nufure májmult – nu fura (tu) mai mult: ne loj többet
numaj nupte furat; numáj nóptye furat; numály nóptye furát – numai noaptea (a/au) furat: csak éjszaka
 loptak
Numaj prinde – nu [ne] mai prinde: ne fogjon már meg (bennünket)
nu munká tu majmult – nu (vei) mânăcă tu mai mult: nem eszel többet
Nu ne bâte, biróule – nu ne bate, birăule: ne verj meg bennünket, bíró
Nusti; nustji – nu știi: nem tudod, nem tudni
nu trejes májmult – nu trăiești mai mult: nem élsz többet
nyágre óje – neagră oaie: fekete birka
nyinászte – nevastă: feleség; itt: asszony
Oltyanule zím frujere – Olteanule zi-n (zi dîn) fluiet: oltyán (olténiai), fújd a furulyádat
opints – opinci: bocskor
Pászé sztráse in pojáte gyezlega tu jápa – pasă strajă (?), în poiată, dezleagă tu iapa: eredj, strázs, a
 pajtába, oldozd/kösd el a kancát
Pintru tine, numa járde – pentru tine nu mai arde: teéretted már nem ég(ek)
Popa nostra; popu nostrulj; Pópa nosztru – popa nostru: a mi papunk

Posze fratye impojate gyezeletei jape / Szitye dutye molly kiviszti kurund După kapu – pasă, frate, în poiată, dezlegată-i iapa, și te du-te [majd kiviszted] curând după [kapu] – eredi, testvér, a pajtába, nincs megkötve a kanca, és menj, majd kiviszted hamar a kapun kívül

primavare – primăvară: tavasz

Sisze cziinyem cuunguri – și să ținem cu ungurii: és tartsunk a magyarokkal

Supujnásze ádu jászke – Jupâneasă, adu iasca: gazdasszony, hozd a taplót

Supujnásze ungye jezte – Jupâneasă, unde-i iasca: Hé, gazdasszony, hol a tapló (az ungye jeszte valószínűbb olvasata: unde este, azaz: hol van; más változatokhoz képest nyilvánvaló szövegromlás)

szaracsé, kécsam vinit; szarátse, ketse vinyit/ketse ám vinjit – sárace, de ce-am/-ai venit: te szegény, minek jöttünk/jöttél

szerékó – sáracu: szegény

Sziszetsukem cu fetyile – și să jucăm cu fetele: és táncoljunk a lányokkal

táre frigul tse lá drumul – tare-i frigul ce (de?) la drumul: kb. erős a hideg az úton (?)

Tót unjugá – tot în fugă: (megállás nélkül) futva

tot vom munka szlanjina si petsi – tot vom munca slănină și pecie: úgyis megesszük a szalonnát és a peccsenyét

tsa dágon putye tulá palanyoptye – (?) dac-om putea, furám pe la noapte: ha tudunk, lopunk az éjjel

tsoka nyule – erős szövegromlás, kb. ütögesd meg

tzinyem ku unguri – ținem cu ungurii: tartsunk a magyarokkal

Tzinye sukám ku fétyele – să ne jucăm cu fetele: hogy táncoljunk a lányokkal

Tzivoltanye cu flure – zi oltene cu fluier: fújjad, oltján (olténiai), a furulyát

Váj ngye parte – vai/i! departe: (jaj), messze (van)

Vosztu – vostru: a tiétek

*

Dallam csak a refrénes szerkezetű változatokhoz maradt fenn; Arany János jegyezte le 1874-ben dalgyűjteményébe, amelyben ifjúkora kedves dalait rögzítette. *Opre Tódor nótáját* az ott olvasható szöveggel, Kodály Zoltán kritikai kiadása nyomán (KODÁLY-GYULAI 1952; II. 14. sz.), saját átírásban közöljük (vö. Csörsz 2000, 161.; eredetileg A-dúr):

Majd el-jön már az az i-dő, úgy-mint pri-ma-vá-re, Me-gint lesz a pa-ku-lár-nak
ó-mi-nye-je má-re. Háj, dá-re ma-kar-ká-re, fu-rám gyesz-tu-lá-re,
Háj, dá-re ma-kar-ká-re, fu-rám gyesz-tu-lá-re.

- + I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 35. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
Egy szakasz, melodiáris kottával; eredetileg négy szólamban szerették volna rögzíteni, de végül csak a tenort, vagyis a dallamot jegyezték föl.
- II. **Székárosi–Járdánházi-melodiárium** (1787–1792) STOLL 375. 247. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
Kiadása: BARTHA 1935, 5. sz.
2 vsz., a második töredékes (vö. IV–V):

Ingem, gatyám csupa gyolcs, a nadrágom szűr daróc,
Rakd ki, ha csíp, dörgöld el, szégyen az, ne vakaróddz!

Melodiáris kottával, két szólamban.

- III. **Török Károly daloskönyve** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 512. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
Kiadása: MNGY II. 215.
2 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 3. (vö. VI–VII.). A lappangó hódmezővásárhelyi kézirat szövegét csak Török Károly kiadásából ismerjük.
- + IV. **Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 69–70. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
3 vsz.
- V. **Makói kézirat** (XVIII. század vége–1826) STOLL 1267. 36b–37a. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
3 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 3, 2.
- VI. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 64a.
Ks.: *Eladtuk a malacot, mind megjittuk az úrut*.
Kiadásai: STOLL 1984, 88. sz.; VÉV 242. sz.
2 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 3. (vö. III., VII.).
- VII. **Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. 78b–79a. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
2 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 3. (vö. III., VI.).
- VIII. **Patay Sámuel-melodiárium** (XIX. század 1. fele) STOLL 1399. hátsó borító. Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
3 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1, 3, 2. Egyszólamú melodiáris kottával.
- IX. **Tóth István: Áriák és dallok** (1832–1843) STOLL 786. 126. (116. sz.) Ks.: *Bimbó ökrünk nagy szarva*.
Kiadása: BARTHA 1935, 5/b. (65.)
Egy szakasz, kottával.

Latordicsekvés a műfaj szokásos motívumaival: marhalopás, rablás, korhelykedés, majd nélkülözés, nyomor. Egy jellegzetes sorpár különvált változata egy debreceni mulatódalból:

Cifra pipa, pipaszár,
Elfogyott az arany vár.

K. R. gyűjt. (1839–1843) STOLL 833. 4. csomó, 28b.
(*Csíp meg, bogár, a seggét, 4. vsz.*)

*

Dallamát először az I. (kissé hibás), ill. a II. változat örökítette meg. Ugyanezt a dallamívet őrzi a VIII., szintén sárospataki feljegyzés is. A II. nyomán, Bartha Dénes kiadását (1935, 5. sz.) követve, saját átírásban közöljük:

Bim - bó ök - rünk nagy szar - va nem fért az is - tál - ló - ba,
 Me - lyet vet - tünk lo - pás - sal esz - ten - de - je Kál - ló - ba?
 De be - fért a gyom - rá - ba, Ban - di bá - tyám tor - ká - ba
 mind fü - le, far - ka, lá - ba.

A IX. változat közeli rokona az előzményeknek, ritmikája több helyen eltér annak rekonstruálható kereteitől. Tóth István fülöpszállási kántor (valószínűleg hajdani debreceni diák) írta le. A gondosan lejegyzett dór dallam mellé a margóra odaírta: *H-moll*. Bartha Dénes kiadása nyomán (1935, 65.) közöljük:

Bim-bó ök-rünk nagy szar-va nem fért az is-tál-ló-ba,
 [Bim-bó ök-rünk nagy szar-va nem fért az is-tál-ló-ba,]
 De be-fért a gyom-rá-ba, Ban-di bá-tyám ha-sá-ba
 mind fü-le, far-ka, lá-ba.

225.

+ I. **Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. 99. Ks.: *Fut az oláh hegyoldalon*.

5 vsz., a 4–5. áthúzva, emiatt csak részben olvasható. A szöveget egybeírták a *Lóra, legény, talpra, szegény...* kezdetű marssal (kötetünkben 80. sz.).

II. **Kozma-ék.** (1777–1781) STOLL 327. 12a. *Nota elegans*. Ks.: *Fut az oláh hegyoldalon*.

Egy szakasz, de két sorpárnyi szöveggel:

Fut az oláh hegyoldalon,
 Magyar legén száz pallagon.
 Kétfelé veti lábát,
 Rád vicсорítja fogát.
 Dánom, dánom,
 Didalom, madededalom,
 Dilamala, madedala, dilama.

- III. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 547. = 1160. 1b. Ks.: *Megégett a túri malom*.
3 vsz., azonos az VI. változattal, amelyet talán erről másoltak. Csak latrikánus strófák.
- IV. **Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. 54. sz. Ks.: *Fut az oláh hegyoldalán*.
9 vsz. A refrén csak az 1.-ben van kiírva. Csúfoló strófákkal kontaminálódott változat, csak az 1–2. vsz. tekinthető latorénekeknek.

Fut az oláh hegyoldalán, Magyar legény a pallagon, De dallom ade dallom, Uccu dallom adédallom, Didamálom.	Tüzet enne, vasat szarna, Patkószegeket fingana.
--	---

Az egyiket elszalaszták, A másikat felakaszták.	Én aratom a szép búzát, Más eszi meg a pogácsát.
--	---

Megesméred a farárúl, Amely leány túrót árul.	Ha elmegyek a vásárra, Más fekszik fel a hasára.
--	---

Azt akarnám, a vénasszony Mind pokolba ülne láncon.	Ördög vigye a vendéget, Másnak vettem feleséget.
--	---

Hazajövéen nagy későre,
Addig megfolyat a sőre.

- V. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 82a. Ks.:
Lám, megmondám, Istók öcsém.
3 vsz., változó, latrikánus refrénnel. Közvetlenül utána következik a *Megégett a túri malom* kezdetű vers, tehát ugyanezen szövegcsalád másik részlete.

Lám, megmondám, Istók öcsém, Ketten vegyünk egy paripát. De dalom madidalom, Delimedom, medidalom, Delimada.	Fut az oláh hegyoldalán, Magyar legény rác pallagon. Dér-dúr, de nagy húr, Dér-dúr, de nagy húr, Kinn a lődörgője.
--	--

Nálad tartom a tintámat,
Belemártom a pennámat.
Hej, hús, de nagy hús,
Hej, hús, de nagy hús,
Dugd a kandallóba!

- VI. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 83a.
Feslett. Ks.: *Megégett a túri malom*.
3 vsz., a refrén egységes, 7, 8, 6 szótagú. Közvetlenül előtte a *Lám, megmondám, Istók öcsém* kezdetű szöveg olvasható; valójában összetartozó elemek (1. fentebb). Valószínűleg a III. változat másolata.

Megégett a túri malom, Nagy a tinónak a járom. Didalom a didalom, Dűl a malom, adidalom, Dűl a malom, lom, lom.	Két malomra tartok számot, Az egyikből veszek vámot. Haj, dalom, a didalom, Ég a malom, adidalom, Dűl a malom, lom, lom.
---	--

Kétfelé veti a lábát,
Rád vicsorítja a fogát.
Didalom adidalom,
Dül a malom, adidalom,
Dül a malom, lom, lom.

VII. **Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. 247. sz. *Pedig bogy bálá Istennek*. Ks.: *Fut az oláh hegyoldalon*.

Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 363–364.; ÉP 105. sz.; VÉV 245. sz.

4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3, 5^v. Nótajelzésként hivatkozik rá a gyűjtemény több más éneke (Pálóczi Horváth Ádám saját versei), egyikük pedig az eredeti szövegnél olvasható nótautalásként (*Fél az erős, fut a kevély*, 58. sz.). A dallamot a kézirat 47. szövegéhez kottázta le a költő.

VIII. **Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. 121. (II. 80. sz.). Ks.: *Fut az oláh hegyoldalon*.

Kiadásai: BARTHA–KISS J. 1953, 528.; ÉP 410.

Egy szakasz, dallammal.

A dallamot az azonosság jelölése nélkül, de egyezően rögzíti Pálóczi Horváth Ádám *Francia jön, lóra, huszár* kezdetű verséhez (**Ötödfélszáz Énekek**, 1813, STOLL 639. 47. sz.), amelyre később nótajelzésként is hivatkozik (Uo., 58. sz.).

Az éneket Pálóczi Horváth Ádám a gyűjteménye 100 évesnél régebbi, legértékesebb darabjai közé sorolta, s erdélyi-szilágysági eredetűnek tartotta.

A *Két malomra tartok számot* strófa önállóan, kifejezetten latrikánus tartalommal is szerepel az 1820-as években:

Két malomra tartok számot,
Egyiktől sem veszek vámot,
Magam vagyok a molnárja,
Korrigáлом, ha nem járja.

Nem töltöm időm hiába,
Szegem ütöm a lyukába.
Ha kopik a kő, megvágom,
Ha letolom a nadrágom.

Holmik és nóták (1823–1824) STOLL 1246. II. 10b.

A refrén népköltési változatai pl. KÁLMÁNY 1877–1878, II. 198. A refrén előfordulásairól: BARTHA–KISS J. 1953, 835.

*

Dallamát Pálóczi Horváth Ádám (VII.) és Tóth István (VIII.) örökítette meg a korszakban; mindkét feljegyző debreceni diák volt. A VII. változatot Domokos Mária moll olvasatában és javításával (ÉP 410.); Almási Sámuel csaknem ugyanígy jegyezte le 1850 táján lezárt *Énekes Gyűjteményébe* (V., 229. sz.):

Fut az o - láh hegy - ol - da - lon, ma - gyar le - gény rác par - la - gon,
Di - da - lom ma - di - da - lom, di - la - ma - lom ma - di - da - lom di - la - ma - lom.

A VIII., dúr hangsorú változatot saját átírásban közöljük (eredetileg E-dúr):

Fut az o - láh hegy - ol - da - lon, ma - gyar le - gény a pal - la - gon,
De - da - lom, ma - dé - da - lom, Uc - cu - da - lom, ma - dé - da - lom, Dül a ma - lom.

226.

Brassai Sámuel másolata (1864). *Szegénylegények mulató éneke*. Ks.: *Másutt immár lefeküdtek*.

Kiadásai: KÖCZIÁNY-KÖLLŐ 1972, 114–116.; KÜLLŐS 1988a, 51–53.; VÉV 244. sz.

18 vsz. Csak modern kiadásból ismerjük, az eredetit egy ismeretlen, 1698 körüli könyvtáblából másolta Brassai Sámuel, de ennek eredetijét sem tudtuk azonosítani.

A dal nyilvánvalóan későbbi, mint az 1698-asnak mondott könyv, amelynek kötéstáblájába bemásolták. A *Fut az oláh hegyoldalon*-szövegsaláddal rokon motívumai és néhány szakaszának egyezése miatt talán ennek előképét olvashatjuk benne, más refrénnel, de ugyancsak 2×8-as strófamagokkal. Bővebben: CSÖRSZ 2011a, 330–331. és 335.

Témáját és hangütését tekintve igen hasonló, latorkodással, tolvajlásokkal és hamis kereskedéssel, kocsmázással, csalással van teli, és az útonálló csavargók mentalitásáról ad képet egy ágrólszakadt XVI. századi vándor énekmondó, Moldovai Mihály deák magát sajnáltató, urakat mulattató éneke is (vö. STOLL 1984, 15–18.):

Álnok társok az kik vattok,
Járt-költ utamat tudjátok,
Azt meg nem tagadhatjátok,
Hogy voltam vándor társotok. [...]

Juték vasárnap Szakmárra,
Találék jámbor gazdára,
Ellopá lovam látomra,
Még odavagyon az ára.

Akadék jó barátimhoz,
Hazug házsártos Lukácshoz,
Az ifjú vándor Jánoshoz,
Hát, jól tudnak az lopáshoz.

Költségem elfogyott vala,
Kártyára vesztettem vala,
Az csaplárnak adósságban
Ruhámot vetém nyakában. [...]

227.

Alsókubini kézirat (1782 k.) STOLL 344. 30b–31a. *Világi szép ének egy szegény kondásról*. Ks.: *Bujdosik a disznó kilenc malacával*.

Kiadásai: STOLL 1962, 62–63.; VARGYAS 1976, II. 733; KÜLLŐS 1988a, 54–55.; KÜLLŐS 1992, 616–632; KÜLLŐS 2004b, 405–433.; VÉV 20. sz.

4, változó hosszúságú szakaszra osztott szöveg.

Kivégzési búcsúének, valószínűleg kontaminált, helyenként romlott, hiányos szöveg. Felfedezője, Stoll Béla a betyárballadák „ősének” tartotta a szöveget. 4. strófája a magyar költészetben a XVI. század végétől datálható, európai ismertségű kivégzés előtti búcsúk frázisaiból van összerakva, s modellszerűen mutatja meg, hogyan ötvöződhetnek egy alkalmyszerű énekké a már

ismert közköltészeti elemek, formulák és motívumok az adott műfaj kereteit kitöltve, de mégis érzékeltetve az aktuális, egyéni sorstragédiát.

Vargyas Lajos rabénekként idézi. A 2. vsz. párbeszéde és „lehetetlenségi formulái” valóban nemcsak a betyárköltészetben, hanem a rabénekekben és szerelmi dalokban is megjelennek:

Halod, anyám, hallod, Mit mondnak az urak? Mit mondnak az urak? Azt mondják az urak, Hogy felakasztanak.	Rab vagyok, rab vagyok, Állami rab vagyok, Állami rab vagyok, De én azt nem tudom, Mikor szabadulok.
--	--

Kár volna fölkötni, Életem elvenni, Életem elvenni, Szép göndör hajamat Szélnek eresztetni.	Akkor lesz énnékem Szép, szabad életem, Szép, szabad életem, Majd ha egy szem búza Száz körösztot terem.
---	--

Pedig az sosem lesz,
Hogy annyit teremjen,
Hogy annyit teremjen,
Igy hát, kedves babám,
Ne várj vissza engem.

Dunafalva (Baranya m.), VARGYAS 1976, II. 717.

Egyik, szövege szerint is legközelebbi folklórváriánsát, amely egyértelműen akasztás előtti búcsúének, az Arad megyei Pécskán gyűjtötte Kálmány Lajos:

Elszaladt a gyisznó Kilenc malacával, Utána a kanász Üres tarisznyával.	Fekete két szemem Hollónak kiásnyi, Gyócs ingem, gyócs gatyám Szélnek lebegtetnyi.
--	---

Fújja furulyáját, Keserves nótáját, Hogy hun találja fel Az ű malackáját.	Akárkié legyen Az a teli pohár, Csak éngem, meg téged Vágjon le a halál!
--	---

Látod, János pajtás, Azt a csonka fűzfát? Az lesz még minékünk Gyászos akasztófánk.	Uraim, uraim, Felsíges uraim, Kár vóna még nékem Akasztófán csüngnyi.
--	--

Kár volna még nékem A fán megszáradnyi, Fekete hajamat Szélnek elhordanyi.	Gyócs ingem, gyócs gatyám Szélnek lebegtetnyi, Sarkantyús kis csizmám Szélnek megpengetnyi.
---	--

Pécska (Arad m.), KÁLMÁNY 1877–1878.

A 3. vsz. realista képei és panaszos formulái számos XIX–XX. századi betyárdalban és -balladában megtalálhatók, pl. Rábé (Torontál m.); KÁLMÁNY 1881–1891, III. 18–19. (*Uraim, uraim, gyöngyös jó uraim...*)

Egy somogyi rabének (betyárdal?) szerkezetében és formuláiban is nagyon hasonló a gyöngyösi kondás búcsúdálához:

„Anyám, édesanyám, mondja az uraknak
Mondják mög az urak, velem mit akarnak!”

„Fíjam, édös fíjam, az urak azt végzik:
Huszonnég órára fejedet elvészik.”

„Anyám, édesanyám, kár volna azt tönni,
Hóhér keze által fejemet elvönni!

Sárgaréz sarkantyúm szélnek rezzögetni,
Robogós (!) gatyámat szélnek robogtatni (!),

Szép kondor hajamat szélnek kondorgatni,
Szép piros orcámat napnak pirogatni! [...]

Ez lössz osztán néköm az utolsó órám,
Kedves édesanyám, mas' már Isten hozzád!”

Juta (Somogy m.); VARGYAS 1976, II. 731. (5–9. és 13. vsz.)

További szövegváltozatok betyárballadákban és rabénekekben: Kisgyarmat (Hont m.) VARGYAS 1976, II. 663; Murakeresztúr (Zala m.) VARGYAS 1976, II. 714; Balatonberény (Somogy m.) VARGYAS 1976, II. 715.

Az ének kezdőképe (*Bujdosik a disznó kilenc malacával*) vándormotívum. E balladaszüzsétől függetlenül, a kanászéletre utaló más versekben is felbukkan. Egy mulatódallal refrénjében összekapcsolódó, de önállóan feljegyzett korai változat:

Bujdosik a disznó kilenc malacával,
Utána a kondás üres tarisznyával.
Ój, Duna, Duna, dajnom,
Duna vize lementében,
Ző-, ző-, zöldellő,
Kedves Duna-vizem,
Édes Tisza-vizem!

Kökényessy Mihály-ék. (1747 után) STOLL 214. 1b.

Az 1820-as évekből, Sárospatakról trágár (a népköltészetben is előforduló) folytatással ismerjük:

Úsz a disznó a vízen kilenc malacával,
Fut utána a kondás, a kondás üres tarisznyával,
Az erdőbe' a kanász a farkával játszik,
Úgy megbassza a zsiszkát, csak a füle látszik.

Felvidítő VI. Nóták II. (1824 után) STOLL 720. 256. sz.
(hasonló trágár változat uo. 296. sz.)

Szintén a nyitómotívum hatását tükrözi egy XVIII. századi erdélyi moralizáló vers:

Indult el egy kondás kilenc malacával,
Négy kilencből álló harminchat lábával,
Öt-öt körmöt viselő száznyolcvan számával [?],
Harminckét dörmölő hegyes fogaival.

Ötszáztizenhárom számokat viselnek
Mindezekm annyi szám milliomá lesznek,
A sok milliomnak részek öregebülnek,
Mint harmat az égből, bővséggel leesnek.

Ha ki boldogul él, ez számot számlálja,
Maga nyugodalmát mennyekben találja,
E földön jártában irigyit kiállja,
Csendes viseléssel gonoszt megutálja.

Egyleveles verskézirat (Kolozsvár, EK Ms. 2991. II. doboz, 199. sz.)

228.

Aranka György-gyűjt. (1782–1790) STOLL 345. I. 68a–b. *Tobzúdóké.* Ks.: *Iszom egészségédért, kedves társom, szívre!*

Kiadásai: STOLL 1984, 67–68.; KÜLLŐS 1988a, 49–50.; VÉV 240. sz.

A részeg latrok önjellemzését részletesen lefestő dalt talán egy iskolai színjátékban, parodisztikus céllal énekelték. Néhány sora szintén Erdélyben került elő egy román–magyar–latin makaronikus politikai színdarabból, ahol farsangi mulatozás közben éneklik a *Bacchus ünnepe elfjött...* kezdetű dalban:

Együnk, míg meghasadunk, teljen torkig bélünk,
Igyunk, míg megfulladunk, míg bor lesz a vérünk.

Cuci húrját pengetni, egyet-kettőt fordulni,
Pofán (!) falvára menni, jól üstökben kapni.

Egy-két bort venni s frissen felhajtani,
És a legnagyobb dolgunk, hogy Bacchust tiszteljük.

Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa (1780 k.)

FRANCHI 1997, 155–156. (az ének 3–5. vsz.-a)

229.

+ I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 18a. Ks.: *Hopp, hopp, anya, süss malacot.*

Kiadása: KÜLLŐS 1988a, 45.

8 vsz.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 53I. VIII. 27a–b. Ks.: *Hopp, hopp, anya, süss malacot.*
8 vsz. Az I. csaknem egyező, tisztázott másolata.

Inkább kóborló, fosztogató, lator katonák, mint útonállók éneke. A helyzetdal „mulatós” refrénje révén összekapcsolódott 3 szakasznyi asszonycsúfolóval. A katonák civil lakossággal szembeni viselkedéséről, a katonaság korabeli társadalmi szerepéről és megítéléséről l. a *Katonadalokhoz* (II. A.) írt bevezetőt, KÜLLŐS Imola 2008-as tanulmányát, valamint kötetünk 119. és 132. szövegét.

Versformája alapján elképzelhető, hogy a *Fut az oláh begyoldalón* szövegcsalád valamelyik dallamára énekelték (8, 8, 8, 8, 4; ott: 2 sor vers + 3 sor refrén, itt: 4 sor vers + 1 rövid refrénsor).

I.

33 *A szád olyan mint a csörlő* – értsd: folyton jár, mint a csörlő
34 *Nyelved olyan, mint a salló* – éles a nyelved, mint a sarló
36 *beli kecske* – fehér kecske

230.

Világi énekek (1780-as évek) STOLL 390. 6b–10a. Ks.: *Sok százézer példát immáron láttotok.*
Kiadásai: KÜLLŐS 1988a, 53–54.; KÜLLŐS 1992, 624–625.; VEV 24I. sz.

Zala vármegyében elfogott (talán cigány?) tolvaj felakasztás előtti búcsúéneke, sok település és cifra „kaland” emlegetésével.

A versben szereplő Zala, Veszprém és Fejér megyei helynevek, a megemlítésük sorrendjében: Keszthely, (Zala)Egerszeg, Sümeg, (Székes)Fehérvár, (Zala)Szántó, Basa = Bazsi v. Borsfa (mindkettő a *Bas* személynévből alakult!), Lakszőlős, Udvarnok, (Zala)Szentgrót, (Zala)Szántó, Karmacs, (Alsó- v. Felső)Páhok, Keszthely, (Sümeg- v. Püspök- v. Kis)Csehi, Basé = Bazsi v. Borsfa, (Sümeg) Prága és (Sió)Fok. (vö. KISS L. 1978).

A selypes kiejtés egyébként nemcsak erre a szövegre jellemző, hanem az egész kéziratra; lejegyzője talán nem volt magyar anyanyelvű vagy kellőképp iskolázott.

A kivégzés előtti búcsúének műfajáról részletesebben l. KÜLLŐS 1992.

II. E) Vegyes dicsekvő dalok

E viszonylag kötetlen műfaj a XIX. század elejétől erősödik meg, s könnyen beilleszthető a lazább strófaláncokba. Az ide tartozó szövegek egy része tehát már nem önállóan maradt ránk, hanem kontaminált helyzetben, rendszerint mulatónótákban, tréfás és csúfondáros dalokban.

Hopp, hopp, hopp, hopp, ki vagyok én? Szép friss legény, mi több, nem vén, Étel, ital, kávé, borsó, lencse, Engem ucse, ucse e nagy szerencse.	Félre vágom kalpagomat, Ölelgetem galambomat, Elfelejttem akkor minden bajomat, Mikor csókolhatom galambomat.
---	--

Kedvre biztató iromány (1830) STOLL 1301. 50.

Szerelmi dal, erős dicsekvő felhangokkal a XIX. század elejének egyik legismertebb köz-költészeti szövege:

Veres bársony süvegem, Most élem gyöngy életem, Bokréta van mellette, Barna babám kötötte.	Jaj, be messze elviszik, Hogy a deák bort iszik, Pedig a teremtettét, Nem issza meg az esztét.
Ha kötötte, jól tette, Csolkot kapott érette, Kössél, babám, másszor is, Megcsolkollak százszor is!	Bajusz kell a magyarnak, Melytől mindenek tartnak, Nem kell bajusztalan száj, Orrom alatt nem piszkál.
Nyisd ki, babám, az ajtót, Magyar kocogot, nem tót. Jaj, be soká nyitod ki, Mintha nem tudnád, hogy ki!	Túl Szoboszlón, innend is, Áldjon meg az Isten is, Téged, babám, engem is, Az én galambomat is!

Vári Szabó Sámuel-ék. (1834) STOLL 803. Nota 108.

Éppígy szerelmi dallá válik az alábbi, 1801 körüli zsánerdal, amelynek hőse Sárkány nevű lovával és kedvesével egyaránt dicsekszik:

Ki vagyok én? a' vagyok én, Csákány Laci, derék legény, Haja, cic, cicalom, Szeret a galambom.	Ha galambom nem szeretne, Biz e Sárkány kinevetne, Haja, cic, cicalom, Szeret a galambom.
Co, te Sárkány, legelőre, Majd kiviszlek a mezőre, Haja, cic, cicalom, Szeret a galambom.	Az egekbe lovagoltam, Szeretőmmel mégse voltam, Haja, cic, cicalom, Szeret a galambom.

Mátra és Zagya vidéki népdalok (1801, Nagy Iván másolata) 12a.

Néha tréfás dicsekvés és panasz ötvöződik egy vegyes strófaláncon (1810-es évek), közte a majd József Attilánál is visszatérő sorral:

Ha meghalok, se bánom, Úgy sincs engem ki szánjon, Koporsómra boruljon, Végig-végig sirasson.	Pár bocskorom, tarisznyám, A kostököm, a pipám Neked adom ma, rózsám, Madzagostól a gatyám.
--	--

Nincs sem apám, sem anyám,
Aki tekintene rám,
Sem bátyám nincs, sem néném,
Kivel bajom közleném.

Révész Pál-ék. (1813–1815) STOLL 640. 40b.

231.

Papszász György gyűjteménye (1770 k.) STOLL 1093. 6b. Ks.: *Hej, laboda, laboda.*
2 teljes és 1 csonka vsz.

A kezdősor lehetett mintája a Vörösmarty Mihály *Laboda kedve* c. versében (1829 vége) idézetként szereplő refrénsoroknak. A kritikai kiadás jegyzete szerint valaha egy Tolna megyei, részeges hajdú gúnyolására énekelték, s ez lett a vers alapszituációja:

Széles utcán, széles jó kedvében
Megy Laboda bor zúgván fejében;
S minden gyermek, aki látja,
E szót utána kiáltja:
„Hej, Laboda, Laboda!
Lábod ide, amoda.”

1. vsz. (VMÖM II. 64–65.)

232.

+ I. **Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. 32a. Ks.: *Az alföldi legénynek.*
2 vsz.

II. **Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 68a.
Ks.: *Az alföldi legénynek.*
2 vsz. Az I. csaknem egyező másolata.

A nyitósor elterjedtebb változata egy tréfás katonadicsekvés: *Mantovai legénynek bakancsa van szegénynek* (Jankovich kéziratában épp a következő szöveg; kötetünkben 123. sz.).

Az 1–2., 3–4. és 9. közhelysorokat különböző műfajú népdalokban is megtaláljuk. Az 1–2. sor rendszerint *táncszó*ként (ORTUTAY–KATONA 1970, 662., 54. sz.), a 3–4. közismert csúfolódó *mulatódal*ként fordul elő:

Hej, Jancsika, Jancsika,
Mér nem nőttél nagyobbra,
Dunárúl fúj a szél.
Nőttél vóna nagyobbra,
Lettél vóna katona,
Dunárúl fúj a szél.

A 9. sor egy alföldi szerelmi dal kezdősoraként szerepel (a szövegcsalád már a XVIII. század végén ismert!):

Három alma meg egy fél
Kérettelek, nem jöttél...

ORTUTAY–KATONA 1975, 446., 409. sz. (MNGY I. 249., 13. sz.)

233.

Kresznerics Ferenc gyűjt. (1790–1809) STOLL 399. II. 127a. Ks.: *Coki, kutyá, coki, szajbának az ebe.*

Kiadása: VÉV 145. sz.

4 vsz.

234.

Kresznerics Ferenc gyűjt. (1790–1809) STOLL 399. I. 27a–b. Ks.: *Ez az élet a gyöngy élet, senkitől sem félni.*

3 vsz. Álcíme: *ugyanaz magyarul; ez az előző latin versre utal vissza (Haec est vita expedita..., 26b–27a).* Az ének után rögtön az *Akinek ma kedve nincs* kezdetű, hasonló szellemű mulatódal következik (RMKT XVIII/8. 56. sz.).

7 *Étel, ital, csendes álom...* – közköltészeti toposz a XVIII. század végén, vö. *Étel, ital, álom, szükséges ez három* (RMKT XVIII/8. 266. sz. bevezetője)

235.

I. Rákosi Sámuel Holmija (1785–1791) STOLL 409. 155b. Ks.: *Egész nyári keresményem.*

5 vsz. A korhelydicsekvés már a 2. strófában szerelmi panaszba fordul át:

Egész nyári keresményem
Tudja menkő, hova tettem,
Kit megittam, kit megettem,
Kit a dámákra költettem.

Jaj, Istenem, be megestem,
Be rossz helyen kereskedtem,
Mert akit szívből szerettem,
Magamivá nem tehettem.

Én Istenem, be megjártom,
Hogy az éjjel mással háltom,
Egy leánnak kezét adtom,
Keservesen megsirattom.

Még azt mondják, kicsiny vagyok,
Márpedig elég nagy vagyok,
Tizenkettőnek adhatok,
Még is egészen maradok.

Eddig csendességben éltem,
Senki fiától nem félttem,
De mivel már van egy párom,
Amint fújja, csak úgy járom.

II. **Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. 53a. Ks.: *Téli-nyári keresményem.*

Kiadása: STOLL 1984, 73.

Egy szakasz.

+ III. **Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 547. [STOLL 1160.] 23a. Ks.: *Téli-nyári keresményem.*
3 vsz.

IV. **Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. 118a–119b. Ks.: *Egész nyári keresetem.*

4 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1–3, EI. A kézirat 1810-es, Kecskeméten összeírt részében.

Panaszdallá alakított változat, a 3–4. strófa a *Repülj, fecskéem* típusból ihletődött. A 4. szakasz:

Ha mék szeretöm házára,
Úgy néz rám, mint galambjára,
Igazit vetett ágyára,
Egyik-másik vánkusára.

236.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) I. *Versus Nathalis.* Ks.: *Jó gyümölcsre szokott lenni a jó fának.*

4 vsz.

Diákdicsekvés karácsonyi köszöntőversben, de ezúttal nem a diákéletet dicsőíti, hanem a tanulás révén elérhető magasabb társadalmi rangot.

Az 1. sor több általánosan ismert közmondásra utal, vö. *A gyümölcs nem esik messze a fájától, Gyümölcséről lehet megismerni a fát* (SZEMERKÉNYI 2009, 525.); *Jó fának is van ferges gyümölcse* (Uo., 383.); *Vad fától nem lehet jó gyümölcsöt várni* és *Vad fának vad a gyümölcse* (Uo., 390.).

237.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 55a–56a. *Versus Paschalis.* Ks.: *Nimcsen bét országban olyan legény, mint én.*

7 vsz., a vers végén: Amen.

Húsvéti köszöntőként elmondott tréfás diákdicsekvés, voltaképp hazugságvers, a népmesékhez hasonló fordított paraszti világképpel, mely szerint a legfiatalabb (fiú) a legügyesebb és okosabb, ő irányítja a gazdaságot. Hasonló hangütésű dicsekvéssel kezdődik a kézirat 56b oldalán egy másik 4 vsz.-os pünködsdi köszöntő: *Nem adnám magamat ma sok rossz emberért*, amelyből az utolsó 5 sor adománykérés, ezért sorozatunk IV., szokásköltészeti kötetében adjuk ki.

cím húsvéti vers (lat.)

27 *szemes* – szemfüles, ügyes, talpraesett; vö. a közismert közmondásokkal: *Szemesnek (való) a játéka, vaknak az alamizsna; Szemesnek áll a világ* (SZEMERKÉNYI 2009, 1284.)

238.

Fodor (Mózes) Sámuel-ék. (XVIII–XIX. század fordulója) 5–6. *Versus Natalis*. Ks.: *Én olyan emberre szeretném találni.*

4 vsz. Elnagyolt, hibás, csúnya íráskép, a szakadt lapszélek miatt olykor nehezen olvasható. A javítások másolásra (egy sorral elcsúszott olvasásra) utalnak.

Erejével hetvenkedő székely diák Karácsonykor mondott rigmusa.

239.

+ I. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 5a. Ks.: *Szép volna, ha volna száz arany a zsebbe.*
Egy szakasz.

II. **Ercsey Dániel népdalgyűjtése** (1833, Debrecen) 56a. Ks.: *Szép volna, ha volna száz arany a zsebbe.*

Egy szakasz, lényegében azonos az I. változattal.

240.

+ I. **Énekek gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 523. 82. sz. *A magyar étele*. Ks.: *Fehér cipó, szalonna.*

Kiadásai: JENEI 1943, 47.; VÉV 146. sz.
2 nyolcsoros vsz.

II. **Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. 188a–b. Ks.: *Fehér cipó, szalonna.*
4 vsz., a kézirat legkésőbbi, 1830 körüli kézírásával. A strófák az I. változat szövegét négy soros egységekre bontják, s mindegyikhez a *Táncra, pajtás, happ, happ!* refrén kapcsolódik.

III. **Komáromi János-ék.** (1829) STOLL 763. 10b. Ks.: *Fehér cipó, szalonna.*
2 nyolcsoros vsz., lényegében azonos a főszöveggel.

IV. **Szabó János-ék.** (1837) STOLL 824. 45. *Magyar embereknek nótája*. Ks.: *Fehér cipó, szalonna.*
2 nyolcsoros vsz., lényegileg azonos az I. változattal. A kéziratra jellemző í-ző, felvidéki nyelvjárásban.

+ V. **K. R. gyűjt.** (1839–1843) STOLL 833. 7. csomó, 46–47. Ks.: *Fehér cipó, szalonna.*
Kiadása: CSÖRSZ 2009a, 185–186.
6 négy soros vsz.

Egy önállósult részlet táncszóként is felbukkan egy Pápai összeírt, reformkori énekeskönyvben, az ugyaninnen származó II. változat kiszakadt részleteként:

Fehér cipó, szalonna,
Disznóhús és káposzta
A magyarnak étele,
Azzal lakik ő tele.
Táncra pajtás happ, happ, happ!

Diénes Gábor-ék. (1826–1837) STOLL 734. 47.

24I.

- + I. **Újdonnan új világi énekek** (é. n.) Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
6 négysoros szakasz. Az MTAK-ban őrzött példány csonka; Romy Károly György kéziratos kötetében maradt fenn, több ponyvafüzet között.
- II. **Romy Károly György dalgyűjteménye** (1820-as évek?) 47a. Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
2 vsz.
- + III. **Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 63I. 97a. Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
2 vsz., a végén: *Vége.* A gyűjtemény korábbi kéziratok másolata, pl. egy 1788. évi énekeskönyvé.
- IV. **Felvidító VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. 19I. Ks.: *Én vagyok a kunsági fi.*
Egy négysoros szakasz.
- V. **Henczy József-ék.** (1831) STOLL 774. 220–22I. Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
6 vsz., sorrendjük azonos a ponyvával.
- VI. **Kelecsényi József: Mulattatók tára** (1832–1840) STOLL 783. 24a–b. *Táncdal. A fickó vég kedve.*
Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
5 vsz., sorrendjük megegyezik a ponyva 1–5. szakaszával.
- VII. **L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. 98a–b. Ks.: *Én vagyok a kunsági fi.*
5 négysoros vsz., szerelmi és csúfoló témakörökkel.

Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsoly nékem senki,
Sem a Kunság, sem a Jászság,
Sem a nemzeti uraság.

Fehér kokus, pulka, réce
Beleesett a verembe,
Majd kivesszük holnap délre,
Kisasszonynak ebédjére.

Nem vagyok én káromkodó,
Atta, teremtette!-mondó,
Mégis csak csapat a bíró,
Az akasztófára való.

Én vagyok a halászlegény,
Én állok a tó közepin,
Én vagyok az arany virág,
Engem szeret egész világ.

Engem szeress, ne bátyádot,
Csókolom te szép orcádot,
A szép fáro száll a hernyó,
A szép leánybúl lesz a ringyó.

- VIII. **Énekeskönyv-töredék** (XIX. század I. fele) STOLL 1383. 66b–67a. Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
6 vsz., néhány korrekciótól és helyesírási eltéréstől eltekintve megegyezik az I. ponyvaszöveggel. A kéziratban főként a váci *Énekes Gyűjtemény* 1799. és 1801. évi kiadásáról másolt dalokat találunk.
- IX. **Sokféle** (1835–1851) STOLL 1338. 44a–b. Ks.: *Én vagyok a magyar gyerek.*
4 vsz., sorrendjük a ponyvához képes: 1, 3, 5–6. A törzsanyagnál gyakorlatlanabb írásképp.

Több változat kapcsolatban áll az önállóan is terjedő *Én vagyok a jászsági fi* kezdetű dallal (kötetünkben 66. sz.).

I.

- 19 *Hímét ő csak egyről varrja* – utalás Pálóczi Horváth Ádám *Bécsben magyar tánc* c. gúnyversére (Bécsi német így varr hímét a magyar nóta-formára; ÖÉ 237. sz.)

*

Dallamát (amely a szövegcsaládok érintkezése miatt talán az *Az én csizmám szentpéteri* kezdetű, 66. sz. alatt közölt dalhoz is tartozhatott) Mátray Gábor kottás kézírata őrizte meg „1802–1848 Domony, Jászság, Pest megyében” felirattal (185–186). Saját átírásban, eredeti hangnembem közöljük:

Én va-gyok a jász - sá - gi fi, Nem pa-ran-csol né - kem sen - ki,
Sem a Jász-ság, sem a Kun - ság, Sem a he - ve - si u - ra - ság.

MUTATÓK

Rövidítések jegyzéke

AK	Akadémiai Könyvtár (Kolozsvár)
bev.	bevezető tanulmányt írta, bevezette
c.	cím, /-ű
dk.	daloskönyv
é. n.	évszám nélkül
EA	A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára (Budapest)
ed. / eds. by	szerkeszti, szerkesztették
EK	Egyetemi Könyvtár
ék.	énekeskönyv
ÉP	<i>Énekes Poézis</i> (1979)
etc.	és így tovább
Ethn.	Ethnographia
fr.	francia
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
gör.	görög
gyűjt.	gyűjtemény(e), gyűjtötte
h. n.	kiadási hely nélkül
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
jegyz.	jegyzetek
k.	körüli
KazLev	<i>Kazinczy Ferenc levelezése</i> , I–XXI.
Klny.	különlenyomat
Ks.	kezdősor
kvtár	könyvtár
lat.	latin
L.	lásd
m.	megye
MAMÚL	<i>Magyar Művelődéstörténeti Lexikon</i> I–XIII. (szerk. KŐSZEGHY Péter)
Mf.	mikrofilm
ném.	német
MNGY	Magyar Népköltési Gyűjtemény
MNT	A Magyar Népzene Tára
MNTK	A magyar népdaltípusok katalógusa
MTA I. Oszt. Közl.	A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei
MTAK	a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTSZ	SZINNYEI József, <i>Magyar Tájszótár</i> I–II., Bp. 1893–1901.
Nj.	nótajelzés
NL	<i>Néprajzi Lexikon</i>
Nyr	Magyar Nyelvőr
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)
ÓÉ	Pálóczi Horváth Ádám: <i>Ó és új, mint-egy ötöd-félszáz énekek...</i> (1813)
összeáll.	összeállította/-ák
Pt.	Példatár
RKTGY	Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei (Sárospatak)
RMDE	Régi Magyar Drámai Emlékek
RMKT	Régi Magyar Költők Tára
RMPE	Régi Magyar Próza Emlékek

rom.	román
s. a. r.	sajtó alá rendezte
sh.	sajtóhiba
STOLL	STOLL Béla kéziratbibliográfiájának tételszáma (1963, 2002.)
str.	strófa
sz.	szám, sorszám
szerk.	szerkesztette
szlov.	szlovák
TREN	Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Debrecen)
ÚMTSZ	<i>Új Magyar Tájszótár</i>
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő
ur.	uralkodott
vál.	válogatta, /-ák
VÉV	<i>Világi énekek és versek</i> (2001)
vm.	vármegye
vol.	kötet
vö.	vesd össze
vsz.	versszak

Szó- és névmagyarázatok

aba – festetlen, durva posztó

Ábrabám – a zsidó nép ősatya

abschied – búcsúvétel (ném. *Abschied*, l. még: *obsüt*)

Absolon – Dávid harmadik fia, aki fellázadt atyja ellen, amiért életével fizetett (2Sám 16, 16–23; 17; 18, 1–18.)

actor – 1. hajtó; 2. végrehajtó, felügyelő; 3. előadó, szónok, színész (lat.)

ad notam – dallamára (lat.)

aggság – aggodalom, gond, baj

Ajax (Aiasz) – görög hős az *Íliász*-ban, Telamon fia

akó – űrmérték, tájanként változó, 50 liter körüli értékkel (kezdetben 32 pint, tehát 51 liter, később fél hektó, azaz 54,3 liter). Eredetileg egy bizonyos méretű, vasabroncsos boroshordó neve.

alít – vél, gondol

alius – egyik (a kettő közül), a másik (lat.)

Alla – Allah; Isten (arab); itt: a törökök csatakiáltása

allegál – feleletet adni a vádra (perben) (lat.)

Allelujah, hallelujah – Magasztaljátok az Urat! (héb.)

aló – Nosza! Indulj! Takarodj! vö. *Aló, mars!* (fr. *Allons, marche!* 'induljunk!')

alter – egyik (a kettő közül), a másik (lat.)

ánglia – finom (angol) gyapjúszővet

Apolló (Phoebus, Apollo) – Apollón (gör.); Zeusznak Létótól, egy titán lányától született fia. Jóstehetségű hangszerművész, a jogrend, törvény őre, a jóslás, költészet és zene istene, később napisten

appendix – függelék, melléklet (lat.)

applausus – köztetszés, itt: öröm (lat.)

árenda – 1. hasznobérleti díj v. szolgáltatás; 2. hasznobérlet

árendátor – ingatlant (földet, házat) hasznobérbe adó

áristom – börtön

ármádia, ármáda, armada – (had)sereg (lat.)

armális – címeres nemesi levél (lat.)

ártán(y) – (herélt) kan disznó

articulus – 1. törvénycikk; 2. alapszabály, cikk (lat.)

asinus – szamár (lat.)

áspis – mérges kígyó, átvitt értelemben: gonosz

assessor – ülnök (lat.)

asztag – kicsépeletlen gabonakévékből összerakott, több méter magas, terjedelmes halom

attak – támadás

attakéroz – attakíroz, támad

aúvét kiált – jajt kiált (ném. *Ach weh!*)

babka → *batka*

Bacchus, Bachus, Bakhus – Dionüszosz (gör.), a görög-római mitológiában a bor és mámor istene

bagaria – növényi anyagokkal cserzett marhabőr; lábbelik, lószerszámok alapanyaga

bagasia, bagászsa – málha, poggyász

bagzás – állatok párosodása, közösülése

bagzik – párosodik, közösül

bakarasz – kis arasz, a szétfeszített mutatóujj és hüvelykujj közötti távolság; a *bak* más szóösszetételben is kisebbit, aprót jelent (vö. *bakszán*)

bandérium – magyaros díszöltözetű, fegyveres lovascapat

bandéros, bandiros – magyaros díszöltözetű, fegyveres lovas katona, a *bandérium* tagja
bangané – panganét, kétélű szurony
bánya – (gyógy)fürdő
batka – fillér, csekély értékű aprópénz
bátor – bár, akár
battaliony – ütközet, csata (fr. *bataillon*)
béka – békalencse
bekeveri – bepiszkolja
békú – béklyó, a lovak mellső lábára alkalmazott bilincses zárszerkezet, átvitt értelemben: bilincs
Bellona – hadistennő a római mitológiában
berdó – őrálló katona kiáltása: „Ki az ott?” (vö. ném. *Wer da?*); *berdöz*: parancsolgat
birke – birka
blundra → *plundra*
bocfa – bodza(fa)
bocskoros – 1. szegény ember, paraszt; 2. gyalogos katona
bóger, búger – 1. paraszt; 2. négykrajcáros (pénz)
bombi – bomba, robbanóanyaggal töltött ágyúgolyó
bonta – fekete-fehér, tarka (állat)
borcsiszár – borkereskedő
borjú, bornyú – szőrös borjúbőrből készült, hátán viselt katonai zsák, amelyet a gyalogos katonáknál rendszeresítettek
borosta, borostya – disznósörtéből készített ecset, kefe
Borussia → Prussia, Poroszország
Brutus – Julius Caesar nevelt fia és gyilkosa
büfány – büfándli, a szoknyát kétoldalt kiszélesítő kósárszerű betét (bécsi ném., vö. fr. *bouffante*)
burgus, burkus – porosz
butella, butellia, butélia, butília – hosszú nyakú borospalack (üvegből vagy cserépből, vö. fr. *bouteille*).
 A szó német közvetítéssel került a magyarba.
bücsüs – becses, értékes

cafrang – 1. díszes nyeregtakaró; 2. lószerszámon lévő bőrroit
cantilena – énekecske (lat.)
cantio – ének (lat.)
Castália – Kasztália, forrás a delphoi jóshely (Közép-Görögország) közelében. Vizében rituálisan megmosdottak a zarándokok, mielőtt beléptek Apollón szentélyébe.
cepe → *szepe*
cepőke – cipő, itt: bakancs
Ceres (Tízérés) – Démétér (gör.); a görög-római mitológiában a földművelés, átvitt értelemben a jó termés istennője
certe – valóban, bizonyosan (lat.)
certissime – egészen bizonyosan (lat.)
Charon – Kharón, görög mitológiai alak, révész, aki csónakjával az Alvilágba viszi a megholtak lelkét
cibere – aszalt gyümölcsből vagy korpából készült, savanyú, bőjtös leves (l. még: *kiszí*)
cimbok → *csimbók*
cister – cisztercita szerzetes
cithara, citera – lant, általánosságban: pengetős hangszer (a mai népzenei citera terjedéséről csak a XVIII. század óta vannak konkrét adatok)
classis – (iskolai) osztály (lat.)
clenodium – klenódium, templomi kegytárgyak (lat.)
cokil – takarodj, hordd el magad! Elsősorban állatnak mondják, emberre vonatkoztatva durva, népnyelvi kifejezés.
comissarius → *komisszárius*

commando – kommandó, 1. vezényszó; 2. parancs; 3. különleges feladatot ellátó, katonai vagy rendőri különítmény
complement, compliment – (haj)bók(olás)
concionátor – népszónok (lat.)
conclusio → *konklúzió*
conditio – feltétel (lat.)
condora, condra, candra, canda – durva gyapjúposztó, ill. az ebből készült, kabátféle felsőruha. Főként férfiviselet. Pejoratív értelemben: rongyos ruha.
conscriptio – összeírás (lat.)
consiliarius – tanácsos (lat.)
contentum – (meg)elégedettség (lat.)
contentus – elégedett (lat.)
contractus – kontraktus, szerződés (lat.)
correcta – helyesbítés, megjavítás; írásbeli (büntetés?) (lat.)
corpus juris – törvénykönyv (lat.)
creditor – hitelező
Crezus, Cresus → *Krózus*
curator – (egyház)gondnok (lat.)

csalma – 1. patyolatvászonból készült török turbán; 2. hosszú kucsma, süveg (pl. a székeleyknél)
csára – igazsálat terelésekor használt vezényszó: Jobbra!
csardé – talán: ütleg
csépj – kalászosok és hüvelyesek (bab, borsó) kiverésére, tehát szemnyerésre szolgáló kézi szerszám
cseplesz – csenevész erdő, cserjés, bozotos hely (székely tájszó)
cserepár – gyalogos katona
csigáz – átvitt értelemben: gyötör, kínoz. A csigázás az emberkínzás egyik bevett módja volt a középkorban és az újkorban.
csimbók – régi férfi hajviselet, a fül mellett szabadon lecsüngő, bogra kötött haj
csín – csíny, vétek
csinagat – ápolgat, gondoz, tanít
csoha – csuha
csoroszlya – 1. az ekevas előtti függőleges állású, éles vas, ami felhasítja a földet; 2. vénasszony
csömör – 1. túlzott evés miatti hányinger; 2. hascsikarás
csörlő, csöllő – fonal feltekerésénél használt csévlő kerék
csokoládé – csokoládé
csutora – kulacs; fából esztergált vagy faragott bor- vagy pálinkatartó edény. A csutora elnevezés inkább a Dunántúlon és a Felföldön, a kulacs pedig az Alföldön terjedt el.
csülő → *csörlő*

danus – dán
darabont – gyalogos katona, testőr, a XVIII. században vármegyei hajdú
Dárius – I. Dárajavaus, görögül Darciosz, mesés gazdagságú perzsa király (i. e. 549–486)
daróc – gyapjúból készült, durva, vastag anyag (pokróc, sátorlap, szűr stb. alapanyaga)
dávori – mulatozás közbeni éneklés, gajdolás (szerb-horvát)
decreciális bíró – törvénybíró (?)
decretum, dekrétum – uralkodói vagy állami rendelet, végzés, határozat, parancsolat (lat.)
deductio – következtetés (lat.)
dereye – gyúrt, valamivel megtöltött és kifőzött tésztaétel
descriptio – leírás (lat.)
Diana – Artemisz (gör.), a vadászat szűz istennője a görög-római mitológiában
Didó, Didó – Karthágó királynője, aki öngyilkos lett, miután szerelme, a Trójából menekülő Aeneas elhagyta (l. Vergilius: *Aeneis*)

director – igazgató (lat.)
discursus – közlés, beszéd (lat.)
dispendálni – kiosztani, szétosztani, gazdálkodni (lat.)
dixi – elmondám, elmondtam (lat.)
dóka – félhosszú, prémes, általában fekete posztóból készült férfi v. női kabát
dolmány, dolomán, dalmán – csípőig érő, testhezálló, felálló gallérú, rendszerint zsinórozással díszített kabát, amelyet katonák és nemesek viseltek (török)
dombéroz – tobzódik, eszik-iszik
dorkó – dóri, madzag, pántlika (*Magyar-cigány szógyűjtemény*, in: *A Pallas Nagy Lexikona*, IV, Bp., 1893, illusztráció a 364–365. lapok között; XLIII–XLVIII).
drabant, darabont – fegyveres őr, gyalogos katona
dragon, dragon – 1. lándzsa, hegyes tör; 2. vállszalag, pánt (a lovas katona ruháján)
dragonyos – könnyűlovas katona
dupé – paróka (kettős bodorítással a fül fölött)
dutka – 3 garasos aprópénz-érme, már a XVI. század végén használták
dzsida – lándzsa

eadem – ugyanarra, ugyanott, itt: ugyanaz (lat.)
ecclesia, eklezsia – egyház (lat.)
égett bor – borpárlat, seprőpálinka
ekéb, echo – visszhang
eljánt-tetem – elefántcsont
elért – idős, öreg
elig – alig
Elisóm, Elysium – Élüzion (gör.), Homérosznál a boldog életet élő hősök lakóhelye „a föld határán”, az Ókeanosz folyója mellett. Később a *Boldogok szigete*ivel is azonosították. Pindarosznál és Vergiliusnál pedig már az alvilágnak az a része, ahova a jámborok és istenfélők kerülnek holtuk után.
elprédál – elveszteget vmit; elragad vkitől vmit
Erató – a szerelmi (lírai) költészet műzsája a görög mitológiában
estrázsál – strázsál, 1. őrségen áll; 2. őriz
exactio – behajtás, követelés (vö. lat. *exigere, exactum*)
exactor, egzaktor – végrehajtó (lat.)
executio, egzekúció – 1. végrehajtás, ingó és ingatlan javak lefoglalása adótartozás fejében; 2. ítélet-végrehajtás, kivégzés
exequál – lefoglal (lat.)
expertus – kísérletező (lat.)

facecia – facetia, tréfás elbeszélés (a reneszánsz korban), anekdota (lat.)
factor – aki valamit csinál, itt: kézműves, mesterember (lat.)
fájin – finom (ném. *fein*)
fáma – a hír ókori (római) istennőjének neve köznevesült formában
familiás – idősebb diák, aki a kisebb növendékekkel együtt lakott, s azok kollégiumi szobafelügyelője volt
farmatring, formatring – farokleszorító lószerszám
fatum, fátum – végzet, előre megszabott sors (lat.)
felcsap – felhajt, felhőrpint (bort)
felház – 1. emeletes ház; 2. emelet; 3. az egy telekre épült lakóházak közül az utcai főépület
felrontsa – feltörje, felsebezze
fénixmadár – fönix; csodás, egyiptomi madár, amely elöregedvén elégeti magát, és hamvaiból megifjodva támad fel
ferberezik – *ferbelezik*, 1. szidják, 2. faggatják, vallatják (ÚMTSZ 2. 427.)

feria – ünnepnap(ok) (lat.)
fertályos – dongás faedény, egy nagyobb bormérték (13,4–14,7 liter) negyede
ferula – nádpálca, vessző (lat.), itt: vesszőzés
Festung, festünk – erődítmény (ném.)
fináncminiszter – pénzügyminiszter
firbang – függöny (ném. *Vorhang*)
fiscalis, fiskális – 1. ügyvéd; 2. kincstári tisztviselő
fitogat – mutogat
flastrom – gyógyír, sebtapasz (ném. *Pflaster*)
flinét, flinta – kovás puska (vö. *flint*: kovakő, tűzkő)
Flora – a tavasz és a virágok istennője a római mitológiában
fodor – göndör, bodros (haj, szőr)
font – régi súlymérték, kb. 0,5 kg
forgó – süvegre, sisakra, turbánra erősített dísz, amelybe drága madártollakat tűztek
forspant – előfogat-kötelezettség a jobbágyok számára közigazgatási, de főként katonai célokból történő szállításra
forteati – cimborái (rom.)
foszlángos – rabló, zsákmányszerző, itt: prédáló katona (vö. *foszlat*: préda, zsákmány)
foszján – ujjatlan köntös v. kabát
franc, frank – francia
frigy – 1. szövetség; 2. (béke)kötés, szerződés
fundál – (meg)alapoz, megerősít
furatos – csapólapát (büntetőeszköz)
furcsa – a régiségben: csinos, mutatós
fúria, fúriák – 1. a bosszúállás istennői a görög mitológiában; 2. átvitt értelemben: civakodó asszony
futiroz – talán: sokszor kiált *Hunçfut!*-ot (eredetileg: ném. *Hundsjott*, "kutyapina")
fűsű – fésű
fütyölék – fityegő, lógó műtyürke

gabanyica, gabanica – köpönyeg
gála – 1. ünnepi öltözet, díszruha 2. ünnepi rendezvény
Galatea – tengeri nimfa, a görög mitológia szerint Néreusz egyik leánya. A név jelentése: tejfehér.
gánca, gánica – zsírba szagatott, főtt burgonyapép; sterc
gangosan – hetykén, délcegen
garas – 2, 3, majd 5 krajcár értékű, ezüsből vagy rézből vert aprópénz
gáter – gátor, rostély, rács
gavallér – nemes ember, lovag
gelvás – golyvás (akinek daganat van a nyakán)
generál – generális, tábornok
gereben – kenderkóc vagy gyapjú fésülésére szolgáló faeszköz, nagy vasszögekkel
gestálás – gesztikulálás
Giléád – Izrael Jordántól keletre fekvő birtoka
ging-gang, gíngán, gíngal – finomabb kelme
golyóbis, golóbis, globis – puska- vagy ágyúgolyó
górálni – hajigálni, dobálni
göllice, gúllice, gerlitzze – gerlice, galamb
grácia, gratia – kegyelem, (bűn)bocsánat (lat.)
grádus – 1. fokozat; 2. (lépcső)fok (lat.)
gubernátor – kormányzó (az erdélyi fejedelemségben)
guşaly – faragott vagy festéssel díszített farúd, amire a fonásra előkészített rosttömeget (len- vagy kenderkócot) felkötik
gyócs, gyolcs – finom, fehér vászon

ba ki – aki, ha valaki
babpipa – tajtékpipa, habkőből készült pipa
hadnagy – a régi szóhasználatban nemcsak katonai rangot, hanem hadvezért is jelentett
hajdina – köles (pohánka), a szegények körében eltrjedt gabonaféle
hajdú – 1. marhapásztor, martalóc szegénylegény; 2. gyalogos katona; 3. vármegyei szolgálatban álló egyenruhás közkatona; 4. kiváltságokkal rendelkező népcsoport Kelet-Magyarországon (Hajdúság)
haluska – galuska
Hannibál – az egyik legjelentősebb pun hadvezér, Hamilkar Barkasz fia (i. e. 247–183)
hara – 1. szőrcsuha; 2. szőrből szótt, durva, vastag posztó
haris – a talaj mélyedéseiben fészkelő mezei madár (*Crex crex*), ma már fokozottan védett
harmincad – határvám
hárpiaák – bajt, szerencsétlenséget hozó szárnyas-karmos asszonyi szörnyetegek a görög mitológiában
háshét, káskét – kalapféle (háromszögletű?)
Helicon – Helikon; a görög mitológia szerint ez a bioítiai hegy a múzsák lakóhelye
herbatbé – gyógytea
Hesperus (*kertje, zöldsége*) – helyesen: a Heszperiszek (Heszperidák) kertje a görög mitológia szerint Héra istennő gyümölcsöskertje, a boldogság kertje, ahol az örök ifjúság és halhatatlanság aranyalmái teremnek. A csodálatos hangú Heszperiszek (nimfák) feladata volt az aranyalmafa gondozása és őrzése.
heveder – a nyereg fölcsatolására való, kenderfonatból készült szalag vagy bőrszűj
hoboj – oboa
hollandus – holland
bolnap – hónap
huncfut, huncut – szitokszó, a régiségben: semmirekellő, alávaló, aljas, hitvány (ném. *Hundsfoot*)

icce – ivóedény, ill. az abból kialakult kocsmai bormérték, kb. 0,65 l.
imposztor – 1. csaló, szélhámos, gazember; 2. huncut, kópé
indzellér – inzsellér, földmérő
inspector – ellenőr, felügyelő (lat.)
instáll – esedezve kér, könyörög (lat.)
insurgál – hadra kel (a nemesség)
insurgis, insurgens – insurgens, nemesi felkelő (katona a magyar rendiség korában)
insurrectio, inszurrekció – nemesi felkelés, a nemesség hadbavonulása (1848 előtt). Első ízben az *Aranybullában* (1222) szerepel a nemesség hadbavonulási kötelezettsége külföldi támadás esetén. A XVIII. században az 1741:63. tc. erősítette meg (az osztrák örökösödési háború idején), a francia háborúk korában több alkalommal is elrendelték (1797, 1800, 1805, 1809).
ipa – apósa
író – a vajköpülés mellékterméke, tejszerű, savanykás lé
Izsák – bibliai személy, Ábrahámnak Sárától született egyetlen fia (1Móz 17, 19), akit atyja kész lett volna feláldozni Isten parancsára (1Móz 22)
ispotály, ispita – kórház, menhely, szegényház (vö. régi ném. *Spital*)
istáp – 1. gyámolító, segítő, oltalmazó (személy); 2. gyámolítás, segítség, oltalmazás
istráng – kötél, szűj
istrágsa → *strágsa*
istrágsál – őrt áll, őriz

jáger – uradalmi vadász, vadőr (ném.)
janicásár, jajsásár – foglyul ejtett keresztény gyerekekből kiképzett elit gyalogos alakulat katonája a török hadseregben (tör. *Yeniçeri*)

jurátus, jurista – joghallgató, jogász
juris regula – jogi szabály(zat), rendszabály

kaba – többféle madár neve: vércse, ölyv, kánya, héja
kabala, kabola – 1. általánosságban: ló; 2. kanca (ló); 3. igás ló (vö. szláv *kobola*)
kacagány – 1.(pásztorok) rövid juhbőr bundája; 2. hátibőr
kacéroz – szeméretlenül udvarol, paráználkodik (?)
kafé – kávé
kalabér, karabély – rövid csövű puska, lőfegyver
kalamáris – tintatartó (lat.)
Kalipsó, Kalipszó – tengeri nimfa a görög mitológiában; Atlasz titán leánya, aki Ógügie szigetén élt, és hét évig tartóztatta magánál Odüsszeust és hajóit
kaloda – fából készített büntetőeszköz, amelyen lyukak vannak az ülő elítélt keze, lába és nyaka beszorítására
kalpag – szőrméből készült, tollal/bokrétával díszített karimátlan fejfödő
kalugyer – görögkeleti szerzetes
kamuka – damasztiszövet, lenből, pamutból vagy (mű)selyemből készült mintás szövésű, drága kelme
Kanabán, Kánaán – az ígélet földje a Bibliában
kandarodik – (fel)kondorodik, itt: felpattan a lovára
kandász – kandikál, kacsint, félrenéz
kankó – térdig érő kisszűr
kántál – énekel (vö. lat. *canto, -are*); a diákok adománykérő köszöntő-énekléseit (pl. névnapok és egyházi ünnepek alkalmával) szintén kántálásnak hívták
kantus – egybeszabott, ingszerű női vagy gyermek felsőruha
kápa – fejrevaló csuklya, kámzsa
kapitális – tőke
kapitulum – káptalani gyűlés
kappan(y) – herélt kakas
kappasztani – kopasztani; megtépni, kitépni a (leforrázott szárnyas) tollait
káprál, káprály – káplár, altiszt, tizedes (katonai rangfokozat)
kapta – kaptafa, a csizmadiák, vargák, cipészek fából készített, lábfej alakú „modell”-je, erre varrták rá a lábbelit
kaputrok, kaputroké, kaputtyok – hosszú katonai köpeny, később felsőkabát (ném. *Kaputrock*)
karabély, karabély, kalabér, karabin – vállon keresztbe csatolva is hordható, rövid csövű puska (főként a lovasságnál)
karafi, karafia – kurafi, kurafia; általában szitokszóként: hitvány, aljas, alávaló gazember. Szirma Antal szerint Caraffa zsoldosvezér népirtó hadjárata után (1685–1687) lesz a „beste lélek Karaffia” egyfajta minősítő káromkodás.
karaszíroz, karaszéroz – becéz, csókolgat
karbunkulus – vörös színű drágakő
karmazsin, karmazsiny – sötétpiros bőr vagy kelme
kártya – fakanna, vizesceber (székely tájszó)
kas – vesszőből font terménytároló (pl. gabonakas, kukoricagóré)
kavallér → *gavallér*
ke'd – *kend*, régies magázó megszólítási forma, a *kegyelmed* rövidüléséből
kelner – *kellner*, *pincér* (ném.)
kerubim, kerub – cherubim, kerub, az ókori zsidó (s ennek nyomán a keresztény) hitvilágban az Isten trónjánál álló, lángoló kardot tartó szellemi lény, angyal
kézív – íj
kies – szemet gyönyörködtető, üde, kellemes (táj)
kimustrált (katona, ló) – alkalmatlanság miatt leszerelt, „kiszuperált”, öreg katona; vágóhídra szánt vén ló

káispap – diakónus; a katolikusoknál az alsóbb papi rendeket felvett személy, akinek nem volt joga az összes szentség kiszolgáltatására

kájszi – gyümölcsből vagy kenyérből erjesztett savanyú leves; zablisztból készített pépes étel

kláris – korall(szín), általánosságban: gyöngy

kecsődik – 1. összeütődik, összekoccan; 2. perlekedik, veszekedik

kecperd – rövid, kétélű kard

komisszárius – megbízott, tisztségviselő

komplement, kompliment – bók, meghajlás (köszöntésképpen)

koncol – 1. apró darabokra vagdal; 2. (a munkában) túlhajszol

konfiskál, -ás – elkoboz, lefoglal; elkobzás, lefoglalás

konklúzió – (vég)következtetés

konstitutio – constitutio, alkotmány, alaptörvény (lat.)

konty – az összetekert hajfonatot beborító merev tok, főkötő vagy kendő. Státusszimbólum, az asszonyiség jele.

kopoc – kopasz, itt: csupasz

kopocsolják – verik, csapkodják

korda – a barátok kötélből készült öve (lat.)

kortács – kartács

kostök – a kos herezacskójából készült dohányzacskó vagy erszény

kovártély → *kvártély*

könyv – a régiségben: könny

körmöske – körömvirág (*Calendula officinalis*)

karjác, karajcár – 1. két fillér értékű rézpenz; 2. általában: jelentéktelen összeg, nagyon kevés pénz, fitying

kristély, klistér – klistély, orvosi beöntés, ill. az erre szolgáló eszköz neve

Krózus – Kroiszosz (gör.), mesés gazdagságú ókori líd király

keruc, keruksz – kereszt (lat. *crux*)

kuhar – terméketlen, omladékos hely

kupa – ivóedényből lett bormérték. Kb. a pintnek felel meg; 1823-ig 1,36 liter.

kurál – gondoz, kezel, gyógyít (lat.)

kurátor – gondnok, a református egyházközség gondnoka

kuruc – 1. a Thököly- és Rákóczi-szabadságharcban résztvevők összefoglaló neve; 2. a XVIII. század közepétől már nem a Rákóczi-szabadságharc katonáit jelöli, hanem a porosz gyalogosokat (vö. Gvadányi József műveiben)

küis – kis

küsség – kissé

kvártély – szállás, esetleg diákszállás (lat.). Laktanyák híján a XVIII. században magánházaknál szállásolták el a katonákat.

labanc, lobonc – a császári szolgálatban álló katonák csúfneve a kuruc korban

lajtír – talán a német *Lente* (emberek) szóból; értsd: porosz katona

lapanyak – kisebb domb

lárva – álarc, maszk

lat – régi súlymérték, kb. 1,75 dkg

lator – 1. útonálló, rabló, zsivány; 2. fajtalan, kicsapongó, szexuálisan féktelen férfi

latrikánus, latrikámos, lutrikános – fajtalan, szemérmetlen, trágár

laurus – babér (-fa, -koszorú); átvitt értelemben: dicsőség (lat.)

laus – 1. dicséret, dicsőség, 2. átvitt értelemben: érdem (lat.)

legátus – református és unitárius teológushallgató, akit nagyobb ünnepeken falura küldenek prédikálni (legáció)

lejtő – lassú magyar tánc

lektika – kétkerekű lovaskocsi, kordé

lénung – zsold (vö. ném. *Löhnung*)

lép – 1. a méhek által viaszból készített méztároló. (vö. lépes méz); 2. madárfogásra használt enyvszerű, ragacsos anyag (vö. lépre csal)

levet csapni – udvarolni, hízelkedni

Liger – Loire, folyó Franciaországban

limitatio – hivatalos árszabás, általánosságban: korlátozás

lobonc → *labanc*

lódung – lóding, 1. széles vállszíj, amelyre fegyvert, tarsolyt lehetett akasztani; 2. lőpor v. tölténytartó tarsolyszerű táská

lóger – 1. táborhely, láger; 2. fal nélküli szénatároló építmény

lompos – 1. kócos, bozontos; 2. a német (labanc) katonák csúfneve. L. még: *tokos*

lopó – a hordóból a bor kiszívására szolgáló eszköz, amelyet eredetileg kitisztított, kiszáritott lopótökből készítettek

Lucretia – erényes római asszony, aki öngyilkosságot követett el (i. e. 510 k.), miután a zsarnok római király, Tarquinius Superbus fia nemi erőszakot követett el rajta. Állítólag halála miatt tört ki a királyság elleni felkelés és alakult meg a Római Köztársaság. Lucretia félig-meddig hiteles legendáját két történetíró, Livius és Dionysius Halicarnassus is megörökítette, ezáltal e hősnő az erényesség szimbólumává vált az európai irodalomban és képzőművészetben.

lucrum – nyereség, előny, haszon, átvitt értelemben: gazdagság (lat.)

luctus – gyász, szomorúság, siralom, átvitt értelemben: ok, alkalom a gyászra, szomorúságra (lat.)

magyaró – mogyoró

Mabumet, Mahomet → *Mohamed*

majorság – baromfiudvar

maláj – málé, kukoricakása (rom.)

malaszt – 1. jóindulat, irgalmasság; 2. kegyelem, áldás

malozsa – mazsola

manca – maca; valakinek a kedvese, szeretője

mándli – rövid posztókabát, férfiviselet

manér – manír, modor, stílus

manes – *manész*, 1. fedett lovarda; 2. cirkuszi porond (fr.)

mangalét, mangalát – *panganét*, kétélű szurony

margir – nem értelmezhető

márjás – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallér, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt

Mars – Arész (gör.), a római mitológiában a háború és a hadak istene

mars, marche – 1. katonai (esetleg lakodalmi) induló; 2. gyalogos katonai menetelés

matéria – anyag; átvitt értelemben: téma

materialiter – anyagszerűen, itt: híven

meghúrol – megszid, megdorgál

mellyeszt – kopasztja, tépi (eredetileg a tollat a szárnyasok melléről); átvitt értelemben: megöli

mendikáns – adománygyűjtő, kéregető diák

mente – rövid, prémezett, zsinórozott férfi felsőkabát, amit félállra vetve a felső ruha (dolmány) fölött viseltek

meretum, meritum – érdem, becs, érték, lényeg (lat.)

mester – iskolamester, tanító

mesterségszabvány – mestermunka; a céhek előírták leendő tagjaik számára felvételképp egy-egy kézműves tárgy elkészítését, amelyet elbíráltak a céh tagjai

meszeby – változó nagyságú bormérték, az *icce* fele, kb. 0,35–0,45 l.

mérföld – mérföld, országonként és koronként változó hosszsmérték, 1 magyar mérföld = 8353,6 m (régbben 8937,4 m és 8379,0 m); 1 német mérföld (*Meile*) = 7500 m (régbben 7532,5 m és 7422 m). A legáltalánosabban használt angol mérföld 1609,3 m.

Minerva → *Pallasz Athéné*

minorita – a ferences rend egyik ága

módi – divat, divatos

Mohamed (Mahomed) – az iszlám vallás alapítója és szent prófétája, államférfi (Mekka, 570 k. – Medina, 632)

Momus – Mómosz, a görög mitológiában (Hésziodosz szerint) az éj egyik fia, a gúny és a gáncsoskodás megszemélyesítője. Éles fogú, kiaszott vénembernek ábrázolták.

moniciás – munició, lőszeres

Montova – Mantova; az észak-itáliai városban az osztrák megszállás idején magyar katonák is állomásoztak

mony – 1. tojás; 2. hímállatok heréje, hímvesző

mundur, mundír – mundér, (katonai) egyenruha

munus – kötelezettség, kötelesség, feladat (lat.)

mustra – 1. (katonai) szemle, 2. (áru)minta

mustrál – szemrevételez, itt: kipróbál (vö. ol. megmutat)

muşka – orosz, „moszkovita”

múzsák – a művészetek védnökei, Zeus és Mnémoszüné lányai. Számuk a korábbi háromról vagy négyről előbb hétre, majd kilencre emelkedett; Homérosz is ennyit említ, Hésziodosz pedig már név szerint sorolja fel őket. A XVIII. századi közköltészetben múzsáknak, ill. *múzsafiak*-nak nevezik a kollégiumban tanuló diákokat.

Nagy Sándor – Alexandrosz (i. e. 356–323), Makedónia királya, az első világbirodalom megteremtője, aki meghódította Ázsia nagy részét és Egyiptomot. Atyja, II. Philipposz nyomdokain haladva hatalmát a Peloponnészosztól az indiai szubkontinensig terjesztette ki, elfoglalva az akkor ismert világ nagy részét. Óriási birodalma halála után felbomlott.

nám – lám

nimpha, nimfák – 1. természetfeletti erejű félistennők az antik mitológiában, akik a hegyek, erdők, berkek, források, folyók és a tengerek lakói és védőszellemei. Diana (Artemisz) istennő vadásztársai, nagy szerepük van az isteni genealógiában is. Átvitt értelemben: isteni szépségű nők.

nótárus, nótárius – jegyző

nyalka – 1. fess, csinos; 2. hazug, szavahihetetlen

nyomatás – régi szemnyerési mód, amikor állatokkal (rendszerint lovakkal) tapostatták ki a szérűre leterített kévékből a gabonát

obvit, opsit – kiszolgált, leszerelt katona elbocsátó levele (vö. ném. *Abschied*)

okkupáció – 1. elfoglaltság; 2. elfoglalás, megszállás (lat.)

Olymp, Olympos – Olümposz, Görögország legmagasabb hegysége az ország északi részén, Thesszália és Makedónia határán. A görög mitológia szerint e hegy teteje a tizenkét olümposzi isten lakhelye.

or – tolvaj, rabló

ordel – szakasz, csapat, rend (vö. lat. *ordo*, ném. *Order*)

ordélyoz – csapatban, rendben vonul, masírozik

originál(ja) – eredeti(je)

ostábla – ókori eredetű, a keleti Mediterráneumban, majd Nyugat-Európában is népszerű kétszemélyes táblajáték; kockadobás szerint haladó korongokkal (kövekkel) játsszák (vö. tric-trac, backgammon)

ovét, obét (kiált) – jajgat, *Ach weh!*-t kiált l. még *auvé*

ozmán, oszmán – Kis-Ázsiában és Délkelet-Európában élő török

öregbül, öregbedik – nő, fokozódik, nagyobbá válik

pagnét → *panganét*

pakulár – pásztor (rom.)

Pallás, Pallas – *Pallasz Athéné* (gör.) a görög mitológia egyik legismertebb, szűz istennője. A bölcsesség, a szövés-fonás, a földművelés és az orvosok patrónája. Római megfelelője, Minerva az iskolák és a kézműipar védelmező istennőjévé, valamint a kulturáltság, az emberi haladás jelképévé vált.

pallér – 1. ács- és kőművesmunkában járatos építőmester, 2; munkafelügyelő

pallérozni – 1. finomítani, jobbítani; 2. csiszolni, fényesíteni

pampuska – fánk, zsírban sült, kelt tészta

Pán – Faunus (lat.), az erdők és pásztorok istene, a termékenység biztosítója az antik mitológiában, aki (félíg emberi, félíg kecskebak alakjában) a természet erőit testesíti meg

pandúr – 1. bandita, rabló, martalóc (a régiségben); 2. a vármegyék fegyveres bűnüldözője, zsandár

panganét, panganéta – kétélű szurony

pantallér – puskaheveder, vállszíj

pántofli – papucs

pápista – a katolikusok gúnyneve

paripa – herélt ló

párkák – *moirák* (gör.), a három mitológiai sorsistennő neve. Klothó az emberi élet fonálát fonja, Lakheszisz hozzá a szösz „ereszti”, tehát nyújtja, és végül Atroposz vágja el az emberi élet fonálát.

Parnassz – Parnasszosz (gör.), közép-görögországi hegység Delphoi közelében; Apollón és a múzsák kedvelt tartózkodási helye az antik mitológiában

partikuláris, partikuláris – részleges

parucs, parutslí – hintó-féle

pástétom – hússal, hallal vagy más töltelékkel töltött tésztaféleség

paszamánt – paszomány: ruha díszítésére szolgáló arany-, ezüst-, selyem- stb. fonalból sodrott zsinór, illetve az abból készült sujtás, azaz díszítő zsinórozás

patália – 1. ütközet, csata (fr. *bataillon*); 2. veszekedés, láрма

patrizál – 1. az országot járva alamizsnát gyűjt; 2. átmenetileg letelepszik valahol

patró, patrul, patruj – katonai járőr, járőrcsapat

patrónus – 1. pártfogó; 2. védőszent

patrujíroz – járőrözik, őriz, vigyáz vö. *patrul/patruj*: ’katonai járőr, járőrcsapat’

pázsint, pázsit – 1. füves parlag; 2. legelő (SZT)

Pegasus – Pégaszosz (gör.), a görög mitológia szárnyas lova, a szárnyaló költői ihlet jelképe

pemet, pemete – hosszú nyelű kemencesepű

pendely, pendel, péntöl – szoknya alatt viselt, női vászoning, fehérnemű

penna – (lúdtollból készült) íróeszköz

perceptor – adószedő (lat.)

perevenda, prevenda – előleg (lat.)

pest – kemence

peták – 5 krajcár értékű XVII. századi aprópénz, átvitt értelemben: csekély pénzösszeg

Phebus, Phoebus – Phoibosz (gör.), Apollón mellékneve az antik mitológiában

piba – fúj! Undort kifejező régies indulatszó

Pindus – Pündösz, hegység Görögországban

pint – ivóedényből lett régi bormérték, 2 icce, azaz kb. 1,3 liter. A pint űrtartalma koronként és területenként 1–4 literig változó.

pintes korsó – kb. 1,3 literes borosedény

pitypalatty – fűrj

plága – 1. ütés, csapás; 2. maga a vessző, ill. a szíjakkból font korbács (lat.)

plágál, plágáz – vesszőzés, botozás, verés

plundra, puntra – bő, buggyos férfi nadrág (ném. *Pluder*)

Pluto – Plutón (gör.); az alvilág (Hádész) ura; a magyar népnyelvben az egyik fő ördög neve

poena – büntetés, bűnhődés (lat.)

poenitentia – penitencia, bűnbánat, vezeklés (lat.)

pogácsa – a régiségben: (kovásztalan) lepénykenyér
pobánka – hajdina(kása)
póka – pulyka
poltúra, poltra, pótra – másfél krajcár értékű ezüstpénz a XVII–XVIII. században (lengyel), l. még: *susták*
pomádé – (haj)kenőcs
porció – 1. általában: adag; 2. csomóba kötött széna, a parasztságot sújtó katonai adók egyike
porond – fövény, homok, kavics
porzódorja – 1. a kender- vagy lentörés során kihulló törmelék; 2. általában: apró hulladék, szemét
pöröl – pöröly, kétkezes, súlyos, nagy kovácskalapács
practica – praktika, 1. gyakorlat; 2. ravasz mesterkedés (vö. gör.-lat. *praxis*)
praebitor – szállító, ellátó (lat.)
praeceptor, preceptor – (segéd)tanító, házitanító, a rendre felvigyázó, osztálytársait kikérdező jó tanuló (lat.)
praelectus – felügyelő, előjáró, parancsnok (lat.)
praescriptio – előírás, rendelet, recept (lat.)
prafont → *prófont*
praelectus – prefektus, a felekezeti iskolákban (kollégiumokban) tanulmányi és nevelési felügyelő
preces – ima, imádság, könyörgés (lat.)
préda – zsákmány
prédál – rabol, zsákmányol
prézsmitál – zsörtölődik, papol, „prédikál”
princ, prínc, pric – herceg (ném.)
próba – viadal, ütközet, csata
procurator – intéző, számadó, kormányzó (lat.)
prófont, prófunt – katonák számára sült, hitvány lisztből készült kenyér(cipő)
prókátor – ügyvéd (vö. lat. *procurator*)
protestál – tiltakozik, ellenkezik
Prussia – Poroszország
prussus – porosz
pulya – gyerek
purgatio – (meg)hajtás, tisztítás (lat.)
Purussia → *Prussia*
pusztabíró – mezőbíró; a városoktól és falvaktól távoli pusztákon igazgatási és igazságszolgáltatási funkciókat ellátó tisztség. A XIX. század végén a Kiskunság néhány pusztája kivételével megszűnt, ill. teljesen beleolvadt a csendőrségbe (NL)

raconca – szeker, szán oldalához erősített, függőlegesen álló rúd, mely a rakományt tartja
ráró – halászsas (*Pandion haliaëtus*), a varjúnál nagyobb ragadozó madár vagy a kerecsensólyom neve (*Falco cherrug*)
rebellis – lázadó, felkelő, pártütő
recommendatio – ismételt ajánlás (lat.)
rector – tanító
réf, rőf – országonként változó, kb. 60–78 cm hosszúságú régi hossz mérték, mellyel kelmét, csipkét és szalagot mértek
regement, regiment – (had)sereg, katonacsapat, ezred
regnál – uralkodik
regreatio – helyesen: recreatio, pihenés (lat.). A diákság e szabadtéri ügyességi játékokra néha rendezett sorokban, énekelve vonult ki.
regruta – újonc katona
regula – szabály, rendszabály, előírás (lat.)
rékli – ing
rénés – rajnai forint, értéke a XVI–XVIII. században 60 krajcár

Rénus – Rajna
repetál – ismétél (lat.)
repete, repetatur – ismételd, ismétlendő (lat.)
respectus – tekintély, tisztelet (lat.)
reterál, retirál – visszavonul (lat.)
robot – a jobbagysorban lévők kötelező ingyenmunkája a földesúr vagy vármegye számára
rókás – rókaprémekkel díszített (mente)
Rudimenta – alapismeretek, a tudományok kezdetei (lat.), itt: egy latin nyelvkönyv címe: 'Kezdetek'

saccoltat – sarcoltat
salló – sarló
Salva Guardia – ez a felirat jelezte a nemesi házakat, hogy az épület mentes a katonai beszállásolás alól
salvári, salavári – térdig érő, buggyos (lovagló)nadrág
sánc – 1. ütegállás; 2. árok elé emelt védőhalom, fal
sarlang – *sallang*, 1. a lószerszámok áttört vagy keskeny szíjából font, csüngő bőrdísz; 2. általánosságban: cifraság
schola, skóla, oskóla – iskola (lat.)
scit – tud(-ja) (vö. lat. *scio*)
Scythia – Scythia, a magyarok, hunok és párthusok közös birodalmának tartott ókori, eurázsiai birodalom a mai Dél-Ukrajna, Dél-Oroszország, Tadzsisikisztán és Türkmenisztán területén
scythia, szkíta, scita, szitya – a magyarok és hunok közös ősenek tartott bátor, harcias, keleti nép
séda – az iskolaszéki ülés, itt: vizsga (lat.)
sedátor – 1. ülnök, az iskolai törvényszék, a *sedria* tagja (lat.); 2. az a felsőbb éves diák, aki a kezdőktől a leckét kikérdezte, s feljegyezte, melyikük tudja s melyikük nem a latin nyelvtant (lat.)
sententia, szentencia – 1. alapigazságot tartalmazó bölcs mondás; 2. ítélet (lat.)
servita – szervita szerzetes
sing – régi hossz mérték, 0,633 m
Sion – 1. hegytömb, egyike azon domboknak, amelyre Jeruzsálem – Dávid király óta Izrael szellemi és kulturális középpontja – épült; 2. átvitt értelemben egész Jeruzsálem és a zsidó népközösség neve; 3. vár, erősség
Slésia – Szilézia
smukke – ékszer (ném.)
sőre – hizott tehén
spacirozni – sétálni (ném.)
spádis – törös, kardos (ném. *Spade*)
spékel – 1. hegyes eszközzel átdőf; 2. szalonnacsíkokkal megtűzdel (pl. vadhúst)
stájer – német eredetű tánc
státus – 1. állam; 2. helyzet, állapot
stelléroz – talán: felállít, (katonai alakulatot) megszervez
stokvis – szárított tőkehal (ném. *Stockfisch*), átvitt értelemben ostoba, unalmas ember
strázsa, istrázsa – 1. fegyveres őr; 2. fegyveres őrség
strík rok – kötött szoknya (ném. *Strickrock*)
strimfli – kötött harisnya (ném.)
sublad, sublát, sublót – komód, kb. 100-120 cm magas, fiókos szekrény
sublyók – nyeles, téglalap alakú vastag faeszköz, melyet régen a mosásnál használtak, ezzel verték ki a ruhákból a hamulúgos, szennyes vizet
suspunzurat – felakasztotta magát, itt: felakasztották (rom.)
süt – sőt, mi több
süveg – nemezből vagy prémből készült, magas, csúcsos férfi fejfedő
svadron – lovassági század
svecus, svekus – svéd

syntaxis – szintaxis, mondattan (lat.)
szádok, száldok – hársfa
szaggat – vágódik, sóvárog vmi után
szakramentiroz – szentséggel, káromkodik (ném. *Sakrament*)
szakasz – szász (ném. *Sachs*)
szarándok – zarándok
szarkatánc – lányok játékos, állatutánzó tánca
szecska – apróra vágott árpa- vagy zabszalma, állati takarmány
szemérem – 1. szégyen, szégyenkezés; 2. külső nemiszerv
Szent Iván hava – június
Szent Márton begye – Pannonhalma, régi nevén Gyórszentmárton
szépe – fehéres, szőke, fakó (szőrű)
szer – sor
szerdék – aludttej; friss tehéntúró
szerpán – helyesen *szerpent*, fatestű, bőrrel bevont, óriáskígyó alakú rézfúvós hangszer, a cink-család tuba mélységű, kései tagja
színes – 1. színlelő, képmutató, álnok; 2. hízelkedő, mézes-mázos
szíre – jelentését nem ismerjük
szírony – színesre festett bőrszalag, amit a szűcsök díszítő varrásra, ill. rátétként használtak a bőrből készített ruhadarabokon, lószerszámokon, szíjakon (vö. *szíronyozás*, NL 5. 46.)
szokmány – durva posztóból készült kabát
szoldát – katona, fegyveres őr
szpábi – lovaskatona az oszmán-török hadseregben (a szó perzsa eredetű)
szufla – 1. szusz, lélegzet; 2. átvitt értelemben: élet, lélek
szurdik, szurdék – 1. a kemence mögötti szögelet, kuckó; 2. titkos zug, rejtkehely
szuszéké, szusziké – liszt vagy szemestermény tárolására alkalmas, fedeles (fa)láda
szűgyellő – lószerszám
szűr – hosszú, durva posztóból készült kabátféle, pásztor-, ill. parasztviselet. A „befenekelt”, bekötött, tehát kibúvó nyílás nélküli szűrűjat zseb helyett használták apróbb tárgyak és dohányzáshoz szükséges eszközök tárolására.

tácli, tászli – fodros, csipkés inggallér (ném.)
tafota – taft, selyemszövet
taglás – 1. ütés, verés; 2. feldarabolás (vö. *taglóz*)
tagol – üt, ver
taj, tajték(pipa) – habkőből faragott pipa
ták – foltnak való bőrdarab
takarás – aratás
tallér – régi (XVI–XIX. században használatos) pénzérmé
tám – tán, talán
tarsaly, tarsoly – bőrből készült, vállra vetett szíjon vagy derékszíjon viselt, díszes, lapos táska
tászli, tácli (ném.) – fodros, csipkés inggallér
Telemakhos, Telemák – Telemakhosz, a trójai mondakörben Odüsszeusz és Pénélopé fia. XVIII. századi népszerűségét részint a homéroszi eposznak, részint Fr. S. Fénelon francia író, teológus híres regényének (*Les aventures de Télémaque*, 1699) köszönheti. A magyar közönség Haller László fordításában ismerhette, amely négy kiadást is megért (elsőként 1755-ben jelent meg).
tenta, ténța – tinta
tészla – négyes vagy hatos ökörfogatoknál használt pótrúd
Themis – Themisz (gör.), Uranosz és Gaia leánya; Zeusz korábbi felesége, a törvényes világtrend mitológiai megszemélyesítője; a jog és igazság istennője
tilinkó – kisebb furulya, arasznyi síp. Moldvában a hanglyukak nélküli, csak felhangokat megszólaltató furulyát hívják így.

tinó – kiherélt bikaborjú
tirannus – ókori király, egyeduralkodó; zsarnok; önkényúr (lat. *tyrannus* ← gör. *τύραννος*)
tirannusság – helyesen: *tirannizmus*, önkényuralom, zsarnokság
titulus – cím, rang, méltóság (lat.)
tóga – 1. a XIX. század közepéig a protestáns kollégiumok diákjainak hosszú, bő, palástszerű köpene; 2. eredetileg: római, lepelszerű férfiviselet (lat.)
tógás diák, *tógátus* – a XIX. század közepéig a protestáns kollégiumok felsőéves (főiskolás) diákja, aki egyházi pályára készül; ui. a közéleti pályára készülőök nem viseltek tógát, ők voltak a „publicusok” (vö. SZILÁGYI F. 1986, 69.)
tokos – a császári német katonák, a mindenkori ellenfelek csúfneve már a kuruc költészetben, vö. a páncélingükkel (l. még *lompos*)
tő – tú
tőr – hurok, kelepce, csapda
történetből – véletlenül
truccára – ellenére, (annak) dacára
truccol – dacosan viselkedik; dacol; 2. dühösködik, duzzog (vö. ném. *Trotz*)
trunce! – te tuskó, fajankó! (lat.)
trupp – csapat
tutor – 1. pártfogó, védelmező; 2. gyám
tündér (szerencse, élet, világ) – tűnékeny, csalóka, múlandó
Tűzéres → *Ceres* (lat.)
Ulysses – Odüsszeusz (gör.), király Ithakában, aki hosszú, kalandokkal teli tengeri bolyongás után tér vissza otthonába a trójai háborúból (vö. Homérosz: *Odüsszeia*)

vackor – vadkörte
Vaj dumine! – Isten veled, uram! (latin–román keverék)
vaj ki – kb. jaj, de...! (régies indulatszó)
valabolott – ahol
valamint – ahogyan, amiként
valél, *vale!* – Isten veled! (lat.)
valét mondani / *venni* – búcsút mondani, búcsúzni
varsa – tölcseírszerű nyílással készült, vesszőből font, öblös halfogó eszköz
vasgáter – vasrostély
vaskó – kés („vasacska”)
venia – szívesség, kedvezés, kegy (lat.)
veniam dat – kedvébe jár vkinek (lat.)
Venus, *Vénus* – Aphrodité (gör.), a szerelem istennője a görög-római mitológiában
Venus játéka – szerelmeskedés
verbung – *verbunk*, 1. zenés-táncos katonatoborzás a XVIII–XIX. században. 2. toborzó férfitánc
3. a toborzó tánc dallama, dallamtípus
Veres, *Vörös Gyurkó* – ember alakú, bortartásra alkalmas, cserépedény; boroskorsó
vetrece(levés) – sült szalonnával vagy hússzelettel, olykor kolbásszal készített vöröshagymás leves
vice, *vici* – helyettes, segéd, al-
viceispán – alispán, a régi vámegeyi közigazgatás feje
viganó – a felsőrésszel egybevarrt, a XIX. század elején divatos selyemruha; selyemszoknya
virány – üde növényzetű, kellemes vidék
virtus – férfiaság, bátorság, erény, érték (lat.)
volceris – valcer, keringő (tánc típus)
vox, *-ál* – szó, beszéd, nyilatkozat, szavazat; beszél, nyilatkozik (lat.)

zárvar – puska zárszerkezete (vö. szláv *zavor*)
Zebaoth, *Jahve* – Isten, a Seregek Ura (héb.)

Zephir(ek) – enyhe, frissítő, nyugati szellő(k)

Zeusz – Jupiter (lat.), az istenek atyja, a legfőbb isten az antik mitológiában

zsandár – a vármegyék szolgálatában álló fegyveres, csendőr (ném. *Schandarm* ← fr. *Gendarm*)

Forrásjegyzék

I. Kéziratos források

- A Bihar vármegyei Banderium és más harczi dalok** (XIX. század 1. fele) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/205. – 35/IX., 77/XIII., 78/LIII., 79/XXI.
- Akadémiai verseskönyv** (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/207. – 165/IV.
- Álmási Sámuel: Magyar Dalnok** (1834) STOLL 795. – Bp., MTAK Ms. 10,002.– 1/XXVI., 195/XX.
- Ámosdi gyűjt.** (1812–1813) STOLL 627. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1664. – 78/XXV., 87/VIII., 223/VII.
- Alsókubini kézirat** (1782 k.) STOLL 344. – Alsókubin (Dolný Kubín, SK), Csaplovics-ktár č. 3/117a. Mf.: MTAK 1078/B – 9/V., 192/XIV., 227.
- Andrási Zsigmond-ék.** (1798) STOLL 1125. – Bp., MTA BTK Néprajzi Kutatóintézet, KI. 462. – 48/II., 193/VII.
- Apostagi graduál** (XVII. század eleje) STOLL 8. – Bp., OSZK Fol. Hung. 1216. – 213/I.
- Aranka György gyűjteménye** (1782–1790) STOLL 345. – Bp., OSZK Fol. Hung. 126. – 32., 49/II., 129–130., 161/II., 216., 223/V., 228.
- Bacsó János-dalgyűjt.** (1837) STOLL 1347. – Kecskemét, Ref. Egyház K 201. Mf.: MTAK 6401/VI. – 87/XXVII.
- Bakó Karolina-ék.** (1799) STOLL 1129. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1805. – 97.
- Baky Rudolf-ék.** (1813) STOLL 634. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/172/d. – 1/XVI., 7/XI., 59/XI., 76.
- Balás József-ék.** (1784–1787) STOLL 357. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akad. Kvt. MSU 1183. Mf.: MTAK 183/IX. – 152/III., 170., 171/I.
- Bándi Péter-ék.** (1837) STOLL 819. – Csíkszereda (Miercurea Ciuc, RO), Csíki Székely Múzeum 4127. Mf.: MTAK 8990/II. – 161/VI., 192/XLIV., 209/V., 223/X.
- Bánhorváthy János gyűjteménye** (1790–1791) STOLL 391. – Bp., Ráday Kvt. K-1.159. – 17/II.
- Barabás József-ék.** (1836) STOLL 808. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 148. – 221/X.
- Barra János-ék.** (1797) STOLL 431. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tud. Kvt. 74.818. Mf.: MTAK A 143/V. – 6/II., 77/V.
- Bathó Mihály-ék.** (1728) STOLL 189. – Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc, RO), múzeum 55. Mf.: MTAK 193/I. – 7/I., 151/I.
- Battha Bálint kótátára** (1804–1808) STOLL 572. – Sárospatak, RKTGY 1666. Mf.: MTAK 3267/II. – 40/V., 71/II., 85/VII., 89/V., 102/III., 103/III., 104/II., 215/VI.
- Benczédi György-ék.** (1814) STOLL 644. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 3017. Mf.: MTAK A 369/XII. – 145/II.
- Benczédi Sámuel-ék.** (1806–1807) STOLL 581. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), AK MSU 1236/I–II. Mf.: MTAK 298/II. – 6/IV.
- Benedek Elek kolligátuma** (1815–1835) STOLL 1207. – Bp., Néprajzi Múzeum EA 5616. – 59/X., 192/XL.
- Bentzédi Márton-gyűjt.** (1816) – Ism. helyen. – 40/XVI.
- Bicskei Tót János-ék.** (1780–1783) STOLL 336. – Bp., OSZK Oct. Hung. 613. – 168., 194/IV.
- Bihari Sándor omniáriuma** (1770–1817) STOLL 295. – Bp., OSZK Quart. Hung. 2710. – 16/III.
- Bocskor Mihály-ék.** (1825) STOLL 726. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. (ref. koll.) 1172. Mf.: MTAK A 368/VI. – 78/XXXV.
- Bocskor-kódex** (1716–1739) STOLL 180. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 12. Mf.: OSZK FM 1/073, MTAK 1139/I. – 6/I., 151/II., 152/I., 191., 223/I.

- Bódog István-gyűjt.** (1836) STOLL 809. – Debrecen, Déri Múzeum Népr. Adattár 342. – 41/VI., 43/V.
- Borka Katalin-ék.** (1838?) STOLL 826. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akad. Kvt. MSU 1246/ XIV. Mf.: MTAK A 367/X. – 165/IX.
- Botka József-ék.** (1838) STOLL 1358. – Sárospatak, RKTGY 390. Mf.: MTAK 3148/III. – 85/XXXI.
- Bölöni Kozma István-ék.** (1765–1768) STOLL 1076. – Bp., OSZK Duod. Hung. 174. – 152/II.
- Brassai Sámuel másolata** (1864) – Ism. kötet kötetéabláján. – 226.
- Budai Zsuzsánna-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 520. – Bp., MTAK Ms. 201. – 40/VI., 85/IV., 87/II., 98/I., 99/I., 144/II., 225/IV.
- Cantillena. Énekek. Pesnicki** (XVIII. század 2. fele) STOLL 452. – Pozsony (Bratislava, SK), Szlovák Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete. Mf.: MTAK B 1078/I. – 10/XX., 138/I.
- Cantiones variae** (1800–1809) STOLL 552. – Ism. helyen. – 68.
- Cantus** (1760-as évek) STOLL 291. – Bp., OSZK Oct. Hung. 640. – 47/II.
- Collectanea poetica** (1764–1784) STOLL 271. – Bp., OSZK Oct. Hung. 39. – 192/IX.
- Connotationes Versuum** (1790) STOLL 392. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. BK +204. – 1/VI., 10/XVI.
- Conspectus chronologicus** (1811 után) – Szombathely, Szombathelyi Levéltár, Irodalmi kéziratok. – 10/XXXV.
- Czéh Sándor-gyűjtemény** (1829) – Bp., magántulajdon. – 115/IX.
- Czombó Mózes-ék.** (1772–1802) STOLL 558. – Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc, RO), múzeum. Mf.: MTAK 193/III. – 6/III., 48/III., 140–141., 152/IV.
- Czuczor Gergely gyűjteménye** (1700–1704) STOLL 1034. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. BK 188/I. 13/5. – 213/II.
- Czupor Andor énekgyűjteményei** (1836–1839) STOLL 810. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 1246/III. és 1246/XIII. Mf.: MTAK A 367/X. – 1/XXVII., 40/XXVII., 84/X., 171/III.
- Császár István-gyűjt.** (1808) STOLL 593. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 159. – 40/VIII.
- Csatáry József-ék.** (1814–1819) STOLL 645. – Debrecen, TREN R. 2757. – 40/XIV.
- Cseke Sándor-ék.** (1826) STOLL 732. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 436. – 78/XXXVI., 79/X.
- Csipkés János ék.** (XVIII. század vége – 1828) – Bp., MTAK Ms 6226/124. – 185/I.
- Csokonai Vitéz Mihály: Cultura** (1799) – 10/XXI.
- Csonka énekeskönyv** (XIX. század eleje) STOLL 1154. – Bp., Néprajzi Múzeum EA 13094. – 78/XVII.
- Dalok** (1834) STOLL 797. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1469. – 223/VIII.
- Dalok, versek, jegyzetek** (1837–1839) STOLL 1348. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1167. – 69/XI.
- Daloskönyv** (XIX. század I. fele) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/196. – 35/VIII., 77/XII., 78/LII., 79/XX., 192/XLV.
- Dávidné Dudája** (1809) STOLL 602. – Sárospatak, RKTGY 1668. Mf.: MTAK A 3268/V. – 77/IX., 84/VI., 99/II., 111/I., 112–113., 195/VI.
- Dávidné Soltári** (1790–1791) STOLL 393. – Sárospatak, RKTGY 630. Mf.: MTAK 3206/III. – 8/II., 10/XVIII., 23., 31/I., 133/I., 166/III., 186/V., 192/XVI., 215/III.
- Dávidné Soltári** (1814–1828) STOLL 647. – Debrecen, Déri Múzeum, Néprajzi Adattár 604. – 40/XV., 115/IV., 192/XXXVIII.
- Debreceni gyűjtemény** (1826) STOLL 733. – Bp., magántulajdon. – 221/VIII.
- Dezső Mihály memoriáléja** (1729–1761) STOLL 192. – Marosvásárhely (Târgu Mureș, RO), Bolyai Kvt. 381. Mf.: MTAK A 195/V. – 153., 192/I.
- Diénes Gábor-ék.** (1826–1837) STOLL 734. – Bp., Néprajzi Múzeum EA 14945. – 40/XXIII., 69/V., 78/XXXIX., 79/XI., 87/XVIII., 89/XXV., 106/X.

- Dobó Miklós-ék.** (XIX. század 1. fele). – Bp., MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, Horváth János-terem. – 40/XXIV., 78/LIV., 89/XXXVIII.
- Dr. Horvát énekgyűjteménye** (XVIII. század vége) STOLL 1145. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/193/25. – 132/IV., 192/XXII.
- Dubinszky Mátvás-ék.** (1787) STOLL 373. – Bp., OSZK Oct. Lat. 96. – 10/XII., 198/I., 218/I.
- Dugonics András-ék.** (1760–1763) STOLL 260. – Bp., OSZK Quart. Hung. 235. – 9/III., 158/I.
- Dugonics-Analekta** (1791 után) STOLL 1112. – Bp., Piarista Központi Levéltár For. 5/79. (V 105.) – 9/IX., 78/IX., 158/II.
- Dunántúli verseskönyv** (1802) STOLL 563. – Bp., OSZK Quart. Lat. 700. – 7/IX., 24/I., 132/VI., 190/II., 192/XXIX.
- Egri ék.** (1806) STOLL 1175. – *Ism. helyen* – 24/II., 189., 214/III.
- Egyes verskézirat** (XVIII. század vége) – Bp., OSZK Quart. Hung. 1346. – 9/VIII., 10/III.
- Egyleveles kézirat** (XVIII. század vége) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/214/10. – 192/XXV.
- Egyleveles kézirat** (XIX. század eleje) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. – 10/XXIV.
- Egyleveles kézirat** (XIX. század eleje) – Curgó, ref. gimn. kvt. K 51. 58–59. – 10/XXVI.
- Egyleveles verskézirat** (XIX. század eleje) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms. 2991/200. – 145/I.
- Egyleveles kéziratpár I.** (XVIII. század 2. fele) – Kolozsvár, EK 2991/230. Mf.: MTA 151/IV. – 47/III–IV.
- Ekeli gyűjtemény** (1767–1790) STOLL 1079. – Bp., OSZK Quart. Hung. 3651. – 12/IV., 18/I., 49/IV–V., 186/I.
- Elek István-melodiárium** (1805) STOLL 1172. – Pápa, ref. koll. O. 961. – 8/V., 10/XXXII., 85/VIII., 89/VII., 106/III.
- Ercsey Dániel népdalgyűjtése** (1833, Debrecen) – MTAK Irodalom 8^r 206/53. – 1/XIV., 192/XLIII., 195/XIX., 239/II.
- Erdélyi omniárium** (1758–1767) STOLL 255. – Bp., Quart. Hung. 2628. – 16/II.
- Erdélyi Tár nótáskönyve** (1833–1835 k.) STOLL 790. – Bp., magántulajdon. – 64/II., 111/V., 132/VII.
- Erdélyi-ék.** (1779) STOLL 332. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 136. – 10/VII., 123/II., 192/XII.
- Énekek gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 523. – Győr, Egyházmegyei Kvt. – 64/I., 240/I.
- Énekeskönyv** (1761) STOLL 263. – Bp., OSZK Oct. Hung. 962. – 123/I.
- Énekeskönyv** (1810-es évek) STOLL 684. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1088. – 1/XVIII., 186/XVI., 192/XXXIX.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 848. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 127. – 1/XXIX., 78/XLIX., 79/XIX., 104/XX.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 849. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 161. – 192/XLVI.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 850. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/84. – 115/XI.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 852. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1414/II. – 85/XXXIII., 89/XXXVI., 102/XVIII.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 853. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1487. – 87/XXIX., 131/X.
- Énekeskönyv** (XIX. század 1. fele) STOLL 854. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1695. – 10/LV., 87/XXX., 89/XXXVII.
- Énekeskönyv** (XIX. század eleje) STOLL 526. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1580. – 2/VI., 100.
- Énekeskönyv-töredék** (XIX. század 1. fele) STOLL 1383. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1449. 58a–87b. – 60/XXI., 241/VIII.
- Énlaki Török Sámuel-ék.** (1729–1730) STOLL 1046. – Bp., OSZK Duod. Hung. 180. – 154.
- Fa Imre-ék.** (1809 után) STOLL 1186. – Magántulajdon. Mf.: MTAK 6549/IV. – 87/VII., 115/III.
- Fábián Gábor-ék.** (1810) STOLL 612. – *Ism. helyen.* Részleges másolata: MTAK Irodalom 8^r 206/98. – 35/V., 144/V.

- Farkas Károly-gyűjt.** (1814) STOLL 648. – Bp., OSZK Oct. Hung. 360. – 221/III.
- Farkas Pál-gyűjt.** (1773–1810) STOLL 1087. – Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár Tm. L. XIV/4. – 186/XIV., 192/XXX., 193/IX.
- Farkas Sámuel-melodiárium** (1802–1816) STOLL 565. – Bp., magántulajdon. Mf.: MTAK 260/III. – 71/IV., 78/XXII., 81/XII., 89/III., 102/II., 103/II., 106/L., 107/L., 108/L.
- Fejér-Gönty-melodiárium** (1802) STOLL 566. – Bp., MTAK Irodalom 8° 206/180. – 71/L., 78/XIX., 81/XIII., 85/V–VI., 89/IV., 108/II., 109/I.
- Félegyházi Lajos-ék.** (1827) STOLL 1274. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1729. – 78/XXXVIII., 79/XII., 89/XXVI., 102/XIV., 104/XIII.
- Felvidítő II. Egyveleg I.** (1824) STOLL 720. – Sárospatak, RKTGY 129. Mf.: MTAK A 1568/II. – 41/IV.
- Felvidítő V. Nóták I.** (1824) STOLL 720. – Sárospatak, RKTGY 130. Mf.: MTAK A 1568/III. – 2/X., 8/VIII., 10/XIV., 40/XXII., 78/XXXIV., 79/IX., 80/VII., 81/XIX., 84/IX., 85/XXI., 87/XVII., 89/XXIV., 93/II., 98/III., 99/VI., 102/XIII., 103/VI., 104/XII., 115/VIII., 124/VII., 128/VI., 131/IV., 166/VI.
- Felvidítő VI. Nóták II.** (1824) STOLL 720. – Sárospatak, RKTGY 131. Mf.: MTAK 1568/IV. – 59/XV., 60/XV., 71/IX., 83/X., 195/XIV., 222/VI., 241/IV.
- Fen-héjazó, és maga sorsával meg nem elegendő embernek bolondsága** (Eger, 1769) – 7/V.
- Finck-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 491. – Debrecen, TREN R. 2735. 5a–35a. – 132/III., 180/I.
- Fodor (Mózes) Sámuel-ék.** (XVIII–XIX. század fordulója) – Bp., MTAK MS 6226/123. – 62/I–II., 181–184., 185/II., 236–238.
- Fodor János-ék.** (1836) STOLL 811. – Torockó (Rimetea, RO), múzeum. Mf.: MTAK A 199/V. – 1/XXVIII., 40/XXVIII., 84/XI., 171/IV., 207/II.
- Furuglyás-ék.** (1764 k.) STOLL 272. – Győr, papnevelő intézet H. XIX. b. 11. Mf.: MTAK 269/VIII. – 9/II., 159–160.
- G. S. énekeskönyve** (1828 k.) STOLL 753. – Bp., OSZK Oct. Hung. 769. – 1/XX., 78/XL., 79/XIII., 101/II., 186/XVII., 195/XVI.
- Gaál Miklós-ék.** (1810) STOLL 614. – Bp., MTAK Ms 16. – 78/XXIV., 116., 201/II., 205/II., 206/II., 208/III.
- Gaal Vince-ék.** (1821–1823) STOLL 1232. – Turócszentmárton (Martin, SK), Matica Slovenská LAMS B 98. Mf.: MTAK 1629/V.; OSZK FM 1/1546. – 59/XIII., 60/XIV., 192/XLII.
- Gazdag Mihály-ék.** (1822) STOLL 700. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), magántulajdon. Mf.: MTAK A 249/X. és C 1111–5. (Pótlás.) – 151/III., 165/VI.
- Griszl Gábor: Elenchus** (1747) – Magántulajdon. – 12/I.
- Gyallay-Pap-ék.** (1808) STOLL 595. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms. 1811. Mf.: MTAK 21/VI. – 6/V.
- Győri ék.** (XIX. század eleje) STOLL 527. – Győr, múzeum. Mf.: MTAK A 269/VI. – 10/XXVII., 87/III.
- Győry Mihály-gyűjt.** (1821) STOLL 697. – Prága (Praha, CZ), EK Kubelik (Széll) gyűjt. č. 61. Mf.: MTAK A 161/I. – 10/XLI., 90/IX.
- Gyulay Lajos kolligátuma** (XVIII–XIX. század) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms. 1567. – 22/IV.
- H. A. énekeskönyve** (1822) STOLL 702. – Bp., MTAK Irodalom 8° 206/171. – 10/XLIII., 59/XIV., 78/XXXI., 79/VII., 87/XIV., 89/XXII.
- Henczy József-ék.** (1831) STOLL 774. – Bp., MTAK Irodalom 8° 206/165. – 1/XXII., 241/V.
- Herencsényi gyűjt.** (1812–1814) STOLL 1196. – Bp., MTAK Ms 578/2. – 10/XXXVI.
- Herschman István-ék.** (1746–1797) STOLL 310. – Sárospatak, RKTGY 1664. Mf.: MTAK 3268/I. – 7/IV., 10/V., 12/III., 26/I., 119/III.

- Holmik és nóták** (1823–1824) STOLL 1246. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1976. – 40/XXI., 78/XXXIII., 99/V., 102/XII., 104/X., 115/VII., 195/XII–XIII., 196/VI., 221/V.
- Holmi-tördék** (XVIII. század vége?) STOLL 1148. – Debrecen, Irodalmi Múzeum K X.75.126. – 17/IV.
- Horovicz Fülöp-dalgyűjt.** (1837) STOLL 820. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/89. – 10/LIII., 124/VIII.
- Horvát György-ék.** (1813) STOLL 638. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tud. Kvt. 74 8II. Mf.: MTAK A 143/VI. – 6/VIII.
- Horváth András-ék.** (1799–1800) STOLL 444. – Bp., MTAK Irodalom 4^r 121. – 59/III., 60/III., 186/XI.
- Horváth András-ék.** (1813) STOLL 637. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/181. – 66/III., 123/VIII., 214/V.
- Horváth János-ék.** (1790) STOLL 395. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1158. – 1/VII., 5/I., 28/I., 55/I., 124/III.
- Horváth Pál énekgyűjteménye** (1790 k.) STOLL 396. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. BK 26. – 1/VIII., 17/III., 20/I.,
- Hossu-Longin-ék.** (1838) STOLL 1360. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms. 4252. – 59/XIX., 195/XXI.
- Huszár Sándor melodiáriuma** (1787–1805) STOLL 374. – Sárospatak, RKTGY 1671. Mf.: MTAK A 3268/VII. – 78/III.
- Jancsó György kolligátuma** (1745) – Debrecen, TREN R 2737. – 192/III.
- Jankovich János-ék.** (1788–1793) STOLL 401. – Bp., OSZK Quart. Hung. 1931/I. 101a–122b. – 77/II., 80/II., 81/IV., 84/IV.
- Jankovich Miklós pasquillus-gyűjteménye** (XVIII. század vége) STOLL 495. – Bp., OSZK Fol. Hung. 129. – 20/II., 42/I., 44/I.
- Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye** (1800) STOLL 553. – Bp., OSZK Quart. Hung. 178. – 1/XV., 5/III., 28/III., 55/IV., 124/V.
- Jankovich Miklós: Magyar világi énekek** (1789–1793) STOLL 383. – Bp., OSZK Quart. Hung. 175. – 7/VI., 9/VI., 10/XIII., 12/VI., 38/I., 119/V–VI., 120/I., 121/I., 123/III., 125/III., 128/II., 132/I., 192/XV., 196/II., 213/VII., 214/I–II., 229/I., 232/I.
- Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye** (XIX. század eleje) STOLL 531. – Bp., OSZK Quart. Hung. 175. – 1/XIII., 3/II., 4/II., 5/II., 7/VIII., 8/IV., 9/X., 10/XXVIII–XXIX., 12/IX., 28/II., 31/II., 38/II., 55/III., 60/VIII., 65., 83/IV., 84/VIII., 101/I., 119/VII–VIII., 120/II., 121/II., 123/VII., 124/IV., 125/IV., 128/III., 132/V., 133/III., 139., 166/IV., 186/XII., 192/XXVI–XXVII., 196/IV., 213/VIII., 214/IV., 215/V., 224/VI., 225/V–VI., 229/II., 232/II.
- Jankovich-Erdélyi-kódex** (1740 előtt) STOLL 200. – Ism. helyen – 7/II.
- Jánosi Sándor-ék.** (1802) STOLL 568. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akad. Kvt. MSU 1058. Mf.: MTAK 24/II. – 49/X., 77/VI., 110., 166/V., 192/XXXII., 208/II., 210/I., 211.
- Jeney László mindenés gyűjteménye** (1823) STOLL 1247. – Bp., OSZK Quart. Hung. 2352. – 221/VI.
- József István-ék.** (1827) STOLL 743. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 1128/I. Mf.: MTAK A 367/V. – 128/VII., 165/VII.
- Jurátus-gyűjt.** (1824–1839) STOLL 722. – Debrecen, Déri Múzeum Néprajzi Adattár 344. – 10/XLVI., 90/X–XI.
- K. R. gyűjteménye** (1839–1843) STOLL 833. – Debrecen, Déri Múzeum Néprajzi Adattár, 209–216. – 8/XIII–XIV., 40/XXXII–XXXIII., 49/XIII., 78/XLVII., 82/IV., 85/XXXII., 87/XXVIII., 99/VII., 115/X., 131/IX., 195/XXII., 217/VIII., 240/V.
- Kánya Athanáz jegyzete** (1743) – Bp., Magyar Ferences Kvt., nr. 47. – 192/II.
- Kardos Antal-ék.** (1823) STOLL 712. – Debrecen, TREN R. 2730. – 40/XX., 78/XXXII., 79/VIII., 85/XIX., 87/XV., 89/XXIII., 102/XI., 104/IX., 195/XI.

- Károlyi József-ék.** (1798–1814) STOLL 437. – Bp., OSZK Oct. Hung. 80. – 2/IV., 85/III.
- Kecskeméthy Csapó Dániel: Holmi** (1826–1830) STOLL 735. – Bp., OSZK Oct. Hung. 53. – 39/II.
- Kecskeméthy Csapó Dániel-ék.** (1827–1830) STOLL 744. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/55/a. – 87/XIX., 89/XXVIII., 104/XIV.
- Kecskeméthy Csapó Dániel-gyűjt.** (1830–1832) STOLL 768. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/55/b. – 40/XXV., 78/XLII., 79/XIV., 82/III., 85/XXIII., 98/IV.
- Kelecsényi József: Mulattatók Tára** (1832–1840) STOLL 783. – Bp., OSZK Oct. Hung. 497. – 10/LII., 43/IV., 59/XVIII., 128/VIII., 138/II., 195/XVIII., 241/VI.
- Kelemen László-ék.** (1828) STOLL 1283. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1874. – 87/XX., 104/XV.
- Keller Antal-ék.** (1827) STOLL 745. – Kiskunfélegyháza, múzeum. Mf.: MTAK A 115/II. – 10/XLVII., 59/XVII.
- Kenézi Jakab Gergely gyűjteménye** (1818) – Bp., EK G 147/a/V. – 1/XVII.
- Kenyeres János-ék.** (1827) STOLL 746. – Bp., OSZK Oct. Hung. 951. – 10/XLVIII., 222/VII.
- Keresztési József naplója** (1784) – 10/IX.
- Kétleveles kézirat** (XIX. század eleje) – Bp., MTAK Ms 353. – 10/XXV., 90/VIII.
- Kézirat-töredék** (1790) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. 22a–23b. – 34.
- Kézirat-töredék 2** (XVIII. század vége) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. 25a. – 198/III.
- Kiss Dienes-ék.** (1840) STOLL 840. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1614. – 78/XLVIII., 79/XVIII., 195/XXIII.
- Kiss János ötvöskönyve** (1798–1821) – Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Udgy. 1968.I. – 40/XI.
- Kiss József-ék.** (1826) STOLL 736. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 129. – 78/XXXVII., 195/XV.
- Kiss Pál-ék.** (1807–1808) STOLL 587. – Hódmezővásárhely, gimnázium. Mf.: MTAK 1988/II. – 35/IV., 40/VII., 49/XI., 59/VIII., 60/XI., 77/VII., 78/XX., 80/IV., 83/V., 84/V., 192/XXXIII.
- Kolligátum** (1788 k.) STOLL 378. – Bp., OSZK Oct. Hung. 919. – 22/II.
- Kolozsvári ék.** (1790 k.) STOLL 398. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 17. Mf.: MTAK A 189/IV. – 19/I., 192/XVII.
- Komáromi dalgűjtemény** (1828–XIX. század közepe) STOLL 1284. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. 10a E 31. – 25/III., 87/XXI., 186/XVIII., 218/IX.
- Komáromi János-ék.** (1829) STOLL 763. – Debrecen, TREN R. 2760. – 8/X., 152/V., 240/III.
- Komoróczy Terka-ék.** (1796) STOLL 427. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 123. – 89/II., 174.
- Kopácsi ék.** (1822–1825) STOLL 1240. – Ism. helyen. – 137/V.
- Kormuth János-gyűjt.** (1826) STOLL 737. – Bp., OSZK Oct. Hung. 728. – 221/VII.
- Kovács Ferenc-ék.** (1777–1801) STOLL 326. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 62. – 18/II., 40/I., 53/VI., 78/I., 79/II., 82/I., 83/I., 167., 195/II.
- Kovács Gábor-melodiárium** (1838–1844) STOLL 829. – Sárospatak, RKTGY 2595. Mf.: MTAK A 3380/II. – 41/VII.
- Kovács István-ék.** (1808–1818) STOLL 597. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1631. – 40/IX., 89/VIII., 104/IV.
- Kovács József versei** (1815) STOLL 652. – Bp., OSZK Oct. Hung. 56. – 69/II., 87/XI., 117.
- Kováts József-gyűjt.** (1809 k.) STOLL 604. – Sárospatak, RKTGY 1722. Mf.: MTAK A 3198/III. és 3275/I. – 40/X.
- Kozma-ék.** (1777–1781) STOLL 327. – Bp., OSZK Oct. Hung. 685. – 50–51., 186/IV., 225/II.
- Kökényessy Mihály-ék.** (1747 után) STOLL 214. – Bp., OSZK Oct. Hung. 960. – 192/IV.
- Kőröspataki ék.** (1791–1792) STOLL 407. – Ism. helyen. Másolata: Néprajzi Múzeum, EA 3584. 61–71. l. – 135–136., 137/I.
- Kresznerics Ferenc dalgűjteményei** (1790–1809) STOLL 399. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/184. – 1/IX–X., 12/VII., 25/I., 47/V., 54/I., 55/II., 87/I., 123/IV., 134., 186/VI., 187., 192/XVIII., 198/II., 199., 200/I., 217/III., 218/II., 219/I., 220., 233–234.
- Kríza Borka-kolligátum** (1812–1821) STOLL 1199. – Bp., OSZK Ernyey József-hagyaték Fond. 75. XVII. fasc. – 6/VII.
- Krizbai Dezső Alexius kolligátuma** (XVIII. század 2. fele) STOLL 1143. – Bp., OSZK Quart. Hung. 1058. – 42/II.

- Kulcsár Pál melodiáriuma** (1775–1785) STOLL 319. – Sárospatak, RKTGY 1770. Mf.: MTAK 113/VI., 3287/I. – 49/VI., 77/I., 79/I., 80/I., 81/I., 186/II., 224/I., 225/I.
- Kún Sámuel-ék.** (1831–1832) STOLL 776. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 3109. Mf.: MTAK A 151 /III. – 165/VIII., 171/II., 217/VII.
- Kunszentmiklósi ék.** (1797–1798) STOLL 438. – Debrecen, TREN R. 656. – 35/III., 49/IX., 53/IV., 92., 93/I., 178/II.
- Kuruc tárgyú kéziratmásolatok** (1750-es évek) – Bp., OSZK RMK II. 2152/a, függelék. – 10/II.
- Különféle versek és dalok** (XIX. század eleje) STOLL 534. – Bp., OSZK Quart. Hung. 239. – 41/I., 66/I., 218/III.
- Különböző versek** (XIX. század eleje) STOLL 533. – Prága (Praha, CZ), EK Kubelík (Széll) gyűjt. č. 104. Mf.: MTAK A 161/VIII. – 221/I.
- L. J. énekeskönyve** (XIX. század I. fele) STOLL 864. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1697. – 1/XXX., 39/IV., 60/XXII., 78/LI., 87/XXXI., 222/IV., 241/VII.
- L. J. énekeskönyve** (XIX. század eleje) STOLL 535. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1228. – 1/XIV., 192/XXVIII., 218/IV.
- Lang Márton-ék.** (1789) STOLL 384. – Alsókubin (Dolný Kubín, SK), Csaplovics-Kvt. č. 3/8. Mf.: MTAK B 1078/III. és MOL C 29. – 126/II.
- Lepsényi István: Poesis ludens** (1700–1706) STOLL 161. – Bp., OSZK Quart. Hung. 1551. – 150.
- Linus-féle kézirat** (1786 előtt) – Bp., OSZK Zeneműtár Ms. mus. 2697. – 1/IV–V.,
- Lóskay-kódex** (1760–1820) STOLL 500. – Bp., OSZK Oct. Hung. 706. – 9/VII., 10/X., 78/XIV., 79/V., 178/I.
- Lőcsei ék.** (1768) STOLL 1080. – Magántulajdon. – 12/V., 126/I., 127., 161/I., 162–163.
- Lukáts Bálint-ék.** (1833) STOLL 792. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/213. – 102/XVI.
- Madácsy László-ék.** (1810 körül) STOLL 1191. – Bp., MTA BTK Néprajzi Kutatóintézet KI. 463. – 77/X.
- Magyar énekek** (1804) STOLL 573. – Bp., OSZK Quart. Hung. 177. – 59/VII., 61/III., 218/V.
- Magyar és német énekek** (1828 k.) STOLL 754. – Győr, Zeneiskola 93. sz. Mf.: MTAK A 632/V. – 78/XLI., 87/XXII.
- Magyar Szívnek Fohászkodásai** (1783) – Bp., OSZK Oct. Hung. 1159. – 10/VIII., 14., 27/I.
- Magyar versek** (XIX. század I. fele) STOLL 866. – Bp., MTAK Ms 198/II. – 40/XXX.
- Magyar Versek avagy Trefás Poetai Játék Magyar Versekre foglalva** (XVIII. század 2. fele) – Szeged, EK MS 984. – 223/VI.
- Makói kézirat** (XVIII. század vége–1826) STOLL 1267. – Bp., magántulajdon. – 40/III., 81/XI., 224/V.
- Márkos Mózes-ék.** (1812) STOLL 630. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 1151. Mf.: MTAK A 18/IV. – 6/VI., 192/XXXV.
- Márkus István-ék.** (1836) STOLL 816. – Bp., OSZK Zeneműtár Ms. Mus. 2300. – 2/XII., 40/XXIX., 69/X., 78/XLV., 79/XVI., 85/XXIX., 89/XXXIV., 223/IX.
- Marthon István-ék.** (1818) STOLL 674. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1282. – 2/VIII., 59/XII., 80/V., 89/XVII.
- Mátra és Zagyva vidéki népdalok (Nagy Iván küldeménye)** – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/50. – 73/II., 161/V., 177/I., 180/II.
- Mátray Gábor kézírata** (1820-as évek) – Bp., Néprajzi Múzeum, EA 2969. – 217/V.
- Melegh Dániel melodiáriuma** (1797) STOLL 432. – Debrecen, TREN R. 830. Mf.: MTAK A 112/I. – 11/II., 78/X., 81/VIII., 83/I., 90/I., 195/III.
- Melodiae Diversae** (1804) STOLL 1167. – Turócszentmárton (Martin, SK), Matica slovenská LAMS B. III. 3. – 137/II., 177/II.
- Melodiárium** (1808 k.) STOLL 598. – Sárospatak, RKTGY 601. Mf.: MTAK A 3198/IV. – 71/III., 89/IX., 107/II., 109/II.

- Mészáros Ignác versgyűjteménye** (1765–1795) STOLL 280. – Bp., OSZK Quart. Hung. 208. – 10/IV.
- Mindenes Gyűjtemény** (1830-as évek) STOLL 1363. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1115. – 41/V., 43/III., 59/XX., 60/XX., 108/X.
- Mindszenty Dániel: 88 eredeti magyar dall** (1832) – Bp., MTAK Irodalom 4^r 324. – 87/XXIV., 89/XXXII.
- Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény** (1832) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/56. – 1/XXIII., 60/XIX., 81/XX., 85/XXVI., 131/VI., 137/VI., 193/VI.
- Miskolci melodiárium** (1792) STOLL 414. – Miskolc, Megyei Levéltár XII-1./8. Fs. XXV. No. 16. – 53/III.
- Monori Ferenc énekeskönyve** (XIX. század eleje) – Bp., magántulajdon. – 10/XXXI.
- Nagy Ferenc-ék.** (1806) STOLL 583. – Bp., MTAK Ms 413. – 60/X., 67/I.
- Nagy Ferenc-ék.** (1812–1816) STOLL 631. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1162. – 67/II., 73/I., 77/XI., 80/VI., 81/XVI., 84/VII., 177/III., 196/V., 241/III.
- Nagy István-gyűjt.** (1778–1787) STOLL 347. – Debrecen, TREN R. 667. Mf.: MTAK A 132/I. – 16/V., 78/II., 85/I., 131/I., 169.
- Nagy Iván-kolligátum** (XVIII. század 2. fele) – Bp., OSZK Quart. Hung. 1931. – 1/XI., 41/II., 43/II.
- Nagy Lajos-ék.** (1815) STOLL 654. – Bp., OSZK Oct. Hung. 703. – 82/II., 89/XVI., 99/IV., 111/II., 115/V., 118.
- Nagybányai Jóna Rezső (Rudolf) kottás kézírata** (1819) – Ism. helyen. – 10/XXXIX.
- Nagykaposi melodiárium** (1809–1848) STOLL 605. – Sárospatak, RKTGY 1316. Mf.: MTAK A 1638/II., A 3282/I. – 81/XIV., 85/X., 89/XI., 102/V., 106/IV., 108/IV., 109/III., 114/I.
- Náty Ferenc-ék.** (1795–1796) STOLL 425. – Bp., OSZK Quart. Hung. 176. – 3/I., 4/I.
- Némely elegyes dalok** (1830-as évek) STOLL 838. – Bp., OSZK Duod. Hung. 52. – 99/VIII.
- Nemes Sámuel kódexe** (1780) STOLL 337. – Bp., OSZK Quart. Hung. 410. – 16/IV.
- Németh János-ék.** (1828–1835) STOLL 755. – Bp., Néprajzi Múzeum EA 2249. – 10/LI. = 11/IV., 60/XVII., 89/XXIX.
- Neumann Károly-ék.** (1837–1840) STOLL 1354. – Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum 3743. – 78/XLVI., 79/XVII., 85/XXX.
- Nigrinyi Alajos-ék.** (XIX. század 1. fele) STOLL 868. – Vác, múzeum. – 59/XXI., 81/XXI., 85/XXXIV., 87/XXXII., 89/XXXIX.
- Nihelszki Dávid-ék.** (1806–1824) STOLL 584. – Sárospatak, RKTGY 1707. Mf.: MTAK A 3272/I. – 8/VI., 72., 89/VI., 102/IV., 103/IV., 104/III., 106/II., 108/III.
- Nóták** (1827) STOLL 1276. – Debrecen, TREN R. 4091. – 89/XXVII.
- Nóták** (XVIII. század vége) STOLL 503. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/146/c. – 2/V.
- Nótás Könyv** (1821–1828) STOLL 1234. – Debrecen, EK Ms 167. – 8/IX., 10/XLII., 40/XIX., 79/VI., 111/III., 195/VIII–IX.
- Notás Könyvecske** (1821) STOLL 1235. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1752. – 69/IV., 78/XXX., 85/XVIII., 87/XIII., 89/XXI., 102/X., 104/VIII., 115/VI., 195/X.
- Novák Lajos-melodiárium** (1791–1792) STOLL 408. – Sárospatak, RKTGY 1717. Mf.: MTAK A 113/I., 3274/I. – 78/VII., 81/VI., 85/II., 89/I., 186/VIII.
- Nyáry Bálint-ék.** (1823) STOLL 1251. – Kiskunhalas, Thorma János Múzeum 3667. – 10/XLIV., 22/VI., 35/VII., 85/XX., 104/XI.
- Nyitrai ék.** (1809) STOLL 606. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1352. – 10/XXXIV.
- Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa** (1780 k.) – 192/XIII.
- Országgyűlési pasquillusok** (1790 k.) – Bp., OSZK Fol. Lat. 1583. – 7/VII.
- Pál István-ék.** (1796–1800) STOLL 429. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akad. Kvt. MSU 603. Mf.: MTAK A 172/VI., 134/III. – 165/III.

- Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek** (1813) STOLL 639. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 46. – 10/XXXVII., 18/IV., 48/IV., 49/XII., 56/II., 78/XXVI., 90/VI., 119/IX., 124/VI., 128/V., 186/XV., 192/XXXVI., 222/II., 225/VII.
- Pálóczi Horváth Ádám kivonata az Ötödfélszáz Énekekből** (1813 után) – Bp., OSZK Oct. Hung. 446. – 119/X.
- Pannonhalmi ék.** (1796) STOLL 430. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. 10a E 8/1. Mf.: MTAK A 314/VII, OSZK FM1/2189. – 25/II., 30., 175., 186/X.
- Pápai ék.** (1800–1806) STOLL 555. – Bp., OSZK Oct. Hung. 926. – 40/IV., 69/I., 78/XVIII., 90/III., 105., 144/I., 195/IV., 239/I., 240/II.
- Pap-ék.** (XVIII. század 2. fele) STOLL 474. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 1809. – 19/II., 49/VIII., 78/XIII., 165/V.
- Papszász György gyűjteménye** (1770 k.) STOLL 1093. – Debrecen, Irodalmi Múzeum K X. 75.114. – 124/II., 192/XI., 195/I., 197., 231.
- Pasquillusok gyűjteménye** (XVIII–XIX. század fordulója) – Bp. OSZK Fol. Hung. 944. – 33.
- Pataki dallamtár** (1837) STOLL 821. – Sárospatak, RKTGY 1761. Mf.: MTAK A 1696/II. és 3278/II. – 71/XI., 89/XXXV., 107/III.
- Pataki énekkar dallamtára** (1817–1828) STOLL 667. – Sárospatak, RKTGY 1759. Mf.: MTAK A 1482/II. és 3277/XVIII. – 85/XVI., 102/VIII., 106/VII., 114/II.
- Patay Sámuel-melodiárium** (XIX. század 1. fele) STOLL 1399. – Sárospatak, RKTGY a. 356. – 224/VIII.
- Pater Vitus verseskönyve** (1800 k.–1831) STOLL 1153. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1986. – 12/X., 192/XXXI., 212.
- Pereczi József-ék.** (1755) STOLL 250. – Győr, Egyházmegyei Kvt. XIX. b. 11. Mf.: MTAK A 269/VIII. – 9/I.
- Pesti ék.** (1825) STOLL 730. – Bp., OSZK Oct. Hung. 49. – 1/XIX., 59/XVI., 60/XVI.
- Polgár János-gyűjt.** (1830) STOLL 771. – Sárospatak, RKTGY 1667. Mf.: MTAK A 3268/IV. – 78/XLIII., 79/XV.
- Pósfalvi Tullok Mihály-ék.** (1816–1839) STOLL 660. – Ism. helyen. – 39/I., 54/II., 55/V., 60/XIII., 66/IV., 87/XII., 121/III., 146/II., 192/XLI., 200/II., 218/VII.
- Puky István-gyűjt.** (1804 k.) STOLL 575. – Ism. helyen. – 27/V., 90/IV.
- Qvodlibet vagy Holmi** (1831) STOLL 1313. – Bp., MTAK Ms 1042. – 60/XVIII.
- Rákosi Sámuel Holmija** (1785–1791) STOLL 409. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 4359. Mf.: MTAK A 151/V. – 2/II., 16/VII., 133/II., 172–173., 192/XX–XXI., 235/I.
- Rapos József szerelmi dalgyűjteménye** (1837) STOLL 1355. – Bp., OSZK Quart. Hung. 4219. – 144/VII.
- Ráth Károly-ék.** (XVIII. század vége) STOLL 504. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/140. – 40/II., 131/II., 142–143., 193/VIII.
- Régi magyar énekek** (1789–1790) STOLL 387. – Bp., MTAK Irodalom 4^r 360. – 10/XIV–XV., 16/VI., 27/III., 78/V., 79/III., 84/III., 86.
- Resetka János-ék.** (1801) STOLL 560. – Bp., OSZK Quart. Hung. 174. – 27/IV., 28/IV., 60/VII., 70., 146/I.
- Révész Pál-ék.** (1813–1815) STOLL 640. – Bp., MTAK Ms. 206. – 2/VII., 53/VII., 78/XXVII., 83/VIII., 87/X., 89/XV., 131/III., 192/XXXVII., 195/VII., 219/II.
- Ruehietl Miklós kézírata** (1827) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. II. – 10/XLIX.
- Rumy Károly György-gyűjt.** (1807–1829) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/172a. – 1/XXI., 78/XXI., 87/XV., 144/IV., 186/XIII., 218/VIII., 222/VIII.
- Rumy Károly György népdalgyűjtése** (1830-as évek) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/172/g – 137/VII., 209/IV., 241/II.

- Sárváry József-gyűjt.** (1831) STOLL 777. – Debrecen, TREN R. 797. – 221/IX.
- S. F. és mások versei** (1804) STOLL 1168. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. 10a E 24. Mf.: MTAK A 126/XXXIV. – 59/V., 60/IX.
- Saator Péter ima- és énekeskönyve** (1774) STOLL 1090. – Kecskemét, Ref. Egyház K 186. Mf.: MTAK 6400/IV. – 49/I.
- Sebestyén Gábor-ék.** (1809) STOLL 607. – Bp., OSZK Oct. Hung. 545. – 98/II., 115/I.
- Sebestyén Gábor-ék.** (1810–1813) STOLL 617. – Bp., OSZK Oct. Hung. 543. – 22/IV., 35/VI., 40/XII., 83/VII., 85/IX., 89/XII., 99/III., 115/II., 235/IV.
- Sebestyén Gábor-gyűjt.** (1813–1814) STOLL 641. – Bp., OSZK Oct. Hung. 696. – 221/II.
- Sebestyén Gyula-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 875. – Bp., OSZK Oct. Hung. 476. – 40/XXXI.
- Selmecbányai ék.** (1830-as évek) STOLL 839. – Selmecbánya (Banská Štiavnica, SK), múzeum. – 8/XV.
- Simó László-ék.** (1768) STOLL 1082. – Bp., MTAK Ms 950. – 164.
- Sipos Péter-melodiárium** (1818–1824) STOLL 675. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. ref. koll. 1241. Mf.: MTAK A 369/I. – 85/XVII., 90/VII., 104/VI., 106/VIII., 108/IX.
- Sokféle** (1835–1851) STOLL 1338. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1708. – 241/IX.
- Solymosi József-ék.** (1748–1751) STOLL 216. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 1180. Mf.: MTAK A 18/III., 220/II. – 119/I.
- Somogyi László-melodiárium** (1815–1825) STOLL 655. – Sárospatak, RKTGY 1691. Mf.: MTAK A 1675/I. és 3264/III. – 106/V–VI.
- Sz. G. gyűjteménye** (1820 k.) STOLL 691. – Sárospatak, RKTGY 720. Mf.: MTAK A 3223/II. – 17/V., 221/IV.
- Szabó Dávid todaléka** (1781–1794) STOLL 342. – Sárospatak, RKTGY, QQ. 1812. Kt. 3186. – 84/I.
- Szabó János-gyűjt.** (1804) STOLL 576. – Sárospatak, RKTGY 418. Mf.: MTAK A 3156/III. – 10/XXXII., 90/V.
- Szabó János-ék.** (1837) STOLL 824. – Bp., Néprajzi Múzeum EA 1091. – 10/LIV., 128/IX., 240/IV.
- Szabó József-ék.** (1831) STOLL 779. – Bp., OSZK Oct. Hung. 917. – 85/XXIV.
- Szádeczky-Miscellania** (1755) STOLL 251. – Szeged, EK MS 394. Mf.: MTAK A 5509/VII. – 7/III., 10/I., 47/I., 119/II., 122., 157., 192/VII., 223/II.
- Szokolczai István-ék.** (1762) STOLL 266. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1085. – 12/II., 13/I., 124/I., 125/I., 192/VIII.
- Szálás Bálint-ék.** (XIX. század I. fele) STOLL 876. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1616. – 78/L.
- Szalay Ágoston-gyűjt.** (1783) STOLL 355. – Bp., OSZK Fol. Hung. 1486. 32a–65b. – 84/II.
- Szarka János-melodiárium** (1791 k.) STOLL 410. – Sárospatak, RKTGY 1718. Mf.: MTAK A 113/II. és 3274/II. – 11/I., 81/VII.
- Szarka János-melodiárium** (1798) STOLL 439. – Sárospatak, RKTGY 514. Mf.: MTAK A 113/V. – 11/III., 81/IX., 83/III., 90/II., 94–96.
- Szárnyai Márton-ék.** (1772–1776) STOLL 1086. – Turócszentmárton (Martin, SK), Matica Slovenská (kjn.) Mf.: OSZK FMI/1543. – 9/IV., 13/II.
- Szatmári melodiárium** (1820-as évek) STOLL 1295. – Szatmárnémeti (Satu Mare, RO), Szatmár Megyei Kvt. MS II. 20. – 8/XI., 10/L., 40/XXIV., 85/XXII., 87/XXIII., 89/XXX., 102/XV., 104/XVII.
- Szatmárnémeti melodiárium** (1810-es évek) STOLL 1224. – Szatmárnémeti (Satu Mare, RO), Szatmár Megyei Kvt. MS 38. – 40/XVII., 83/IX., 89/XVIII.
- Szeel György-gyűjt.** (1792–1794) STOLL 416. – Prága (Praha, CZ), EK Kubelík (Széll) gyűjt. č. 124. Mf.: MTAK A 161/V, 1226/II. – 16/VIII.
- Szeel Imre-ék.** (1790–1794) STOLL 404. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 141. – 2/I., 8/III., 22/III., 35/I., 36., 49/VII., 53/II., 56/I., 57., 77/III–IV., 78/VI., 79/IV., 80/III., 81/V., 88., 132/II., 165/II., 186/VII., 192/XIX., 215/IV.
- Székely Sándor kézírata** (XVIII. század vége) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. – 10/XXII.

- Szendrey Sándor-ék.** (1812) STOLL 1200. – Sárospatak, RKTGY 1669. Mf.: MTAK 3267/III. – 22/V., 40/XIII., 71/VI., 85/XII., 89/XIII., 102/VI., 103/V., 108/VI.
- Szentgyörgyi István-ék.** (XIX. század eleje) STOLL 541. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 124. – 87/IV., 102/I., 103/I.
- Szentgyörgyi József-ék.** (1774–1779) STOLL 333. – Debrecen, TREN R. 702ff. – 223/III.
- Szentpéteri Sámuel-ék.** (1832) STOLL 785. – Sárospatak, RKTGY 734. Mf.: MTAK A 3224/V. – 71/X., 85/XXV., 89/XXXI., 106/XI.
- Szép világi énekek** (XVIII. század 2. fele) STOLL 478. – Bp., MTAK Irodalom 8r 206/193/26. – 123/V., 176.
- Szerlemhegyi István-ék.** (1820) STOLL 692. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/190. – 10/XL., 40/XVIII., 47/VII., 78/XXIX., 89/XIX., 102/IX., 104/VII.
- Szikszai András-ék.** (1746–1752) STOLL 239. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 137. – 155–156., 192/V., 213/III.
- Szirmay Antal: Quodlibet** (1812) STOLL 633. – Bp., OSZK Quart. Hung. 225. – 59/IX., 60/XII., 66/II., 71/V., 74–75., 85/XI., 87/IX., 108/V., 137/IV., 148–149., 193/X., 218/VI.
- Szíveket Újító Bokréta** (1770) STOLL 299. – Ism. helyen. – 48/I., 119/IV., 128/I., 165/I., 166/I., 192/X.
- Szkárosi–Járdánházi-melodiárium** (1787–1792) STOLL 375. – Sárospatak, RKTGY 513. Mf.: MTAK A 113/IV, 3182/III. – 52., 53/I., 78/IV., 81/III., 224/II.
- Szolga Mihály diáriuma** (1745–1763) STOLL 249. – Ism. helyen, részleges másolat: Szeged, EK MS 00843. – 8/I., 15., 16/I., 196/I.
- Szöllősy Ignác-ék.** (1801) STOLL 561. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 197. – 201/I., 202–204., 205/I., 206/I., 207/I., 208/I.
- Szűcs Ábrahám-gyűjt.** (1835) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/62. – 131/VIII., 218/X.
- Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok** (1821–1839) STOLL 1237. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1809. – 125/V.
- Técsői Szabó István-ék.** (1829) STOLL 765. – Debrecen, TREN R. 2729. – 104/XVI., 111/IV.
- Teleki-kézirat** (XVIII. század vége) – Bp., MOL, Teleki család marosvásárhelyi levéltára (15. csomag 3251.) – 223/IV.
- Temesvári ék.** (1817 után) STOLL 669. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1090. – 104/V.
- Thaly Lajos-ék.** (1807) STOLL 590. – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. 70a–93b. – 77/VIII., 83/VI., 144/III., 195/V., 224/VII.
- Thaly-kolligátum** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 511. – Bp., OSZK Oct. Hung. 73. – 60/V., 63., 123/VI., 161/III., 196/III.
- Toldy Ferenc kolligátuma** (1830-as évek) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/61. – 69/XII.
- Tolnay István-ék.** (1788–1791) STOLL 381. – Bp., OSZK Oct. Hung. 654. – 27/II., 166/II., 215/II.
- Torma-kézirat** (1790-es évek) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. – 10/XVII.
- Tóth István: Áriák és dalok** (1832–1843) STOLL 786. – Bp., MTAK Irodalom 8^r 63. – 8/XII., 39/III., 40/XXVI., 53/VIII., 69/VII., 85/XXVII., 131/VII., 217/VI., 219/III., 224/IX., 225/VIII.
- Tóth M.-melodiárium** (1814–1826) STOLL 1205. – Szatmárnémeti (Satu Mare, RO), Szatmár Megyei Kvt. MS 108. – 71/VIII., 78/XXVIII., 81/XVII., 85/XV., 108/VIII., 109/V–VI.
- Tóth Mihály színmű- és versgyűjteménye** (1808–1819) STOLL 1182. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1791. – 222/V.
- Török Károly daloskönyve** (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 512. – Ism. helyen. – 10/XXIII., 26/II., 224/III.
- Tsorik András-ék.** (1750–1751) STOLL 240. – Nagyenyed (Aiud, RO), Bethlen Kvt. K 248. Mf.: MTAK A 165/I. – 192/VI.
- Udvardy János népdalgűjteménye** (1832) – Bp., MTAK Irodalom 8^r 206/52. – 69/VI., 87/XXV., 104/XVIII., 131/V., 195/XVII.

- Vajasdi N. Károly-ék.** (1801) STOLL 562. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 197. – 47/VI.
- Vajthó Miklós-ék.** (1820–1832) STOLL 693. – Sárospatak, RKTGY 1710. Mf.: MTAK A 3272/II. – 2/IX., 81/XVIII., 89/XX., 106/IX.
- Vályi Nagy Ferenc: Tábori dalok** (1812. máj. 7., melléklet a Kazinczy Ferencnek írt levélhez) – MTAK M. Irod. Lev. 4° 28. – 71/VII., 81/XV., 85/XIII., 89/XIV., 102/VII., 108/VII., 109/IV.
- Vári Szabó Sámuel-ék.** (1834) STOLL 803. – Prága (Praha, CZ), EK Kubelík (Széll) gyűjt. č. 23. Mf.: MTAK A 162/IV. – 1/XXV., 69/VIII., 78/XLIV., 85/XXVIII., 87/XXVI., 89/XXXIII., 102/XVII., 104/XIX.
- Vásárhelyi-dalokönyv** (XVIII. század vége) STOLL 96. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 9. Mf.: OSZK FM 1/074. – 78/XII.
- Vass János-ék.** (1797–1812) STOLL 434. – Bp., OSZK Oct. Hung. 161. – 1/XII., 10/XIX., 12/VIII., 91.
- Veress Márton-ék.** (1793) STOLL 419. – Bp., OSZK Oct. Hung. 496. – 2/III., 18/III., 35/II., 78/IX., 186/IX., 235/II.
- Verseghy-ék.** (1781) STOLL 343. – Bp., OSZK Zeneműtár Ms. mus. 1824. – 125/II.
- Versezet** (XIX. század I. fele) STOLL 878. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. ref. koll. 1118. – 10/LVI.
- Versgyűjtemény** (XIX. század I. fele) STOLL 853. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1487. – 222/III.
- Versgyűjtemény** (1810-es évek) STOLL 1225. – Bp., OSZK Oct. Hung. 1829. – 85/XIV.
- Versgyűjtemény** (1811 után) STOLL 1195. – Bp., OSZK Oct. Hung. 568. – 41/III., 42/III., 43/I., 44/III., 45–46.
- Világi énekek** (1780-as évek) STOLL 390. – Bp., OSZK Oct. Hung. 600. – 230.
- Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 546. – Debrecen, TREN R. 2762. – 10/XXX., 59/VI., 60/VI., 78/XVI., 87/V., 104/I., 161/IV., 222/I.
- Világi énekek** (XIX. század eleje) STOLL 547. [= 1160.] – Bp., Ráday Kvt. K-1.482. – 225/III., 235/III.
- Világi énekek** (XIX. század I. fele) STOLL 881. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), Akadémiai Kvt. MSU 1246/I. Mf.: MTAK A 367/X. – 165/X.
- Világi énekek és versek B. P.** (1800) STOLL 557. – Bp., OSZK Quart. Hung. 2910. – 9/XI., 188.
- Világi nóták** (1784) STOLL 1102. – Bp., MTAK Ms 4866/217. – 49/III.
- Világi nóták** (1785) STOLL 365. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 1679. Mf.: MTAK A 369/XIII. – 22/I.
- Világi nóták** (XVIII. század vége) STOLL 516/A – Bp., MTAK Ms. 846. – 53/V., 78/XV., 81/X., 178/III., 179., 224/IV.
- Virág Pál jegyzőkönyve** (1797–1804) STOLL 1123. – Bp., Ráday Kvt. K 1-432. – 29/II., 60/II., 210/II.
- Virágos kert** (1794) STOLL 421. – Bp., OSZK Oct. Hung. 517. – 21.
- Vutskits-ék.** (1798) STOLL 442. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK Ms 1625. Mf.: MTAK A 19/I. – 59/I., 78/XI.
- Wéber Dénes gyűjteménye** (1804–1885) – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. BK +211. – 12/XI.
- Wén József-ék.** (1809–1810) STOLL 610. – Sárospatak, RKTGY a. 277. Mf.: MTAK A 5044/VII. – 78/XXIII., 137/III., 147.
- Zemplényi-kézirat** (1775–1785) STOLL 320. – Bp., OSZK Zeneműtár Ms. mus. 122/a. – 10/VI., 81/II., 186/III., 215/I.
- Zsoldos Xavér versgyűjteménye** (1786–1798 k.) STOLL 369. – Pannonhalma, Főapátsági Kvt. BK 15/II. 3. Mf.: MTAK A 349/IX. – 10/XI., 17/I., 37.

II. Nyomtatott források

- A' SZÁNTÓ-EMBER ÉNEKES DALLAI, ÉS A' MOHÁTS MEZEI SIRALOM.** (é. n., [1780]) – Bp., OSZK PNY 2.956. = OSZK Fol. Hung. 1930. – 1/II., 193/II.
- A' SZÁNTÓ VÉTŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) – Bp., OSZK PNY 2.955. = OSZK Fol. Hung. 1930. I. 167a–b. – 193/IV., 194/I.
- A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) – Bp., OSZK PNY 2.961. – 193/V., 194/III.
- A' SZÁNTÓ-VETŐ-EMBERNEK IGEN-IGEN SZÉP HÁRMAS ÉNEKI.** (é. n.) – Bp., OSZK 819.060. – 193/VI., 194/II.
- A' Zemplény vármegyei felkelő nemes lovag ezerednek marsa** (1809) – Magyar Piarista Kvt. és Levéltár, 7 32/2/3. kolligátum, 32. sz. – 89/X.
- Allgemeine Musikzeitung Leipzig** (1814. nov. 23.) – 10/XXXVIII.
- Énekes Gyűjtemény. Első darab** [Vác, 1799] – 59/II., 60/I.
- Énekes Gyűjtemény. Második darab** [Vác, 1801] – 61/I.
- Énekes Gyűjtemény. Első darab** (Vác, 1803) – 59/IV., 60/IV., 61/II.
- Énekes Gyűjtemény. Első darab.** (Vác, 1823) – 61/IV.
- ERDÉLLYI HÁZI és ÚTI, ÚJJ KALENDÁRIOM** (1798) – Sepsiszentgyörgy, SzNM 6842/d. – 58/II.
- Hasznos Multságok** (1820, I. félesztendő, 13. sz.) – 69/III.
- Hasznos Multságok** (1832/II.) – 144/VI.
- Hat szép új világi énekek** (é. n.) – Bp., OSZK R. j. : 72/2. – 209/III.
- Hat szép új Multságos Világi énekek** (é. n.) – Bp., OSZK 821.155. – 213/VI.
- Leg-is leg-újabb Petri Gujás nótáji** (é. n.) – Bp., OSZK Fol. Hung. 1390. 151a–154b. = OSZK PNY 2.948. – 217/I.
- Leg is legújabb petri gujás nótája** (é. n.) – Bp., OSZK 803.102. – 217/II.
- Magyar és Erdély országi Kalendárium** (Szeged, Grün Orbán, 1810) – Bp., OSZK 1519/1810. – 192/XXXIV.
- Magyar országi, vagy Pesti ó és Új Kalendariom** (1828) – Bp., OSZK 1522/1828. – 217/IV.
- Magyar Hazai Vándor** (Pest, 1835) – Bp., OSZK 734/1835. – 69/IX.
- Magyar Kurir** (Bécs, 1789. október 21.) – 29/I.
- Mezei Juhász Dallok** (é. n.) – Bp., OSZK 820.788. – 192/XXIII.
- Mezei juhász dallok** (é. n.) – Bp., MTAK Irodalom 8e 206/172/a, 61a–64b – 192/XXIV.
- Négy szép Uj Multságos Világi énekek** (é. n.) Bp., OSZK PNY 2.929. – 213/IV.
- Öt szép új Multságos Világi Énekek** (1790) – Bp., OSZK (lappang). – 213/V.
- Öt szép világi énekek** (é. n.) – Bp., OSZK 820.811. – 209/I.
- Öt szép világi énekek** (é. n.) Sárospatak, RKTGY SS 295. (kolligátum 7. sz.) – 209/II.
- Öt új énekek** (1797) – OSZK PNY 3.014. – 58/I.
- Öt világi énekek** (é. n., [1780]) – Bp., OSZK 803.104. – 1/I., 193/I.
- Öt VILÁGI ÉNEKEK** (é. n., [1782]) – Bp., OSZK 821.153 = OSZK PNY 2.954. – 1/III., 193/III.
- Szép világi énekek** (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), II. sz. Akadémiai Kvt. Miscellanea LVII. 475e. Mf.: MTAK 271/II. – 190/I.
- Szirmay Antal: Hungaria in parabolis, sive commentarii in adagia, et diceria Hungarorum** (Buda, 1804, 1807.) – 7/X., 128/IV.

Újdonnan új világi énekek (é. n.) – Bp., OSZK 820.791 = MTAK Irodalom 8^r 206/172/a, 65a.
– 241/I.

Zöld Martzi, és a' szeretője nótáji; és egymástól való bútsúzások. (é. n.; 1816 után) – Bp.,
OSZK 821.148. – 8/VII.

Bibliográfia

- A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*, s. a. r. KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre, szerk. VARGA Imre, Bp., Argumentum, 1992.
- AJÖM = Arany János Összes Művei
- XVII. *Arany János levelezése (1857–1861)*, s. a. r. KOROMPAY H. János, mts. BÓDYNÉ MÁRKUS Rozália, JANKOVITS László. Bp., Universitas, 2004.
- ARANY János *Összes költeményei I–II.*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2006.
- BÁN Imre – JULOV Viktor, *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*, Bp., Akadémiai, 1964.
- BAROS Gyula, *Városfalvi Szolga Mihály Diáriuma*, ErdMúz, 1905, 31–48, 93–102, 150–160.
- BARSI Ernő, „*Bodrog partján nevedett tulipán...*” *Sárospataki diákdalok a 18. századból*, Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság, 1988.
- BARSI Ernő, *Daloló Születők*, Győrzámoly, Győrzámolyi Általános Iskola, 1995.
- BARSI Ernő – SZABÓ Ernő, *A pataki kollégium zenei krónikája*, Bp., Zeneműkiadó, 1984.
- BARTALUS István, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye*, I–VII. Pest, 1873–1896.
- BARTHA Dénes, *A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiból*, Bp., MTA, 1935.
- BARTHA–KISS J. 1953 = *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás, jegyzetekkel*, s. a. r. BARTHA Dénes és KISS József, Bp., Akadémiai, 1953.
- BARTÓK Béla, *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény, I. (A osztály 1–416. sz.)*, s. a. r. KOVÁCS Sándor, SEBŐ Ferenc, Bp., Akadémiai, 1991.
- BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán, *Erdélyi magyarság. Népdalok*, Bp., [1923].
- BÉKÉS István, *Magyar ponyva Püta*, Bp., Minerva, 1966.
- BERZSENYI Dániel *Prózai munkái*, s. a. r. FÓRIZS Gergely, Bp., Editio Princeps, 2011 (Berzsenyi Dániel Összes Munkái).
- BÓDIS Henriett – PAP Balázs, *Felekezeti és közköltészet*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 30(2011), 75–81.
- BODOR Anikó, *Vajdasági magyar népdalok III. Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok*, Újvidék–Zenta, Forum–Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 2003.
- CZIGÁNY István, *Forgách Simon katonai és politikai tevékenysége 1705-ben*, in: *Rákóczi állama Európában. Konferencia a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója emlékére*, szerk. BAGYINSZKI Istvánné – BALOGH Zoltán, Salgótarján, 2006 (Discussiones Neogradienses 9.), 120–138.
- CSÖM = *Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei. Kritikai kiadás*
- I. *Költemények 1. 1785–1790*, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1975.
- II. *Költemények 2. 1791–1793*, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1988.
- IV. *Költemények 4. 1797–1799*, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1994.
- V. *Költemények 5. 1800–1805*, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2002.
- Színművek 2, 1795–1799*, s. a. r., jegyz. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Bp., Akadémiai, 1978.
- CSÖRSZ Rumén István, *Bándi Péter énekeskönyve 1837*, DOMOKOS Pál Péter hagyatékából s. a. r. ~, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 2000.
- CSÖRSZ Rumén István, *Bocskor János énekeskönyve 1716–1739*, DOMOKOS Pál Péter hagyatékából s. a. r. ~, Kolozsvár, Kriterion, 2003 (Téka). [2003a]
- CSÖRSZ Rumén István, *Erdélyi hazugságversek a XVIII–XIX. század fordulójáról*, Lymbus, Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2003, 307–316. [2003b]

- CSÖRSZ Rumen István, „*Csipkebokor, kormos agyag énekemet énekeli*”. *Közköltészeti cserefolyamatok Pálóczi Horváth Ádám Értetetlen énekében*, in: *Folklor és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2005 (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 1), 61–78. [2005a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Közköltészet a többnyelvű Magyarországon (1700–1840)*, in: *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, szerk. BIRÓ Ferenc, Bp., Argumentum, 2005, 207–260. [2005b]
- CSÖRSZ Rumen István, „*Zörgettek rőzsám ablakán*”. *Csokonai a közköltészet kapujában*, in: „*Et in Arkadia ego*”. *A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 150–170. [2005c]
- CSÖRSZ Rumen István, *Történelmi hősök helyzetdalai a 18–19. századi magyar közköltészetben*, in: *Folklor és történelem*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2007, 121–138. [2007a]
- CSÖRSZ Rumen István, „*Vinum facit rusticum optimum latinum*”. *Latin bordalok a XVIII–XIX. századi magyar közköltészetben*, in: „*Nem súlyed az emberiség!*”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 349–358. www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Csorsz.pdf [2007b]
- CSÖRSZ Rumen István, *Arany dalgyjűteményének debreceni kapcsolataihoz*. K. R. gyűjteménye, in: *Aranyozás. Tanulmányok Korompay H. János 60. születésnapjára*, szerk. FÓRIZS Gergely, Bp., rec.iti, 2009, 180–201. <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/aranyozas-1/19CsorszRI.pdf> [2009a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840*, Bp., Argumentum, 2009 (Irodalomtörténeti Füzetek, 165). [2009b]
- CSÖRSZ Rumen István, *Szirmay Antal és a szájbagyomány*, in: *Folklor és nyelv*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2010 (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 5), 277–296. [2010a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Toldy Ferenc küldeménye Erdélyi János Népdalok és mondák című kötetéhez*, in: *Építész a kőfejtőben – Architect in the Quarry. Tanulmányok Dávidbázi Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. / ed. HITES Sándor, TÖRÖK Zsuzsa, Bp., rec.iti, 2010, 321–343. <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/architectbook/31CsorszRI.pdf> [2010b]
- CSÖRSZ Rumen István, „*ki magam tsinálmányja, ki másé*”. *Közköltészet és írói program Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz Énekek (1813) című gyűjteményében = Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, Bp., rec.iti, 2011, 319–346. <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/pha/30-Csorsz-1-MagyarArion.pdf> [2011a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Közép-európai népzenei variánsok az Ötödfélszáz Énekek (1813) dallamaiból = Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, Bp., rec.iti, 2011, 383–425. <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/pha/34-Csorsz-2-MagyarArion.pdf> [2011b]
- CSÖRSZ Rumen István, *A pápai református kollégium bibliai éneke 1804-ből*, in: *Septempunctata: Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*, szerk. PÉNZES Tiborc Szabolcs, Bp., rec.iti, 2011, 109–121. <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/septempunctata/13-Septempunctata-109-121-csorsz.pdf> [2011c]
- CSÖRSZ Rumen István, *Kisbolygó nagy bolygása (A 18. századi magyar közköltészet kritikai kiadásáról)*, in: *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012, 435–446. [2012a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Rákóczi halála nagypénteken – Mikestől a közköltészetig*, in: *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*, szerk. TÜSKÉS Gábor, mts. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, LENGYEL Réka, Bp., Universitas, 2012 (Historia Litteraria, 28), 226–236. [2012b]
- CSÖRSZ Rumen István, „*Apollo serge az Erdőre megy*”. *Tanaszi recreatio és diákpoezis a 18–19. században*, in: *Szín – játék – költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Nagyvárad–Bp., Partium–Protea Egyesület – Reciti, 2013, 145–163. http://reciti.hu/wp-content/uploads/2013_CsorszRumenIstvan_Kilian80.pdf [2013a]
- CSÖRSZ Rumen István, *Gúnyos-gúnytalan. Közéletések a 18. századi magyar közköltészet humorához*, in: *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, Mondat Kft., 2013, 113–120. [2013b]

- CSÖRSZ Rumen István, „Nincs becsületi a katonának”. Egy kuruc vonatkozású szövegcsalád a 18–19. századból, in: *Kuruc(kodó) irodalom. Tanulmányok a kuruc kor irodalmáról és az irodalmi kurucokról*, szerk. MERCS István, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2013 (Modus Hodiernus, 6), 229–247. [2013c]
- CSÖRSZ Rumen István – KÜLLŐS Imola, *A XVIII. századi közköltészet textológiai problémái*, It, 2004/3, 345–355.
- D. HOVÁNSZKI Mária, *Csokonai Vitéz Mihály énekelt költészete. Elektronikus kritikai kiadás* [DVD], szerk., bev. ~, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.
- DÁVID–TÖRDAI é. n. – *A kurucok költészete* I–II., szerk. DÁVID Gyula, TÖRDAI Zádor, utószó TÖRDAI Zádor, Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, é. n. [1956]
- DEMETER Júlia, *Két vers Dugonics versgyűjteményéből*, in: *Tanárképzés és tudomány* II, szerk. HAJDU Péter, Bp., ELTE Általános Iskolai Tanárképző Főiskolai Kar, 1987, 140–144.
- DÉZSI Lajos, *Régi magyar verseskönyvek ismertetése*, ItK, 1932, 173–184; 288–301.
- DOBSZAY László, *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*, Bp., Akadémiai, 1983.
- DOBSZAY László, *A magyar dal könyve*, Bp., Zeneműkiadó, 1984.
- DOMOKOS Mária, *A Rákóczi-nóta családfája*, Magyar Zene 1980/3, 249–263.
- DOMOKOS Pál Péter, *Új énekek – amellek Farkas Pál tamási nótárius által költek üdörlő üdöre 1773 és 1810 között*, in: *Zenetudományi Dolgozatok*, Bp., MTA ZTI, 1981, 47–76.
- DOMOKOS Pál Péter – RAJECZKY Benjamin, *Csángó népzene I*, Bp., Zeneműkiadó, 1956.
- DOMOKOS Pál Péter – RAJECZKY Benjamin, *Csángó népzene II*, Bp., Zeneműkiadó, 1961.
- DÖMÖTÖR Sándor, *Az Angyal Bandi nóta történeti báttere*, Ethnographia, LXXXII(1971), 220–248.
- DUGONICS András, *Magyar példa beszédek és jeles mondások* I–II., Szeged, 1820.
- ENGEL Károly, *Három adalék a román–magyar művelődési kapcsolatok múltjából*, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1963, 267–275.
- ÉP = *Énekes Poézis. Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz énekeiből*, vál. KATONA Tamás, szakmailag ell., utószó, szöw. jegyz. KÜLLŐS Imola, zenei gond., jegyz. DOMOKOS Mária, Bp., Magyar Helikon, 1979.
- EPERJESSY Ernő, „Hallottad-e híret Szíget városának?” (Ismeretlen históriás énektöredék Zrínyi Miklósról), *Ethnica*, VII(2005)/3, 85–90.
- ERDÉLYI János, *Népdalok és mondák*, I–III, A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerk. és kiad. ~, Pest, 1846–1848.
- FALVY Zoltán, *A Linus-féle XVIII. századi táncgyűjtemény*, in: *Zenetudományi tanulmányok Kodály Zoltán 75. születésnapjára (Zenetudományi tanulmányok VI.)*, szerk. SZABOLCSI Bence, BARTHA Dénes, Bp., Akadémiai, 1957, 407–443.
- FARAGÓ József, *Szabó Mihály homoródalmási kézíratos énekeskönyvéből*, in: „A Homoród füzes partján...” *Dolgozatok a Székegyháza és a Szászország határvidékéről*, szerk. CSEKE Péter, HÁLA József, Csíkszereda, Pro-Print, 2000, 305–316.
- FERENCZI Imre – MOLNÁR Mátyás, *Fordulj kedves lovam... Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban*, Vaja, 1972.
- FERENCZI Zoltán, *A Boszkor-dalokkönyv énekei*, ErdMúz, 1898, 372–383, 441–455, 510–522, 570–577.
- FRANCHI, Cinzia, *Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa. Az erdélyi román iskoladráma kezdetei és forrásai*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1997.
- GRAGGER Róbert, *Molière a magyar irodalomban*, ItK, 19(1909), 147–166, 317–352.
- GULYÁS József, *Ismeretlen Csokonai-adalékok*, ItK, 46(1936), 86–96.
- GUPCSÓ Ágnes, *Jakó László tábort dalgűjtemény. Egy ismeretlen kézirat nyomában*, in: *Zenetudományi dolgozatok 1982*, Bp., MTA Zenetudományi Intézete, 1982, 121–127.
- GUPCSÓ Ágnes, „Az Teatrumon mondandó”, *avagy zene és színház a 18. századi iskolai szünnapokon*, in: *Dráma – múlt, színház – jelen. Tanulmányok a dráma- és színház történet köréből*, szerk. CZIBULA Ka-

- talán, EMÓDI András, JÁNOS-SZATMÁRI Szabolcs, Kolozsvár–Nagyvárad, EME–Partium, 2009 (A régi magyar színház, 4), 259–271.
- HARGITTAY Emil, *Hatvanhat csúfos gajd. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*, s. a. r.~, Bp., Magvető, 1983 (Magyar Hírmondó).
- HARSÁNYI István, *Két XVIII. századi dalgyjtemény sárospataki kézírata*, Ethnographia, XXIV(1913), 295–302, 361–369.
- HARSÁNYI István – GULYÁS József – SIMONFI János, *A kurucz dalok forrásairól 2*, Ethnographia, XXV(1914), 232–249.
- HERNÁDY Zsolt, „RAJTA MAGYAR! MIT AKARSZ?” *Egy ismeretlen ismerős: Benyák Bernát és 18. századi hazafias verse*, ItK, 112(2008), 357–366.
- HOFER Tamás, *A birtokba iktatás, ajándékozás középkori rítusai és a fehérlő-monda*, Néprajzi Értesítő, 77(1995), 61–66.
- HOVÁNSZKI Mária, „Csokonai-dallamok” és forrásaik, Magyar Zene, XLIV(2006), 331–358, 439–479.
- HUBERT Ildikó, *Kánya Athanász ének-másolatai teológiai jegyzetében (1743)*, ItK, 105(2001), 707–711.
- HUBERT Ildikó, *Simon József alkalmi éneke (1764)*, Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2003, 289–306.
- IMRE Mihály, *A Querela Hungariae toposz kialakulása a 16. század költészetében*, Studia litteraria, Tomus XXVIII, 1991, 9–49.
- IMRE Mihály, „Magyarország panaszja”: *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai Könyvtár, 5).
- IMRE Mihály, *A „Magyarország panaszja” toposz a 16. század irodalmában*, Néprajzi Értesítő, 77(1995), 109–121.
- KÁLDY Gyula, *Régi magyar harci dalok és verbunkosok 1716–1809*, Bp., 1894.
- KÁLMÁNY Lajos, *Koszorúk az Alföld vad virágaiból*, I. Pécskáról való, Arad, 1877; II. Elegyes, Arad, 1878.
- KÁLMÁNY Lajos, *Szeged népe*, I. Ős Szeged népköltése, Arad, 1881.; II. Temesköz népköltése, Arad, 1882.
- KÁLMÁNY Lajos, *Történeti énekek és katonadalok*, szerk. ORTUTAY Gyula, DÉGH Linda, Bp., Közköztudományi Kiadóváll., é. n. [1952] (Kálmány Lajos népköltési hagyatéka, I).
- KANYARÓ Ferencz, *Régi magyar virágénekek*, Erdélyi Múzeum, X(1893), 69–101.
- KATONA Imre – LÁBADI Károly, *Egy szép dologról én emlékezem. Csöbri István kopácsi énekeskönyve*, Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete–Forum Könyvkiadó, 1993.
- KATONA Imre – LÁBADI Károly, *Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából*, Újvidék, Fórum, 1986.
- KazLev = KAZINCZY Ferenc *Összes művei: Harmadik osztály, Levelezés*, s. a. r. VÁCZY János, I–XXI, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1891–1911.
- KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Kazinczy Ferenc Művei).
- KECSKEMÉTHY CSAPÓ Dániel, *Nemzeti dalok és marsok*, Pest, Emich Gusztáv, 1847.
- KECSKEMÉTHI Gábor, „A böcsületre kibaladott ékes és mesterséges szóllás, írás”. *A magyarországi retorikai hagyomány a 16-17. század fordulóján*, Bp., Universitas, 2007 (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok).
- KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002 (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 3).
- KERESZTESI József *naplója*, kiad. HOFFER Endre, Pest, 1868.
- KESZEG Anna, *A Horea-féle parasztlázadás irodalomtörténetéhez*, in: *Kolligátum: Tanulmányok a betvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2007, 217–226.
- KILIÁN István, *A gergelyezés szokása a 18. században néhány jezsuita iskolában*, in: *Mindenes Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*, szerk. CSÖRSZ Rumen István., Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2005 (Artes Populares, 21), 375–386.

- KISS Erika – SZVITEK Róbert József, *Kiss János ötvöskönyve*, Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti évkönyve, 27(2010–2011), 2011, 151–178.
- KISS Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Bp., Akadémiai, 1978.
- KNAPP Éva, *Spangár András és a Magyarok Bibliotékája. Fejezet a 18. századi historia litteraria történetéből*, ItK (2013), megjelenés előtt.
- KOCSIÁNY László, *Őszi harmat után... Szemelvények két ismeretlen, XVIII. századbeli énekeskönyvből*, bev., jegyz. ~, Bukarest, 1957.
- KOCSIÁNY László – KÖLLŐ Károly, *Égő lángban forog szívem. Régi magyar kéziratos énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek*, Kolozsvár, Dacia, 1972.
- KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost, *Arany János népdalgyűjteménye*, közléteszi ~, Bp., Akadémiai, 1952.
- KODÁLY Zoltán, *A magyar népzene*, a példatár szerk. VARGYAS Lajos, Bp., Zeneműkiadó, 1952. [KODÁLY–VARGYAS 1952]
- KOMLÓS Aladár, *Vers a földesurak ellen a XIX. század elejéről*, ItK, 57(1953), 285–287.
- KOMLOVSZKI Tibor, *Magyar költők 17. század*, Bp., Szépirodalmi, 1990 (Magyar Remekírók).
- KOVÁCS Gábor, *A mobácsi történelmi emlékhely. Szimbolikus harc a történelmi emlékezetért*, Néprajzi Értesítő, 77(1995), 283–303.
- KÖLCSEY Ferenc *Összes költeményei; Nemzeti hagyományok; Parainesis*, szerk. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Klasszikusok).
- KÖNIG György, *Népdalok és egyéb versek gyűjteménye (1812)*, ItK, 26(1902), 65–77, 206–216.
- KRÍZA Ildikó, *A fehérléért vett ország*, Néprajzi Értesítő, 77(1995), 45–60.
- KRÍZA János, *Vadrózskák. Székely népköltési gyűjtemény*, Kolozsvár, 1863.
- KÜLLŐS Imola, *Betyárok könyve*, Bp., Mezőgazdasági Kiadó, 1988, [1988a]
- KÜLLŐS Imola, *Opre Tódor nótája. A XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek és a néphagyomány*, in: *A megváltozott hagyomány*, szerk. HOPP Lajos, KÜLLŐS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988, 235–275. [1988b]
- KÜLLŐS Imola, *Latorköltészet és betyárfolklor. A folklóralkotások sajtószerűségei egy témakör történeti változásának tükrében* (Kandidátusi disszertáció, 1–2. Kézirat. ELTE Folklore Tanszék.), Bp., 1990.
- KÜLLŐS Imola, *Kivégzés előtti búcsúénekek (Latorköltészet és betyárfolklor, I.)*, ItK, 116(1992), 616–632.
- KÜLLŐS Imola, „Egy szép dologról én emlékezem...” Csöbörös István kopácsi énekeskönyve. Előszó és jegyzetek kíséretében közléteszi Katona Imre és Lábadai Károly. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly, Bori Imre utószavával. Fórum Kiadó, Újvidék 1993 [recenzió], ItK, 118(1994), 795–798.
- KÜLLŐS Imola, „Hej, mikor én kuruc voltam Rákóczi vojnában”. Egy 18. századi kéziratos énekeszöveg elemzésének tanulságai, in: *Népi Kultúra – Népi Társadalom XVIII.* Bp., Akadémiai, 1995, 167–192.
- KÜLLŐS Imola, *Két XVIII. századi erdélyi diák énekeskönyv. Ünnepi köszöntő(k) Faragó József 80. születésnapjára*, in: *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára*, szerk. DEÁKY Zita, Bp., Györffy István Egyesület, 2002 (A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, 8), 175–197.
- KÜLLŐS Imola, *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szűz- és motívumtörténeti vizsgálata*, Bp., L'Harmattan, 2004 (Szó-hagyomány). [2004a]
- KÜLLŐS Imola, *A latorköltészet és betyárfolklor összefüggéseiről*, Ethnographia, 115(2004), 405–433. [2004b]
- KÜLLŐS Imola, *Amade László verseinek folklorizációja*, in: *Folklor és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2005 (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 1), 79–101.
- KÜLLŐS Imola, *I. Ferenc császártól Hruscovig. Történelmi korokhoz/személyiségekhez kapcsolódó imádságparafrazisok*, in: *Folklor és történelem*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 2007 (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 3).
- KÜLLŐS Imola, *A katona és a katonaelet ábrázolása a 17–18. századi közköltészetben*, in: *Az eltűnt katona*, szerk. ILYÉS Sándor, KESZEG Vilmos, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2008 (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 16), 11–33.
- KÜLLŐS Imola, *Kapros János nótája. Egy katona kivégzési búcsúja a XIX. század első harmadából = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., reciti, 2012, 203–215. [2012a]
- KÜLLŐS Imola, *Közkezezen, közszájon, köztudatban. Folklorisztikai tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 2012. [2012b]

- KÜLLŐS Imola, *Benke Kocsis Pál nótája*, in: *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 2*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2013, megjelenés előtt. [2013a]
- KÜLLŐS Imola, *A dramatikusság hagyomány nyomai a 18. századi magyar kéziratos közköltészetben*, megjelenés előtt a 2012. évi drámatörténeti konferencia tanulmánykötetében, Nyitra, 2013. [2013b]
- KÜLLŐS Imola, *Folklor és mindennap élet a 18. századi protestáns iskoladramákban*, in: *Szín – játék – költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Nagyvárad–Bp., Partium–Protea Egyesület–Reciti, 2013, 282–305. [2013c]
- LIMBAY Elemér, *Magyar daltár. A magyar nép dalainak egyetlenes gyűjteménye, dallam szerinti rendben*, I–VI., Győr, 1879, 1880–1888.
- LŐKÖS István, *Kaj nyelvről ének Sziget ostromáról*, in: *Uó, Nemzettudat, nyelv és irodalom. Horvát–szlovén–magyar irodalom- és művelődéstörténeti interferenciák*, Bp., Lucidus, 2002, 82–103.
- LUKÁCSI Zoltán, *Cantus Penitentialis. Egy XVIII. századi bűnbánati vers furcsa élete*, Győri Szemle, Örökségünk, 2011 (<http://www.gyoriszalon.hu/oroksegunk/2011/cantus.html>)
- M. BODON Pál *1907. évi Csík megyei népzene gyűjtése*, Kecskemét, 2001.
- MAGASSY Antal, *Egy kéziratsgyűjtemény a XIX. század első évtizedeiből*, EPhK, 1901, 287–297, 382–395.
- MAJOR Ervin, *Erdély zenéjének ismertetése 1814-ből*, Muzsika, I(1929), 3. sz., 44–51.
- MAJOR Ervin, *Fejezetek a magyar zene történetéből*, s. a. r. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1967.
- MARGÓCSY István, *„Vedd szívesen csekély iratomat...” (Irodalom családi használatra)*, szerk., jegyz. ~, Nyíregyháza, 2004.
- MEDGYESY S. Norbert, *„Akkor jöbhetz és örvendhetz, hogy Insurgeáltál!” A Napóleon elleni magyar nemesi felkelések indulói, énekei kéziratos gyűjteményekben (1790–1825)*, in: *Franciák Magyarországon, 1809. Konferencia*, II., szerk.: BANA József – KATONA Csaba, Bp.–Győr, Mediawave Közalapítvány, 2012, 123–165.
- MIKOS Éva, *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*, Bp., L'Harmattan, 2010 (Szó-hagyomány).
- MINÁRIK, Jozef, *Po chodníčkoch kamenných po cestičkách krvavých... Vjber zo slovenskej rukopisnej socialnej poézie (1577–1870)*, Bratislava, Tatran, 1980.
- MNGY = *Magyar Népköltési Gyűjtemény*
- I. *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*, szerk. ARANY László, GYULAI Pál, Pest, Athenaeum, 1872.
 - II. *Török Károly, Csongrád megyei gyűjtés*, szerk. ARANY László, GYULAI Pál, Pest, Athenaeum, 1872.
 - VI. *Vikár Béla, Somogy megye népköltése*, Bp. 1905.
 - XIV. *Nagyszalontai gyűjtés*, Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége, km. KODÁLY Zoltán, szerk. SZENDREY Zsigmond, Bp., 1924.
 - XV. *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*, szerk. SZALAY Olga, RUDASNÉ BAJCSAY Márta, Bp., Balassi–Magyar Néprajzi Társaság, 2001.
- MNL = *Magyar Néprajzi Lexikon* I–5., főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1977–1982.
- MNT = *A Magyar Népzene Tára*
- II. *Jeles napok*, s. a. r. KERÉNYI György, Bp., Akadémiai, 1953.
 - V. *Síratók*, s. a. r. KISS Lajos – RAJECZKY Benjamin, bev. RAJECZKY Benjamin (15–75.), Bp., Akadémiai, 1966.
 - VI. *Népdaltípusok 1.*, s. a. r. JÁRDÁNYI Pál – OLSVAI Imre, Bp., Akadémiai, 1973.
- MNTK I/A–B = *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve I.*, s. a. r. DOBSZAY László, SZENDREI Janka, Bp., MTA ZTI, 1988.
- MOLNÁR Antal, *Nyugati magyar dallamok a XVIII. század végén és a XIX. század első felében*, in: *Zenetudományi Tanulmányok IV.*, szerk. SZABOLCSI Bence, BARTHA Dénes, Bp., Akadémiai, 1955, 103–162.
- MOLNÁR Pál, *Debrecen a régi magyar irodalomban*, szerk. és s. a. r. ~, Bp., é. n. [1942] (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 58).

- NAGY Júlia, *Református kollégiumi irodalom és kultúra a XVIII–XIX. században*, Bp., Press Publica, 1998 (Változó Világ, 38).
- NAGY Júlia, *Egy műfaj szerepváltozása. A református exameni irodalom a 18–19. században*, in: *Mindenes Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*, szerk. CSÖRSZ Rumen István., Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2005 (Artes Populares, 21), 93–105.
- NAGY Krisztina, „*Én vagyok a Petri gulyás*”. *Irodalmi-folklorisztikai szövegcsalád-vizsgálat és -elemzés*, Et-noszkóp, 1(2011)/1, 69–95.
- NAGY Krisztina, „*Én vagyok a petri gulyás...*”. *Irodalmi-folklorisztikai szövegcsalád-vizsgálat és elemzés* (II. rész), in: *Doromb. Közkeöltészeti tanulmányok 1*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., reciti, 2012, 179–194.
- NAGY Levente, *A magyar középf- és kismemesség románságképe a 18–19. század fordulóján*, in: *Szomszédok világai: Kép, önkép és a másiról alkotott kép (Szöveggyűjtemény)*, szerk. KLEMENT Judit, MISKOLCZY Ambrus, VÁRI András, Bp., KSH Könyvtár és Levéltár, 2006, 149–169.
- NÉMETH S. Katalin, *Lázadás Szent Márton begyén a 18. század közepén*, Lybubus. Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2010, 143–158.
- Népköltészet*, vál. KÜLLÖS Imola, Bp., Unikornis, 1994 (A magyar költészet kincsestára, 23).
- O. NAGY Gábor, *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete*, 2., részben átdolgozott kiadás, Bp., Gondolat, 1965.
- OLOSZ Katalin, *Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája*, vál., előszó, a függelékét összeáll. ~, Kolozsvár – Napoca, Dácia, 1982.
- OLOSZ Katalin, *Unitárius iskolások karácsonyi és húsvéti veszekedő versei*, in: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. szerk. S. LACZKOVITS Emőke, SZŐCSNÉ GAZDA Enikő, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 2007, II. 143–165.
- OLOSZ Katalin *Unitárius iskolások ünnepköszöntő veszekedő versei*, Keresztény Magvető, 114(2008)/1, 77–116. [A 2007-ben megjelent tanulmány újraközlése kiegészítésekkel]
- ORTUTAY Gyula – KATONA Imre, *Magyar népdalok I–II.*, 2. bőv. kiad., Bp., Szépirodalmi, 1975.
- P. VÁSÁRHELYI Judit, *Molnár Albert és a Sátán szövetsége*, ItK, 81(1977), 395–403.
- PAKSA Katalin, *Magyar népzenekeletutató a 19. században*, Bp., 1988 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez, 9).
- PAKSA Katalin, *Magyar népzeneletörténet*, Bp., Balassi, 1999.
- PÁVAI István, *Változatok Farkas Pál dalaiboz*, Ethnographia, XCIV(1983), 594–599.
- PÉCZELY László, *A Rákóczi-nóta*, in: *Rákóczi-tanulmányok*, szerk. KŐPECZI Béla, HOPP Lajos, R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., Akadémiai, 1980, 543–559.
- PERGER Gyula, *Győri énekeskönyv*, Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2009.
- PESOVÁR Ferenc, *Kézirat daloskönyv 1827-ből*, Néprajzi Közlemények, 2(1957)/3–4, 293–308.
- Pócs Éva, *Tündérek, démonok, boszorkányok*, Bp., Akadémiai, 1989.
- POGÁNY Péter, *Kik gyűjtötték a sárospataki Felvidítót?* Ethnographia, LXIX(1958), 93–115.
- POGÁNY Péter, *Folklor és irodalom költsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán (1770–1823)*, I, *Vásári ponyvairatok*, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézete–Akadémiai, 1959.
- POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., Helikon, 1978.
- PÓR Anna, *Balogh István és a XIX. század elejének népies színjátéka*, Bp., Akadémiai, 1974 (Irodalomtörténeti Füzetek, 86).
- RÉDEY Tivadar, *Mobás emléke költészetünkben*, in: *Mobási emlékkönyv*, Bp., 1926, 313–335.
- RÉVAI Miklós, *Elegyes versek. Régiségek*. Pozsony, 1787.
- Régi szavak szótára*, főszerk. KISS Gábor, Bp., Tinta, 2012.
- RIMAY János *íráisai*, s. a. r. ÁCS Pál, Bp., Balassi, 1992 (Régi Magyar Könyvtár: Források, 1).
- RMDE XVIII. = Régi Magyar Drámai Emlékek, XVIII. század
4/2. *Jesuita iskoladramák (ismeretlen szerzők); Programok, színlapok*, s. a. r. ALSZEGHY Zsoltné, BÉRECS Ágnes, KERESZTES Attila, KISS Katalin, KNAPP Éva, VARGA Imre, szerk. VARGA Imre, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1995.

- RMĐT = Régi Magyar Dallamok Tára
- II. PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970.
- RMKT XVII. = Régi Magyar Költők Tára, XVII. század
3. *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1961.
9. *A két Rákóczi György korának költészete. (1630–1660)* S. a. r. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1977.
12. *Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei*, s. a. r. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987.
14. *Énekek és versek (1686–1700)*, s. a. r. JANKOVICS József [és STOLL Béla], Bp., Akadémiai, 1991.
- RMKT XVIII. = Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század
4. *Közköltészet 1. Mulattatók*, s. a. r. KÜLLÖS Imola, mts. CSÖRSZ Rumen István, Bp., Balassi, 2000.
6. *Szentjóni Szabó László összes költeményei*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Bp., Balassi, 2001.
7. *Amade László versei*, s. a. r. AJKAY Alinka, SCHILLER Erzsébet, Bp., Balassi, 2004.
8. *Közköltészet 2. Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, KÜLLÖS Imola, Bp., Universitas, 2006.
12. *Virág Benedek poétai munkái*, s. a. r. PORKOLÁB Tibor, Bp., Universitas, 2011.
- RUGONFALVI KISS István, *Adalékok a Rákóczi-kor irodalom-történetéhez*, Századok, 38(1904), 654–697.
- SAS Péter, „BELSŐ MAGYAR UTTZAI MAGYAR PARNASSUS”. *Egy 18. századi ismeretlen nyomtatvány a kolozsvári unitárius kollégiumról és tanáiról*, in: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet–Balassi, 2009, 336–348.
- SEBESTYÉN Gyula, *A vánczi Énekes Gyűjtemény*, Ethnographia, XXIV(1913), 104–114.
- SEEMAYER Vilmos, *A régi lakodalom Nemespátrón*, Ethnographia, XLVII(1936), 72–90.
- SIMAI Ödön, *Mohács a magyar költészetben*, Mohács, 1905.
- SIRATÓ Ildikó, *Pálóczi Horváth Adám drámaszövegei a régi századforduló hazai színházi kontextusában*, in: *Magyar Arión. Tanulmányok Pálóczi Horváth Adám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, HEGEDŰS Béla, Bp., rec.iti, 2011, 293–302.
- SOLTÉSZ István, *El kell menni katonának. A falusi ember és a régi katonáskodás*, Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1981.
- SOLTÉSZ István, *Szörös poronsolat eljött. Népballadák háborúkról, katonákról*, Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1986.
- STOLL = STOLL Béla, *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, 2., jav. és bőv. kiadás, Bp., Balassi, 2002.
- STOLL Béla, *Újabb zenetudományi kiadványok* [recenzió], ItK, 63(1959), 149–153.
- STOLL Béla, *Egy népballada-változat 1782-ből és 1809-ből*, Néprajzi Közlemények, 7(1962), 62–66.
- STOLL Béla, *Pajkos énekek*, vál. ~, Bp., Szépirodalmi, 1984 (Magyar Ritkaságok).
- STOLL Béla, *Balassi-bibliográfia*, Bp., Balassi, 1994 (Balassi-füzetek, 1).
- SUŠIL, František, *Moravské národní písně, sebral i vydal ~ (Brno, 1860)*; črtvté vydání-, Praha, Nakladatelství Vyšehrad, 1951.
- SZABÓ T. Attila, *A diák discsérete* [1944], in: UÓ, *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek*. V. Bukarest, Kriterion, 1981, 174–175.
- SZABÓ T. Attila, *Két népdalunk szövegének forrásvidékén* [1936 k./1941], in: UÓ, *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek*. V. Bukarest, Kriterion, 1981, 176–182.
- SZABÓ T. Attila, *A magyar diákenélés történetéhez* [1931], in: UÓ, *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek*. V. Bukarest, Kriterion, 1981, 162–173.
- SZABÓ T. Attila, *Egy diákdallal vált Csokonai-vers* [1930/1979], in: UÓ, *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek*. V. Bukarest, Kriterion, 1981, 183–189.
- SZABÓ T. Attila, *Az Akadémiai Könyvtár egy XV/III. század végi kézíratos verseskönyve* [1935/1982], in: UÓ, *Tallózás a múltban. Válogatott tanulmányok, cikkek*. VI. Bukarest, Kriterion, 1985, 173–198.
- SZABOLCSI Bence, *A magyar zenetörténet kézikönyve*, Bp., Zeneműkiadó, 1955.

- SZABOLCSI Bence, *A XVII. század magyar dallamai*, in: *A magyar zene évszázadai I. Tanulmányok a kő-
*épkortól a XVII. századig**, s. a. r. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1959, 281–372.
- SZEMERKÉNYI Ágnes, *Szólások és közmondások*, Bp., Osiris 2009.
- SZIKLAVÁRI Károly, *A „Rákóczi”-dallambagyomány szerepe a XIX. századi magyar zenében és kultúrtör-
*ténetben**, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXI. Sectio Historiae
Eger, 2004. http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/02/sziklavari_karoly.htm
- SZILÁGYI Márton, *Csokonai Vitéz Mihály pályafutása. Társadalomtörténeti kontextusok egy írói életpályához*,
Akadémiai doktori értekezés, Bp., 2010.
- SZILÁGYI Márton, *A „pórdal” státusza a Nemzeti hagyományokban*, in: *Szívből jövő emlékezet. Tanulmá-
*nyok Kölcsey Ferenc** Nemzeti hagyományok című írásáról, szerk. FÖRIZS Gergely, Bp., reciti, 2012,
95–113.
- SZILÁRDFY Zoltán, *A kettős kereszt. Kultusz és szimbólum Kelet és Nyugat között*, Néprajzi Értesítő,
LXXVII(1995), 67–76.
- SZILASI László, *A sas és az apró madarak. Balassi Bálint költői nyelvének utólete a XVII. század első harma-
*dában**, Bp., Balassi, 2008 (Humanizmus és Reformáció, 30).
- SZÍNTI Károly, *A magyar nép dalai és dallamai*, Pest, 1865.
- SZIRMAY Antal, *Magyarország szokásépeiben (Hungaria in parabolis)*, ford. VIETÓRISZ József, s. a. r. CSÖRSZ
Rumen István, Kolozsvár, Kriterion, 2008 (Téka).
- TÁNCZOS Vilmos, *Gyöngyökkel gyökerezéél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*, Csíkszereda, Pro-
Print, 1996 (Krónika Könyvek).
- TARI Lujza, *Különbféle magyar nóták a 19. század elejéről. Allerlei ungarische Melodien von Beginn des 19.
*Jahrhunderts**, Bp., Balassi, 1998.
- TARI Lujza, „Jön a' francz nagy lépésekkel”. *A Napóleon elleni nemesi felkelés zenei emlékei*, in: *Franciák Ma-
gyarországon, 1809. Konferencia, II., szerk. BANA József – KATONA Csaba, Bp.–Győr, Mediawave
Közalapítvány, 2012, 245–260.*
- THALY Kálmán, *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok I–II.* Pest, Lauffer Vilmos, 1864.
- THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor költészetéhez I–II.*, Pest, Ráth Mór, 1872.
- TOLNAI Gábor, *Évek – századok (Tanulmányok, cikkek, bírálatok)*, Bp., Magvető, 1958.
- VARGA Imre, *Szádeczky-Miscellanea. Egy XVIII. századi versgyűjtemény ismertetése*, s. a. r. ~ Bp., Akadé-
miai, 1955 (Irodalomtörténeti Füzetek, 2).
- VARGA Imre, *Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. század második feléből*, Bp., Akadémiai, 1967 (Iro-
dalomtörténeti Füzetek, 59).
- VARGA Imre, *A kuruc küzdelmek költészete*, vál., jegyz. ~, Bp., Akadémiai, 1977. [1977a]
- VARGA Imre, *Szentséi György daloskönyve [hasonmás kiadás]*, s. a. r., bev., jegyz. ~, Bp., Magyar Helikon,
1977 (Bibliotheca Historica). [1977b]
- VARGA Imre – PINTÉR Márta Szuzsanna, *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladramák
a 17–18. században*, Bp., Argumentum, 2000 (Irodalomtörténeti Füzetek, 147).
- VARGA Imre, *Magyarországi protestáns iskolai színjátszás*, Bp., Argumentum, 1995.
- VERSÉNYI György, *Szíveket újító bokréta. XVIII. évszázheéli dalgyjűjtemény*, Bp., MTA, 1914. Hálózati
kiadás: <http://mek.oszk.hu/00200/00234> (gond. LABÁDI Gergely, SZÁDECZKY KARDOS Lajos
jegyzeteinek felhasználásával)
- VÉV = *Világi énekek és versek (1720–1846)*, vál., szöveg. gond. CSÖRSZ Rumen István, műfaji bev. és
utószó KÜLLŐS Imola, Bp., Onikornis, 2001 (A magyar költészet kincsestára, 97).
- VMÖM = Vörösmarty Mihály Összes Művei
II. *Kisebb költemények II. (1827–1839)*, s. a. r. HORVÁTH Károly, Bp., Akadémiai, 1960.
- VOGEL Zsuzsa, *Faludi Ferenc verseinek recepciója a XVIII–XIX. századi kéziratos énekeskönyvekben*, in:
Doromb. Középköltészeti tanulmányok 1, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., reciti, 2012, 103–139.
- VÖRÖS Károly, *A Rákóczi-nóta dallamának egy ismeretlen változata*, in: *Zenetudományi tanulmányok Kodály Zol-
*tán 75. születésnapjára**, szerk. SZABOLCSI Bence, BARTHA Dénes, Bp., Akadémiai, 1957, 337–343.

Kezdősormutató

A dőlt betűs kezdősorok töredékes vagy hipotetikus szövegekre utalnak.

A dőlt számok a főszövegben közölt változatokat jelölik.

- A bandéros magyar legény aranyalma – 53/I–IV., V–VIII.
- A földművelés s mag-gondviselés az én hivatalom – 194/I–III.
- A földművelés, mag-gondviselés az én hivatalom – 194/IV.
- A katona jó paripán megugratja magát – 47/I–II., III–V.
- A katona lilioszál – 50.
- A katona szép paripán megugratja magát – 47/VII.
- A katonák masíroznak – 143.
- A katonának olcsó a vére – 8/VI., VIII., X., XIV.
- A kimustrált katonának nyomorúság dolga – 122.
- A kívánt tavasz, ím, felemelte zöld erdőbe sátorát – 36.
- A maradék becses érdemedet* – 111/II.
- A nagy Mars fiainak kezekben a fegyverek – 107/I–III.
- A nap kerül, hajnal derül, már a szabott óra cseng – 49/III., V–VI., VII., IX., XI–XIII.
- A római tudománynak egészen ellene mondok – 16/V–VI., VIII.
- A szép reggel ékessége – 201/I–II.
- A, A, A, örvendetes óra – 179.
- Adjon Isten jó szerencsét annak az anyának – 56/II.
- Adjon Isten sok jó reggelt annak az atyának – 56/I.
- Áll a verbung, táncoljunk, nosza, kun legények – 69/I–III., IV–VIII., X–XII.
- Áll a verbung, táncoljunk, nosza, víg legények – 69/IX.
- Áll a verbunk hazánk földjén kötéllel – 131/II.
- Alleluja, ki gyötörtte a kemény szívű faraót – 40/III., XX.
- Alleluja*, ki gyötörtte az kemény szívű fárahó [!] – 40/XI.
- Alleluja, ki kínozza az kemény szívű faraót – 40/II.
- Alléluja, ki meggyőzte a kemény szívű farahót – 40/XVI., XXVII–XXVIII.
- Allelujah! ki gyötörtte a kemény szívű faraót – 40/I., VI., XV., XVIII–XIX., XXIII–XXV., XXIX., XXXI.
- Állj meg síromnál – 33.
- Álljatok elő, bocfaviselő Múzsák, zengedeztetek – 82/III.
- Álljatok elő, hárfaviselő Múzsák, zengedeztetek – 82/IV.
- Álljatok elő, hársfaviselő Múzsák, zengedeztetek – 82/II.
- Álnok szerencse, szárnyakkal – 22/I–II., III., V., VII.
- Aluszol-é, juhász? – 219/I.
- Aluszol-é, te juhász? – 219/III–III.
- Átkozlak és gyűlöllek – 17/I–V.
- Az alföldi legénynek – 232/I–II.
- Az deáknak rossz a dolga, jó’ sem lakhatik – 159.
- Az egész világon – 161/V.
- Az én csizmám szentpéteri – 66/I–IV.
- Az ifiak rovaszságát ha kívánod – 176.
- Az Isten igazgat mindent – 15.
- Az Isten sújtsa meg János bácsi nyakát – 137/VI.
- Az Isten verje meg János bácsi nyakát – 137/IV.
- Az jászkun gavallérság olyan, mint a szép virág – 67/I–II.
- Az kik tudománnyal felékesítették – 150.
- Azt alítja, ha más látja, nincsen víg jókedvem – 196/I.
- Azt alítja, ki nem tudja, hogy nincsen víg kedvem – 196/II.
- Azt állítja, ki nem tudja, hogy nincsen víg kedvem – 196/IV.
- Azt gondolja, ki nem tudja a parasztembernek – 198/II.
- Azt gondolja, ki nem tudja, a paraszétéletnek – 198/I.
- Azt gondolják, akik látják, hogy nincsen jó kedvem – 196/V.
- Bánkódjál, magyar nép, sűrű könnyezéssel – 13/I–II.
- Be siratják a deákok boldogtalan sorsokat – 174.

- Belegrád, Belegrád, átkozott Belegrád – 138/I–II.
- Belgrádra, vitézim, induljatok – 78/XI.
- Belgrádra, vitézim, omoljatok – 78/I–X., XII., XIV–XVI., XVIII–LIV.
- Belgrádra, vitézim, rohanjatok – 78/XIII.
- Bimbó ökrünk nagy szarva – 224/I–III., IV–V.
- Boldog haza, sírhatsz immár – 145/I–II.
- Boldog pásztor az olyan – 202.
- Boldog volt az az idő Tamásin – 5/II.
- Boldog volt ott az idő Tamásin – 5/I., III.
- Boldogtalan állapotja a szegény szolgának – 126.
- Boldogtalan fejem, mire juta ügyem – 9/VII.
- Boldogtalan fejem, mire jutott ügyem – 9/I–III., IV–VI., VIII–X.
- Boldogtalan sorsa siralmas fejemnek – 147.
- Boldogtalan sorsa jutott Magyarországnak – 24/I–II.
- Bölcsőhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca – 49/I., IV., VIII.
- Bölcsős hintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca – 49/II., X.
- Bujdosik a disznó kilenc malacával – 227.
- Coki, kutya, coki, szájának az ebe – 233.
- Csak a juhászélet mutat – 210/I–II.
- Csak annak van becsületi – 165/I–III., V–VIII., X.
- Csép, kapa nyavalya – 203.
- Deák legény aranyalma – 165/IX.
- Dobszó hallik, már hajnallik, ha, vitéz, aluszol, sörkenj fel – 91.
- Dobszó, trombitazendülés – 90/VIII., X–XI.
- Egész nyári keresetem – 235/IV.
- Egész nyári keresményem – 235/I.
- Egészen ellene mondok – 16/I–II., III–IV., VII.
- Egy fertelmes nemzet érkezett közénkbe – 221/VI.
- Egy fertelmes nemzet származott közünkbe – 221/I–V., VII–X.
- Egy szép juhászi nevezet – 211.
- Ej, most élem világom – 60/VI–VII.
- Ej, nem jó a táborba' az álmos katona – 134.
- Eja studiosi – 161/II–III., VI.
- Ejnye, szedte-vettit, még ma semmit nem dolgoztunk – 204.
- El is kéne menni, itt is kék maradni – 220.
- Eladtuk a malacot, mind megittuk az árát – 224/VI.
- Elérkezett az ütközet, ó, én szerelmes vitézeim – 100.
- Élet és áldás légyen rajtatok – 205/I–II.
- Eljáradván, megiszadván a tágas mezőkön – 198/III.
- Elhidd, nagy boldogság, ki elkerülheti – 185/I–II.
- Elvitte urascskámnak égy szép paripáját – 119/IV.
- Én is hajdan magyar voltam – 27/I–II., III–V.
- Én Istenem, be szép élet – 165/IV.
- Én olyan emberre szeretném találni – 238.
- Én vagyok a kunsági fi – 241/IV., VII.
- Én vagyok a magyar gyerek – 241/I–II., III., V–VI., VIII–IX.
- Én vagyok a petri gulyás – 217/I–II., III–VIII.
- Engedd meg, asszonykám, hogy üljek öledben – 132/IV.
- Erős Isten! Várunk te vagy – 135.
- Ez az élet a gyöngy élet, senkitül sem félni – 234.
- Ez az élet bazsarózsa – 51.
- Ezerhétszázhatvanegyben léptem ebbe az életbe koldulásra – 186/VI., XIV.
- Ezerhétszázhatvannegyben léptem ebben az életben koldulásra – 186/XI., XVI.
- Ezerhétszázhetvenegyben léptem ebben az életben koldulásra – 186/I., X., XIII., XVII–XVIII.
- Ezerhétszázhetvenhétben léptem ebben az életben koldulásra – 186/IV., VII–IX.
- Ezerhétszázhetvennégyben léptem ebben az életben koldulásra – 186/XV.
- Ezerhétszázhetvenötben léptem ebben az életben koldulásra – 186/II–III.
- Ezerhétszázkilencvenhétben katonaság tűnt szememben – 122/III.
- Ezerhétszáznegyvenegyben béállék az regimentben – 120/I–II.
- Ezerhétszáznyolcvanhétben léptem ebben az életben koldulásra – 186/V.
- Ezerhétszázötvenegyben katonaság tűnt szememben – 122/I–II.
- Ezerhétszázhatvannegyben, Apollo fia létemben – 160.
- Ezernyolcszáz esztendőnek a végén – 61/I–IV.
- Ezernyolcszázegyedikben katonaság tűnt szememben – 70.
- Ezernyolcszázegyedikben, háborúnak kezdetében – 59/XVIII.
- Fejér cipó, szalonna – 240/I–IV., V.
- Felébresztvén emberimet, mondom nékik: auf! auf! – 196/III.
- Feljött már az a nap, melyen kell indulnom – 130.

- Felkél jó hajnalban a szántó álmából – 193/I–XI.
- Fényes nap sugári setétségekkel – 2/VI.
- Fényes napunk sugári, setétséggel – 2/II.
- Ferenc atyánk, ki vagy Olmucban – 42/II.
- Főispány, viceispány, consilliárius – 222/VII.
- Főispány, vicespány, főnótárius – 222/II.
- Friss kopóim, agaraim kedvem nevelői – 196/VI.
- Fut az oláh hegyoldalon – 225/I–II., IV., VII–VIII.
- Gyászos eset, melybe’ hever fejünk – 95.
- Gyere, pajtás, katonának – 128/II–III., VIII–IX.
- Győzhetetlen én királyom – 6/VIII.
- Győzhetetlen én kőszálom – 6/IV–VI.
- Győzhetetlen szép kővárom – 6/I–III., VII.
- Győzni, vitéz, győzni teremttél – 106/I–XI.
- Ha gyönyörűségesen él valaki – 192/VIII–IX., XI–XII., XV., XIX–XX., XXXIII–XXXV., XXVII., XXX–XXXI., XXXIV., XXXVIII., XLIII–XLVI.
- Ha kihoztál minket, Uram, Scithiából – 14.
- Ha meglátom szolgabíró, furim az erdőbe – 223/IX.
- Ha meguntad életedet – 128/I., V–VI.
- Ha tudnám, atyámnál jobb ember nem volnék – 181.
- Ha valaki él frissen – 172.
- Ha valaki ily frissen – 192/XXXII.
- Ha valaki vígan él – 195/I–III., IV–V., VI., VIII., X–XXIII.
- Ha van valami élet, szép élet – 169.
- Haj, dínom, dánom még élek is, bánom – 170.
- Haj, Rákóczi, Bercsényi, Thököly – 10/XXI., XLIV.,
- Haj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi – 10/XXXVII.
- Haj, Rákóczi, Bercsényi – 10/VI.
- Haj, Rákóczi, haj, Bercsényi – 10/XXXIII., L.
- Haj, szarácse, miért jöttél ilyen messze földre – 223/X.
- Haj, szenatse, miért jöttél ilyen messze földre? – 223/VII.
- Haj, szeratse, miért jöttél ilyen messze földre? – 223/VIII.
- Halleluja, ki gyötörtö a kemény szívű farahót – 40/V., XVII., XXVI., XXXII–XXXIII.
- Hallelujah, ki gyötörtö a kemény szívű farahót – 40/IV., VII., VIII., X., XII., XXI–XXII., XXX., XXXIV.
- Hallhatatlan újság – 37.
- Hallik a trombita, lóra, vitéz – 98/I–IV.
- Hallod-e, te asszony! Vártál-e katonát? – 132/III.
- Hap sarake ketse finyt ilyen messze földre – 223/III.
- Haragom tetejére kiontom* – 78/XVII.
- Harcoljunk, harcoljunk – 101/I–II.
- Hej, Buda, Buda, Fehérvár – 57.
- Hej, laboda, laboda – 231.
- Héj, most élem gyöngy világom – 60/XX.
- Héj, most élem világom – 60/I–V., XI., XIII–XIX., XXI.
- Hej, Rákóczi, Bercsényi – 10/IX., XLI., LI. = 11/V.
- Hej, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi, Bocskai – 10/XLII.
- Hej, Rákóczi, Bercsényi, Tököli – 10/XXXII., XXXV.
- Hej, Rákóczi, hej, Bercsényi – 10/XXXI.
- Hej, Rákóczi, Thökölj, Bercsényi – 10/XIV.
- Héj, régi szép magyar nép – 10/XXVII.
- Hiszek Bonaparte atyában – 44/I–II.
- Hiszek egy Ausztriában, császárbán – 43/V.
- Hiszek egy Bonapartében – 44/III.
- Hiszek egy nagy Ferenc császárbán – 43/III.
- Hiszek egy nagy francia császárbán, Napóleonban – 43/I.
- Hiszek egy nagy francia császárbán – 43/II., IV.
- Hiszek egy XVI. Lajosban – 29/I–II.
- Hív magyarok, haza kőfalai – 111/I.
- Hoc est ergo praelian – 126/II.
- Hoc est ergo praestari [?] – 126/I.
- Hogy pappá lettem, nem bánom – 187.
- Hol lakik kelmed? Vágáson – 215/I., II–III., V–VI.
- Hol lakik kend? Favágáson – 215/IV.
- Hol vagy most te, nyalka kuruc – 7/VI.
- Hol vagy mostan, nyalka kuruc – 7/IX., XI.
- Hol vagy te most, nyalka kuruc – 7/I–II., III–V., VIII., X.
- Hol valál te, nyalka kuruc – 7/VII.
- Hol van az én szabadságom – 129.
- Hopp, hopp, anya, süss malacot – 229/I–II.
- Hopsza rátsé ketse vinyit ilyen messze földre – 223/VI.
- Időm van már, hogy tanuljak – 168.
- Igaz nevem Adolphusnak – 188.
- Ily gyönyörűségesen – 192/XVIII.
- Ím, a magyarok egészen – 112.
- Indulj, magyar, sírhalmára zokogva sebes vértásodnak – 3/I–II.

- Indulj, vitéz, isteni kéz vezérelti utadat – 92.
 Iskolamesterré bánom, hogy lettem – 190/II.
 Isten hozzád, édes hazám – 19/I–II.
 Isten hozzád, rudimenta – 152/I., V.
 Iszom egészségedért, kedves társom, szíre! – 228.
- Jaj már minékünk, magyar nemzetnek – 8/V.
 Jaj már nekünk, magyar nemzetnek – 8/XV.
 Jaj néked, szegény magyar nép – 10/X., XVIII., XXIII., XXVIII., XXXVIII.
 Jaj, csak boldogtalan, szegény magyar nemzet – 26/I.
 Jaj, gonosz szerencse, énvelem mint bántál – 9/XI.
 Jaj, mint esék változása – 140.
 Jaj, nagy boldogtalan, szegény magyar nemzet – 26/II.
 Jaj, nyomorult, árva magyar nemzet – 23.
 Jaj, Rákótzty, Bercsényi – 10/XXXVI.
 Jaj, régi szép magyar nép – 10/I–V., VII–VIII., XI–XIII., XV–XVI., XVII., XIX–XX., XXIV–XXVI., XXIX–XXX., XXXIV., XXXIX–XL., XLIII., XLV–XLIX., LII–LVI.
 Jaj, sírhat már a nemesség – 146/I–II.
 Jaj, szegény magyar nép – 10/XXII.
 Jaj, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál? – 25/I–II.
 Jártál valaha, kincsem, Erdélybe? – 8/IX.
 Jere, deák, katonának – 128/VII.
 Jere, pajtás Gergely, menjünk katonának – 62/I–II.
 Jó bort kezdte hordóban mostan a csaplárné – 119/VI., VIII.
 Jó gyümölcse szokott lenni a jó fának – 236.
 Jó napot, asszonykám! Vártál-e katonát? – 132/VII.
 Jó napot, gazdasszony! Vártál-e katonát? – 132/I–II., V–VI.
 Jól mondom-e, hogy kockára – 141.
 Jóllehet messze kell iskolában járnom – 164.
 Jő a franc nagy lépésekkel – 87/XV.
 Jön a franc nagy lépésekkel – 87/I–XIV., XVI–XXXII.
- Kálló alatt van egy cifra csárda – 68.
 Kardra teremtetett a magyar, az eszemadta – 71/I–XI.
 Kardra, magyar Éden – 114/I–II.
 Kardra, magyar nemes – 108/I–X.
 Kardra, magyarok! – 82/I.
- Katonának jól van dolga – 148.
 Katonának, hiszem, jó volna elmenni – 62/I.
 Kedves Jankóm, kedves Jankóm, iskolában mégy – 163.
 Kelj fel, magyar, mutasd meg nagylelkűséged – 58/I–II.
 Kelj fel, szép magyar nemesség – 59/XIII.
 Keserves a barátélet, mert sokat kell böjtölni – 189.
 Készülj gyorsan, egyben pattanj paripára, vitéz magyar nép – 86.
 Készülj, szép magyar nemesség – 59/I–II., III–IX., XI–XII., XIV., XVI–XVII., XIX–XXI.
 Készülj, szép nemes székelység – 59/X.
 Kezd már kiderülni egünk – 85/XII.
 Kezd már vidorolni egünk – 85/I–IV., VI–VII., IX–X., XIII–XXXIV.
 Ki az ifjúságnak iskolát javallja – 158/I–II.
 Ki boldogabb, mint a nemes – 206/I–II.
 Kiküldötte Ferenc király nyalka verbunkját – 64/I.
 Kiküldötte már az király hadfogadóját – 64/II.
 Kilenc esztendeig országunk kormányát – 34.
 Kilenc török, hat tatár – 60/XXII.
 Kísütött a nap a síkra – 144/I–II., III–IV., V–VII.
 Komáromi kerek erdő – 197.
 Korcsomára egyszer-kétszer ha mentem – 157.
Kuasx őrzji testemet – 192/XXII.
- Lábainknak most menésit – 110.
 Laeti simus jam abimus – 162.
 Lám, megmondám, Istók öcsém – 225/V.
Léptem ebben az életben koldulásra – 186/XII.
 Lóra, legény, talpra, szegény, nyakadon a török zörög – 80/I–II., III–VII.
 Lóra, magyar, indulj hamar, serkent az óramutató – 88.
- Magyar, magyar, vitéz nemzet, Márs unokája – 105.
 Magyar, ülj lóra – 96.
 Mantovai legénynek bakancsa van szegénynek – 123/II., VII.
 Már a had áspis istene megszűnt górálni menköveit dühösen – 102/III.
 Már a had áspis istene szűnik forralni menköveit dühösen – 102/XI.
 Már a had áspis istene szűnik górálni menköveit dühösen – 102/I–II., IV–VIII., XII., XIV–XV., XVII–XVIII.

- Már a had áspis istene szűnik hajgálni menny-
köveit dühösen – 102/X.
- Már a magyar nemes sereg tarsolyos fegyver-
ben – 73/I–II.
- Már az elmúlt nyolcszázba’ – 39/IV.
- Már Belgrád a mi várunk – 79/I–II., III–XXI.
- Már minálunk verbuválnak kötéllel – 131/I.,
III–X.
- Mars hallik – 83/I–X.
- Mars haza, jaj, be kevés ideig – 115/I–III., VI.,
IX.
- Mars haza, jaj, de kevés ideig – 115/IV–V.,
VII–VIII., X–XI.
- Mars praesidet in castris (Mars vezér a tábor-
ban) – 133/I–III.
- Mars, a had áspis istene megszűnt görálni menny-
köveit dühösen – 102/IX., XIII., XVI.
- Mars, mars, fergeteg omol – 104/I–III., IV–V.,
VII–VIII., X–XIV., XVI., XVIII–XX.
- Mars, mars, fergeteg, omolj! – 104/XV.
- Mars, mars, feryeteg omol – 104/VI.
- Mars, mars, trónusom bomol – 104/IX., XVII.
- Marsolj már, vitéz magyar – 77/I–II., III–XIII.
- Másutt immár lefeküdtek – 226.
- Maszvilágon amíg élt – 32.
- Meg kell lenni szavaimnak – 31/I–II.
- Megbékélt a francia – 149.
- Megbolondult a világ, fegyverben az ország –
119/II–III., V., VII., IX–X.
- Megbolondult ez világ, fegyverben az ország –
119/I.
- Megégett a túri malom – 225/III., VI.
- Megszünlek szeretni, s egészen elhagyni, ked-
ves zálog – 54/I.
- Megszűnök szeretni, kész vagyok elhagyni –
54/II.
- Mi atyánk, Ferenc – 42/III.
- Mi atyánk, Ferenc király, ki lakozol Bécsben –
41/IV., VI.
- Mi atyánk, Ferenc, ki vagy Olmutzba’ – 42/I.
- Mi atyánk, I. Ferenc – 41/II–III., VII.
- Mi atyánk, ki lakozol Bécsbe’ – 41/V.
- Mi, vitézek, hív nemzetek, tehozzád, gyászban
borult hazánkhoz – 4/I–II.
- Midőn a nap fölvirrad – 192/XXXIX.
- Mikor másírozunk, kapitány uram? – 124/I–
II., VI–VIII.
- Minap kántálni indulék – 152/II–IV.
- Minden becsületit a Kunság elveszté – 156.
- Mindeneknek szemei tebenned bíznak, uram,
I. Ferenc – 41/I.
- Mindeneknek zsebjei – 45.
- Mindenkor magamat tartattam ...-nak – 182.
- Minerva, hűséges anyja a Múzsák követőinek
– 173.
- Mohács, Mohács, magyar vérrel festett kert –
2/I., III–V., VII–XII.
- Mohács, Mohács, régi vérontás helye – 1/I., II–
III., V/III., XII., XIV., XVI–XVII., XIX.,
XXI., XXIV., XXIX.
- Mohács, Mohács, sebes vérontás helye – 1/
IV–VII., IX–XI., XIII., XV., XVIII., XX.,
XXII–XXIII., XXVI., XXX.
- Mohács, Mohács, szörnyű vérontás helye – 1/
XXVIII.
- Montavai legénynek bakancsa van szegénynek
– 123//IV.
- Montovai legénynek bokancsa van szegénynek
– 123/I., III., V–VI., VIII.
- Most az elmúlt nyolcszázban – 39/I.
- Most víg már az életem – 60/XII.
- Mostan ezernyolcszázban – 39/III.
- Musarum sodales – 171/I–IV.
- Múzsák seregei* – 171/I–IV.
- Nagy monarcha és győzhetetlen király, Vilhelm
Fridrik, mi atyánk – 21.
- Nappal fonunk vagy aratunk – 207/I–II.
- Ne búsulj már, magyar sereg, eljött a nyár –
55/I–V.
- Ne sírj, édes feleségem – 139.
- Nem cserélnék nagy urakkal – 175.
- Nem kell nekem cigány ló – 52.
- Nem kell nékem cserepár – 75.
- Nem sokat vétettem Kopács városának –
137/V.
- Nem törbeti meg semmi nagy lelketeket* – 99/IV.
- Nem vagyok én kapáslegény, hanem gyöngyösi
diák – 177/I., III.
- Nem vagyok én kapáslegény, hanem n[itra]ji
deák – 177/II.
- Nem vétettem soha Brassó városának – 137/I.
- Nem vétettem soha Kézdi városának – 137/III.
- Nemes Huszt vára Máramarosba’ – 8/XII.
- Nemes Jászság, híres Kunság nagy jajra jutott
– 38/I–II.
- Nemes magyar, aki Bihar vármegyének dísze
vagy – 93/I.
- Nemzetemet siratom, nagy Egeknek Istene,
tartsd meg – 94.
- Nézd könnyzápor között gyászos székeleket –
28/I–IV.
- Nézzed, magyar, itt a Bihar őrző rendje – 35/I.,
V., VIII–IX.

- Ni fitsóre ku pitsore minden vígan járja – 223/II.
- Ni fitsóri, ku pitsóri, minden vígan járja – 223/IV.
- Nincs az ég alatt oly nyomorúság – 214/II., III., V.
- Nincs becsületi a katonának – 8/I–II., IV.
- Nincs boldogtalanabb a parasztembernél – 218/I–IV., V–VII., IX.
- Nincs boldogtalanabb a szegény embernél – 218/X.
- Ninszen furat, ninszen lovat, én nem cselekedtem* – 223/I.
- Nincsen hét országban olyan legény, mint én – 237.
- Nincsen nyomorultabb a parasztembernél – 218/VIII.
- Nincsen szerencsésebb a parasztembernél – 209/I–V.
- Nosza, csapj fel, pajtás, gyere katonának – 72.
- Nosza, deákok, az egész tartományon – 161/I.
- Nosza, gyertek, legények, menjünk katonának – 48/IV.
- Nosza, gyertek, legények, velem katonának – 48/I.
- Nosza, hív magyarok – 89/I–XXXIX.
- Nosza, jó deákok* – 161.
- Nosza, kedves pajtás, adjál parulát – 124/V.
- Nosza, mars, nosza, mars, életetek gyönyörű – 85/V., VIII., XI.
- Nosza, szakácsok, menjünk a konyhára – 191.
- Nosza, szívem, pajtás, adjál parulát – 124/III–IV.
- Nosza, vígon, legények, menjünk katonáknak – 48/II–III.
- Nyergeld, vitéz huszárlegény, lovadat – 76.
- Nyíljatok meg, hegyek s völgyek – 142.
- Ó, be nagy boldogság katonává lenni – 63.
- Ó, én édes kalpagom – 60/X.
- Ó, én szegény páter Márton, magyar királyné rabja – 12/II–XI.
- Ó, én szegény, bűnös Mártony, magyar királyné rabja – 12/I.
- Ó, gyönyörűségesen – 192/XXVIII.
- Ó, gyönyörűségesen él valaki oly frissen – 192/XLII.
- Ó, gyönyörűségesen él valaki, én frissen – 192/XLI.
- Ó, gyönyörűségesen, ily valaki ily frissen – 192/XXIX.
- Ó, kegyetlen Belgrád, várad megesett – 30.
- Ó, mely siralmas volt nekem – 151/II.
- Ó, mely siralmas volt nekünk – 151/I., III.
- Ó, szegény szentgyörgyi sebes kompánia – 136.
- Ó, te szegény Magyarország, jaj, mire jutottál – 25/III.
- Ó, vajha valahol most verbuválnának – 183.
- Oldalunkon fegyver – 65.
- Opra Todor, vén komondor, numáj noptye furat – 223/V.
- Országunknak vitézei – 97.
- Oskolamesterré bánom, hogy lettem – 190/I.
- Órülj, magyar, igaz okod van reája – 35/III–IV., VI–VII.
- Papot illet a Szentírás – 74.
- Parasztlegény, noha szegény, mégis jobban él – 178/I.
- Parasztlegény, noha szegény, mint a hal, úgy él* – 178/II.
- Pater apa, ligo kapa – 154.
- Per orbem terrarum – 161/IV.
- Prussziának királya méltán haragszik – 18/I–II., III–IV.
- Rajta, magyar, ne hagyj magad, kettőztesd a haragodat – 113.
- Rajta, rajta, frissen, a búzamezőre – 208/I–III.
- Rajtad az ellenség, magyar haza – 118.
- Régi magyar nagy vitézek hová lettenek – 11/I–III.
- Rézkarika cseng, dobót ütnek – 84/III–IV., VII.
- Rézkarika peng, dobót ütnek – 84/I–II., V–VI., VIII–XI.
- Réztrombita s a zörgő muzsika – 99/I., V.
- Réztrombita s a zörgő muzsikák viadalra, vitézek, hívnak elől – 99/III., VIII.
- Réztrombita, a zörögő muzsikák – 99/II.
- Réztrombita, dob s a zörögő muzsikák – 99/VI.
- Réztrombita, síp, dob, zörgő muzsika – 117.
- Réztrombita, zörgő muzsikák – 99/VII.
- Ritka élet ily gyöngy élet, mint a sírásóké – 199.
- Rogutyé tu na rogule – 22/I.
- Rossz újság jött hazánkba – 39/II.
- Sceptrum regis non opto* – 192/XVII.
- Semmit se vetettem Esztergom városnak – 137/II.
- Si quis vivit jucundus – 192/I–VII., X., XIII., XVI., XXI., XXVI., XXXIII., XXXV–XXXVII., XL.
- Si quis vivit jucundus – 195/VII.

- Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél – 166/I–IV., VI.
- Sirathatod azt a napot, melyben deákká lettél – 166/V.
- Sírva nézem, ha elnézem multságokat – 178/III.
- Skólából már kijöttem – 153.
- Sohasem vétettem hazám városának – 137/VII.
- Sokszor immár éjjel is semmit sem aludtam – 212.
- Svadron, svadron, ha ma velem még víg eleven-
ség – 103/V.
- Svadron, svadron, ha ma velem víg eleven-
ség – 103/I–IV., VI.
- Szántani, vetni, nyárban aratni – 214/I., IV.
- Szarándokság, kemény rabság élete az ember-
nek – 125/I., III–V.
- Szarándokság, kemény rabság élte az embernek
– 125/II.
- Szegény legénynek olcsó a vére – 8/XI.
- Szegény legénynek testi ruhája – 8/VII.
- Szegény embernek ha szalonnája – 8/III.
- Szép cifra életben aki akar élni – 127.
- Szép volna, ha volna száz arany a zsebbe –
239/I–II.
- Talpra, német, kardra, magyar – 116.
- Téli-nyári keresményem – 235/II–III.
- Tíz holnapja immár elmúlt Egerben – 180/I.
- Tíz holnapja immár elmúlt Gyöngyösben –
180/II.
- Trombita, síp, dobzördülés – 90/IV.
- Trombitákat harsogtatnak, mars, vitézek, mars!
– 81/I–XXI.
- Trombitaszó, dobzördülés – 90/I–III., V–VII.,
IX.
- Túl Szoboszlón innen is – 195/IX.
- Uram Isten, mire juték? – 20/I–II.
- Úton mégyen megyecske – 155.
- Üdvöz légy, te váltócédula – 46.
- Úlj fel, szép magyar nemesség – 59/XV.
- Vadász sokat fárad töltött puskájával – 184.
- Vagyon hazánkban két gonosz ember – 213/I–
II., IV., VI., VII–VIII.
- Vagyon házunkban két gonosz ember – 213/
III., V.
- Vászony kostök, kacagány – 167.
- Vég órákcol kedvemem – 192/XIV.
- Vérbe feredő diadalmas fegyvereitek – 109/I–
VI.
- Viceispány, perceptor, főnótárius – 222/I., III–
VI.
- Vicispán, perceptor, főnótárius – 222/VIII.
- Viseltem selyemruhákat – 22/VI.
- Visszatére, hazaére a korona – 35/II.
- Vitéz Kunság, vitéz Jászság, ki királyod híve
vagy – 93/II.
- Voltál valaha kincses Erdélyben – 8/XIII.

Címmutató

A dőlt szedésű számok a főszövegben közölt változatokat jelölik.

- 1800-ba készült hajdani magyar dal – 39/II.
- A barátéletről – 186/VI.
- A barátok szegény sorsa – 189.
- A barátokról – 186/XVII.
- A Bihar vármegye insurgents nemes katonáinak mondatott 3a augustae anno 1797 Kun-szentmiklóson – 93/I.
- A debreceni új katona – 144/IV., VI–VII.
- A felkelő magyar sereg – 61/I–II., IV.
- A Ferenc császár búcsúztatója – 19/I.
- A gyalog katonák éneke – 137/IV.
- A Hiszek egy Isten – 43/III.
- A Hora nótája – 22/VI.
- A juhászdal – 192/XXIII–XIV.
- A juhászok boldog életekről – 192/XV.
- A katonák fölállításáról – 119/III.
- A katonaság – 63.
- A kollégiumtól való búcsúzás – 173.
- A kun mars – 92.
- A kunok marsa 1810-be’ – 93/II.
- A Laudoné – 78/XXXIII.
- A magyar banderista – 60/I., III–V., IX., XVI., XIX.
- A magyar danája – 60/XVIII., XX.
- A magyar étele – 240/I.
- A magyar gavallérhoz – 53/VI.
- A magyar insurgents marsa – 85/XI., 108/V.
- A magyar nemesekhez – 59/XX.
- A magyar nemességnek felkeléséről, 1797 – 58/I.
- A magyarokhoz – 77/IX., 87/XXIX.
- A magyarokról – 60/VII.
- A Mohács mezei siralom – 1/XIX.
- A Mohács veszedelemről való ének – 1/VI.
- A mohácsi mezőhöz – 1/XX.
- A mohácsi nagy veszedelemnek siratása – 1/XI.
- A mohácsi ütközet – 1/XXX.
- A mohácsi ütközetkor – 2/IX.
- A mohácsi veszedelem – 1/XVIII.
- A mohácsi veszedelem 1526 – 1/XXVIII.
- A mohácsi veszedelem 1526-ban – 1/XXVII.
- A mohácsi veszedelemről – 1/V–III–IX.
- A nemes felkelő sereg bátorítása – 59/V.
- A nemes insurgents nótája – 59/IV.
- A nemes magyarországi felülésre készített nemzeti kótás dal – 58/II.
- A paraszt boldogságáról – 209/I–II.
- A paraszt panasza – 222/VIII.
- A parasztember dalja – 222/VII.
- A parasztember keserves éneke – 213/IV., VI.
- A parasztnak jól van dolga – 198/II.
- A prussiai király confessiója, melyet kívánt látni felséges királyné asszonyunk, Mária Thérésia – 16/III.
- A prussiai királynak vallástétele – 16/II.
- A prussus király vallástétele – 16/IV.
- A Rákótzai nótája – 10/XLV–XLVI.
- A római catholica vagy pápista és kálvinyista vallást dicséző és mocskoló versek – 17/V.
- A sírásók – 199.
- A szántó-vető embernek éneke – 193/X.
- A szegén parasztember sorsáról – 218/III.
- A székely baka keserűsége – 137/I.
- A székely vitézekről – 28/I.
- A szorgalmatos, jó szántó béresek nótája – 193/IX.
- A Tisza-mellyéki insurgents marsa – 87/IX.
- A tömlőcben rekesztetett röst deákok éneke 1762 – 158/I.
- A vár megvétele után – 79/VII.
- A vár megvételén való öröm – 79/II.
- A Zemplény vármegyei felkelő nemes lovag ezerednek marsa – 89/X.
- Aloyz unokámnak éneke – 66/II.
- Ámítás – 128/VIII.
- Aria de fine scholarum – 162.
- Aria de militari statu – 127.
- Aria de miseria militis – 126/II.
- Aria de miseria studiosi – 163.
- Aria de pater Mártony – 12/V.
- Asztali áldás – 41/I.
- Ausztriai Hiskegegy – 44/III.
- Ausztriai hit formája – 43/V.
- Ausztriai Miatyánk – 42/III.
- Az 1740. tábori készület – 119/V.
- Az 1809-ben állíttatott insurrectio marsa – 111/V.
- Az aratók éneke – 208/II.
- Az deák ifjú bánja barátát lettét – 186/XIV.

- Az Egyiptumból kijött zsidóknak hálaadó mar-
sa – 40/XVI.
- Az elnyomtatott jobbágyok Miatyánkja a föl-
desurok ellen – 221/II., V.
- Az elnyomtatott jobbágyok Miatyánkja az ő
német földesurok ellen – 221/I., VI.
- Az elnyomtatott jobbágyok Miatyánkja föl-
desurok ellen – 221/III.
- Az elnyomtatott jobbágyok panasza földes-
urok ellen – 221/VIII.
- Az insurgensek éneke – 59/IX.
- Az insurgensek éneke Beszterce körül – 145/I.
- Az izraeliták marsa – 40/XIV.
- Az juhászok éneke – 192/XXX.
- Az új magyar Miatyánk – 41/II.
- Bandériális dal – 35/V.
- Bécsi hit formája: a Credo – 44/II.
- Bécsi Miatyánk – 41/IV–VII., 42/I.
- Belegrádi gyász – 138/II.
- Belgrád megvételekor – 79/XXI.
- Belgrád megvételekor komponáltatott ének – 30.
- Belgrád megvételeének nótája, melyben együtt
beszélgetnek báró Laudon, az ausztriai se-
regek fővezére és Ozmán, a belegrádi vár
kommendánsa – 78/I.
- Belgrád megvételéről való versek – 78/V. = 79/
III.
- Belgrád vára megvételéről – 78/VI.
- Bezerédi éneke – 9/III., IX.
- Bezerédi éneke. Vitézlő Bezerédi éneke, mellyel
búcsúzott, a maga nevére – 9/VII.
- Bezerédi Imre éneke – 9/VI.
- Bezerédi siralma – 9/VIII.
- Bezréde Imre éneke – 9/I.
- Biztató mars – 87/XXX.
- Bonaparte marsa – 104/IV.
- Bonaparte szomorú marsa – 104/III.
- Bújtó mars – 90/VI.
- Burkországbán most nemcsak a rozsliszt har-
mincadját, hanem a dohányozásnak áren-
dában való kiadását is eltörlötte Vilhelm
Fridrik. Ennek alkalmatosságával így elmél-
kedett egy valaki júniusnak 1. napján 1781-
ben – 27.
- Buzdítás a magyar nemesekhez – 108/X.
- Cantio alia de militibus – 126/II.
- Cantio de P. Martinus Jankovits ords. Benedicti
sub abbate Benedicto Saigho Viennae de-
tenti. Iss [?] P Martino quae Logicus minist-
ravimus monte Pannoniae 1780. – 12/VIII.
- Cantio de scholasticis – 152/I.
- Cantio gregis pastorum – 212.
- Cantio Hungarica ad notam seu Marsch Rákó-
czyanum – 10/II.
- Cantio Opilionis – 192/VI., XIII.
- Cantio opricionum – 192/IV.
- Cantio pastoralis – 192/VII.
- Cantio pulcher – 48/II.
- Cantio pulchra – 49/VIII., 152/II.
- Cantio studiosorum – 153.
- Cardinalis – 77/XIII.
- Confessio regis Borussiae – 16/V., VII–VIII.
- Confessio regis Borussorum – 16/VI.
- Dal egy utazó és békvártélozott katonáról –
132/VII.
- De audiis – 150.
- De Hungaria – 13/II.
- Deákok éneke – 172.
- Diákokról ének – 176.
- Egy barát bánkódása – 186/XI.
- Egy érzékeny leírása az ártatlan életnek – 210/
II.
- Egy katonának sorsa – 120/I.
- Egy paraszt megunván a terhes munkát, osko-
lába megy tanulni, s így sóhajt magába’ –
167.
- Egy szegény deákról – 159.
- Egynímely deákról való vélgé ének – 160.
- Elesett vitéz búcsúzása hazájoktól – 4/I.
- Elkesergett katonának éneke – 125/III.
- Elnyomtatott jobbágyok Miatyánkja – 221/
IX.
- Ének az magyarokról – 2/VI.
- Epitaphium cladis Mohatsiensis – 2/I.
- Eredeti Rákóczy-nóta... – 10/XXXIX.
- Felkelő nemes lovagi mars – 89/XXXVII.
- Ferenc császár – 19/II.
- Feslett – 225/VI.
- Földműves dala – 193/XI.
- Francia hit új formája, midőn 1789-be visszavi-
tettetnék Nekker a szamkivetésből, és a zene-
bonás francia nép lecsendesednék – 29/II.
- Francia márs – 87/XXII.
- Generalis insurrectio – 119/IX.
- Gyalog verbunkos – 128/V.
- Gyöngye Lajos király s magyaroknak Mohács
mezején történt szomorú esete – 1/XIII.
- Gyűléskori tus – 222/II.

- Háború ének 1791. okt. 1. – 135.
 Hadi ének – 133/II.
 Haragszi burkus – 18/IV.
 Holmi mesterséges versek – 17/IV.
 Holnapután-mars – 124/VI.
 Hora panaszos éneke – 22/I.
 Hunyadi szavai Belgrád város... – 78/XXXV.
 Huszárnóta – 60/XVII.
 Huszt vára – 8/XII.
- Igen derék mars – 111/I.
 II. József sírjára való versek – 33.
 II. Lajos magyarországi királynak mohácsi veszedelméről – 1/XVII.
 Insurgens mars. 1809-i – 108/VI.
 Insurgens nóta – 59/XVIII.
- Jésavita siralma – 20/I.
 Jesuita siralma – 20/II.
 Juhász víg élete – 195/XVIII.
 Juhászdal – 192/XXXIV., XLII–XLIII.
 Juhászének – 192/XXXI.
 Juhászi ének – 192/XXI.
 Juhásznóta – 192/IX., 219/II.
 Juhászok éneke – 192/VIII., XX.
 Juhászok nótája – 192/XIX.
- Katona – 47/V.
 Katonaének – 125/I.
 Katonák éneklették a várba? – 79/IV.
 Katonárúl – 123/V.
 Katonaságról – 48/III.
 Keserve Magyarországnak – 1/V.
 Kit a Bihar vármegyei bandériom tud bezen [?] – 35/IX.
 Kolduló barát éneke – 186/XIII.
 Köteles verbung – 131/VII.
 Közönséges asztali áldás – 45.
 Közönséges Üdvözlég – 46.
- Lamentatio portionalis – 213/II.
 Laudon és Belgrád – 78/XXVI.
 Laudon és Ozmán basa – 78/XXXIV.
 Laudon Nándorfehérvárnál – 78/XLI.
 Laudon onszolja a katonáit a viadalra – 77/VI.
 Luctus Hungariae – 10/XXII.
- Magyar embereknek nótája – 240/IV.
 Magyar hazánk állapotja – 10/XXXIV.
 Magyar Hiszekegy – 43/I.
 Magyar insurgensek éneke – 60/XII.
- Magyar mars – 49/VII., 77/XI., 84/IV., VII., 85/XIV.
 Magyar Miatyánk – 41/III.
 Magyar nóta – 94.
 Magyar Rákótzai nótája – 10/XVIII.
 Magyar verbung – 64/I.
 Magyarok éneke – 2/II., 10/XV.
 Magyarok Nagyasszonyához – 13/I.
 Magyarok szomorú éneke – 10/V.
 Magyarország – 27/III.
 Magyarország romlásáról – 25/II.
 Magyarország szánalmas panaszkodása – 24/II.
 Magyarországiak éneke – 10/XVII.
 Mars – 40/X., XXX., 49/IV., 69/II., 78/II., XXI., XXXVIII., XLII., 79/IX., XII., 81/I–II., 84/II., 85/III., XVII., XIX., XXI., XXIII., XXV., XXXI., 87/VI., VIII., XI., XVI–XVIII., XX–XXI., 89/IV., XX., XXIII., XXV., XXVII., XXXI., 98/III., 99/II., 102/III., XIV., 103/VI., 104/IX., XIII., XVI., 106/II., IX., XI., 108/III., 111/IV., 115/I., VIII–IX.
 Mars Rákóczianum cujus compositio certae faeminae tribuitur – 90/X–XI.
 Mars ugyanaz – 89/VIII.
 Mars. Ozmán török basa és Laudon generális Belgrád ostromakor – 78/XXXII.
 Mars-dal – 87/XXIV., 89/XXXII.
 Második Rákóczy Ferenc, Erdélyország fejedelmének és a magyarok néhai fővezérjének emlékezetére szerzett dal – 10/XXIV.
 Mesterséges furcsasággal teljes versek, melyeket ha külön olvasod, Luther vallását méltóképpen gyalázzák; ha öszveséggel, a pápista hitet marcangolják – 17/III.
 Miatyánk magyarázata – 221/IV.
 Mikor Bécs a francia által elfoglaltatott, akkori Miatyánk – 42/II.
 Mohács éneke – 1/IV.
 Mohács veszedelméről – 1/VII., 3/I.,
 Mohácsi veszedelem – 1/XXXII.
 Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudologolt, mikor idegen országban, igen megszorulván kénytelenített juhászországra adni magát – 192/III.
 Montovai legény – 123/IV.
 Mostani üdöre való versek 1790 – 34.
 Mulatságos ének – 132/III.
- Napoleon-mars – 85/XXVII., 104/XV.
 Nemes insurgensek nótája – 59/III., XII.
 Nemes insurgenseknek nótája – 59/II.

- Nemes Szala vármegyei koronát őrző bandériumnak éneke 1790. esztendőben – 55/IV.
- Nemes Szatmár vármegyei insurgenseknek nótája – 59/VII.
- Nemesi felkelési dal – 73/II.
- Nemzetes vitézlő Rákotzi György avagy Cantus Hungarorum – 10/X.
- Népdal – 131/X., 144/VI.
- Nógatás a katonaságra – 72.
- Nóta a játék előtt – 223/VI.
- Nota elegans – 50., 186/IV., 225/II.
- Nota vel potius paëan Hungaricum militum in recuperatione Budae et caetera artium dulcis patriae gloriosae triumphantium sub magno Leopoldo – 57.
- Nóta, melyet megfogattatásakor mondott ama nevezetes Hora – 22/III.
- Nyalka kurucról – 7/IV.
- Oláh ének – 223/III.
- P. Márton benediktinus siralma – 12/X.
- Pajkos huszár – 56/II.
- Pakulár éneke – 192/XXXV.
- Pakulárok éneke – 192/II.
- Pap-dana – 187.
- Paraszt panasza – 222/I.
- Parasztember panasza – 222/V.
- Parasztének – 214/I.
- Parasztnek rosszul van dolga – 218/II.
- Parasztok éneke – 214/III.
- Parasztok rendetlen kívánsága – 37.
- Pásztorélet – 192/XXXVI.
- Pásztori ének – 192/XXV., XXVIII.
- Pataki kollégiomban való bandázás – 84/I.
- Pater Benedictinusnak szomorú éneke – 12/II.
- Páter Márton panasza – 12/VI.
- Pedig hogy hálá Istennek – 225/VII.
- Petri gulyás – 217/IV.
- Rákóczi Ferenc bús éneke – 6/V.
- Rákoczy – 10/LIII.
- Rákoczy éneke – 10/XX., LII., LVI.
- Rákoczy nótája – 10/XXV–XXVI., XXXVI., XLVIII., LIV.
- Rákóczy siralma – 10/IV., XLIX.
- Rákóczynak tábori éneke, melynek írása egy asszonynak tulajdonítatik – 90/VIII.
- Rákotzi Ferenc bús éneke keserves – 6/IV.
- Rákotzi Ferenc éneke, mikor Erdélyből ki kelletett bujdosnia, 1825. – 6/VIII.
- Rákotzi Ferenc fejedelemnek Erdélyből való számkivettetése alkalmatossá[gá]val készült búcsúzó ének – 6/VI.
- Rakotzi nótája – 8/IX.
- Részeges vénasszonyról – 119/VI.
- Rigmus Paschalis – 185/II.
- Röst deákok éneke – 158/II.
- Sejour des bergiers – 192/XVIII.
- Serkentés a katonákhoz – 101/II.
- Serkentés a vitéz magyarokhoz a franciával való harcra 1792-ben – 83/I.
- Serkentő trombita-, dob-, sípszó – 59/XIII.
- Si popinam – 157.
- Simbolum Apostolorum 1817. 15 Martii – 43/IV.
- Síralmas tábori versek – 136.
- Sírató. Mohács – 1/XXI.
- Sorsválasztás – 125/II.
- Szala vármegyei banderisták éneke 1790 – 55/II.
- Szala vármegyei nemes bandérium éneke 1790 – 55/I.
- Szántó-vető éneke – 194/IV.
- Szatmár vármegyei felkelő nemes seregnek dala – 61/III.
- Szegény magyarok éneke, melyben a maga nyomorúságát siratja szegény magyar nemzet – 26/II.
- Szegénylegények mulató éneke – 226.
- Székely mars – 81/III.
- Székelyek marsa – 81/VI.
- Székelyek vitézségekről 1788. vagy 1789. esztendőben – 28/III.
- Szent Márton klostromából levő tisztelendő páter Mártonnak szomorú éneke, midőn Bécsben fogságban volt 1746. április 11. – 12/III.
- Szép ének a tanulókról – 151/III.
- Szép hadfogadós dal – 64/II.
- Szolga éneke – 216.
- Szomorú ének, melyet hajdant Rákotzi penge-tett – 10/XVI., XXVII.
- Táncdal. A fickó vég kedve – 241/VI.
- Tanuló gyermekek éneke – 168.
- Tárogató – 10/XXXVII., 38/I.
- Tárogató, kuruc nóta, kuruc ének – 10/XIII.
- Tiszamelléki insurgents-mars a francia háborúban – 87/XV.
- Tiszt-mars – 49/XII.
- Tobzódóké – 228.
- Török mars – 84/III.
- Tudósítás – 32.
- Tus – 195/XVI.

- Újdonos új Miatyánk – 221/X.
- Vadászati ének – 196/V.
- Vadászember éneke – 196/I.
- Vadászének – 196/II–III.
- Verbungon levő katonáknak víg éneke – 124/
III.
- Verbungos huszár – 48/IV.
- Verbunkon lévő katonák víg éneke – 124/V.
- Versus Natalis – 62/I–II., 181., 183–184., 236.,
238.
- Versus Paschales – 185/I.
- Versus Paschalis – 237.
- Világi szép ének egy szegény kondásról – 227.
- Vitéz Rákotzi síralmas éneke – 10/III.
- Vitézek éneke – 47/I.
- Volt insurgensek éneke – 149.
- Zöld Marcié magác – 8/VII.
- Zsidó mars – 40/L., IV., VIII–IX., XIII., XXI.
- Zsidók marsa – 40/III.

Nótajelzések mutatója

A kurzív kezdősor helyett eredetileg az adott forrásban korábban feljegyzett szövegekre vonatkozó utalás szerepel, pl. *Azon nótára*.

Nem tüntettük fel az álcímekhez hasonló nótautalásokat, pl. *Tulajdon*.

A nap kerül [hajnal derül] – 93/I.

Alleluja ki gyötörte – 40/XXIII.

Életem vége – 173.

Ezernyolcszázegyedikben katonaság tűnt szememben – 146/II.

Inolus, Inolus – 171/I.

Kezd már vidorulni egünk – 99/II, VII.

Követi vala népnek soksága – 194/IV.

Lovagolni kurta [farkú paripa körme tetején] – 80/IV, 112.

Márs B. D. – 78/XIV.

Mars haza [jaj, de kevés ideig] – 111/I.

Mars praesidet in castris – 192/XVI, XX.

Megholt [atyám már anyámmal] – 215/III.

Meg van alázva Nagy Sándor – 90/VI.

Meum est propositum – 212.

Nihil in mundo magis est vile – 213/II.

Régi napok, [régii napok] – 27/II.

Reménség az embert [gyakorta táplálja] – 193/IX.

Úrnak szolgálai, mind[nyájan] – 168.

Névmutató

- Abaffy Ferenc 446
Ábrahám 96, 97, 631, 636
Absolon 631
Ács Pál 667
Ádám 573
Ády Endre 526
Aeneas 633
Ajax 364, 631
Ajkay Alinka 662, 668
Alexander *lásd* Sándor, I.
Alexandrosz (Nagy Sándor), makedón király
44, 356, 476, 640, 682
Almási János 315, 316
Almási Sámuel 21, 336, 338, 351, 353, 369, 501,
502, 518, 538, 547, 571, 576, 577, 613, 647
Alszegehy Zsoltné 667
Amade László 377, 419, 427, 498, 665, 668
Amodeus 267
Andrási Zsigmond 419, 572, 647
Angyal Bandi 604
Anonymus 337
Apollón (Apollo, Phoebus) 231, 241, 245, 246,
536, 544, 631, 632, 641, 662, 671
Apor Péter 606
Aranka György 385, 394, 420, 507, 536, 561,
588, 605, 617, 647
Arany János 21, 22, 352, 365, 369, 370, 401,
402, 424, 450, 574, 576, 577, 587, 600, 609,
661, 662, 665
Arany László 666
Archipoëta *lásd* Gualterus de Mapes
Arész *lásd* Mars
Argay Lina 603
Arion 662, 668
Árpád, magyar fejedelem 32
Artemisz *lásd* Diana
Atlasz 637
Atroposz 641
Attila, hun király 89, 150, 158, 437, 449, 492

B. J. 476
B. P. 355, 557
Bacchus 181, 312, 554, 559, 589, 605, 617, 631
Bacsó János 443, 471, 647
Bagyinszki Istvánné 661
Bajáki Rita 662
Bajazid, I., török szultán 386

Bakai István 433
Bakó Karolina 480, 647
Baky Rudolf 335, 348, 445, 647
Balás József 527, 532, 544, 647
Balassi Bálint 498, 668, 669
Balázs, Szent 440
Ballos (?) 578
Balogh István 604
Balogh Zoltán 661
Bán Imre 403, 542, 574, 579, 661
Bana József 666, 669
Bándi Péter 519, 537, 564, 570, 580, 583, 606, 647,
661
Bánffy család 356
Bánffy Farkas 83, 394
Bánffy Pál 362
Bánhorváthy János 381, 647
Bánlaky Miklós 513
Bányai József 374
Barabás József 593
Barcsay Ábrahám 504, 513
Barcsay Ákos, erdélyi fejedelem 363
Barkóczy család 70, 72
Barna Péter 599, 600, 601, 602
Baros Gyula 379, 380, 578, 661
Barra János 344, 383, 452, 529, 647
Barsi Ernő 21, 337, 356, 367, 370, 371, 382, 421,
423, 425, 426, 453, 457, 464, 588, 661
Bartalus István 333, 345, 346, 353, 361, 367–
369, 501, 571, 576, 592, 661
Bartha Dénes 21, 356, 361, 364, 367, 368, 370,
371, 382, 400, 419–422, 424, 425, 428,
453, 454, 456, 457, 460–462, 464, 475–477,
479, 480, 496, 497, 501, 502, 505, 544, 546,
548, 552, 554, 556, 563, 569, 571, 574, 577,
584, 587, 588, 596, 610, 611, 613, 661, 663,
666, 669
Bartha Károly 431
Bartók Béla 516, 523, 544, 571, 661
Bathó Mihály 346, 531
Báthory család 331
Báthory István 333
Bátky Károly 351
Bátori Sándor (?) 69
Batsánk *lásd* Bucsányi
Battha Bálint 398, 411, 444, 466, 473, 482, 484,
587, 647

- Batthyány család 70, 72
 Békés István 378, 602, 661
 Bél Mátyás 548
 Béla, I., magyar király 389
 Bellona 229, 535, 632
 Bem, József 447
 Benczédi György 523, 647
 Benczédi Pap család 383, 421, 454, 540, 655
 Benczédi Sámuel 344, 527, 647
 Benda Kálmán 364
 Bendegúz 375
 Benedek (?) 34, 341, 342
 Benedek Elek 372, 414, 431, 569, 647
 Benke Kocsis Pál 602, 666
 Bentzédi Márton 399, 647
 Benyák Bernát 374, 664
 Bercsenyi Miklós 35, 46, 48, 49, 69, 70, 72, 331, 342, 343, 357–363, 365, 367–369, 397, 672, 673
 Berezcz Ágnes 667
 Beregzsázi Tóth Péter 364, 428, 528, 530
 Berényi család 331
 Berzsenyi Dániel 337, 363, 661
 Bethlen család 206
 Betskerek Peti (Palatinszki István) 350, 351
 Bezerédi Ferenc *lásd* Bezerédj Imre
 Bezerédj Imre (Bezrédi) 35, 46, 48, 49, 70, 72, 331, 342, 354, 355–358, 360, 362–364, 366, 368, 672, 678
 Bicskei Tót János 543, 574, 647
 Bihari Sándor 374, 380, 528, 647
 Billisits Márton 589
 Bíró Ferenc 22, 662, 664
 Blücher, Gerhard Leberecht von 152, 485
 Bocskai István 49, 331, 358, 359–362, 366
 Bocskor János 344, 528, 531–533, 564, 604, 647, 661, 663
 Bocskor Mihály 447, 455, 647
 Bódiné Márkus Rozália 661
 Bódis Henriett 527, 661
 Bódog István 403, 405, 648
 Bodor Anikó 607, 661
 Bodor János 345
 Boér András 383
 Boér Hunor 22
 Bogátsi Zsigmond 411
 Bogor Ignác 309, 311
 Bonaparte *lásd* Napóleon Bonaparte, I.
 Bóné András 41, 342, 352
 Bónis Ferenc 666, 669
 Bónisné Pogány Carolin 433, 437, 450, 457, 462, 475, 489
 Bori Imre 665
 Borka Katalin 540, 648
 Bornemisza Péter 396
 Botka József 467, 564, 648
 Bölöni Kozma István 412, 527, 532, 648
 Bősze István 362
 Brassai Sámuel 614, 648
 Brodaries István 331, 337
 Brutus, Marcus Iunius 632
 Buccow, Adolf 513
 Bucsányi István (Batsánk) 374
 Budai Ézsaiás 456
 Budai Zsuzsanna 398, 466, 469, 481, 522, 612, 648
 Buksfelden (?), generális 100, 406
 Bukur Jignát *lásd* Bogor Ignác
 Buni András *lásd* Bóné András
 Buxheim (?), generális 100, 406
 Calonne, Alexandre Charles de 80, 393
 Caraffa, Antonio 41, 42, 352, 637
 Cato, Marcus Portius, Censorius, id. 68, 71, 388
 Cellarius, Christophorus (Christoph Keller) 255, 548
 Ceres (Démétér) 312, 632, 645
 Cervus Ádám 383
 Cicero, Marcus Tullius 68, 71, 388
 Cloșca, Ion Oargă 20, 83
 Cordea, Marta 22
 Cornelius Nepos 255, 548
 Curtius Marcus 125, 438
 Czéh Sándor 493, 648
 Czibula Katalin 662, 663, 666
 Czifra Mariann 22
 Czigány István 352, 661
 Czobor család 331
 Czombó Mózes 344, 419, 519, 520, 532, 648
 Czövek Judit 22
 Czuczor Gergely 585, 648
 Czupor Andor 336, 400, 451, 465, 544, 648
 Cs. Havas Ágnes 668
 Csákány Laci 619
 Császár István 398, 648
 Császtvay Tünde 668
 Csatáry József 399, 450, 648
 Cseke Péter 663
 Cseke Sándor 455, 458, 648
 Cserteő József 368
 Csipkés János 551, 648
 Csokonai Vitéz Mihály 336, 338, 351, 358, 363, 393, 411, 507, 648, 661, 662, 668, 669

- Csőbrös István 194, 416, 516, 664
Csörsz Rumén István 22, 340, 341, 344–346, 349–351, 353, 363, 364, 379, 380, 382, 384, 398, 401, 415, 422, 442, 446, 451, 460, 490, 491, 493, 498, 507, 519, 525, 528, 529, 531, 532, 537, 555, 563, 564, 570, 576, 583, 591, 606, 609, 614, 623, 661–669
Csuda Ferkó 602
- Dálnoki Veres Gerzson 408
Dareiosz, I., perzsa király (Dárjajavaus, Dárius) 281, 633
Dávid, Izrael királya 631, 643
Dávid Gyula 344, 663
Dávidházi Péter 662
Dayka Gábor 363
Deák Miklós 512, 513
Deáky Zita 665
Debreczeni Attila 22, 662, 668
Dégh Linda 587, 664
Deli Vid 102, 418
Démétér *lásd* Ceres
Demeter Júlia 498, 662, 663, 666
Dessewffy Virginia 348
Dézsi Lajos 349, 374, 379, 380, 578, 663
Dezső Mihály 533, 565, 648
Devescovi Balázs 664
Diana (Artemisz) 364, 633, 640
Dido 633
Diénes Gábor 399, 413, 442, 450, 455, 458, 470, 474, 486, 562, 623, 648
Dionüszosz *lásd* Bacchus
Dionysius Halicarnassus 639
Dobó István 333
Dobó Miklós 400, 456, 475, 649
Dobozy Lajos 422
Dobszay László 333, 356, 663, 666
Domokos Mária 21, 367, 428, 507, 571, 613, 663
Domokos Pál Péter 508, 529, 558, 592, 661, 663
Dózsa György 386, 394
Döbrentei Gábor 417, 456
Dömötör Sándor 663
Dragus János 309
Dubinszky Mátyás 357, 579, 590, 649
Dugonics András 354, 396, 453, 498, 535, 649, 663
- Édes Gergely 528, 557, 589, 590
Édes István, N. 437
Edvi Illés Pál 409, 442
- Elek István 349, 360, 450, 466, 473, 486, 649
Emich Gusztáv 365
Emódi András 664
Endre (András), II., magyar király 68, 71, 389
Endrődi Sándor 344
Engel Károly *lásd* Köllő Károly
Énlaki Török Sámuel 534, 649
Eperjessy Ernő 341, 663
Erató 634
Ercsey Dániel 336, 570, 576, 623, 649
Erdélyi Ilona, T. 22
Erdélyi János 333, 346, 348, 352, 356, 359, 365, 390, 395, 423, 426, 433, 437, 439, 440, 457, 459, 464, 468, 491, 495, 496, 499, 501, 509, 510, 516, 517, 521, 566, 571, 576, 583, 587, 589, 591, 604, 649, 651, 662, 663
Erdődy család 70, 72
Esterházy (?) 357
Esterházy (?) gróf 231
Esze Tamás, kuruc tiszt 41, 43, 351, 352
Esze Tamás, történész 352
Ézsau 52, 378
- Fa Imre 470, 493, 649
Fábchich József 347
Fábián Gábor 395, 481, 522, 649
Fabius nemzetség 125, 438
Faludi Ferenc 394, 436, 446, 535, 558, 578, 669
Falvy Zoltán 335, 663
Farágó József 383, 663, 665
Farkas Károly 592, 650
Farkas László 427
Farkas Pál 529, 553, 557, 558, 569, 572, 650, 663, 667
Farkas Sámuel 444, 454, 461, 473, 482, 484, 486–488, 650
Faust, Johann 571
Fáy András 363
Fazekas Mihály 446
Fejér János 444, 454, 461, 466, 473, 488, 489, 650
Félegyházi Lajos 446, 455, 458, 474, 483, 485, 650
Fénelon, Fr. S. 644
Ferdinánd herceg (?) 416
Ferdinánd, I., magyar király 69, 71, 389
Ferdinánd, III., német-római császár, magyar király 338
Ferenc József, I., osztrák császár, magyar király 520
Ferenc, I., német-római császár, magyar király 97–99, 101, 122, 126, 131, 134, 143, 402–

- 407, 413, 417, 420, 438, 439, 440, 443, 445, 509, 548, 665, 672, 673, 674
- Ferenc, Lotharingiai, német-római császár, társuralkodó 59, 61, 383, 677, 678
- Ferenczi Imre 366, 663
- Ferenczi Zoltán 344, 531, 532, 564, 604, 663
- Festetics György, gr. 363
- Finck 510, 549, 650
- Findura Imre 396, 437
- Flora 576, 635
- Fodor (Mózes) Sámuel 437, 438, 550, 551, 622, 623, 650
- Fodor János 336, 400, 451, 465, 544, 564, 582, 650
- Forgách család 331
- Forgách Simon 43, 352
- Főríz Gergely 661, 662, 669
- Földvári Rebeka 581
- Franchi, Cinzia 566, 599, 600, 617, 663
- Frangepán Kristóf 54, 379
- Frigyes Vilmos *lásd* Frigyes, II.
- Frigyes, II. (Nagy), Hohenzollern, porosz király 58, 59, 63, 382, 384, 674, 678
- Furuglyás Péter 535, 536, 650
- Fusz János 361, 368
- G. S. 336, 455, 458, 482, 552, 554, 576, 650
- Gaál László 363
- Gaál Miklós 454, 494, 530, 581, 582, 650
- Gaal Vince (Gyulai) 431, 435, 570, 650
- Gaia 644
- Galatea 364, 635
- Gáros Rezső 389, 393, 553
- Ganganelli *lásd* Kelemen, XIV.
- Gáspár György 450
- Gáspár János 506
- Gáspár Mihály 441
- Gazdag Mihály 531, 540, 650
- Gereh Zsigmond 593
- Gergely, III. (Grigore Ghica), moldvai fejedelem 566, 617, 654, 663
- Gesztí István 345
- Géza, magyar fejedelem 389
- Gönczy Monika 662
- Gönty István 444, 454, 461, 466, 473, 488, 489, 650
- Gragger Róbert 346, 347, 588, 663
- Granasztói Péter 22
- Griszl Gábor 376, 650
- Grünn Orbán 569, 659
- Gualterus de Mapes (Archipoëta) 559, 584
- Gulácsi Farkas László 335
- Gulyás József 349, 391, 476, 663, 664
- Gupcsó Ágnes 417, 456, 529, 663
- Gvadányi József 355, 363, 411, 515, 521, 638
- Gyallay-Pap család 344, 570, 650
- Gyivicsán Anna 22, 587
- Gyöngyösi István 483
- Gyöngyössi János 358, 411
- György, Szent 389, 535
- Győry Mihály 362, 476, 650
- Gyulai Ágost 361, 365, 367, 369, 400, 401, 424, 471, 472, 575, 577, 600, 609, 665
- Gyulai Pál 365, 666
- Gyulai Peti, betyár 350
- Gyulay Lajos 385, 650
- H. A. 362, 432, 451, 455, 458, 470, 471, 474, 650
- Habsburg-ház 331, 333, 334
- Hadik András 106, 420
- Hajdu Péter 663
- Hajmási László 416
- Hála József 663
- Haller László 644
- Hamilkár Barkasz 636
- Hannibál 388, 636
- Hargittay Emil 22, 346, 531, 662, 664
- Harsányi István 349, 425, 426, 453, 455, 664
- Hazafi M. József 447, 473
- Hegedüs Béla 662, 668
- Helmezy Mihály 447, 473, 486
- Heltay Ágnes 22
- Henczy József 336, 624, 650
- Héra 636
- Hernády Zsolt 374, 664
- Hérosztratosz 62, 383
- Herschman István 333, 346, 356, 363, 373, 376, 390, 495, 650
- Hertelendy Gábor 447, 473–475, 491
- Hésziodosz 640
- Hites Sándor 662
- Hodossy Béla 425
- Hofer Tamás 332, 664
- Hoffer Endre 664
- Hohenlohe, Friedrich Karl Wilhelm, herceg 373
- Homérosz 395, 634, 640, 645
- Hopp Lajos 665, 667
- Hóra *lásd* Horea
- Horatius Cocles 125, 438
- Horea, Vasile Ursu Nicola 20, 64, 83, 384–386, 394, 677, 679, 680
- Hornyik János 355
- Horovicz Fülöp 362, 501, 528, 531, 651

- Horvát György 345, 651
 Horvát István 510, 568, 649
 Horváth András *lásd* Pázmándi Horváth Endre
 Horváth János (1790) 334, 340, 392, 427, 501, 651
 Horváth János, irodalomtörténész 400, 456, 475
 Horváth Károly 669
 Horváth Pál 334, 381, 383, 651
 Hossu-Longin, Francisc 432, 529, 576, 651
 Hovánszki Mária, D. 22, 338, 359, 663, 664
 Hruscov, Nyikita Szergejevics 665
 Hubert Ildikó 22, 560, 565, 573, 664
 Hunyadi János 114, 144, 331, 333, 363, 429, 447, 455, 475, 679
 Hunyadi Mátyás *lásd* Mátyás, I.
 Huszár Sándor 453, 651
- Illés(y) György 401, 447, 464, 468, 493
 Ilosvai Selymes Péter 333
 Ilosvay Bálint 352
 Ilosvay Imre 352
 Ilyés Sándor 665
 Imre Mihály 331, 364, 400, 465, 664
 Inolus 544, 682
 István, I. (Szent), magyar király 30, 31, 68, 71, 338, 339, 389
 Izsák 276, 378, 636
- Jáfet 332
 Jakab Elek 568
 Jakkó László 417, 456, 461, 467, 473, 482, 488, 489, 663
 Jákob 52, 378
 Jancsó György 565, 651
 Jankovich János 452, 459, 461, 465, 528, 651
 Jankovich Miklós 331, 332, 335, 337, 340, 341, 346, 349, 354, 355, 357, 359, 360, 373–377, 383, 388, 392, 394, 397, 404, 405, 412, 415, 427, 431, 434, 440, 464, 465, 482, 495–497, 499, 501, 502, 504, 510, 512, 519, 531, 542, 553, 567–569, 578, 585–587, 590, 610, 612, 617, 618, 620, 651
 Jankovics József 662, 668
 Jankovits László 661
 Jankovits Márton (Páter Márton) 50, 376, 377, 378, 675, 677, 678, 680
 Jánóczi András 344, 416, 521
 János, Szent 601, 644
 János-Szatmári Szabolcs 664
 Jánosi Sándor 421, 452, 490, 542, 569, 582, 583, 651
 Járdánházi János 425, 453, 456, 461, 563, 610, 657
 Járdányi Pál 666
- Jelačić Bužimski, Josip 380
 Jeney Ferenc 413, 439, 471, 623
 Jeney László 593, 651
 Jézus Krisztus 36, 59, 61, 187, 210, 243, 342, 345, 378, 383, 391, 396, 520, 543, 563, 637, 639
 Jókai Mór 365, 457
 József Attila 620
 József főherceg, nádor 143, 433, 472
 József István 505, 540, 651
 József, II., német-római császár 65, 66, 82–84, 86, 87, 111, 335, 338, 373–375, 386–388, 394, 395, 396, 410, 428, 441, 456, 459, 513, 548, 551, 679
 Juhász László 524, 602
 Julius Caesar, Caius 420, 632
 Julow Viktor 403, 542, 574, 579, 661
 Jung Károly 665
 Jupiter *lásd* Zeusz
- K. R. 351, 400, 422, 456, 463, 467, 471, 481, 493, 506, 508, 519, 576, 589, 610, 623, 651, 662
 Kádár István 129, 333, 441, 560
 Kakasy Judit 22
 Kalafa *lásd* Caraffa
 Káldy Gyula 368, 459, 664
 Kálmány Lajos 344, 348, 351, 355, 365, 440, 472, 501, 506, 509, 516, 517, 520, 521, 587, 613, 615, 616, 664
 Kalüpszó (Calipso) 86, 395, 637
 Kálvin János 56, 71
 Kankar(i) (?) 79, 80, 392
 Kánya Athanáz 565, 651, 664
 Kanyaró Ferenc 494, 496, 664
 Kapros János 603, 665
 Karap Sándor 579
 Karátsony József 416
 Kardos Antal 399, 400, 455, 458, 467, 470, 474, 483, 485, 575, 651
 Károly, III. (VI.), német-római császár, magyar király 74, 333, 338, 389
 Károlyi család 70, 72, 560
 Károlyi István (kiadó) 409
 Károlyi József 339, 456, 466, 652
 Károlyi Sándor 443
 Katalin, II., orosz cárnő 513
 Katona Csaba 666, 669
 Katona Imre 416, 504, 509, 514, 516, 519–521, 544, 577, 591, 620, 621, 664, 665, 667
 Katona Tamás 663
 Kazinczy Ferenc 359, 362, 461, 467, 473, 476, 488, 489, 571, 580, 664

- Kecskeméthy Csapó Dániel (Kecskeméthy) 397,
 399, 401, 417, 450, 455, 458, 463, 467, 468,
 470, 472, 474, 481, 484, 485, 493, 509, 594,
 652, 664
 Kecskeméti Gábor 548, 662, 664
 Kelecsényi József 358, 361–363, 365, 405, 413,
 415, 432, 505, 518, 576, 624, 652
 Kelecsényi Pál 361, 433
 Kelemen László 433, 447, 470, 472, 485, 589,
 603, 652
 Kelemen, XIV., pápa (Giovanni Lorenzo Gan-
 ganelli) 62, 63, 383, 551
 Keller Antal 362, 432, 652
 Kenézi Jakab Gergely 335, 652
 Kenyeres János 362, 597, 652
 Kerényi Ferenc 22, 413, 664
 Kerényi György 577, 666
 Keresztes Attila 667
 Keresztes Sámuel 386
 Keresztes Zsigmond 386
 Keresztesi József 357, 664
 Kertész József 543
 Keszeg Anna 386, 664
 Keszeg Vilmos 665
 Kharón 83, 632
 Kilián István 22, 529, 661, 662, 664, 666
 Kinizsi Pál 333
 Kiss Dienes (Dénes) 456, 459, 468, 576, 652
 Kiss Erika 399, 665
 Kiss Gábor 667
 Kiss János 399, 652, 665
 Kiss József 361, 364, 367, 368, 382, 419, 420,
 422, 424, 428, 454, 456, 457, 460, 476, 496,
 497, 501, 502, 505, 544, 546, 548, 554, 556,
 569, 571, 584, 596, 613, 661
 Kiss József (1826) 455, 575, 652
 Kiss Katalin 667
 Kiss Lajos (népzenekutató) 666
 Kiss Lajos (nyelvész) 618, 665
 Kiss Pál 395, 398, 422, 431, 435, 452, 454, 460,
 464, 465, 569, 652
 Klement Judit 667
 Klothó 641
 Knapp Éva 333, 665, 667
 Kóburg *lásd* Sachsen-Coburg-Saalfeld
 Kobzos Kiss Tamás 22
 Kocziány László 344, 415, 419, 519, 520, 531–
 533, 605, 614, 665
 Kocsis Pál *lásd* Benke Kocsis Pál
 Kodály Zoltán 348, 361, 365, 367–370, 382,
 400, 401, 419, 424, 440, 471, 472, 516, 571,
 575, 577, 600, 609, 661, 663, 665, 666, 669
 Kodrus 290, 584
 Koháry István 355
 Kolumbán János 528
 Kolumbán Judit 22
 Komáromi János 350, 532, 623, 652
 Komáromy Sándor 425, 465
 Komlós Aladár 593, 665
 Komlós Tibor 534, 665
 Komoróczy Terka 473, 546, 652
 Kondray János 447
 Kormuth János 593, 594, 652
 Korompay H. János 22, 400, 661, 662
 Kovács Ferenc 382, 398, 426, 452, 458, 463,
 464, 542, 574, 652
 Kovács Gábor (1838 k.) 403, 652
 Kovács Gábor 331, 665
 Kovács István 398, 473, 484, 652
 Kovács Sándor 661
 Kováts Imre, betyár 350
 Kováts József 398, 442, 470, 494, 652
 Kozma Gábor 425, 552, 562, 611, 652
 Kozma Mihály 425, 552, 562, 611, 652
 Ködi Farkas János 441
 Kökényessy Mihály 565, 616, 652
 Kölcsey Ferenc 331, 342, 363, 665, 669
 Köllő Károly (Engel) 415, 605, 614, 663, 665
 Kőnig György 431, 435, 440, 444, 445, 448,
 488, 514, 524, 665
 Köpeczi Béla 667
 Kőrösi Pap István 42, 352
 Kőszeghy Péter 629
 Kresánek, Jozef 366
 Kreskay Imre 411, 551
 Kresznerics Ferenc 332, 334, 335, 363, 376, 389,
 390, 418, 427, 469, 499, 512, 552, 555–557,
 567, 579–581, 588, 590–592, 621, 652
 Krisztus *lásd* Jézus Krisztus
 Kríza Borka 344, 451, 652
 Kríza Ildikó 332, 665
 Kríza János 500, 501, 506, 513, 515, 576, 592,
 665
 Krizbai Dezső Alexius 373, 404, 405, 652
 Kroiszosz, líd király (Croesus, Cresus, Krözus)
 281, 580, 633, 638
 Kubík, Dionýz 531
 Kulcsár Pál 421, 452, 458, 459, 461, 542, 552,
 610, 611, 653
 Kun Pál 227, 228, 534
 Kún Sámuel 529, 540, 544, 589, 653
 Kutuzov, Mihail (Kutusoff) 100, 406
 Küllös Imola 22, 332, 355, 384, 393, 402–407,
 416, 419, 498, 501, 513, 514, 516, 525, 588,

- 594, 596, 599, 602–606, 614, 617, 618, 663–669
- L. J. (STOLL 535.) 335, 569, 590, 653
- L. J. (STOLL 864.) 336, 397, 436, 456, 471, 597, 624, 653
- Labádi Gergely 669
- Lábadi Károly 416, 514, 516, 544, 664, 665
- Laczkovics János 363, 448
- Lajos, II. (Jagelló), magyar király 26, 28–33, 69, 71, 335, 338, 340, 389, 678, 679
- Lajos, XVI. (Bourbon), francia király 80, 372, 392, 393, 593, 672
- Lajtha László 368, 522
- Lakheszisz 641
- Lang Márton 503, 528, 653
- László, I. (Szent), magyar király 68, 71, 389
- Látzai (Lácza) Szabó József 97, 399, 401
- Laudon, Gideon 137, 446, 448, 451–456, 458, 459, 548, 677, 678, 679
- Lendvay Márton 365
- Lengyel Réka 22, 662
- Leopold *lásd* Lipót
- Lepsényi István 531, 653
- Lethenyi János 335, 337
- Létó 631
- Limbay Elemér 368, 576, 666
- Linus 334, 577, 653, 663
- Lipót, I. német-római császár, magyar király 113, 333, 334, 338, 429, 473, 639, 680
- Lipót, II. német-római császár, magyar király 99, 112, 405, 428, 456, 548
- Lippa József 253
- Listius (Liszi) László 331, 337, 338
- Livius, Titus 639
- Lóskay Benedek 354, 357, 454, 458, 547, 653
- Losonczy László 587
- Lőkös István 341, 666
- Lucifer 307
- Lucretia 364, 639
- Lukácsi Zoltán 377, 666
- Lukáts Bálint 483, 653
- Luther Márton 56, 57, 71, 345, 381, 679
- M. Bodon Pál 607, 666
- Madácsy László 452, 653
- Magassy Antal 397, 427, 428, 435, 441, 470, 498, 523, 570, 581, 591, 666
- Magyari Márta 22
- Mahomed, Mahumet *lásd* Mohamed
- Major Ervin 361, 367, 368, 666
- Majos János 352
- Margócsy István 22, 493, 666
- Mária Anna, spanyol infánsnő 335, 338
- Mária Antónia, francia királyné 372
- Mária Lujza, osztrák főhercegnő, Franciaország császárnéja 99, 152, 405, 485
- Mária Terézia, német-római császár, magyar királynő 59, 335, 338, 358, 372, 375, 378, 380, 382, 383, 389, 410, 496, 521, 548, 677
- Mária, Szűz 30, 31, 53, 338, 339, 378, 563, 639
- Márkó László 22
- Márkos Mózes 344, 569, 653
- Márkus István 339, 400, 442, 451, 455, 458, 467, 468, 474, 606, 653
- Mars (Márs, Arész) 29, 32, 103, 114, 115, 127, 146, 152, 153, 157, 178, 181, 187, 191, 210, 336–338, 411, 416, 447, 451, 482, 483, 487, 488, 490, 503, 512, 545, 567, 639, 670, 673, 674, 682
- Marthon István 339, 431, 460, 474, 653
- Martinovics Ignác 363
- Márton, páter *lásd* Jankovits Márton
- Márton, Szent 376, 644, 667, 680
- Mártonffy Ignác 563
- Mátray (Róthkrepf) Gábor 351, 366, 509, 520, 588, 589, 625, 653
- Mátyás, I. (Hunyadi), magyar és cseh király 68, 71, 114, 333, 389, 429
- Mazzini, Giuseppe 381
- Medgyesy S. Norbert 22, 421, 430, 437, 447, 448, 467, 469, 471, 473, 477, 478, 481, 484, 485, 666
- Melegh Dániel 370, 400, 453, 461, 464, 475, 476, 574, 653
- Mercs István 663
- Mészáros György 341, 388, 558, 586
- Mészáros Ignác 356, 654
- Mészáros János 399
- Mezei Márta 504, 513
- Mikes Kelemen 345, 662
- Mikos Éva 332, 666
- Miksa, II., német-római császár, magyar király 342
- Minárik, Jozef 412, 518, 531, 666
- Mindszenty Dániel 336, 337, 436, 462, 467, 471, 472, 474, 475, 508, 514, 573, 590, 654
- Minerva *lásd* Pallasz Athéné
- Miskolczy Ambrus 667
- Mnémoszüné 640
- Mogor (Magor) 332
- Mohamed 81, 114, 393, 429, 453, 639, 640
- Moldovai Mihály 614
- Molière (Jean-Baptiste Poquelin) 347, 588, 663
- Molitoris János Gábor 414

- Mólnár 528, 529, 548
 Molnár Albert *lásd* Szenci Molnár Albert
 Molnár Antal 464
 Molnár Mátyás 366, 663
 Molnár Pál 543, 666
 Momus (Mómosz) 110, 640
 Monori Ferenc 360, 654
 Montecuccoli, Ercole (Montikukuli) 41, 352
 Mozart, Wolfgang Amadeus 351
 Mucius Scaevola 125, 439
 Munkácsi Pap Mihály 42, 352
 Murat, Joachim, nápolyi király (Muráth) 100, 406
- Nádasdy család 70, 72
 Nádasdy Ferenc (1555–1604) 125, 439
 Nádasdy Ferenc (1623–1671) 54, 379
 Nádasdy Ferenc (1708–1783), horvát bán (Nádasdi) 106, 114, 394, 420, 429, 439, 446
 Nádasdy Lipót 377
 Nagy Ferenc 342, 355, 357, 364, 379, 390, 405, 417, 434, 441, 445, 452, 460, 462, 465, 547, 578, 603, 624, 654
 Nagy István 380, 453, 466, 508, 543, 654
 Nagy Iván 335, 357, 379, 390, 402, 404, 445, 465, 537, 546, 549, 603, 619, 654
 Nagy János 578, 579
 Nagy József 379
 Nagy Júlia 465, 529, 531, 667
 Nagy Krisztina 22, 588, 589, 667
 Nagy Lajos 463, 474, 481, 491, 493, 494, 654
 Nagy Levente 385, 667
 Nagy Sándor *lásd* Alexandrosz
 Nagybányai Jósza Rudolf (Rezső) 361, 365, 368, 654
 Nájder (?), kapitány 513
 Nánási Oláh Károly 403
 Napóleon Bonaparte, I. Franciaország császára 99, 100, 152, 373, 374, 401, 404–406, 416, 431, 438, 450, 467, 485, 666, 669, 672, 678, 679
 Nárái Dániel 359
 Nátly Ferenc 340, 654
 Necker, Jacques 80, 393, 678
 Nemes Sámuel 380, 654
 Német Mihály *lásd* Munkácsi Pap Mihály
 Németh S. Katalin 376, 377, 667
 Németh János 362, 370, 426, 436, 474, 654
 Neptunus 605
 Néreusz 635
 Neumann Károly 456, 458, 467, 654
 Nigrinyi Alajos 433, 462, 468, 471, 475, 654
 Nihelszki Dávid 349, 444, 449, 469, 473, 482, 484, 486, 488, 509, 654
- Novák Lajos 453, 461, 466, 473, 528, 542, 553, 654
 Nyáry Bálint 385, 395, 446, 467, 485, 654
 Nyerges Judit 668
- O. Nagy Gábor 352, 667
 Ocskay László 46, 48, 357, 358, 359, 361, 366
 Odüsszeusz (Ulysses) 395, 637, 644, 645
 Oláh Dániel 426
 Oláh Geci 334
 Olosz Katalin 417, 526, 667
 Olsvai Imre 666
 Opilion 565, 566, 678
 Opre Tódor (Opra) 310, 311, 599, 605, 606, 665, 675
 Országh család 331
 Ortutay Gyula 504, 509, 516, 519, 520, 521, 544, 577, 591, 620, 621, 664, 666, 667
 Osvát Péter 529
 Oszmán pasa (Ozmán) 137, 452, 454, 455, 519, 678, 679
- Paksa Katalin 353, 367, 572, 667
 Pál István 540, 654
 Palatinszki István *lásd* Betskereki Peti
 Pálffy család 70, 72
 Pálffy János 355
 Pálfi Péter 523
 Pallasz Athéné (Minerva) 249, 255, 451, 529, 535, 545, 639, 641
 Palóczy család 331
 Palóczy Horváth Ádám 361, 364, 368, 372, 382, 393, 396, 401, 419, 420, 422, 424, 428, 443, 454, 456–458, 460, 467, 472, 476, 483–485, 491, 496, 497, 501, 505, 507, 519, 544, 553–556, 569, 571, 584, 586, 596, 598, 604, 613, 624, 655, 661, 662, 663, 668
- Palugyay Lénárd 352
 Pán (Faunus) 576, 641
 Pap Balázs 527, 661
 Papp Géza 668
 Papszász György, ifj. 362, 419, 501, 555, 566, 574, 579, 620, 655
 Patay Sámuel 610, 655
 Páter Márton *lásd* Jankovits Márton
 Páter Vitus 377, 380, 569, 583, 655
 Pávai István 558, 667
 Pázmándi Horváth Endre (Horváth András) 430, 433, 440, 499, 553, 586, 651
 Pázmány Péter 662
 Péczely László 363, 368, 667
 Pénélopé 644

Pénzes Tiborc Szabolcs 662
 Perczi József 354, 655
 Perger Gyula 447, 469, 667
 Péró *lásd* Szegedinác Péró
 Pesovár Ferenc 362, 667
 Pesty Frigyes 337
 Petőfi Sándor 386, 447, 456, 458, 467
 Petrás Ince János 500, 507
 Petrőczy Éva 662
 Philipposz, II., makedón király 356, 640
 Phoebus, Phoibosz *lásd* Apollón
 Píkó Demeter 41, 352
 Pilátus *lásd* Pontius Pilatus
 Pindaros 634
 Pintér Márta Zsuzsanna 341, 661, 662, 666, 669
 Pius, VII., pápa 383
 Pius, IX., pápa 381
 Pluto 83, 158, 641
 Pócs Éva 667
 Pogány Péter 22, 362, 415, 505, 515, 585, 667
 Polgár János 450, 455, 458, 655
 Pontius Pilatus 91, 396
 Pór Anna 604, 667
 Porkoláb Tibor 22, 668
 Porsenna, etruszk király 438, 439
 Pósfalvi Tullok Mihály 397, 427, 435, 441, 470, 498, 523, 570, 581, 591, 655
 Pribék János 374
 Pritz Ferdinánd 410
 Pritz Johann 410
 Pritz Károly 410
 Pritz Lajos 410
 Pukánszky Kádár Jolán 661
 Puky István 391, 476, 655
 Pusztai Ferenc 22

 Rabutin, Jean 43, 352
 Rajeczky Benjamin 331, 363, 508, 592, 663, 666
 Rájnis József 352
 Rákóczi család 206, 331, 523
 Rákóczi Ferenc, II., erdélyi fejedelem 19, 35, 36, 46, 48, 49, 69, 70, 72, 145, 331, 337, 342–345, 347, 349–353, 355–370, 379, 388, 390, 397, 457, 469, 476, 521, 638, 661, 662, 663, 668, 669, 672, 673, 677–681
 Rákóczi György 351, 357, 680
 Rákóczi László (Rákóczi Sámuel) 333
 Rákosi Sámuel 339, 380, 512, 528, 545, 568, 621, 655
 Rapos József 522, 655
 Ráth Károly 398, 508, 515, 521, 530, 572, 655

 Rauber Miklós 513
 Rédey Tivadar 337, 667
 Regulus, Marcus Atilius 125, 438
 Resetka János 332, 391, 392, 434, 443, 523, 655
 Révai Miklós 332, 667
 Révész Pál 339, 426, 454, 464, 470, 474, 508, 569, 575, 592, 603, 620
 Rhédei család 565
 Rimay János 389, 498, 667
 Ritschau, Adam (Ritschan) 43, 352
 Róbert Zsófia 22
 Románné 600, 601
 Rozgonyi család 331
 Rozvány György 370
 Rózsa Sándor 599
 Rudasné Bajcsay Márta 666
 Ruehietl Miklós 362, 655
 Rugonfalvi Kiss István 349, 351, 352, 668
 Rummy Károly György 336, 414, 454, 470, 500, 506, 515, 522, 553, 568, 583, 591, 597, 624, 655

 S. F. *lásd* Szeder Fábán
 S. József 416, 561
 S. Laczkovits Emőke 667
 Saator Péter 420, 656
 Sachsen-Coburg-Saalfeld, Friedrich Josias von, herceg (Kóburg) 79, 392, 453, 458
 Sajhó Benedek 377, 378, 678
 Salamon, Izrael királya 513, 548
 Sallai Pista 378, 599, 600, 602, 604
 Sándor, I., orosz cár 98, 152, 404, 485
 Sára 636
 Sárközi István 437
 Sáromerkeszi Katona Zsigmond 415
 Sárosi Gyula 380
 Sárvári János 551
 Sárváry József 593, 656
 Sas Péter 571, 668
 Schiller Erzsébet 668
 Schmall, Nikolaus 366
 Scipio, Publius Cornelius, Africanus 68, 71, 388
 Sebestény Mihály 602
 Sebestyén Gábor 374, 384, 395, 399, 401, 437, 447, 451, 464, 466, 473, 481, 493, 592, 622, 656
 Sebestyén Gyula 400, 437, 468, 656, 668
 Sebő Ferenc 661
 Seemayer Vilmos 442, 668
 Shakespeare, William 580
 Simai Ödön 337, 668
 Simó László 539, 656

Simon József 560, 573, 664
 Simon Pál 398, 426, 452, 458, 463, 464, 542
 Simonfi János 349, 664
 Sipos Péter 467, 476, 484, 486, 488, 552, 656
 Sirató Ildikó 22, 571, 668
 Siskovits József 106, 420
 Sobri Jóska 599
 Soliman *lásd* Szülejmán
 Soltész István 415, 440, 668
 Solymosi József 494, 656
 Solymosy Sándor 442
 Somogyi László 450, 451, 486, 656
 Spangár András 333, 665
 Spech János 337
 Splényi Gábor Antal 106, 411, 420
 Stankovics (?), főhadnagy 593
 Stock, S. Fr. 361
 Stoll Béla 22, 331–337, 339–341, 343–351,
 354–370, 372–385, 388–406, 408, 411–416,
 418–422, 425–442, 444–471, 474–505,
 507–510, 512–514, 518–524, 527–537,
 539–549, 551–559, 561–576, 578–594, 596,
 597, 599, 602–606, 610–614, 617–624, 629,
 647–658, 668
 Strázsái *lásd* Caraffa
 Subanyi (?) 253
 Sušil, František 518, 668

 Sz. G. 381, 592, 656
 Szabó Dávid 465, 656
 Szabó Ernő 370, 371, 382, 661
 Szabó G. Zoltán 665
 Szabó János (1804) 360, 476, 656
 Szabó János (1837) 363, 410, 411, 416, 505, 623,
 656
 Szabó József 450, 467, 656
 Szabó Mihály 383
 Szabó T. Attila 422, 525, 528, 540, 668
 Szabolcsi Bence 21, 346, 349, 351, 353, 356,
 361, 363, 368, 370, 371, 382, 391, 419, 420,
 479, 589, 663, 666, 668, 669
 Szacsvey Sándor 392
 Szádeczky Kardos Lajos 346, 356, 418, 494,
 498, 534, 565, 604, 656, 669
 Szakolczai István 376, 378, 501, 502, 565, 656
 Szálás Bálint 456, 656
 Szalay Ágoston 465, 656
 Szalay László 437
 Szalay Olga 666
 Szapolyai János (Zápolya) 69, 71, 389
 Szarka János 370, 371, 400, 401, 449, 461, 464,
 475, 479, 480, 656
 Szárnyai Márton 354, 378, 656
 Széchenyi István 337
 Szedler Fábrián (S. F.) 430, 434, 603, 656
 Szeel György 380, 656
 Szeel Imre 339, 349, 384, 385, 395, 396, 421,
 425, 428, 429, 452, 453, 458, 460, 461, 473,
 510, 540, 552, 568, 587, 656
 Szegedinác Péró 20
 Székely András 355
 Székely Sándor 359, 656
 Szemerkenyi Ágnes 382, 396, 477, 497, 503,
 547, 550, 556, 622, 662, 665, 669
 Szenci Molnár Albert 543, 565, 571, 667, 679
 Szendrei Janka 666
 Szendrey Sándor 385, 399, 444, 450, 467, 473,
 482, 484, 488, 657
 Szendrey Zsigmond 666
 Szentgyörgyi István 469, 482, 484, 556, 657
 Szentgyörgyi József 604, 657
 Szent-Iványi család 443
 Szentjóni Szabó László 421, 422, 424, 668
 Szentpéteri Sámuel 444, 451, 467, 474, 486,
 657
 Szentsei György 359, 360, 379, 527, 534, 669
 Szerelemhegyi István 361, 399, 418, 454, 474,
 482, 484, 657
 Szerencsi János 530
 Sziklavári Károly 669
 Szikszai András 534, 565, 585, 657
 Szilágyi Ferenc 525, 526, 543, 645, 661
 Szilágyi Márton 22, 342, 352, 353, 363, 387,
 394, 661, 664, 669
 Szilágyi Mihály 416
 Szilágyi N. Sándor 22
 Szilágyi N. Zsuzsa 22
 Szilárdfy Zoltán 338, 669
 Szilasi László 363, 669
 Színi Károly 501, 509, 669
 Szinnyei József 629
 Szirmay Alajos 440
 Szirmay Antal 343, 347, 352, 383, 395, 431, 435,
 440, 444, 445, 448, 466, 470, 488, 504, 505,
 514, 524, 551, 557, 561, 563, 573, 590, 637,
 657, 659, 662, 669
 Szirmayné Keczer Anna 366
 Szkárosi István 425, 453, 456, 461, 563, 610, 657
 Szokolay Dániel 359
 Szolga Mihály, Városfalvi 349, 374, 379, 380,
 578, 657, 661
 Szolimán *lásd* Szülejmán, I.
 Szombatfalvi György 599
 Szombathi József 456

- Szőcsné Gazda Enikő 667
 Szöllősy Ignác 408, 581, 582, 657
 Szörényi László 662
 Szuhay Mátyás 43, 352, 354
 Szűcs Ábrahám 508, 591, 657
 Szülejmán, I., török szultán (Szolimán, Sulimen)
 34, 69, 71, 333, 341, 342, 389
 Szvitek Róbert 399, 665
- Tahy Gáspár 502, 657
 Tánczos Vilmos 669
 Tápay-Szabó László 366
 Tari Lujza 468, 470, 471, 472, 485, 509, 669
 Tarquinius Superbus 639
 Tasi Réka 662
 Tasnádi H. István 356
 Tasnádi Zsuzsa 22
 Técsői Szabó István 485, 491, 657
 Telamon 631
 Teleki család 605, 657
 Télemakhosz 86, 395, 644
 Temerlán *lásd* Timur Lenk
 Tendl Pál 368
 Thaly Kálmán 340, 341, 344–346, 348, 350, 354,
 355, 358, 359, 361–363, 365, 376, 377, 395,
 397, 407, 411, 422, 433, 438, 446, 495–497,
 499, 537, 578, 580, 585, 669
 Thaly Lajos 452, 464, 522, 575, 610, 657
 Themisz (Themis) 79, 644
 Thököly Imre, erdélyi fejedelem 342, 352, 358–
 362, 364, 367, 638, 669, 672
 Timur Lenk (Temerlán), mongol fejedelem 386
 Tinódi Sebestyén 331, 341
 Toldi Miklós 333
 Toldy Ferenc 342, 442, 657, 662
 Tolnai Gábor 565, 571, 669
 Tolvay István 374, 391, 412, 414, 541, 587, 657
 Tomori Pál 338
 Tordai Zádor 344, 663
 Torma Károly 358, 657
 Tóth István 337, 351, 353, 397, 398, 400, 401,
 426, 442, 456, 457, 467, 468, 508, 509, 588,
 589, 592, 610, 611, 613, 657
 Tóth M. 444, 450, 454, 462, 467, 488, 490, 657
 Tóth Mihály 597, 657
 Tóth Sámuel 451
 Török Károly 359, 390, 511, 610, 657, 666
 Török Péter 41, 352
 Török Zsuzsa 662
 Trattner János Mátyás 409
 Trincsin *lásd* Ritschau
 Tsorik András 565, 657
- Túri Dániel 529
 Tuskés Gábor 22, 662
 Tytirus 271
 Tzérés *lásd* Ceres
 Udvardy János 442, 471, 485, 508, 576, 602,
 657
 Ulysses *lásd* Odüsszeusz
 Uranosz 644
- Váczy János 664
 Vaderna Gábor 664
 Vajasdi N. Károly 418, 658
 Vajda Sámuel 376, 377
 Vajthó Miklós 339, 462, 474, 486, 658
 Vállis *lásd* Wallis
 Vályi Nagy Ferenc 417, 444, 450, 461, 467, 473,
 482, 488, 489, 658
 Várallyai Mihály 571
 Varga Imre 341, 346, 349, 351, 352, 354–356,
 379, 495, 496, 534, 535, 585, 600, 604, 661,
 667–669
 Vargyas Lajos 348, 378, 382, 419, 440, 614–616,
 665
 Vári András 667
 Vári Szabó Sámuel 336, 413, 442, 455, 467, 471,
 474, 483, 485, 562, 619
 Várkonyi Ágnes, R. 667
 Városfalvi Szolga Mihály *lásd* Szolga Mihály
 Vásárhelyi család 454, 658
 Vásárhelyi Judit, P. 22, 565, 667
 Vass János 335, 358, 377, 477, 658
 Venus 374, 411, 633, 645
 Veress Márton 339, 378, 382, 395, 422, 453,
 553, 622
 Veress Zoltán 415
 Vergilius Maro, Publius 584, 634
 Verseghy Ferenc 474, 502, 503, 658
 Versényi Görgy 419, 495, 504, 528, 540, 541,
 548, 566, 669
 Vietorisz család 366
 Vietórisz József 669
 Vikár Béla 433, 441, 666
 Vilányi (?), generális 166, 497
 Violáné Bakonyi Ibolya 22
 Virág Benedek 448, 668
 Virág Pál 393, 433, 583, 658
 Vogel Zsuzsa 448, 669
 Voigt Vilmos 665
 Vörös Károly 361, 367, 669
 Vörösmarty Mihály 620, 669
 Vutskits család 430, 448, 453, 658

Wallis, Franz Joseph 98, 99, 101, 403, 404, 405
Wéber Dénes 377, 658
Wén József 19, 416, 454, 514, 524, 658
Wesselényi Ferenc 379
Windischgrätz, Alfred Candidus Ferdinand zu
380
Xanthipposz 438
Zákány István 43, 352, 354
Zápolya *lásd* Szapolyai
Zemplényi (?) 356, 382, 461, 552, 587, 658
Zeusz 631, 640, 644, 646
Zichy Mihály 22
Zöld Marci, betyár 349, 350, 604, 660, 681
Zrínyi család 206
Zrínyi György 341
Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) 18, 70, 72, 114,
125, 206, 331, 333, 341, 429, 439, 447
Zrínyi Miklós (1620–1664) 206, 341, 379, 418
Zrínyi Péter 54, 379
Zsoldos Xavér 357, 363, 381, 396, 658
Zsuffa József 253

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

A sorozat eddig megjelent kötetei

PÉCZELI JÓZSEF: HENRIÁS (1792)
(*Vörös Imre*)

KAZINCZY FERENC ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI
(*Gergye László*)

VÁLYI NAGY FERENC: ÓDÁK HORÁTZ' MÉRTÉKEINN (1807)
(*Sobor András*)

KÖZKÖLTÉSZET I. MULATTATÓK
(*Küllös Imola, mts. Csörész Rumen István*)

TÓTH ISTVÁN KÖLTŐI MŰVEI
(*Orlonszky Géza*)

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI
(*Debreczeni Attila*)

AMADE LÁSZLÓ VERSEI
(*Schiller Erzsébet, Ajkay Alinka*)

KÖZKÖLTÉSZET 2. TÁRSASÁGI ÉS LAKODALMI KÖLTÉSZET
(*Csörész Rumen István, Küllös Imola*)

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH LÁSZLÓ MŰVEI
(*Merényi Annamária, Tóth Sándor Attila, Bolonyai Gábor*)

DAYKA GÁBOR ÖSSZES MŰVEI
(*Balogh Piroska, Bódi Katalin, Szépp Beáta, Tasi Réka*)

RÁDAY GEDEON ÉS FÖLDI JÁNOS ÖSSZES VERSEI
(*Borbély Szilárd*)

VIRÁG BENEDEK' POÉTAI MUNKÁJI
(*Porkoláb Tibor*)

BARÁTSÁGOS MULATOZÁSOK
Episztolagyűjtemények az 1770–1780-as évekből
(*Labádi Gergely*)

KÖZKÖLTÉSZELET 3/A. TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOM
(*Csörsz Rumen István, Küllős Imola*)